

ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS XIV-XV

2018
2019

ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS

**Anuarul Muzeului Maramureșan
din Sighetu Marmăției**

Coperta I: Biserica din Muzeul Satului Maramureșan (Biserica din Oncești)
Foto: Singeorzan Petru

Coperta IV: Monumentul pentru cinstirea Eroilor din Primul Război Mondial,
Sighetu Marmăției
Foto: Chiș Vasile Timur

Fondator Dăncuș Mihai

Redactori
Todinca Gheorghe
Barz Ana Mirela
Nemeș Nicoleta
Chiș Vasile Timur
Manole MihailGerald
Boboșan Dănuța
Știrb Nelu
Boroica Ioan
Kosinszki Sorin

Tehnoredactare Bîrta Dacia - Mara

Tipărit ASKA GRAFIKA

ISSN: 1583-4476

Volum finanțat de Consiliul Județean Maramureș în cadrul programelor,
proiectelor și acțiunilor culturale pe anul 2019

Consiliul Județean Maramureș

Muzeul Maramureșan

Volum publicat în cadrul proiectului „Acta Musei Maramorosiensis XIV / I-II”
Conținutul acestui material nu reprezintă în mod obligatoriu poziția oficială a
Consiliului Județean Maramureș.

Muzeul Maramureșan din Sighetu Marmăției

ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS

XIV - XV
2018-2019

ETNOGRAFIE –ISTORIE –GEOGRAFIE –

ȘTIINȚELE NATURII – ECOLOGIE –

VARIA – PERSONALITĂȚI

Sighetu Marmăției
2019

Adresa Redacției: Muzeul Maramureșan
Piața Libertății nr. 15
435500 Sighetu Marmației
Jud. Maramureș
Tel/fax: 0262-311521
e-mail: muzeulmaramuresului@yahoo.com

Responsabilitatea asupra conținutului textelor revine exclusiv autorilor.

CUPRINS

Mihai DĂNCUȘ,	9
---------------------	---

ETNOGRAFIE

Nicolae IUGA -Trei introduceri la cercetarea etnografică a Maramureșului.....	27
Pamfil BILȚIU -Personalitatea unei mari vrăjitoare – Ana Herbil din Vadu Izei și patrimoniul ei magic.....	34
Mykola VASYLCHUK - «Carpathiancentrism» and «Hutsulshchynocordysm» in the 19th – early 20th century ukrainian literaturen. Signs and symbols of a hutsul text.....	40
O. Maslianyk, Y. Tkachuk - Ethnic and cultural ties Hutsul-natives of Maramoroschyny (Romania) and inhabitants of the settlements Transcarpathian Hutsul region (Ukraine) in the context of further development of cross-border cooperation.....	48
Olimpia MUREȘAN - Două obiceiuri unice în țară de pe Valea Someșului din localitatea Rus, județul Sălaj: „Moșuții” și „Ciocota de la Rus”.....	58
Olimpia MUREȘAN - Alimentația rituală în timpul sărbătorilor de iarnă în Sălaj - Colacul, forme și simboluri.....	64
Paul ROMANIUC , Tradițiile și obiceiurile din comuna Rona de Sus, județul Maramureș.....	72
Raluca LOZBĂ - Pinteza Viteazul în Maramureșul Istoric.....	96
Ioan BORLEAN -Icoană zugrăvită pe lemn din Biserica Sfântul Nicolae din Vadu Lupului/Vadu Izei, secolul al XVIII-XIX-lea.....	104
Vasile POPOVICI - Civilizație montană. Plutăritul în zona Văii Repede.....	123
Ilie GHERHEȘ - Topofilie și identitate națională românească în Maramureș.....	130
Alexandru BABOȘ -Mărturii istorice adunate în biserica de lemn din Oncești cu rezonanțe în arhitectura, arta și limba Țării Maramureșului.....	133
Mirela Ana BARZ -Monumente de arhitectură vernaculară din subzona Mara – Cosău restaurate în muzeele în aer liber din România.....	162

ISTORIE

Mihaela Cristina GHERHEȘ - Originile și educația doamnelor din Evul Mediu (sec. XIV - XVII).....	175
Victor V. VIZAUER - Poreclele / supranumele maramureșenilor în veacul al XIV-lea.....	183
Livia ARDELEAN - Maramureșul în primii ani după alipirea la Eparhia greco-catolică de Gherla.....	189
Krisztofer Levente OROSZ - 200 de ani de la construirea casei parohiale romano catolie din Sighet.....	201
Cristina SEITZ, Vasile POPOVICI –Marele război în Europa.....	202

Ștefan ANDREICA - Câteva date despre Ion Iusco Dolhuț, reprezentatul Vișeuului de Sus, Maramureș la Marea Unire.....	205
Florin ȘANDRU - Preparativele diplomatice ale actului de la 23 August 1944 oglindite în declarațiile lui Gheorghe Ionescu Bălăcianu și Victor Rădulescu Pogoneanu (decembrie 1961-februarie 1962).....	207
Florin ȘANDRU - Pregătirea actului de la 23 August 1944 reflectată în declarațiile din anul 1960 ale unor cadre militare participante.....	213
Florin ȘANDRU - Atitudinea lui Valter Roman față de problema Transilvaniei în contextul perioadei 1940-1947. Trădare, minciună și manipulare.....	220
Florin ȘANDRU -Lovitura de Stat din Decembrie 1989 și impactul său asupra Revoluției române SAU Conspirația din Decembrie 1989 și impactul său asupra Revoluției române.....	228

GEOLOGIE – GEOGRAFIE – ȘTIINȚELE NATURII – ECOLOGIE

Teofil IVANCIUC - Izvoare minerale pe teritoriul municipiului Sighetu Marmăției.....	239
Vasile Timur CHIȘ - Păduri sud-est carpatice de anin alb (<i>Alnus incana</i>) cu <i>Telekia speciosa</i> de pe Valea Vaser, Parcul Natural Munții Maramureșului.....	245
Liudmila MACAPIAK - Types and principal diversity of the national nature park "Verkhovinskiy".....	283
Claudiu IUȘAN - Noi date privind prezența șoarecelui săritor de pădure (<i>Sicista betulina</i>) în Parcul Național Munții Rodnei.....	288
Claudiu IUȘAN - Date noi privind prezența șoarecelui de Tatra (<i>Microtus tatricus</i>) în Parcul Național Munții Rodnei (Rezervație a Biosferei).....	294

VARIA – PERSONALITĂȚI

Nicolae LAURUC - Actualitatea unei rugăciuni a lui Solomon.....	302
Maria Emilia IEPAN –Religia în lume. Reper fundamental al omenirii.....	304
Victor V. VIZAUER -Vulturii, lei și cultivatorii de cafea: porecelele echipelor de fotbal participante la Cupa Mondială din Rusia (2018).....	311
Ion PETROVAI - Generalul Mociulschi între legendă și adevăr.....	323

Foto: Dăncuș Mihai
Arhiva Muzeului Maramureșan din Sighetu Marmăției

**Volum dedicat lui FRANCISC NISTOR,
director al Muzeului Maramureșan
la 110 ani de la naștere**

**FRANCISC NISTOR, iubitor de frumos și de
Maramureș, DIRECTOR ÎNTEMEIETOR AL
MUZEULUI MARAMUREȘULUI
din Sighetul Marmăției***

Dr. MIHAI DĂNCUȘ

etnograf

Istoria muzeografiei românești, ca de altfel istoria noastră în general, este lovită de sincope, de întreruperi bruște, și de cele mai multe ori dureroase, cu consecințe grave în ce privește o dezvoltare normală într-o comuniune firească și de aici desigur benefică¹.

Muzeul Maramureșului din Sighetu Marmăției a avut o asemenea istorie, marcată puternic de evenimente care au zguduit Europa în ultimele două secole.

Despre o mișcare muzeistică în zonă se poate vorbi încă de la finele secolului al XIX-lea, când intelectualitatea locală română și maghiară se implică în organizarea unui muzeu. Amintim pe Dr. Ioan Mihalyi de Apșa, Szilagyi Istvan, Tit Bud, Varady Gabor și alții, care realizează primele colecții muzeale, iar după Primul Război subliniem efortul

* Lucrarea a apărut într-o formă asemănătoare și în volumul *„100 de personalități maramureșene care au făcut istorie”*, coordonator Teodor Ardelean, lucrare apărută sub egida Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” Baia Mare și a Centrului de Cercetare și Documentare Baia Mare al Academiei Române în cadrul programelor culturale: *Maramureșul perpetuu și Maramureșul la Centenar*, susținut de Consiliul Județean Maramureș, Baia Mare, 2018

¹ Cu acest cuvânt își începe Mihai Dăncuș articolul *„95 de ani de la nașterea lui Francisc Nistor director întemeietor al Muzeului Maramureșului”*, publicat în ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS II, 2004, p. 209 – 2016. Tot aici este publicat și Programul Sesiunii de Comunicări pe teme de etnografie și folclor „Marmăția 2003”, dedicat lui Francisc Nistor. Acest articol ca și cel intitulat: „100 de ani de la nașterea lui Francisc Nistor întemeietor al Muzeului Maramureșului”, publicat în ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS VII din 2009, p. 11 – 16, volum dedicat Centenarului nașterii lui Francisc Nistor; ambele au fost preluate, ca formă și conținut, în prezentarea aceasta.

profesorului Gheorghe Vornicu care realizează primul muzeu etnografic. Din păcate, cele două războaie au avut consecințe nefaste în soarta muzeelor și a colecțiilor muzeale.

Una din figurile de intelectuali care s-a impus în a doua jumătate a secolului al XX-lea, ca întemeietor în muzeologia maramureșeană și românească, a fost și directorul nostru Francisc Nistor, de la a cărui naștere se împlinesc anul acesta (2018) 110 ani.

A plecat dintre noi la 31 octombrie 1997 cu câteva zile înainte de a împlini venerabila vârstă de 90 de ani, lăsând în urmă o viață de om și realizări pe măsură.

Cei 48 de ani petrecuți încadrat în muncă în diverse funcții sunt ani de dăruire, trăiți cu pasiune și cu multă dragoste de viață. S-a dăruit cu abnegație și spirit de răspundere în tot ce a făcut. Se pare că soarta i-a fost favorabilă lucrând în domenii care i-au fost dragi, care i-au fost aproape de inimă și suflet și în care s-a regăsit ca sensibilitate. Ultimii 20 de ani din viață i-a trăit intens ca director întemeietor după Război al Muzeului Maramureșean din Sighetul Marmației.

Francisc Nistor s-a născut la 5 decembrie 1908 în Sighetul Marmației, într-o familie de țărani români, din părinții Gheorghe și Iuliana, fiind unul din cei paisprezece copii ai acestora. Tatăl său a fost curator la Biserica greco-catolică română din oraș.

Începe școala elementară în anul 1915. Ca majoritatea covârșitoare a copiilor români din oraș, urmează cursurile la Școala confesională greco - catolică română din Sighet, de altfel, singura școală românească, unde îl are ca dascăl pe Gheorghe Nemet, unul din intelectualii români care s-au afirmat în mișcarea de unire a Maramureșului cu țara Mamă la 1 decembrie 1918.

În anul 1920 începe să frecventeze cursurile Liceului Dragoș Vodă, de unde se retrage în particular, în ultimele clase, iar mai târziu intră ca funcționar la Prefectura județeană. Își dă bacalaureatul la Satu Mare și se înscrie la Facultatea de drept din Cernăuți, unde urmează aproape doi ani, cursuri fără frecvență rămânând în continuare funcționar la prefectură. În toată această perioadă face sport, organizând competiții și chiar o școală de schi la Sighet. Este pasionat de natură și desigur de excursii. Activează în cadrul Turing Clubului Român secția Maramureș cu sarcini de organizare și conducere alături de prietenul său, profesorul pictor Traian Bîlțiu – Dăncuș, alt pățimaș al naturii, al sportului și excursiilor în munți.

La începutul anului 1936 Profesorul Dimitrie Gusti îl împuternicește pe tânărul cercetător Dr. Mihai Pop pentru a aduce în viitorul muzeu al satului românesc o biserică maramureșeană. Acesta apelează la prietenii săi de aici, Francisc Nistor, funcționar la Prefectură și profesorul artist Traian Bîlțiu Dăncuș, care vor deveni în continuare

colaboratorii Institutului Social Român pentru acțiunea de achiziții din Maramureș implicându-se cu entuziasm și responsabilitate și în transferarea bisericii din Dragomirești în vederea restaurării în Muzeul Satului din București². În sensul acesta, la 26 martie 1936, Fr. Nistor trimite o scrisoare către Fundație prin care solicită suma de 25.000 lei necesară pentru ca „să construim (o casă) una nouă. Casa se poate construi aici în oraș cu meșteri maramureșeni”. Această casă o propune pentru Muzeul Satului deoarece „O casă țărănească care să corespundă cerințelor n-am găsit nicăieri spre vânzare.” Se pare că încă Nistor nu era bine familiarizat cu trebuințele unui muzeu. Aceasta, casa, se va găsi cu prilejul cercetărilor efectuate de „colegele școlii monografice de la București”. Casa găsită și transferată în muzeu în anul 1936 a fost construită în anul 1890 de către Pleș Ion, tatăl ultimul proprietar (Ion a Birăului) care a lucrat și la restaurarea casei în muzeu alături de Hotico Găvrilă (cantor), Ilea Gheorghe și Țicală Ilie din Dragomirești sub conducerea lui Mihai Pop și Octavian Neamțu³.

În continuarea scrisorii, Nistor se referă la biserica din Dragomirești⁴ care s-a transferat și restaurat devenind o emblema a Muzeului satului. Sigur, marele merit este al lui Mihai Pop, dar nu putem să nu evidențiem meritul științific al lui Traian Bîlțiu Dăncuș precum și devotamentul și entuziasmul lui Francisc Nistor, care, iată, din 1936 are pecetea Muzeului Satului din București.

În perioada celor 4 ani de ocupație horthystă (1940-1944) lucrează în comerț și ca fotograf privat atingând în acest domeniu performanțe artistice deosebite.

În anul 1945, alături de alți intelectuali români care nu erau indiferenți de soarta românilor din această zonă, imediat după retragerea armatelor, pleacă la București, pentru a aduce ajutoare alimentare și îmbrăcăminte maramureșenilor.

O notă în presă cu titlul “o delegație a Sfatului Național Român a sosit în capitală” din care făcea parte Ion Bîlțiu Dăncuș, președinte, Ghe. Iusco, secretar general și Petru Mihalyi, membru în Sfat a luat legătura cu cealaltă delegație, respective Traian Bîlțiu Dăncuș, ing. I. Coman și Fr. Nistor. Ambele delegații au fost primite de d. Ionel Pop, comisar pentru Transilvania. S-au întâlnit apoi cu Dl. Ilie Lazăr. Iată-l pe Fr. Nistor, de data aceasta la București după ajutoare pentru Maramureș.

I. Bîlțiu Dăncuș dă o dispoziție în scris prin care, printre altele, dispune ca Fr. Nistor să predea hainele (ajutoare), să aștepte și să le ducă cu mașina. Ion Bîlțiu Dăncuș

² Aurelia Tudor, *Despre un monument transferat în Muzeul Satului în urmă cu 66 de ani – biserica din Dragomirești Maramureș*, în ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS II, 2004, Muzeul Maramureșului Sighetul Marmației, 363 -387.

³ Cercetare de arhivă la Muzeul Satului din București întreprinsă de Mihai Dăncuș, mai, 2018

⁴ Ibidem, p. 371, Arhiva Muzeului Satului –București: Fond: Dimitrie Gusti, Dosar XIV, p.2.

le spune că: “Eu pot fi aflat la Cluj, Școala normală sau la Guță Dăncuș, str. Miko, 54. Iată-i împreună pe marii patrioți pentru cauza maramureșenilor”.⁵

Am evocat această situație pentru a vedea implicarea socială responsabilă a intelectualilor români din Maramureș între care frecvent îl întâlnim și pe Fr. Nistor.

După Război, Francisc Nistor își reia activitatea cu mult entuziasm pornind o acțiune de reorganizare a turismului în Maramureș. Inventariază bazele turistice (cabane, refugii, etc.) rămase după război și vine cu soluții optime pentru reorganizarea și repunerea în funcțiune a turismului în zonă. De fapt, este una din activitățile importante în care s-a implicat, investind multă imaginație, pasiune și muncă efectivă pe care a desfășurat-o într-o lungă perioadă de timp, încă din anii 1930 până după război.⁶ La vremea aceea tinerii intelectuali români s-au implicat masiv în activități turistice. După modelul german alogenii din oraș, la sfârșit de săptămână, ieșeau în natură. Astfel, și tinerii români se organizează într-o activitate amplă ce cuprinde întreg Maramureșul nu doar împrejurimile orașului.

În cadrul Turing Clubului României, al cărui secretar general era profesorul Valeriu Pușcariu de la Universitatea din Cluj, se înființează la 2 iulie 1934 Secția a VII-a a Turing Clubului României, „Maramureș” cu sediul la Sighet.

Pentru activitatea specială în domeniul turismului, pasiunea deosebită pentru excursii în munți, pe care-i cunoștea mai bine ca oricine, pentru extraordinarele conferințe despre frumusețile Maramureșului, dublate uneori de proiecții de diapozitive, făcute de Fr. Nistor, Traian Bîlțiu Dăncuș a fost ales ca președinte al Secției a VII-a Maramureș a Turing Clubului, iar Francisc Nistor în calitate de secretar al acestuia.

Începând din anul 1938, deoarece pictorul Traian Bîlțiu Dăncuș se implică în activitatea de creație în București, Fr. Nistor preia funcția de președinte a Secției a VII-a. Iată că Francisc Nistor își consacră turismului din Maramureș ani frumoși din viață. Terezia B. Tătaru îi face lui Francisc Nistor un „portret” pe care-l publică în vol. II din cartea sa, „Maramureș durerea și mândria noastră”. Aici, pe lângă principalele date biografice, notează și câteva din acțiunile în domeniul organizării turismului

⁵ Nota de presă precum și Dispoziția în manuscris se află în arhiva fam. Dăncuș. Între Ion Bîlțiu Dăncuș și Gheorghe Dăncuș a fost o relație specială. O perioadă I. Bîlțiu Dăncuș a locuit la Cluj, str. Miko 54, la Gheorghe Dăncuș. Încrederea între acești mari patrioți este dovedită și de faptul că I. Bîlțiu Dăncuș i-a dat lui Gh. Dăncuș documentele originale ale Unirii Maramureșului cu Țara să le copieze spre păstrare. Vezi fondul “Ghe. Dăncuș” de la Arhivele Naționale din Cluj Napoca, semnalat nouă de Dr. Livia Ardelean.

⁶ În acest sens, îmi amintesc numeroase momente când am stat împreună până seara târziu, când îmi relata preocupările și zbaterile sale în organizarea turismului în zonă. Pregătea atunci răspunsuri la întrebările redacției cu privire la lucrarea „Turismul Românesc în Maramureș” pentru o Enciclopedie Turistică Românească.

maramureșean⁷, astfel: ...” în 1937 existau 160 de poteci marcate în Munții Gutâi, Regiunea Sighet – Izvoare, în Carpații Păduroși, iar în anul următor s-a făcut marcajul de la Prislop la Puzdrele, la Pietrosul Mare (2305) cu coborâre spre Borșa”. Tot sub îndrumarea Turing Clubului României s-au construit cabane și adăposturi pentru turiști și schiori. În vara anului 1939, la 20 august, s-a inaugurat Cabana „Bogdan Vodă” de pe Pasul Prislop (1413m) la 24 Km. de Borșa și la 29 Km. de Cârlibaba – Iacobeni, cu 8 camere și o mansardă, unde se puteau adăposti 40 de persoane. Cabana a fost construită din lemn după planul artistului pictor Traian Bîlțiu- Dăncuș. În aceeași vară Cabana a fost vizitată de M.S.Regele Mihai, pe atunci Mare Voievod de Alba Iulia⁸. Încă în anul 1969, când au adăpostit aici participanții la Consfătuirea Națională de Geobotanică, cabana exista. Apoi , ...a dispărut...și odată cu ea un segment de istorie. Încercările lui Francisc Nistor de a se implica în mișcarea turistică după Război, s-au dovedit zadarnice.

Francisc Nistor colindând după obiecte muzeale pe Valea Bradovei, Bârsana și împreună cu George Anania (Inspector Muzei în Ministerul Culturii) și Sabin Șainelic (Muzeul Baia Mare), pe Dobăieș, în punctul marcat cu bornă militară. Astăzi, pe acest loc, este biserica monument adusă din Oncești (1974).

Fotografii de Mihai Dăncuș

⁷ Terezia B. Tătar, *Maramureș – durerea și mândria noastră*, vol. II, Editura Gutinul, Baia Mare, 2001.

Aici, coordonatorul volumului , în cadrul capitolului „oamenii acestor locuri”, face portretul a 48 de persoane și personalități printre care și Francisc Nistor (p. 241) unde-i prezintă activitatea în domeniul turismului.

⁸ Ibidem, p. 24.

Ar fi fost mai bun „manager”...era priceput și în turism și în componenta sa comercială și, desigur, în cea culturală.

Lipsa acută de cadre didactice după război îl face să intre în învățământ ca profesor suplinitor de educație fizică la liceul sighetean începând din 1947. Aici desfășoară o activitate prodigioasă rămânând în memoria claselor de elevi pe care i-a instruit.

Datorită conjuncturii politice și prieteniei cu Gheorghe Dăncuș de la Cluj, a îmbrățișat muzeologia etnografică și a excelat.

Începând din anul 1954, la îndemnul și sub îndrumarea prietenului său Gheorghe Dăncuș, Francisc Nistor, după cum ne-a mărturisit și cum reiese din corespondența sa, începe cu pasiune și asiduitate o campanie de peregrinări prin satele Maramureșului pentru achiziționarea de obiecte etnografice la început în mod privat apoi oficial, acțiune care va duce la refacerea nucleului colecțiilor Muzeului Maramureșului care s-au risipit o dată cu intrarea armatelor de ocupație maghiare în Sighet după 1940 și ocuparea teritoriului Maramureșului, ca efect al Dictatului de la Viena.

Cu ranița în spate și aparatul de fotografiat la gât, pe jos sau cu bicicleta, cutreieră satele zonei aducând acasă la început, și apoi în muzeu, piese etnografice și de artă populară, de mare valoare care se vor constitui în colecțiile ce vor forma viitorul muzeu. Începând din anul 1956 funcționează legal ca angajat al Muzeului Maramureșean cu schemă funcțională și buget. Deci considerăm că aceasta este data reînființării muzeului după război. În anul 1957 în câteva săli de la etajul clădirii unde se află cinematograful, împreună cu Arh. Peter Dezideriu deschide prima expoziție a muzeului. Sunt expuse obiecte de mare valoare din colecția personală care mai târziu vor intra în patrimoniul muzeului prin achiziție. Dominant sunt expuse obiecte etnografice(stâlpi de porți, uși de șură, toate ornamentate printr-o sculptură în lemn specifică), lăzi de zestre, podișoare, scaune, mese, cuiere, fragmente de arhitectură, ceramică (de valea Izei, se Vama, de Săcel dar și de Baia Mare și Lăpuș), icoane pe lemn, uși de altar, prapori, mobilier de biserică, icoane pe sticlă. O pondere specială o au covoarele cu coloranți naturali (sec. XVIII și XIX) și obiectele textile specifice zonei (ștergări de rudă, de icoane, fețe de pernă și de masă etc.).

Ziarul ce apărea la Sighet “Viața liberă” , Anul VIII, nr. 357, vineri, 16 august, 1957 publică un articol intitulat COMOARA MARAMUREȘULUI datorat lui Miron

Popovici (ziarist cu veleități literare, fost membru al cenacului Eugen Lovinescu din București, frate cu Academicianul Călin Popovici).

Articolul este o amplă pledoarie asupra valorilor culturii populare din Maramureș, la început cu trimiteri la istoria multimilenară a zonei, ca apoi să se oprească la importanța înființării Muzeului Maramureșului: “Este un merit deosebit, înființarea acestui muzeu în care s-a reușit să se adune un material destul de bogat, privitor la trecutul acestei regiuni. Acest material care poate forma miezul unei viitoare și sistematice cercetări istorico-etnografice a regiunii ... materialul se găsește expus sistematic, grupat pe sectoare caracteristice, și poate oferi vizitatorului o imagine a trecutului și simțului artistic al țăranimii din Maramureș”.

Articolul prezintă succint principalele sectoare ale muzeului: păstoritul ca ocupație de bază, obiectele casnice, obiectele religioase (colecții de icoane vechi pe lemn și pe sticlă, mobilier bisericesc – strana specială – “uimitoare prin simplitatea ei”, suita de fotografii a tuturor bisericilor de lemn maramureșene “... pline de grație, țâșnind parcă în sus prin acele turnuri în săgeată, unice Maramureșului. Miron Popovici evidențiază realizarea artistică a fotografiilor ce completează expunerea și care pun în evidență măiestria acestui meșteșug în care a excelat Francisc Nistor care se considera “în primul rând un artist fotograf”. Fotografiile “îți pun în față tipuri de porți sau stâlpi de cerdac” dar și portrete de țărani, imagini de sate etc. etc.

În muzeu un loc special îl ocupă covorul maramureșean cu un „colorit domol, sobru, cam închis, unde contrastele nu sunt prea puternice...” Autorul articolului constată că “Muzeul nu este decât la începutul activității”, că istoricii, etnografii și arheologii s-au preocupat prea puțin de această regiune”. Finalul articolului conchide: “Sub priceputa conducere a directorului Nistor, cu sprijinul instituțiilor culturale și a tuturor oamenilor muncii, Muzeul Maramureșului va putea să-și dezvolte mereu activitatea în viitor, contribuind astfel la o mai adâncă cunoaștere a trecutului poporului nostru”.

De fapt ce este această “COMOARĂ A MARAMUREȘULUI” ? Este însuși Muzeul maramureșean, cum l-a numit Francisc Nistor într-o primă expoziție permanentă, reorganizat după război. Sau cum l-am numit noi, Muzeul maramureșean – ctitoria Nistor. Astfel, Francisc Nistor după al II-lea Război având o contribuție specială și deosebită la refacerea “Muzeului maramureșean”, fiind primul director după Război, deci “director întemeietor”, alături de Gheorghe Vornicu care a întemeiat Muzeul

Maramureșean după Primul Război, respective în anul 1926. Trebuie să notăm că Francisc Nistor a ținut legătura cu prietenul său Gheorghe Dăncuș de la Cluj care-l determină să aprofundeze problema culturii populare, și-l îndeamnă să cerceteze satele și din această perspectivă. Peregrinând prin satele Maramureșului cu bicicleta și cu aparatul de fotografiat la gât dar, de data aceasta, și cu gândul de a depista și achiziționa obiectele de valoare etnografice și de artă populară din satele Maramureșului, ceea ce și face. La început a făcut o colecție personală iar din anul 1956 adună, achiziționează și reface colecțiile viitorului Muzeu Maramureșean. De acum începe relația cu arhitectul Peter Dezideriu, care va deveni muzeograf fiind format la Cluj unde, printre alții, l-a avut ca profesor și pe Dr. Koș Karol. Francisc Nistor fotografiază iar arh. Peter Dezideriu desenează porțile și vranitele Maramureșului (pe care le va publica Nistor într-o carte excepțională), dar desenează și componente de case și elemente de arhitectură de pe văile Maramureșului, desene pe care le va expune în Muzeul deschis în 1957 și care va face obiectul unei cărți album pe care preconiza să o scoată cu Prof. Paul Petrescu ce urma să-i scrie textul, Arh. Péter Dezideriu face desenele, iar Francisc Nistor fotografiile⁹.

În anul 1968 secondat de Arh. Peter Dezideriu propune organizarea Muzeului etnografic cu expunere pavilionară și în aer liber în complexul de clădiri din Piața Libertății, nr. 15. În acest sens comandă un proiect Institutului de Proiectări de la Baia Mare. Se realizează proiectul. Acesta implică organizarea expoziției de bază, depozite, birouri, etc. , în clădirea principală, iar muzeul în aer liber era propus să se facă în curtea clădirii de sediu (și a bisericii romano – catolice). Pentru muzeul în aer liber se propunea expunerea a 7 porți într-o succesiune pe alea de acces dinspre stradă, spre curtea mare, iar aici în curte și în grădină se propunea restaurarea a 4 gospodării cu case și acareturi, precum și două stâne, instalații tehnice țărănești.

După închiderea Muzeului (1968) deschis în anul 1957, care a funcționat în încăperile de la etajul clădirii Cinematografului Muncitoresc (fostul Cazinou al armatei), Francisc Nistor încearcă să găsească soluții pentru așezarea definitivă și într-o formă adecvată a acestei instituții patrimoniale. Mutat fiind în mod fortuit întreg patrimoniul muzeului în dependențele din curtea fostului sediu PCR, urgența rezolvării unui spațiu

⁹ Într-o discuție urmată de scrisoare Prof. Paul Petrescu îmi cerea permisiunea să preia informații din carte *Zona etnografică Maramureș* (București, 1986) în special capitolele "Gospodăria țărănească" și "Locuința țărănească - Arhitectură", descifrarea inscripțiilor, datările etc. pentru a pregăti textul. Am fost onorat și bucuros că savantul Paul Petrescu apelează la mine. A scris textul, dar nu a mai apărut cartea, deoarece profesorul a rămas în USA – editura l-a scos de pe copertă, rămânând ca autor numai Fr. Nistor.

adekvat era iminentă. În dorința de rezolvare, Fr. Nistor la 24 martie 1968 înaintează Consiliului Popular al Județului Maramureș – Baia Mare un memoriu cu nr. 15/1968 prin care spune că „în urma cererii verbale a sa află că s-a aprobat complexul de clădiri și spațiile exterioare aferente din Piața Libertății nr.15 pentru muzeu. Memoriul cuprinde planul clădirilor precum și „planul tematic al muzeului etnografic”, iar în partea a doua dă și „planul tematic – proiect” al secției de științele naturii (ce-l de al doilea elaborat de muzeograful Bereș Iosif, nou angajat pentru secția de Științele naturii).

Redăm sintetic concepția de organizare și amenajare a muzeului propusă de Fr. Nistor secondat de muzeograful arhitect Peter Dezideriu. În spiritul vremii, Fr. Nistor consideră că „Cercetarea și prezentarea vechiului în contrast cu epoca nouă, este una din cele mai importante sarcini ale muzeului nostru” În privința structurii tematice, aceasta este preluată în mare după cea a Muzeului Etnografic al Transilvaniei din Cluj, astfel: prezentarea „ocupațiilor străvechi”: culesul din natură, albinăritul, pescuitul, vânătoarea, apoi prezentarea păstoritului (organizarea și construcția stânei etc. Aceasta impunând necesitatea prezentării lor în „aer liber” deci nevoie de spațiu/ teren, Arhitectura, case, acareturi, dar și industriile țărănești (oloinițe, mori, pive). Nu este cuprinsă în proiect „agricultura” ca ocupație de bază.

În continuarea memoriului Fr. Nistor conchide: „Dacă Muzeul nostru nu va fi ajutat, atât moral cât și material, ca să mai putem cumpăra câteva piese - din cele mai reprezentative înainte de dispariția lor, și de a le putea așeza în condițiuni optime în incinta sau în grădina muzeului, vor dispărea fără urmă cele mai valoroase obiecte. Dar pentru a le putea adăposti aceste obiecte avem nevoie de o clădire cu curte și grădină mai spațioasă ... Din acest motiv am cerut clădirea în care este internatul <<Școlii (sic!) Casei de copii școlari>>..Piața Libertății nr. 15.”

De fapt este vorba de un complex de clădiri ce flanchează biserica romano-catolică dominant cu fațadele în Piața Libertății și cu prelungiri pe str. Plevnei. Curtea bisericii, respectiv fosta Casă de copii și superba grădină cu pomi fructiferi de o mare varietate creată de călugării piariști, care se desfășoară până la limita cu curtea Liceului Dragoș Vodă, care clădire ca și terenurile au aparținut ordinului catolic al Piaristilor, toate acestea le preconiza Francisc Nistor ca spații adecvate pentru organizarea muzeului pe care-l vedea astfel:

„La etajul clădirii se va așeza în 14 camere expoziția permanentă (etnografică n.n.). În curte, împărțită în două, - și în grădină se vor așeza diferitele gospodării valoroase din punct de vedere al arhitecturii populare,- de pe Iza, Mara și Cosău (se

prevedeau 4 gospodării, n.n. M.D) nu era prevăzută zona Vișeu – Borșa, Valea Vișeului, Valea Tisei. Asemenea, diferite tipuri de râșnițe și oloiernețe, diferite sisteme de stâne (două n.n. M.D), diferite tipuri de porți (șapte n.n. M.D) și garduri împletite din nuiiele. Aceste obiecte vor fi așezate în curte și grădină, ce se vor transforma, într-un parc cu bănci pe care se vor putea așeza vizitatorii”.

Se mai preconizau la parter săli pentru expoziții temporare, pentru proiecții de filme documentare, conferințe, ateliere de restaurare lemn și textile, laborator foto. Tot în această clădire, la parter, se preconiza organizarea Expoziției permanente a Secției de Științele naturii nou înființate (1968) de muzeograful Bereș Iosif care, mai târziu, va deveni unul din marii specialiști ai domeniului pe plan național.

În 1969 după discuții și frământări abandonează acest proiect; muzeul etnografic pavilionar primind pentru organizare clădirea din str. Bogdan Vodă, nr. 1, unde în 26 decembrie 1971 se deschide expoziția de bază, (în forma actuală).

Pentru muzeul în aer liber se va găsi cu multă greutate, terenul de pe dealul Doboieș, unde se începe organizarea acestuia în 1972, când se elaborează tematica și

Dr. Cornel Irimie – Muzeul Astra Sibiu, Francisc Nistor – Muzeul Maramureșului Sighetul Marmației, D-na Ana Grama – Sibiu, dr. Mihai Dăncuș – Muzeul Maramureșului Sighetul Marmației, dr. Corneliu Bucur – Muzeul Astra Sibiu, în Muzeul Satului Maramureșean din Sighetul Marmației la Conferința AEMAL din 1981 și deschiderea Muzeului Satului din Sighetul Marmației. Fotografie din Arhiva Mihai Dăncuș

proiectul iar în 1974, se restaurează primele două case. În toate aceste acțiuni și zbateri Francisc Nistor îl implică și pe tânărul de atunci, muzeograful Mihai Dăncuș care i se alătură cu forță și devotament începând din iunie 1969 (lucra pentru muzeu din 1968 dar s-a legalizat abia după un an).

Problema cea mai mare, așa cum am văzut, era găsirea

terenului necesar pentru amplasarea Muzeului în aer liber al Maramureșului¹⁰.

¹⁰ Au fost propuneri pentru organizarea muzeului în curtea și grădina bisericii romano – catolice pentru care s-a plătit un proiect la I.P.J. Maramureș, Baia Mare, altul în Parcul Grădina Morii (a căzut deoarece parcul era mic și insuficient). Alții au propus organizarea sus pe platoul Dealului Cetății (Solovan) cu o utopie (Feri Băcsi zicea că vor urca vizitatorii cu telefericul); s-a mai propus ”Grădina Gostatului” vizavi de fabrica de cărămidă (dezafectată azi), a căzut și acesta. Din grupul care discuta erau: Fr. Nistor, dr. Pop Victor, Ion Berinde, Arh. Péter Dezideriu, Mihai Dăncuș ș.a. A câștigat DOBOIEȘUL!

Suntem convinși că Francisc Nistor era conștient de importanța realizării acestui muzeu, de necesitatea imperioasă de a salva de la dispariție o splendidă arhitectură populară cât și instalațiile tehnice și alte valori specifice. Așa se explică faptul că, încă de la finele anului 1964, se interesează să-și aducă un colaborator care să-l ajute în realizarea planurilor lui. Astfel, vine la muzeu în anul 1968, ca tânăr muzeograf, Mihai Dăncuș, autorul acestor rânduri, familiarizat deja cu specificul muncii de muzeograf etnograf, lucrând în învățământ sub îndrumarea Prof. Dr. Dumitru Pop de la Universitatea „Babeș Bolyai” din Cluj Napoca și realizând Muzeul școlar de la Bârsana. Acesta a contribuit esențial în perioada studenției și la îmbogățirea colecției etnografice (micul muzeu) de la Facultatea de Filologie din Cluj-Napoca, realizată sub îndrumarea marelui folclorist, Prof. Dr. Dumitru Pop.

După găsirea terenului și hotărârea ca zona Doboieș să fie locul pentru muzeul în aer liber, au început demersurile în care a fost implicat total și Mihai Dăncuș. Astfel, cu nr. 537/1972 în data de 20 noiembrie s-a întocmit un memoriu către Consiliul Culturii și Educației Socialiste (Ministerul Culturii) semnat de Francisc Nistor (care era directorul muzeului) prin care solicitam aprobarea proiectului pe care l-am înaintat. Am dus personal „memoriul” și proiectul la Prof. Tamara Dobrin, care era ministrul adjunct responsabil cu patrimoniul. Nu l-a primit.¹¹ Tot atunci Francisc Nistor semnează un mic memoriu-adresă (nr. 554/1972) către Comisia Monumentelor istorice prin care, în final, cere: „Vă rugăm să le luați sub patronajul Dvs. și în felul acesta să ne acordați sprijin material și moral în realizarea dezideratului propus”. Desigur, aici se referă la casele și instalațiile tehnice care, prin valoarea lor, erau de interes național și în pericol de distrugere și dispariție.

Demersurile și zbaterile lui Francisc Nistor precum și ale unicului său colaborator (Mihai Dăncuș) au fost multe și pline de amărăciuni, dar în final, cu izbândă.

La 23 aprilie 1975 cf. Deciziei Consiliului popular al municipiului, se instituie o comisie ce grupează cele patru instituții interesate: Consiliul local, S.E.Z. Sighetul Marmației, CAP „IZA” și Muzeul Maramureșului (reprezentat prin Fr. Nistor, M. Dăncuș, P. Bleda). S-a delimitat terenul cf. Deciziilor 190/1973 (Consiliul municipal Sighetul Marmației), precum și Decizia nr. 184/1973 (Comit. Executiv al Consiliului jud. Maramureș). Problema se considera încheiată. Dar nu a fost să fie.

¹¹ Era foarte frig în clădire și chiar în biroul ministerial. Tamara Dobrin stătea în birou, cu un mantou de blană pe umeri. S-a ridicat de la birou, m-a luat de braț și m-a condus afară pe coridor unde mi-a spus: „Dăncușule, ia-ți dosarele și du-te acasă și fă ce poți. Dacă le lași aici n-o să mai faci nimic!...” La discuție a fost de față și Dr. Ioan Opriș care m-a susținut.

După Dec. 1989 se redeschid procese de revendicări privind terenul etc. etc. dar Francisc Nistor, chiar dacă nutrea un gând amar, era totuși, scutit de data aceasta, fiind pensionar încă din 1977.

La centenarul nașterii lui Francisc Nistor, despre „întemeietorul muzeului”, înaintașul meu, spuneam: „a fost o figură emblematică a Maramureșului. A cunoscut în lungă sa viață pleiada marilor intelectuali ai Maramureșului, dar și remarcabile personalități ale culturii naționale. A cunoscut, ca nimeni altul, Maramureșul cu frumusețile lui naturale, dar și minunații țărani ai satelor, pe care le-a străbătut de-a lungul vieții.”¹²

Domnul Nistor a rămas în memoria contemporanilor săi ca Feri Bacsi, adică titlatura intimă, apropiată pe care și-o dădeau maramureșenii între ei. A iubit țăranii, a iubit copiii ca nimeni altul, a iubit femeile frumoase – în perioada interbelică era considerat în cercurile sighetene ca un „dandy”, s-a căsătorit greu și târziu cu Doamna Clemansa Teodorescu (fosta mea învățătoare la Școala Pedagogică n.n. M.D.).

Era foarte glumeț cu cei din jur, iar sintagmele sale rămân peste timp ca o pecete a personalității: - Ce faci Feri? Îl întrebau cunoscuții:- „Bine! Ca jidu în boldul gol!”

A fost un bărbat frumos, înalt voinic, cu un corp athletic. De fapt toată viața a făcut sport, a iubit natura fiind mare cunoscător al munților noștri. A fost și un schior desăvârșit, ceea ce l-a determinat să deschidă la Sighet în perioada interbelică „o școală de schi”.

Am colindat cu Dânsul văile și toate satele Maramureșului pe jos, răbdând foame și sete...dar o făceam cu mare plăcere.

Pentru memoria celui care a fost Francisc Nistor, în Muzeul etnografic al Maramureșului din centrul orașului i-am expus portretul la intrare, ca director întemeietor după Război, alături de portretul Profesorului Vornicu, care a întemeiat primul muzeu etnografic al Maramureșului (1926) iar „sala coloanelor” numită de Mihai Dăncuș unde sunt expuse elemente de arhitectură tradițională și celebrii stâlpi de porți am denumit-o „Sala Francisc Nistor” . Am dat această denumire deoarece Fr. Nistor a cercetat mult „porțile maramureșene” dând o lucrare de sinteză pe această temă „Poarta maramureșeană” (Editura Sport-Turism, București 1977) , la care a contribuit cu desene de mare acuratețe arh. Peter Dezideriu.

¹² Mihai Dăncuș, *100 de ani de la nașterea lui Francisc Nistor, director întemeietor al Muzeului Maramureșului*, ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS VII, Sighetul Marmăției, 2009, p. 11 – 16.

Anii de după Revoluția din decembrie 1989 ne-au permis tipărirea anuarului Muzeului Maramureșean cu titlul ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS.

Dacă primul volum (508 p.) l-am dedicat „celui care a fost mentorul nostru spiritual, magisterul nostru Mihai Pop” la împlinirea a 95 de ani de la naștere¹³, volumul al doilea, pe anul 2004 l-am dedicat „memoriei celui care a fost Francisc Nistor, directorul nostru și director întemeietor al Muzeului Maramureșean la 95 de ani de la naștere”¹⁴. Volumul ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS pe anul 2008 (524 p.) „este dedicat memoriei directorului întemeietor al Muzeului Maramureșean de după Război, Francisc Nistor, la împlinirea a 100 de ani de la naștere”¹⁵.

În ultimul mandat de primar al Doamnei Godja Eugenia, am propus Consiliului local acordarea numelui de Francisc Nistor unei străzi din municipiul Sighetul Marmației. În urma propunerii și pledoariei noastre, toți consilierii au fost de acord, dar încă nu s-a validat propunerea. Ne-am bucurat că, totuși, s-a acceptat. Totodată, am fost onorat să fac cuvântul de „Laudațio” la acordarea titlului de cetățean de onoare al municipiului Sighetului Marmației lui Francisc Nistor, la 3 noiembrie 1995.

Publică fotografii artistice de mare rafinament, dovedind o deosebită sensibilitate și talent special în toate albumele tipărite în județul Maramureș, precum și în reviste de specialitate și de cultură și în presa județeană și locală.

În toată această perioadă Francisc Nistor în drumurile prin zonă a depistat mai multe obiecte și chiar tezaure arheologice, în special din epoca bronzului, toate descoperiri întâmplătoare, dar de mare valoare. Mai târziu le va publica împreună cu Dr. Alexandru Vulpe (vezi lista de lucrări) și la semnalările sale se vor face săpături arheologice (Dealul Cetății din Sighet ș.a.). De altfel, Dl. Nistor ne mărturisea că a activat în domeniul arheologiei, ”cel puțin tot atât cât în etnografie”¹⁶.

De-a lungul zecilor de ani, realizează o adevărată arhivă fotografică imortalizând personalități din istoria locală, momente istorice pe care le-a trăit, schimbările care s-au produs în satele și orașele Maramureșului, fotografii etnografice.

Putem conchide că Francisc Nistor a realizat o adevărată enciclopedie fotografică a Maramureșului. În efortul de a descoperi valorile etnografice ale Maramureșului, a beneficiat de sprijinul și îndrumarea amicală a unor mari personalități

¹³ ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS I, Sighetu Marmației, 2002

¹⁴ ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS II, Sighetu Marmației, 2004

¹⁵ Mihai Dăncuș, *100 de ani de la nașterea lui Francisc Nistor, director întemeietor al Muzeului Maramureșului*, în ACTA MUSEI MARAMOROSIENSIS VII, Sighetu Marmației, 2008

¹⁶ Fr. Nistor, Dr. Al. Vulpe, *Bronzuri inedite din Maramureș în colecția Francisc Nistor din Sighetul Marmației*, în SCIV, 2, tom. 20, 1969, p. 181.

ale domeniului care au cercetat zona: Paul Petrescu și Paul H. Stahl, Tancred Bănățeanu, Elena Secoșan, Boris Zderciuc, Gheorghe Dăncuș (de care-l lega o mare prietenie încă din perioada interbelică), Mihai Pop, Georgeta Stoica, I.D. Ștefănescu, Cornel Irimie, dar și arheologi și istorici de prestigiu (Dr. Radu Popa, Prof. Dr. Alexandru Vulpe, Prof. Dr. Kurt Horedt ș.a.).

În anul 1976, după 48 de ani de muncă, din care 20 în cadrul Muzeului Maramureșean ca director, Dl. Francisc Nistor intră în pensie (postul de director fiind “vânat” de unii activiști PCR). Autorul acestor rânduri a fost unul din puținii apropiați ai lui Francisc Nistor, considerându-l ca un membru al familiei. De aceea l-am însoțit în toate peregrinările prin satele Maramureșului, ani la rând mergând pe jos, și uneori cu ocazii, depistând, achiziționând și aducând în muzeu sute și mii de obiecte patrimoniale. Aș face aici o notă specială. Maramureșul s-a bucurat încă dinainte de Primul Război și apoi în perioada interbelică de un anumit renume. Amintim, în acest sens, cercetările făcute de Tache Papahagi, Gheorghe Dăncuș, Alexandru Filipașcu, Ioan Mihalyi de

În casa Ilea din Muzeul Satului: Francisc Nistor (primul din stânga), I. H. Ciubotaru, prof. dr. Mihai Pop, dr. Vasile Latiș.

Foto Mănăstireanu

Apșa, Lenghel Petru Izanu, dar și Părintele Ion Bârlea și Pr. Alexandru Ciplea, Tiberiu Brediceanu, Bela Bartok, Varodyi Gabor, Szilaghyi Istvan, Tit Bud. După Război, cele mai reprezentative personalități ale Țării: universitari, cercetători academici, muzeografi ș.a., pe care i-am

amintit mai sus. Francisc Nistor a fost atent la

cercetările acestora. A fost foarte atent mai ales la semnalările, privind arhitectura tradițională a Maramureșului, făcute de Paul Petrescu, Paul H. Stahl, Gheorghe Focșa, Boris Zderciuc, Ghe. Dăncuș.

A urmat indicațiile și sugestiile lui Ghe. Dăncuș de la Cluj, privind necesitatea imperioasă de a achiziționa unele case de pe Valea Cosăului. Până mai ieri, s-a păstrat în

dosarul fostei școli confesionale din Bârsana, conservată în situ, scrisoarea lui Ghe. Dăncuș prin care-l îndeamnă pe Francisc Nistor să o cumpere pentru muzeu, fiind "unicat național". Scrisoarea a dispărut... . Tot acesta (Ghe. Dăncuș) îl îndeamnă să colecteze măștile specifice obiceiurilor. Astfel realizează o primă colecție și o expoziție de mare succes.

A urmărit și cercetările privind instalațiile tehnice țărănești întreprinse în zonă de către Dr. Cornel Irimie și echipa sa, la care s-a implicat și Mihai Dăncuș din partea Muzeului din Sighet. Desigur că, rezultatele cercetărilor acestora dar și cercetările noastre, ale muzeului (în special) au constituit mobilul și îndemnul de a nu fi pasivi în privința profundelor și rapidelor transformări care se petreceau în satul maramureșean. Toate acestea au impus acțiuni de aprofundare a cercetărilor urmate de achiziții, care apoi s-au finalizat cu realizarea muzeelor etnografice ale Maramureșului: Muzeul etnografic pavilionar (26 dec. 1971) și Muzeul Satului Maramureșean (30 mai 1981).

Francisc Nistor a fost un om cu mare sensibilitate sufletească. Și-a iubit soția cu venerație până în ultimele clipe ale vieții, și aceeași dragoste și-a revărsat-o asupra copilului Sergiu, pe care l-a crescut și educat în spiritual dragostei de Țară și de Neam, ajungând la adânci bătrâneți să se bucure de realizările și împlinirile acestuia, (Dr. în fizică nucleară, cercetător la Institutul de la Măgurele), cu recunoaștere internațională în U.S.A, Belgia ș.a.

A avut multe proiecte interesante care, în marea lor majoritate, vizau domeniul cel mai apropiat și cel mai drag – arta fotografică. Arhiva fotografică a lui Francisc Nistor poate oferi excepționale expoziții și albume care pot întregi armonios imaginea muzeală despre Maramureș. Pot deveni adevărate monografii în imagini.

Listă de lucrări publicate:

Francisc Nistor, *Sculptura și arhitectura populară din zona etnografică Maramureș Ornamentații în lemn*, album foto, cuvânt înainte și note de Mircea Braga; Casa creației populare a județului Maramureș, Baia Mare, 1969

Fr. Nistor, *Măștile populare și jocurile cu măști din Maramureș*, album foto, text de Mihai Dăncuș și Nicoară Timiș, Casa creației populare a județului Maramureș, Baia Mare, 1977.

Fr. Nistor, *Creații și creatori populari din zona etnografică Maramureș*, album foto, cuvânt înainte și texte de Laura Sârbu, Dora Pop, Gheorghe Drăgan, Casa Regională a creației populare, Baia Mare, 1976.

Fr. Nistor, *Poarta maramureșeană*, carte- album, București 1977.

Fr. Nistor , *Iarna în Maramureș* – album foto, Editura Sport – Turism, București

Fr. Nistor, *Plaiuri maramureșene*, album foto, cuvânt înainte de Vasile Drăguț, Ed. Sport – Turism, București, 1985.

Fr. Nistor, Dr Al. Vulpe, *Bronzuri inedite din Maramureș în colecția prof. Francisc Nistor din Sighetul Marmației*, în SCIV, 2, tom 20, 1969, p.181.

Francisc Nistor – Referințe

Berinde, Ion, *Etnograful Francisc Nistor*, manuscris, 1978.

Bilțiu, Pamfil, *Memoria peliculei fotografice. Oameni și pasiuni (Francisc Nistor)*, în „Pentru socialism”, nr. 9995, 26 decembrie, 1987.

Datcu, Iordan, *Dicționarul etnologilor români*, Ediția a III-a revăzută și mult adăugată, Editura Saeculum I.D., București, 2006, p. 653.

Dăncuș, Mihai, *100 de ani de la nașterea lui Francisc Nistor. Di rec tor întemeietor al Muzeului Maramureșului*, vol. *Acta Musei Maramorosiensis*, Sighetul Marmației, 2009, p. 11-16.

Dăncuș, Mihai, *Francisc Nistor*, „Graiul Maramureșului”, 3 noi, 1997.

Dăncuș, Mihai, *Un muzeograf de excepție Francisc Nistor*, „Archeus”, an 1, nr. 3 (17), dec. 1997 p. 40-41.

Fodor, Octavian, *Tezaurul artei populare*, în „Tribuna”, XVI, nr. 40, 5 dec.1972, p. 4.

Gaftone, Vasile, *Elitele Maramureșului istoric. O istorie prin modele pentru generațiile de azi și de mâine*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2012, p. 146-148.

Godea, Ioan, *Francisc Nistor*, vol. *Etnologia română contemporană. Lex i con bibliografic ilustrat*, București, 2002, p. 285.

Iuga de Săliște, Vasile, *Oameni de seamă ai Maramureșului. Dicționar 1700-2010*, Editura Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș-Vodă”, Cluj-Napoca, 2011, p. 810.

Măgură, V. R. (V. R. Ghenceanu), *În numele unei nobile idei. Activitatea lui Francisc Nistor pe tărâm muzeistic*, în „Pentru socialism”, Nr. 6418, 3 sept. 1974.

Mihai Dăncuș, *95 de ani de la nașterea lui Francisc Nistor di rec tor întemeietor al Muzeului Maramureșului*, în *Acta Musei Maramorosiensis II*, Muzeul Maramureșului Sighetul Marmației, 2004, p. 209-216.

Petrescu, Paul, *Valorificarea locală a artei populare*, „Contemporanul”, nr. 20, 14 martie, 1972, p. 7.

Ștef, Dorin, *Istoria folcloristicii maramureșene*, p. 60-61.

Tătaru, Terezia B., *Francisc Nistor, (1908-1997)*, în volumul *Maramureș – mândria și durerea noastră*, vol. II, Editura Gutinul, Baia Mare, 2001, p. 241-242.

ETNOGRAFIE

*Moară de vânt din Strâmtura
(foto: Francisc Nistor, arhiva Muzeului Maramureșan, nr. inv. 622)*

Trei introduceri la cercetarea etnografică a Maramureșului

Prof. univ. dr. Nicolae IUGA

Abstract: *Maramures is a particular ethnographic area of Romania. It is famous as the place where the founders of the Romanian medieval state from the East of the Carpathians, the voivodes Dragos and Bogdan, were famous, as well as the old wooden churches, the architecture of the old wooden houses and the unaltered preservation of some old Romanian folk customs.*

But in the last half century and Maramureș has undergone radical changes on all levels. The houses are built quite differently from other materials, the popular port is missing only very rarely and on festive occasions, the customs are also no longer practiced according to the ancestral calendar as a direct experience, but are more imitated and performed with a detachment completely killing their spirit. The problem we have to ask is: how can we get to the archetypal substrate of customs whose meanings have been forgotten? And what would be the most appropriate methods that we should use for this purpose?

Keywords: *Maramureș, ethnology, hermeneutics, Tache Papahagi, Mihai Pop.*

1. Cercetarea empirică – Tache Papahagi

Etnograful român Tache Papahagi (1892-1977) era machidon de origine, s-a născut în Grecia de nord-vest, în Munții Pindului, a făcut școala primară, înainte de Primul Război Mondial, la Ianina (în provincia grecească Epir) și liceul la Bitolia (actualmente în Republica Macedonia). A urmat apoi Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din București, pe care o absolvă în anul 1916.

În raport cu Maramureșul, Tache Papahagi are o notorietate aparte, pentru că a fost primul etnograf român care și-a susținut o Teză de doctorat la Universitatea din București cu o cercetare de teren asupra Maramureșului, o lucrare cu atât mai meritorie cu cât constituia un demers de pionerat în domeniu. Teza de doctorat cu titlul *Graiul și folklorul Maramureșului* a fost elaborată sub îndrumarea lui Ovidiu Densusianu, iar din Comisie au mai făcut parte, între alții, Ion Bianu și Ramiro Ortiz, adică tot ce avea atunci mai mare Filologia Universității din București.

Astfel, imediat după Unirea de la 1 Decembrie 1918, tânărul Tache Papahagi călătorește în Maramureș, unde și locuiește intermitent între anii 1920-1925, în total șase șederi de câte 2 – 5 săptămâni fiecare, repartizate în toate anotimpurile, în așa fel încât să acopere toate obiceiurile agricole și pastorale, precum și sărbătorile de iarnă. A umblat pe jos – pe frig, pe ploaie, pe zăpadă sau pe arșiță – în aproape toate satele din Maramureș, ba și în afara lor pe la stănilile din munți, cu caietul de notițe în geantă și cu aparatul de fotografiat. A consemnat tot ce a văzut el cu ochii lui, dar avea ce să vadă în Maramureș, a putut să vadă calitativ și altceva decât autohtonii cu privirea tocită de felurite obișnuințe, pentru că machidonul nostru avea o retină ingenuă în raport cu aceste locuri, el care venea aici în extremul Nord al românismului din extremitatea sa sudică, din Munții Pindului și din capitala vechiului Regat Român.

Scopul cercetării lui Tache Papahagi era pentru el clar și autorul și l-a formulat conștient, chiar de la început, în Prefața lucrării: „Convins de însemnătatea cercetărilor etno-lingvistice făcute la fața locului și întrucât speculațiunile științifice de bibliotecă s-

ar simți cu timpul anemiate în urmărirea mai departe a diferitelor probleme, am crezut că ar fi imperioasă îndrumarea studiilor în însuși domeniul viei realități dialectologice, prezentând astfel, dacă nu și o interpretare satisfăcătoare, celor puțin materialul brut care constituie baza acelor speculațiuni”¹. Deci, să reluăm această frază programatică. Etno-lingvistul Tache Papahagi s-a decis să-și îndrume studiile sale în însuși domeniul vieții reale a Maramureșului, efectuând pentru aceasta singulare și laborioase cercetări de teren în Maramureș. Ar fi putut să facă și „speculațiuni științifice” (atenție, pot exista și speculații „științifice”, nu doar metafizice!) în biblioteci, dar ce ar fi putut găsi la acea vreme, la început de veac XX, în biblioteci despre Maramureș? Poate că ar fi găsit culegerile de folclor ale lui Alexandru Țiplea (*Poezii populare din Maramureș*, București, 1906) și cartea celebră a lui Ion Bârlea (*Însemnări din bisericile Maramureșului*, București, 1909), câteva cuvinte pătrunzătoare despre Maramureș ale profesorului Nicolae Iorga și lungile narațiuni anoste ale lui Tit Bud. Sigur, ar fi găsit și *Diplomele maramureșene*, pentru publicarea cărora Ioan Mihalyi de Apșa a primit Premiul Academiei Române, dar această din urmă carte nu era ceva ce să reflecte Maramureșul la zi. Și studiind cele aflate în biblioteci, sunt convins că nu ar fi putut scrie ceva nou și viu despre Maramureș fără să vadă ținutul, ci ar fi rămas, cum o spune el însuși, la „speculațiuni anemiate”. Așa că tânărul cercetător Tache Papahagi și-a făcut bagajele și a început lungile sale călătorii documentare în Maramureș.

Inițiativa lui Tache Papahagi de a întreprinde cercetări de teren în Maramureș a fost extraordinară de binevenită și salutară. Era vorba de a colecta în prealabil necesarul material empiric. În definitiv, toate științele s-au constituit în fundamentele lor mai întâi prin acumulare treptată de fapte brute, de regulă prezentate fără criterii esențiale și fără o sistematizare logică. Studiul științific al naturii a debutat cu prezentarea în mod rapsodic a tot felul de curiozități, cu „istorii naturale” de genul celor scrise în antichitate de către Pliniu cel Bătrân, și abia mult mai târziu, în baza acumulării în timp a unui imens material de observație, au fost posibile teoretizări, precum taxonomia lui Linné sau evoluționismul lui Darwin. La fel și Istoria propriu-zisă, aceasta a început cu descrierea nemijlocită de către Herodot a locurilor vizitate de el și a oamenilor cu care a stat de vorbă și doar mai târziu, începând cu Polybios, s-a pus problema unor relații cauzale între evenimentele istorice și a psihologiei personalităților istorice, adică a unei istorii deterministe și științifice.

Lucrarea lui Tache Papahagi impresionează prin cuprindere și varietate. Aceasta este structurată riguros pe patru capitole, după cum urmează: 1. Considerațiuni generale; 2. Folclorul; 3. Graiul și 4. Etnografia istorică a Maramureșului. În interiorul acestor capitole, lucrarea este exhaustivă, descrie satele, prezintă economia, situația politică și etnografică, viața bisericească, țăranul maramureșean, portul și tipul (aici fiind vorba de fapt inclusiv de antropotip), viața și caracterul. Apoi, la capitolul Folclor sunt prezentate genurile folclorului literar, „creațiunea populară”, precum baladele și descântecele, credințele populare, dar și o ocupație de nișă a țăranului maramureșean, anume păstoritul. Graiul este abordat de către Tache Papahagi după structura științei Lingvisticii, pe subcapitole cum ar fi: fonetică, morfologie, sintaxă, lexic, încheind cu relevarea particularităților care individualizează graiul maramureșean. Partea propriu-zis științifică a acestei teze de doctorat este întregită de o antologie de texte din toate domeniile, reprezentative pentru folclorul maramureșean: doine, strigături, bocete, colinde, rugăciuni, descântece, ghicitori, jocuri de copii, legende, credințe și superstiții, teme muzicale din Maramureș (ilustrate cu portative). La fel și fotografiile făcute de către Papahagi, 49 la număr, care ne înfățișează viața din Maramureș așa cum era aceasta în urmă cu aproape un secol, prezintă o valoare documentară deosebită. Și,

¹ Tache Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, Editura Cultura Națională, București, 1925, p. 5.

pentru ca această carte masivă, de 340 pagini, să fie impecabilă sub raport științific, ea se încheie cu un indice real (denumiri de sate și toponimii), un indice onomastic și un Glosar. Pentru vremea sa, Tache Papahagi a făcut tot ce se putea face în materie de cercetare de teren și de structurare științifică a cercetării.

Dar o cercetare empirică de teren, pe model inductiv, nu este și nici nu poate fi completă în sens științific niciodată, pentru simplul motiv că aici nu putem avea o inducție completă, cu un număr restrâns de fapte, care să poată fi cunoscute în totalitatea lor. Idealul unei cercetări empirice este acela al unei inducții complete, mai exact acela al caracterului exhaustiv al examinării, dar care rămâne totuși un ideal, ce nu poate fi atins. Cu toate acestea, starea etnografică a diferitelor provincii și zone folclorice românești era în perioada interbelică încă o mare necunoscută, iar nevoia de cunoaștere științifică a acestor zone era pe măsură. Așa a apărut o strălucită școală sociologică, cunoscută după liderul său Dimitrie Gusti, ca promotoare a metodei monografice, o metodă care a dominat cu autoritate epoca și care a constatat în cercetarea multidisciplinară a unor sate reprezentative, din zone etno-folclorice renumite prin vitalitatea și originalitatea lor (Țara Făgărașului, Bucovina, Năsăudul, Muscelul etc.).

Cu toate rezultatele meritorii pe care le-a dat în perioada interbelică, metoda monografică inițiată de către Dimitrie Gusti a fost abandonată din rațiuni politice în timpul totalitarismului, pentru simplul fapt că rezultatele cercetărilor sociologice nu concordau cu propaganda politică. A existat o singură încercare, notorie de altfel, a profesorului Vasile Caramela de la Universitatea din București, discipol al lui Dimitrie Gusti și prieten apropiat al celebrului antropolog francez Claude-Lévi Strauss, care a înființat pe la sfârșitul anilor '60 o „stație – pilot” de cercetare în genul monografiei sociologice la Berevoiești (Argeș), centru de cercetare desființat de către autorități după scurtă vreme.

Apoi, după 1990 metoda lui Gusti nu a mai putut fi reînviată ca atare, deoarece cercetările sociologice au căpătat alte valențe, orientări și dimensiuni în sincronizare cu ceea ce se făcea în Occident, s-au dezvoltat cercetările sectoriale, sondajele de opinie privind opțiunile politice și electorale, preferințele pentru consum și strategiile de marketing etc. Din câte știm noi, formele de viață țărănească din Maramureș au mai fost obiect de cercetare cu adevărat științifică doar pentru un singur mare sociolog, regretatul prof. dr. Gheorghe Șișeștean (1954-2012)¹. În rest, cercetarea etnologică a devenit etnografie, adică simplă consemnare factuală ajunsă la saturație, fără vreo relevanță cognitivă, fără fundament filosofic, fără arheologie spirituală și fără viziune proiectivă, descrieri rămase pe dinafara noilor paradigme din filosofia culturii, ilustrate în Occident de către un Carl Gustav Jung sau la noi de către Lucian Blaga. Etnologia a ajuns să fie înțeleasă mai mult ca „etnografie”, respectiv ca o sumă de descrieri cât mai amănunțite și fidele a unor obiecte vechi (case, vase, unelte agricole, diverse alte artefacte) sau a unor obiceiuri cu sensuri uitate, pigmentate cu mantra nevoii de a „alunga duhurile rele”, un ceva care explică prea multe într-un mod prea simplu, narațiuni exterioare constituite într-un discurs interminabil, diluat și somnolent, fără să se realizeze faptul că simpla descriere în cuvinte a ceea ce se vede ori aude, fără un sens transcendent, nu este încă știință.

2. Cercetarea hermeneutică – Mihai Pop

Etnologul Mihai Pop (1907-2000) s-a născut în satul Glod (Maramureș), ca fiu al preotului Ștefan Pop, originar din Săliștea de Sus. Înainte de Primul Război Mondial, tatăl lui Mihai Pop este promovat ca paroh într-o parohie mai mare, la Apșa de Jos și protopop pentru parohiile românești din Transcarpatia (azi în Ucraina). După Primul

¹ Vezi Gheorghe Șișeștean, *Formes de vie paysanne dans le Nord-Ouest de la Transylvanie*, București, 2005.

Război Mondial, Maramureșul din dreapta Tisei intră în componența Cehoslovaciei, astfel că viitorul savant învață încă din copilărie limba cehă. Trecerea frontierei în România nefiind atunci o problemă, tânărul Mihai Pop face naveta săptămânală la Sighet, unde frecventează cursurile Liceului „Dragoș Vodă”, pe care îl absolvă în anul 1925 ca șef de promoție. Urmează apoi Facultatea de Litere și Filosofie la București (1925-1929), având ca îndrumător al lucrării de Licență pe Ovid Densusianu, la fel ca și Tache Papahagi. Fiind cunoscător al limbii cehe, face studii postuniversitare de slavistică timp de cinci ani (1929-1934) la universități renumite din Cehoslovacia și Polonia, la Bratislava, Praga, Cracovia și Varșovia, unde îl are ca profesor, între alții, pe celebrul Roman Jakobson. După aceea se stabilește la București, unde începe o îndelungată și fructuoasă carieră didactică și de cercetare în domeniile folcloristicii, etnologiei și antropologiei culturale.

Prin studiile postuniversitare pe care le-a făcut în străinătate, Mihai Pop a ajuns să fie familiarizat cu cele mai importante curente europene de gândire în lingvistică și filosofie. Formația de bază a lui Mihai Pop, aceea de lingvist, este pusă în joc în mod evident atunci când sunt studiate obiceiurile tradiționale, ca o componentă majoră a folclorului. După expresia sa, „obiceiurile încifrează înțelesuri profunde asupra relațiilor interumane, asigură rânduiala în societate [. . .], sunt mecanisme prin care viața socială funcționează, mecanisme creatoare și păstrătoare de ordine, creatoare de cultură”¹, acestea contribuie decisiv la preservarea sintaxei sociale care, în absența obiceiurilor și supusă vicisitudinilor istorice, ar fi expusă tendințelor și riscurilor de dezagregare, de descompunere morală.

Lingvistic vorbind, obiceiul este un act de comunicare socială cu un limbaj propriu, combină mai multe modalități de expresie, comunicarea verbală se combină cu cea muzicală, cu coregrafia, cu mimica etc. , apoi se crează raporturi ierarhice între limbaje în ansamblul obiceiului. Pentru ca efortul de cunoaștere a obiceiurilor să nu rămână la suprafață, pentru a se ajunge în profunzime, acestea pot fi gândite și definite în termenii lingvisticii, iar **„descrierea unui obicei ar trebui să nu aibă altă menire decât aceea de a prezenta suficiente date informaționale pentru a putea pătrunde până la sens”**² [subl. Ns. N. I.]. Deci, după Mihai Pop, descrierea nu este un scop în sine, nu poate fi proliferată la modul grafoman în marginea unor detalii nerelevante, nu își poate fi suficientă sieși și nu se justifică dacă nu pătrunde până la un substrat hermeneutic și la un sens care o transcende. Iar descifrarea faptelor etno-folclorice trebuie să urmeze modelul și principiile, ba chiar și terminologia lingvisticii, pentru că lingvistica este – după autorul nostru – o „știință-pilot” în rândul științelor umaniste. Expunerea sintagmatică inspirată din lingvistică ar fi menită să ușureze sesizarea paradigmatelor, să ușureze înțelegerea fiecărui obicei luat ca un semn de sine stătător, precum și a mutațiilor semantice produse în evoluția istorică a obiceiurilor.

Păstrând termenii de comparație ai autorului, observarea unui obicei poate fi poate fi privită ca o „lectură” a acestuia. Obiceiurile păstrate prin tradiție se realizează spontan și pot căpăta semnificații noi, în raport cu contextul în care apar, de fiecare dată altul. Obiceiurile sunt, după cum spune etnologul nostru: „expresii active ale spiritului uman, care dintotdeauna au transformat entropia în noi valori culturale, care au marcat momentele importante ale vieții omului și care l-au ajutat să depășească situațiile-limită, care nu dispar ca modalitate creatoare de cultură, ci doar se transformă și se regenerează”³. Apoi, potrivit lui Mihai Pop, cercetarea științifică a actelor de cultură populară **„nu se poate limita la simpla descriere a faptelor”** [subl. ns. N. I.] și dintr-

¹ Mihai Pop, *Obiceiuri tradiționale românești*, București, 1976, pag. 4.

² Idem, p. 5.

³ Ibidem, p. 6.

un alt motiv, anume că este necesară „o sistematizare a unor concretizări variate”¹. Este necesară o analiză structurală, pentru stabilirea unor modele categoriale iar mai apoi, prin compararea acestor modele, realizarea unei tipologii structurale. „Analiza presupune un proces de gramaticalizare, de determinare a codurilor cu care operează fiecare limbaj, prin care se realizează textele, elaborarea gramaticii fiecărui limbaj, a sistemului lui de semne. Dar dincolo de analiză, de determinarea modelelor și de tipologia structurală, înțelegerea sensului necesită cunoașterea planurilor contextuale, determinarea funcțiilor textelor cercetate. Numai o astfel de cunoaștere totală ne poate dezvălui sensul adevărat al obiceiurilor studiate”².

Tot Mihai Pop este cel care pune la modul peremptoriu problema schimbării de perspectivă pe care o comportă plasarea observatorului fenomenului folcloric pe poziția de *insider* sau de *outsider*³. Insiderul este cineva din interiorul comunității care performează obiceiul în cauză, el s-a născut și a copilărit în acea comunitate, a învățat din copilărie și în mod spontan secvențele rituale și rolurile care îi revin lui personal și pe care le îndeplinește în mod natural, autentic, ca pe un fel al său de a fi, fără să aibă nevoie să reflecteze asupra acestora. Outsiderul este cel care vine din afara comunității, el observă obiceiul din exterior cu reprezentări proprii și cu un aparat conceptual propriu, poate să îl studieze așa-zicând la modul științific, ba chiar poate și să învețe să îl performeze fragmentar și ocazional, de exemplu să execute un anumit dans etc. , dar acest lucru îl va face ca și cum ar juca un rol cu care nu se va identifica niciodată nemijlocit, un rol de care nu a fost atașat de la începutul vieții sale și de care va fi în permanență detașat. Felul de a se afla pe cele două poziții opuse, de insider și de outsider, prezintă fiecare avantaje și limite proprii, de asemenea opuse. Insiderul va trăi nemijlocit ritualul pe care îl performează, fără să aibă nevoie de explicații teoretice, lui îi este suficient să știe că „așa trebuie să se facă” și că „așa e bine”, în timp ce outsiderul va veni cu propria sa metodă de cunoaștere și de interpretare, fără să-i fie necesar să trăiască efectiv ritualul. Insiderul va avea de partea sa trăirea, dar poate rata teoria, iar outsiderul va teoretiza, dar în schimb poate rata trăirea.

Între timp, după momentul la care Mihai Pop își redacta concluziile cercetărilor sale, au putut fi publicate și alte constatări, puțin încurajatoare pentru ceea ce s-ar putea numi avatarurile prin care a trecut folclorul românesc⁴. Anume s-a spus că, în ultima jumătate de veac, folclorul românesc a fost asasinat cu premeditare în vreo trei rânduri. Postbelic, au fost mai întâi politica proletcultistă și colectivizarea agriculturii, care au impus de sus în jos compunerea unui folclor nou, proletcultist, semi-cult și agramat totodată, de inspirație sovietică, cum ar fi „Maramureșul răsună” al Angelei Buciu, un folclor care nu era născut în chip spontan și autentic din țărani adevărați, ci era (contra)făcut de către instructori culturali de la oraș, cu versificări făcute de către aceștia, plătiți anume de către stat în acest scop. A fost apoi, prin anii '80, așa-zisul Festival Național „Cântarea României”, care a însemnat în fapt o generalizare metodică a folclorului contrafăcut de pe poziții politice.

Și, în fine, după 1989 folclorul românesc – ce a mai rămas din el – a început să fie asasinat încă o dată, a treia oară, dar de data asta într-un fel oarecum natural, pentru că nu s-a făcut de sus în jos prin politizare, ci de jos în sus, prin manelizare. Nu prin instituire politice, cum au fost rusificarea instituțională și colectivizarea comunistă, pe care poporul român le respingea organic, ci prin însuși mentalul nostru colectiv de azi, care a achiesat cu o ușurință surprinzătoare la manelizare. Ultima asasinare a folclorului

¹ Ibidem, p. 13.

² Ibidem, p. 14.

³ Ibidem, p. 10.

⁴ Vezi și Nicolae Iuga, *Ideea de a parodia folclorul literar*, în rev. „Tribuna”, Cluj-Napoca, nr. 306/20115, p. 6.

nu s-a făcut împotriva voinței noastre, ci cu largul nostru concurs voluntar. Ne-am rupt de bunăvoie de propriul nostru trecut. Prin manelizare noi, foștii insideri, am ajuns outsideri în perimetrul propriei noastre insiderități. În consecință, nu ne-a mai rămas decât o altă abordare metodologică, aceea de a încerca reconstituirea, ca substrat al creațiilor folclorice mai vechi, a unor arhetipuri ale inconștientului colectiv, din câteva puține fragmente autentice rămase, un fel de arheologie spirituală, în maniera în care arheologul propriu-zis caută să reconstituie un vas întreg din câteva puține cioburi de ceramică aflate după eforturi laborioase.

3. Spre o hermeneutică fenomenologică

Fenomenologia în sens filosofic nu este nicidecum ceea ce s-ar putea crede la nivelul bunului simț, adică o studiere a fenomenelor pentru ele însele și eventual o clasificare și ierarhizare a lor, ci este o modalitate de a studia conștiința subiectului cunoscător, dar nu ca o conștiință a fenomenelor sau a faptelor, ci ca o conștiință în sine, în măsura în care aceasta este structurată ca efect al experimentării fenomenelor¹. De aceea, ce mai importantă lucrare de fenomenologie din toate timpurile, aparținând filosofului G. W. F. Hegel nu se numește pur și simplu Fenomenologie, ci *Fenomenologia Spiritului*, adică o știință a Spiritului, așa cum acesta se naște în calitate de conștiință de la prima legătură nemijlocită cu fenomenele, de la cunoașterea senzorială și până la epuizarea fenomenalității lumii, până la cunoașterea absolută.

Întemeietorul Fenomenologiei ca metodă de cunoaștere a cunoașterii în secolul XX este filosoful german Edmund Husserl (1859-1938). Husserl are la bază o solidă formație științifică, a studiat mai întâi științele naturii și matematicile la universitățile din Leipzig și Berlin, după care a susținut un doctorat în matematici la Universitatea din Viena. Abia la maturitate începe să se ocupe de filosofie, sub influența lui Fr. Paulsen. În anul 1916 Husserl este numit profesor titular de Filosofie la Universitatea din Freiburg. Este invitat să țină prelegeri și la Universitatea din Berlin, unde l-a avut student pe Jean-Paul Sartre. Este profesorul și mentorul lui Martin Heidegger.

Edmund Husserl menționează că el ia termenul de „viață” nu doar în sens biologic, fiziologic, ci pentru el „viață” înseamnă în primul rând scopuri care angajează creații spirituale². După Husserl, științele spiritului nu trebuie să cantoneze într-o empirie mărginită de intuiție. Este adevărat că fiecare viață sufletească este fundată pe corpul uman, dar asta nu înseamnă că științele spiritului trebuie să se reîntoarcă la suportul corporal. Teoreticianul care nu poate depăși stadiul descriptiv al unei istorii a spiritului rămâne înlănțuit în realități finite, de ordin intuitiv. Nu putem gândi o știință a Spiritului ca pe un analogon al științei naturii, pentru că Spiritul are ceva propriu și ireductibil, anume structurarea pe bază de **intenții**. Cercetătorul, indiferent de domeniu, este ghidat de intenționalitate, mai mult sau mai puțin conștient. Acesta va porni la drum înarmat, ca intenționalitate, cu un set de ipoteze de lucru, care pot fi întemeiate pe tot atâtea „pre”-judecăți. Iar rostul unei metode fenomenologice este acela de a fundamenta o știință a spiritului riguroasă, asemenea științelor matematice. Sensul metodei, al gândirii critice, al filosofiei în general este acela de a ne reduce prejudecățile la un minimum necesar.

Pe de cealaltă parte, este absurd să considerăm natura doar în ea însăși, străină de spirit. Conceptul de „știință a naturii” și în genere orice știință desemnează de fapt o activitatea spirituală, aceea a omului de știință, deci și științele naturii trebuie să fie

¹ Vezi Frederick Copleston, *Istoria filosofiei*, vol. VII, Ed. ALL, București 2008, p. 173 și urm.

² Edmund Husserl, *Criza umanității europene și Filosofia*, trad. rom. de Alexandru Boboc, Ed. Grinta, Cluj-Napoca, 2009, p. 12.

explicate prin știința spiritului¹. Criza umanității europene a secolului XX constă – după Husserl – într-un raționalism care și-a pierdut drumul adevărat, diferit de idealul din perioada clasică a filosofiei grecești. Ne confruntăm cu o raționalitate unilaterală, care poate deveni un rău. De la Renaștere încoace, evoluția cunoașterii a ajuns la un tip de raționalism naiv și obiectivist. În obiectivismul naiv și unilateral, tot ce este spiritual apare ca suprapus peste corporalitatea fizică. Or, este absurd să conferim spiritului o realitate ca și cum el ar fi o anexă a corpurilor². Naivitatea obiectivistă reține ceea ce ea numește „lume obiectivă”, în care subiectivitatea creatoare nu își află locul. Criza umanității europene este o criză a viziunii europene asupra lumii, dominată de un materialism vulgar, iar știința fundamentală a spiritului este o psihologie cu pretenții de exactitate naturalist-științifică. Ne scapă din vedere că adevărata natură, în sens științific, este un produs al spiritului omului de știință care o cercetează, o construcție a spiritului, care presupune deci o știință despre spirit. Numai dacă se reîntoarce la sine din orientarea sa exterioară, naiv-obiectivă, numai atunci spiritul poate să își fie suficient sieși. Spiritul nu este spirit înăuntrul naturii sau alături de natură, pentru că natura însăși se mișcă în sfera spiritului, conceptul însuși de „natură” este o plăsmuire spirituală a științei.

Aplicată la domeniul creațiilor folclorice, metoda fenomenologică trebuie să degajeze, în opinia noastră, succesivele determinații ale Spiritului, generate de contactul nemijlocit cu aceste creații, până la aflarea arhetipurilor profunde și îngropate în uitare, care au stat la baza manifestărilor folclorice actuale. Pentru cercetătorul empiric etnograf și pentru omul de știință etnolog, natura cercetării sale, faptele de viață spirituală ale popoarelor trebuie examinate cu o gândire călăuzită de intenția regresării spre arhetipuri, prin „punerea între paranteze a lumii înșelătoare a fenomenelor” (Husserl), arhetipuri în înțelesul pe care îl dă termenului C. G. Jung, acela de „imagini ale unor modele arhaice, care sintetizează experiențe originare ale umanității, care se află depozitate în inconștientul colectiv al popoarelor și care influențează comportamentul indivizilor la modul inconștient”³.

¹ Idem, p. 16.

² Idem, p. 45.

³ C. G. Jung, *Opere complete 1. Arhetipurile și inconștientul colectiv*, trad. Vasile Dem. Zamfirescu, Ed. Trei, București, 2003, p. 53-55.

Personalitatea unei mari vrăjitoare – Ana Herbil din Vadu Izei și patrimoniul ei magic

Prof. Pamfil Bilțiu

Datorită conservatorismului și arhaicității ei, Zona etnografică Maramureș este un leagăn al magiei. Diferitele ei categorii și forme mai pot fi și astăzi cercetate în spațiul zonei, în ciuda procesului de modernizare care a pătruns în satele ei. S-au performant până în zilele noastre, nu numai practici magice destinate unor diverse scopuri, ci și vrăjuri complexe, axate pe magia în lanț, precum și pe utilizarea unor practici ritualico-magice și folosirea unui bogat instrumentar magic.

Ca și în alte regiuni ale țării, magia era practică de către femei, dar documentele ne atestă practicarea vrăjitoriei și de către bărbați. „Unu’ o trăit optzeci de ani. Era poreclit Chicin și era de naștere din Oncești. Era cunoscut de multă lume. Vrăjitorii au aceeași putere ca și vrăjitoarele.” (Cuceu, Corniță, 2004: 159).

În tradiția locală femeile specializate în practicarea vrăjitoriei poartă denumiri felurite: „meșterițe”, „bosorcoale”, „bosconitoare”, „cotătoare”. Termenul de vrăjitoare nu este întâlnit. Vrăjile sau actele de magie săvârșite de femeile specializate sunt denumite în grai local diferit: „vraciuri”, „boscoane”, „boboane”. (Bilțiu, 2012: 195).

În vremurile mai îndepărtate, Maramureșul Istoric ocupa un loc aparte în privința numărului de „babe meștere”, specializate în vrăji și practici magice, formate la școala tradiției. Din rândul acestora, cea mai faimoasă, căreia i-a mers vestea până și în orașe sau sate îndepărtate de spațiul zonei, a fost Ana Herbil, din Vadu Izei, considerată cea mai mare vrăjitoare a tuturor timpurilor, nu numai din Maramureș, poate chiar din întreaga țară. Ana Herbil a pus în uimire pe cercetătorii care au investigat-o: Aurora Liiceanu, Radu Răutu, Pamfil Bilțiu, mai întâi prin clientela deosebit de bogată, pe care o deservea, apoi prin patrimoniul magic deosebit de bogat și variat, cuprinzând vrăjuri sau practici ritualico-magice, destinate celor mai diverse scopuri, apoi prin bogăția variantelor de descântece, cu elemente deosebit de arhaice, precum și prin bogăția pieselor de instrumentar magic. Gestică ritualică bogată, însoțită de formule magice imprima vrăjitoarei Ana Herbil statutul de personalitate complexă, întrecând pe toate celelalte „babe meștere” din satele maramureșene.

Ana Herbil s-a născut în 1911, în Vadu Izei, dintr-o familie săracă. Înainte de război a fost lucrătoare la CFR, iar între anii 1944-1946 a fost deportată la muncă forțată în Germania, unde l-a cunoscut pe viitorul soț. Căsnicia lor nu a durat prea mult, deoarece Anuța își leagă soțul, hotărâște ca să se despartă de el, ca să se ocupe cu vrăjitoria. În 1964 devine activistă PCR și propagandistă la Raionul Sighet, iar între anii 1951-1956 devine muncitoare textilistă la Cooperativa „Unirea” din Sighet. După 1956, este angajată femeie de serviciu la Dispensarul uman, unde cunoaște multă lume și începe să se ocupe tot mai susținut cu vrăjitoria. Anuța era căutată de clienți de pe văile Izei, Marei, Cosăului, dar și din orașele Cavnic, Baia Mare, Baia Sprie, Satu Mare, etc. (Liiceanu, 1996: 22-23).

Referitor la ultima parte a vieții sale, realitatea se contopește cu legenda. Tradiția orală ne spune că dracul, metamorfozat în șarpe, cu care se credea că lucra, „trebuia ca Anuța să-l vândă înainte de-a muri, așe că l-o pus pă zerme într-o straiță, care o avut-o mai mândră, și o acățat-o pă gard unde merea mai multă lume. Da nime’ nu lua straița di pă gard. La prohod copârșeu’ Anuții o fost păzât de on zerme mare. Și nu i-o

putut pune capacu', numa' cu patru furci di la distanță. Când i-o așezat capacu' zermele s-o năpustit în copârșeu și s-o dus pă ceie lume cu baba. ” (Bilțiu, 2004: 131).

Ana Herbil a murit în 1979, la 63 de ani, în condiții neobișnuite, ceea ce a suscitat multe discuții puse pe seama statutului ei de vrăjitoare. A locuit într-o „colibă”, o casuță mică și sărăcăcioasă, învelită cu paie, în ocolul căreia creștea câteva găinuțe.

Ana Herbil s-a format la școala tradiției. Pe când avea șapte ani, copila a fost servitoare la o femeie bătrână, care era paralizată și pe care Anuța o ajuta la descântece și practici magice, făcându-și astfel ucenicia în magie. A mai cunoscut și alte „babe meștere” din sat, pricepute în ale magiei, dar Anuța, treptat, știa face mult mai mult decât făceau celelalte „babe meștere”, așa încât repertoriul ei se încadrează între moștenirea vechii tradiții în magie și creativitate. Putem sublinia că Anuța Herbil își însușea tot ce vedea că fac alte „babe meștere”, dar era și o vrăjitoare inventivă și creativă, ceea ce a generat îmbogățirea considerabilă a patrimoniului său magic. „Era de spăriet câte știu baba face și pântru câte feluri de boli și năcazuri cota”, ne spunea o performeră, în timpul cercetărilor noastre de teren în satul ei de baștină.

Anuța Herbil avea o personalitate deosebită. Îi plăcea singurătatea, nu vroia să vadă nimeni ceea ce ea face, nu dezvăluia numele celor pentru care lucra. Povestea uneori ceea ce a pățit doar cu unul sau cu altul. Când nu era plecată de acasă, stătea mult închisă în casă. Ea însăși povestea că stătea băgată în sac de urzică, pe cenușă, în genunchi și în coate, cu două lumânări aprinse „să nu se lege ceva diavol”. Anuța nu mergea la nimeni din sat. În sat era privită contradictoriu. Unii considerau că face numai bine, căci descânta la feciori să se însoare și la fete să se mărite, descânta de întors mana vacilor, la diverse boli. Ghicea bine în cărți. Alții o considerau o „țigancă”, o „celancă” care „n-o-mblat în veci la beserică. O celuit lumea. N-o fo' femeie, numa' o moimă, o cioară hădă, o țigancă prăpădită”. (Liiceanu, 1996: 53-57).

Ana Herbil era o vrăjitoare voiajeră. Marțea și sâmbăta, fiind pentru farmece, stătea acasă și deservea diferiți clienți, iar săptămâna următoare pleca din nou. Acasă stătea rar și era greu de găsit că era dusă prin orașe și sate, ceea ce genera sporirea clientelei. Unele practici magice durau săptămâni întregi, chiar luni, de aceea stătea uneori perioade lungi pe la clienții care o chemau. Pentru a se feri de ochii lumii își chema clienții uneori în vecini. Anuța însăși spunea că doctorului îi era groază când vedea atâtea femei venite la dispensar, pentru a profita de serviciile acestei femei specializată în magie. După pensionare Anuța și-a desfășurat liber activitatea, atât cea de acasă, cât și cea itinerantă. (Liiceanu, 1996: 54-55). Anuța Herbil profita de serviciile prestate clienților, primea bani, îmbrăcăminte, alimente.

Vrăjitoarea Anuța Herbil deținea un adevărat arsenal de piese de instrumentar magic, pe care le ținea ascunse sub pat. Majoritatea erau instrumente de metal prelucrat, tăcioase sau ascuțite, necesare agresării duhurilor malefice. În general era din cele părăsite: hrebdincă (perie de periat lâna și cânepa), furculiță, foarfecă, baltag (un fel de cuțit), împungătoare, suliță, „undrea”, seceră, clește de la sobă, cuțit, tocănaș, topor, pietre de râu, dar și obiecte considerate a avea în popor valențe magice: cociorva și lopata de la cuptor, sul de la războiul de țesut, vârtelniță, scândură găurită, căpăstru de la cal, piese de îmbrăcăminte: cămașă bărbătească sau femeiască, gatii bărbătești, lecriș, sucnă, cojoc, apoi mătură părăsită, peteică de tort sau din coajă de tei, brăcinar, sfoară de cânepă, plante și arbori cu efecte terapeutice și magice: mătrăguna, usturoi, ceapă, porumb, plop, curpân. Mai folosea în ritualuri obiecte de cult: crucea, lumânarea. Vrăjitoarea mai folosea agenți magici: apa neîncepută, patru feluri de băuturi, păr din cap, alimente precum făină de mălai sau grâu, piper, sare. Din categoria pieselor de instrumentar magic mai făceau parte animale moarte sau vii, pui de pisică sau de câine până a nu împlini nouă zile, cățel mort. Ca agenți magici mai folosea „spurcășag”

(excremente de pui de pisică, de rață, de găină, de câine, de gâscă, de oaie, de vacă, de capră, de om. (Liiceanu, 1996: 84-91).

Numeroase erau locurile comune unde vrăjitoarea oficia practicile magice: la gura cuptorului, la colțurile casei, la mejdă, la ape, la tăietor, în podul casei, la mormânt, ceea ce asocia necromanția. Asociind cultul soarelui, vrăjitoarea oficia în corelație cu timpul magic și cultul soarelui: până a nu răsări soarele, când scăpăta, la miezul nopții care reprezenta timpul optim magic.

Prepararea agenților magici, precum și repetarea unor acte magice, se efectuau în corelație cu mistica cifrei trei. Sărirea peste mormânt se făcea de nouă ori. Prepararea magică a apei se făcea prin luarea cu lingura de nouăzeci de ori. Descântecul se repeta de nouă ori în trei zile: marțea, joia și sâmbăta. Petrecerea brăcinarului de cânepă prin scândura găurită se făcea de nouă ori. Formulele orale de adresare către o persoană decedată se repetau de nouă ori.

Era esențială și condiția personajelor pentru care lucra. Anumite rituri necesitau ca persoana pentru care lucra să se dezbrace complet, practica asociind ritul nudității magice. Pentru dezlegarea bărbatului, acesta trebuia să se dezbrace de la brâu în jos. În unele practici femeia trebuia să stea cu părul despletit, care asociază magia părului de pe cap. În alte practici magice persoana pentru care se lucra trebuia să stea cu ochii închiși, ceea ce asociază orbul magic.

Specialiștii împart practicile magice, oficiate de vrăjitoare în următoarele categorii: **practici divinatorii, practici magice de integrare, practici magice de schimbare, practici magice de reintegrare.**

Practicile divinatorii se bazează pe ghicirea dacă cineva va fi mire și mireasă, cine este ursitul, cine este dușmanul. Ghicirea se datora faptului că Anuța era expertă „datului în cărți”, operație pe care o denumea și „țâpatu’ cărților”. De altfel, aproape orice practică magică, pe care o îndeplinea, era precedată de momentul mantic. Așa reușea să ghicească sexul unei femei care urma să nască sau să ghicească hoțul pentru a-l putea determina, pe cale magică, să înapoieze ceea ce a furat. Cineva a dus-o la Satu Mare, deoarece i s-au furat ceasul de aur, verigheta și alte obiecte de valoare. Anuța a descoperit hoțul și pe deasupra l-a determinat să înapoieze celui păgubit obiectele furate. „Zicea că i-o vinit paguba-napoi. ” (Liiceanu, 1996: 55). Anuța ghicise de nenumărate ori despre furturile de animale. Anuța putea ghici dacă recolta va fi bună sau compromisă. (Liiceanu, 1996: 75).

Practici magice de integrare. Cele mai răspândite sunt vrăjuri de ursită, prin care se urmărește atingerea statutului marital sau realizarea relației premaritale, prin care se dorește obținerea căsătoriei. Anuța făcea vrăji de realizarea căsătoriilor și desfacerea lor. În acest scop vrăjitoarea era meșteră în luatul mătrăgunii – („mătrăguna cea distrată”) după un ritual complex, bine cunoscut de către ea. Tot pentru oficierea practicilor magice din această grupă folosea socul, „arbore cu onoare” căruia i se ducea băutură, daruri și bani. Practica magică la soc era însoțită de formule orale: „Na, țâie, merinde, / Soc, socuțule!” Tot din această categorie de practici magice făcea parte „legarea unui bărbat” de către o fată sau nevastă, precum și dezlegarea de această vrajă. Ca piesă de instrumentar magic folosea cămașa celui legat sau a celei legate. (Liiceanu, 1996: 76-80).

Practici magice de schimbare. Prin practicile magice de schimbare Anuța urmărea schimbarea ordinii unor lucruri, a unor situații. Practicile magice de schimbare se finalizau printr-o parte câștigătoare și o parte păgubită. Anuța vrăjea și descânta de „despărțat”, legări și dezlegări, vrăji de dragoste și mai puțin era receptivă la unele solicitări, cum ar fi luarea laptelui de la vacă.

Pentru efectuarea acestor vrăjuri se folosea de animale nou-născute, pui de pisică sau cățeluș, până a nu avea nouă zile, căței morți, care se spală cu horincă, apoi se

dă să beie celui vrăjit, rostindu-se formule orale precum „Așe să nu vadă fecioru’ pă alte fete, cum nu vede mâtu’ aiesta. ” Alte peractici de acest fel sunt greu de realizat deoarece se foloseau ochii de la un mort, splina și maiu’, sau „spurcășag” (excremente de păsări: rață, găină, găscă, de animale: pui de pisică sau pisică, de oaie, de vacă, capră și de om), la care se adaugă piper. Practica era însoțită de formule orale de genul: „Tu, hâltășag, tu, spurcășag, / Io n-oi șidè cu tine, / Mie nu-m’ trebuiești, / Nu ești bine, că ești curvă, / Ești obdială și-o buleandră. ” (Liiceanu, 1996: 82).

O altă practică de despărțit se baza pe amestec, de piper și nouă feluri de fecale, care se duce la closet și se bate cu o mătură părăsită până-n răsăritul soarelui. După uscarea amestecului se aruncă pe femeii sau fete, rostindu-se: „Așe să fie de urât, / Cum îi de urât spurcu’ / Și cum îi de urât chiperu-mproșcat / Și cum îi de urâtă mătura părăsâtă / Și cum îi de urâtă buda. ” (Liiceanu, 1996: 82).

Anuța vrăjea și pentru aruncarea fetei în ură, folosind piper și cenușă aruncate pe fata rivală. Alte vrăjuri oficiate pentru adunarea a doi parteneri aveau la bază litolatria. Anuța era foarte abilă în întorsul pietrelor, în albia unei văi, practică însoțită de formule orale „Io nu-ntorc piatra, da întorc pă Toader, / Io nu-ntorc piatra, da întorc mintea lui”.

Anumite practici de legare a partenerilor au la bază mito-simbolistica stelelor care tutelează destinul. Pentru a lega un bărbat, a-l face indiferent la farmecele celorlalte fete sau femeii sau a-l deturna de la o relație deja constituită, femeia trebuia să aibă o sfoară de cânepă și dezbrăcată, într-o seară senină, să iasă în curtea gospodăriei despletită și punând sfoara la spate se uită la stele și zice: „Stelelor, surorilor, / Numa’ voi știți ce fac eu, / Numa’ voi și Dumnedzău, / Ce înnod numa’ deznod. / Io înnod pă Pătru / Și gându’ lui / Și mintea lui / Și urechile lui / Și ochii lui / Și gura lui / Și mâinile lui / Și picioarele lui / Și dragostea pornirii lui de câtă / tăte fetele, / De câtă tăte nevestele, / De câtă tăte femeile străcate. / Cu gura să nu grăiască în fața lor, / Să-i sie gura mută, / Ochii fără vedere, / Mâinile și picioarele fără putere, / Cu neputință în șele, / Dragostea să-l înșele. / Cu ochii să nu vadă pă altele, / Cu gura să nu grăia(scă) cu altele, / Cu mâna să nu prindă pă altele, / Cu picioarele să nu meargă la altele, / Cu corpu’ să nu meargă la altele, / Cu dragostea pornirii lui să nu meargă la altele. / Să vadă femeii cu suta și cu mia, / Să n-aibă simț al bărbăției. ” De câte ori se rostește interdicția, trebuie făcut un nod la sfoara de cânepă. Când intră sau iese bărbatul sau femeia din casă trebuie să treacă peste sfoară. Sfoara este pusă într-o sticlă bine închisă și se pune în pământ la un mormânt. Apoi sticlă scoasă din acel loc este petrecută prin părțile deschise ale cămășii furată de la bărbatul legat, de trei ori. (Liiceanu, 1996: 84-85).

Alături de descântec se mizează pe forța de constrângere a nodurilor. Din categoria practicilor magice de schimbare are un caracter mai special „Adusul pe sus” al partenerului, pentru care se utiliza cămașa celui adus prin aer, învărtită într-o vârtelniță. Anuța Herbil era unica vrăjitoare care știa o variantă de descântec foarte amplă de adus feciorul prin aer, pe bază de poruncă indirectă, acțiunea înfăptuindu-se prin intermediul șarpelui-balaur. (Liiceanu, 1996: 80-84).

Practici magice de reintegrare. Se intenționează ca, prin intermediul vrăjitoarei, o persoană afectată să revină la starea anterioară pozitivă. O vrajă din această grupă, oficiată de Anuța, era „spălarea de uri la Iza”. Anuța mergea la râul satului, iar prin descântec se adresa apei curgătoare. Descântecul are la bază analogia căci „urile, făcăturile și spurcăciunile sunt văzute cum se duc pe apă în jos, în timp ce binele vine din susul apei. ” „Mă uitai în gios, pă apă, / Vedeam tri uri urându-se, / De la mine ducându-se, / Mă uitai în sus pă apă, / Vedeam tri dzori, / Ale sfântului soare surori, / Una-i cinstea mè, / Alta-i ibostea mè, / Alta-i dragostea mè. ”

Dintre practicile magice din această grupă oficiate de Anuța Herbil un loc aparte îl ocupă **dezlegarea femeii și a bărbatului**. Ambele se referă la pierderea

dorinței sexuale și respectiv a virilității, datorită unei intervenții magice. Ca piesă de instrumentar magic vrăjitoarea folosea peteica, precum și rugul prin care erau trecuți bolnava sau bolnavul. Pentru restabilirea virilității bărbatului bolnav vrăjitoarea găurea o scândură în două locuri, prin care trecea de nouă ori un brăcinar, apoi la cimitir, căuta un mormânt cu același nume al bărbatului, după care sărea peste mormânt de nouă ori, în timp ce rostea formule orale. Formule orale erau rostite și la găurirea scândurii.

Dezlegatul unui bărbat de băutură era o vrajă des oficiată de Anuța, împreună cu soția sau iubita bărbatului. Vraja asocia necromanția. Anuța amesteca patru feluri de horincă, împeună cu soția sau iubita băutorului, apoi se duceau la un mormânt și petreceau băutura peste mormânt, turnând câteva picături, cu ochii închiși, pentru mort. Rezultă că practica asocia orbul magic. Trecerea băuturii peste mormânt era însoțită de formule magice. „Cum n-are putere mortu' la crâjme, / La băutură, la femeii stricate, la curve, / Așe să n-aibă el putere să vadă crâjme, / Cum nu vede mortu' crâjmele, băutura, / Așe să nu vadă el băutura, crâjmele, femeile. ”

La Anuța mergeau frecvent clienți care sufereau de diferite afecțiuni. Ea descânta frecvent „De deochi”, vindeca dureri de stomac, inflamații și infecții pentru care folosea plante cu efect terapeutic: ceapă, usturoi, hrean, pătrunjel, porumb, etc. Anuța vindeca și de boli grave, pe care medicii nu le puteau trata, precum epilepsia, „făcătura”, etc.

Pentru vindecarea de făcătură, produsă prin farmece, Anuța oficia „desfăcutul”, vrajă complexă, axată pe magia în lanț. Astfel vrăjitoarea oficia trecerea bolnavei prin rug, căpăstru de cal sau curpăn, însoțită de formule orale. „Rug înrugat, / Care te-o suferit Domnul Nostru Iisus pă cap, / Îi fi la Mărioara de mare bucurie și de leac. ” sau „Curpăn înălțat și zbălțat, / Să sii Mărioarei de mare bucurie și de leac. / Cum te-ntinz' pă tăte lemnele / Și cuprindz tătă pădurea / Și tăte cărările, / Așe s-o cuprindă pă dânsa sănătatea, puterea, / Și să treacă năcadzurile păstă dânsa. ” Trecerea prin rug era însoțită de numărătoarea magică, de la nouă la unu. Urmează băutul în pereții casei cu diferite obiecte de uz casnic: sucitor, tocător, sulul de la război, „hrebdiuca” (peria de periat cânepa și lână), etc. Urmează apoi spălarea bolnavei, prin băutul apei preparate magic, prin luarea cu nouă linguri, de nouăzeci de ori. O altă secvență a desfăcutului este luarea urmelor, în număr de nouă, și aruncarea lor în foc. Apoi vrăjitoarea face o păpușă pe sulul de la război, folosind fragmente din vestimentația bolnavei. Păpușa se pune în mejdă, în brazda de pământ făcută cu hârlețul. În timp ce bolnava ridică păpușa, Anuța petrece de nouă ori prin mejdă o cămașă veche de-a bolnavei. Petrecutul prin mejdă este urmat de petrecutul cămășii prin rădăcini care cresc și ajung în apă.

Descântecelile Anei Herbil culese și publicate de Radu Răutu în „Antologie de folclor, vol. I, Baia Mare, 1980, „De spălat de uri”, „De spălat de uri și făcături”, „De adus fecioru' prin aer”, „De dragoste”, „De chemarea ursitului cu buciul de mărăgună”, „De luat la joc”, „De zărăzitură” sunt interesante prin vechimea lor, care ne este evidențiată de piesele de instrumentar magic, de gestică ritualică și care cuprind variante din descântecelile pe bază de poruncă indirectă sau combinații între porunca directă și indirectă.

Prin repertoriul deosebit de bogat de practici magice, repertoriul bogat de descântece destinate celor mai variate scopuri, prin abilitatea cu care vrăjitoarea oficia „șăpatu' cărților” și celelalte vrăji din patrimoniul său, în istoria vrăjitoriei contemporane, Ana Herbil se evidențiază ca o vrăjitoare profesionistă, din categoria celor mai mari ale tuturor timpurilor.

Note:

- Antologie de folclor din județul Maramureș, vol. I, Baia Mare, 1980.
Bilțiu, Pamfil, Studii de etnologie românească, vol. III, Baia Mare, Editura Eurotip, 2012.
Bilțiu, Pamfil, Studii de etnologie românească, vol. II, București Editura Saeculum I. O. , 2004.
Cuceu, Ion, Corniță, Constantin, Corpusul folclorului maramureșean, Baia Mare, Editura Umbria, 2004.
Liiceanu, Aurora, Povestea unei vrăjitoare, București, Editura ALL, 1996.

Cuvinte cheie: magie, integrare, vrajă, instrumentar magic, agenți magici, dezlegări, legare, vrăjitoare, descântec, gestică ritualică.

PERSONALITATEA UNEI MARI VRĂJITOARE – ANA HERBIL DIN VADU IZEI ȘI PATRIMONIUL EI MAGIC (Rezumat)

Cercetarea noastră, axată pe surse bibliografice și investigații de teren, este rezervată explorării celei mai mari vrăjitoare din Maramureș și poate din întreaga țară, deținătoare a unui patrimoniu magic, de mare bogăție și varietate.

Prima parte a cercetării este rezervată tradiției practicării magiei în Maramureș. Am rezervat spațiu cuvenit biografiei vrăjitoare, modul în care s-a format la școala tradiției și căile de acumulare a patrimoniului ei magic. Am pus accent pe piesele de instrumentar magic folosite, unele de largă circulație, altele inventate de vrăjitoare, precum o gamă foarte bogată de agenți magici. Am acordat importanța cuvenită locurilor unde își oficia vrăjurile, condițiile pe care trebuia să le îndeplinească persoanele pentru care oficia, apoi modul în care prepara piesele de instrumentar, agenții magici precum și precedarea vrăjurilor de momentul mantic.

Partea de investigație a lucrării este rezervată patrimoniului ei magic, divizat în mai multe categorii: practici magice de divinație, practici magice de integrare, practici magice de schimbare și practici magice de reintegrare.

Tratarea unor practici magice am realizat-o în strânsă relație cu gestică rituală, formulele orale, din intenția de a revela limbajul vrăjurilor Anei Herbil.

Cercetarea se încheie cu succinte considerații asupra repertoriului de descântece al vrăjitoare publicat în volumele de specialitate și care suscită un interes aparte prin vechime și formulele de incantație pe care le cuprind.

«Carpathiancentrism» and «Hutsulshchynokordysm» in the 19th – early 20th century ukrainian literatures. Signs and symbols of a hutsul text

MykolaVasylchuk
Kolomyia, Ukraine

In the article on the works of Ukrainian classical literature of XIX – early XX century the signs and symbols of Hutsul text are considered. The author introduces the scientific revolution and new concepts such as karpatotsentrychnist and hutsulshchynokordyzm, justifying their use to describe phenomena characteristic of Ukrainian literature on the Carpathians.

Key words: mountains, writer, archetype, symbol, concept, Hutsul text, karpatotsentrychnist, hutsulshchynokordyzm.

УДК 82 (091): 821. 161. 2
ББК 83. 3(4Укр)

КАРПАТОЦЕНТРИЧНІСТЬ І ГУЦУЛЬЩИНОКОРДИЗМ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ. ОЗНАКИ ТА СИМВОЛІКА ГУЦУЛЬСЬКОГО ТЕКСТУ

Микола Васильчук
Коломия, Україна

У статті на прикладі творів української класичної літератури ХІХ – поч. ХХ ст. розглянуто ознаки та символіку гуцульського тексту. Автор вводить у науковий обіг нові поняття карпатоцентричність та гуцульщинокордизм, обґрунтовує їхнє використання на позначення явищ, характерних для української художньої літератури на тему Карпат.

Ключові слова: гори, письменник, архетип, символ, поняття, гуцульський текст, карпатоцентричність, гуцульщинокордизм.

У художній літературі тему Гуцульщини почали розробляти на початку ХІХ ст. Про гуцулів і Гуцульщину писали польські, німецькі, чеські, румунські, французькі, шотландські письменники. Однак найвагоміший внесок у художнє відтворення Гуцульщини за два століття зробила література українська. Це й не дивно, бо переважна більшість гуцулів живе в Україні. Здається, жоден інший етнографічний регіон України в художній літературі не удостоївся такої пильної уваги. Отож, можна говорити про певний масив творів, які в сукупності становлять гуцульський текст української літератури.

У літературознавчій науці є низка праць, автори яких звертаються до поняття *тексту* для виокремлення, локалізації написаного про певний населений пункт чи регіон. Класичним зразком є праці В. Н. Топорова [7]. В українському літературознавстві існує низка напрацювань останніх років, які стосуються художнього феномену «локального, а отже, й міського або регіонального текстів» [1, с. 7]. Досвід вивчення гуцульського тексту представлений монографією Тетяни Бикової [1]. Дослідниця дає широкий контекст розвитку літературного топосу Гуцульщини в українській та світовій літературі, окреслює проблеми теоретичного вивчення краю як тексту в сучасному літературознавстві. Про ознаки гуцульського тексту вона пише: «це текст, що являє собою сукупність

творів, у яких тема, образ, мотив, дискурс Гуцульщини отримує більш або менш розгорнуту деталізовану характеристику» [1, с. 387].

На наш погляд, серед ознак, які свідчать про причетність художнього тексту до гуцульського регіону, такі: у творі художньої літератури прямо вказано, що події відбуваються на Гуцульщині; герої твору – гуцули; у тексті використано гуцульську діалектну лексику; наявні регіонально забарвлені слова, які позначають поняття матеріальної та духовної культури гуцулів; використовуються елементи гуцульського фольклору, етнографії, вірувань, міфології; згадуються топоніми та гідроніми гуцульського регіону.

Особливістю гуцульського тексту в українській літературі є те, що в художніх творах використано різноманітні елементи, які відіграють роль символів/маркерів. Автори можуть прямо не вказувати на Гуцульщину, однак при цьому в читача формується стійке уявлення, про який саме регіон ідеться в творі. Тут власне мова про архетипічні уявлення (символи), якими оперує психоаналіз: «Символи це єдність прозорої свідомості образу і таємного, неексплікованого змісту що стоїть за ним, що веде в несвідомі глибини психіки» [10].

Символи/маркери відіграють роль «будівельного матеріалу», який дає змогу авторові створити художній текст. І читач (а щодо гуцульського тексту йдеться передусім про читача-українця, який належить до кола осіб, здатних сприймати саме такі архетипи) може ідентифікувати їх власне як гуцульські. В одних випадках ідеться просто про регіональне забарвлення тексту, в інших – про глибоке проникнення в етнографічні деталі.

Дослідники давно помітили, що «українські архетипи проявляють себе як символи у міфах, казках, фольклорі, обрядах, традиціях, і є узагальненням досвіду наших предків. Українська культура пройшла тривалий час формування, становлення і розвитку з найдавніших часів і до сучасності. На розвиток впливали природні умови географічного положення, території, міграційні процеси, елементи інших культур. [...] Основою культурного процесу, що передавав здобутки предків нащадкам, було місцеве населення, яке вбирало в собі усі впливи, і будувало з них свою культуру» [10]. Таким чином, символіка гуцульського тексту тісно пов'язана з народним світобаченням (відображене у мові, фольклорі, міфології, обрядовості), засвоєним письменниками і відтвореним у текстах.

На рівні гуцульського тексту символи/маркери існують не самі собою, а належать до певних гнізд, що в свою чергу має вплив на сюжетотворення. Це пов'язано з тим, що досвід «передається від минулих поколінь наступним і є сукупністю архетипів. Архетипи, проєктуючись на зовнішній світ, визначають своєрідність культури» [10]. Для прикладу, автор згадуючи символ *полонина*, неминуче підходить до інших понять цього гнізда, що впливають з архетипічних уявлень: *полонина, гори, вівці, колиба, бридза, фляра, ватра*. Причому, не кожне поняття тут відіграє роль ключового. Так, символ *гори* може входити до складу іншого гнізда слів: *гори, лісоруб, сокира, ватра, плотогон*. Або символ *ватра*: *ватра, топірець, пістолі, опришки, скарб*. Таким чином, автор гуцульського тексту перебуває у певному полі тяжіння архетипічних уявлень, тому він, аби не порушувати закони художньої достовірності, продиктовані цими образами, не може виходити за їхні рамки, але водночас має певне поле для варіацій.

Коротко охарактеризуємо основні символи/маркери гуцульського тексту. Первісним символом, який привертає увагу своєю несхожістю на рівнинні території, є *гори*. Практично кожен гуцульський текст містить вказівку на гори. Причому, навіть той, у якому дія відбувається далеко поза ними. Так, герої вірша Луки Данкевича «Гуцули в Парижі 1814 року», перебуваючи у французькій

столиці, ведуть мову не лише про рідний дім, коханих, а й «за гори сині» [2, с. 17]. Гори у гуцульському тексті присутні на рівні загальних згадок, обрисів вершин на далекому горизонті, типів гір (кичера, шпиці), гірських пасовищ (полонин), гірських долин (зворів), скель (зокрема й конкретної назви – Скаменіла багачка), назв вершин (Говерла, Черногра), гірського хребта (Черногірський хребет). Інколи автори пишуть про засніжені гори, які сприймаються як ознака величі і чистоти (Сидір Воробкевич).

Вода у формі *річок, потоків, джерел* є невід'ємною складовою гірського ландшафту. Ріка виступає як: стихійна сила, не впокорена людиною; розлучниця, яка забирає коханого-плотогона; визволителька знедолених, здатна позбавити страждань (Юрій Федькович, Марко Черемшина, Уляна Кравченко, Христя Алчевська). Водночас ріка – це шлях, який єднає гуцулів-українців з іншими народами Європи (Яків Головацький, Сидір Воробкевич). Джерела і потічки – символи чистоти, а разом з тим і місця поклоніння язичницьким божествам (Антін Любич Могильницький, Богдан Лепкий, Христя Алчевська). Ріки і джерела в гуцульському тексті також інколи сприймаються на рівні символів звукових: як тривожний клекіт, загроза руйнації або – мелодійний заспокійливий шум, голосисте жибоніння, дзвінкі переливи.

Вогонь як архетипний образ у гуцульських текстах представлений передусім на рівні символу *ватри*. Це вогнище, яке в умовах гір, далеко від дому, спроможне врятувати людину від холоду, дати їй ілюзію затишку і безпеки (Юрій Федькович, Микола Устиянович, Сидір Воробкевич). Символ ватри став невід'ємним елементом, супутнім поняттям *вівчар, опришок, полонина*. Часто вогонь символізує первісну культуру. Власне, мова не стільки про сам вогонь, як про спосіб його добування: з реальної потреби (Антін Любич Могильницький) чи – з ритуальною метою як оберега – «жива ватра» (Михайло Коцюбинський, Гнат Хоткевич, Михайло Ломацький). Звернення до теми вогню дає письменникові змогу залучати в текст багатий шар міфологічних вірувань та давніх звичаїв.

Гуцульщина на рівні архетипів представлена також рослинним і тваринним світом Карпат. Найпотужніший серед символів цієї групи – *ліс*. Ліс у гуцульських текстах має свої особливості. Попри те, що типовим для Карпат є передусім буковий ліс, найуживанішим символом став ліс зі шпилькових порід дерев, а також окремі дерева цих порід: смереки, ялини, рідше – кедрові сосни (їх як символи посадив біля свого помешкання в Карпатах польський співець Гуцульщини Станіслав Вінценз). Ліс присутній у художніх текстах в образі синього марева на горизонті, яке є складовою іншого образу – віддалених від спостерігача гірських вершин.

Слід звернути увагу, що здавалося б такі «гуцульські» слова-символи, як *смерека, вівця, флюяра* – не завжди свідчать про те, що це гуцульський текст. Тут треба залучати відомості з історії та етнографії, аби встановити, що до кінця XVIII ст. найпоширенішими на Гуцульщині були букові ліси, а хвойні породи насаджували штучно з метою отримати дерево для господарських потреб, тому з однаковою мірою правдивості смерека, поряд з Гуцульщиною, може символізувати й інші місцевості, зокрема, Альпи. Вівці так само притаманні не лише для Гуцульщини, і не лише для гірських територій (Альпи, Кавказ), а й для степових районів. Флюяра – інструмент, поширений не тільки в українців-гуцулів, а й у румунів і молдаван. Таким чином, лише сукупність декількох ознак може свідчити про те, чи текст насправді є гуцульським.

У художніх текстах цілої низки авторів відображено особливості співіснування людини і дикої природи Карпат. Отож матеріалом для письменників слугують символи диких тварин, птахів, плазунів. Однак, вони за

своєю значимістю є вторинними, порівняно з тваринами свійськими. *Ведмідь* як символ гірської неупокореної сили виступає у показі конфлікту між природою і людиною (Микола Устиянович, Богдан Лепкий). Полювання на *оленів, серн, косуль* стало символічною основою для роздумів над жорстокістю світу (Михайло Павлик, Іван Синюк). *Орел* як стерв'ятник і орел як символ свободи так само притаманний для гуцульського тексту (Микола Устиянович, Уляна Кравченко, Христя Алчевська).

Запозичивши символіку гуцульської міфології та демонології, *кіз* як символ ввів у свою повість про Гуцульщину Михайло Коцюбинський. Разом з тим, стійким символом у гуцульському тексті є *вівці*. Вони присутні передусім в фольклорних текстах, зокрема в коломийках. Звідти вівці як символ Гуцульщини перенесено і до художньої літератури. Це викликано тим, що вівці свого часу на Гуцульщині були засобом виживання, достатку. Однак сприйняття овець і корів – різне. Якщо вівці – це приземлений побут гуцулів, оспіваний і романтизований у XIX ст., то велика рогата худоба (*корови, рідше – воли*) – символізує якийсь втаємничено-призабутий світ індоевропейського ритуального поклоніння. Процес годівлі, забезпечення їх усім необхідним описано у низці художніх текстів як ледь не сакральне дійство, де гуцул виступає лише як слуга (Гнат Хоткевич, Антін Крушельницький, Станіслав Вінценз). Символіка домашніх тварин у гуцульських текстах має глибокий підтекст, пов'язаний з віковим досвідом побуту гуцулів.

Дорога у гуцульському тексті так само має символічне значення. Вона належить до системи архетипних образів. Первісно дорога представлена на рівні *стежки, плаю, чупаша* – таких собі прообразів шляху, протодоріг. Це, як і ріка, символ єднання людей, а водночас – розлуки. Дорога (а інколи й протилежний образ – відсутність дороги) символізує гірську віддаленість, глушину, та водночас і поступ, намагання єднатися. Інколи дорога і ріка зливаються в один символ, бо у давнину дорогами були ріки і потоки, а ще – стежки, первісно протоптані дикими тваринами. Саме на ці протодороги автори виводять гуцульських коней, які супроводжують гуцула у його нелегкому житті (Яків Головацький, Микола Устиянович, Гнат Хоткевич). Таким чином дорога (як призначена для ходіння чи їзди територія, а також як процес подолання відстані) і в гуцульському тексті, й у літературі світовій виступає сюжетоутворюючим елементом, або, скоріше, канвою, на яку нанизуються елементи сюжету (у гуцульських текстах символ представлений передусім мандрівницькою прозою Якова Головацького).

У художніх творах згадки про *печери* та архітектурні споруди, характерні для Карпат (*хата-гражда, коleshня, стая* тощо), теж мають значення певних символів. Хата загалом виступає символом затишку, спокою. Однак, у гуцульському тексті *хата-гражда* в силу своїх архітектурних особливостей символізує захист перед дикою природою, а також від лихих людей. Письменники (Яків Головацький, Михайло Павлик, Антін Крушельницький) ведуть мову про житло на рівні принагідних згадок, незначної деталізації, і лише Марко Черемшина занурюється у народну філософію творення житла, що витікає з міфології та демонології Гуцульщини. *Печера* у гуцульському тексті виступає як сховок для людини, місце, де зберігаються скарби. Водночас печера-підземелля – пристанище нечистої сили чи місце, де чекає свого часу приспана вікова пам'ять (Юрій Федькович, Антін Любич Могилянський, Михайло Ломацький). Все це тісно пов'язано з демонологією Гуцульщини, з горотворчими міфами. Сюди вписується і тема каменів (Довбушеві камені, Сокільська скеля).

Маркерами, які вказують на регіональну приналежність у гуцульських текстах, виступають елементи побуту горян, їхніх промислів і ремесел. Мова про традиційні заняття гуцулів: відгінне скотарство, лісорозробки, мисливство.

Внесення відомостей про технічний прогрес, гіпертрофовані обсяги розробки/нищення природних багатств дає підстави авторам вести мову про порушення гармонії співжиття людини і природи, стає матеріалом для творення образу Гуцульщини у добу капіталістичну (Сидір Воробкевич, Ольга Кобилянська, Антін Крушельницький).

Матеріалом для письменників при створенні гуцульських текстів інколи виступає рівень достатку гуцулів. Для художньої прози, заснованої на засадах реалізму, суспільний стан героїв відіграє важливу роль (Михайло Павлик, Марія Колцуняк). Все це тісно пов'язано з відтворенням суспільних стосунків, а також опришківством, яке виросло на їхньому ґрунті (передусім через постать Олексі Довбуша) і стало чи не найяскравішим символом не лише літератури, а загалом масової культури.

Прикметною у гуцульських текстах є гармонія (в межах архаїчного співіснування) і виникнення дисгармонії (через порушення старовіських стосунків). Елементи дисгармонії письменники показують через символ *зайшлої людини* (представники влади, податківці, поліцейські, військові, корчмарі, лісничі, організатори лісорозробок, сплаву). Зайшли люди інколи в текстах виступають як представники кінця старих часів, символи есхатологічного трактування новочасних змін (Ольга Кобилянська, Данило Харов'юк, Антін Крушельницький, Станіслав Вінценз). Чужинці, уособлюючи дисгармонію, мають і низку інших втілень. Передусім це *бранка-рекрутчина*, яка призводить до навмисного виривання гуцула з його середовища, нівечення його життя і світогляду (Лука Данкевич, Юрій Федькович, Михайло Павлик, Гнат Хоткевич), а як її наслідок – феномен т. зв. *царських дітей*, що так само у гуцульському тексті виступає на рівні символу. Іншим символом, присутнім у художніх текстах, є *корчмар*, рідше – маклер чи організатор лісорозробок. За своєю суттю це страшніші люди, аніж ті, що займаються бранкою до війська, бо вони прийшли і залишилися поряд з гуцулом, стаючи постійним джерелом дисгармонії. Парадоксально, але найвища державна особа – цар, і в фольклорі, і в гуцульських текстах назагал маркований нейтрально чи навіть позитивно. І лише маємо окремі випадки карикатурного зображення (Юрій Федькович, Карл-Еміль Француз, Станіслав Вінценз). Панщина як соціальне зло присутня на рівні заперечення її існування на Гуцульщині («панщину не робили»).

Спочатку негативно марковані як розбійники, *опришки* з часом стали романтично забарвленим символом спротиву зайшлим людям. Цей символ у гуцульському тексті невідривний від етнографічно окреслених елементів сили, втіленої у зброї: *бартка, пістолі, рушниця, порохівниця*. Водночас сюди долучаються символи ватри, комори (достаток), а розбита комора – пограбована, спустошена. Символічним елементом гуцульського тексту постає *ніч*, яка у фольклорі про опришків сприймається як час, коли їм дозволено чинити лихі справи. Яскраво маркований елемент гуцульського тексту – *топірець* (*берда, бартка, сокира, сталька, балта*). Він не суто гуцульський, але в силу того, що саме тут зберігся цей тип давньої зброї, топірець переосмислений як гуцульський. І в фольклорі, і згодом уже в художніх текстах топірець виступає як символ молодечства, опришківства.

Для гуцульського тексту характерними є символи *свободи* та *самотності*. Гірський спосіб життя диктує свій рівень суспільних стосунків. Інколи самотність трактується як обітниця мовчання чи покара за вчинене (Юрій Федькович), або як ознака стійкості (Ольга Кобилянська). Разом з тим, самотність закоханої, розлука з милим не може бути самодостатньою ознакою гуцульського тексту. Самотність так само сприймається і як символ відірваності від цивілізації, а якщо більше –

уникнення зваб світу, певний фізичний і, головне, духовний аскетизм. У авторів другої половини XIX – поч. XX ст. Карпати і Гуцульщина часто стають синонімами понять релаксація, духовне оновлення (Уляна Кравченко). У гуцульських текстах, особливо тих письменників, які прийшли з-за меж Гуцульщини, гірський край асоціюється зі свободою. Він сусидить з символом *орла*, який ширяє високо вгорі. Як й орел, гуцул так само далеко від загалу. Ця свобода подається як втеча від соціального лиха, джерело для вироблення «твердого» гуцульського характеру. Однак, ця свобода наближається до трактування її в сковородинівському розумінні: світ ловив мене, але не впіймав (у заниженому трактуванні – матеріальна бідність). Звідси впливає розуміння гірського життя як такого, що побудоване на засадах доцільності, аскетизму.

Релігійність гуцулів у гуцульському тексті простежується через суміш елементів християнства і язичництва. Все це істотно впливає на етнографічні деталі, спосіб поведінки, життя, побуту гуцулів, а водночас є привабливим для письменників матеріалом, який, однак, інколи переростає в простий декор. Разом з тим, письменники просто згадують якісь поняття з життя і побуту гуцулів, не дбаючи про їхню деталізацію, бо на час написання гуцульського тексту це були речі загальнозрозумілі. З часом вони забулися, затерлися. Тому їх треба прочитувати/відкривати заново через занурення у фольклор, міфологію, демонологію Гуцульщини і Карпат загалом.

Іншою гранню гуцульського тексту є його *мовне оформлення*. Йдеться про українські слова-архаїзми, які збереглися у побуті мешканців західного регіону України, а також регіонально забарвлені діалектизми. Загалом ознаками гуцульського тексту, особливо у мові персонажів творів, виступають спосіб вислову, характерний для місцевого говору, манера скорочувати деякі слова, імена тощо.

Художні твори, присвячені Гуцульщині, з'явилися на початку XIX ст. Першою у цьому ряду стоїть романтична повість «Опришки в Карпатах» (1830) польського письменника Єугеніуша Броцького. Це намагання написати про Гуцульщину, не знаючи її насправді. Тому Довбуш у повісті «змальований як романтичний герой, далекий від реальної постаті ватажка опришків, деякі критики писали, що це не гуцул, а “французький герой”» [4, с. 13]. У той час письменники шукали нових, цікавих сюжетів. Серед усього іншого, світова література експлуатувала й тему благородних розбійників. В контексті на той час негативно маркованого карпатського опришківства образ Довбуша виділявся благородними рисами, отожд ідеально вписувався у запити читача. «Ще довгий час письменники не бачили в Гуцульщині нічого гідного уваги, крім опришків. Карпати для письменників Галичини були тим, чим Запорізька Січ для письменників України, тобто місцем, де розквітали волелюбність, непокірність, мужність та відвага» [4, с. 98]. Власне, мова тут про романтичне сприйняття Гуцульщини.

Романтизм як конкретно-історичний напрям у літературі, науці й мистецтві, «особливістю якого було протиставлення буденному життю високих ідеалів, яких прагне непересічний індивід, схильний до сильних, яскравих переживань, пристрастей, екстазу» [3, с. 350], сприяв тому, що творча інтелігенція шукала всього цього не десь далеко, а в тих краях, у яких жила. Однією з прикметних рис романтизму стала «увага до фольклору, фантастики, екзотики» [3, с. 350]. І саме в річищі українського романтизму розвивалась діяльність «Руської трійці» та її послідовників.

Українська література твори на тему Гуцульщини дала сім років згодом після повісті Броцького. Їх оприлюднено 1837 р. Тут (в оповіданні Маркіяна

Шашкевича «Олена» і романтичній поемі Івана Вагилевича «Мадей») зроблено перші кроки в художньому змалюванні Гуцульщини. Варто підкреслити, що ця тема була настільки важливою, що пройшла через «Русалку Дністрову» – знакове видання, яке безпосередньо позначило початок нової української літератури та загалом національно-культурне відродження у Західній Україні.

В українській літературі Західної України першої половини XIX ст. помітне явище, яке ми назвали карпатоцентричністю. **Карпатоцентричність**, за нашим визначенням, це посилена увага письменників у своїх творах до гірського рельєфу Карпат. Суто топографічна відмінність гір від рівнинних територій сприяла тому, що їх почали сприймати як інший світ (можливо, тут зіграли роль народні легенди про гори як про місце порятунку під час потопу, отож ті, хто живуть у верхогір'ях Карпат – нащадки давніх, допотопних людей, чимось відмінні від людей сучасних [8, с. 20–25]). Тим більше, що відносно мала залюдненість гір, тяжчі умови проживання/виживання сприяли тому, що романтично налаштована творча інтелігенція сприймала життя в Карпатах через призму героїчного чину, пов'язаного з постійним поборюванням викликів природи. Віддаленість від «цивілізації»; відносно низька комунікація того часу; більша соціальна свобода гірського населення, порівняно з мешканцями рівнини, – все це привертало увагу українських письменників-романтиків. Тому й маємо зосередженість літераторів передусім на горах (без поділу українців, які їх заселяють, на етнографічні групи). Явище карпатоцентричності чітко відобразилося у художніх творах Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича, а особливо в мандрівницькій прозі Якова Головацького. Так само явище карпатоцентричності простежується у творчості Антона Любича Могильницького і Луки Данкевича. Яскраво воно представлено у творах Миколи Устияновича, який мислив загальнокарпатськими категоріями, давши зразки творів і про нинішню Бойківщину, і про Гуцульщину, і про свої транскарпатські мандри. Карпатоцентричність – це початковий, суто романтичний, етап освоєння гірської тематики в українській літературі першої половини XIX ст.

І лише з розвитком народознавчої науки розпочинається інший рівень сприйняття Українських Карпат: етнографічно забарвлений і районований. Йому вже притаманний поділ горян-верховинців на етнографічні групи (субетноси): гуцулів, бойків, лемків з розмежуванням зайнятих ними територій. Важливо, що цей поділ відбувся не стільки на рівні науковому, скільки у масовій свідомості. Отож він настав не тоді, коли про гуцулів, бойків, лемків уперше написали поляк Кароль Мілевський (1825) чи українець Іван Вагилевич (1837, 1839, 1841), а згодом: коли вже було напрацьовано певний масив етнографічного матеріалу, виходили друком зразки публіцистики та художні твори на тему Гуцульщини. Саме з цього часу й доречно говорити про появу гуцульщинокордизму.

Термін **гуцульщинокордизм** ми утворили від українського слова Гуцульщина та від грецького кардіа, де кардіо – «частина складних слів, що вказує на відношення до серця» [5, с. 389]. Кардіо у нашому терміні має значення «сердечність», отож гуцульщинокордизм – це сердечне ставлення до Гуцульщини («Словник української мови» як одне зі значень слова «сердечний» подає: «Сповнений доброзичливості, душевності, чуйності; задушевний; [. . .] Щирий, непідробний» [6, с. 131]. Таким визначенням можна коротко окреслити і той огром інтересу, який з'явився у ставленні до Гуцульщини після порівняно нетривалого періоду карпатоцентричності.

Гуцульщинокордизм в українській літературі випливає з романтичного світобачення. Водночас, він є наслідком не первісного сприйняття дійсності, а «продуктом» напрацьованих і розтиражованих етнографією, публіцистикою та

художньою літературою уявлень про гуцулів та Гуцульщину як про майже ідеальних людей та ідеальний світ.

Варто відзначити, що явище карпатоцентричності притаманне суто романтичному етапові, а ознаки гуцульщинокордизму характерні і для романтичного, і для реалістичного, і для модерного етапів розвитку української літератури. Явище гуцульщинокордизму – позарегіональне і навіть позанаціональне. З-поза меж Західної України про Гуцульщину писали, для прикладу, Іван Нечуй-Левицький, Михайло Старицький, Христя Алчевська, Гнат Хоткевич, Олександр Олесь, Леся Українка, Михайло Коцюбинський.

Сердечну увагу Гуцульщині у своїй творчості виявляли й автори-чужинці: серед яких найбільше польських (цю тему докладно розробив у своїй монографії Ян Хороши [9]). Загалом, Ігор Пелипейко у довіднику «Гуцульщина в літературі» (1997) подає 475 імен літераторів [4], які писали про цей етнографічний регіон. Йдеться і про українських, і про зарубіжних авторів. Нині цей перелік можна значно розширити.

Гуцульщина як явище, позначене відсутністю фальші, примусу, окреслене приналежністю до первісної простоти, органічно вписується у систему пошуку «втраченої прабатьківщини» та повернення до «золотого віку». Гуцульщина ніби протистоїть техногенному суспільству, здеградованій філософії життя, зіпсутій моралі. Вона дуже чітко поляризована між поняттями добро/зло. Ця поляризація настільки очевидна, що набуває рис притчевості.

Література

1. Бикова Т. «Верховино, світку ти наш. . . »: гуцульський текст української літератури першої третини ХХ століття: монографія. Київ: Четверта хвиля, 2015. 424 с.
2. Коломия вас сердцем зігрів: спроба антології / упоряд. , перед. , приміт. М. Васильчука. Коломия: Вік, 2006. 96 с.
3. Літературознавча енциклопедія: у двох томах / авт. -уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. 624 с.
4. Пелипейко І. Гуцульщина в літературі: довідник. Косів: Писаний камінь, 1997. 112 с.
5. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ: Гол. ред. УРЕ, 1985. 968 с.
6. Словник української мови. В 11 томах. Київ: Наук. думка, 1978. Т. IX. 919 с.
7. Топоров В. Н. Петербургский текст русской литературы: Избранные труды. Санкт-Петербург: «Искусство-СПБ», 2003. 616 с.
8. Шухевич В. Гуцульщина / передм. Д. Ватаманюка, П. Арсенича. 2-ге вид. Верховина, 2000. Част. п'ята. 334 с.
9. Choroszy J. A. Huculszczyzna w literaturze polskiej. Wrocław, 1991. 373 s.
10. Архетипи. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Архетипи>

*Candidate of Philology, senior lecturer of the Philology Department of "Vasyl Stefanyk Precarpathian National University" Kolomyia Educational-Scientific Institute of the State Higher Educational Institution, Head of Scientific Programs and Projects Department of The Yosaphat Kobrynsky National Museum of Folk Art of Hutsulshchyna and Pokuttya

Ethnic and cultural ties Hutsul-natives of Maramoroschyny (Romania) and inhabitants of the settlements Transcarpathian Hutsul region (Ukraine) in the context of further development of cross-border cooperation

O. Maslianyk (Lviv, Ukraine)

Y. Tkachuk (Kolomyia, Ukraine)

The article analyzes the trends of intercultural Maramoroschyny Ukrainian population in Romania with the inhabitants of the settlements Transcarpathian Hutsul.

Keywords: Maramoroschyna, Ukraine, Zakarpatska Huzulschyna, hutsul-natives, ethnic relations.

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ АВТОХТОНІВ-ГУЦУЛІВ МАРАМОРОЩИНИ (РУМУНІЯ) ТА ЗАКАРПАТСЬКОЇ ГУЦУЛЬЩИНИ (УКРАЇНА) В КОНТЕКСТІ ПЕРСПЕКТИВ КУЛЬТУРНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Олександр Масляник (Львів, Україна),

Ярослава Ткачук (Коломия, Україна)

У статті проаналізовано тенденції розвитку міжкультурних зв'язків українського населення Мараморощини у Румунії з мешканцями населених пунктів Закарпатської Гуцульщини.

Ключові слова: Мараморощина, Україна, Закарпатська Гуцульщина, гуцули-автохтони, етнічні зв'язки.

Актуальність. Після Грудневих подій 1989 року і повалення диктатури Чаушеску розпочався новий етап розвитку культурного життя українців Румунії, з'явилися ґрунтовні дослідження проблем української діаспори та автохтонів. Серед них на особливу увагу заслуговує дослідницький проект “Українська меншина Північно-Західної Румунії”, який було реалізовано румунськими та українськими фахівцями впродовж 2001-2003 рр. Дослідження здійснювали співробітники Музею історії м. Сату Марє (Люба-Ірина Горват, Аліна Асталош, Мара Пушкаш-Лобонц, Золтан Тот, Корнел Град), Музею села м. Сигета (Мармацій Міхай, Ілона Данкуш), радник Міністерства культури Румунії Ярослава Колотило (з румунської сторони). З української сторони — професор Микола Вегеш, співробітники УжНУ Анастасія Вегеш та Оксана Дербаль, фольклорист Іван Хланта та Михайло Зан. Об'єктом дослідження стало українське населення повіту Марамуреш, його національна та етнічна ідентичність.

Постановка проблеми. Предметом даної розвідки є дослідження міжкультурних зв'язків українського населення Мараморощини у Румунії з мешканцями Закарпатської Гуцульщини.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що проблематика історії та сучасного становища українців Румунії (насамперед Мараморощини) була

предметом наукових пошуків як румунських, так і українських істориків, етнологів та географів. Серед румунських дослідників варто відзначити наукові праці Л. Горват, Ю. Чиги та В. Куреляка.

Відповідно до проведених досліджень стало відомо, що українська спільнота в Румунії компактно проживає в близько 100 населених пунктах, які представлені чотирма історичними областями країни: Мараморошина (повіти Марамуреш і Сату Маре), Буковина (повіти Сучава та Ботошани), Банат (повіти Тіміш, Караш-Северін та Арад), Добруджа (повіт Тульча). Згідно з даними перепису 2002 року українська спільнота налічує 61 091 людину, що становить 0,3 % всього населення Румунії.

На сьогодні, місцями компактного проживання українців є повіт Марамуреш (понад 36 тис. осіб), Південна Буковина (понад 10 тис. осіб), повіт Банат (понад 8 тис. осіб), повіт Добруджа (1,5 тис. осіб). Однак чисельність осіб, які спілкуються українською мовою, перевищує офіційну чисельність українців, що свідчить про громадську ідентифікацію. За неофіційними даними чисельність українців в Румунії становить від 150 до 250 тисяч осіб.

За переписом 1948 року українців налічувалося 800 тисяч осіб, але політика румунізації призвела до стрімкого зменшення кількості українців.

За офіційним переписом 1956 року в Румунії проживало 68,3 тисяч українців, найбільше в повітах Сучава та Марамуреш.

«Мармарошина або Мараморошина – історична область в Карпатах (укр. Мармарошина, рум. Maramureș(Марамуреш)), що ділиться на Південну Мармарошину(українську етнічну територію в закарпатській Румунії) та Північну Мармарошину, що становить собою східну частину українського Закарпаття» [8, с. 1476].

За рішенням Тріанонського договору 1920 року історичний край Мармарошина був розділений між Чехословаччиною (60% території) і Румунією (південніше річки Тиса; 40% території).

Після Другої Світової війни північ Мараморошини відійшла до СРСР і увійшла до складу Закарпатської області.

Після довгих років румунізації на території Південної Мараморошини досі зберігається українська мова і в місті Сигеті діє український ліцей імені Т. Г. Шевченка. Майже все населення краю можна назвати нащадками українців, але тут не кожен це знає, а тим паче визнає своє українське коріння.

«Вперше назва "Мараморош" згадується в грамоті з 1199 року» [8, с. 1476]. У 1918–1919 рр. входила до складу Гуцульської Республіки.

За переписом 1930 року на території Мармарошини проживало 26 000 осіб, в тому числі 17 000 (65,4%) українців.

Нині в південній частині Мараморошини (Сигітський та Вишівський р-ни Марамороського повіту), уздовж річок Рускова, Вишівка і на лівому березі р. Тиса розташовано 13 сіл, в яких проживає понад 37 тисяч українців. Найбільшими з них є села Руська Поляна(Poienile de sub Munte)– 11 тис. мешканців, Русково(Ruscova) – 6 тис. мешканців, Кривий (Repede)– 2,4 тис. мешканців, Кричунів(Craciunesti) – 1,8 тис. мешканців, Вишівська Долина (Valea Viseului) – 1,7 тис. мешканців, Красний (Crasna) – 1,5 тис. мешканців, Бистрий (Bistra) – 1,5 тис. мешканців. У селах Вишня Рівна(Rona de Sus), Красний, Бистрий, Вишівська Долина, Руська Поляна, Луг над Тисою (Lunca la Tisa), Великий Бичків (Bocsiou Mare), Кричунів (Craciunesti), Ремети (Remeti), Микула (Micula) загальна частка українського етнічного населення складає близько 95 %.

Після тривалого періоду мадяризації та румунізації щодо українців Мараморошини, українське культурне життя дещо пожвавилася з 1948 року, коли

румунською владою було надано права для національних меншин у шкільництві. Втім і нині в Румунії, де за офіційними даними налічується 65 тисяч українців, а за даними Союзу українців Румунії – 250 тисяч, українська національна меншина перебуває в досить складних умовах щодо збереження та розвитку своєї національної ідентичності, задоволення освітніх та культурно-інформаційних потреб.

В Румунії немає жодного українського дитячого садка, жодної школи з викладанням більшості предметів українською мовою. На Мараморощині лише в 11 садках із румунською мовою виховання та у 8 восьмирічних школах із румунською мовою навчання українська мова і література викладається як окремий предмет. У повіті є єдиний в Румунії український ліцей. Вищу освіту українською мовою можна здобути в трьох навчальних закладах та лише за однією спеціальністю – українська мова і література. Фактично відсутні будь-які друковані ЗМІ українською мовою, окрім чотирьох періодичних видань Союзу українців Румунії.

Попри значні потуги громадських організацій, Православної і Греко-католицької Церков, ЗМІ, інтелігенції, українці Румунії поступово втрачають рідномовну та етнокультурну ідентичність, вливаючись у річище монолітної румунської етнології.

Загалом, етнокультурні зв'язки українського населення Мараморощини і мешканців Закарпатської Гуцульщини можна прослідкувати на рівні національних проєктів, симпозіумів, конференцій, фестивалів, конкурсів, що реалізуються за підтримки Державного комітету України у справах національностей та міграції, міжнародних фондів, Міністерства освіти та Союзу українців Румунії та багатьох дослідників, краєзнавців, істориків.

Цінним для краєзнавців та істориків став проєкт “Українці Румунії: сучасний стан та перспективи етнокультурного розвитку”, видання матеріалів ініціювали Л. Аза, А. Попок та О. Швачка. Проєкт здійснено в рамках діяльності Змішаної міжурядової комісії з питань забезпечення прав національних меншин за підтримки Державного комітету України у справах національностей та міграції і Міжнародного фонду “Відродження”. Видання ілюструє результати соціологічного опитування українців Румунії та демонструє перспективність подальших подібних досліджень з метою виявлення динаміки етнокультурного життя українців Румунії.

Дослідник з Румунії Василь Куреляк в своєму етногеографічному дослідженні «Українська діаспора Мараморощини» слушно підтверджує, що етнографічна територія Гуцульщини простягається за межі державного кордону України на територію Румунії, а населені пункти долини річки Рускови та комуни Бістра відносяться до етнографічної групи гуцулів. Українці комун Бочікою Марє та Ремєці належать до потисян (долинян), а жителі комуни Рона де Сус – до змішаних гуцульсько-потисянських українців. Територіально Гуцульщина у Марамороській частині Румунії майже збігається з українськими етнічними землями, не охоплюючи Потисся.

Основною зоною розміщення гуцулів у Мараморощині є Вишівщина (територія між річками Васер, Вішеу і Тиса). У цьому субрайоні виділяються дві підзони: долина річки Рускова та нижня течія басейну річки Вішеу. Площа цієї території становить 576, 7 км² (78, 1%) від загальної площі української етнічної території. Тут проживало 25499 осіб (66, 4% від загальної чисельності населення українських сіл). Територія Потисся становить 162, 2 км² (21, 9%). Тут розміщені дев'ять українських поселень, в яких у 1992 р. проживали 12904 особи (33, 6%). Внаслідок тривалої ізоляції та трансформації життєдіяльності гуцули і потисяни

поступово осучаснювалися в етнографічному аспекті. Нині перед ними стоїть завдання відновити національно-культурну спадщину.

Дослідниця українського життя в Румунії Ярослав Колотило (Бухарест) подає своє бачення культурної діяльності у селах Мараморощини. Гірські карпатські українці – гуцули Румунії – свідомі українці, вони працьовиті, гідні і зберігають своє багате мистецтво з роду в рід. Як вважає дослідниця, гуцули Румунії живуть на Буковині у десятих селах і присілках, а в Марамореші – у трьох селах (Вишівська Долина, Красний і Бистрий), хоч деякі вважають, що село Поляна та інші також гуцульські.

Багатий емпіричний матеріал щодо українства Румунії містять періодичні видання Союзу українців Румунії (СУР) “Український вісник”, «Вільне слово», «Наш голос», “Обрії”, румуномовна газета “*Curierul Ucrainean*”.

Найбільш колоритно описав взаємозв’язки гуцулів усієї Мараморощини Михайло Ломацький у своїй дилогії «Заворожений світ», (Тиса, Львів, 2014). Так, у першій частині «По той бік Чорногори» він пише: «Простора наша Гуцульщина в довжінь, у ширинь і височинь – ніхто не знає допевна, де її початок, а де кінець.

Простяглася уздовж і вишир, піднялася високо. Зайняла південну закутину галицької волості, впerezалася частиною буковинської Верховини, закосичилася верхами, полонинами й лісами Закарпаття.

Гуцульщина! Запишнена зеленою красою, сповнена сили, вславлена буйністю природи та бурхливістю життя мешканців-гуцулів.

А тієї краси й сили було, мабуть, найбільше в частині Гуцульщини по ту сторону Чорногори над бистротечними річками Білою і Чорною Тисами. Але ця Закарпатська Гуцульщина була в нас найменше znana – забута була колись, у мряці забуття залишилась по сьогодні. А там краса, якій рівну не легко найти. Там заховано найбільше первобутности гір і гуцульської старовіччини.

Славу цієї Гуцульщини несла в світ Тиса – славні тут величиною і красою села, а між ними найбільші – Ясіня з близько десятма тисячами мешканців і Рахів – із сімома тисячами. Старовинні це оселі – їх початки губляться в мряковині сивої давнини.

Тут і полонини просторі з буйними травами – між ними 2. 022 м високий П’етрос, а далі, Шешул, Менчул, Прелуки, Близниці і другі, – тут не лише дві Тиси, але й потоки, між якими найбільші Розіш великий і Свидовець.

Майже зовсім забутою, ніким недосліджуваною була та найменша частина Гуцульщини з містечком Руською Полянкою від полонини Копиляша на південний захід до міста Сиготу. Ця частина належала перед першою світовою війною до Мадярщини, після війни припала Румунії.

Наш нарід тут був безмилосердно й безщадно нищений матеріально й гноблений морально, – чисто українські і мішані села не мали своїх шкіл, селяни жили в нужді і темноті, ба, священики тут були змадяризовані так, що й у церквах не находили наші люди нічого свого, нічого рідного.

Мадяри мадяризували гуцулів, румуни румунізували, а жиди визискували; всі, як голодне гайвороння, клювали живе тіло наших людей.

Гуцульські села тут, як Петрова, Рускова та другі, вбогі; при головних вулицях гарні жидівські будівлі, при них городи, сади й сіножати, гуцульські ж хати розкинені по верхах і ґрунях.

Прекрасна й багата тут природа, а люди сірі, бідні, бліді, недоживлені діти, жаль бере глядіти на них, – матері їх передчасно постарілі, обличчя в них журбою о хліб насущний поорані.

А всі вони добрячі, щирі й гостинні, сердечні, лагідні й прихильні, хоч бідні й нещасні.

Тільки десь там далеко, у верхах, під полонинами, задержались були ще багаті газди, нащадки колишніх дуків Верховини.

Спільними зусиллями павперизували (*розорювали* – авт.) й ожебрачували жиди, мадари й румуни гуцулів – газдів замінювали в своїх слуг і наймитів.

Від непам'ятних часів бували тісні і безперервні зв'язки між галицькою і закарпатською Гуцульщиною взагалі, а з цією частиною за Копилашем, зокрема. Проходив тут головний шлях з-над Черемошу над Тису – Дідушковою Річкою, потім ішов двома пляями на полонину Скупову, далі плаєм, зв. Угорське й Стовпнями на Черемош у Зеленім, звідтам на Шибений, або Лудовою на Ватунарку, а звідси Руським Ділом на Копилаш, а з нього в глибину закарпатських гір.

Копилаш теж оточував темний ліс, що простягався по високих берегах потоків аж перед Руську Поляну. Гора й полонина Копилаш були вже по ту сторону Чорногори.

Крім плаю через Копилаш вели на Закарпаття ще плаї зі Стога, граничної полонини, з Фуратика й Ледескула ген аж над річку Вишову, де жили теж наші люди, змішані з румунами. На сусідючих зі собою полонинах сходилися літом гуцули з цієї і тієї сторони Чорногори – сходилися і дружили між собою.

Вузьким, каменистим руслом протікав той потік поміж лісову гушавину й скелі і, щойно минувши ліси Копилаша, розливав свої води дещо ширше, а його високі береги, покриті великими листовими й чатинними лісами, розсувалися щораз більше, тож плив уже широкою, розкішною долиною з лугами, буйним зіллям, квітами і травами аж до просторої, плодovitої, сонцем залитої рівнини, на якій розложилось колись село, сьогодні містечко Руська Поляна.

Говорили тут колись старі люди, що Господь прогнав був із раю не лише Адама й Еву, але й усіх звірів і птахів, а ті найшли для себе другий рай власне по ту сторону Чорних гір, над двома Тисами».

Етнокультурні зв'язки гуцулів-автохтонів Мараморощини (Румунія) та Закарпатської Гуцульщини (Україна) передбачають не лише контакти на рівні родин, а й тісну співпрацю на рівні громадських, культурно-освітніх організацій, неурядових фондів та державних інституцій.

2015 і 2017 року автори мали нагоду дослідити українське життя у гірських селах Поляна, Кривий, Русково, Рона, Красний, Бистрий, Вишівська Долина. Наші мікродослідження питань національної та етнічної ідентичності, етнокультурної самоідентифікації, етномовних процесів не претендують на всеосяжність, однак дають підстави твердити, що найвищий рівень української етнічної самосвідомості демонструють усі чотири гуцульські села – Красний, Бистрий, Кривий та Вишівська Долина.

Тут побутує розмовна діалектна гуцульська мова і традиційна культура, поширені зв'язки з родичами на правому березі р. Тиси (Україна).

Для українців Румунії були організовані перші національні фестивалі в всіх краях – в Марамореші, Банаті, Добруджі, Буковині, де українці, в тому числі й гуцули, змогли спілкуватись і виявити своє духовне і матеріальне мистецтво.

У Бухаресті вже стали традиційними „Дні української культури”, тепер це дійство відбувається майже кожного року, а деякі фестивалі, такі, як Фестиваль українських колядок, що проходить у м. Сигеті, з 1993 року став традиційним. Святкова служба в Українській церкві, парад костюмів і масок на вулицях міста і цікавий концерт гуртує українців і викликає пошану і подив зі сторони румунів та влади цього краю. На цьому фестивалі завжди були присутні колядники з

сусіднього Закарпаття. У Сигеті Мармацієй відбувся вже XXIII Міжнародний фестиваль українських колядок, звичаїв та обрядів зимових свят.

Інший культурний традиційний захід, який проходить щороку на Буковині, – це Фестиваль „Співжиття”, де українці з певного села організують фестиваль і запрошують хоча би один колектив від інших буковинських меншин (а їх досить багато), гостей з близької України, приміром, цікавий 13-й фестиваль пройшов у гуцульському селищі Кирлибаба.

Перший Фестиваль українських колядок відбувся на Буковині 27 грудня 2015 року в Сереті. Ось як про це пише «Український вісник» (число 1-2, 2016): «Нарешті!... Після кількох спроб, можливо й випробувань, серетська організація СУРу, зі святкового натхнення її голови Михайла Міхаеску-Анюка, за підтримкою місцевої Мерії та під покровительством Сучавської повітової організації СУРу, в супроводі Іллі Савчука – голови і Івана Боднара – першого заступника голови, zorganizували в приміщенні Культурного центру «Міхай Теліман», перший випуск Фестивалю українських колядок».

За ініціативою та проектом викладачок Анки Штюбіану та Конвалії Григорійчук з села Балківці, повіт Сучава, за підтримкою Міністерства освіти та Союзу українців Румунії, в новообладнаному місцевому культурному домі відбувся шостий випуск міжповітового конкурсу «Свято рідної мови». Були запрошені та брали участь в конкурсі учні шкіл, де вивчається рідна українська мова: з Сучавщини – Балківці, Негостина, Шербівці, Калинешти-Купаренку, Калинешти-Енаке, Вашківці, Бродина, Ульма, Извоареле Сучевей, Молдова-Сулиця, Палтіну, Марицея, Мілішівці, Серет, Радівці, Сучава; з Мараморощини – Рускова, Поляни, Верхня Рівня, Ремети, Луг над Тисою; з повіту Тіміш – Шука. Рідна українська мова представлялась публіці різними формами: декламуванням, усним описанням народного строю рідної місцевості, есе або складанням твору на тему рідної мови, короткими виставами (Є. Фрасинюк,

Український вісник, № 5-6, 2016).

Протягом двох днів у залі «Васіле Лукачу» Західного університету Васіле Голдіш у м. Сату Маре відбулося урочисте відкриття VII-го Міжнародного симпозіуму «Румунсько-українські відносини: історія та сучасність». Організаторами симпозіуму були Союз українців Румунії та Сатумарська повітова організація Союзу українців Румунії, якою керує новообраний голова повітової організації та генеральний секретар СУРу Люба Горват. Партнерами події були Повітовий музей з Сату Маре, Ужгородський національний університет, Західний університет «Васіле Голдіш» (Арад) організація Сату Маре, Національний лісотехнічний університет (Львів), Благодійний фонд з Чернівців «Суспільні ресурси та ініціативи» (Український вісник, № 5-6, 2016).

Ще один культурний захід українців Мараморощини, який вже можна назвати традиційним, це „Фестиваль-конкурс української поезії”, що проходить кілька років підряд у селі Вишня Рівня і надихає молоде покоління до поезії, до українського слова. Щоберезня в Румунії проходять „Шевченківські дні”.

Стало вже традицією кожного року проводити “Свято осені” в марамороському селі Ремети, куди колективи всіх українських сіл приносять зразки свого матеріального, а особливо духовного урожаю. Буковинські гуцули не забули відзначити свого героя Лук”яна Кобилицю в селі Нісіпіті і провели дуже гарне тепле свято, де були присутні і їх брати з-за кордону.

У гуцульському селі Вишівська Долина 2016 року були організовані і зняті студією телебачення "Українські вечорниці" у хаті народного поета Гаврила Клемпуша. Ініціатор – місцева активістка Марія Папарига.

Гуцули Мараморощини щороку гуртуються навколо специфічного весняного свята „Гуцульська міра” у селі Бистрий, яке закликає сюди гуцулів з цілої Румунії і з України.

У 2015 році один з авторів відвідав XIV-й фестиваль весняних обрядів "Гуцульська міра". Його ініціатор – Дмитро Коренюк, відомий український письменник-гуморист, вчитель, професор музики, який докладає багато зусиль, щоб не заросла половою українська нива. Ось як він розтлумачив суть дійства: "Міра – це робоче свято, коли збираються люди, вівчарі доять та міряють молоко овець, господар позначає фарбами кожну свою вівцю, щоби міг розпізнати восени. Це вихід овець на полонину. Це свято відбувається не тільки у нашому селі, а й в інших українських селах – Вишівській Долині, Вишні Рівній, Русковій, Полянах. Вівчарські звичаї, на жаль, почали трохи забуватися. Саме тому 14 років тому я та колишній радник Міністерства культури Румунії Ярослав Колотило започаткували у селі Бистрий фестиваль "Гуцульська міра", нас підтримував примар (сільський голова) Василь Дудчук».

Феєрична артистична програма заповнила і сцену, і зал Будинку культури – гурт "Веселі гуцули" з Бистрого піснями і танцями викликав щирі овації, а наприкінці гурт "Юркуци" з Вишівської Долини подарували високе пісенне українське і румунське мистецтво. Гуцульське народне гуляння об'єднало все село – бистряни і гості мали нагоду скуштувати вівчарські страви: сир, вурду, бриндзю, бануш, ягнятину.

Наступного дня відбулося посвячення овець отцем Іваном Юрчею. Настоятель бистрянської парафії о. Іван так розповідає про весняний обряд гуцульської міри: "З давніх-давен наші предки працювали лісорубами або вирощували худобу, забезпечуючи таким чином повсякденне життя. Майже кожна сім'я тримала овець. Під час зими господарі тримали вівці вдома, а з приходом весни вівці збиралися до купи до однієї стайні, де їх перебирав вівчар, який мав виганяти їх на високогірні пасовиська. На жаль, останнім часом міра не має те саме значення, як колись. Переважна частина дійства проводиться довкола фестивалю, артистичної програми, але далі робиться молитва за овець та вівчарів. Цього року я відправив цю молитву у Чорній Долині, у господаря-вівчара Івана Туруса. Важливим є те, що наші люди далі зустрічаються у цей день у єдності та любові".

Ще ніколи гуцульські фестивалі не проходили за межами України. Немало років виношувались плани провести фестини в Румунії – на Сучавщині чи Мараморощині, де у кількох десятках сіл проживають автохтони-гуцули, відрізані від гуцульського материка повоєнним переділом Європи, однак ментально пов'язані з ним духовною пуповиною: вони надійно зберегли давні співанки й легенди, традиції, самобутню культуру.

Було немало розмов й дискусій, писалися плани й пропозиції, однак справа з місця не рушила. Там, де не могли собі дати раду офіційні й державні установи, взявся до роботи Василь Попович – поважний газда з села Кривого (Репедя), голова фонду «Союз гуцулів Румунії», директор тамтешнього будинку культури. Говорив мало, дав слово 2017 року провести перший міжнародний гуцульський фестиваль у рідному селі. Знайшов прихильників у повітовій раді в Бая-Маре, взяв у союзники примара (сільського голову) Івана Миколайчука, поїхав за порадою у Верховину до Дмитра Стефлюка – голови всеукраїнського товариства «Гуцульщина» та Ярослава Кікінчука – голови асоціації місцевих рад гуцульських регіонів.

Час і бензин не рахував, шукав-просив кошти, переконував спонсорів, закликав акторів виступити без гонорарів. І от 30 липня 2017 року трембіти

скликали горян до Румунії на Перший Міжнародний гуцульський фестиваль. Прийшли гуцули й румуни з сусідніх сіл, приїхали побратими з України – з Верховини, Коломиї, Яремче, Надвірної, Львова, Рахова, Буковини...

Гуцульський світ того дня перенісся на Мараморошину: тут співали коломийки й танцювали аркана, грали-вигравали скрипки й денцівки... Варили банош й бограч, смажили баранину, частували знаменитою румунською цуйкою – п'ю до тебе! І спілкувалися, набувалися в приятній бесіді, розумілися на рівні серця, бо з єдиного українського пракореня явлені світові, високими узверхами поєднані, рідною Гуцулією збрані. На високому організаційному рівні у Кривому у 2018 році відбувся і II Міжнародний гуцульський фестиваль в Румунії.

На усіх заходах – фестивалях, вечорницях, конференціях – обов'язковою є участь делегацій і учасників з України, зокрема й гуцульських районів, що поглиблює міжкультурні зв'язки, зміцнює транскордонне співробітництво, сприяє духовному розвитку українців Румунії.

Ось свідчення етнічної гуцулки, екс-радника Міністерства культури Румунії Ярослав Колотило: «Гуцулів з Мараморошини не можна порівняти з гуцулами з Косова. Вони мають інший відтінок у мові. А рахівські гуцули такі самі, як наші. У нас збереглося чимало, але й багато зникло, наприклад, уже немає цимбалів. Трембіти й сопілки є. Вишивають менше, переважно хрестиком. У нашому селі збереглося лише 15 гуцульських кептарів, один з них є в музеї в Бухаресті. На жаль, нема гуцульського музею в Румунії, але у Вишівській Долині зберігся дім Гаврила Клемпуша, лісоруба, поета. Він був самоуком, розумною людиною. На його хаті ми встановили пам'ятну дошку, там багато гуцульських виробів. Гуцули-автохтони мусять показати, що живуть на своїх землях, і тільки доля, історія розділили їх кордонами. На гуцулів Румунії треба дивитися як на таких, що, слава Богу, збереглися, і треба їм допомогти, щоби зберігалися далі. На Мараморошині ніколи не міняли українську Службу Божу на румунську: досвід показує, що тільки там, де збереглася Церква, збереглася нація і її самобутність».

На румунській Буковині було знищено українську Церкву, переклали літургію румунською, тому молодь перестала говорити українською мовою. На Мараморошині українці не скорилися мадярській владі, а коли прийшла румунська, то гуцули твердо відстояли свої права на рідну мову, хоче це було нелегко.

На румунізацію українців впливає Румунська православна церква (богослужіння і проповіді майже повсюдно відбуваються лише румунською мовою), розпорошеність й самоізоляція від інших країв українського поселення, тамтешня українська інтелігенція була залякана, зазнала переслідування режиму Чаушеску. Соціалістична Румунія робила все для того, щоб не комунікували між собою гуцули-українці Мараморошини й Закарпаття, Сучави і Буковини. Колючий дріт обабіч Тиси й Черемоша на десятиліття розділив гуцульські родини.

Від румунської революції 1989 року розпочалося національне й церковне відродження, однак йде воно дуже повільно через недостатню зацікавленість центрального уряду Румунії та місцевої влади, а також через недостатні зв'язки з материковою Україною, яка епізодично проявляє інтерес до цієї гуцульської закутини.

Державний кордон України й Румунії проходить вздовж Тиси і не збігається з етнічним, тому в межах Румунії знаходиться до півсотні сіл, заселеної українцями. Державний прапор України не зустрінеш в українських селах Мараморошини, хоча на сільрадах румунських сіл Закарпаття висіли румунські

триколори. На сцені у Бистрому назву фестивалю «Гуцульська міра» написали тільки румунською мовою, хоча 97 відсотків мешканців села – гуцули-українці.

Дні напруженої праці на Мараморощині залишили незабутні враження і поповнили діаріуш новими знаннями. Директори будинків культури Николай Марічек і Василь Попович були нашими гідями.

Побували у сімох селах, ось їх перелік: Бистрий, Вишівська Долина, Красний, Кривий, Рускова, Рона, Поляни, у місті Сиготі. Спілкувалися з гуцулами-газдами і газдинями. Справжні патріоти краю – Дмитро Коренюк, Василь Дудчук, Василь Попович, Николай Марічек, Анна і Йосип Годинчуки, Дмитро Голдіш, Петро і Юрій Пирожуки, Юрій Москалюк, Михайло Турус, Анна Луцак, Танасій та Ілона Ончі, Касіян Піцура, о. Іван Арделян, о. Іван Юрча, о. Петро Рагован – усі вони розповідали про свої села й міста, ділилися проблемами, розпитували про материкову Україну і Гуцульщину.

Етногеографічне вивчення проблем розвитку міжкультурних зв'язків українського населення румунської Мараморощини зі своїми єдинокровними братами в Україні дозволяє зробити певні висновки.

Йдеться насамперед про нагальну проблему суттєвого гальмування асиміляційних процесів та реукраїнізацію краю, які можливі тільки за активної участі материкової України через надання духовної та матеріальної підтримки.

Пожвавлення економічних зв'язків на макро- та макрорівнях може частково позитивно вплинути на вирішення соціальних та фінансових проблем. У гірських українських комунах дуже гострою є проблема безробіття, подібна ситуація спостерігається і в селах Закарпатської Гуцульщини. Розвиток традиційних промислів та підтримка з боку двох держав малого і середнього бізнесу, доступні кредити, сучасні технології змогли б частково вирішити проблему безробіття.

Етнічна самоідентифікація зазнала різноманітних культурних та соціальних впливів, що негативно позначилося на справі збереження національної традиції та етнокультурних цінностей, однак не перетнула критичної межі.

Неминучий процес нівелювання традиційно-побутової культури зможе пригальмувати вдумлива і системна робота щодо збереження самобутності етнографічних груп, відновлення національно-культурної спадщини, посилення культурно-просвітницької роботи серед молодого покоління, а також відродження в сучасних економічних умовах традиційних форм господарювання.

Надзвичайно важливою є участь офіційних делегацій, художніх колективів, самоорганізованих громадян з України у культурних заходах, що їх проводять українці Румунії, – фестивалях, вечорницях, концертах, конференціях, – це сприяє поглибленню міжкультурних зв'язків, зміцнює транскордонне співробітництво, надає новий імпульс у справі духовного розвитку української справи у сусідній державі – члена Євросоюзу.

Вважаємо за доцільне мобілізувати усі проукраїнські сили для якнайшвидшого створення потужного українського культурного центру та етнографічного музею у місті Сиготі Мармаціей, а у Вишівській Долині на базі хати-музею Гаврила Климпуша – Гуцульського музею. Також нагальною проблемою, що потребує вирішення, є відсутність на румунській частині Мараморощини фахових дослідників (істориків, краєзнавців) минулого і сучасного краю. На румунській Буковині історичні розвідки й етностудії провадив знаний краєзнавець Юрій Чига, однак рік тому він помер, а гідної заміни на Сучавщині буде важко знайти.

Таким чином, у наш час є надзвичайно важливим сприяти поглибленню міжкультурних зв'язків, зміцнювати транскордонне співробітництво, надавати новий імпульс у справі духовного розвитку української справи у сусідній державі Румунії – члена Євросоюзу, задля того, щоб підтримати етнокультурні зв'язки автохтонів-гуцулів Мараморощини (Румунія) та Закарпатської Гуцульщини.

Джерела та література

1. Аза Л. О. , Попок А. А. , Швачка О. В. Українці Румунії: сучасний стан та перспективи етнокультурного розвитку. Київ: Соціс. Рівне: Ліста, 1999. 88 с.
2. Бевка Олекса. Літопис сіл Мараморощини. Бухарест: RCREDITORIAL, 2011. 184 с.
3. Бери і гадкуй: збірник марамороських прислів'їв і приказок / упорядник Олекса Бевка. Бухарест: RCREDITORIAL, 2006. 458 с.
4. Вегеш М. М. , Горват Л. В. Нариси історії українців Мараморощини (Румунія) в 1918-1945 роках. Ужгород: Колір прінт, 1998. 87 с.
5. Витвицький Софрон. Історичний нарис про Гуцульщину. Коломия: Світ, 1993. 94 с.
6. Горват Л. В. Соціально-економічний, політичний і культурний розвиток українців Мараморощини (Румунія) в 1918-1945 рр. Ужгород, 1998. 172 с.
7. Гуцульщина в плині віків: історія і культура. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 30 січня 2016 р.)//за редакцією О. Масляника і П. Сіреджука. Львів: Ліга-Прес, 2015. 417 с.
8. Енциклопедія українознавства / гол. ред. В. Кубійович. Київ: Молоде життя, 1996. 1599 с.
9. Жуковський А. , Субтельний О. Нарис історії України / редактори Я. Грицак, О. Романів. – Львів, 1992. 230 с.
10. Зан М. П. Проблеми етнічної, мовної та конфесійної ідентичності українців у повітах Марамуреш та Сату Маре (Румунія) // Народна творчість та етнографія. 2009. № 2.
11. Історія Гуцульщини / за редакцією Миколи Домашевського. I-VI томи. Львів: Логос, 1990-1999 рр.
12. Кімпан-Кимпану Петро, Кімпан-КимпануІван. З високої Верховини – до зеленої ліщини. Бухарест: RCREDITORIAL, 2008. 170 с.
13. Ковач Іван. «Сміються, плачуть солов'ї...». Літературні портрети у 2-х томах. Бухарест: RCR EDITORIAL, 2014.
14. Куреляк В. Українці Румунської Мараморощини: монографія. Львів: видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. 184 с.
15. Ломацький М. Заворожений світ. Львів: Тиса, 2014. 496 с.
16. Люблю тебе, Гуцуліє! Збірник українських гуцульських пісень //упорядник Юрій Чига. Бухарест: RCREDITORIAL, 2009. 258 с.
17. Масляник О. Довга дорога на Бистрий...//Гражда, 2015. Ч. 2. С. 35-39.
18. Регуш Корнелій. Українці в Румунії. – Бухарест: RCREDITORIAL – 2017 – 156 с.
19. Трайста Михайло Гафія. Під сузір'ям слова. Бухарест: RCREDITORIAL, 2018, 376 с.
20. Український вісник. 2016-2018 рр. , №5, 6.
21. ЧигаЮ. Ой багата Гуцулія. Бухарест: RCREDITORIAL, 2003. 456 с.

*Oleksandr Maslianyk, writer, journalist, editor-in-chief of Grazhda magazine (Lviv, Ukraine).

**Yaroslava Tkachuk, general director of The the Yosaphat Kobrynsky National Museum of Folk Art of Hutsulshchyna and Pokuttia (Kolomyia, Ukraine)

Două obiceiuri unice în țară de pe Valea Someșului din localitatea Rus, județul Sălaj: „Moșuții” și „Ciocota de la Rus”

*Mureșan Olimpia
muzeograf, Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău*

Moșuții de Rus

„Moșuții” de Anul Nou de pe Valea Someșului, din localitatea Rus, județul Sălaj este un obicei unic în țară. În ajunul de Anul Nou, doi tineri neînșurați, sunt îmbrăcați din cap până în picioare în paie iar apoi colindă toate casele din sat unde fac un dans specific. Costumarea se face la casa meșterului priceput în costumarea cu paie ajutați de alți bărbați, tineri și bătrâni din sat. Erau doar doi oameni pricepuți în sat care știau îmbrăca moșuții: Brândușan Teodor și Muscă Alexandru. Cei care urmează să fie costumați aduc doi căpiți de rogoz de baltă sau paie de ovăz moi, din care oamenii răsucesc și împletesc un singur fuior bine strâns, lung cât să înfășoare din cap până în picioare feciorii care au fost aleși să îmbrace acest costum. Aceasta operațiune este foarte migăloasă și durează ore bune dar obligatoriu trebuie terminată până la venirea nopții.

Echiparea celor doi moșuti este însă un prilej de voie bună și împlinire, fuiorul bine răsucit de toți participanții la această îndeletnicire aduce ideea de unitate iar paiul din care este făcut aduce în prim plan anul vechi plin de belșug, gata să fie înlocuit de cel nou plin de speranțe. Abia după ce sunt acoperiți cu fân cei doi poartă numele de Moșuți iar tradiția poate să înceapă. Costumația mai prezintă o mască pe cap (chipiu) confecționată din carton și îmbrăcată cu hârtie colorată (roșu, portocaliu), culori cât mai stridente. Pentru a-i diferenția, una din măști avea panglici colorate – feciorul care o purta fiind – baba iar cealaltă mască, cu mustați și barbă, având în partea de sus însemnul crucii sau o panglică tricolor era – moșul. Cei doi moși reprezintă anul vechi și anul nou: *Unu-i anul nou, celălalt îi anul vechi, obiceiul reprezintă trecerea de la anul*

*vechi la anul nou. Unul mulțamește că o ajuns și anu aiesta – fericirea întâlnirii dintre cei doi*¹.

Masca și purtătorul de mască se intervertesc rând pe rând iar forța vitală condensată în mască poate pune stăpânire pe cel ce se pusese sub ocrotirea ei. De aceea o anumită perioadă el respectă o sumă de interdicții: alimentare, sexuale, se roagă: *Feciorii care umblă moșuți înainte cu două zăle nu mănâncă numa pome fierte sau cârnaț fript. Avem de-a face cu un soi de pregătire în vederea unor schimburi mistice.*

După ce s-au îmbrăcat „moșuți”, în seara de Anul Nou, în jur de ora 20, însoțiți de ceterași și de feciori încep umblatul pe la casele oamenilor, pornind dintr-un capăt de sat și urmând să termine în capătul opus. Pe drum, ceterașii cântă melodii de joc, flăcăii șuierăm (fleșcăie) și se opresc în dreptul porții fiecărui gospodar. Ei nu intră în curte până nu iese gazda la poartă și le deschide ușa. Odată intrați în casă, ceterașii cântă melodii de joc, moșuții joacă un dans scurt iar după ce termină își scot măștile de pe cap și urează gospodarului și familiei: *An Nou Fericit!* După urare gospodarul îi plătește și pleacă mai departe. Cel care adună banii este unul dintre ceterași.

Dansul în toate casele din sat durează până dimineată iar mâncarea și băutura sunt interzise după ce au fost costumați. Jocul lor lăsa belșug în fiecare casă prin paiele căzute din costumație în timpul dansului, dar aduc și bucuria despărțirii de anul vechi și pășirea în cel nou. Pentru sătenii din Rus Anul Nou începe abia după ce Moșuții le-au trecut pragul cu un joc de pe Someș.

Obiceiul este foarte frumos descris de Brândușan Ioan unul din oamenii din sat care a fost la rândul lui *moșuț* și care acum îi îmbracă pe tinerii care se încumetă să facă acum *moșuții* în sat:

Obiceiul aiesta îi de mult, di pă vremea bunicilor, io nu vreu să dispară că îi numa aicea la Rus. Umblau 2 feciori în noptea de Anu Nou, umblau tăt satu. Mereu la muzicant și să înțălejeu care vroieu să hie moșuți și îl întrebeau: cât îmi dai să umblu moșuț, îmi trebe o căpiță de paie. Nu vă dau numa 200 de lei. Muzicanții plăteu moșuții, ei strânjeu banii. Erau tri cu muzica, tăți erau din sat: ceteraș, contralău și gordonăș. Cine era prețin cu muzicantu mere și zăce: io vreu să hiu la anu moșuț, să-mi fac uariște bani. Îmi dăde 250 lei. Io am umblat mai mulți ani, de îmbrăcat îți trebe paie

¹ Inf. Petric Raveica, 67 ani, Rus – Sălaj, 2017

sau fân, cel mai bun era rogozu di pă vale. Cei care umblau cu moșuții trăbuieu să facă ros de paie sau rogoz. De multe uări merem la CAP și furam rogoz di la cai și merem și-l ducem la muzicant acasă unde ne îmbrăcau doi uamini. Erau numa doi în sat care știeu îmbrăca, di la ei am învățat io: Brândușan Teodor și Musca Alexandru, numa aieștea știeu. Nu-i așe de greu, da trebe să știi cum, îi o tehnică. Să făceu răsucituri pă drod. Unu traje on mănunchi de paie din căpiță și tăt traje și învătește paile alea și face cordă lungă, să face sângură numa trebe să tăt învătești. Ca să steie paile alea bine pă tine, unu la capăt la fârcitură de unde faci sucitura acolo stă cu o sârmă de aia subțâre, trați din căpiță și tăt faci sucitură și învărți sârma ceie ca să poți înfășura bine. După ce ai făcut sucitura ceie lungă, lungă de fân o înfășori pă fecior începând di jos di pă pticior, di la gleznă și vi rotă, rotă până ajunși între pticiore. Apoi îl pui pă celălalt pticior și apoi alea le îmbinezi le leji on ptic și îi faci loc să să potă ptișa. După ce să îmbină alea două sucituri să continuă în sus până sușioară apoi la mâini și la gât. Apoi să făceu chipiurile din material, trăbuie să hie mai lunji să nu să vadă gātu ori fața numa tăiet la uāti, la nas și la gură. La babă i să pune niște prime acățate de chipiu și la moș era făcută în față o cruce sus pă chipiu.

Feciorii care umblă moșuți înainte cu două zâle nu mânâncă numa pome fierte sau cârnaț fript bine ca nă nu trăbuiască să margă afară, n-ai cum mere și dacă te scapă că nu poți, trăbuie să strâci tăt.

După ce erau gata de îmbrăcat, la ora opt sara, în sara de Anu Nou trăbuie să pornești. Să începe dint-on capăt de sat și termina în celălalt, tătă noptea, ori că ploua, ori că ninje, cât era de frig, umbla tăt satu și terminai în zîua de Anu nou pă la amniază. Muzicanții începeu muzica și ieșe gazda afară și te chema, nu intrai în casă până nu vine gazda să-ți deschidă ușa. Dacă nu-ți deschide gazda ușa nu intrai, merei mai departe. După ce intram înăuntru, muzicanții cântau, moșu și baba trăbuie să joce, cântau muzica populară, moșușii trăbuieu să să învătească de câteva uări, ei nu vorbesc mnică, câteva minute, muzicantu întrerupe și mere la altă casă. Gazda îți dăde di la 3 lei în sus, 5 lei, 10 lei, cine îți dăde 25 de lei era mult. Muzicantu strânje banii, el era șefu. Erau după noi o grămadă de băieți care cântau, fluierau, era o larmă pân sat de numa. Când găta tăt satu, asta era pă la 12 zâua, când ieșeu uaminii di la beserică. La ultima casă acolo unde știem că terminăm, muzicantu plăte on chil de pălincă și la femeie îi plăte să ne facă carne friptă cu cârnați și coste. Acolo ne dezbrăcam, mâncam și să numărău banii și nouă ne dăde 250 lei la unu așe cum ne-am înțăles la început. După ce ieșeu di la biserică, noi, Moșuții, era obligatoriu să facem joc, danț. Merem la cămin, scotem tăt din cămin, vineu muzicanții, erau și ei obosăți. La joc vineu tăte fetile și jucau: era învărtita, țigănesc, patru pași și șapte pași și domnește.

Tătă lumea aștepta în noptea de Anu Nou să vină moșuții¹

Referitor la originile obiceiului unii spun că moșuții - moșul și baba sunt reprezentați de primii oameni care au locuit în sat: Cine o vinit prima dată în locu aiesta o fost on moș și o babă care făceu coveți și s-o stabilit aici și pă aceia îi chema Rus și de aceia o rămas satu Rus și de aceia să face, din respect și nu vrem să să piardă².

În ceea ce privește semnificațiile obiceiului unii spun că jocul moșuților reprezintă trecerea de la anul vechi la anul nou: Unu-i anul nou, celălalt îi anul vechi, obiceiul reprezintă trecerea de la anul vechi la anul nou. Unul mulțamește că o ajuns și anu aiesta îi fericirea întâlnirii dintre cei doi. Cei doi moșuți sunt îmbrăcați la fel deosebirea dintre ei este că unu-i mai învechit și celălalt îi mai vesel, are niște prime agățate de coif, colorate³.

¹ Inf. Brândușan Ioan, 68 ani, Rus, Sălaj, 2017

² Idem

³ Inf. Petric Raveica, 67 ani, Rus, Sălaj, 2017

cea mai clară este susținută de simbolistica paielor de grâu sau de rogoz, de jocul care nu este decât o concretizare a bucuriei și a speranței într-un an mai bun, mai roditor dar și prin urări. Jocul lor lăsa belșug în fiecare casă prin paietele căzute din costumație în timpul dansului, dar aduc și bucuria despărțirii de anul vechi și pășirea în cel nou: *paile care cad în ocol îi noroc, îi on ghinion pântu casa care nu-i primește*¹.

Toată lumea primea Moșuții: *Tată lumea îi prime, nu este casă în sat unde să nu intre Moșuții. Acum, mai nou în zăua de Anu Nou, după ce ieșeu di la biserică jucau în fața bisericii și invitau fetele la joc. Amu, în ultii ani i-o îmbrăcat la o casă pă vale și s-o strâns tăta lumea și cântau și jucau*².

În Rus, de-a lungul zecilor de ani s-a împământinit și o cutumă. Cu cât sunt cinstiți Moșuții în noaptea de Anul Nou atât va primi și preotul în preajma Bobotezei când va veni să binecuvânteze casele oamenilor. Rusenii sunt mândri că au o tradiție veche de sute de ani, unică în lume și speră să păstreze obiceiul mulți ani de acum înainte.

Măștile prezentate în jocurile de Anul Nou la români nu sunt legate numai de spiritele strămoșilor, ele constituie un mijloc de refulare a tensiunilor sufletești ascunse pe toată durata anului. Jocurile cu măști sunt, la sfârșitul perioadei ceremoniale un fel de purificare, pregătindu-ne să intrăm liberi în perioada care vine.

Ciocota de la Rus

În localitatea Rus din județul Sălaj, se păstrează un alt obicei, care potrivit localnicilor este unic: *Ciocota de la Rus*. Deși ciocnitul ouălor este un gest ritualic al Paștelui, *Ciocota de la Rus* este un obicei inedit prin vechime și prin amploarea manifestării.

¹ Inf. Ferheș Gheorghe, Rus, 91 ani, Sălaj, 2017

² Inf. Ungur Ana, 88 ani, Rus, Sălaj

În prima zi de Paște, după slujba de la biserică toți localnicii din Rus se adună în curtea bisericii unii pentru a participa la concursul special de ciocnit ouă, iar alții doar pentru a privi. Fiecare participant la *ciocotă* (doar bărbați) aduce de acasă un coș cu 30-40 de ouă, pe care le ciocnește cu ceilalți concurenți. Proprietarul oului mai rezistent îl primește pe cel spart, așa că la final unii pleacă acasă cu sute de ouă câștigate, iar alții cu coșurile goale. Pentru această competiție, oamenii se pregătesc meticulos. În ajunul sărbătorilor pascale fiecare sătean își pregătește minim 100 de ouă. În Joia Mare își alege ouăle cu care vor să concureze și apoi le vopesc de regulă în coji de ceapă, care dau un pigment natural și nu deteriorează coaja oului. Dar pregătirile încep cu mult înainte, când localnicii alege găini negre, ale căror ouă s-au dovedit în timp mai rezistente, le țin separat de celelalte din gospodărie și le hrănesc cu „ingrediente miraculoase”, știute de bătrânii satului. Pun, apoi, ouăle în făină de porumb, cu capul în jos. De obicei, bătrânii comunei sunt cei mai mari meșteri în tainele acestui obicei și pleacă acasă cu cele mai multe ouă. Regula este simplă: participa numai ouăle de găină, iar oul mai puternic pe lângă faptul că îl sparge pe cel mai slab, îl și capturează iar regula de bază era aceea că ouăle trebuie ciocnite întâi cap în cap, tocmai de aceea formulele de căutare a unui partener de competiție erau, pe rând, : „*Cap de ou!*” și „*Cur de ou!*”.

Există două feluri de confruntări:

- Prima are loc între două ouă întregi, când se disputa zona mai ținută a oului, numită cap.

Cel care are oul mai slab poate da învingătorului și alt ou, nu neapărat cel folosit în competiție, pe care-l scoate de regulă din coșarca aranjată cu ștergură și spart în confruntările anterioare.

- A doua confruntare se petrece între doi ciocotari cu ouăle sparte doar în cap. Miza se mută pe zona mai bombată a oului, numită fund.

Nu de puține ori au fost cazuri când ciocotarii au rămas fără ouă și au plecat acasă pentru a vopsi altele, chiar în ziua de Paști.

În Ziua de Paști, cât ținea Ciocota, clopotele băteau încontinuu, fiind trase pe rând de către tineri.

Obiceiul îi vechi, din bătrâni, tăt așe-i și amu. Înainte, în Postu Paștelui să aleje găina și ouăle care-s mai tari, alea di la puicuță. Alea să strânjeu în fiecare zi și să puneu separat, să puneu înt-o mierță, să pune fârină și să puneu ouăle acolo. Când să umple mierța de ouă, să pune fârină și să puneu alte ouă. Le însemna cu țăruija (creion) ca să știi care ouă is di la care găină. Ouăle să vopsesc în Vinerea Mare, în zăua aceie nici coptii nu au voie să mânânce de dulce. Ouăle să vopsăsc cu coji de ceapă roșie și albă și în ciorap cu frunze. Înainte învierea era la ora 3 noptea. Înainte bătrânii, de joi sara până după înviere nu să mânca nici nu să be apă, nimic. Amu să face la 12 de câțiva ani.

Plătește cineva Paștile, o familie. Să dăde paști înt-o oală de lut cu lingură de lemn și după Înviere, fiecare lua paști. În duminica de Paști, tătă lumea mere cu coșu cu ouăle la biserică, să sfințăsc și după slujbă, tătă lumea stă în curtea bisericii, preotu iese afară cu on ou în mână și zăce: „Cristos a înviat! Haida-ți să ne dăm de-a ciocota”. El dă primul cioc cu cineva și apoi tăți bărbații ciocănesc ouă. Să strâng bărbați bocuri, bocuri și tăt ciocănesc. Cine sparje ouăle alea le adună și le duce acasă sau le dă pă la coptii. Tăt atunci să suie 5, 10 coptii în podu bisericii să tragă clopotu.

Io când vin acasă di la biserică, așe-i tradiția în familie, întătdeauna mânânc două ouă și o păscuță, unu pântu mine, că am postit și unu pântu familie, pântu coptii să le deie Dumnezeu sănătate. La noi să face pasca în cuptor cocător, pă o tavă mare să pune aluat apoi brânză și apoi să adună aluatu ca și plăcinta. Apoi să taie bucăți. Noi o

facem cu brânză de oaie. Dacă ai mniel să mânâncă și o bucată de carne de mniel. Înainte merei la biserică cu jeburile pline de ouă, amu să duc cu coșu¹.

Evident că existau diferite metode prin care erau alese ouăle tari, care asigurau succesul la ciocotă. Se spunea că, atunci când Paștile erau mai devreme, coaja ouălor era mai rezistentă, pentru că găinile erau hrănite doar cu cereale, așa că unii nu le dădeau găinilor să mănânce iarba atunci când sărbătoarea cădea primăvara târziu. Toții își alegeau și-și păzeau ca pe ochii din cap acele ouă „miraculoase”. Gurile rele și invidioase îi acuzau pe unii mai norocoși că și-ar fi măsluit ouăle ca să câștige: că și le-ar fi ținut în zeamă de var sau în zeamă de gunoi, că și le-ar fi umplut cu ghips sau cu zahăr ars etc. Tocmai de aceea, dacă existau îndoieli, ouăle erau încercate prin lovire cu unghia.

Când începe Postu Mare, primu ou di la puică acela-i cel mai tare, acelea le păstrează în fârină, mazăre să stea răci. Își adună tăți cam câte 100 de ouă care vor să dea ciocota. Să vopseu cu coji de ceapă, bunica vopse cu fucsin, era în Ileanda. În duminica de Paști uaminii mărg cu coșarca cu ouă, să sfințască la biserică, le pun în fața altarului. Pă vremuri sâmbăta să vopseu ouăle. Amu să pun în coșarcă, demult le puneu în ce aveu, mereu cu ele pân jeburi. Demult Învierea să făce la ora tri, când cânta cocoșu. Afară în curtea bisericii bărbații dau ciocota, dădeu și cu capu și cu curu, care s-o spart să puneu deoparte, le aduna. Anu aiesta unu o adunat 100 de ouă. Tăt satu mere cu ouă la biserică. Sunt și certuri, că nu ș-o ținut bine ou. După slujbă apoi tătă după amiaza de Paști să trăjeu clopotile².

Obiceiul este unic, nefiind întâlnit nici măcar în satele învecinate. Modul în care a început, evoluat și păstrat până în zilele noastre rămâne o enigmă dar mai ales o mândrie pentru oamenii din Rus. Dincolo de implicațiile de ordin religios, Ciocota de la Rus rămâne o sărbătoare a Paștelui și a comunității.

¹ Inf. Brândușan Ioan, 68 ani, Rus – Sălaj, 2017

² Inf. Petric Raveica, 66 ani, Rus – Sălaj, 2017

Alimentația rituală în timpul sărbătorilor de iarnă în Sălaj - Colacul, forme și simboluri

Olimpia Mureșan

muzeograf, Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău

Alimentul primordial tradițional din spațiul românesc este pâinea, cel mai râvnit aliment, un etalon social, având în vedere că pentru societățile rurale din trecut era idealul alimentar, ce s-a dovedit de foarte multe ori greu de atins¹.

Chiar dacă în hrana zilnică, pâinea din grâu a putut fi înlocuită cu alte feluri de pâine (pâine învăluită sau mălai), în timpul sărbătorilor mentalitatea tradițională nu permitea compromisuri. Pâinea, prescura, colacul erau realizate doar din făină de grâu curat, la care se adaugă gesturile obligatorii și care le propagă sacralitatea. Colacul este forma pe care o ia pâinea în timpul sărbătorii Crăciunului. Sărbătoarea dă actului alimentar o formă de manifestare iar alimentele capătă însușiri magico rituale ce pot influența viața omului și relațiile cu cei din jur²

Coptul pâinii și al colacilor de Crăciun

De Crăciun, în toate casele din satele sălăjene, alimentul primordial în jurul căruia se concentrează sărbătoarea este *colacul*. Colacul este darul cu cea mai mare încărcătură de sacralitate pe care cineva îl poate primi de Crăciun. Oferirea și primirea colacului de Crăciun este gestul ritual care leagă sufletul gazdelor de cel al colindătorilor.

Colacul este o coptură cu rol ceremonial, modelarea lui având un relief ritual, marcând toate momentele ce reclamau o strategie procedurală atât în viața individului, cât și raportat la derularea timpului calendaristic. *Colacii* se făceau în fiecare casă de către femeia gazdă, din grâu curat, la fel și pâinea care se cocea de Crăciun, în număr ce varia în funcție de anticiparea numărului de colindători. Ofranda din aluat este obligatorie indiferent de formă sau mărime, acest dar fiind un element de bun augur pentru recolta viitoare. Deși creativitatea celor ce îi pregătea putea reprezenta un factor de diferențiere, în general, în fiecare comunitate colacii aveau forme și motive prestabilite, consacrate în timp. Semnele și formele colacilor repetă modele arhaice și au valențe magice. O caracteristică importantă a modelării colacilor de Crăciun o reprezintă însă simplitatea, iar ca formă, cercul a avut dintotdeauna frecvența cea mai mare. Simbolistica acestuia se referă la putința lui de a închide, de a încadra și, astfel, de a proteja.

Colacii nu diferă foarte mult ca formă și denumire de la un sat la altul. „Colacul Crăciunului” sau „Colacul rândului de colindători” este de dimensiuni mai mari, rotund, frumos împletit și împiestrit cu flori din aluat care se făcea la toate casele unde erau fete de măritat pentru fiecare „rând” de colindători. „Pupezele” sunt colăcei care se fac special pentru fetele care umblă la colindat, din aluat împletit în formă de opt, cu chip de păpușă înfășată cu ochi și gură din boabe de piper sau de fasole. Pupăza îl reprezintă pe „Isus înfășat” și se face de regulă, din aluat dulce, din aluat pentru cozonac iar în alte locuri are forma unei păsări cu cioc. Colăceii împlețiți, de formă rotundă, cu *bartă*, cu gaură în mijloc sau „cocuții” simpli se făceau pentru băieți. În

¹ Barbu Ștefănescu, *Tehnică agricolă și ritm de muncă în gospodăria țărănească din Crișana (sec. al VIII-lea și începutul sec. al XIX-lea)*, vol. I, Oradea, 1995, p. 191-194

² Sabina Horvat, *Alimentația tradițională din Bihor – pâinea între cotidian și sacru*, în Caietele ASER, nr.1/205, p.261

unele părți se mai fac „cordanci” pentru țigani. În satele unde umblă și țigani, pentru aceștia se făceau „cordanci”, niște colaci din făină de mălai „înveliți” cu făină de grâu¹.

În perioada sărbătorilor de iarnă se cocea mult, de la pâine, colaci pentru colindători și cozonaci care trebuiau să le ajungă până după Bobotează: *de la Crăciun la Bobotează nu să mai cocea în cuptoriu, nu coce nime, facem pită să ne-ajungă până după Bobotează*². Se adunau mai multe vecine „laolaltă” și coceau împreună, la care avea cuptor de pită. Fiecare gospodină cocea de Crăciun câte 7-8 pâini din făină bună de grâu, iar cozonacul să făcea: *din făină pă piatră, cernută pân sâtă deasă*³ și prescura din făină albă *cernută pân două sâte, una mai rară și una mai deasă. Când făceam pita de Crăciun, tătdeauna facem și prescură*⁴. Tătdeauna cocem și prescuri la sărbători. Așe prescuri sfințate ca de Paști și Crăciun nu mai ieste⁵. Aluaturile rituale – *prescurile* erau făcute de femei bătrâne, iertate care îndeplineau condiția de curățenie rituală: *Prescurile le făceau femeile mai bătrâne sau văduvile, femeile iertate. Nu pute face oricine prescuri. Pune prescurniceru, cu ala să împunje aluatu, cu crucea câtă mnijloc, să face cruce. Cu prescurniceru nu ave nime voie să umble, ala-i curat, îl țanem înt-on loc curat în dulap învălit înt-on jolj alb. Dacă să întâmpla să coci prescura și nu să coce bine, nu-ți ieșe, trăbuie să meri să o arunci pă apă, că nu era voie s-o arunci, nici s-o dai la animale, îi prescura peștilor*⁶. În unele locuri se obișnuia ca femeile care frământau prescurile trebuia să se spele pe mâini cu apă sfințită⁷.

În localitatea Bobota, pâinea de Crăciun era reprezentată de un colac mare, frumos înștruțat care se consuma cu preparatele special pregătite pentru această sărbătoare:

*Aici la Crăciun nu să face pită obișnuită pă vatră sau în cuptor și să face colac – facem și câte 3, 4 că nu știem care îi reușit. Aici și care o fost cel mai sărac și ala ave batăr on colac. Forte greu să fac aceia, trăbuie să stai tăt la gura cuptorului și să-i întorci tăt rotă cu cociorva și să pui hârtie udă deasupra pă el să nu să prindă. Aluatu era unu obișnuit de pită sau cu on ptic de zahăr și-l făcem rotund ca o pâine, îl punem în formă, apoi tăiem bucăți mai mnici, 10 bucăți, apoi împletem o scordă în tri și o punem păstă el, apoi alta în patru păstă ie în formă de cruce și mai împletem o scordă din tri și o punem rotă și să vedeu tâte scordile alea așe fain. Trăbuie să steie să dospească în teșe, apoi le unjem cu ou, cu o pană de găscă. Colacii ceia îi cocem la gura cuptorului și îi tăt întorcem rotă. Trăbuie să hie frumos, de aceia facem mai mulți că cel mai fain îl punem pă masă în noptea de Crăciun și blidu cu clisa hiartă și păstă iele să pune dosoi alb. Când vineu colindătorii să lua dosoiu și unde era fată, fecioru care îi plăce de fata ceie, tăți aveu briceag, da ala care era drăguț scote briceagu și tăia din marjinea colacului o bucată. Părinții zăceu: no, cu aiesta s-a însura, că aiesta o început colacu. Apoi să așezau la masă și mâncau și să aduceu restu mâncărurilor, da alea trăbuieu să hie pă masă. Apoi ala să mânca în tâte zălile de Crăciun, erau tare mândrii colacii ceia*⁸.

Și colaci se coceau mulți, pentru că trebuia să ajungă și pentru consumul din casă, dar și pentru colindători. Când se făceau „coptăturile” de Crăciun, gospodinele își aduceau de seara făina în casă pentru că dimineața se apucau devreme de frământat: o

¹ Inf. But Viorica, Pecei - Sălaj

² Inf. Oltean Nastasia, Rus - Sălaj

³ Inf. Giurcuța Ana, Ip - Sălaj

⁴ idem

⁵ Inf. Buciuman Aurelia, Meseșenii de Jos - Sălaj

⁶ Inf. Păușan Floare, Meseșenii de Jos - Sălaj

⁷ Inf. Prodan Maria, Cristolț - Sălaj

⁸ Inf. Talpoș Maria, Bobota- Sălaj

covată mare pentru pâine, aluat din care făceau și colăceii de Crăciun și o covată mai mică pentru aluat de cozonac. După ce terminau de frământat aluatul, îl lăsau la dospit, timp în care pregăteau cuptorul pentru copt: *Când facem focu în cuptori punem prima dată patru lemne mai grosă, așe ca on pătrat, în mnijloc punem paie și heciuri mai subțări păstă paile alea, apoi lemne mai subțări, apoi îl aprindem. Apoi să puneu lemne grosă, fiecare știe câte lemne mânâncă cuptoru, altu mânca două brață de lemne, altu on braț, care cum era făcut. Îl lăsam să ardă bine, după ce ardeu lemnile, facem așe cu drâgla pă vatră, trăbuie să scânteieze, să hie roșie vatra. Apoi să împinje on ptic mai încolo jaru ala și să face iară cu drâgla. Tăt cotam cu drâgla să vedem dacă-i roșită vatra. Dacă era scântelată, nu era bine, mai trăbuie lăsată. De alte uări băgam o pană de găscă la gura cuptorului, dacă să aprinde, atunci era pe iute focu, mai trăbuie lăsat. Să cota cuptoru dacă-i bun de băgat în iel cu fărină de mălai, arunca fărină de mălai pă vatră și trăbuie să să aprindă, atunci era bun de băgat, așe-l cotam. Când era roșită împrăștiem jaru ala pă tăt cuptoru, trăbuie lăsat jaru pă vatră până începe să facă cenușe albă. Apoi, să trăje jaru în gura cuptorului și apoi să băga ptita, în fundu cuptorului că să coce mai greu. În fața pitii să puneu cocii și cozonacii¹. Prima dată băgam ptita, facem cruce cu mâna păstă aluat, apoi o scotem și băgam colaci. Făcem și câte 150 de colaci. Pântu țâgani să făceu on ptic mai mnici. Apoi facem cozonac cu silvoiță sau cu on ptic de nucă. Colacii să strânjeu pă ață – ață de colaci².*

Înainte, nu toate femeile aveau forme speciale în care să-și coacă pâinea, cozonacii sau mălaiul, de cele mai multe ori improvizau din tot felul de obiecte: *tomna, când desfăcem mălaiul, femeile, care pănuși erau mai faine, le rupe di pă cucuruz și le lega mai mullte lolaltă. Când băga în cuptor, aduce pănușile alea și le băga în apă caldă, le crăpa să să lățască, le așeza pă lopată și pă alea pune aluatu, așe cocu³. Nici*

¹ Inf. Gurzău Emilia, Zalnoc - Sălaj

² Inf. Suci Valeria, Șasa - Sălaj

³ Inf. Marian Iacob a clopotarului, Brebi - Sălaj

drojdie pentru copt nu aveau: *când cocem, tătdeauna luam on ptic de aluat, îl punem înt-on blid sau ulce de lut, îl acoperem cu fiteu de pământ și-l punem la rece, pă fărină, în cămară. La săptămâna, când cocem iară în cuptor, cu ala frământam pita, așe dospe*¹. *Nu avem drojdie, luam vara on ptic de spumă di pă cadă de prune, făcem on coculeț și ala-l împărțem, făcem niște pancove așe, ala ne era drojdia*².

Darurile oferite colindătorilor sunt diferențiate după categoria performerilor. Cum copiii sunt cei ce inaugurează colindatul, darurile oferite lor sunt primele ofrande de grâne și fructe, având deci concentratul de valoare al începutului. Acestea sunt oferite colindătorilor de femeia gazdă, copiilor și de fete flăcăilor. Între colindători și gazde există un set de obligații, reciproc cunoscute, care condiționează corecta cooperare a partenerilor, eficiența performării obiceiului³. Spre exemplu, sunt și situații izolate când gazda refuză să primească colindătorii și, în astfel de situații, aceștia, prin intermediul versurilor, adresează cuvinte de ocară gazdei. Este o formă de revanșă publică, care îi compromite pe cei care nu-și respectă obligațiile ceremoniale, îndeplinirea corectă a rolurilor. Copiii, după ce termină de colindat colinda, cer să fie dăruți înainte de a o face gazda, prin versurile rostite imediat după colindă:

Sare lupu pă butuc,
Dă-mi colacu să mă duc.
De mi-i da, de nu mi-i da,
Altu, nu te-oi corinda⁴!

Sau:

Puică neagră într-o ladă,
Mie doi colaci îmi trabă⁵.

Colacul pentru „rândurile” de feciori reprezenta pâinea sacră. Pe măsura importanței lui este și urarea de mulțumire pe care o fac colindătorii la încheierea colindei și primirea colacului. În unele sate, urarea pentru colac are o întindere epică aproape baladescă, spune povestea facerii lui, pornind de la aratul câmpului, semănatul grâului, seceratul, treieratul, măcinatul și terminând cu pregătirea aluatului și coacerea:

„S-o sculat gazda
Dintr-un pat mare cu perini,
Cu capu zvulturat.
Să dusă la poiată,
Întinsă tri tânjei
Prinsă șase juncalăi.
Mărsă-n rătu lui Ierusalim,
Trasă o brazdă crăiasă
Ca Dumnezeu să ne trăiască!
C-o mână boii mâna,
Din alta grâu roșu presăra,
Din gură pe Dumnezeu lăuda:
- Dă, Doamne, roade bune
În tăte părțile,
Și dă, Doamne și haznă
La munca asta a mea.
Pe când a fost iarba de coasă,

¹ Inf. Terec Anica, Jac - Sălaj

² Inf. Criste Florica, Cizer- Sălaj

³ Germina Comănici, *Semnificații etnologice ale darurilor la colindat* în Studii și comunicări etnologice, VII, Editura Academiei Române, 1993, p.115-127

⁴ Inf. Dumuța Laurențiu, Biușa - Sălaj

⁵ Idem

Grâul s-a fost copt.
 Bietu țăran luă niște heță
 Cu niște fieră încârligățele
 Și făcură grâu tăt mănânțele.
 La jupân gazdă
 Nu tare i s-o părut.
 Chemară o ceată de feciori
 Făcură grâul tăt bujor,
 La jupânu gazdă
 Tăt nu i s-o părut.
 Îl dusă acasă
 Să pună un stog
 Din fața pământului
 Până-n înaltul cerului.
 La jupânu gazdă
 Tăt nici așe nu i se-mpare.
 Chemară pă Hodoroge Ion,
 Pă Ștefan Vânturească,
 Pă Fedeleş Marton.
 Hodorog Ion din paie aleje,
 Ștefan Vânturească în slavă-l aruncă
 Fedeleş Marton, ca pă masă-l alejea.
 La jupân gazdă
 Tăt nu i sâmpare.
 O pus într-un săcuț
 Și s-o dus cu el la moră.
 S-o dus câtingan
 Ca ș-on bătrân.
 Cât o dus o dată cu taru
 Adusără de două ori cu carul.
 Acasă dacă o ajuns,
 O pus on ptic într-o covată
 Femeia o frământat
 Și-o făcut on colac fain
 Și nouă ni l-o dat.
 Să știm că așe să muncește
 Și așe trebuie făcut¹. ”

Colacii erau dăruți de gazdă imediat după colindat. Și astăzi, aproape peste tot în Sălaj colacul este darul care este oferit colindătorilor copii, chiar dacă numai în anumite gospodării mai este făcut în casă, sunt cumpărați de la brutării, iar pe lângă colac, copiii mai sunt dăruți cu bani și dulciuri.

O funcție deosebită revine locului de așezare a darurilor, a mesei, a spațiului unde sunt primiți colindătorii. Mesei i se acordă o atenție deosebită, având atât o valoare augurală, prin bogăția de produse etalate, cât și simbolică, prin sensul fiecărui dar. În multe zone, masa astfel încărcată cu bucate se păstrează din seara de Crăciun până a doua zi, semn auguric privind belșugul pentru tot restul anului viitor. Pe masă era pus „colacul Crăciunului”, merele, nucile pentru colindători și alte bucate. Ea este înconjurată simbolic de către cetele de colindători la Crăciun și de țuraleisători de Bobotează. Era și o colindă pe care azi doar bătrânii o mai știu, „Masă rotilată”:

¹ Inf. Cormoș Maria, Aluniș-Sălaj

Masă rotilată
 Galbână de piatră,
 În trei cornuri de masă
 Sunt tri flori alese.
 În mijloc de masă
 On pom înflorat
 De mere-ncărcat.
 Soarele-și luce
 Merele-și coce
 On vânt le suflă
 Merele ptică.
 Doi boieri vine
 Merele-și culege
 Mândru i-o-ntrebat,
 Luna-n drum le-o stat:
 -Cine vi le-o dat?
 -Noi le-am cumpărat
 De la mândru sore
 Cu mare rugare¹.

Situată în centrul unei rețele de simboluri și semnificații, *masa* jalonează deci spiritualitatea populară și mentalitatea arhaică, constituind totodată și un punct de plecare pentru numeroase credințe și obiceiuri din spațiul satului sălăjean.

Colacul pregătit pentru „rândurile” de feciori nu are nuanțările terminologice precum cele specifice colindatului copiilor, fiind individualizat prin anumite mărci verbale: ca de exemplu „colacul Crăciunului” (satele de pe Valea Crasnei” sau „colacul feciorilor” (satele de pe Valea Someșului). Acest colac era pregătit de fetele care erau colindate de feciorii satului, de dimensiuni mai mari având o formă rotundă, în unele locuri cu gaură în mijloc și frumos împletit. *Colacu era mare cât o pită, să împlete pă marjină și la mînjloc punem o oluță, să rămâie gaura ceie cât îi mâna să-l potă băga pă botă. Să împlete în tri și să pune pă aluatu ala*². *Fetile făcem colac împletit, cu tăt felu de forme: flori, frunză, păsărele le punem uāti din sâmburi de măr, între iele frunză*³.

*Înainte de Crăciun ne făcem niște curele din ață de fuior și cu surcalău la capăt și băgam colacii, strânjem câte 150-200 de colaci*⁴.

Colacul era înmănat feciorilor după ce terminau de colindat de către gazdă, tata fetei: *Gazda căsii dăde colacu, tata fetii, unde nu era, dăde mama, fata nu ave voie*⁵.

De regulă, colacul era pus în mijlocul mesei alături de „canceul” cu vin și „oiaga” de pălincă.

La Nadiș, fata trebuia să pună lângă colacul feciorilor „un struț de flori din hârtie creponată” iar feciorul căruia i se înmăna colacul: *iși lua florea ceie di la colac și ș-o pune la clop când mere la danț*⁶. În alte locuri, (Cosniciu de Sus)), colacul fetei era pus pe masă dar acoperit în momentul în care intrau feciorii, iar când terminau de colindat „guda” (șeful rândului de feciori), își băga mâna pe sub fața de masă și-și luau colacul pe care-l puneau în botă. La Jac, în grupurile de pocăiți, fetele așteptau feciorii la colindat cu colacul Crăciunului pe masă, un colac mare, rotund, împletit frumos. După ce terminau de zis colinda, se mulțumea, apoi drăguțul fetei începea colacul, și

¹ Giurecuța Ana, Ip - Sălaj

² Inf. Criste Florica, Cizer-Sălaj

³ Inf. Cudur Ana, Cizer-Sălaj

⁴ Inf. Voie Victor, Nadiș - Sălaj

⁵ Inf. Criste Florica, Cizer-Sălaj

⁶ Inf. Perșe Lucia, Nadiș - Sălaj

mușca o dată din el iar colacul rămânea pe masă: *numa ala își băga în gură din colac, ala rămâne la față pă masă*¹.

În Domnin, fiecare fata care era colindată de feciori trăbuia să facă doi colaci: unul pentru feciorii mai mici și unul pentru feciorii mai mari: *Fiecare fată face doi colaci unu pântru feciorii mari și unu pântru cea mnici. Unul dintre feciori pă care-l vroeie fata, ala pune clopu pă iel și pă urmă el mere și juca fata*².

La Cizer, fetele își puteau atrage „orânda” de Crăciun prin oferirea feciorilor care colindau fetele a unui colac în care se pune un ou: *Io n-am avut maică, o murit când avem 12 ani. N-am avut cine să mă înveță multe. Când am fost fecioriță și vineu feciorii cu corinda la Crăciun, nănașe care m-o botezat, o vorovit cu mai multe muieri să-mi facă colacu pântu feciori, să mă mărite. O făcut colacu și, în colacu ala o băgat on ou. Când or vini feciorii, să-i dau colacu ala la unu dintre feciori. După ce i l-am dat unu din feciori, care o știut, o băgat bota în colacu ala și o umblat cu iel pân sat, nu știu câte o făcut, să hiu văzută și luată de feciori*³.

Dăruirea colacului este însoțită de cinstirea cu băutură. Fata gazdă, invită ceata de feciori după terminarea colindei și oferă colacul pregătit pentru fiecare „rând” și paharele pregătite cu băutură. Colacii strânși de feciori la colindat sunt consumați la ospetele ce succed colindatul: Vergelul și „danțurile” care se fac după colindat.

În satele de pe Valea Someșului (Răstoci, Ileanda), colacii pentru colindători au formă rotundă, cu gaură în mijloc și se adunau pe o sfoară din cânepă împletită:

*Copii mnici umblau după colaci cu ață de colaci, o lega de gaică și păstă umăr. Colacii erau împlețiți în tri și corduță, cu gaură. Ața de colaci să face din lână, împletită în tri, lătuță, în mai multe culori, tăte colorile, din lână, să nu taie colacu. Neamurile dădeu colaci mari și ceialalți mai mnici*⁴.

*La Crăciun umblam după colaci cu ața. O legam de brâu și o țâpam păstă umăr. O facem lată, așe de tri jețete, o împletem cu o botă, o bătem să hie deasă – ața de colaci, așe i să zăce, după ace o fost straița. De multe ori, avem optinci și desfăcem ața ceie și o spălam și cu aceie merem. Nu tătă lumea ave*⁵.

Tot în această zonă, la Bobotează se făcea un colac special care avea semnificații aparte: *La noi, la Răstoci, de Bobotează înainte să face la fiecare casă prescură și părăstas, era on colac mare, special care numa la Bobotează să face, împletit în tri și creștuță pă iel. Ala să duce la biserică la Bobotează și ala rămâne la popa. Tătă lumea face colacu ala, erau tepsii mari special pântru ala. Când vine popa cu crucea, să punea 4, 5 fuiore pântu preoteasa, să punea pă masă, și colacu și prescura și părăstasu, on blid cu nuci și unu cu mere. Tăte să punea pă masă când vine popa. Era unu cu desaji păstă umăr și ale le strânje, și le duce popa acasă (fuiorile și nucile și merile). Popa mai dăde din iele*⁶.

Din colacii strânși de colindătorii copii, se făcea palioucă: *mâncam o grămadă de vreme din ei că strânje mulți atunci, nu era atâta ptită ca și amu. După ce să întăreu și nu-i mai putei mânca, îi opărei în apă hierbinte, să să moie și toptei jumări și-l unjei cu unsorea ceie și punei on ptic de brânză de vacă sau de oaie, de care avei, era tare bun. Și amu facem, că adună nepoțile. Da, numa din coci de casă, făcuți în cuptori, de ceialalți tăți să fac ca mămăliga când îi pui în apă*⁷.

¹ Inf. Terec Teodor, Jac - sălaj

² Inf. Iștoan Traian, Domnin-Sălaj

³ Inf. Sabou Maria, Cizer- Sălaj

⁴ Inf. Revnic Gavril, Șasa- Sălaj

⁵ Inf. Satmari Maria, Răstoci - Sălaj

⁶ Idem

⁷ Inf. Fărcaș Livia, Biușă - Sălaj

Din colacii aceia pă care îi adunau pruncii la Crăciun făcem colăcei muieși. Și amu fac, aduc cocirlăi de mălai din grădină și le tai și le pui în fundu oalii și pui apă să nu treacă păstă iele și crăp colăceii în două și îi pui acolo și să moie la aborii ceia, să moie bine și le frig cărnați și pui pă iei și brânză. Ne făce mama când eram mnici și amu le fac la prunci. Așe on gust bun au di pă pănușile alea¹.

Din colăceii aceia, după ce trece Boboteaza făcem fasole cu zamă și punem colacii acolo în oală și îi întorc și când s-o înmuieț îi ieu și îi tai și pui ulei și sare și așe-i de bun de numa. Când eram coptii stătem în ușa cuptorului să să cocă colacu să-l mâncăm că numa atunci îl avem. De Crăciun muierile făceau mulți colăcei în cuptor că erau mulți prunci, o fost mare satu, plin de coptii.²

Colacul pregătit și oferit cetelor de colindători reprezenta pâinea sacră, darul primei recolte din anul care se apropie de sfârșit. Pe măsura importanței lui este și urarea de mulțumire pe care colindătorii o fac la încheierea colindelor. Poartă numele de “orație la colac” sau “urarea colacului” și este atestată în aproape toate zonele țării.

¹ Inf. Rus Valeria, 67 ani, Solona, 2018

² Inf. Câmpan Carolina, 80 ani, Solona, 2018

Tradițiile și obiceiurile din comuna Rona de Sus, județul Maramureș

prof. drd. Paul Romaniuc

Tradițiile și obiceiurile în Rona de Sus au rădăcini adânci în negura istoriei precreștine și, ulterior, al celei creștine – slave, împletite cu cea romanica, fiind în vecinătatea structurii socio-culturale romanice.

Ronenii sunt oameni solidari cu ai săi la bine și la rău. Aceste valențe explică substanța spirituală a culturii locale maramureșene cu o identitate aparte, exprimată prin mândrie – o expresie a sensului existențial, conotată la aspirațiile umane a și celorlalte popoare.

În general – ca dealtfel în tot Maramureșul – în Rona de Sus predomină cultura lemnului. Pentru ca, în cea mai lungă perioadă a existenței ei, casele, uneltele și ustensilele au fost făcute din lemn. Și prima biserică a satului era tot din lemn. Ca mai târziu să pătrundă și cultura industrială, lăsând în urmă casele de bărne măiestrit îmbinate, cu acoperișurile lor înalte în patru ape și cu cerdacurile ce înconjoară de multe ori pe trei părți casa, ce sprijină streșinile largi pe stâlpi așezați în ordine simetrică.

Țesăturile de in, cânepă: covoarele, cergile înflorate, ștergarele și fără îndoială și portul ronean – sunt deosebite de cele ale celorlalte sate cu populația majoritară ucraineană din Maramureș.

Legătura între omul și locul din conceptul de spațiu și timp în aceasta zona mirifică s-a statornicit de-alungul veacurilor. Munții, pădurile, apele, drumurile nu le erau străine ronenilor. Iar, dincolo de acestea se desfășoară un spațiu legendar, mitologic, cel prezentat de geniala peliculă cinematografică „Umbra strămoșilor uitați” (după Michailo Koțiubenschey.). În

spațiul ronean, relațiile oamenilor se organizează după statutul lor, consfințit de organizarea socială: femeilor le aparține casa, iar bărbaților - gospodaria, dar, de multe ori, la anumite lucrări agricole și cele – rolurile se contopesc – familia participă împreună pentru realizarea lucrărilor propuse în spațiul și timp.

Anul calendaristic al acestui loc se împarte după anotimpuri și munci, cu oameni care își desfășoară activitatea în funcție de vârsta fiecăruia – tradițiile transmise din generație în generație, pastrate și până în ziua de astăzi. Ele își găsesc expresie în urările și colindele copiilor, în cântecele de primăvară – la arat și semănat, la coasă, în timpul prășitului, secerișului, a străngerii recoltelor etc. Fiindcă viața ronenilor este legată de trei din principalele ocupații: agricultura, păstoritul, prelucrarea lemnului. Oieritul individual sau constituirea stănilor comune, vărul oilor la munte, au ținut comunitatea unită, păstrându-ni tradiția urcatului stănei la munte sau - „Măsuriș” („Mira”).

Ronenii trăind într-o zonă de întâlnire între români și maghiari, apreciază viața și obiceiurile acestora, împrumutând unele obiceiuri, portul și tradiții, stiluri arhitecturale, înbinându-le.

Dacă mai demult căsătoriile se făceau doar între tinerii din acelaș sat, azi aria căsatoriilor mixte s-a extins în toată țară - și peste hotare. Totuși, nunta se desfășoară la început separat la casa mirelui, a miresei, cu invitați proprii, urmând ca mirii să se întâlnească ceremonial numai la actul cununiei, după care mireasa este la casa mirelui. Desparțirea miresei de familia ei este redată printr-un ritual specific zonei, scoaterea valului de mireasă („latcanea”), punerea baticului pe cap, iar mirelui - o pălărie. Tot ceremonialul este însoțit de cântece specifice acestui moment - normă din obiceiul tradițional.

Pe lângă relațiile umane cu lumea, ronenii au avut și – parțial- mai au relații și reprezentările mitologice ale forțelor naturii, cu spiritele binelui, a răului, cu soarta, norocul sau nenorocul. În special, strămoșii noștri credeau în duhurile, ce bănuie lumea, viața, care nu este tocmai o idilă, ci înrămată de bine și rău, bucurii și necazuri, spirite bune și spirite rele. Spiritele rele apar sub denumirea de „ciort”, „didiko”(drac), „vovkun”(omul-lup), „lisni”(fetele pădurii), „zbisceata”(copii născuți morți, nebotezați), „vorojke”(vrăjitoarele), „mara”(năpastă), „bosorkania”(strigoi), „vidima”(Pentru spiritele malefice gaseau tot felul de ierburi, mățanii, tămaia și în special semnul crucii).

Poezia orală din Rona de Sus a însoțit locuitorii ei de la naștere până la moarte, vorbind despre copilărie, tinerețe, bătrânețe, despre relațiile de familie, despre lumea înconjurătoare:

Obiceiurile populare sunt legate de momentele esențiale ale existenței (nașterea, botezul, nunta și înmormântarea) și de diferite momente calendaristice care marchează succesiunea anotimpurilor. Dintre tradițiile care se mai păstrează și în zilele noastre amintim: nașterea, botezul, nunta, înmormântarea, ritualuri de înfrățire, colindatul, plugușorul și sorcova, floriile, claca și șezătoarea. Bineînțeles că toate acesta au suferit modificări de-a lungul timpului păstrându-se doar o parte din ritualuri.

Colindatul este un obicei care marchează nașterea Domnului Isus Christos. Copii umblă din casă în casă cântând colinde sau prezentând așa numitul Irod, o minipiesă de teatru. Plugușorul și Sorcova se desfășoară cu ocazia Anului Nou când se urează belșug și sănătate. Printre obiceiurile calendarului ortodox ucrainean, după stilul iulian, cele mai mari sărbători sunt **Crăciunul și Paștele**.

Sfântul Andrei (“Andrija”

Ucrainenii își sărbătoresc patronul spiritual, pe Sfântul Andrei, la 13 decembrie. Patronul, care a creștinat lumea slava, care, până la el, cultiva politeismul.

Iarna este sobră, plină de privațiuni și primejdioasă dar sărbătorile acestui anotimp, cele mai spectaculoase din tradiția ucrainenilor, prefigurează parcă clipele în care totul va reveni la viață.

Noaptea din ajunul Sf. Andrei este destinată unor obiceiuri, poate antecreștine, care să asigure protecție oamenilor, animalelor și gospodăriilor. Țăranii ucrainenini le-au pus sub oblăduirea acestui sfânt, tocmai pentru că ele trebuie garantate de autoritatea și puterea sa.

Ajunul Sf. Andrei este considerat unul dintre acele momente în care bariera dintre văzut și nevăzut se ridică. Clipa cea mai prielnică pentru a obține informații cu caracter de prospectare pentru anul care vine. Se crede că în această noapte "umbă strigoi" să fure "mana vacilor", "mințile oamenilor" și "rodul livezilor".

Împotriva acestor primejdii, țăranul român folosește ca principal element apotropaic (de apărare), usturoiul. În egală măsură, casa, grajdul, cotețele, ușile și ferestrele acestora sunt unse cu usturoi pisat, menit să alunge pătrunderea duhurilor rele la oameni și animale.

În general, acest usturoi cu rol de apărare, provine din cel menit cu un an înainte, în același moment al anului. Cea mai importantă acțiune ce se desfășoară în această noapte este "păzitul usturoiului". Împreună, fete și flăcăi, veghează și petrec, tocmai pentru a înzestra usturoiul cu calitățile necesare.

Forța magică cu care el va fi investit în ajunul de Sf. Andrei îi va ajuta pe toți să depășească momentele de cumpănă de peste an: va servi drept remediu terapeutic, va aduce pețitori - purtat la brâu, va păzi sălașurile de duhurile rele.

Deși învăluite de muzică și dans, fetele vor veghea cu strășnicie usturoiul, ce nu trebuie furat pe ascuns de flăcăi. Păzit astfel, usturoiul va putea mai apoi să asigure protecția ființei umane, reușind uneori să-i schimbe chiar soarta. Tot în această noapte, pentru a testa rodnicia livezilor și câmpurilor, se aduc crenguțe de vișin în casă, care vor înflori până la Crăciun, sau se seamănă boabe de grâu în diverse recipiente.

Sfântul Nicolae

Decembrie vine apoi cu sărbătoarea, atât de așteptată de copii, a Sfântului Nicolae. Câți dintre noi nu au așteptat cu înfrigurare dimineața 19 decembrie pentru a se uita dacă Moșu' a lăsat ceva în ghetele pregătite de cu seară? Acest obicei al darurilor aduse de Moș Nicolae s-a împământănit mai mult la oraș.

Este posibil să fie un împrumut din țările catolice, unde Moș Crăciun este cel care pune daruri în ghetă sau ciorapi anume pregătiți. Moș Crăciun așa cum este el cunoscut azi, cu renii și veșmântul roșu și barbă albă a fost inventat la începutul secolului XX de o companie de publicitate americană care făcea reclamă pentru celebra Coca cola. Adevăratul Moș Crăciun, cel din tradiția Bisericii este însă Sfântul Nicolae.

Copiilor din Maramureș li se poate întâmpla ca Moș Nicolae să aducă și câte o vârguță (pentru cei obraznici). Rolul de ocrotitor al familiei cu care a fost investit de religia ortodoxă Sfântul Nicolae îi dă dreptul să intervină în acest fel în educația copiilor. Povestea lui Moș Crăciun începe cu un bătrân numit Sfântul Nicolae, episcopul din Myra.

Se spune că el posedă puteri magice și a murit în 340 a. H. și a fost îngropat în Myra. Târziu, în secolul XI, soldații religioși din Italia au luat rămășițele sfântului cu ei înapoi în Italia. Ei au construit o biserică în memoria lui, în Ari, un oraș port din sudul Italiei. Curând, pelerinii creștini din toată lumea au venit să viziteze Biserica Sfântului Nicolae.

Ei au preluat legenda lui Moș Nicolae în locurile lor natale. Legenda s-a răspândit în toată lumea și a luat caracteristicile fiecărei țări. În Europa în secolul al XII-lea ziua Sfântului Nicolae a devenit ziua darurilor și a activităților caritabile. Germania, Franța și Olanda celebrează ziua de 6 decembrie ca o sărbătoare religioasă și oferă cadouri copiilor și săracilor, și ajută fetele sărace să se mărite oferindu-le o zestre.

Când colonistele olandeze au călătorit în America, au adus cu ele un episcop care purta un costum roșu și mergea călare pe un cal alb. Imaginea americană a episcopului va evolua treptat până la cea a unui bătrân spiriduș vesel. A fost descris ca un bătrân olandez vesel și bucălat din comedia Istoria New-York-ului a lui Washington Irving.

Anul 1823 a continuat poveștile cu Moș Nicolae cu publicarea poemului "O vizita a lui Moș Nicolae" al lui Clement Moore. Multe țări și-au păstrat propriile obiceiuri și tradiții de Sfântul Nicolae. În unele culturi, Sfântul Nicolae călătorește împreună cu un însoțitor care îl ajută. În Olanda, episcopul navighează pe un vapor sosind pe 6 decembrie (la popoarele slave de rit vechi –și a Ucrainei- 19 decembrie).

Are la el o carte mare care îi spune cum s-au purtat copiii olandezi în timpul anului. Cei cuminți sunt răsplătiți cu daruri iar cei obraznici sunt luați de asistentul său, Black Peter. În Germania, Sfântul Nicolae călătorește tot cu un însoțitor, cunoscut drept Knecht Ruprecht, Krampus sau Pelzebock, care vine cu un sac în spate și o nua în mână.

Copiii obraznici sunt pedepsiți cu câteva lovituri de nua. În Italia, La Befana este zâna bună care se îmbracă în negru și aduce daruri copiilor la 6 ianuarie. În multe țări latine: Spania, Puerto Rico, Mexic și America de Sud, copiii îi așteaptă pe cei trei regi să le aducă daruri de Crăciun.

Crăciunul

Cântarea cântecelor de stea este o parte foarte importantă din festivitățile Crăciunului ucrainean. În prima zi de Crăciun, mulți colindători umblă pe străzile acoperite cu zăpadă ale orașelor și satelor, ținând în mână o stea făcută din carton și hârtie, cu scene biblice pictate pe ea.

Tradiția din România cere ca cei mici să meargă din casă în casă, cântând cântece de stea și recitând poezii sau legende, pe toată perioada Crăciunului. Liderul cară cu el o stea din lemn, acoperită cu staniol și decorată cu clopoței și panglici colorate. O imagine a Sfintei Familii este lipită în centru stelei.

Colindatul creștin

Pentru cea mai așteptată sărbătoare din decembrie, Crăciunul, ucrainenii au apelat în egală măsură la tradiție, știind să accepte și obiceiuri mai recente. Întâmpinată cu bucurie, Nașterea Mântuitorului aduce cu ea și o sumă de practici foarte vechi prin care se celebra Solstițiul de Iarnă, momentul în care natura dă speranțe că va renaște.

Obiceiul colindatului a înglobat în el nu numai cântec și gest ritual, ci și numeroase mesaje și simboluri ale unei străvechi spiritualități ucrainene. El s-a păstrat asociindu-se câteodată cu celebrarea marelui eveniment creștin care este Nașterea Domnului Iisus Hristos. Există de asemenea cântece de stea (sau colinde creștine), care au ca subiect Nașterea Domnului. În ajunul Crăciunului, pe înserat, în toate satele din țară, începe colindatul. Copiii cu steaua vestesc Nașterea Domnului și sunt primiți cu bucurie de gazdele care îi răsplătesc cu mere, nuci și colaci.

În Maramureș, cei care colindă sunt oameni în toată firea. Obiceiul este să treacă pe la fiecare casă iar apoi, cu tot cu gazdele care i-au omenit, să continue colindatul. Postul Crăciunului ia sfârșit și fiecare se poate bucura de mâncărurile rituale: preparatele din porc, sarmalele, colacii și cozonacii, prăjiturile și vinul. Cele trei zile de sărbătoare ale Crăciunului aduc liniște și pace în case.

НЕБО І ЗЕМЛЯ

-«Слобудно пане-газдо дум повеселыты!»

Небо і земля/2
Нынi торжествуют,
Ангелы, люде/2
Весело празнуют!

-Хрыстос родывса!-
В Бога воплотывса, -
Ангелы спывають,
Царіє вітають,
Поклоны дають,
Пастыріє грають,
-„Чудо, чудо!”- повідають:

- Во Віфлеємі/2
Весела новына,
Прычiста-Дiва/2
Породыла Сына,

Слово Отчєє/2
Взяла на Ся-Тiло, -
Во темностях земных/2
Сонце засвітыло!

Ангелы служат
Своему Королю
І во Вертепі/2
Творят Його волю!

Тры славні царі/2
Із сходу прыходять,
Ладан і смiрну, /2
Золото- прыносят

Царю і Богу/2
Та й офірують,
Пастыріє людям/2
Все розповідають!..

І народженному/2
Богу поклон дайме!
-«Слава Вовышных!»/2-
Йому заспывайме!
-«Подьте до хыжi!»

NEBO I ZEMNIJA

-«Slobudno pane-gazdo dum poveselâtâ!»

Nebo i zemnija/2
Nâni torzjestvujut,
Anhelâ, liude/2
Veslo praznuiut!

- Chrâstos rodâvsa,
V Boha voplotâvsa,
Anhelâ spivajut,
Țarije vitajut,
Poklonâ dajut,
Pastârie hrajut,
-„Csiudo, csiudo!”-povidajut:

- Vo Viflejemi/2
Vesela novâna,
Prâcsista Diva/2
Porodâla Sâna,

Slovo Otcseje/2
Vzjala na Sja-Tilo, -
Vo temnostjach/2
Sontse zasvitâlo!

Anhelâ spivajut
Svojemu Korolju
I vo Vertepi/2
Tvtotjat ioho voliu!

Trâ slavni tsari/2
Iz schodu prâchodjat,
Ladan i smirnu, /2
Zoloto – prânosjat

Tsarju i Bohu/2
Taj ofiruiut,
Pastârie liudjam/2
Vse roszpovidajut!

I Narojdennomu/2
Bohu poklon dajme,
-„Slava vovâschnâch!”-
Ijomu zaspivajme!

-„Podjite do châzji!”

Sărbătorile de iarnă în Rona de Sus încep cu 7 ianuarie și se termină cu Boboteaza și Sf. Ioan pe 20 ianuarie.

Primul obicei este „Viflaimul” , reprezentând o transpunere a evenimentelor biblice și anume nașterea Mântuitorului Isus Hristos .

Viflaimul se pregătește încă din postul Crăciunului de tinerii satului sub îndrumarea preotului. Aceștia se grupează în două-trei viflaimuri . Un viflaim numără 12 băieți , care, păstrând obiceiul din bătrâni , fac repetiție acasă, la fiecare dintre ei , pe rând, sau la Parohie. Ținuta lor este de teatru. Costumele necesită resurse de timp și răbdare pentru realizarea lor.

Ei colindă satul de-a lungul lui, pe timpul Crăciunului, poposind pe la casele unde sunt poștiți.

Acest „Viflaim” dă reprezentații și de „Datini și obiceiuri” după stil vechi desfășurat la Sighetu Marmăției, tradiție lansată – din anii 1990 - de către consilierul Ministerului Culturii și Cultelor - D-na Iaroslava Colotelo.

”Mascații”

Concretizarea spectaculoasă a unor mituri antice slave legate de simbolistica animalelor, aceste manifestări reprezintă o modalitate originală de exprimare a arhaicelor asociații rituale dintre animale și cultul cvasiuniversal al soarelui. Există și un cuvânt generic pentru aceste obiceiuri: "mascații". Recuzita, măștile, costumele sunt pregătite din vreme. Mai ales măștile sunt cele care vorbesc cel mai mult despre imaginația și umorul sateanului ronean. Faptul că aceste obiceiuri se practică la cumpăna dintre ani este justificat de simbolistica zilei de 7 ianuarie, care în gândirea populară reprezintă data morții dar și a renașterii ordinii cosmice. Structura ceremonială a obiceiului este în același timp plină de forță și vitalitate. Muzica și dansul, remarcabile prin virtuozitate și dinamism, măștile pline de expresivitate, alcătuiesc un spectacol unic.

A treia săptămână din ianuarie este marcată de două alte importante sărbători creștinești: Botezul Domnului sau Boboteaza pe 19 ianuarie, și Sfântul Ion pe 20 ianuarie. Toți ronenii se duc la biserică de Bobotează, pentru a lua apă sfințită, atât de necesară pentru tămăduire și purificare.

Împodobirea bradului

Nașterea lui Iisus Hristos ce coincide cu Crăciunul.

Pomul de Crăciun, așa cum îl cunoaștem noi astăzi, decorat cu globuri în care se reflectă lumina scânteietoare a lumânărilor sau a instalației electrice, nu a fost dintotdeauna împodobit astfel.

Deși în Europa originea sa precreștină nu mai e contestată de nimeni, părerile rămân totuși împărțite: unii văd în el o reprezentare a „ , arborelui lumii”, alții îl consideră o referire directă la „ , arborele Paradisului”, împodobit cu mere de un roșu aprins, care amintesc de păcatele comise de primii oameni, înainte de alungarea lor din rai.

Până în sec. al XV-lea, crenguțele verzi cu care erau împodobite casele cu ocazia Crăciunului, ca și darurile ce le făceau oamenii unii altora, erau considerate tradiții păgâne. Dar nu peste multă vreme în locul acestora va fi folosit un arbore întreg.

Conform documentelor, în 1605 la Strasbourg a fost înălțat primul pom de Crăciun, într-o piață publică. Nu avea încă lumânări și era împodobit cu mere roșii. În 1611, la Breslau, ducesa Dorothea Sybille von Schlesien împodobește primul brad așa cum îl cunoaștem noi astăzi.

După 1878, decorațiunile (globurile) de Crăciun din sticlă argintată de Turingia au tot mai mult succes, așa că această tradiție pur germană va cuceri întreaga lume, fiind adoptată pretutindeni, fie că este vorba despre țări din Asia, Africa, America de Nord și de Sud sau Australia.

La sfârșitul sec. al 19-lea, în saloanele germane, sărbătoarea era de neconceput fără pomul de Crăciun, împodobit și scânteietor. În 1776, prin intermediul soldaților

germani care participau alături de englezi la războiul de independență, tradiția pomului de Craciun ajunge și în Statele Unite, iar în anul 1880 cucerește și Casa Albă.

O altă tradiție în Rona de Sus este împodobirea bradului din Biserică . În ziua Ajunului , fete și băieți vin să împodobească bradul, colindând .

Pentru seara de Crăciun , la cină se pregătesc 12 feluri de mâncare și toate de post: ciuperci fierte și preparate cu ulei și usturoi , hribe cu sos alb (picant) , fasole boabe, fasole păstăi , mazăre , bob cu ulei și usturoi, grâu, porumb fiert cu zahăr sau miere , varză călită , prune uscate și fierte, hribe etc. Toate bucatele sunt așezate pe masă. Masa este pregătită pe două variante . Cei care locuiesc la periferia satului satului - bătrânii și cu familiile lor - pregătesc masa astfel: sub masă așează un legănel rudimentar sau iesle în care se așează fânul , paie sau otavă . Cele patru picioare de la masă sunt legate cu lanț care este prins la capăt cu un lacăt . Punerea lacătului reprezintă punerea pazei și îngrijirii pruncului Isus de planurile rele ale lui Irod . În același timp, în casă este adus și un snop - de regulă de ovăz - și este așezat în loc de cinstă într-un colț din casă. Acest colț este ales încă din vremea secerișului.

A doua variantă este mai practică: sub fața de masă se așează fân , otavă , paie și apoi pe masă sunt așezate nouă feluri de mâncare. La așezarea mesei se pregătește un tacâm complet în plus și se lasă un scaun liber, ceea ce simbolizează - ajutorarea aproapelelui. La servirea mesei, se aprinde o lumânare, după care se sting luminile. Masa se încheie cu rugăciuni, rostindu-se troparul praznicului.

Anul Nou

Sărbătorirea Anului Nou a fost permisă și în timpul regimului comunist, pentru că aceasta nu avea o conotație religioasă. Se crede că nici o persoană nu ar trebui să petreacă această noapte de una singură, atât timp cât este noaptea în care noul an, reprezentat de copil, se naște, iar vechiul an, reprezentat de bătrânul obosit, e înlocuit.

Floriile (“bâcicova nedilea”)

Floriile (“bâcicova nedilea”) este un obicei care se desfășoară în duminica dinaintea Paștelui. În timp ce se desfășoară slujba religioasă oamenii aprind lumânări pe morminte.

Preotul oficiază slujba la biserică, după care sfințeste mățișorii de salcie și le imparte tuturor din biserică. Astfel, oamenii se ating cu acei mățișori sfințiți, spunând “bâcică tea biut”.

Paștele (Învierea Domnului) este a doua mare sărbătoare a creștinilor din Rona de Sus. După un post lung, prin abținerea de la consumul unor alimente „de dulce”, purificându-și trupul și sufletul, retrăgându-se spiritual în sine, prin abținerea de la anumite petreceri, de la viața codiniană anterioară, întreaga familie se pregătește pentru marea sărbătoare. Gospodinele gatesc diverse bucate: pască, cozonci, prăjituri, fierb șuncă, vopsesc ouale („pesanke”) etc.

Marea sărbătoare începe cu învierea, care are loc sâmbăta la orele 24, noaptea. Oamenii se strâng la biserică, participă la slujba de înviere, ca la miezul nopții să primească Lumina Sfântă, în sunetele clopotului bisericii, exclamând „Hristos a înviat!” (Chestos vosres!), „Adevarat că a înviat” (Voistenno vosres!”).

Legătura între cei morți și cei vii se face prin participarea familiilor la aprinderea lumânărilor la mormintele rudelor decedate, ca în dimineața de Paște, toată comunitatea satului merge la biserică pentru sfințirea coșurilor cu bunătățile familiei – pască, ouă, slănină, șuncă și cârnați afumați, cozonac etc. După sfințirea de către preot a bucatelor, oamenii se întorc acasă, se așează la masă, se roagă și mănâncă din bucatele sfințite

Maghiarii sunt, ca, în conjunctura istoriei, grupați în satul Coștiui, care aparține de Rona de Sus, ei au tradițiile lor, tot creștine, aparținând ritului catolic, cu influențe ucrainene și românești, întrucât mica lor comunitate este venetică în zonă, încă de pe timpul Mariei Tereza, azi populată în proporție de 80% de ucrainenii de la periferiile Ronei de Sus și de romani, stabiliți aici prin alianțe familiale.

Ouă tradiționale (pâsancă) din Rona de Sus

Împreună cu aspectele religioase, în Maramureș sărbătoarea Paștilor simbolizează renașterea și înnoirea vieții de zi cu zi. Curățarea casei, înnoirea hainelor și o baie rituală înainte de mersul la biserică sunt toate mărci ale noului început. Toată lumea, bogată sau săracă, se îmbracă în hainele sale cele mai bune (multă lume poartă costumele naționale) și merge la slujba de la miezul nopții.

Lumânări sunt aprinse pentru fiecare persoană în timpul acesteia, iar oamenii pleacă cu lumânările încă aprinse, pentru a aduce lumina în casele și apartamentele lor. Se spune și că lumânările aprinse opresc fulgerul și tunetul de la rănirea oamenilor pe drumul spre casă.

Odată ajunși acasă, ucrainenii continuă sărbătoarea tradițională, cu o masă care include specialități ca pască, șuncă (šovдор), cozonac, cârnați, slănină afumată, brânzeturi, ouă(pâsancă), bunătățile casei.

Credința că ouăle reprezintă sursa vieții, a dus la legarea ouălor de anumite ritualuri de înviere a naturii și în cele din urmă la legarea Paștelui de acestea. Ronenii pictau ouăle în mod tradițional cu roșu și le decorau ornamental. În timp, alte culori au început să fie folosite, transformând vopsirea ouălor într-o formă de artă și un talent pentru experți.

Împistritul ouălor este un obicei practicat și în Rona de Sus. În Săptămâna Mare, începând cu ziua de marți până vineri, pe lângă simpla vopsire, fierbere în suc de coajă de ceapa, se practică și încondeierea cu pensula, fie împistritul, folosindu-se ceară.

Folclorul constituie obiectul preocupărilor, stărilor sufletești – sentimente de bucurie, tristețe, care se petrec în fiecare anotimp, în regimul diurn sau nocturn, în spațiul deschis al câmpiei sau la poalele muntelui, în singurătate sau în tumultul vieții cotidiene, în diferite ipostaze: naștere, lucrul pe câmp, la nunți, botezuri, înmormântări.

Poezia orală din Rona de Sus a însoțit locuitorii ei de la naștere până la moarte, vorbind despre copilărie, tinerețe, bătrânețe, despre relațiile de familie, despre lumea înconjurătoare. și în cea mai mare parte – despre dragoste.

Redăm mai jos un fragment din acest larg segment, care ține trează memoria colectivă a comunei Rona de Sus.

З джерела народної творчості Z djerel narodnoii tvorciosti

Та косыця не розцвине, Ta kosâția ne rozțvăne
Аж не поливана, Aj ne polâvana,
Дівка не знає любви, Divka ne znaie liubâtă,
Аж не уцелувана. Aj ne țuluvana.

Та утки любя прыходыт? Ta utkâ liuba prâchodât?
-Ут рота солодко, - Ut rota solodkoho,
Потому не годен спаты, - Potomu ne hoden spatâ, -
Цулував бы много. Țuluvavbâ mnoho.

Хто не вмиє цулувати, Chto ne vmiie țuluvată,

Та най са научіт, Та nai sa naucit,
Най ун своїм поцілунком Nai un svoim počilunkom
Нікого не мучіт! Nikoho ne mucit!

Та запусто буде файный, Ta zapusto bude fainăi,
Аж любви не має, Aj liubă ne maie,
Най кладе дрыво пуд голоу Nai klade drăvo pud holov
Та так най лягає. Ta tak nai liahai.

Не ідему са в здоловля Ne idemu ca v zdolovlea
Парну з пірьом даты, Parnu z piriom dată,
Аж не вміє обійматы, Aj ne vmiie obăimătă,
Файно цулуваты. Faino țuluvată.

Не є доста са караты, Ne ie dosta sa karatâ,
Каждый день на полы? Kajdâi deni na polâ?
Пораз треба погуляты, Poraz treba pohuleatâ;
Файно са любвиты. Faino sa liubâtă.

Аж бы не ота нова мода – Aj bâ ne ota nova moda -
Абы са любвиты, Abâ sa liubâtă,
Дівчата бы са не удали, Divcata bâ sa ne uddalâ,
Хлопці не женылы. Chlopti ne jenâtă.

Мають дівкы дома істы, Maiut divkâ doma istâ,
Одежы – тай спаты, Odejă – tai spatâ,
Та мыне п, ятнадцать году- Ta mâne piatnadțeti hodu-
Хотят са уддаты. Chotiat sa uddatâ.

Не смійтеса што вам буду Ne smiitesa što vam budu
За любви співаты, Za liubu spuivată,
Та кому любви не треба, Ta komu liubă ne treba,
Може мы вказаты. Mojemâ vkazatâ.

Та кому любви не гія, - Ta komu liubă ne hiia, -
Най єї ні не має, Nai ieii ne maie,
Любылам єї тай буду, Liubâlam ieii tai budu,
Міні най лышає! Mini nai lâșaie!

Любу треба честуваты, Liubu treba cestuvată,
Жылот сокотыты, Jâvot sokotâtă,
Бо не годен на сюм світі Bo ne hoden na sium sviti
Двычі са вродыты. Dvâcii sa vrodâtă.

Оден жылот такый як сон, Oden jâvot takâi iak son,
Раз-два са мынає, Raz-dva sa mânaie,
Хто любыв, тайно любыв, - Chto liubâv, taino liubâv, -
Только памятає! Tuliko pamiataie!

Котрый чоловік розумный, - Kotrâi colovik rozumnâi, -
Тот любви шукає, Tot liubu șukaie,

Кулько лыхого на світі — Kuliko lăchoho na sviti -
Любов покрыває! Liubov pokrâvaie!

Та лыш ото не чоловік, Ta lăș oto ne ciolovik,
Што єї не честує, Șto ieii ne cestuie,
Утколи світ — докы буде, Utkolâ svit — dokâ bude,
Люба все панує. Liuba vse panuie.

Та кобы люба на продаш, Ta kobâ liuba na prodaș,
Та бем сі купыла, Ta bem si kupâla,
Та за любком супырана, Ta za liubkom supârana,
Лыш бем не ходыла. Lăș bem ne chodâla.

Та калына біла цвѣте, Ta kalâna bila țvâte,
Калынки черлені, Kalânkâ cerlenii,
Та сеї любкы полюбыты, Ta seii liubkâ poliubâtâ,
На Дмытря ввечері. Na Dmătrea vveceri.

Я тот вечур із мыленьким, Ia tot veciur iz mâlenikâm,
Нігда не забуду, Nigda ne zabudu,
Солотко ня поцулував, Solotko nia țuluvav,
Уд тогды го люблю. Ud tohdâ ho liubliu.

Та кобула-м, муй мыленький, Ta kobâm, mui mâlenikâi,
Із тобов не сьділа, Iz tobou sâdila,
Рот солодкий ня ісчалував, Rot solodkâi nia izcialuvav,
Здоровля-м сей ізіла! Zdorovliam sei izila!

Дешево-м люблю продала, Deșevom liubu prodala,
За солодку грушу, Za solodku hrușu,
Теперь не сплю — ні не роблю, Teperi ne spliu — ni ne robliu,
Лыш думаты мушу. Lăș dumatâ mușu.

Та кобе-м я мою люблю Ta kobem ia moiû liubu
Раз назат дустала, Raz nazat dustala,
Не є в банку туюлько грошей, Ne ie v banku tuliko hroșei,
Абе-м назат продала! Abem nazat prodala!

Шкода було, муй мыленький, Șkoda bulo, mui mâlenikâi,
Усім люблю явыты, Usim liubu iavâtâ,
Маю файну поведінку, - Maiu fainu povedinku, -
Не хоч заплатыты. Ne choci zaplatâtâ.

Та не жду, любку, одежі, Ta ne jdu, liubku, odeji,
Бо я убрана хожу, Bo ia ubrana choju,
Лыш твою добру охоту, - Lăș tvoiu dobru ochotu, -
Айбо єї не выжу! Aibo ieii ne vâju!

Дурна-м була, муй мыленький, Durnam bula, mui mâlenikâi,
Мене понызыты, Mene ponâzâtâ,
Бе-с мав са чім гордоваты, Bes mav sa cim hordovatâ,

Tradiții

Obiceiurile populare sunt legate de momentele esențiale ale existenței (nașterea, botezul, nunta și înmormântarea) și de diferite momente calendaristice care marchează succesiunea anotimpurilor. Dintre tradițiile care se mai păstrează și în zilele noastre amintim: nașterea, botezul, nunta, înmormântarea, ritualuri de înfrățire, colindatul, plugușorul și sorcova, floriile, claca și șezătoarea. Bineînțeles că toate acestea au suferit modificări de-a lungul timpului păstrându-se doar o parte din ritualuri. Colindatul este un obicei care marchează nașterea Domnului Isus Christos. Copii umblă din casă în casă cântând colinde sau prezentând așa numitul Irod, o minipiesă de teatru. Plugușorul și Sorcova se desfășoară cu ocazia Anului Nou când se urează belșug și sănătate.

Claca

Claca este un obicei de întrajutorare pentru diferite munci agricole de toamnă. Pe lângă partea practică a ajutorului care scurtează munca, claca constituie și un mijloc de petrecere și de voie bună. După terminarea lucrului gazda îi cheamă pe clăcași acasă unde îi cinstesc cu mâncare și horincă iar după masă adesea se face și joc.

Obiceiuri și tradiții legate de momente importante din viața omului (P. Romaniuc)

Este bine cunoscut că omul, în viața de pe pământ, trece prin trei momente foarte importante: botezul, nunta și înmormântarea. Toate trei au o legătură deosebită cu viața religioasă a omului, iar primele două sunt considerate Sfinte Taine.

Nașterea

Tradițiile spirituale ale ronenilor trăiesc în viața sufletească a oamenilor și țin de sat, de casă și de familie, de obiceiuri și datini. Acestea fiind păstrate sunt mărturii de neclintit că ronenii nu trăiesc oriunde, ci acolo unde locurile sunt create pentru ei anume parcă. Putem spune că au obiceiurile lor, poate odată cu trecerea timpului schimbate uneori, dar nu înlocuite definitiv.

Tradițiile din Rona de Sus fac parte din viața eternă a satului. Practic, viața oamenilor a fost și este întotdeauna viața unui sat, a unei comunități întregi. Roneanul oriunde s-ar duce nu uită aceste tradiții spirituale : obiceiuri legate de naștere, de nuntă, de înmormântare și nici de toate obiceiurile legate de sărbătorile de peste ani.

Nașterea unui copil (băiat sau fată) nu e o simplă întâmplare, ea joacă un mare rol în perpetuarea veacului.

Există obiceiuri legate de perioada sarcinii, demonstrând grija mamei și a întregii familii pentru copilul ce se va naște : să nu poarte fructe sau obiecte în poală că va avea copilul semne pe față, trebuie să mănânce tot la ce i se face (poftă) pentru a nu pierde copilul, dacă vede o persoană care nu-i place să nu se uite la ea. Deci se are grijă ca mama să aducă pe lume un copil sănătos și bine dezvoltat.

Cu mulți ani în urmă femeile nașteau acasă, cu moașa satului. Atunci copiii mai mărișori din familie erau trimiși de acasă.

Astăzi femeile nu mai nasc acasă, ci la spitale.

Copilul era înfășat în scutece din pânză și pus într-o pernă special concepută. Pe mânăuță i se lega ață roșie pentru a nu fi deochiat.

Lăuza nu avea voie să iasă din casă timp de șase săptămâni până la botezul copilului, atunci când și ei i se facea o rugăciune specială de către preot pentru (a fi

purificată) așa zisa purificare. Există unele tradiții premergătoare botezului, apoi altele care succed acestui moment. În vechime, femeile satelor se pregăteau de naștere cu mult timp înainte pentru a-și ușura durerile facerii și pentru a-i asigura pruncului o viață sănătoasă. Ritualul spunea că femeia care va citi în fiecare zi "Visul Maicii Domnului" va avea o naștere ușoară și prunci sănătoși. . La botez, nașa trebuie să îmbrace copilul, iar unul dintre accesoriile obligatorii este crâjma, o pînză albă, în care este înfășat copilul imediat ce este scos din cristelniță. Tot nașul aduce și fașa, cu care se leagă copilul. Uneori se întâmplă ca în aceeași apă să fie botezați mai mulți copii din familii diferite, fapt care îi face, după tradiție, , , frați de botez". Un element de mare importanță este numele copilului, care este ales de părinți și rareori de nași ori de preot. Credințele despre apărarea pruncului sînt multe chiar în legătură cu desfășurarea botezului și obiectele de tradiție folosite cu această ocazie. Ca pruncul să aibă noroc, nașa pune în crâjmă sau în scăldătoare tot felul de obiecte, de la flori (în general busuioc), pînă la monede (de argint, de obicei), sare ori grâu. Un element important al ritualului este lumânarea, care este adusă de către naș. După botez, se obișnuiește ca lumânările să se aducă aprinse în casa copilului, unde nașul afumă tocul ușii de la intrare și grinda casei, în formă de cruce, apoi le dă părinților.

Nașele copilului erau nașii de cununie ai părinților lui. Înainte să plece la biserică nașele îmbracau copilul și-l duceau însoțite de mamă la botejiune. Odată întorși de la biserică se făcea o masă în cerc restrâns pentru a-i cinsti pe nași și rudele foarte apropiate.

Tânăra mama ducea după circa două săptămâni nașei drept mulțumire pentru că i-a botezat copilul 3 colaci, țuică și o omletă mare.

Astăzi botezul este un eveniment sărbătorit cu mult mai mult fast, mulți invitați, masă mare întinsă, veselie fiind ca la o nuntă.

Potrivit tradiției, nașului de botez i se mai spune cumătru, îndeosebi pentru a desemna raportul de rudenie al părinților nou-născutului cu nașii acestuia.

Obiceiuri de nuntă

Nunta înseamnă intrarea pe un alt făgaș a celor doi tineri care se căsătoresc. Acest moment este o adevărată sărbătoare atât pentru familie, cât și pentru întreg satul.

Ucrainenii se căsătoresc, în general la sate, începând cu vârsta de 20 de ani. Nici o nuntă nu poate avea loc în posturile mari, în cele 40 de zile dinaintea Crăciunului sau Paștilor.

Mai demult, în Rona de Sus, părinții soțului cearau mâna fetei de la părinții acesteia. Pețitorul folosea o poezie specială, cunoscută de folcloriști sub denumirea de orație de nuntă, o alegorie în care un tânăr vânător pleacă să vâneze o câprioară.

Familia mirelui trecea apoi din casă în casă cu sticle de țuică pentru a invita pe locuitorii satului la nunta feciorului lor. Toți iau parte la închinare, pentru că refuzul este echivalent cu refuzul invitației la nuntă.

Nașii lor de botez sau alți apropiați se alăturau familiei nupțială la nunta bisericească și la recepția de mai târziu, care dura o noapte întreagă. Unul din momentele cheie ale ceremoniei viza despletirea coroniței de mireasă, care simboliza schimbarea de statut, trecerea de la poziția de fată la cea de nevastă.

În trecut, petrecerea nunții dura trei zile și trei nopți.

Ziua nunții fiind stabilită, preotul satului anunța la biserică perechea de miri și ziua nunții lor.

De obicei ziua nunții era joia. Miercuri seara se adunau nuntașii și împleteau cunune din forfin (barvinoc) care se puneau pe un steag împreună cu niște baticuri colorate de diferite feluri, cântându-se cântece specifice nunții și servind din bucatele pregătite cu această ocazie. În același timp și la mireasă acasă se împletea cununa pentru

cununie, în acordurile lăutarului. Cununa miresei și steagul marelui sunt două mari simboluri ale fecioriei. Cusutul steagului insuflă o stare sufletească deosebită fetelor și feciorilor prezenți.

Invitatul la nuntă nu se făcea oricum, ci din casă în casă, mireasa cu drușca (domnișoara de onoare), iar mirele cu drujba (domnișorul de onoare). Cei invitați mulțumeau pentru chemarea făcută și le urau să aibă fericire și noroc în viață.

Invitația la nuntă era un semn de omenie specific comunității sătești, precum și un semn garantat pentru cei ce aveau încă fete și feciori de însurat, un semn că le vine rândul și lor și că vor avea și ei nuntași.

Cununia avea loc la ora 9 dimineața, mireasa trebuia să fie îmbrăcată în cămășă țesută și cusută cu motive specifice, fusta de-o culoare și două șorturi de culoare roșu cu negru, pe cap purta o cununa sub care era o pânzătură albă legată cu panglică roșie. Baticul era dus pe o farfurie de către domnișoara de onoare și înmănat preotului la biserică pentru a-l pune miresei pe cap. La gât mireasa purta nouă rânduri de mărgele roșii.

Mirele era îmbrăcat în cămașă, cojocel, ȋtari și clop împodobit cu flori și rozmarin. Domnișoara de onoare a marelui ducea cerga pe care se puneau în genunchi mirii la biserică.

Mirii se întâlneau doar la biserică, nașii duceau o traistă de cadouri care constau în lucruri țesute și cereale. Mirii plecau după cununie fiecare cu nuntașii lui, la casa lui. Trebuie menționat faptul că ambii tineri trebuie să fie de aceeași religie, adică să fie creștini ortodocși. Nu este îngăduită nunta dintre un ortodox și o persoană de altă religie. Tânărul sau tânăra, dacă sunt neortodocși, trebuie să treacă la ortodocși. Și nașii trebuie să fie ortodocși, căsătoriți, cu o viață de familie morală, exemplară, pentru a fi modele de urmat în viața finilor.

Inelele de logodnă au și ele o însemnătate deosebită: ele sunt semnul iubirii, al credincioșeniei, al legăturii tainice pe care o făurește Taina Căsătoriei între viitorii soți. Cât privește săvârșirea slujbei, aceasta trebuie să își desfășoare ceremonialul numai în casa domnului, în Biserică, și nu în case particulare. Nunta se celebrează în zona cea mai centrală a bisericii, în naos. Pe durata nunții, cei doi tineri sunt cinstiți așa cum sunt cinstiți împărații. Aceasta este și sensul încoronării lor.

Împărtășirea din paharul comun, binecuvântat înainte de preot, este simbolul bucuriei nunții, dar, mai ales, comuniunea și unirea celor doi soți, care de acum înainte se vor împărtăși de bucuriile și necazurile vieții împreună

Împărtășirea din același pahar și din aceeași pâine ne poartă mai degrabă cu gândul la împărtășirea mirilor care se făcea în acest moment al slujbei.

Înconjurarea mesei sau dansul ritual, trebuie făcută cu decență și sobrietate nu cu pași agitați, ritm de dans sau ȋpăieli. Acest moment exprimă bucuria sau întemeierea unei familii, în vederea nașterii de prunci așa cum a născut Maica Domnului în urma prorociei lui Isaia 7, 14, ca și sfinților prin viața virtuoasă în cadrul căsniciei. Dansul acesta nu este hora lumii în care intră tinerii, cum mai auzim spunându-se cu acest prilej, de către unii preoți, ci un dans ritual cu semnificație teologică și morală.

Masa nu era foarte bogată (sarmale, supă, cartofi, ȋuică) dar era multă voie bună și se juca mult.

Mirele venea la mireasă pe la ora doisprezece, întorcându-se cu ea și nuntașii ei la el acasă.

Nunta ținea până la 3-4 dimineața, înainte de a se termina se puneau în capul miresei un batic, iar acest moment era însoțit de cântece specifice, marelui i se lua pălăria cea nouă și în locul ei i se puneau pe cap una veche.

Duminică proaspetții însurații aveau obligația de a merge la biserică, mireasa fiind neapărat cu un batic roșu în cap pentru a fi remarcată de lumea din sat.

Obiceiul de- a face nunta sâmbătă a apărut doar din anii 50, iar hainele tradiționale au fost încet, încet înlocuite cu așa zise hainele domnești.

Astăzi asemenea nunți tradiționale nu se mai fac, dar se păstrează câteva obiceiuri. De exemplu strigăturile pentru mireasă înainte să plece la cununie au rolul s-o pregătească pentru drumul ce duce la cununie. Aceasta le ascultă învăluită de durere dar și de dragostea pe care o simte în jurul ei, în acele momente solemne. De asemenea nașii, ca și atunci, și acum sunt considerați un fel de "părinți spirituali", ei dau sfaturi tinerilor căsătoriți, îi ajută material.

În zilele noastre cele mai multe nunți se fac la Căminul cultural sau la restaurante, fiind un prilej de mare sărbătoare pentru toți cei ce participă. Nunțile acum sunt cu daruri în bani și cadouri, decorul este foarte frumos pregătit, se servește un meniu foarte bogat și variat, muzica fiind după placul fiecăruia (formație sau selectată pe computer).

Dacă ai noroc la căsătorie , atunci ai noroc și în casă, toată viața. Dar norocul nu poate veni decât acolo unde este dragoste curată, care-l duce pe om la fericire în viață.

Înmormântarea. Credințe și practici. Obiceiuri de înmormântare

Moartea înseamnă sfârșitul omului pe pământ, el trecând din lumea aceasta în , ceeaa lume'', a morților. Oamenii din sat știu că trupul va rămâne în groapă și se va face pământ, iar sufletul va porni pe un drum lung și greu și de aceea, cei ai casei trebuie să pregătească acest drum al mării călătorii, îndeplinind ritualurile înmormântării. Oamenii cred că cine moare între Paști și Rusalii-este un om fericit, deoarece atunci cerul e deschis și poți merge de-a dreptul în rai.

Există puține practici care să ușureze trecerea spre cele veșnice. Se cheamă mai întâi rudele pentru a sta în preajma lui și pentru a-și lua iertare de la el și de la toți cărora le-a greșit. Se împacă mai ales cu aceia cu care a avut conflicte și se iartă unul pe celălalt. După toate acestea se cheamă preotul pentru a fi spovedit și împărtășit.

Fericit e omul bolnav care poate face toate acestea, înainte de moarte, acestea însemnând că acest om așa cum spune Biblia, , , a fost ferit de o moarte grabnică și neprevăzută''. Se crede că femeile care în viața lor au făcut vrăji, cu greu pot muri, deoarece și-au dat sufletul diavolului. Când cineva aude că a murit un om spune , , Dumnezeu să-l ierte''. Mortul este bocit de soție, de nepoate sau de femeile din sat. Dacă omul bolnav trage să moară familia cheamă preotul care îi face o slujbă de maslu, îi citește din carte, din Biblie, pentru ca sufletul să iasă mai ușor din corp.

Apoi corpul, încă nerăcit, este îmbăiat și îmbrăcat cu hainele cele mai bune și așezat în sicriu. Obligatorie este lumânarea aprinsă, lumina care să -l ajute să se orienteze mai bine în întunericul lumii de dincolo, pe care unele basme românești o numesc lumea albă. Cel care din neglijența familiei sau din alte cauze, de exemplu moare fulgerător sau undeva în străini, este considerat mort fără luminare, iar slujbele de pomenire sunt cu totul și cu totul speciale. Ziua de 4 decembrie, numită popular și Ovidenie, este închinată celor care au murit fără lumânare, cei care s-au sinucis sau au murit departe de țară, crezând-se că lumina aprinsă în această zi va veghea întotdeauna sufletul în lumea de dincolo.

După ce omul a murit, este spălat cu apă curată de către un vecin sau o rudă. După ce a fost spălat, mortul e îmbrăcat în haine curate și frumoase, punându-se apoi în sicriu, care va fi așezat pe o masă în cea mai frumoasă cameră.

La capul mortului se aprind lumânări care ard până la înmormântare. Rudele hotărâsc dacă îl lasă acoperit (cu păioasa, cu pânda de la obraz) sau nu.

După ce este totul așezat cum trebuie rudele , , îl cântă'' timp de trei zile. Tot în această perioadă se pregătește un , , blid nou'' în care se pune aghiazmă și un buchet

de busuioc uscat. Cu o seară înainte de-a duce mortul, vine preotul cu diecii și fac parastasul pentru mort, rugăciuni pentru dezlegare.

Se zice că după parastas mortul se schimbă la față, că el se dă pământului. Mortul nu se lasă singur în casa nici ziua, nici noaptea. Dacă e mort în casă toate oglinzile sunt acoperite sau întoarse spre perete.

În timp ce se jeleşte după mort, femeile din sat, vecinele (nicidecum cele apropiate mortului, care pun mâna pe mort) pregătesc împreună cu socăcița mâncărurile pentru masa de după înmormântare.

Obiceiul priveghiului se ține din vremuri îndepărtate. Se adună oamenii și stau în preajma mortului. În timpul priveghiului ei vorbesc despre viața celui care a murit, despre faptele și întâmplările lui, pe unde a umblat în viață, ce fel de om era cu ceilalți din sat și multe altele. Dacă cel care a murit din casă e un tânăr sau o tânără atunci jelanie e mare. Cei ce stau în priveghi sunt tineri, flăcăi și fete. Toți sunt stăpâniți de durere. Priveghiul se face în fiecare noapte, timp de trei zile, până în ziua înmormântării. Priveghiul este numai un moment din ritualul înmormântării. Cei care participă la priveghi uneori joacă cărți. Cu mulți ani în urmă în priveghi se desfășurau o serie de jocuri care aveau drept scop învierea atmosferei de jelanie și atenuarea durerii membrilor familiei.

La parastasul care se face cu o seara înainte de înmormântare se servesc pancove și nu lipsește horinca, toate dându-se , , de sufletul mortului”.

Petrecania are loc a treia zi începând cu ora prânzului. Înainte de a pleca de la biserică la casa mortului se trag clopotele, semn că vine preotul cu diecii după mort.

La sosirea lor la casa mortului, jelanie rudelor crește, manifestându-se din ce în ce mai zgomotos. Unele femei se cântă în casă lângă sicriu.

Mortul este scos din casă de către rudeni. Acesta nu va mai intra niciodată în casa de unde va fi scos în ziua înmormântării, casa unde și-a petrecut întreaga viață. Fiecare loc de aici este legat de ființa lui. Toate acestea le știu cei ai casei rămași în viață. Mortul e scos cu picioarele înainte, descoperit sau acoperit, după dorința rudelor și se închide rapid ușa după el ca să nu se mai întoarcă și să mai ia cu el pe alții ai casei.

După ce mortul e scos în curte și așezat pe o masă, femeile împart dulciuri copiilor prezenți la înmormântare.

După terminarea slujbei religioase, preotul ține predica prezentând doar faptele bune și frumoase din viața mortului, iar la sfârșit îi citește pe toți aceia de la care mortul își cere , , iertăciune”, de la cei apropiați lui cărora le mulțumește pentru tot ce-au făcut pentru el cât a trăit, de la rude, de la prieteni, vecini.

La terminarea slujbei de înmormântare rudele se adună pe lângă sicriu ca să-l mai jelească pe mort, căci altul nu se mai întoarce.

Cei numiți iau sicriul spre a-l duce la mormânt ; pe drum se fac 12 opriri corespunzătoare celor 12 Evanghelii, când se fac rugăciuni, rudele se opresc din bocet.

Sicriul e dus la groapă ; la cap va sta preotul care va face ultimele rugăciuni, va sfinți groapa în care se va lăsa sicriul. Bocetele iau o mare amploare.

Fiecare creștin aruncă în mormânt un pumn de țărână sau bani spunând , , Dumnezeu să-l ierte !”, , , Fie-i țărâna ușoară !”.

La groapă rămâne groparul care astupa groapa, o aranjează, pune crucea, iar florile le așază pe pământ. Rudeniile poftesc la masă pe toți cei care au condus pe ultimul drum mortul. Cu această ocazie se împart de obicei oamenilor săraci hainele și diferite obiecte (paturi, perne) considerate utile pe lumea cealaltă. Pomenile se fac la o săptămână, la o lună, la trei luni, la șase luni și la un an, urmând ca vreme de șapte ani să se facă cel puțin o dată pe an

După înmormântare se dau hainele mortului la săraci.

Ritualurile înmormântării sunt foarte vechi, dar se păstrează poate cel mai bine dintre toate celelalte chiar și în ziua de azi.

Istoria cămășii de cânepă (P. Romaniuc, M. Ardelean)

Mai demult, în Rona de Sus, se cultiva mai ales secara, porumbul, grâul. Printre altele ei cultivau plantele textile necesare confectionarii de îmbracaminte.

Cânepa era cea mai importanta dintre plantele textile cultivate , deoarece constituia materialul de baza a “stofelor” din care se confectiona îmbracamintea si nu numai.

Prelucrarea cânepii era mai degraba treaba femeilor. Fetele de maritat mosteneau de la parinti teren pentru cultivarea cânepii si toate uneltele necesare prelucrării: razboi de tesut, urzoi, bobine, fus, pieptene, hecela si melita. Aceste piese facute din lemn se gaseau în toate gospodariile din comuna (în sura sau în podul casei). Razboiul de tesut se regaseste si în zilele noastre si serveste la tesutul fetelor de masa, stergarelor, prosoapelor si a altor articole ce astazi înca intra în zestrea unor fete. . Tesutul cânepii a ramas de domeniul trecutului.

De la cultivarea si pâna la tesutul cânepii era nevoie de multa munca si timp. Samânta de cânepa se semana în luna mai pe un teren întins, care a fost pregatit înca din toamna: arat si fertilizat cu îngrasaminte naturale (gunoi de pasare de curte). Dupa semanat se grapa cu o grapa de forma dreptunghiul.

În luna iulie răsăreau doua feluri de cânepa: una cu flori si una cu seminte. Diferenta dintre acestea este: cânepa cu flori este mai scunda ca cea cu seminte si cu tulpina mai subtire. Cânepa cu flori se smulgea din pamânt mai devreme, cea cu seminte doar în septembrie.

Cânepa cu flori se strângea în perioada 25-26 iulie, când deja era coapta, avea culoarea galbena si florile se scuturau. Cânepa cu flori se alegea fir cu fir dintre cânepa cu seminte si se plesnea de pamânt pentru a scutura pământul lipit de rădăcina. Se smulgea din pamânt fir cu fir si nu se secera pentru a nu fi pierdere la fire. Se strângeau câte șase palme de cânepa, care se legau în snopuri, dupa care se legau câte 5-6 snopuri la un loc si femeile duceau acasă pe spate aceste legaturi.

De acasa cânepa se transporta cu caruta la locuri amenajate de-a lungul pârâului Ronșoara pentru înmuiat (topit) si spălat. Înainte ca cânepa sa fie înmuiată lacul se curăta, femeile scoteau nămolul din lac cu sapa, apoi își ridicau fustele, ramânând în poale, intrau în lac si așezau cânepa în apă. La sfârșit puneau deasupra cânepii scânduri si apasau cu pietre ca apa sa acopere cânepa.

Cânepa se ținea în loc 2-3 saptamâni, între timp femeile mai ieseau la lac sa verifice, daca nu a fost furata cânepa sau pietrele de pe scândura care apăsa cânepa. Daca cânepa nu era apasată cum trebuia, ieșea la suprafața apei si nu se înmuia.

După 2-3 saptămâni verificau cânepa dacă s-a înmuiat bine. Scoteau din apă o palmă de cânepă o uscau la soare, dupa care o tocau cu melița. Cânepa se pune sub bratul melitei si se lovea. Dacă era bine înmuiat atunci cădea pleava si ramânea doar firul de cânepă. În cazul când cânepa nu era înmuiată bine se mai lăsa o saptamâna în lac, dupa care o scoteau o spălau bine si o duceau acasă cu căruța.

Cânepa era pusă pe garduri la uscat apoi se lega si se pune în cuptor să se usuze mai bine.

Ziua urmatoare se apucau femeile sa prelucreze cânepa cu melița si cu dărăcitorul apoi se pieptăna pâna când firul devenea mătăsos si se strângea în fuioare. Resturile rămase în urma prelucrării constituiau câltii.

Toarcerea cânepii se facea în jurul lunii noiembrie, deoarece în timpul verii si toamna se lucra pe câmp.

Pentru a toarce cânepa femeile și fetele se strângeau în timpul saptamânii și sâmbata în casa uneia dintre fete, unde se adunau și țineau șezătoare, cântau cântece vechi, legate desoartă, de munca câmpului, de dragoaste.

Dacă fata scapa fusul, flacaul îl fura și îl înapoia doar contra unui sarut.

Astfel șezătoarele erau locuri de întâlnire a tinerilor unde se juca, se cânta și se lucra. În luna ianuarie fetele trebuiau să termine de tors cânepa. Cânepa toarsă se făcea scule cu ajutorul unui rășchitor de lemn, după care urma oparârea ei. Se strângea cenusa de fag, care se așeza în ciubar (vas mare din lemn) peste care se turna apa clocotită. Din cenusa și apa fierbinte rezulta leșia în care se băga cânepa, după care o scoteau și o puneau într-o cada (de lemn cu un orificiu la fund) să se scurga leșia. Ziua următoare femeile spălau firele în pârau. Oparârea firelor cu leșie s-a repetat toată ziua. A doua zi în ciubar lângă firele de cânepa se așezau și lenjeriile și se opăreau împreună.

Dupa opârâre a venit vremea spălării, ocazie cu care se organiza claca. Se chemau 10-12 femei din vecini. Bărbații în prealabil curățau pârau și faceau loc pentru spălat. Femeile clăteau cânepa și lenjeriile. Bărbații ajutau nevestele să stoarcă apa din haine și cânepa apoi le duceau acasă.

Urma ca firele să se usuce, după care femeile puneau firele pe vârtelniță și făceau gheme. Apoi firele se întindeau pe urzoi pentru a putea fi întinse pe războiul de tesut pe o lățime dorită.

Teserea cânepii începea în februarie-martie. Firele de cânepa erau amestecate cu fire de lână și se faceau lenjerii de pat, cămăși, ștergare. Dacă mai adăugau și câte un fir de ață roșie cumpărat de la negustori, țeseau și modele pe ștergare. Astfel de ștergare se țes și în zilele noastre.

Din câlții cânepii se țeseau izmene pentru bărbați, care erau așa de tari încât după spălare stăteau și singure în poziție verticală. Astfel de izmene purtau doar bărbații și flacăii din familii sărace. Din câlți se țeseau și saci și cuverturi.

Deci cânepa cu flori era folosită în întregime. Cânepa cu semințe lăsată până în septembrie pe tarla, se smulgea din pământ, se lega snopuri. Se legau snopurile și le agățau cu capul în jos să se usuce mai ușor. Femeile treierau cânepa cu semințe. Treieratul era o muncă grea pentru trei femei, care lucrau una lângă alta cu mare atenție și repede. Pentru a sufla pleava dintre semințe deschideau ușa șurii, făcând curent de aer. Semințele erau puse în saci și anul următor semănat.

Firele de cânepa cu semințe rămase după treierat se prelucra în mod asemanător ca și firele de cânepa cu flori. Aceste fire erau mai groase și culoarea firelor era mai verzuie.

Toate lucrările cu cânepa se terminau în ajunul Paștelui. Până în aprilie se prelucra cânepa, căci atunci venea primăvara și începeau muncile agricole (se puneau cartofii, se tundeau oile).

Viata mergea mai departe, lucrurile se reluau de la început....

Iată cum arată procesul de la semănarea cânepii – până la croirea, coaserea unei cămăși, brodarea ei – totul exprimat în versurile mele, ca tinerii de astăzi să știe și să respecte în același timp truda bunicilor și a părinților lor:

У кориті сім, ячко віяли,
На городі весною сіяли,
Улітку зелені вимикали,
Та у горстки колопні в, язали
І докупи складали,
А потім сім, ячко стругали
І в мочірло носили,

У воду камінням прикладали,
Через двадцять днів полокали
І по плотах сушили,
На терлиці тіпали,
На дергунці дергали,
Повісмо у кужіль навивали,
Веретеном прями,
На мотовилу пряжу мотали,
У зульниці золили,
У потоці праником прали,
На грядці сушили,
На замотячку напинали
І у клубки мотали.
На снувальки снували,
Потім кросна навивали,
На потаці цівки сукали,
Цівку у човник закладали-
І так полотно ткали,
На кінці полотно
Руками міряли
І знову золили,
У воді текучій прали,
Полотно напинали,
Ножицями кроїли,
У бодзики морщили,
Хрестиком обмітки вишивали:
Так сорочку зліпили,
Тільки потім її носили!

Марія Арделян – учителька. пенсіонерка

U koreti simiacsko vijale,
Na horodi vesnoju sijale,
Ulitku yeleni vemekale,
Ta u horstke kolopni vjazale,
I dokupe skladale,
A potim simjacsko struhale
I u mocsirlo nosele,
U vodu kaminnjam prekladale,
Cserez dvadtsjati dniv polokale
I po plotach suschele,

Na terletsi tipale,
Na derhuntsi derhale,
Povismo u kuzjili navevale,
Veretenom prjale,
Na motovelo prjazju motale,
U zjulnetsi zolele,
U pototsi pranekom prale,
Na hrjadtsi suschele,
Na zamotjacsku napenale,

I u klubke motale,
 Na snuvalike snuvale,
 Potim krosna navevale,
 Na potatsi tsivke sukale,
 Tsivku u tscovnek zakladale-
 I tak polotno tkale.
 Na kintse polotno
 Rukame mirjale
 I znovu zolele,
 U vodi tekucsji prale,
 Polotno napenale,
 Nozjetsiame krojile,
 U bodzeke morschele,
 Chrestekom obmitke veschevale:
 Tak sorochku zlipele,
 Tilike potim ji nosele!

Maria Ardelean – învățătoare-pensionară

Ce mai confecționau femeile? (M. Ardelean)

Aproape în fiecare gospodărie exista război de țesut. Era una din îndeletnicirile de bază ale femeilor din sat. Din firul de in și cânepă țesau material pentru cearceafuri, fețe de mese, prosoape, desagi, saci , preșuri, traiste. Din firul de lână albă sau gri țesau cergi în dungi, iar mai târziu covoare. Toate acestea erau considerate zestrea familiei. În perioada anilor 1948 - 60, apar covoarele de lână cu motive florale . Prima femeie din sat care a țesut un astfel de covor, dovedindu-se a fi foarte abilă și creativă a fost Magas Ana. După anii 70'apar covoarele, , modernizate" cu fir numit, , haras" cu diferite motive nu doar cele florale.

LEGENDA DESPRE OLEXA DOVBUSCH

Credem că, pentru elucidarea legendei despre Dovbuș - un fenomen de largă circulație-, cum, dealtfel, un subiect de această natură este întâlnit la mai toate popoarele lumii, care își respectă, perpetuează tradiția folclorică, atât orală cât și cea scrisă, întânită și în arealul oral maramureșean, -specific și comunei RonadeSus. Circulația orală a legendei în Rona deSus a dat naștere și poreclei „Doboș”, toponimului „Doboșove” – sau „Hrițkove”- locul, unde, nu demul, sătenii mai săpau în căutarea presupusei comori ascunse de vietazul Dovbuș. - Se mai întâlnește toponimul „Doboneaș”, aflat la hotarul comunei, pe drumul, ce duce spre Sighet.

Credem că, prin acest material vom completa golul din celelalte monografii ale comunelor cu populația majoritară ucraineană din România, în special ale celor aflate în nordul țării, pe unde a colindat legendarul Olexa Dovbuș.

Întotdeauna legenda conține un sâmbure de adevăr, fapt dovedit de cercetători-antropologi, folcloriști, care se ocupă de acest fenomen cultural – izvor nesecat, din care își trag rădăcinile nestematele culturii universale. Antropologia cuvântului *legendă*. . . Pe teritoriul României , legenda despre Dovbuș se întâlnește atât la ucrainenii din Tulcea, Banat, Suceava, Satu Mare, cât și la ucrainenii din Maramureș. Dovedă faptul că poezia orală, legendele sunt factori consolidatori în transmiterea din generație în generație a culturii unui popor. 1. *Mikola Pavliuc, Ivan Robciuc*
 Olexa Dovbuș (* 1700, Peceniien, raionul Kolomeia - + 24 august 1745, satul Kosmaci, raionul Kosiv) – este unul din conducătorii haiducilor din Carpați).

- „Cel care, până nu demult , era cneazul și vladica acelor munți, vulturul aceluia aer, cerbul acelor văi, domnul domnilor până dincolo de apele Nistrului? –

Dovbuș! În fața căruia tremurau atât cei curajoși, cât și cei încrezuți? În fața lui Dovbuș!(Ivan Franko).

În constelația eroilor naționali al Ucrainei strălucește chipul eroului fără pereche – Olexa Dovbuș. Haiducismul carpatic a lăsat o adâncă urmă în istoria poporului ucrainean. Și până în prezent în Subkatpatia, Zakarpatia, și Bukovina găsim peșteri, stânci, răuri, văi, pe care poporul îi leagă cu lupta împotriva iobăgiei – a haiduciei și cu conducătorii lor slăviți, care se luptau pentru eliberarea țărânimii subjugate.

Studiind documentele de arhivă, oamenii de știință delimitează cert proveniența socială a lui Dovbuș. Ei scriau că tatăl lui Dovbuș – Vaseli Dovbuș „în anul 1739 , împreună cu soția sa, era camornic în Pecenijen, la bogătașul Havrelo Tverdiuk, era sărac și avea doar câteva oi. Oile, care erau păscute de către Olexa Jolob, împreună cu oile sale, care făceau parte din turma obștii Markivka, iar oile erau „toată averea părinților săi, neavând altă avere”.

Cât despre originea săracă lui Olexa Dovbuș glăsuiesc faptele istorice. Astfel, în Stanislav(Colomeia de azi, regiunea Ivano Frankivk), în anul 1739, un apropiat al al familiei – ciobanul Olexa Jolob, la întepelările judecătorilor a răspuns, că „bătrânul Doboș locuiește la gazda mea Tverdiuk – în cămară”. În actele judecătorești se notează, că în data de 26 iulie 1739, pe banca acuzatilor „a fost adus și interogată gospodarul cu numele dwe Havrelo Tverdiuk, la care, în cămară, locuiește Vaseli Doboș”. Deci, Vasili Doboș aparținea păturii celei mai mari populației sătești - a camornicilor, care nu aveau nici măcar casa lor și erau obligați să locuiască în cămară. Unica lor modalitate de a exista, după afirmațiile contemporanilor, erau, pentru familia Dovbuș - câteva oi, care se aflau, la munte, în turma lui Markovețkii, sus, pe pășunile muntoase. Această turmă era păstorită de către un cioban, care era angajat pentru un an, în schimbul unei sume stabilite. Un astfel de cioban, în varaanului 1739, era un anume Olexa Jolob, care era schimbat de către Vasil Dovbuș, angajat și el de către obște ca cioban, unde, deseori urca la munte și Olexa Dovbuș.

Mult timp nu se putea stabili anul exact de naștere a lui OlexaDovbuș. Doar în baza datelor academicianului M. Hrușevshi s-a clarificat, că Dovbuș s-a născut în 1700, în satul Pecenijen (regiunea Ivano Frankivsk). Fără îndoială, copilăria sa, Olexa și-a petrecut-o ă n sărăcie. Nu o dată, copil fiind, nu o singură primăvară, Dovbuș urca muntele împreună cu tatăl său, ca cioban. Încă de pe atunci el era martor a înșelăciunilor, batjocurii și asupririi din partea arendașilor, care, alergând după câtiguri, nu țineau cont de nimic.

Din materialele jedecătorești este cunoscut faptul că Olexa avea un frate Ivan și o soție, care era părtașă la acțiunile din 1741-1745. Ea, bineînțeles, în 1741 făcea parte din tabăra haiducilor, despre aceasta se amintește în procesul intentat de șleachtă, care întreba la proces „unde este soția lui Dovbuș”.

Înainte de a discuta despre acțiunile haiducilor, trebuie, neapărat, atrace atnția asupra numelui de „Dovbuș”. Căci, în izvoarele istorice, în creația populară orală și alte materiale, numele lui este prezentat diferit. Încă în anul 1840 K. Vuițițkei scria, că „era numit Doboș pentru faptul că tatăl său posibil să fi fost toboșarul armatei”. De aceeași părere sunt și alți cercetători, deși presupunerile lor nu sunt întărite de nici un fapt.

Singurii apărători ai țărănilor subjugăți erau haiducii, denumiți în popor „băieții negri”. Despre haiducii curajoși, puternici și drepiți încă pe atunci se nășteau povestiri, legende. Tânărul Olexa, fără îndoială, nu numai că au auzit de la țărani și ciobani de la munte despre haiduci, dar a putut să-i și vadă, să-i întâlnească la munte, unde ei deseori se opreau, ca să se odihnească și să afle de la ciobani informații complete despre „lumea șleachtei”.

Olexa Dovbuș, neavând averi mari, ca alți țărani, dezmoșteniți de către șleachtă, și-a lăsat tatăl, mama și a plecat în haiducie, ca să se lupte pentru adevărul țăranilor. „Ș-a decis Olexa, - se amintește în povestire, - și a plecat să zdrobească pe acei domni, care-și bătea joc de țărani”. Un curaj neobișnuit, hotărâre, puțin talent organizatoric, ura împotriva dușmanilor au făcut ca în jurul lui Dovbuș s-au strâns haiducii, cu care el dădea atacuri asupra șleachtei și a arendașilor. Pentru eroism și cinste, poporul îl prețuia pe Olexa. Chiar și monarhii austriecei recunoșteau, că Dovbuș „este respectat nu pentru hoția obișnuită, deși el omora și distrugea, dar, era considerat, ca un erou, pe care poporul îl ținea la mare respect. . . ”.

Ieșirile lui Olexa Dovbuș –nu este un episod din istoria luptei țărănești pe pământurile ucrainene de vest, ci ca un rezultat just al dezvoltării haiduciei în decurs de 300 de ani. Acțiunile lui Dovbuș – sunt cele mai strălucite pagini din istoria luptei țăranilor din nordul ucrainei împotriva asupririi sociale și naționale. Olexa, încă da la primele acțiuni s-a proslăvit în fața poporului simplu, care a crezut în el și l-a sprijinit cu ce putea.

Primele relatări despre acțiunile lui Dovbuș și haiducii săi întâlnim în documentele din 1738. Deși se poate presupune faptul că el acționa și mai înainte, chiar dacă aceasta nu este fixat în documente istorice. În izvoarele scrise din 1738 noi am aflat despre el ca despre un haiduc, care conduce o tabără. Nu se poate ca Dovbuș, anterior, să nu fi fost în aceea tabără ca simplu haiduc. Dar acest fapt necesita timp. Între 1738-1739

Olexa Dovbuș își desfășoară acțiunile în zona Peceniienului, iar mai târziu - și în toată ruta Iablunivsk. Atunci, Dovbuș a tulburat liniștea schleachtei din satul său natal - Peceniien. Uneori, țăranii căutau adăpost și în unele cazuri de certuri interne, considerându-l unicul om drept.

Între anii 1740-1741, Dovbuș, sub presiunea armatei schleachtei (armata poloneză), era obligat să părăsească împrejurimile Peceniien și Iablunivka, și să se retragă pentru un scurt timp pe muntele Bukoveț, unde a ordonat haiducilor ca să se odihnească un timp. După care, de aici a început să atace din nou gospodăriile și averile schleachtei nu numai în Colomeia, ci și în Bucovina și în Zakarpattia. Aici credem că ne intersectăm cu tem alucrării noastre monografice despre comuna Rona de Sus, care se află doar la câțiv akm de granița cu actuala regiune Zakarpattia.

După moartea lui Dovbuș, între soldații poloneji din Zakarpattia s-au iscat controversele: fiecare dorea să se laude în fața hatmanului Potoțchi și a *kniaghinei* Iablunovska cu „devotamentul și fapta demnă de lăudat”, omorându-l pe haiduc. Și nu este important cine a pregătit crima. Important este faptul că se știe cine a făcut-o: chleachta! Și aceasta s-a întâmplat în 24 august 1745. Iar, despre Olexa Dovbuș și până azi se cântă cântece, se deapănă în popor povestiri. Cântecele despre Dovbuș este o nestemată! Întâlnită în mai multe variante în Rona de Sus, redăm una dintre ele:

Ой по-пуд гай зелененький ходить Довбуш молоденьк\й,
Oj po pud haj zelenenkāj chodeti Dovbuch molodenkāj,
На ніжоньку налягає, топурцем ся пудпирae!
Na nijeniku naliahaje, topurțem sja pudperaje!
Ой, в\, хлопці, свытом-свыстом, засыпає стежки лыстом.
Oj, ve, chlopti, svâstom-lâstom, zasâpaje stezke lestom!
Ой, вы, хлопці, бігом-бігом, замітає стежки снігом.
Oj, ve, chlopti, bihom-bihom, zamitaje stezku snihom!
Абы Куты не мынуты, до Космача повернуты.
Abâ Kutâ ne mânutâ, do Kosmacja povernutâ!
До Космача, та й до Дзвінки, до Штефанової жінкы.

Do Koshmacja, taj do Dzvinkâ, -do Schtefanovoji zinkâ!
 -Добрий вечур, Штефанова!- Цы вечера вже готова?
 -Dobrej vetciur, Schtefanova!- Csâ vetcere vze hotova?
 -А вечера не готова, бо Штефана не є дома.
 -А vecherea ne chotova, bo Schtefana nema doma.
 Ун поїхав полювати, може буде ночувати.
 Un pojichav poliuvatâ, moze bude nochuvatâ.
 Штефан пуйшов на роботу, повернуса у суботу.
 Schtefan pujschov na robotu, - povernetsja u subotu.
 -Ці будеш нам утворяти? -Цы самім ся добувати?
 -Tchâ budesch nam utvoreatâ?- Tcheâ samâm sja dobuvatâ? .
 -В мене двері тісовії, на них замки сталевії.
 -V mene dveri tâsoviji, na nâch zamkâ staleviji! .
 . Не допоможуть замки твої, як пудопрю плечі свої.
 -Ne pomozut yamkâ tvoji, jak pudstavliu plechi svoji. . .
 Довбуш начав налягати, стали двері са ламати.
 Dovbusch nachav naljahatâ, stalâ dveri sa lamatâ.
 Довбуш двері удкриває, Штефан в Довбуша стріляє.
 Dovbusch dveri utkrâvaje, Schtefan v Dovbuscha striljaie.
 Як устрілив в праве плече, а з лівого кровця тече.
 Jak ustrilâv v prave pleche, a z livoho krovtsa tetse,
 Бо знав добре поціляти, Довбуш буде померати.
 Bo znâv dobre potsileatâ, Dovbusch bude pomeratâ.
 Ой, вы, хлопці, ой, вы мої, возьміть мене з хыжі тої.
 Oj, vâ, chloptsji, oj, ve moji, voymit mene z chatâ toji!
 Ой, вы, хлопці, вы, молодці, беріть мене на топорці.
 Oj, ve, chloptsi, vâ molodtsi, berit mene na toportsi!
 Беріть мене на топорі, занесіть ня в чорні гори.
 Berit mene na toportsi, znesit nja v csjorni horâ.
 Занесіть ня в Верховину, де родывса, - там най згыну.
 Zanesit nja v Verchovânu, de rodâvsa – tam naj zhânu!
 Там родылысь няньо й мати, -там я буду спочівати.
 Tam rodâvsja njanio j mama, tam ja budu spochivatâ!

Сріблом-злотом поділітсья, та й за мене не журітьсья.
 Sriblom-zlotom podilitsja, ta j za mnov sja ne zuritsja!
 Штефанові дайте мірку, бо я любив його жінку.
 Sctefanovâ dajte mirku, bo ja liubâv jeho zinku.
 Штефанысі дайте сала, бо вона мене кохала.
 Sctefânâsi dajte sala, bo ona mene kochala.
 Тай топірці занежайте, кырвы бурш не прольвайте.
 Taj topirtsji zanechajte, kârvâ bursche ne prolâvajte!
 Бо кров людська - не водыця, прольвати не годытьсья.
 Bo krov liudscha – ne vodâtsja, prolâvatâ ne hodâtsja.
 Як будемо газдувати, жонам правды не казати!
 Jak budeme gazduvatâ, zonam pravdâ ne davatâ.
 Не журітьсья, пане-браття, - ще повстане й Закарпаття!
 Ne zuritsa, pane-bratja, - sche povstane Zakarpatja!
 Ой, попуд гай зелененький ходит Довбуш молоденький.
 Oj popud haj zelenenikâj chodât Dovbusch molodenikâj!

*Balada a fost culeasă în anul 1978. Rona de Sus.
Informator: Anna Romaniuc, 80 de ani*

Tradiția locală cuprinsă în fragmente lingvistice

1. Glosar dialectal din comuna Rona de Sus întocmit de prof. dr. Ivan Reboșapca și studenții -Paul Romaniuc, Irina Petrețchi, Grijac Mariana și Magas Viorica.
2. Prof. dr. N. Pavliuc și prof. dr. I. Robciuc - "Ucrainian dialects in Romania"- dialectal text; Edmonton-Lviv-New York-Toronto, 2003.
3. Volodimir Hrabovetschij. "Oleksa Dovbusch", Lviv, Ed. "Svit", 1994.
4. Ivan Chlanta. "Pisnja nad Karpateme". Uzjhorod. Ed. "Karpate", 1994.
5. Ivan Robciuc. "Studij I statji" . Ed. "Mustangh". București, 1999.
6. Studii și articole. Vol. III. Societatea de Științe Filologice din Romania. Baia Mare, 1981.
7. "Balade rodenno-pobutovi stosunke". Kiev. "Naukova Dumka", 1988.
8. Gheorghe Vrabie. "Eposul popular românesc". Ed. „Albatros”. București, 1983.
9. Ion Bogdan. „Calendarul Maramureșului”. Centrul de îndrumare a creației populare și a mișcării artistice de masă”. Baia Mare. 1980.

Întocmit de prof. drd. Paul Romaniuc

Pintea Viteazul în Maramureșul Istoric

Prof.dr.Lozbă Raluca
Colegiul Național „Dragoș Vodă”
Sighetu Marmăției

La 14 august 2013 s-au împlinit 310 ani de la un eveniment dramatic, cu implicații profunde pentru maramureșeni, moartea haiducului și oșteanului Pintea Viteazul, care a fost ucis în timpul atacului pentru cucerirea Cetății Baia Mare. Faptele lui Pintea Viteazul au rămas bine reprezentate în folclorul românesc. Figura și acțiunile lui de luptă împotriva asupritorilor s-au răspândit pe o vastă zonă: Maramureș, Oaș, Bistrița-Năsăud, Moldova, pătrunzând până în Câmpulung Moldovenesc. Adrian Fochi¹ menționează că la ucraineni există o baladă în care personajul principal e haiducul român Pintea Viteazul. Pentru creatorul popular, viața și faptele lui Pintea au constituit o sursă generoasă și propice de inspirație.

Creația populară l-a imortalizat în legende, povești balade, colinde, piese de teatru. Ion Pop Reteganul afirma că „Pintea era exponentul săracilor, care lupta contra asupritorilor”.

Poezia populară din Maramureș a intrat în sfera de interes a specialiștilor abia în al șaptelea deceniu al secolului al XIX-lea, după aprecierea folcloristului Dumitru Pop². De atunci s-a bucurat de interesul culegătorilor și al celor pe care i-au interesat caracteristicile ei. Creația epică românească ocupă un loc fruntaș pe plan european din punct de vedere cantitativ. „Suntem printre popoarele care cunosc un număr mare de subiecte și motive epice, foarte multe originale, ceea ce îndreptățește afirmația că românii au contribuit esențial la creația epică europeană”.

Specia cea mai apreciată de la începuturile folcloristicii a fost **balada**, numită și **hore voinicească** sau **cântec bătrânesc**. Vechimea ei în Europa datează din Evul Mediu timpuriu cunoscând în timp o consistentă dezvoltare. Primele culegeri de folclor datează din secolul al XVIII-lea, în ele se reflectă viața în lumea feudală, deși există unele balade în care se regăsesc teme și motive mai vechi.

Repertoriul românesc al baladelor însumează aproximativ 330 de tipuri, peste 250 alcătuiesc zestrea clasică ce cuprinde baladele cu cea mai largă răspândire și care au forme artistice rafinate. Cercetătorii români au grupat baladele în trei mari grupări: **fantastice, eroice, nuvelistice**. Baladele eroice cuprind cântece haiducești (voinicești dar și hoștești), cântece în care protagoniștii sunt haiduci vestiți, dar și cântece vitejești în care eroii sunt personalități istorice marcante: domnitori sau conducători de oști (Mihai Viteazul, Gruia). Baladele eroice au ca protagonist voinicul viteaz care izbândește datorită calităților sale, de cele mai multe ori hiperbolizate.

Protagoniștii acestor balade se grupează în **viteji și haiduci**. Faptele povestite în aceste creații sunt tipizate. Dacă e vorba de cântecele bătrânești de vitejie, ele surprind luptele cu cotropitorii turci și tătari, eroii fiind considerați modele comportamentale. Ca și eroii viteji, haiducii au și ei însușiri eroice, dar adversarul lor este cel intern, domnitorii sau clasa feudală stăpânitoare. Haiducul se vedește apărător al celor obijduiți, îi despoaie pe arendași, pe boieri și se socotesc răzbunători ai săracilor. Alături de acești haiduci au activat și o seamă de hoți (lotri sau pribegi), uneori

¹Adrian Fochi, *Cântecul epic tradițional al românilor*, Editura Științifică și Enciclopedică, București 1985, p. 460

²Dumitru Pop, *Folcloristica Maramureșului*, București 1970 p. 25-30

distincția dintre ei fiind greu de observat. Totuși creațiile epice despre cei din urmă menționați nu au rezistat în timp.

Baladele haiducești oglindesc faptele unor haiduci mai vechi în timp: Corbea, Toma Alimoș, Miu, dar și ale unor haiduci mai noi, din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, aceștia fiind din punct de vedere istoric identificabili: Pinteza Viteazul, Iancu Jianu, Bujor, Vasile cel Mare. Aceste balade relatează destul de veridic întâmplări, adesea oprindu-se la momentul morții protagonistului (Toma Alimoș, Pinteza).

Concepția populară aduce în discuție prototipul voinicului, exponent al unor înalte calități umane. Se poate vorbi de un tipar în care vom recunoaște tipuri umane ce sintetizează personalitatea mai multor indivizi care au rămas în memoria colectivă. Haiducul își iubește locurile natale, are însușiri supranaturale, mai ales este invulnerabil ca și Ahile în timpul luptelor și al încheșărilor cu dușmanii.

Pornind de la aceste considerații vom aminti sumar câteva date despre Pinteza Viteazul, personaj real ale cărui fapte au fost consemnate în diferitele documente ale vremii în care el a trăit. Pinteza este, neîndoielnic, o personalitate reprezentativă a maramureșenilor la sfârșitul sec. al XVII-lea, pentru lupta dusă pentru libertate și credință. Din datele istorice și cele oferite de creația populară orală, fixate în scris de cărturarii Maramureșului, vom creiona personalitatea haiducului spre a vedea cum se încadrează în tipologia viteazului.

Data nașterii lui Pinteza e unanim acceptată ca fiind 25.02.1670. Locul nașterii lui a iscat multe discuții și păreri. Astfel istoricul Ioan Mihaly de Apșa susținea în anul 1900 în lucrarea *Istoria comitatului Maramureș. Diplome maramureșene*¹ că Pinteza ar fi descendentul unei familii nobile din Budești. Acestei păreri se aliază folcloristul Ion Bârlea, istoricul Alexandru Filipașcu, prozatorul Pavel Dan. Alți cercetători cred că ar putea fi originar din Vad sau Săpânța, oricum ei leagă locul nașterii de spațiul Maramureșului Istoric. Alți cercetători, cum ar fi Ioan Pop Reteganul, Dariu Pop, Vasile Rebreanu, se bazează pe unele documente și susțin că s-a născut la Măgoaja, zona Lăpușului.

Totuși, cele mai interesante creații populare despre haiduc au fost culese din localitățile Budești, Săpânța, Ieud, Vad, Călinești, Breb, Văleni, Oncești, adică în satele de pe Valea Marei, Valea Izei și Valea Cosăului. Desigur că există foarte multe creații epice și lirice legate de Pinteza și în zona Lăpușului sau în Oaș. La Budești se păstrează cămașa de zale și coiful haiducului, răscumpărate cu bani mulți de localnici la biserica veche.

Multe sunt toponimele ce fixează un spațiu real în care a haiducit Pinteza: Izvorul Pintii, Casa lui Pinteza, Fântâna lui Pinteza, Făgădăul lui Pinteza, locuri în care a poposit cu cetașii lui.

Pinteza a început să acționeze mai întâi la Baia Sprie în 1694. A participa la răscoala curuților condusă de Francisc Rakoczi II, principele Transilvaniei care voia independența Ungariei. În această acțiune Pinteza a avut un rol de seamă având sub conducerea sa 1500 de oșteni². Participarea populației românești la răscoala lui Rakoczi s-a datorat și speranței românilor de a-și îmbunătăți starea social-economică deoarece principele promisese că va îmbunătăți situația țăranimii, că va curma mizeria dar și dorinței de a stopa prozelitismul religios catolic³.

Pinteza a acționat în Rona (Coștiui), în zona Gutinului și, după cum reiese din documente, a pregătit în vara anului 1703 asediul asupra Băii Mari. Istoricul Valer

¹Ioan Mihaly de Apșa, *Istoria comitatului Maramureș. Diplome maramureșene*, Tipografia lui Mayer și Berger, Sighetu Marmăției, 1900, p.561

²Vasile Gaftone, „Graiul Maramureșului”, 19 august 2013

³CălinFelezeu, *Pinteza Viteazul între adevăr și legendă*, Editura Proema, Baia Mare, 1998

Hossu bazându-se pe *Jurnalul intim ținut de Mihaly Teleki cel Tânăr, căpitanul suprem al Districtului Chioar* a descoperit modul cum și de către cine a fost ucis prin trădare Pinte. El a fost ucis nu în 14 august, ci în 22 august 1703, căzând eroinic în luptă, împușcat. Se pare că a fost trădat chiar de Rakoczi, deoarece dobândise notorietate și constituia un real pericol, atât pentru împăratul Leopold I al Austriei, cât și pentru Rakoczi care voia suprimarea fostului său aliat, fiindcă Pinte lupta pentru autonomia Transilvaniei, dar neîncorporată în Ungaria¹.

În condițiile oprimirii sociale, economice și religioase își începe Pinte activitatea haiducească împreună cu cetele lui, care necesitau cheltuieli de întreținere. Ca haiduci, Pinte și ai săi atacau și jefuiau bogații: negustori armeni și evrei bogați, dar și români nobili și din ceea ce luau dădeau celor săraci. De aceea se bucurau de simpatia țăranilor din rândul cărora făceau parte, țăranii din satele Hoteni, Budești, Călinești, Breb, Desești, Sârbi, dar și din Lăpuș și Oaș.

Românii au fost loviți în calitatea lor de creștini ortodocși. Religia lor nu era agreată de cuceritorii unguri încă de la crearea regatului Ungariei sub influența bisericii catolice. S-a încercat mereu convertirea lor la catolicism, dar fără succes. Doar conducătorii cneji acceptă convertirea spre a nu-și pierde privilegiile și pentru a fi confirmați ca nobili cu diplome.

Încă din 1595 Mihai Viteazul a luat biserica ortodoxă sub protecția sa, biserica românească din Transilvania a depins ierarhic de biserica din Țara Românească. Domnitorul construiește la Alba Iulia o biserică mitropolitană ortodoxă, numind ca episcop al Maramureșului pe Arhimandritul Serghei de la Tismana. Tot atunci s-au întemeiat și câteva mănăstiri care după alungarea voievodului din Transilvania au fost pustiite. După cum susține prof. dr. Nuțu Roșca în lucrarea *Sfântul Ierarh Iosif Mărturisitorul din Maramureș*² Pinte Viteazul este o personalitate istorică remarcabilă. Ca erou al luptelor de apărare a valorilor etnice împotriva habsburgilor **Grigore Pinte lupta pentru obținerea de drepturi naționale și sociale, precum și dreptul la credința strămoșească.**

În perioada acțiunilor lui Pinte, Transilvania a trecut de la o stăpânire la alta, de la Imperiul Otoman la cel Habsburgic. În asemenea condiții Pinte a devenit „spaima bogaților și mila săracilor” faptele sale înscriindu-l în tiparul justițiarului care apără pe cei săraci și obidiți. „Haiducii... erau singurii apărători ai poporului față de domnii destrăbălați. Pe Pinte îl blăstămau numai asupritorii, iar cei săraci îi binecuvântau, imortalizându-l în balade și legende”³.

Parcurend bibliografia legată de viața și faptele haiducului, cumpănind păreri diferite despre locul nașterii lui, data morții, statutul social real al căpitanului și „voinicului de codru”, vom încerca să schițăm un portret al haiducului, așa cum reiese din variantele baladelor, poveștilor, colindelor din Maramureșul Istoric, începând cu cele mai vechi culegeri tipărite, înregistrate de la performeri vârstnici. Balade despre haiducul Grigore Pinte Viteazul au apărut încă în 1877 (Brașov).

Am ales cele mai reprezentative balade culese din satele Maramureșului Istoric de folcloriști consacrați:

1. Tit Bud, *Poezii populare din Maramureș*, 1908
2. Ion Bârlea, *Literatura populară din Maramureș* (Balada „Pinte Viteazul” culeasă din Berbești) vol. I, p.14

¹Valer Hossu, *Elita Chioarului*, 2011, pp. 189-199.

²Nuțu Roșca, *Sfântul Ierarh Iosif Mărturisitorul din Maramureș*, Baia Mare 2000

³Călin Felezeu, *Op. cit* p.62

3. Tache Papahagi, *Graiul și folklorul Maramureșului*, 1925 („Horia Pintii”, culeasă din Budești în 1920)
4. Petre Lenghel Izanu, *Poezii și povești populare din Maramureș* („Pintia la munte-o suit” și o variantă mai amplă „Versu Pintii celui viteaz”). Acesta precizează că balada a fost compusă după variantele locale care circulau în zonă de preotul Ioan Coman din Moisei, care a notat-o în caietul de „versuri” cu litere chirilice, această piesă folclorică a transcris-o cu litere latine Nicolae Doroș, fost preot din Breb. P. Lenghel Izanu menționa că balada este în colecția lui Nicolae Pipaș din satul Tisa.
5. „Balada lui Pinteia” culeasă de prof. Ion Vancea (colecție personală)
6. Colecția lui Laurențiu Mihaly ce cuprinde balade și tradiții locale despre Pinteia, cu varianta „Horia Pinteii” în care e inclus episodul luptei de la Baia Mare, publicată în „Acta Musei Maramorosiensis” vol. 5, „O culegere de folclor din Maramureș de la jumătatea sec. al XIX-lea” de muzeografului Ioan Boroica.
7. *Antologia de folclor din județul Maramureș*, „Pinteia” cu mențiunea că e culeasă de Iordan Datcu, pe urmele lui Ion Bârlea, din Berbești.
8. „Corinda Pintii” culeasă de Titus Bîlțiu Dăncuș și cinci variante culese din Călinești (4) și Văleni (1) și de Pamfil Bîlțiu în 2003, în *Studii de etnologie românească*, vol. 2 p. 58, editura Saeculum I.O. București. Aici este inclusă notarea muzicală a unei colinde, performer Berciu Petre, făcută de Constantin Arvinte și Isidor Răpă¹.
9. *Antologia Cu cât cânt, atâta sânt* (1989) care include o variantă a baladei „Horia lui Pinteia Viteazul” cântată de Victoria Darvai, prima interpretă în timp care a pus-o în circulație pe calea radioului.

Baladele au influențat colindele care își au punctul de plecare în aceste creații epico-lirice. Colindele au circulat în paralel cu baladele, având multe variante și multe motive comune cu acestea.

1. Un interesant text „Pinteia Viteazul” a fost luat în considerare de noi, fiind inclus în lucrarea lui Călin Felezeu, pp. 74-79. Varianta a fost culeasă de Nicolae Trâmbițoniu și preluată de autor din *Antologia de literatură populară*, Editura Academiei, București 1953, pp. 396-408.
2. Interesante sub aspectul informației au fost colecțiile publicate în revista „Memoria Ethnologica” de-a lungul anilor: colecția Titus Bîlțiu-Dăncuș, colecția Mihai Canciovici, colecția Ioan Dunca, colecția Augustin Micu unde sunt incluse povești și povestiri despre Pinteia păstrate în memoria colectivă consemnate de colecționari și repovestite.

Din textele aduse în discuție se observă că Pinteia a pătruns în sufletul omului de la țară acumulând calități ce îl tipizează ca viteaz, dar îl și individualizează ca individ. Variantele cercetate culese din Budești, Berbești, Breb, Oncești, Văleni, Călinești oglindesc în marea lor majoritate sfârșitul dramatic al haiducului. Haiducul din Maramureș are trăsături comune cu cel de dincolo de munți. Același cadru natural, același tip de viață, cu perioade de avânt sufletesc și luptă. Fie că se numește haiduc, voinic, hoț, lotru, pribeag, el este un răzvrătit, dornic de libertate și răzbunare. Pradă pentru el spre a trăi, dar împarte săracilor. Puternica personalitate a lui Pinteia a fost în stare să dea naștere la balade ample și de largă circulație.

¹O variantă a colindei lui Pinteia a fost culeasă din Oncești în 1913 de Bela Bartok în „Studii de etnologie românească” vol.2 p.66

În textele în discuție întâlnim **motive literare specific românești, dar și motive de circulație universală** incluse în țesătura epică prin contaminare cu alte creații din alte zone. Astfel unele motive se vor regăsi în colinde.

În varianta culeasă de Ion Bârlea, care e și cea mai citată în studiile de folclor regăsim **motivul visului premonitoriu**, ce-i anunță sfârșitul: „*Numai eu că am visat/ Cal fără țifărășag/ Capu fără comănac/ Pușcă nouă ruptă-n două/Și pe mine în bdicauă*”. Acest motiv îl întâlnim și în varianta lui Laurențiu Mihaly. Pinteia stă cu ortacii „*sub poale de codru verde*” (Bârlea) sau „*în munte să suie*” (Iordan Datcu și P. Lenghel Izanu), în munții Maramureșului, pe Gutâiul cel înalt. Se conturează cadrul natural, spațiul concret în care se localizează acțiunea, un loc protector pentru voinici. Apar și elemente topografice. Având nevoie de mâncare și muniție Pinteia le cere fărtașilor să meargă la Baia Mare „*După pită, după sare / După praf de cel mai tare*”.

Motivul trădării se dezvoltă gradat. Cel care pornește la Baia Mare este ispitit de dușmani să îl trădeze pe voinic, prin destăinuirea modului cum poate fi suprimat. Ca toți vitejii, Pinteia este **invulnerabil**, acesta fiind un motiv străvechi, și doar printr-o încercare cu tentă magică el poate fi omorât. Lăcomia duce la trădare, lucru condamnat de etica țărănească. Acest motiv se regăsește în toate variantele culese din zona Maramureșului Istoric, dar și în baladele din alte zone ale țării: *Toma Alimoș, Corbea*. Secretul destăinuit devine armă în mâinile dușmanului: „*Moartea Pintii că-i așe/ Cu trei spice de grâu sfânt/ Ș-on plumb mândru de argint/ Pân furcuța pieptului/ Unde-i greu voinicului*”.

În varianta lui Ion Bârlea, Pinteia se duce cu tovarășii săi la poarta Băii Mari și dă cu piciorul în ea cu puterea ce-o avea încât „*toată poarta că s-o spart*”. Este înzestrat cu puteri supranaturale. În celelalte variante, dar mai ales în povestirile despre el aflăm că îi învinge pe tătari, pe Fata Pădurii, vindecă bolnavi, poate să zboare cu o zburătoare din lemn de ulm¹. Dar eroul este ucis de ostașii împărătești, acțiunea se focalizează pe **motivul testamentului**. Toma Alimoș își lasă murgul „*unui tânăr frățior/ Cu părul gălbior*” care îi va continua acțiunea haiducească. Pinteia îl însărcinează pe Gheorghe să-i poarte sabia vitejească: „*Fii și tu fecior ca mine*” și îi roagă pe ceilalți să îl pomenească.

În varianta culeasă de Iordan Datcu din Berbești textul este mai concis. Gândul trădării, prin destăinuirea modului în care poate fi ucis e însoțit de cererea fărtașului de a-i da calul: „*Murguțul tău cel de vânt/ Cu coama până-n pământ*”. Mijlocul prin care Pinteia putea fi omorât prin împușcare se regăsește și în varianta lui I. Datcu: „*Trei grăunte de secară/ Trei de grâu de primăvară/ Trei grăunte de grâu sfânt/ Ș-on plumbuț mândru d-argint*”.

Ultima parte a baladei, în varianta lui I. Bârlea e un avertisment adresat voinicilor de a nu destăinui secretele ce le pot pune viața în pericol. În varianta cea mai cunoscută cântată de Victoria Darvai se remarcă și frumusețea melodică, în inflexiuni arhaice, care dau baladei caracteristica epico-lirică. Nici această variantă nu se abate de la tiparul convențional. Pinteia stă cu haiducii pe Gutinul cel înalt și cere unor tovarășii de-ai săi, din prudență, el fiind cunoscut, să meargă la Baia Mare după „*vin și după sare/ După colb de cel mai tare*”. Trădătorul ispitit de grofi destăinuie secretul iar Pinteia este ucis „sus pe Gutâi”. Moartea lui Pinteia e plânsă de toată lumea de pe Mara și Iza: „*Toată lumea blăstăma/ C-a omorât pe Pinteia / Mâna lor cea de-a dreapta*”. Finalul readuce în sufletul oamenilor din zonă speranța unei judecăți drepte pentru păcatul trădării.

¹ „Memoria Ethnologică” nr. 6-7, 2003, p.752

Pamfil Bîlțiu în studiul „Motive de largă circulație în folclorul românesc și universal”¹ aduce în atenția cercetătorilor motive de largă circulație, ca **proba puterii, invulnerabilitatea**, cu referiri la variantele baladelor despre Pinteia culese și din zona Lăpușului și a Chioarului.

O structură oarecum diferită o are „Horia Pintii” din colecția preotului Laurențiu Mihaly, un admirator al lui Tit Bud, vicarul Maramureșului, inițiatorul unei mișcări de culegere a folclorului întreprinse de cărturarii maramureșeni. **Motivul visului premonitoriu apare ca un avertisment.** Cel care îl ghicește „*un fecioraș mai mic*” îl sfătuiește să nu meargă la Baia Mare. Trădătorul este iscodit „*de domni de câne, bătrâni*” care îi cer secretul morții. Pinteia intră în oraș și e împușcat cu ajutorul unei practici magice prin care partea vulnerabilă era țintită: „*Cu trei cuie de potcoavă/ Cu de grâu grăunte nouă / De grăunte de primăvară / Cu trei gloanțe de argint*” alături de el rămâne Ștefan Mureșanul, Dumitru Sălăgeanul, Ion Ardeleanu, tovarăși credincioși care îl vor îngropa „*Că cinste bună ne-o dat / Doamne, bine ne-o purtat*” recunoscând omenia și curajul conducătorului. **Motivul armelor de voinicie care „ruginează”** este amplificat prin includerea unei secvențe elegiace dintr-o doină de jale: „*Je-le-i, doamne, cui i-jele/ Je-le-i frunzei și ierbe/ De armele Pinteii*”.

În varianta baladei despre Pinteia culeasă de Petre Lenghel-Izanu „Pinteia la munte-o suită” regăsim tiparul tradițional care se desfășoară în același fel, dezvoltând motivele întâlnite și la celelalte variante. Este inclus un episod, acela al fetei care îi scrie o scrisoare ca „*să-l celuiască*” să vină în Baia Mare, unde conform celor urzite de trădători va fi împușcat spre bucuria „pizmașilor”. Remarcăm dialogul alert între protagonist și tovarășii săi, apoi cu fărtatul trădător, și a acestuia cu ucigașii: „*Bună ziua, băimăreni/ Bună ziua ți-om pofti/ Spune-ne moartea Pintii/ Că noi bine te-om plăti*”. Versurile sunt mai cizelate, metrica este mai bună, probabil s-a intervenit în text.

Cealaltă variantă „Versu Pintii celui viteaz” poartă pecetea celui care a compus-o după variantele locale, Ion Coman fiind preot la Moisei, Vișeu de Jos și Săpânța. Avem repere precise spațio-temporale legate de acțiunea lui Pinteia: „*Din munții Maramureșului/ Cam deasupra Băii/ Striga tocma la Smedru*”. El își sfătuiește ortacii să-și petreacă iarna pe la satele lor și să se întâlnească primăvara. În această parte introductivă descrierea iernii ce se apropie cuprinde elemente de pastel prin includerea unor versuri întâlnite în doinele de haiducie: „*Dacă frunza-n codru pică/ Voinic n-ajunge nimică./ Dacă frunza codru lasă/ Tăți voinicii trag pe-acasă./ Noaptea-i mare/ Și frig tare/ Trecu vara, vai, maica/ Vine iarna, mașteha!*” Când a înfrunzit codrul, voinicii s-au întâlnit hotărâți să ajungă la Baia Sprie să se aprovizioneze. Fărtatul va merge la Baia Mare unde este prins de „băieși” (soldați sau stăpânii minelor de aur), amenințat și întemnițat pentru a descoperi secretul morții lui Pinteia: „*Un plumbuț de aur suflat/ Cu tri grăunțe de grâu curat/ De potcoavă tri grăunțe/ Și de piper tri grăunțe*.” Trădătorul în această variantă va fi și ucigașul, atrăgându-l prin vicleșug. Pinteia destăinuie visul premonitoriu, crede că „*Pe fărtatul meu l-au prins*” și se hotărăște „să între în Baie” (Baia Mare), „*Să străbatem doburile/ Să luăm arginturile/ Să trăim și noi cu ele/ Pe fărtatul să-l scoatem*”. Intrarea în Baia Mare se face ca în varianta lui Ion Bârlea, prin forțarea porții. Momentul este descris prin câteva detalii ce conferă mult dinamism acțiunii: „*Pinteia la poartă sose/ Cum sose o și zdrobe/ Cu baltă că o tăie/ Și tăt jos că o rumpe*”. Aglomerarea de verbe de mișcare pregătește secvența sfârșitului haiducului trădat de cel pe care îl considerase apropiat și împușcat tot de acesta. Spiritul justițiar acționează. Ucigașul este legat în fiare și tras pe roată chiar de băieșii cărora le dezvăluise secretul, pedepse frecvente la începutul secolului al

¹Pamfil Bîlțiu, *Studii de etnologie românească* vol. I, Colecția Mythos p.300

XVIII-lea, aplicate și țăranilor plătitori de dări, care deveneau datornici la feudali din cauza sărăciei.

Că la baza compunerii acestei balade au stat mai multe variante culese de Ion Coman este episodul intercalat în text, referitor la prețuirea curajului lui Pintea de către Împărat: „În țara împăratului/ Un voinic ca Pintea nu-i”. Împăratul, principele Francisc Rakoczi II, la a cărui răscoală a participat Pintea, le transmite băieșilor că acesta ar fi trebuit să lupte în oastea sa, probabil cu tătarii și „ca să-i deie lui grație”. Se face referire la înțelegerea și grațierea faptelor haiducului și cetașilor, când s-a interzis să li se spună tâlhari, dovadă că renumele și vitejia lui Pintea erau recunoscute. De aceea băieșii au fost nevoiți să plătească dări tot mai mari. Soarta lui Pintea e deplânsă de Țara Maramureșului: „Jele-i, doamne, țării/ Țării și Băii/ Băii și frunzei/ De ticuța Pintii”. Ticuța (părul) haiducului va fi fost pus în poarta Băii: „Și o picură picurile/ Și o cară pasările/ Din toate primăverile/ Pă sub toate streșinile/ De-s noiesc și cuiburile”.

Această variantă are o țesătură epică mai amplă, momentele acțiunii au dinamism. Narațiunea e mai puțin convențională ca în alte variante. Găsim elemente de artă specifice stilului oral, ceea ce s-a adăugat vorbirii obișnuite. Enumerațiile, exclamațiile, interjecțiile, o suită de epitețe dau descrierii culoare și ne pun în fața unui text cu valențe artistice deosebite. Considerăm că acest text e cel mai realizat artistic dintre toate.

Varianța culeasă de Tache Papahagi în 1920 din Breb urmează același tipar ca celelalte, succesiunea momentelor fiind mai apropiată de varianța culeasă de Ion Bârlea. Remarcăm enumerațiile și repetițiile care au rolul de a grada tensiunea generată de întâmplările dramatice.

Am mai cercetat două variante din colecția prof. Ion Vancea și prof. Doina Voina (lucrări de gradul I) dar variantele nu aduc nimic nou, nici în ce privește informația și nici din punct de vedere al realizării artistice.

Spre deosebire de baladele haiducești din alte zone ale țării unde protagonistul apare individualizat prin câteva trăsături fizice, în variantele baladei lui Pintea, **portretul fizic** nu e prezentat. Pintea este descris atât în ipostaza de om sărac, nevoit să muncească la alții, dar și în aceea de haiduc. În povestea „Pintea și zâna din Ieud” din colecția lui Titus Bîlțiu Dăncuș aflăm că era frumos, harnic și blând. O altă poveste din colecția lui Gavril Aurelius Bălan precizează că a fost un om chipeș, smead la față, cu ochi negri, un maramureșean ca cei întâlniți de Tache Papahagi în călătoriile sale: „În general e brun, cu priviri sigure, senine și pătrunzătoare, robust și învingător al oricărei munci de munte, cu pletele lăsate pe umăr, trăsăturile feței regulate și severe, cu o caracteristică gravitate în înfățișarea lui, manifestată prin gest și umblet, ca și prin plete, o mândrie sufletească”.¹ E foarte probabil ca Pintea să se fi înscris în acest tipar, căci povestea adaugă că „nu purta mustați și nici barbă deși cele mai multe sculpturi și portrete îl înfățișează cu mustați și barbă, și desigur, cu plete.

Se conturează un portret al unui erou asemenea unuia din basme, prin multe însușiri fizice, fixate prin acumulări de epitețe. Astfel o persoană reală a devenit personaj în creațiile populare și personalitate proiectată în mit. Pintea maramureșeanul se dovedește un om curajos, netemător de moarte, devotat tovarășilor săi. Faptul că în situații deosebite s-a arătat generos cu țăranii îl fixează în galeria eroilor populari, prin calitățile sale de oștean viteaz, cu credință în oameni și divinitate. Vasile Gaftone în lucrarea *Pintea Viteazul Oștean*² afirmă că „Pintea Viteazul este o personalitate istorică remarcabilă”. Nuțu Roșca³ citează opiniile lui Lucian Predescu potrivit cărora „haiducul

¹Tache Papahagi, *Grai, folklor, etnografie*, Editura Minerva București, 1981, pp.99-100

²„Memoria Ethnologica”, nr. 6-7, ianuarie-iunie 2003

³Nuțu Roșca, *Op. cit*

de la Măgoaja” a luptat și pentru apărarea bisericii strămoșești, contra unirii cu Biserica de la Roma.

Din această succintă caracterizare, ținând cont de toate informațiile obținute de istoria orală, din documente și balade putem afirma că Pinteia a reprezentat pentru toți românii un model de omenie și curaj, un luptător viteaz apreciat chiar și de cei împotriva cărora a luptat, devenind în timp emblematic ca toți eroii populari fixați în conștiința poporului. Baladele și cântecele de cătănie și război sunt specii pe cale de dispariție. Ele au oferit însă exemple de oameni înzestrați cu virtuți deosebite ce pot oferi modele de patriotism și demnitate. Cercetătorii vor evidenția și alte aspecte din viața lui Pinteia, căci personalitatea sa oferă încă multe posibilități de a descoperi alte însușiri ale personalității sale, devenite simbol al luptei pentru libertate, neam, credință.

Bibliografie

- Bârlea, Ion, *Literatura populară din Maramureș, I*, București 1968
Bârlea, Ovidiu, *Folclorul românesc II. Momente de sinteză*, Editura Minerva, București, 1983
Bilțiu, Pamfil, *Studii de etnologie românească* vol. I, II, Colecția Mythos, Editura Saeculum I.O., București 2003
Bud, Tit, *Poezii populare din Maramureș*, București 1908
Felezeu, Călin, *Pinteia Viteazul între adevăr și legendă*, Editura Proema, Baia Mare, 1998
Fochi, Adrian, *Cântecul epic tradițional al românilor*, Editura Științifică și Enciclopedică, București 1985
Memoria Ethnologica nr. 6-7, 8-9 din 2003, Editura Centrului Creației Populare Maramureș
Papahagi, Tache, *Grai, folklor, etnografie*, Editura Minerva București, 1981
Pop, Dumitru, *Folcloristica Maramureșului*, Editura Minerva, București, 1970
Pop, Dumitru, „Religiozitatea populară în folclorul și comportamentul românilor” din *Coordonate ale culturii populare românești în perspectivă etnologică*
Roșca, Nuțu, *Sfântul Ierarh Iosif Mărturisitorul din Maramureș*, Baia Mare 2000

Icoană zugrăvită pe lemn din Biserica Sfântul Nicolae din Vadu Lupului/Vadu Izei, secolul al XVIII-XIX-lea

Ioan Borlean

Rezumat

Cercetarea de față are menirea de a identifica valoarea artistică și religioasă, curentul artistic în care se încadrează, stadiul de conservare, autorul și perioada realizării icoanei reprezentând pe "Sfânta Maria cu pruncul", singura lucrare rămasă din biserica Sfântul Nicolae din Vadu Lupului după demolarea și strămutarea lăcașului la 1884.

1.0. Icoana semn vizual al comunicării cu Dumnezeu

Frumusețea icoanei decurge din adevărul relevat de icoana contemplată.

Icoana este un simbol aparte, care nu indică doar cele simbolizate, nu doar mijlocește trăiri emoțional-duhovnicești prin intermediul asociațiilor, ci reflectă întru sine cele simbolizate și ni le revelează. Icoana îl introduce pe om în lumea veșniciei.

În iconografia bizantină liniile sunt sigure și clare. Iconografiile recurg adesea la culori contrastante care amplifică sunetul icoanei, conferă temeinicie și claritate planului subiectului și fiecărui chip reprezentat în icoană. Lumina "pliurile" de pe chipul și veșmintele sfinților sunt simboluri ale luminii veșnice, energia dumnezeiască necreată, extra-spațială, semne vizuale ale comunicării cu Dumnezeu. ^[1]

1. 1. Aria de răspândirea a icoanelor

Aria de realizare a icoanelor – produs specific al creștinilor a fost vechiul teritoriu al Imperiului Bizantin (Grecia, Bulgaria, Serbia, Italia, Creta, Țările Române, sudul Poloniei, estul Slovaciei, Rusia și Asia Mică).

În Țările Române icoanele au avut un rol important ca obiecte de cult, dezvoltat în epoca evului mediu, constituind tâmpla sau iconostasul, care despărțeau altarul de naos. Acestea mai înnobilau palatele princiare, reședințele episcopale, locuințele marilor boieri sau sfințeau casele țăranilor.

Țara Maramureșului o zonă cu veche și statornică viață românească, încă din secolele al XIV-lea și al XV-lea, a avut o puternică autonomie a bisericii, fiind ctitori și proprietari familiile cneziale locale. Este cunoscut faptul că la 1391, Mănăstirea Peri obține statutul de stavropighie și dezvoltă un puternic centru cultural și spiritual religios, realizându-se primele traduceri de texte în limba română de pe întreg spațiul românesc, cunoscut prin Codicele de la Ieud. ^[1] În biserici și muzeele Maramureșului se găsesc un număr apreciabil de icoane pictate din veacurile al XIV-lea și al XV-lea, amintim aici icoana "Sfântului Ioan Înaintemergătorul", aflată în biserica din Budești (Josani), pe spatele aceleiași icoane a fost pictat în secolul al XVIII-lea Isus Pantocrator. O altă icoană maramureșeană valoroasă este cea din colecția Muzeului Maramureșului, reprezentând pe "Maica Domnului cu pruncul" provenită de la biserica din satul Văleni, biserica fiind cumpărată din Cuhea și avea și icoane mai vechi, altele decât cele din iconostas. ^[3]

1. 2. Icoana obiect de cult

Din scrierile bisericii creștine "Arta sacră a icoanei nu a fost inventată de artiști. E o instituție venită de la Sfinții Părinți și din Tradiția Bisericii (al VII-lea Sinod

de la Niceia). Reprezentarea Domnului pe icoane în înfățișarea sa omenească, slujește pentru convingerea ereticilor care pretind că El nu a devenit om decât în închipuire și nu în realitate. „[2], p. 145.

Paul Evdochimov menționează ”Fie prin contemplarea Scripturii, fie prin reprezentarea icoanei . . . ne aducem aminte de toate prototipurile și suntem duși în preajma lor. Ceia ce Evanghelia ne spune prin Cuvânt, icoana ne spune prin culori, ne face prezenți” „[2], p. 158

Același autor lămurește ”Icoana este sfințită prin numele lui Dumnezeu și prin cel al prietenilor Lui, pentru aceasta ea primește harul Duhului dumnezeiesc” „[2], p. 175

1. 3. Pictori de biserici și zugravi de icoane din Maramureș

Cercetarea de față ne confirmă legătura strânsă între pictorul muralist (realizează pictura pe mur/perete) și zugravul de icoane (realizează pictura pe suport de lemn), fiind același meșter. Meșterii realizează și pictura pe mur/perete și icoanele iconostasului în aceeași tehnică, culori obținute din pământuri colorate sau vegetale pe bază de apă și liant de amestec iarficare a culorilor fiind o emulsie din cazeină din ou sau cazeina din lapte, puțin ulei, uneori puțin oțet, funcție de rețeta meșterului.

Despre ce îi diferențiază sau leagă în arta lor pe meșterii care au lucrat în acest areal, Anca Pop-Bratu apreciază: „*Analiza picturii murale maramureșene ne-a relevat coexistența unor structuri stilistice diverse. Definitiv este în acest sens atitudinea față de spațiu, a pictorilor atașați tradiției bizantine sub influența înnoitoare a barocului. Modul în care este reprezentat acest efect (înnoitor) diferă de la un pictor la altul, ținând când de ordinea mai subtilă a distribuției unor accente grafice în ritmul compoziției, când de ponderea sporită a ornamentelor, când, în sfârșit, de însăși compunerea fastuoasă a formelor în spațiu.* [4]

O analiză a epocii în care activează acești meșteri realizează Vasile Drăguț care apreciază această schimbare, adaptare la noile cerințe sociale s-a produs și asupra realizărilor din domeniul picturii pe mur și zugrăvirea icoanelor la sfârșit de secol al XVIII-lea și început de secol al XIX-lea, astfel: ”*Subliniem observația că ceia ce s-a petrecut în pictura murală maramureșeană a fost o asimilare creatoare, originală-deci nu o imitație modestă de tip periferie, -scoatem în evidență un adevăr valabil pentru secolul al XVIII-XIX. Într-o epocă în care vechea societate feudală se află într-un accelerat proces de destrămare, iar apetitul cultural al fostelor vârfuri sociale intrase în declin, asistăm la o semnificativă explozie de inițiativă și de energie creatoare în rândul breselor de la oraș și mai ales în mediul sătesc, întreaga țară acoperindu-se de frumusețea proaspătă a ctitoriilor țărănești*”. [4]p. 7

Reprezentanții de seamă ai acestor transformări stilistice sunt Alexandru Ponehalski, Radu Munteanu și Ioan Plohod.

Alexandru Ponehalski, pictor ambulant, venit din ținuturile poloneze, stabilit vremelnice la Berbești prin activitate și căsătorie, este continuator al artei post-bizantine pe meleagurile maramureșene, „accentuând caracterul narativ și stilul grafic” [4]p. 89, fiind cel mai prolific meșter realizând pictura interioară a 12 biserici menționate în tabelul 1 și cu siguranță un mare număr de icoane pe lemn.

Radu Munteanu, venit din Țara Românească și stabilindu-se în părțile Lăpușului la Ungureni, „atinge gradul de rusticitate în care spiritul decorativ, devine dominant, se exprimă prin mijloace apropiate de arta populară”. [4]p. 89

Ioan Plohod, zugrav din Dragomirești, Comitatul Maramureș, se face cunoscut prin zugrăvirea bisericii de la Bârsana la 1806 alături de meșterul Teodor Hodor, zugrav din Vișeu de Mijloc. „Colaborarea cu cel care a introdus pictura de factură barocă și rococo în bisericile Maramureșului nu va rămâne fără ecou în opera lui Ioan Plohod” [4]p. 89

Este recunoscut ca fiind autorul picturii interioare a cinci biserici și cinci iconostase în Țara Maramureșului, vezi tabelul 1.

Figura 1. Icoana "Sfânta Maria cu pruncul" din Vadu Lupului/Vadu Izei

Icoana "Sfânta Maria cu pruncul Isus Hristos" din biserica veche din Vadu Lupului/Vadu Izei

^[1] Gusev, Nicolai & colaboratorii, "Îndrumar iconografic", Editura Sophia, București, 2007.

^[2] Evdochimov, Paul, "Arta icoanei-o teologie a frumuseții", Editura Meridiane, București, 1993.

^[3] Porumb, Marius, „Icoane din Maramureș”, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975;

^[4] Pop-Bratu, Anca, "Pictura murală maramureșeană-Meșteri zugravi și interferențe stilistice", Editura Meridian, București, 1982.

2.0. Etapele realizării acestei cercetări

În realizarea acestei cercetări am parcurs următoarele etape:

- Realizarea documentării bibliografice, cu referire la pictura și icoanele din bisericile maramureșene;
- Vizita la biserici și muzee din zonă pentru fotografierea icoanelor cu tema „Sfânta Maria cu pruncul”, iconostasele și tâmpla altarului, pentru indicarea poziției privilegiate în cadrul iconostasului, introducerea unor planșe desenate și fotografii explicative;
- Documentarea asupra istoricului icoanelor fotografiate, introducerea într-un tabel (autor, biserica unde se află, anul realizării,);
- Juxtapunerea icoanelor fotografiate, pentru a le putea mai ușor compara, analiza;
- Concluziile cercetării;

3.0. Descrierea icoanei de la Vadu Lupului/Vadu Izei

Icoana este realizată pe **suport de lemn** de bradgrunduit pe fond alb(emulsie de clei de oase și praf de cretă/var), din două bucăți lipite longitudinal, fără pene de lemn împotriva covățirii suportului.

Rama din lemn (esență moale, tei) a fost sculptată, modelând un format de frunze decorative la exteriorul ramei. Interiorul ramei este regulat, linii drepte iar exteriorul neregulat decupând forma frunzelor modelate. Partea de sus a ramei icoanei este diferită ca dimensiune/formă indicând faptul că icoana a fost încadrată într-un întreg decorativ de tip iconostas. Atât prin dimensiune cât și prin formatul ramei icoanei, consider că a făcut parte din icoanele împărătești, așezată în partea de jos, frontal, a iconostasului, în dreapta icoanei Mântuitorului Isus Hristos. Rama a fost acoperită cu folie de argint(acum este greu să distingem culoarea datorită stratului de fum de lumânări așezate peste ramă).

Dimensiunile icoanei sunt (680 x 460) mm incluzând și rama sculptată. Rama are lățimea de 55 mm și grosimea de 32 mm. În partea de sus rama are o formă deosebită prin ocuparea unei părți din suportul pictat și rotunjit în zona centrală, făcând loc aureolei din jurul capului Sfântei Maria. Rama în partea de sus având un spațiu mai mare, acest spațiu a fost decorat cu frunze mai mari modelate plastic.

Punerea în pagină/Compoziția denotă o bună cunoștință și simț al proporțiilor. Așezarea Sfântei Maria, este o poziție asemănătoare canonului icoanelor de cult bizantin, poziția mâinilor, a capului în semi profil cu privirea spre privitor, dar fără înclinația în jos, și fără privirea în jos sau spre pruncul Isus. Reprezentarea pruncului Isus Hristos este în canonul răsăritean, chipul văzut din față, în mâna stângă ține învățătura creștină, un papirus rulat cu text scris, iar cu mâna dreaptă și degetele în poziție de binecuvântare a celor care se închină.

Desenul este realizat viguros prin imprimarea în stratul de grund al suportului, pentru a nu se pierde în momentul colorării icoanei. Desenul anatomic bine realizat, proporția capului, detaliile feței, proporția mâinilor, precum și reprezentarea proporției pruncului Isus.

Coloritul personajelor, cromatica de ansamblu a icoanei este dominat de culoarea roșie luminoasă, având un modelaj discret al faldurilor îmbrăcămintei. Culoarea vestimentației secundare verdele închis smarald pune în valoare roșul, exaltând contrastul simultan al complementarelor. Auriul fondului pune în valoare cele două culori, roșul și verdele și oferă o imagine feerică de sărbătoare icoanei cu adevărat împărătească. Îmbrăcămintea pruncului Isus este de culoare albă, dar cu falduri mai pronunțate și modelate mai în detaliu, umbre pronunțate, în comparație cu veșmintele

Sfântei Maria, care au doar o zonă mai mișcată/modelată cu umbre și cute pronunțate în zona mâinii drepte, libere.

Perspectiva cromatică este asigurată de contrastul roșu-verde al îmbrăcăminte, luminoase și saturate a culorilor și contrastul personajului, colorat dar mai închis la culare în comparație cu fondul luminos auriu cu o variație de nuanțe luminoase date de modelajul desenului incizat, crenguțelor cu frunze de stejar, specific iconarilor din această regiune.

Perspectiva geometrică este sugerată doar de rama sculptată de culoare închisă (acum), care dă o anumită adâncime fondului pictural luminos auriu.

Chipul Sfântei Maria de formă ovală prelungit, este luminos, cu un modelaj discret, cu umbre ușoare și accente doar în zona ochilor, a nasului și a gurii. Nasul este drept alungit, buzele cărnoase cu o expresie reținută, indecisă. Expresia ochilor este mai degrabă tristă în ciuda coloritului luminos al icoanei, privirea este directă, spre privitor pentru a intra în dialog cu acesta.

Expresia mâinilor este calmă, în ansamblu liniștită, fără povara greutății pruncului Isus. Mâna stângă pare grijulie, protectoare, în timp ce mâna dreaptă în cadrul compoziției conduce privirea către pruncul Isus Hristos Mântuitorul.

Impresia de ansamblu a icoanei este de armonie între detalii și întreg, chipul/fața Sfântei Maria este senin, oferind o imagine binevoitoare și optimistă celor care se închină, mijlocitoarea celor care se roagă pentru îndeplinirea dorințelor de către bunul Dumnezeu a tot puternic. Expresia chipul pruncului Isus Hristos nu poate fi descifrat datorită lipsei picturii căzute până la nivelul suportului de lemn. În jurul capului sunt realizate aureole bine conturate. Pe fundalul lucrării se disting cu greu inscripția cu litere chirilice, deasupra umărului Maicii Domnului „MPΦ”, în partea de sus a capului pruncului Isus sunt marcate literele în chirilică „EXE”.

3. 1. Poziționarea icoanei este după modelul epocii iconostaselor de rit bizantin, observate și astăzi la bisericile din Maramureș.

Tâmpla altarului este decorată cu icoane aliniate orizontal (registre) care sunt așezate de sus în jos, astfel: Isus Hristos pe cruce, la baza crucii Maica Domnului și Sfântul Ioan Botezătorul. Linia/friza a doua sunt cei 12 prorocii în medalioane circulare, în mijloc icoana Maica Domnului Orantă. Rândul/friza al treilea sunt reprezentați cei 12 apostoli, în centru icoana ”Deisis” sau ”Sfânta Treime”. Rândul al patrulea sunt icoanele marilor sărbători ale credinței ortodoxe. În registrul inferior, în planul ușilor împărătești se găsesc icoanele împărătești: ”Isus Hristos Învățător”, ”Maica Domnului cu pruncul Hristos” în zona centrală, iar în părțile laterale (stânga) Sfântul Nicolae și icoana de hram a bisericii(dreapta). Pe ușile împărătești sunt reprezentați arhanghelii Mihail și Gavril sau Diaconii Laurențiu și Ștefan.^[8]

În bisericile maramureșene mici, pe tâmpla iconostasului nu sunt montate icoane pe lemn ci sunt pictate pe întreg spațiul de forma semicirculară, teme ordonate astfel: **în rândul de sus** Isus Hristos pe cruce, la baza crucii Maica Domnului și Sfântul Ioan Botezătorul, Punerea în mormânt. **În rândul al doilea** sunt cei 12 proroci, în mijloc icoana Maica Domnului Orantă. **Rândul al treilea** sunt reprezentați cei 12 apostoli, în centru icoana ”Deisis” sau ”Sfânta Treime”. Apoi sunt așezate icoanele pictate pe lemn reprezentând 12 sărbători / praznice ale anului. Rândul de la baza iconostasului, la nivelul porților împărătești sunt prezente în ordinea Erminiei picturii bizantine. (dupăManualul zugravului - Ieromonahul **Dionisie din Furna**, iconograf grec viețuitor în secolul al XVII-lea)^[8]

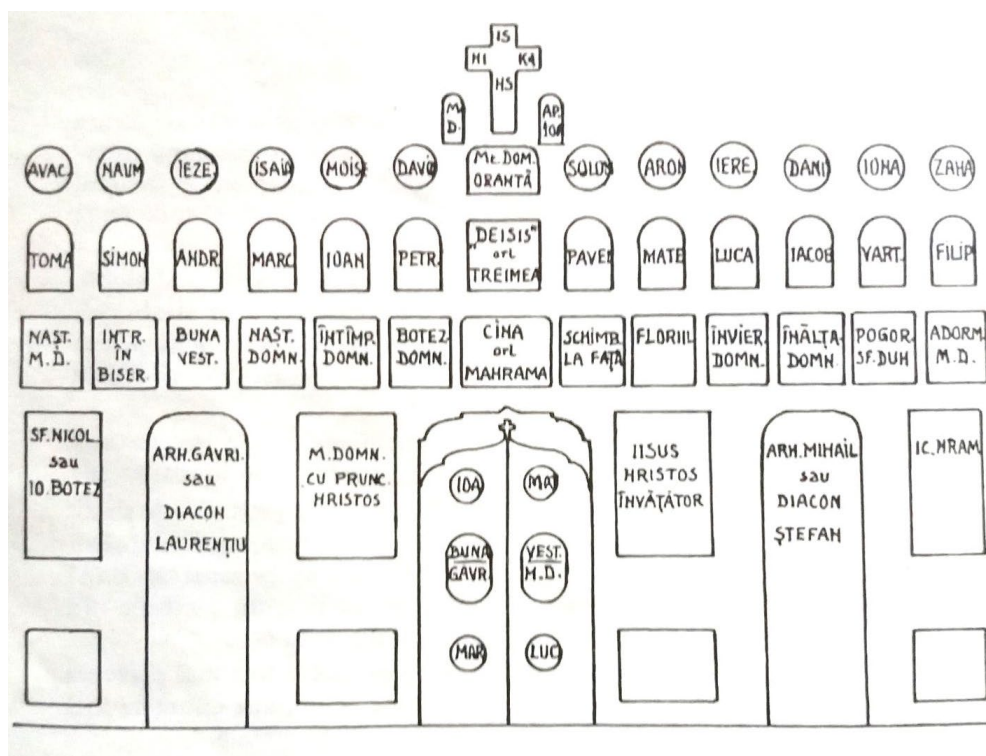
Figura 2. Pictura tâmplei altarului bisericilor maramureșene din secolele XVI-XIX.

Pictura tâmplei altarului bisericii Căienisat Călinești realizată de Zugravul Alexandru Ponehalski în anul 1754

Foto Ioan Borlean, 2013

Figura3. Poziționarea icoanei „Sfânta Maria cu pruncul” în cadrul iconostasului

Schița iconostasul bisericii de rit bizantin, secolul al XVI-lea

Sursa: Cristea, George, "În țara bisericilor de lemn", Editura Mitropolia Banatului, 1989

Reproducere după "Erminia picturii bizantine" versiunea lui Dionisie din Furna întocmită între anii 1701-1733, republicat în Ed. Mitropolia banatului în 1979 sub îngrijirea lui C. Stănescu-Verna^[8]

3. 2. Analiza comparativă

Icoana aparține Parohiei Ortodoxe Vadu Izei. Această icoană este singura icoană veche, rămasă de la bisericile vechi din Vadu Lupului. Știm că la 1530 există preot în sat,^[7] și presupunem că exista și biserică de lemn în stil maramureșean.

a. Icoana ar fi putut să facă parte din iconostasul bisericii cu hramul Sfântul Arhanghelii Mihail din Vadu Lupului, biserică pe care o vizitează Episcopul de Muncaci la 1751, pe care o descrie astfel "și era construită din bârne de lemn, cu turn, în

stare bună, pictată interior, cu mai multe obiecte bisericești, cărți de ceremonie, cu excepția Triodului.^[7]

b. Nu știm dacă icoana a făcut parte din iconostasul bisericii Sfântul Arhangheli Mihail sau din iconostasul bisericii aduse din Berbești și montate în Vad pe Ulița Bătrână la anul 1758.^[5]

Această biserică cu hramul Sfântul Nicolae notată și pe Harta Josefină la 1773^[12] dar și pe Harta Cadastrală, Vadu la 1860^[13] a fost demontată și vândută Parohiei Berbești la 1884, după terminarea construcției noii a biserici de piatră din Vad cu hramul Sfântul Nicolae (II).^[5]

Nu știm ce s-a întâmplat cu biserica transportată din comuna Vad în comuna Berbești, nici cu iconostasul ei.

Trei icoane realizate de Alexandru Ponehalski pentru noua biserică din Berbești, "Maica Domnului cu Pruncul", datate 1759 și "Isus Învățător" datat 1760, precum și "Nașterea Precisnei" sunt expuse acum în Muzeul Mănăstirii Bârsana.^[6]

O fotografie realizată de Atanasie Popa a bisericii și iconostasul din Berbești înainte de demolarea din 1932 a fost publicată de către Alexandru Baboș^[10] și oferă informații importante despre forma, conținutul și stare deplorabilă în ansamblu a edificiului.

Muzeul Maramureșului din Sighetu Marmăției are în inventarul său patru icoane pictate pe lemn, care provin de la Biserica din Berbești, care au fost predate muzeului, de preotul Voinea Daniel în anul 1962. Muzeul mai deține și două uși împărătești din iconostasul bisericii de la Berbești care au fost predate una în anul 1962, alta în anul 1972.^[9]

Autorul acestei icoane din Vadu Izei este necunoscut. Voi încerca să asociez pictura zugravul NECUNOSCU autor al icoanei de la Vadu Lupului/Vadu Izei cu lucrările meșterilor zugravi care au pictat bisericile și icoane în Maramureș în secolele XVII-XVIII și început de secol al XIX-lea. Am urmărit zugravii și bisericile unde au pictat/restaurat lăcașurile de cult, icoanele realizate și dateate, eventual înscrisuri particulare (donatori și mențiuni).

În etapa de vizită la obiectivele vizate în tabel am fotografiat icoanele din biserici și muzee cu tema "Maica Domnului cu pruncul". Am ordonat imaginile pentru a fi mai ușor de vizualizat simultan, apoi vizualizând detaliile le-am comparat între ele. Un indiciu important ar putea fi rama sculptată cu un modelaj mai rar întâlnit/realizat, la prima analiză bibliografică avută la dispoziție (cărți, albume, fotografii), dar nu au fost găsite asemănări.

^[5] Bud, T., „Date istorice despre protopopiatele, parohiile, mănăstirile române din Maramureș din timpurile vechi până în anul 1911”, Sighet, 1911.

^[6] Batin, Laurențiu, "Berbești - Credință, oameni și tradiții", Editura Universitatea de Nord, Baia Mare, 2013

^[7] Ardelean, Livia, "Câteva contribuții la studiul populației din 2 sate maramureșene: Vadu Izei și Berbești în secolele XIV-XIX", articol publicat în Revista Arhivei Maramureșene, nr. 6/2013, pag. 11-52, nota 124- Conscripția se află la Arhivele Naționale Maghiare (M. O. L.), Dica-jegyzékek. Raksd. A. 2642. Tom XXI

^[8] Cristea, George, "În țara bisericilor de lemn", Editura Metropolia Banatului, 1989

^[9] Muzeul Maramureșului, Secția de Etnografie, Sighetu Marmăției, 2019.

^[10] Baboș, Alexandru, "Pe urmele unei tradiții constructive sacre. Biserici de lemn, meșteri și ctitori în Maramureș până la cumpăna secolului al XVIII-lea", Editura Universitatea Lund, 2004;

^[11] Teodorescu, Mirela Gheție, I., „Manuscrisul de la Ieud”, Editura Academiei RSR, București, 1977

^[12] Harta Comitatului Maramureș, localitățile învecinate cu Farkasrev la anul 1773.

^[13] Arhiva statului, Harta topografică - Satul Farkasrev/Vadu din Comitatul Maramureș, Regatul Ungar, 1860

Datorită apropierii geografice a celor două comune Berbești și Vad și a legăturilor istorice între familiile nobiliedin cele două comunități dar și faptului că zugravul Alexandru Ponehalski a locuit în Berbești, el este primul "suspect" al realizării acestei icoane de la Vad.

Analiza făcută nu ne indică prin nimic faptul că icoana de la Vad ar fi realizată de zugravul Alexandru Ponehalski. Rama de formă și ornamentațiidiferite, poziția capului Sfintei Maria diferită, forma feței diferită, privirea diferită, expresia ochilor diferită, construcția anatomică a feței și mâinilor diferită, tratarea veșmintelor, lumini și umbre diferit, acordul cromatic diferit (roșu-albastru la Alexa Ponehalski) și roșu verde în icoana de la Vadu Izei.

Urmărind icoanele realizate de zugravul Alexandru Ponehalski din Muzeul Mănăstirii Bârsana, Muzeul Maramureșului, Biserica din Desești, Biserica din Budești - Josani observăm unitatea de stil, desen, același chip și expresie a Maicii Domnului în toate reprezentările, **diferite** de icoana de la Vadu Lupului/Vadu Izei. Trebuie să continuăm cercetarea în altă locații/biserici.

Urmărind pictorii/zugravii din zona Maramureș, în referințele la biserici am ordonat meșterii după vechimea intervenției lor în lăcașele de cult (zugrăvirea pereților sau pictarea iconostasului, sau realizarea de icoane) menționând datarea lucrării acolo unde există.

Mai jos se poate urmări cu ușurință în tabelul 1 această sistematizare a cercetării.

Am revăzut pictura interioară și în special iconostasele cu icoanele împărătești din tabelul 1 pentru a găsi asemănarea cu icoana de la Vad și de asemenea a oferi o datare apropiată de data realizării acestei icoane, fără datare, fără a fi menționat autorul, cumpărătorul sau donatorul.

Tabel 1. Zugravii și bisericile pictate de meșteri în Țara Maramureșului

Nr. crt.	Numele zugravului	Biserica	Anul activității	Pictura paritală	Icoane, iconostas
1	Alexandru PONEHALSKI -din Berbești	Călinești, 1784 Biserica din Susani	1754	-restaurare	
	-Pictor cu atelier itinerant	Călinești 1663 Biserica Căieni	1754	Pictură pe perete	-tâmpla iconostas
	Ajutor meșter Iosip Iacov din Sârbi	Sârbi Susani, 1639 montarea turnului	1760, 1762	Pictura pe perete	-tâmpla iconostasului
		Berbești	1758, 1759, 1760, 1769	pictură	-icoane
		Budești Josani meșter Gozdă, 1643	1762		-icoane
		Budești 1760 Biserica din Susani	1776	Pictura pe perete	-uși iconostas 1628
		Ieud Biserica din Deal	1765 1782		-12 icoane prăznicar
		Săliștea de Sus-Biserica Nistorești	1772		-icoane
		Bârsana,	1751	-	-1 icoană
		Desești, 1780	-	1752, 1778 1780	-icoană, -tâmpla și 4 ic. la iconostasului
		Muzeul Năsăud	1768	-	-1 icoană
	Alexa Zugravul	Mănăstirea Giulești	1779		-2 icoane
2	Radu Munteanu din Ungureni-Țara Românească	Desești	1780	-pictura	-4 icoane
		Glod	1771	-	-icoane
		Poienile Izei	1785	1794	-icoană

					proscomidia
		Sârbi Susani, 1639 -meșter al bisericii Gozdă	Sec. XVIII	-	-icoane
		Sârbi Josani	1775		-2 icoane
3	GHEORGHE zugravul -din Desești	Desești, 1770	1780	-pictura	-icoane
		Giulești	1783		
4	Popa Ioan	Sat Șugatag 1642	1753	-picura	-1 icoană de zugravul Vișovan Gheorghe la 1785
5	Teodor HODOR zugravul -din Vișeu de Mijloc	Cornești, 1615	Început de secol XIX-lea	Pictura interioară	-icoane
		Bârsana, 1711	1806	Pictura interioară	
6	ȘTEFAN zugravul	Șurdești	1783	-	-icoane
7	Simion HAPKA -din Polonia	Valea Porcului/ Valea Stejarului	1809	Pictura interioară	-2 icoane
8	Nicolae FERMAKOVICI	Oncești	1802	pictura	
		Sârbi Susani 1639	1800	Pictura altarului	
9	GHEORGHE -din Dragomirești	Poenile Izei 1632	1793-1794	Pictura interioară	icoane
10	Pop CHIRIL	Desești	1797	-	icoane
11	Ioan PLOHOD -din Dragomirești	Bocicoiel	1810	-	icoană datată
		Rona de Jos	1817	-	iconostasul
		Rozavlea	1823-1825	Pictura murală	iconostasul
		Săcel	1826	-	iconostasul

		Șieu	1826	Pictura murală	
		Ieud-Șes	1841	Pictura murală	icoană
		Sârbi- Josani, 1685			2 uși împărătești
12	Ionaș OPRÎȘ	Glod	1823		icoană
		Budești, Biserica din Josani	1812	Pictura absidei altarului	

Sursa: **Pop-Bratu, Anca** "Pictura murală maramureșeană-Meșteri zugravi și interferențe stilistice", Editura Meridian, București, 1982.

Tabel 2. Alți meșteri zugravi și lucrările lor

1	Meșteri de la Mănăstirea Moisei	Poienile Izei, 1632	1604	-	1 icoane
		Breb	cca 1641	-	1 icoană
		Vișeu de Mijloc		-	1 fragm. icoană
		Muzeul din Năsăud		-	2 icoane
		Borșa			icoane
2	Zugrav necunoscut	Oncești	1621 - cu donatori		2 uși împărătești
3	Nicolae Cepschin zugrav	Călinești Susani, 1784	1788	Pictura interioară	

Sursa: **Porumb, Marius**, „Icoane din Maramureș”, Editura Dacia, Cluj-Napoca , 1975;

Numărul relativ mare de pictori/zugravi care au activat în această perioadă pe un teritoriu relativ mic al Comitatului Maramureș, varietate stilistică în schimbare și educația artistică, mai degrabă autodidactică îi diferențiază incontestabil pe acești creatori de frumos. Aceste observații sunt prezentate de Anca Pop-Bratu, astfel: „Personalitatea artiștilor zugravi se afirmă prin diversitatea soluțiilor adoptate. Ei sunt aceia care, cu instinctul lor artistic, decid în ultimă instanță modalitatea în care sunt adoptate noile formule stilistice și tot ei, prin marea lor forță creatoare, reușesc să revitalizeze vechiul fond al artei post-bizantine, tocmai prin impunerea contactului direct cu resursele și capacitățile de interpretare a artei populare”. ^{[4]p. 89}

În continuare se pot observa asemănările și diferențele între icoanele meșterilor zugravi care au lucrat la bisericile maramureșene prezentate în tabelul 3, indicând meșterul, locația lucrării și perioada în care au fost realizate aceste icoane.

Figura 4. Icoana înainte de restaurare, Sfânta Maria cu pruncul de la Berbești și Vadu Izei

Alexandru Ponehalski,
Icoane Sfânta Maria cu pruncul Isus, datată 1759.
Biserica din Berbești, 1758

Autor NECUNOSCUT,
Icoane Sfânta Maria cu pruncul Isus
Biserica din Vadu Lupului/Vadu Izei, ne datată.

Fig. 5. Icoane din bisericile maramureșene, având același subiect” Sfânta Maria cu pruncul”

1. Autor: Alexandru Ponehalski,
Icoana: Sfânta Maria cu pruncul Isus, 1759
Biserica din Berbești, 1758.
Expusă la Muzeul Mănăstirii Bârsana

2. Autor: Alexandru Ponehalski,
Icoane Sfânta Maria cu pruncul Isus, 1762.
Biserica din Budesti Josani, 1643

5. Autor: Alexandru Ponehalski,
Icoana: Sfânta Maria cu pruncul Isus, 1780*
Biserica Desești, 1770.

6. Autor: Alexandru Ponehalski,
Icoana: Sfânta Maria cu pruncul Isus, 1780*
Biserica Desești, 1770.

7. Autor: Anonim
după lucrările lui Alexandru Ponehalski^[3]
Icoana: Maica Domnului cu pruncul Isus, 1
Muzeul Maramureșului
Icoana provine de la Biserica din satul Văleni,
Biserica a fost adusă din satul Cuhea în Văleni, 1787

8. Autor: Anonim
după lucrările lui Alexandru Ponehalski^[3]
Icoana: Maica Domnului cu pruncul Isus, 2
Muzeul Maramureșului
Icoana provine de la Biserica din satul
Văleni, demolată în anul 1947
(bărnele folosite la acareturi)

9. Autor: Necunoscut
Icoana: Sfânta Maria cu pruncul Isus, sec. al XVIII-lea.
Biserica din Cornești, 1615

10. Autor: Alexandru Ponehalski
Icoana: Sfânta Maria cu pruncul Isus, 1762
Biserica din Budești - Josani, 1643

11. Autor: Necunoscut
Icoana: Sfânta Maria cu pruncul Isus, 1754
Biserica din Cuhea/Bogdan Vodă, 1718

12. Autor: Necunoscut
Icoana: Sfânta Maria cu pruncul Isus, 1775
Biserica din Borșa, 1718

13. Autor: Ioan Plohod din Dragomirești
Icoana: Sfânta Maria cu pruncul Isus, 1823-1825
Biserica din Rozavlea, 1717

14. Autor: Gheorghezugrav din Dragomirești
Icoana: Sfânta Maria cu pruncul Isus, 1793-1794
Biserica din Poienile Izei, 1632

15. Autor: Ioan Plohod, Zugrav din Dragomirești
Icoana: Sfânta Maria cu pruncul Isus, 1817.
Biserica din Rona de Jos (biserica cu ochi) const. 1641

16. Autor: Ioan Plohod Zugrav din Dragomirești
Icoana: Sfânta Maria cu pruncul Isus, 1841
Biserica din Ieud -Șes, 1718

17. Icoanele împărătești din biserica Desești, realizate de Alexandru Ponehalski (1780)

Concluzii

În urma cercetării icoanelor acestor pictori/zugravi (tabel 1) și în special analiza icoanelor împărătești din iconostas am putut să menționez următoarele:

Icoana de la Vadu Izei a fost pictată de un pictor care a lucrat în arealul Comitatului Maramureș;

Perioada realizării icoanei este secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, stilul post-bizantin maramureșean cu fondul auriu și un desen reprezentând frunze de stejar, cu influențe târzii ale barocului transilvănean a iconostasului/rama icoanei, dar cu influențe renaștentiste în cea ce privește realizarea picturii, a chipului și modelajului îmbrăcămintei.

Cea mai mare asemănare/apropiere ca stil al picturii, tehnică, forma și decorația ramei icoana de la Vadu Izei ar fi de stilul meșterului zugrav Ioan Plohod din Dragomirești, :

Ioan Plohod este autor al picturii bisericii din Rona de Jos și icoanei Sfânta Maria cu pruncul Isus, realizată în anul 1817, autor al picturii bisericii din Ieud-Șes și icoanei Sfânta Maria cu pruncul Isus, realizată în anul 1818, autor al picturii bisericii din Rozavlea și icoanei Sfânta Maria cu pruncul Isus, realizată în perioada 1823-1825, icoanei împărătești Sfânta Maria cu pruncul aflată în Biserica din Ieud -Șes, icoană realizată la 1841;

Icoana „Sfânta Maria cu pruncul” din Biserica Sfântul Nicolae(1758-1884)din Vadu Izei, a fost realizată probabil în perioada 1810-1820, această apreciere bazându-se doar pe asemănarea (compozițională, a chipului mamei Domnului, cromatica roșu-verde pe fond auriu, rama argintie și tehnica utilizată) cu icoana ”Sfânta Maria cu pruncul”de la Rona de Jos. Cercetările viitoare vor confirma sau infirma rezultatele acestecercetări întrucât icoana poate fi opera unui pictor/zugrav care nu are alte lucrări cunoscute și aflate în bisericile maramureșene. După **restaurarea acestei icoane**, pentru calitățile sale artistice de excepție aceasta poate fi așezată pentru cinstire și contemplare la Mănăstirea Bârsana sau Muzeul Maramureșului din Sighetu Marmăției.

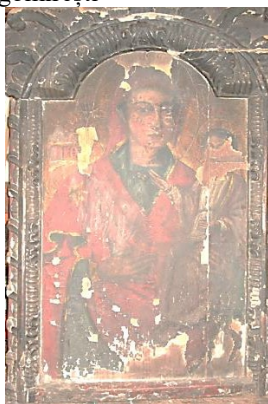
Figura 6. Asocierea icoanei de la Vadu Izei cu cele ale presupusului autor Ioan Plohod zugrav din Dragomirești

1. Biserica din Rozavlea, icoană realizată la 1825

2. Biserica din Rona de Jos, icoană realizată la 1817

3. Biserica din Vadu Izei, icoană realizată probabil în perioada 1810-1820

4. Biserica din Ieud-Șes, icoană realizată la 1841

BIBLIOGRAFIE

- [1]. Gusev, Nicolai & colaboratorii, "Îndrumar iconografic", Editura Sophia, București, 2007.
- [2]. Evdochimov, Paul, "Arta icoanei-o teologie a ferumuseții", Editura Meridiane, București, 199;
- [3]. Porumb, Marius, „Icoane din Maramureș,, Editura Dacia, Cluj-Napoca , 1975;
- [4]. Pop-Bratu, Anca "Pictura murală maramureșeană-Meșteri zugravi și interferențe stilistice", Editura Meridian, București, 1982.
- [5]. Bud, T. , „Date istorice despre protopopiatele, parohiile, mănăstirile române din Maramureș din timpurile vechi până în anul 1911", Sighet, 1911.
- [6]. Batin, Laurențiu, "Berbești-Credință, oameni și tradiții", Editura Universitatea de Nord, Baia Mare, 2013
- [7]. Ardelean, Livia, "Câteva contribuții la studiul populației din 2 sate maramureșene: Vadu Izei și Berbești în secolele XIV-XIX", articol publicat în Revista Arhivei Maramureșene, nr. 6/2013, pag. 11-52, nota 124-Conscripția se află la Arhivele Naționale Maghiare (M. O . L.), Dica-jegyzékek. Raksd. A. 2642. Tom XXI
- [8]. Cristea, George, "În țara bisericilor de lemn", Editura Metropolia Banatului, 1989
- [9]. Muzeul Maramureșului, Secția de Etnografie, Sighetu Marmăției, 2019.
- [10] Baboș, Alexandru, "Pe urmele unei tradiții constructive sacre. Biserici de lemn, meșteri și ctitori în Maramureș până la cumpăna secolului al XVIII-lea", Editura Universitatea Lund, 2004;
- [11]. Teodorescu, Mirela Gheție, I. , „Manuscrisul de la Ieud", Editura Academiei RSR, București, 1977
- [12]. Harta Josephina, 1773, Coll. XXXIV, Sectio. VII. Comitatul Maramureș
- [13]. Arhiva statului, Harta cadastrală-Comuna Farkasrev/Vadu din Comitatul Maramureș, Regatul Ungar, 1860.

Civilizație montană

Plutăritul în zona Văii Repedea

Vasile Popovici

Director Căminul Cultural Repedea

Întreaga zonă a localității Repedea, județul Maramureș este dominată de terenuri acoperite cu vegetație forestieră, suprafața fondului forestier fiind apreciată la 7. 231, 00 hectare. Destinația terenurilor impus prin natura acestora o anumită ocupație a populației care s-a dezvoltat în timp, aceea de valorificare a lemnului, a produselor pădurilor, a meșteșugurilor tradiționale necesare asigurării ascendenței locuitorilor și asigurarea veniturilor pentru viața de zi cu zi.

În perioada Primului Război Mondial și în perioada următoare, până la construirea căii ferate înguste pe ruta Leordina-Poienile de sub Munte, transportul masei lemnoase în special cel de esență rășinoasă s-a efectuat pe apă prin intermediul unor instalații numite plute.

Pe râul Kiroaia (*azi RepedeaTomnatic*), plutăritul era foarte bine dezvoltat.

Localnicii așezați pe versantul drept sau stâng al râului Kiroaia și-au încropit o adevărată ocupație, cea de plutărit. Această ocupație s-a menținut până după cel de-al Doilea Război Mondial.

Plutăritul pe râul Kiroaia cu afluenții săi și rețeaua hidrografică a comunei au oferit condiții prielnice pentru funcționarea plutăritului.

Adâncimea, panta și debitul râurilor Kiroaia, Ruscova, Vișeu până la vărsarea în râul Tisa din Valea Vișeuului, stabilitatea malurilor și substratul geologic au înlesnit dezvoltarea acestei îndeletniciri, denumit - *plutărit*.

Bătrânii satului își aminteau și povesteau de vremurile când plutele se formau la Berescu și se revizuiu în centrul comunei în dreptul locuinței unui evreu – Maller Onciul. Locuința se află la confluența râului Kiroaia cu râul Ruscova. Aici avea loc schimbul muncitorilor, plutașilor (*cărmaneci*). Aceștia continuau drumul cu plutele pe apa râului Ruscova, Vișeu până în Bocicoiu Mare unde tablele cu bușteni sunt predate altor plutași ce continuau drumul pe râul Tisa până la destinație.

Întrucât debitul nu era suficient de mare, pe cursul râului Kiroaia au fost ridicate mai multe baraje (*hati*) în Berescu, Micu, Poleanca (Ruspoleanka), Vinderel, Vaverecenyi, Hamovanka și centrul comunei (imediat după ce râul iese din defileu-vale îngusta, adâncă și lungă săpată de apa curgătoare din aceasta regiune muntoasă).

Se apreciază că până la construirea liniei ferate înguste Leordina-Poienile de sub Munte-Socolău, pe apele râului Kiroaia se plutărea o cantitate semnificativă de lemn, circa 183. 000 mc lemn rășinos.

La fiecare baraj, stăvilar, în termeni locali *hait*, era angajat un paznic (vărtaș) cel care asigura securitatea barajului (*haitului*), deschidea și închidea porțile după un program stabilit.

Pentru ca plutele să alunece cu ușurință pe șuvoiul de apă era necesar un anume debit de apă și de aceea închiderea și deschiderea barajelor trebuia sincronizată. Apa asigura deplasarea plutei de fiecare dată. Prin canalul de scurgere se acorda un avans de apă, așa numit - *VORWASSER*. Unda/jetul de apă trebuia să aibă un avans de circa o oră pentru a putea, ca plutele să nu se așeze sau să ajungă pe uscat. Pentru început se deschideau haiturile de la *FUNDURI* iar mai apoi cele din aval în așa fel încât apele să se întâlnească la un moment dat iar șuvoiul de apă să fie cât mai mare. Plutele nu

trebuiau să ajungă una pe alta, motiv pentru care acestea se lansau pe apă la un interval de cca. 10-15 minute.

În fiecare sector de plutărit funcționa o echipă de intervenție formată din 3 sau 5 muncitori care se deplasa în același timp cu plutele. Deplasarea echipei de intervenție se efectuaua căruța iar mai târziu cu mașina, intervenind în caz de nevoie. Plutașii de pe Valea Kiroaia conduceau plutele pe o distanță destul de apreciată, până în Petrova, iar uneori până în Bocicoiu Mare,

Plutăritul prezenta un mare grad de risc datorat cotiturilor, nivelului, înălțimeaapei curgătoare și a curbilor în formă de arc (Smerecenei, Bodnarika, Volosini, Ped Elma), stâncărilor Moloșnec din Repedea, ruperi de nori și confluența râului Kiroaia cu r. Ruscova, r. Vișeu, confluența râul Vișeu cu râul Tisa.

Viteza de deplasare a plutei era de 13-15 și 20 km/oră, în funcție de anotimp și starea vremii. Distanța de 30 km (Poleanka-Petrova) se parcurgea în două ore primăvara și în 4 ore toamna când debitul de apă era mic.

Legarea plutei presupunea, răbdare, pricepere și îndemânare. Iarna, lemnul era fasonat din pădure și se așeza în stive pe malul

apei iar primăvara se formau plutele. Fiecare plută cuprindea una, două, trei, până la cinci table sau plase. Plasa din față se numea *BUZAR* iar cea din coadă *CODAR*. În schema de legare (*echipament ce servește ca suport muncitorilor care lucrează la înălțime*), lemnul se sorta în funcție de mărime. *BUZARUL* se forma din lemnul cel mai subțire și de aceeași dimensiune pentru a putea aluneca cu ușurință pe unda de apă.

Următoarele table aveau pe margini bușteni mai lungi. Dacă o tablă cuprindea 20-30mc lemn rotund, înseamnă că o plută de 5 table însuma 100-150 mc. *BUZAR*-ului era atașat un buștean numit *CALADĂU*. Pe acesta se fixa cârma iar buștenii erau găuriți și legați cu *ȘPRANGA*. Cârma era de fapt o prăjină lungă de 7-8 metri numită *CONDEI* și o lopată din lemn de fag. Cârma se fixa pe *CALADĂU*, un fel de jug prins în cuie. Plutele mari erau dotate cu două cârme(*doi plutași pe buzăr și un al treilea putea fi pe codar*). *Codarul* era prevăzut cu un cablu de ancorare.

De regulă, plutăritul începea în luna aprilie odată cu topitul zăpezii și venirii ploilor de primăvară și ținea până în toamnă târziu.

Plutăritul se putea practica doar în baza unei autorizații speciale și era interzis pe timp de noapte.

Pe timp de iarnă plutașii lucrau în pădure, pregăteau lemnul pentru sezonul următor. Unele folosite erau *ȚAPINA*, *COARBA*(*un fele de sfredel, burghiu*), *TĂIACUL*(*unealta ce sălta lemnul și acosta pluta*) și *ȘPRANGA*. La mal, pluta era legată de un stâlp numit *CAZĂC*. Plutăritul prezenta unele avantaje(*transport ieftin, nu era poluant și se transporta în dimensiuni mari în catarg*) dar și unele dezavantaje (*lemnul se îmbiba cu apă*).

Despre aceste evenimente au fost relatate mai multe istorii...

Priala Janos, din comuna Repedea, casa numărul 463, om cu o vârstă înaintată, păstrând în minte anumite date și întâmplări istorice despre localitatea Repedea, folosind tradiția orală păstrată din tată în fiu, în ziua de 20 mai 1998, aflându-se în biroul domnului Ivan Caniuc, secretar al comunei Repedea din acea perioadă, a relatat că plutăritul de pe apa râului Kiroaia a fost coordonat în timpul Imperiului Austro-Ungar și în timpul ocupației maghiare de către germanul MILLER, iar în timpul Regatului României de către FEHIR. , tot de origine germană, ambii specialiști în domeniul plutăritului. Aceștia au colaborat cu organizatorii plutei din *Poienile de sub Munte* și *Rahău* (*actualmente în Ucraina, Regiunea Zakarpatea, Raionul Rakhiv*), nominalizându-i pe plutași vestiți ai timpului precum Miculaiciuc Dumitru, zis Bilan, Clipei Iacob, Caniuc Iacob, Cinar Ilie, Miculaiciuc Alexa a lui Pavel, Curac Ioan, Beuca Maxim, Benzar Ioan, Crasiuc Alexa, zis Merkelei, Cinar Mihai, zis Kotiș, Beuca

Dumitru, zis Ioușca, Popovici Grigore, tatăl lui Popovici Vasile din cătunul Valea Lespedea, Sauca Vasile și alții.

Prin intermediul izvoarelor istorice scrise cât și cele nescrise se atestă faptul că groful TELEKY, pentru stabilitatea muncitorilor a plutașilor la muncă, încheia contracte de muncă cu aceștia. Un asemenea contract s-a încheiat la data de 19 septembrie 1858 între groful Teleky și muncitorii Skaluba Pavel din Poienile de sub Munte, Kobel Ivan din Repedea.

Începând cu anul 1929, *(în Repedea a fost pusă în funcțiune o fabrică de cherestea de către industriașul și proprietarul evreu KACIKA ARNOLD, fabrica ce a funcționat până în toamna anului 1944 când a fost incendiată și arsă de către trupele în retragere ale celui de al Doilea Război Mondial)*, tablele au plutit pe apele râului Kiroaia până în dreptul măcelăriei și a casei lui Maier Onciul, situată pe versantul stâng al râului Kiroaia. Aici plutele se opreau, se desfaceau se încăreau și se transportau la fabrica de cherestea din locul numit Lujana. Lângă măcelărie și casa lui Maier Onciul, o perioadă de timp a fost sediul autorităților locale, Primăria, Poliția și Jandarmeriei.

Fabrica de cherestea a industriașului privat Kacika Arnold, *(deportat în primăvara anului 1944 din motive rasiale de către autoritățile maghiare, conducerea fiind preluată până în toamna anului 1944 de către BENICZHY GYULA)*, deținea următoarele echipamente și instalații: mașină cu abur cu o forță motrică de 80 cai putere, cazan, doua gater pentru debitat lemn, doua strunguri și o mașină de strunjit.

În cadrul fabricii de cherestea au lucrat cca. 150 persoane de diferite vârste și sex. Muncitorii erau repartizați pe diferite sectoare ale fabricii, pe diferite activități în raport cu aptitudinea, pricepera și puterea de muncă.

În anul 1944 producția de cherestea produsă în fabrică este de circa 10. 000-15. 000 mc.

În perioada practicării plutăritului și în sprijinul producției de plute, pe raza comunei au funcționat două fabricuțe ce confecționau canje pentru plute, una la locul numit , , Iasenuske, , condusă de Ruseniuc Vasile, acesta a fost și morar la moara Lujana-Iasenuske și altă fabricuță în cătunul Tomnatic, supravegheată de către Reteaznik Ștefan, fiul lui Reteaznik Olexa și Reteaznik Maria căsătorit cu Ruseniuc Ana, fiica lui Ruseniuc Vasile și Ruseniuc Eudochia, născut la data de 6 august 1860 în comuna Bogdan, pe atunci teritoriu aparținând Cehoslovaciei, iar în prezent Ucrainei, decedat la 11 martie 1937 în Repedea.

Cânjele se confecționau din nuiiele de arbuști. În fiecare fabricuță lucrau 5-7 muncitori care confecționau nuiiele iar 2-3 persoane erau angajați pentru fasonarea și transportul nuiielelor de la locul fasonării până la fabricuțe.

Imediat după cel de al Doilea Război Mondial, după construirea liniei ferate înguste, de la fabrica de cherestea și până în Tomnatic, plutăritul încetează să funcționeze, transportul buștenilor făcându-se cu trenulețul pe calea ferată îngustă până în Leordina iar mai apoi cu mijloace auto, remorci și camioane.

Plutăritul a dispărut ca îndeletnicire zonală, fabrica de cherestea a fost distrusă prin incendiere în toamna anului 1944, linia ferată îngustă (CFF) Leordina-Repedea a fost demontată în perioada anilor 1970-1972 iar haiturile s-au colmatat. Au rămas munții, întinsele păduri de foioase și rășinoase în care trăiesc animalele sălbatice, ursul, cerbul căprioara, râsul, cocoșul de munte. Pe dealuri se dezvoltă în liniște păduri de fag, stejar, mesteacăn, frasin, tei și ulm.

În râurile cu apă limpede se bucură de viața păstrăvul și loștrița iar în mintea oamenilor cu părul nins a rămas o comunitate vie, cu obiceiuri, tradiții și îndeletniciri neuite.

Informații obținute de la Popovici Stefan, zis „Mascali”, născut în anul 1925 și Ioan Căniuca, zis „Secretar”, născut în anul 1928.

Tehnoredactare – Vasile Popovici, 07. 04. 2019, în localitatea Repede.

ПОПОВИЧ ВАСИЛЬ

ГІРСЬКА ЦИВІЛІЗАЦІЯ - ПЛОТНИЦТВО В ДОЛИНІ РУСКОВО

В цілій зоні місцевості Репедя (Кривий), Марамороського повіту переважають землі покриті лісовою рослинністю, а площа лісового фонду оцінюється в 7. 231, 00 га. Призначення землі через її природу наклала певну зайнятість населення, яка розвивалась з часом, валоризація деревини, лісових продуктів, традиційних ремесел, необхідних для забезпечення виживання мешканців, їх доходів, для повсякденного життя.

Під час Першої світової війни і наступного періоду, до побудови вузької залізниці на маршруті Леордіна-Поєніле де суб Мунте (Поляни) транспортування деревної маси, особливо хвойних порід, здійснювалося на воді через установки, що називаються плотництво.

На річці Кіроя (сьогодні Репедя- присілок Томнатік) плотництво було дуже добре розвинене. Місцеві жителі, розташовані праворуч або ліворуч від річок Кіроя, створили справжнє заняття, плотництво. Ця окупація тривала до Другої світової війни.

Плотництво на річці Кірої з її притоками і гідрографічною мережею комуни створило сприятливі умови для експлуатації цього заняття.

Глибина, схил і течія річок Кіроя, Рускова, Вішеу, аж до розливу в річку Тису в долині Вішеу, стабільність берегів і геологічний субстрат сприяли розвитку цього заняття, званого - плотництво.

Старожили села згадують і розповідають про часи, коли плоти формувалися в Береску і плавали до центру комуни, напроти будинку єврея - Маллера Онцюля. Його будинок був розташований коло злитт річки Кіроя з рікою Рускова. Тут відбувався обмін робітників, плотників. Вони продовжували свою подорож з плотами на річці Рускова, Вішеу аж до Великого Бичкова, де плоти були передані іншим бокорашам, які продовжували свою подорож плавання по ріці Тиса аж до місця призначення.

Тому що потік не був достатньо глибоким, вздовж річки Кіроя було зведено кілька дамб (гаті) в Береску, Міку, Полянка(Русьполянка), Віндерел, Ваверечені, Гамованка і центр комуни (зразу після виходу річки з вузької долини , глибока і довга проточна вода тече далі в цьому гірському регіоні).

Вважається, що до будівництва вузької залізничної лінії Леордіна-Поєніле де суб Мунте-Соколау, на річці Кіроя плавала значна кількість деревини, близько 183 000 м3 смолистої деревини.

На кожній дамбі, у місцевому висловленні гаті, був найнятий (охоронець), той що відповідав за безпеку гаті, відкривав і закривав ворота за встановленим графіком.

Для того, щоб плоти легко ковзали по водному потоку, потрібний був певний потік води, тому закриття і відкриття дамб повинно було бути синхронізовано. Вода кожного разу забезпечує переміщення плотів. Через дренажний канал подається потік води, так званий VORWASSER. 1. . Течія/струмінь води має бути заповнена приблизно на годину вперед, щоб не дозволити плотам сісти або приземлитися. На початку відкривалися перші гаті , а потім в нижній течії, щоб води у певний момент зустрілися, а потік води був би

більшим. Щоб плотам не доводилося стикатися один з одним, їх запускали на воді в діапазоні прибл. 10-15 хвилин.

У кожному плавучому секторі існувала група рятування, що складалася з 3 або 5 робітників, які переїхали одночасно з плотами. Рух команди втручання було зроблено з вагоном, а потім з автомобілем, втручаючись у разі потреби. Поплавці на долині Кіроя проїхали на плотях на досить відомій відстані до Петрова, а іноді вони жили в Бочікою Маре.

У кожному секторі плотництва, команди, що складаються з 3 або 5 робітників, які пересуваються одночасно з плотами. Давно, пересування команди порятунку здійснювалося на возах, а пізніше на машинах, які втручалися у разі потреби. Плавці на долині Кіроя проїхали на плотях досить велику відстань аж до села Петрова, а іноді і до Бочікою Маре (Великого Бичкова).

Плотництво на плотях має високий ступінь ризику через повороти у формі дуги (Смерчений, Боднаріка, Волошин, Пед Елма), глибину текучої води, скель Молошнєк з Репеді (Кривого), зрушення хмар і з'єднання ріки Кіроя з рікою Вішеу, та впадання ріки Вішеу у ріку Тиса.

Швидкість плотів складалася в 13-15 і 20 км / год, залежно від сезону і погоди. Відстань в 30 км (Полянка-Петрова) протікала дві години навесні і 4 години восени, коли потік води був невеликим.

Перев'язка плотів передбачала терпіння, майстерність і здібності.

Взимку ліс був зрубаний з лісу і покладений у стеки на березі води, а навесні утворювалися плоти. Кожний пліт пробка складався з одного, двох, трьох, до п'ятьох таблиць або сіток. Передня сітка називалася БУЗАР. 3. а остання з хвоста називалася КОДАР. 2. (ХВОСТАРЬ-в перекладі). У схемі перев'язки (обладнання, яке служить для підтримки працівників, що працюють на висоті), деревина сортується за розмірами. БУЗАР. 3. був зроблений з найтоншої і такого ж розміру деревини, щоб легко ковзати по течії води.

Наступні таблиці плоту мали довгі колоди по краях. Якщо дошка містила 20-30м круглого дерева, це означає, пліт створений з 5 таблиць містив 100-150 кбм. До БУЗАРА. 3. був прикріплена до колода, під назвою КАЛАДЕУ. 4. На ній було зафіксован кермо, а колоди були просвердлені (пробурені) і зв'язані ШПРАНГОЮ. 5. Кермо, по суті, було 7-8 м. тонке дерево, яке називалося КОНДЕЙ. 6. В якому була прикріплена букова дерев'яна лопата. Кермо було прикріплене до КАЛДЕУА. 7. подібне ярмові, прикріплене цвяхами. Великі плоти були оснащені двома кермами (два плотники на бузарі, а третій мав стояти на кодарі). Кодар був забезпечений якірним кабелем.

Як правило, плотництво розпочався в квітні, з таненням снігу і весняними опадами, і тримав до пізньої осені.

Рафтинг можна було здійснити лише на підставі спеціального дозволу і заборонено вночі.

Взимку бокораші працювали в лісі, готуючи деревину на наступний сезон. Використані інструменти були ЦАПНА. 8. КОАРБА. 9. (цось в роді сферделя, дреля, ТЕАКУЛ. 10. (спосіб, яким підіймало дерево і прибортувало пліт, і ШПРАНГА. 5. На березі пліт був прив'язаний до стовпа – КАЗЕК. 11. Плотництво має ряд переваг (дешевий транспорт, не забруднюючий і транспортується у великих розмірах), але й деякі недоліки (деревина заповнена водою).

Історичні джерела:

Пряла Янош, с села Репедя, Но. 463, старожил, пам'ятаючи деякі дані та історичні бувальщини про село Репедя, на основі усної традиції, збереженої від батька до дитини, 20 травня 1998 року, находячись в бюро пана Івана Канюки, секретаря села Репедя на той період, сказав що рафтинг на річці Кіроя був

координований, під час Австро-Угорської імперії і мадярської окупації, німцем МІЛЛЕРОМ, а під час Румунського Царату – ФЕГРОМ. 12. все німецького походження, обидва професіонали в галузі плотництва. Вони співпрацювали з організаторами рафтингу з Поєніле де суб Мунте(Поляни) та Рагу(Рахів) – нині на території України, Закарпатська область, Рахівський район. Серед знаних на той час бокорашів були: Микулайчук Думітру, званий Білан, Кліпей Якоб, Канюка Якоб, Чінар Іліє, Мікулайчук Алекса Павлів, Курак Йон, Бевка Максим, Бензар Йоан, Красюк Алекса, званий Меркелей, Чінар Мігай, званий Котіш, Бевка Думітру, званий Йоушка, Поповіч Грігоре, батько Васіле Поповіча, з присілка Леспедя, Саука Васіле і другі.

За допомогою письмових джерел, а також неписаних джерел свідчить те, що граф ТЕЛЕКІ, за стабільність працівників сантехніків на роботі, уклав з ними трудові договори. Такий договір закінчився 19 вересня 1858 р. між графом Телекі і робітниками Скалуба Павлом з Поєніле де суб Мунте (Поляни) та Кобель Іван з Репедея(Кривого).

Починаючи з 1929 року введено в експлуатацію лісопромисловий завод промисловцем і єврейським власником КАЧКА АРНОЛЬД, фабрика, що працювала до осені 1944 року, коли її спалили відступаючі німецькі війська Другої світової війни), плоти плавали на річці Кіроя, аж до будинку м'ясника Маєра Онцюля, розташованого на лівому березі річки Кіроя. Тут плоти зупинилися, вони розвантажувалися, завантажувалися і перевозилися на лісопромисловий завод у місці під назвою Лужана. Біля будиночка м'ясника і дому Маєра Онцюля протягом певного часу знаходився штаб місцевої влади, мерії, поліції та жандармерії.

Приватна промислова деревообробна фабрика *Качки Арнольда* (депортованого, на расових підставах, весною 1944 р. угорськими властями, керівництво якого, до осені 1944 р. перейшло в руки БЕНІЧНГІ ДЮЛО-ГУСТАВ), який володів наступним обладнанням і установками: парова машина, з рушійною силою - 80 потужністю, Мали наступне обладнання та установки: парова машина з 80-сильним двигуном, котел, два дроворуби, два токарних верстата і токарний верстат.

На лісопромисловому заводі працювали бл. 150 осіб різного віку та статі. Працівники були віднесені до різних секторів заводу, до різних видів діяльності з точки зору здібностей, майстерності та робочої сили.

У 1944 році виробництво лісоматеріалів на заводі становила близько 10 000-15 000 куб.

Під час практики плавання і на підтримку виробництва плотів було дві фабрики, які виробляли чань для плотів, одна на місці під назвою «Ясенуске», на чолі з Русенюком Васіле, який був також і мелником, в Лужано-Ясенюському, та ще одна фабрика в присілку Томнатеку, під керівництвом Ретязника Стефана, сина Ретязника Олексі та Ретеазніка Марії, одружений з Русеніку Анною, дочка Русенюка Васіле і Русенюк Еудохії, народжений 6 серпня 1860 року в селі Богдан, яке на той час належало Чехословаччині, а тепер Україні, і, який помер 11 березня 1937 року в селі Репедея.

Чані були зроблені з чагарників. У кожній фабриці працювали п'ять-сім робітників, які виробляли пруті, а 2-3 особи вирізували і перевозили чагарники, від місця вирубу до фабрики.

Відразу після закінчення Другої світової війни, після будівництва вузької залізничної лінії, від лісозаготівельної фабрики до міста Томнатик, плоти припинив свою роботу, дерево перевозили поїздом на вузькій залізниці в Леордіні, а потім на автомашинах, прицепах та вантажівках.

. . . Плотництво, як зональне заняття, з часом, зник, лісовообробна фабрика була зруйнована через спалення осеню 1944 року, вузька залізниця (СФФ-ЧФФ). 13.

Розкрадання зникло як зональна робота, лісова фабрика була зруйнована вогнем восени 1944 року, вузька залізнична лінія (СФФ) Леордина-Репедея була розібрана протягом 1970-х -1972-х роках, і пакети занепали. Залишились гори, величезні хвойні і смолистої ліси, де живуть дикі тварини, ведмідь, олень, рись, гірський півень. На пагорбах ростуть в тишині ліси: бук, дуб, береза, ясень, липа та в'яз.

У річках чистої води радуються життю пструги, гек, а в пам, яті старожилів залишилась живе суспільство, з звичаями, традиціями незабутніми заняттями життя користується пастухом і загиблими, а в свідомості людей з суворими волосами залишається живою спільнотою, з незвичайними звичаями, традиціями і незабутніми заняттями.

Матеріал складений Василем Поповичем, директором Будинку культури Репедея. Відомості, отримані від Поповичи Стефана, на прізвисько- «Маскаль», 1925 року народження, і Іоан Каньюка, бувший секретар примарії Репедея, 1928 року народження.

*Тегноредакція - Василь Попович, місцевість Репедея(Кривий), Марамуреш, Румунія.
07. 04. 2019*

Topofilie și identitate națională românească în Maramureș

Dr. Ilie Gherheș

Muzeul Județean de Etnografie și Artă Populară Maramureș

Spre sfârșitul perioadei interbelice, în interiorul arcului carpatic aproape că nu era subzonă etno-istorică în care să nu existe câte o familie căreia să i se spună „de-a Americanului”. Dacă în a doua jumătate a secolului al XIX lea s-a produs o relativă hemoragie a migrației înspre America (este adevărat, sub nivelul cifrelor de astăzi); în perioada de după primul război mondial acești exploratori s-au reîntors la baștină, datorită condițiilor noi, investindu-și agoniseala. A fost, evident, o gură de oxigen economic, o „respirație artificială” bună, o investiție de încredere în noul stat al românilor, adică al lor.

Acest sentiment al topofiliei a fost, a rămas și rămâne ca un dat istoric esențial. Aș aminti în context migrația forței de muncă în perioada comunistă, de gărilile pline cu grupuri de muncitori, de echipe, de detașamente, de brigăzi organizate ad-hoc, cu ocazia vreunei investiții mari dar și de revenirea lor la vatră, după aceea. Marile mișcări socio-politice și economice antrenau, desigur, în jocul lor, destine individuale. În acest sens, aș ilustra cu cazul unui unchi al meu, Negrea Grigore, a cărei familie a fost împrăștiată, după reforma agrară din anul 1945, în zona Sătmarului, stabilindu-se apoi la Carei. La venerabila lui vârstă octogenară a cerut copiilor săi să-l mai aducă până în satul său natal Petrova, așa, poate pentru ultima dată, să-l mai vadă o dată. Nici prin cap nu ne trecea nouă, copiilor și nepoților săi, că vom asista la un adevărat ritual, la un ceremonial sacru. Ajuns în fața bisericii, unchiul meu, cu o statură impunătoare și o înfățișare de veritabil „domn” acum, s-a așezat în genunchi, a sărutat pământul de mai multe ori, făcându-și sfânta cruce, vizibil emoționat, transfigurat aproape și pe care l-a podidit plânsul.

Uimirea și uluirea noastră au fost stămpărate de refugiu în amintire și de gândul că poate-l năpădesc amintirile, când tălpile lui de copil vor fi călcat acest pământ, în copilăria dezrădăcinării sale, evident (!), de mult uitată, dar păstrată ca un zăcământ de suflet acolo în Careii săi, unde soarta l-a învrednicit, căsătorit fiind cu o etnică maghiară, pe care a iubit-o și respectat-o până dincolo de moarte. M-am mai gândit atunci că unchiul meu, șofer pe mașina Poștei toată viața, căraușul atâtor doruri și speranțe, dacă a strâns în viața sa atâta drag de locul copilăriei, încât să-l fi încăput într-un transport?!

Acest exercițiu de sinceritate al minunatului și exponențialului meu unchi a continuat cu o altă reprezentare memorabilă: ajunși în dreptul grădinii, al locului unde a avut casa părintească, a oprit mașina, iar Măria Sa, unchiul Grigore s-a dus emoționat până exact pe locul unde a avut casa, respectiv pe ruinele murului (fundației), a îngenuncheat, parcă tot ritualic și și-a adunat singur un braț de flori pe care ne-a mărturisit că are să le u suce și o să și le facă pernă sub cap, eventual pe care ar dori să și moară. Asistența compusă din cei mai sus menționați, dar și din alte neamuri a rămas la fel de uluită, iar eu, cel cu domiciliu încă rural mi-am jurat atunci că dacă va fi să fiu la înmormântare sa, am să-i duc în dar un pumn de pământ, exact din locul de unde a rupt florile și am să i-l presar peste copârșul său.

Tot în această notă aș mai aminti că două dintre nepoatele sale de frate și-au botezat fetele, născute tot în Careii Mari, cu numele de Iza și de Mara, iar cel de-al treilea frate, deși era enoriaș al cultului pentecostal, în casa sa, la sfârșitul zilelor, avea

televizorul pornit exclusiv pe un post care transmitea muzică populară din Maramureș, cu preponderență.

Acest sentiment al credinței în spiritul locului, până în a deveni un fel de enoriaș, dănuie până azi și este bine, cred! Unul dintre nepoții mei, dinspre o verișoară dulce, care locuiește acum în fosta mea casă părintească, vândută lor de către mama mea și fratele meu, îmi spunea într-o zi, aproape cu înfrigurare: „Mă gândesc unchiule, că n-ai cules dumneata și n-ai luat tot norocul din casa asta strămoșească!” Această aserțiune, admirativă poate, mi-a dovedit mie însă o credință absolută în darul străbunilor, rămas subsecvent, ca zăcământ de neam, din mărădic în mărădic, căci nepotul meu, licean acum, cântă la vioară.

Se spune că în Ardeal istoria se trăiește mai acut și că aici există un simț în plus, respectiv cel al istoriei. Peste tot, în întreg spațiul locuit de români istoria se trăiește și trebuie predicată exclusiv la persoana întâi plural, ca exercițiu de nobilă sinceritate colectivă. În acest sens doresc să invoc și să evoc obiceiul ardelenesc al cimitirelor de grădină, al mormintelor de familie, practicat, din fericire, până azi. Acest ritual provine dintr-o necesitate, dintr-un comandament istoric ineluctabil, respectiv din nevoia de a-i „obliga” pe urmași să nu-și părăsească nici ei stăutul, casa părintească. Mergând pe această logică și îndatorare, moștenire, aș remarca că s-a ajuns azi la sate fără cimitir al bisericii, fără cimitirul mare, pentru că acesta s-a ruinat dimpreună cu biserica, iar mormintele s-au retras, volens-nolens, în grădinile proprii, în odor. În acest sens, preotul care îi îngroapă pe ultimii săteni și le pecetluiește groapa, „până la a doua venire”, este și cel care stinge lumânarea peste satele părăsite, peste sufletele acestora, dar nu și peste sufletul satului.

Închei aceste amare considerații despre mormintele din grădină cu exemplul ultimului mare dispărut, celebrul taragotist Dumitru Fărcaș, care este îngropat în grădina casei părintești, din Dealul Groșilor și care, la rându-i, i-a spus fetei sale, Andreea că atunci când va fi să moară, să-l îngroape acolo, acasă, „că numai așa voi ști că-i mai veni și tu pe acasă”. Uluitoare credință!

Grija față de imaginea noastră postumă, fie și prin mesajul mormântului propriu, rămâne pentru mine simbolul cel mai dramatic și aș mai ilustra-o prin cazul preotului greco-catolic Andrei de Kovats, din Bârsana Maramureșului care, simțindu-și sfârșitul aproape, de pe patul de moarte a binecuvântat drapelul cu care delegații din Bârsana au plecat la Alba Iulia, căroră le spunea, îmbărbătându-i, că moare fericit, fiind convins că măcar mormântul sau va dăinui în România Mare și se va înveșnici la sânul patriei-mamă România.

Pornind de la aceste exemple de dragoste față de casa părintească și față de locul natal eu cred și consider că satul românesc nu-i pe moarte, chiar dacă i se cântă prohodul de-atâta și atât amar de vreme. Țin să-mi susțin această aserțiune tot cu o întâmplare, petrecută de curând, la o cafea, în localul din piața din Petrova, într-o zi de sărbătoare. Întreținându-mă cordial și deferent cu mai mulți tineri, printre altele, i-am întrebat „ce plac a face?”. Răspunsul a venit ca o lozincă, dar și ca o confirmare istorică: „Ce să facem?! Stăm. Stăm și ne pare rău de ziua asta mândră de vară în care nu putem lucra. Și cât lucru avem! Nu ne tihne de nici o sărbătoare, de nimic!” Acest răspuns devastator vine să contrasteze flagrant cu imaginea stereotipă a zilelor de vară din Maramureș, cu îmbulzeala de turiști de pe drumurile județului, cu mocănița, cu mulțimea selfi-urilor, cu spectacolele pensiunilor în care ne maimuțărăm folcloric, improvizând măiestru și nefiresc. Acest răspuns mi-a răcorit însă sufletul până dincolo de religie, cum numai o dată mi s-a mai întâmplat, când mergând pe o stradă din Sighet, alături de mama mea, ne-am pomenit salutați de către un necunoscut cu salutul „Lăudăm pe Iisus Hristos!”, imnul creștinesc al maramureșenilor și ardelenilor.

Se cuvine, apoi, să nu-i uităm și să-i omagiem istoric pe românii maramureșeni din dreapta Tisei; ei merită un adevărat „omagiu ligiu”, adică o reverență necondiționată pentru felul cum au știut să-și păzească ființa lor etnică, de peste o sută de ani separată statal, dar rămasă în conivență cu sufletul național.

Poarta Mara (Traian Bilțiu-Dăncuș), prima poartă pe cinci stâlpi din Maramureș

Mărturii istorice adunate în biserica de lemn din Oncești cu rezonanțe în arhitectura, arta și limba Țării Maramureșului

Alexandru Baboș

fig 1. Biserica din Oncești restaurată în Muzeul satului maramureșean

Biserica de lemn din satul Oncești a fost scoasă din situl istoric și adusă în secția în aer liber a Muzeului Maramureșului în anul 1975.¹ Prezența ei dominantă în cadrul satului muzeal și funcția ei reprezentativă, de a sublinia importanța lăcașurilor de cult în așezările maramureșene, compensează pierderea contextului original. Cu toată importanța neegalată a acestei construcții, atât înainte cât și după transferul în cadrul muzeului, aceasta a ieșit din atenția cercetătorilor iar valențele sale definitorii au rămas prea puțin cunoscute. Cu atât mai puțin înțeleasă este semnificația ei pentru istoria arhitecturii, artei și culturii din regiune. Mai mult, biserica, și cu ea tot ansamblul muzeal, au intrat în ultima vreme într-un con de dezinteres și lipsă de întreținere care pun în pericol valorile unice adunate cu greu și păstrate aici. Acest studiu este dedicat bisericii de lemn din Oncești, cu scopul de a retrezi interesul public și științific pentru valoarea ei de patrimoniu.

Studiul de față este împărțit în patru subiecte complementare, care sunt mai întâi introduse succint iar apoi expuse pe larg sub rubrici distincte. Studiul nu epuizează toate aspectele subiectelor abordate, datorită cercetării încă relativ restrânse. De aceea provoc tinerii să studieze temeinic, ca să poată prelua ștafeta, să îndrepte și să ducă mai departe cercetarea și, nu mai puțin, să-și asume răspunderea pentru protecția patrimoniului din Maramureș.

În prima parte a articolului este descrisă arhitectura bisericii, care reține o serie de trăsături arhaice, precum proporțiile, numărul și dimensiunile reduse ale golurilor în pereți. Structura construcției vorbește despre o renovare semnificativă spre mijlocul secolului 18. În a doua parte sunt parcurse cunoștințele adunate despre fragmentele de pictură murală și aduse în discuție date istorice mai puțin cunoscute, care conduc la datarea picturii murale la mijlocul secolului 18. Analiza stilistică permite atribuirea picturii murale lui Alexander Ponchalsky, cunoscut în zonă sub numele de zugravul Alexa. A treia parte acordă o atenție aparte iconostasului, rămas până acum necunoscut. Acesta prezintă trăsăturile unui fruntar tipic maramureșean în cinci registre, parțial pictat pe perete, parțial compus din icoane mobile. Cele trei registre pictate și registrul de icoane mici prăznicare, parțial păstrat, pot fi atribuite zugravului Alexa. Acestea le corespund alte patru icoane inedite din registrul icoanelor mari, împărătești, dintre care una este datată în 1747 iar alta în 1748. Acestea permit o datare mai precisă a fruntarului și a întregii picturi murale în jurul anului 1748, fiind cele mai vechi icoane și cea mai veche lucrare monumentală cunoscute până acum ale zugravului Alexa. Se remarcă, de asemenea, frecvența cu care sunt înnoite icoanele împărătești, cam la un schimb de generație între patronii bisericii. Informațiile noi adunate în biserica de lemn din Oncești permit în a patra parte relevarea unui aspect inedit al evoluției lingvistice locale. Este vorba de introducerea scrisului în limba română în pictura zugravilor din Maramureș. Alexa este unul dintre primii, dacă nu chiar primul zugrav din Maramureș care introduce limba română în lucrările sale, răspunzând astfel nevoilor și aspirațiilor culturale ale comanditarilor. Prin acest fapt dispare ultima barieră lingvistică între enoriași și biserica lor, contribuind în perspectivă lungă la transformări culturale majore în Maramureș.

¹Muzeul Maramureșului constituie cea mai prețioasă și relevantă instituție de cultură din întregul Maramureș istoric, atât de o parte cât și de alta a Tisei.

Trăsături constructive definitorii

Biserica de lemn din Oncești este reprezentativă pentru cele mai vechi biserici păstrate în Maramureș. Ea păstrează o serie de trăsături formale arhaice, care contribuie la o mai bună înțelegere a realităților medievale și a schimbărilor care au avut loc în prima jumătate a secolului 17 și mai târziu în arhitectura sacrală din regiune.

fig 2. Butea închiotorată, văzută din dosul altarului.

Trăsătura constructivă cea mai definitorie a bisericii din Oncești este dată de structura ei închiotorată, pe două nivele, atât de caracteristică Maramureșului și Carpaților de nord. (fig 1) Pereții acestei structuri sunt ridicați din bârne de stejar, cioplite pe patru părți, culcate în rânduri și legate între ele prin cheotori netede, bisericesti, cu dinte aparent. Structura închiotorată, numită în grai local *bute*, (fig 2) a fost în întregime datată în jurul anului 1621, fiind una dintre cele mai vechi din zonă.² Pe lemnele pereților exteriori sunt vizibile urme de montare, care foarte probabil au fost necesare în intenția unei deplasări a bisericii.³ Tradiția aducerii ei din Crișănești, de peste Tisa,⁴ de la circa 70 km depărtare, nu este confirmată de cercetarea dendrocronologică, care indică în schimb o proveniență locală a lemnului, din aceeași pădure cu biserica de lemn din satul vecin Nănești, ridicată câteva decenii mai târziu.⁵ Mutarea, dacă a avut loc, s-a făcut în cadrul vetrei satului. De-altfel, nu se cunoaște în Maramureș vreun exemplu de aducere a unei biserici de lemn vechi într-un sat nobil, acestea fiind de obicei date satelor mai sărace.

²Eggertsson, Ólafur și Baboș, Alexandru (2003): „Dendrochronological dating in Maramureș with special emphases on objects from the Maramureș Museum in Sighetul Marmației, Romania”, în *Tradiții și Patrimoniu*, 2-3/2002, 40-49.

³Semnele de mutare par să urmeze aceeași grafică cu cele de montare de pe turn, care a fost refăcut în anii 1740.

⁴Bud, Tit (1911): *Date istorice despre protopopiatele, parochiile și mănăstirile române din Maramureș din timpurile vechi până în anul 1911*. Gherla, pag 51.

⁵Eggertsson și Baboș 2003, 43.

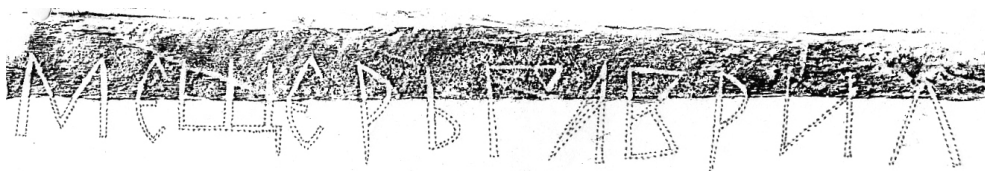

fig 3. Semnătura meșterului dulgher, peretele estic al tindei peste portalul spre biserica bărbaților; decalcare și reconstituire.

Planul și elevația construcției închiatorate constituie a doua trăsătură definitorie. Planul cuprinde cele trei încăperi obligatorii lăcașurilor de rit bizantin: tinda, biserica și altarul. El are dimensiunile unei biserici mici, de numai 547 cm lățime și 928 cm lungime la care se adaugă altarul pătrat, cu latura de 293 cm. Tradus în vechile unități de măsură, construcția a fost dimensionată pentru o comunitate de până la 200 de membrii, cu o lățime de pornire de 19 urme, sau doi stâneni din care a fost scoasă o urmă.⁶ Meșterii dulgheri din bătrâni nu foloseau desene atunci când porneau construcția unei biserici. Întreaga construcție era ridicată, de la fundație spre înălțimi, plecând de la o singură măsură, care prin relații și proporții rezulta armonios în toate celelalte dimensiuni. Biserica bărbaților are astfel atât lungimea cât și înălțimea egale cu lățimea, după un model foarte vechi, inspirat de *Ierusalimul ceresc* din *Apocalipsa* lui Ioan. Altarul repetă exact același concept, la scara redusă a unui stânen. Încăperea bisericii bărbaților este împărțită în două părți de solee, în graiul local numită *prizmă*. Prizma este o platformă puțin mai ridicată, care rezervă aici circa 6 urme din adâncimea bisericii pentru strane și pentru ritualul din fața ușilor împărătești. Restul de 13 urme este dedicat bărbaților. În mod firesc, tinda femeilor are aceeași lungime, circa 13 urme, și aproape aceeași capacitate ca biserica bărbaților. Biserica bărbaților se încheie în jumătatea superioară cu o *cerime*, care, spre deosebire de alte biserici, are fețe oblice pe laturile lungi, sugerând o simplificare arhaică a unei bolți semicilindrice. (fig 4)

fig4. Bolta bisericii bărbaților este construită din bârne cioplite și protejată cu o învelitoare de draniță, susținută de ferme.

⁶Baboș, Alexandru (2004): *Tracing a Sacred Building Tradition, Wooden Churches, Carpenters and Founders in Maramureș until the turn of the 18th century*, 121, Norrköping, 117-143.

Altarul surprinde prin tavanul drept, altfel spațiul acesta strâmt este de obicei boltit. Tinda este prevăzută, firește, cu un tavan drept pe sub tălpile turnului. Deschiderile pentru acces și comunicare între încăperi sunt reduse la minimum, o intrare în ax la tindă, una în biserică și numai două spre altar. Această succesiune minimală și mai ales numărul de numai două intrări spre altar, subliniază încă odată caracterul arhaic al acestei biserici. Din păcate nu ni s-au păstrat portalele originale de la intrarea în tindă și în biserică. Odată cu înlocuirea portalului spre biserica bărbaților, a fost alterată una din extrem de rarele semnături de meșteri din Maramureș, care a făcut parte, foarte probabil, dintr-o pisanie de la consacrarea bisericii în jurul anului 1621. Din semnătură se mai poate citi fragmentul rămas pe perete: „*meșter Gavril*”.⁷(fig 3) Tot arhaice sunt și deschiderile pentru ferestre, înșirate pe două nivele, care sunt atât de mici încât abia își împlinesc rostul de luminoase și răsuflătoare pentru credincioșii din interiorul bisericii. (fig 5) Cu excepția unor ferestre, de la diacon, crâșnic și altar, acestea s-au păstrat în mod surprinzător nealterate de modernitate. Un detaliu rar întâlnit poate fi observat în biserica bărbaților, în urmele lăsate de o grindă transversală, peste prizmă, și al cărui rol este neclar. Este posibil să fi servit fie drept suport la o platformă pentru zugrăvitul fruntarului în secolul 18 fie la marcarea îndoită al spațiului semi sacru al prizmei la nivelul unui stat de om, chiar de la începutul construcției, în secolul 17.⁸

fig 4. Fereastră la naos, originală, tăiată într-obârână.

Acoperișul dublu, cu două poale, este a treia trăsătură caracteristică. El este necesar în a proteja butea bisericii și joacă un rol definitoriu în aspectul general al construcției. Acoperișul mare are două ape repezi peste tot corpul bisericii, inclusiv altarul. Spre răsărit, acoperișul este înfundat aproape abrupt peste altar. Apele grele se descarcă pe cosoroabe lungi și puternice, numite în graiul local *cununi*. Cununile sunt la rândul lor așezate de-a lungul pereților laterali, pe console ieșite din pereții transversali. Fermele de câmpiori, numiți *corni* în grai local, sunt prevăzute obligatoriu cu o *tingă* de

⁷Baboș 2004, 109.

⁸Urmele unor grinzi asemănătoare pot fi întâlnite la bisericile din Sârbi Susani și Mănăstirea Moisei.

anulare a împingerilor laterale, în treimea de sus a acoperișului. Lungimea cornilor este dată de distanța de la o cunună la alta. Poala de acoperiș protejează pereții de jos ai construcției. Un detaliu mai puțin obișnuit se observă la cornii scurți de pe fețele lungi ale bisericii, care se descarcă direct pe ultima bârnă din peretele de jos, numită în grai maramureșean *călăreț*. Învelitoarea protectoare este făcută din dranițe de brad bătute pe o lețuială. Imaginile mai vechi indică folosirea în vechime a unei șindrile lungi horjite, cel mai probabil de stejar, care cerea o tehnică anume de acoperire a rosturilor și a trecerilor de la o față la alta.

O a patra trăsătură definitorie este impusă de turnul bisericii. (fig 6) Acesta este ridicat dintr-o structură ușoară compusă din gât, foișor și fleșă. Gâtul turnului este ridicat pe patru stâlpi verticali, contravântuiți și ancorați prin diagonale în tălpi puternice, așezate peste tinda femeilor. Foișorul are două arcuri pe fiecare față, indicând că a fost plănuț pentru două clopote. Fleșa este înaltă și ascuțită, după un model ușor de recunoscut în toată regiunea. Urmele din pereți în jurul tălpilor turnului indică că acestea sunt secundare. Din probele extrase din câteva piese, reiese că turnul a fost refăcut cândva după 1740. Asemenea structuri sunt de obicei lucrate piesă cu piesă, pe pământ și apoi ridicate și fixate pe locul lor. Pentru a putea asambla exact numărul mare de piese asemănătoare, meșterii de demult au lucrat cu semne de montare. Aceste semne sunt bine păstrate pe elementele turnului și demonstrează o deosebită atenție acordată grafiei lor. Semnele sunt preluate din vechea scriere în chirilică, în *potcoave*, cum îi spuneau bătrânii. Turnul actual a fost dimensionat după un principiu cunoscut și la alte câteva biserici din zonă, având drept referință structura tindei, pe care se descarcă. Din adâncimea de aproximativ 13 urme a tindei au fost scăzute cele 6 urme ale prizmei. Cele șapte urme rămase constituie dimensiunea de pornire a bazei turnului, la nivelul tălpilor. Gâtul turnului are apoi înălțimea de 24 de urme, aproape de trei ori și jumătate multiplul bazei. Majoritatea gâturilor de turn la bisericile de lemn din Maramureș au fost înălțate cu un multiplu între de trei și de patru ori baza lor, o proporție care le conferă o zveltețe armonioasă, nicidecum exagerată.

Cea de-a cincea parte constructivă definitorie este pridvorul, în graiul local numit *șatră*. El a fost adăugat pe latura de apus, în fața intrării, într-o etapă ulterioară, foarte probabil odată cu refacerea turnului, cândva după 1740. Caracteristic pridvorului este structura ușoară pe stâlpi, pe două nivele, uniți între ei în arcuri. La Oncești, la fel ca în celelalte sate din partea de sud a Maramureșului, pridvorul a fost introdus în secolul 18 cu o singură funcțiune, acela de a proteja intrarea și feri oamenii de intemperii în timpul ritualurilor din fața intrării, cum sunt cele de la înmormântări sau de la Înviere. Pe valea Tisei, în schimb, pridvorul bisericilor de lemn a apărut mai devreme, în secolul 17, cu rolul suplimentar de a mări baza de descărcare a turnului, un bun exemplu în acest sens fiind biserica de lemn din Rona de Jos, ridicată în jurul anului 1637. Două goluri în bârna cea mai de sus, pe linia intrării în biserică, în *călăreț*, indică o posibilă galerie decorativă în fostul timpan vertical de apus al acoperișului, posibil după un model cunoscut până în perioada interbelică în Sarasău. Acest tip de galerie a fost puțin studiat în arhitectura de lemn locală, din lipsa urmelor documentare, dar care, surprinzător, s-au păstrat în biserica din Oncești.

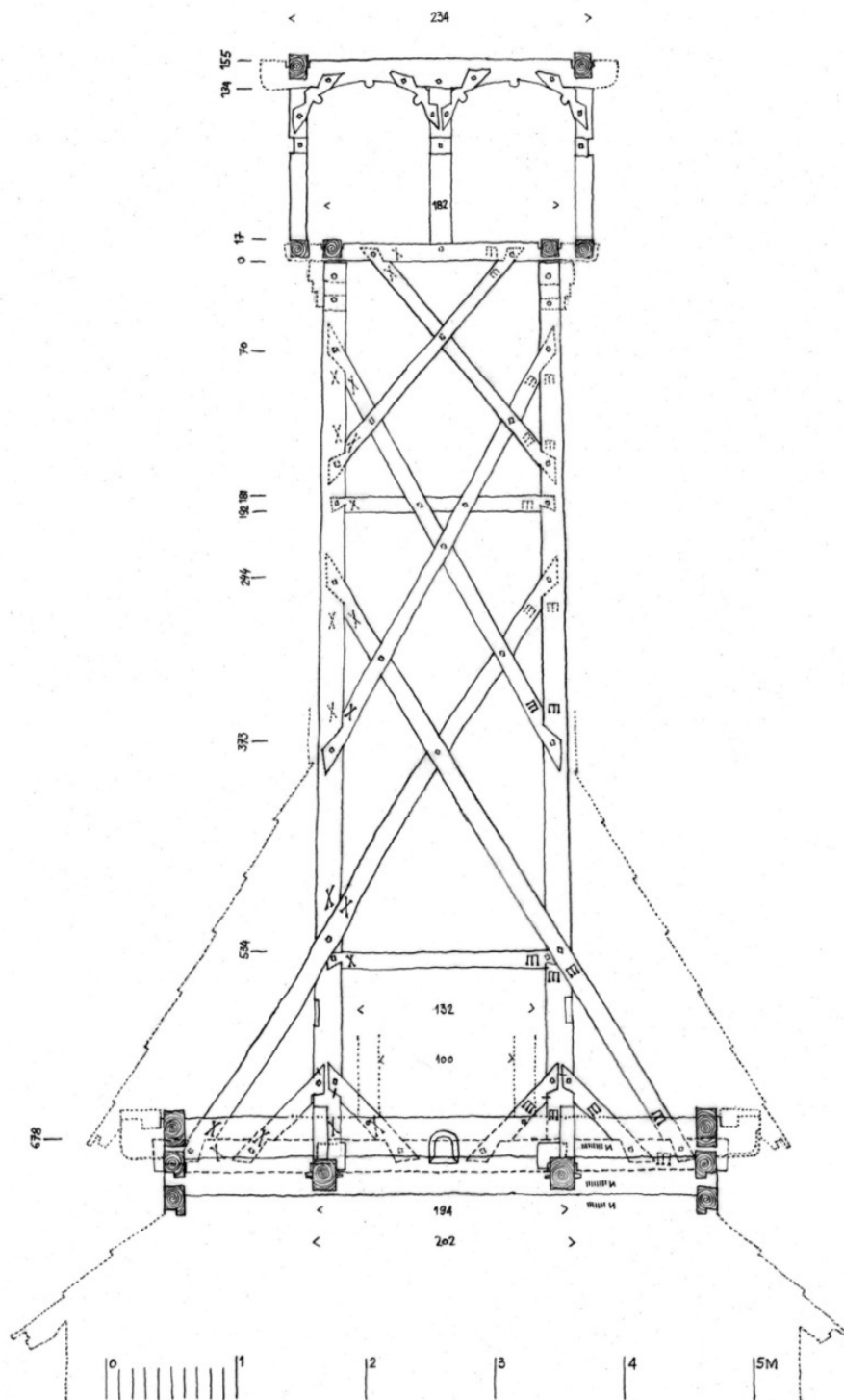

fig 6. Turnul bisericii, fața dinspre apus, și semnele de montare, desen după măsurători și decalcări 2001.

Surprizele picturii murale

Monumentul păstrează o parte din stratul subțire de pictură murală cu care a fost îmbrăcat odată pe interior. Rosturile acestei picturi murale, la fel ca în toate bisericile, a fost unul formativ, de a educa și îndrepta enoriașii în morala și doctrina creștină, unul distinctiv, acela de a sublinia sacralitatea spațiului de cult, și unul estetic, de a transforma biserica într-o podoabă fără de preț. Nu se poate sublinia suficient importanța acestor picturi murale în formarea generațiilor de oameni de demult. Deși fragmentară, pictura murală din Oncești are o valoare culturală, istorică și de patrimoniu cu totul distinctă și de neînlocuit.

fig 7. Fragment de pictură murală din tinda femeilor, peretele de sud, friza soboarelor: patriarhii, toți sfinții și preoții.

fig 8. Fragment de pictură murală din tinda femeilor, pe rețele de nord, friza neamurilor, corul împărăteselor.

Pictura murală din Oncești (fig 7-8-9) a fost studiată de câțiva cercetători anteriori. Istoricul de artă Victor Brătulescu a publicat în 1941 primele date, împreună cu câteva imagini din tindă, făcute de fotografii Nicolae Tzatzu în 1937.⁹ Prin limitarea atenției la tindă se poate înțelege că în restul bisericii pictura era deja la acea dată în bună parte deteriorată. Autorul n-a avut mult timp la dispoziție, la fața locului, de aceea îi poate fi înțeleasă atribuirea greșită a picturii murale, lui Nikolai Faliukevici.¹⁰ La o cercetare mai atentă a stilului picturii din biserica de lemn din Oncești, istoricul de artă Anca Bratu a constatat, în lucrarea sa monografică dedicată picturii murale din Maramureș din 1982, că fragmentele păstrate în tindă și pe ici pe colo în naos și altar, aparțineau unui alt zugrav, pe care însă nu l-a putut identifica. Ea a caracterizat corect stilul post-bizantin al picturii din Oncești, caracteristic pentru veacul al 18-lea.¹¹ Autoarea a subliniat, de asemenea, calitatea artistică a fragmentelor și a identificat o parte din temele lor iconografice. Scena *Judecării de Apoi* a fost integrată de cercetătoarea Raluca Betea într-o lucrare monografică dedicată acestei teme, din anul 2012.¹²

O sursă istorică încă puțin cunoscută și cunoașterea mai bună a construcției ne permit să aproximăm momentul execuției picturii murale. Așa cum am arătat, turnul a fost refăcut după 1740 iar pridvorul a fost adăugat foarte probabil tot atunci. O renovare majoră a structurii bisericii a creat prilejul de a înnoi și interiorul ei. O confirmare a acestui fapt o primim de la episcopul de Muncaci, Manuel Mihail Olsavszky, care surprinde în notele vizitei sale în Oncești din 1751 că „*imaginile erau plăcute, corespunzătoare și toate pictate recent*”.¹³ Așadar biserica din Oncești, care dăinuia deja de peste un veac, a trecut puțin înainte de anul 1751 printr-o necesară înnoire, atât exterioară cât și interioară. Termenii pozitivi în care erau apreciate picturile interioare din Oncești sunt demni de remarcat, în contrast cu numeroasele note de nemulțumire legate de starea în care se aflau bisericile de lemn din Maramureș.

Rămâne de identificat autorul picturii iar în acest scop cea mai importantă sursă este chiar pictura murală. Trăsăturile compoziționale, așezarea în scene, stilul, cromatica și multiplele detalii specifice unui artist trimit spre un singur zugrav, zugravul Alexander Ponehalsky. (fig 9 și 28) Zugravul Alexa, cum îi spuneau maramureșenii,¹⁴ este bine-

⁹Brătulescu, Victor (1941): „Biserici din Maramureș”. *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, XXXIV (107-110), 60

¹⁰Nikolai Faliukevici și-a lăsat semnătura pe ciboriul de pe altar, datat în anul 1802. Bârlea, Ioan (1909): *Însemnări din bisericile Maramureșului*, 143, însemnarea 525. Informația a fost apoi preluată de TitBud 1911, 51 și Victor Brătulescu 1941, 60. Familia de zugravi Faliukevici, de origine ucraineană, apar sub diferite transcrieri în literatura de specialitate și, uneori, chiar în semnăturile lor se disting mici diferențe grafice. Am preluat acest nume din semnătura seniorului familiei, Nikolai, în altarul din Sârbi Susani (1800) și de pe una din icoanele semnate de el în Rona de Jos (1792).

¹¹Bratu, Anca (2015). *Pictura murală maramureșeană. Meșteri zugravi și interferențe stilistice*, București, Editura ACS, 193-194. Ea îl exclude astfel pe Nikolai Faliukevici, remarcat pentru stilul său în curentul artistic numit barocul popular, vizibil în altarul bisericii din Sârbi Susani, vezi pagina 193, nota 225.

¹²Betea, Raluca (2012): „*Înfricoșata judecată a lui Dumnezeu*”. *Iconografia Judecării de Apoi în comitatul Maramureș (secolele XVII-XIX)*, Cluj.

¹³*Ecclesia lignea ... imaginibus pulchre instructa et tota depicta recenter*. Vezi: Véghseő, Tamás et al (2015): *Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez*. Olsavszky Mihály Mánuel munkácsi püspök 1750–1752, évi egyházlátogatásainak iratai. Collectanea Athanasiana, II, Nyíregyháza, 461.

¹⁴Numele lui și existența unui contract au fost menționate în pisania fostei biserici de lemn din Berbești: *Din mila lui D[u]mnezeu și din darul D[u]hului S[f]ânt s-au milostivit de s-au îndemnat spre lucru bun hotnoșu Ștefan Potacu și nemiș birău Gheorghe Avremescu și cu toți boierii împreună ai satului, precum am făcut contractușu cu zugrău Alexa și am îmbrăcat S[f]ântabeserecă spre lauda lui D[u]mn[e]zeu, și ca să le fie*

cunoscut pentru activitatea sa intensă în Maramureș în a doua jumătate a secolului 18. Popularitatea lui în epocă în comunitățile românești și productivitatea lui neegalată poate fi apreciată cel mai bine prin numărul mare de icoane rămase de la el, care constituie azi aproape o treime din toate icoanele păstrate în Maramureșul istoric, de la sud de Tisa.¹⁵ El este autorul și al celor mai multe picturi murale cunoscute în Maramureș, precum cele din Călinești Căeni 1754, Budești Susani 1760, Sârbi Susani 1760,¹⁶ probabil Săcel 1765¹⁷, Ieud Deal imediat după 1765,¹⁸ posibil Vișeu de Mijloc 1767¹⁹ și Berbești 1769.²⁰ La acestea putem adăuga pictura murală din Oncești, care prin datarea ei, în mod surprinzător, apare drept cea mai veche, prima din valoroasa lui serie de picturi murale în Maramureș.

Zugravul Alexander Ponehalsky a intrat în anii 1970 în atenția câtorva cercetători. Cel dintâi studiu despre activitatea lui îl avem de la Aurel Bongiu, care îl identifică adunând și transcriind pisanile de pe mai multe picturi murale.²¹ Istoricul de artă Marius Porumb se apleacă asupra activității lui de muralist dar mai ales de iconar, în contextul monografic al picturii de icoane în Maramureș. El ne-a dăruit o primă caracterizare a manierei de lucru al acestui zugrav.²² Cea mai atentă și cuprinzătoare analiză și descriere a artei zugravului Alexa i-o datorăm istoricului de artă Anca Bratu. Ea i-a caracterizat stilul în pictura murală și a mers un pas mai departe, trasând evoluția sa artistică în timp, îndeosebi acolo unde lucrările lui au fost datate și semnate.²³ Chiar dacă nu i-a identificat participarea la Oncești, Anca Bratu a făcut o caracterizare a picturii murale de acolo, care se potrivește întru totul stilului de lucru al zugravului Alexa.

pomană lor și ertare de păcatele morților, în veci de veci, Amin. 1769 august 26. Vezi la Bârlea 1909, 19-20, însemnarea 63.

¹⁵Activitatea zugravului Alexa se poate restrânge la cele două ierașe (plase, districte) predominant românești, Ierașul de Sus și IerașulCosăului.

¹⁶Bratu 2015, 96-97.

¹⁷Pictura murală din naos a dispărut odată cu toată biserica de lemn din Săcel, după 1914. Pisania culeasă de Ioan Bârlea (1909, 164, însemnarea 595) indică, prin formularea caracteristică, participarea zugravului Alexa. De altfel zugravul nu a avut concurenți semnificativi în acea perioadă în sudul Maramureșului.

¹⁸Baboș 2004, 226, text la figura 195.

¹⁹Icoanele mobile și ușile împărătești ale frunтарului s-au păstrat în bună parte în Muzeul Maramureșului și în mănăstirea Bârsana. Toate provin dintr-un ansamblu de frunтар (care a fost așadar parțial pictat pe perete) și pot fi atribuite zugravului Alexa.

²⁰Bratu 2015, 96-97. Vezi pisania picturii murale din Berbești în nota 14.

²¹Bongiu, Aurel (1970): „Câteva observații asupra bisericii din Sârbi Susani”, în *Buletinul Monumentelor Istorice*, 4/1970, 51-56.

²²Porumb, Marius (1975): *Icoane din Maramureș*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 18-19.

²³Bratu, Anca (1981): „Precizări în legătură cu activitatea unor zugravi de tradiție postbizantină în Maramureșul istoric”, în *Pagini de Veche Artă Românească*, IV, Editura Academiei RSR, București, 89-126.

fig 9. Judecata de Apoi, fragment pe peretele de răsărit în tindă, în dreapta intrării spre biserica bărbaților. Compoziția și scene, precum și trăsăturile caracteristice în pictura zugravului Alexander Ponehalsky.

Registrul prorocilor

Bandă cu text explicativ
peste registru: „[Săbătorul
apostolilor]”

Figuri aproape întregi, cu trăsături faciale identice, diferențiate prin păr, înclinația capului, gesturi și prin ținută. Se păstrează albul pe pleoapa superioară, trei linii peste irisul simplu și una-două linii sub iris.

Registre continue, compoziție ritmată și centrată spre ax, desen puternic, stilizat și cromatică limitată la roșu, ocru, alb, negru și griuri.

Registrul apostolilor

Bandă cu text explicativ:
„jidovi, turci și tatari”

Registrul neamurilor

Scena chinurilor și
salvării din iad

Pentru a integra pictura murală din Oncești în cadrul producției sale artistice, trebuie aduse în discuție puținele date bibliografice cunoscute despre zugrav. Alexander Ponehalsky a fost ucrainian de origine, probabil din estul Slovaciei, zonă în care numele de familie Ponechal poate fi întâlnit și astăzi. Venirea zugravului Alexa în Maramureș a putut fi cauzată de ciuma din 1742, care a făcut numeroase victime în Carpații de nord și a condus la refugiul multor familii din calea ei. În Maramureș au fost înregistrați mulți imigranți, veniți în valuri, în timpul sau după stingerea epidemiei din 1742.²⁴ Zugravul Alexa s-a așezat nu într-un sat ucrainean, cum ne-am fi putut aștepta, ci într-unul românesc, în satul Berbești. Împreună cu soția sa, Elena, el a donat un clopot noii biserici din sat, foarte probabil în anul 1757, aflată atunci în construcție.²⁵ Donația în sine, a unui nenobil într-un sat de nobili este remarcabilă. O conscripție din 1776 îl surprinde de altfel printre jelerii contribuabili ai satului, adică din clasa socială cea mai de jos.²⁶ Nu îi cunoaștem încă vârsta și nu știm nici cât a trăit. În așteptarea unor cercetări arhivistice mai ample, singurele alte surse consistente despre existența lui și viața lui profesională sunt propriile lucrări. Cea mai veche lucrare atribuită lui până acum datează din anul 1751.²⁷ O lucrare în care s-a semnat nu doar ca zugrav ci și ca donator, împreună cu soția sa Elena, a fost o icoană din Mănăstirea Giulești în 1777. Ultima lui lucrare cunoscută, care-i poate fi atribuită, este o icoană din anul 1782, aflată în biserica din Ieud Deal.²⁸ Zugravul Alexa a putut fi așadar activ în Maramureș aproximativ patru decenii, din a doua jumătate a anilor 1740 până în prima parte a anilor 1780. Longevitatea și așezarea lui între românii din Maramureș poate explica, pe de o parte, numărul mare de lucrări păstrate de la el. Calitatea artistică a operei sale, apreciată în timpul vieții sale până la nivelul cel mai înalt ierarhic al bisericii și confirmată de istoricii de artă moderni, a fost un alt motiv al succesului său în epocă, în Maramureș.

²⁴Ardelean, Livia (2017): „Câteva date privind epidemiile din Maramureș în secolele XVI-XVIII”, în *Revista Arhivei Maramureșene*, nr. 10/2017.

²⁵Bârlea 1909, 21, însemnarea 38: *Acesta s[fi]ntuclopotu au cumpăratuzugrau Alexa și so[a]ța sa, Elena.*

²⁶*Arhivele Statului Maramureș, Conscripția dicală din 1776.* Zugravul Alexa era proprietarul unei case și al unui cal. Descoperirea consemnării zugravului Alexa o datorez arhivistului și istoricului Livia Ardelean. Tot dânsa a sugerat ipoteza venirii zugravului în Maramureș împreună cu valul de imigranți din timpul epidemiei de ciumă din 1742. Îi mulțumesc pe această cale pentru sprijinul și generozitatea de a pune la dispoziție aceste date arhivistice și sugestii, în scopul publicării lor în acest studiu.

²⁷Bratu 1981, 95-97 și nota 14. La muzeul Național de Artă al României este expusă o icoană *Învierea Domnului*, datată 1750 iulie 4 zile, care poate fi atribuită aceluiași zugrav și provine foarte probabil din Maramureș.

²⁸Porumb, Marius (2003): *Un veac de pictură românească din Transilvania*, editura Meridiane, 95-99.

fig 10. Ușile împărătești, 1621. În cadrul scenei Buna-vestire sunt trei inscripții în slavonă. Ușile sunt scurtate în partea de jos. Lipsesc butonii floralii de pe stinghia centrală și crucea de mână.

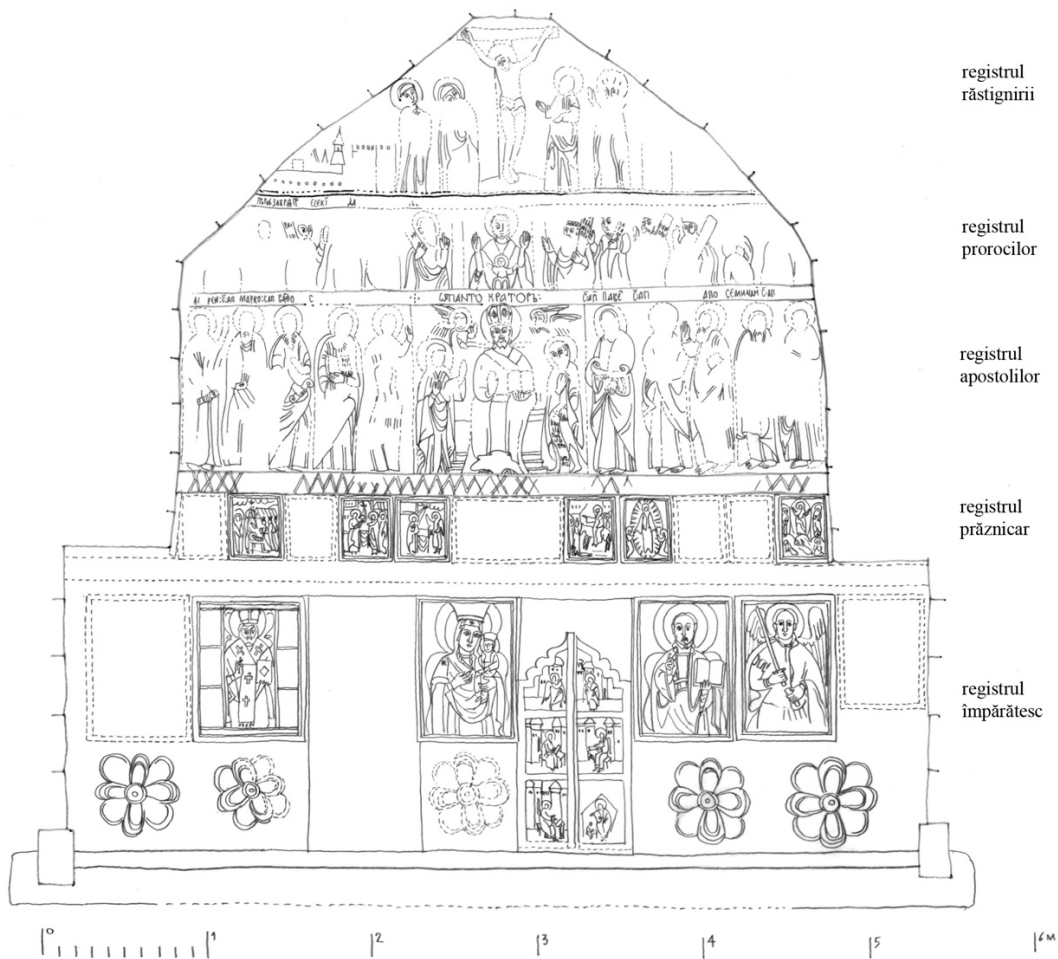

fig 11. Fruntarul lucrat de zugravul Alexa, în anii 1747-1748, în biserica bărbaților pe peretele de răsărit; reconstituire 2019.

Un fruntar inedit

Iconostasul este cea mai amplă și cea mai semnificativă lucrare adăpostită în interiorul bisericilor de lemn maramureșene și din acest motiv cere o tratare deosebită. Iconostasul maramureșean este de regulă compus din cinci registre. Cel mai vechi model de iconostas din Maramureș este dominat de pictură murală în trei registre pe peretele de răsărit al bisericii bărbaților, completat în partea sa inferioară cu icoane mobile, așezate în două registre. Modelul acesta vechi se regăsește la Oncești. (fig 11) El primește în această lucrare denumirea locală de *fruntar*, pentru a-l distinge de iconostasul de tip *tâmplă*.²⁹ Fruntarul s-a păstrat în majoritatea bisericilor de lemn din sudul

²⁹Distincția este necesară în Maramureș, deoarece tâmpla reprezintă un model mai nou de iconostas, introdus în a doua jumătate a secolului 17, construit în întregime din piese mobile pictate și fixate în structuri și rame de

Maramureșului istoric, ca o trăsătură arhaică specifică, fiind înlocuit în puține locuri de tâmplă. Tâmpla domină, în schimb, în bisericile de pe Valea Tisei și în părțile de nord ale regiunii.

Pictura murală de pe fruntarul din Oncești nu a fost până acum remarcată. Ea păstrează răsfirat doar aproape o treime din suprafața originală, însă suficient pentru a putea reconstitui câteva din trăsăturile sale principale. Compozițional, pictura de pe peretele fruntarului cuprinde cele trei registre superioare caracteristice: apostolii în scena extinsă *Deisis*, prorocii în scena *Bucură-te* și scena răstignirii în spațiul de sub boltă. (fig 11) Registrele sunt desfășurate în frize lungi, aproape continue, necaracteristic lucrărilor ulterioare ale zugravului Alexa, dar specifice celor mai vechi fruntare păstrate încă în Maramureș,³⁰ din care zugravul s-a inspirat. Cei doisprezece apostoli din registrul de jos stau în picioare, desculți, de o parte și de alta a lui *O[teț] Pantocrator*, adică *Iisus Marele Împărat și Preot* în scaunul de judecată. În jurul lui Iisus stau *Ioan Botezătorul* și *Maica Domnului*, în dialog cu El, în scena *Deisis*, iar peste umeri plutesc îngeri. Apostolii nu au încăput toți pe peretele de răsărit și din acest motiv registrul acesta continuă pe pereții laterali, pentru a-i cuprinde în extremități pe *Apostolul Toma* de-a stânga și *Apostolul Filip* de-a dreapta, o soluție arhaică și caracteristică unor fruntare înguste.³¹ Prorocii stau cu toții îndesați și adunați unul într-altul pe fruntar, privind spre *Maica Domnului Orantă* în centru, care ține în poale, între mâinile sale ridicate, pe pruncul Iisus. Răstignirea îl are pe *Iisus pe Cruce* în centru și două grupuri de martori la acest moment culminant, de o parte și de alta. Arhitectura scenografică din colțuri închipuie cetatea Ierusalimului, în dreptul Golgotei. Cromatic, fruntarul păstrează aceeași scară limitată de culori ca și restul picturii murale din biserică. Grafismul accentuat și trăsăturile fizionomice asemănătoare, caracteristice zugravului Alexa, sunt ușor de recunoscut.

Icoanele mobile din fruntar sunt pictate una câte una, cu măiestrie. Contribuția lor la întregul fruntarului este semnificativă. Icoanele sunt desfășurate pe două registre, unul împărătesc, pentru icoane mari, așezate la înălțimea ochilor credincioșilor, în dreptul ușilor spre altar, și unul prăznicar, așezat peste uși, compus din icoane mărunte. Conform obiceiurilor locale, icoanele împărătești erau purtate la procesiuni iar cele prăznicare erau folosite prin rotație la slujbele religioase ale marilor sărbători de peste an. Aceste obiceiuri clarifică motivul pentru care aceste registre erau înzestrate cu icoane mobile.

Un element notabil, care lipsește acum în biserica de lemn din Oncești, a fost grinda prăznicar, așezată odată de-a lungul peretelui plin al fruntarului, peste ușile împărătești, al cărei rol principal era de a ține rândul de iconițe al praznicelor, sub forma unei polițe. Icoanele prăznicare erau de obicei în număr de doisprezece, dispuse în jurul unei icoane centrale distincte: *Sfânta Mahramă* sau *Cina cea de Taină*. Dintre cele doisprezece prăznicare s-au păstrat în Oncești doar șapte: *Nașterea Domnului*, *Întâmpinarea Domnului*, *Bunavestire*, *Intrarea Domnului în Ierusalim*, *Învierea*, *Schimbarea la Față* și *Adormirea Maicii Domnului*. (fig21-27) Toate au dimensiuni

lemn.

³⁰A se vedea iconostasele de la Budești Josani și Mănăstirea Giulești, amândouă de la sfârșitul secolului 17.

³¹Vezi spre exemplu fruntarul îngust al bisericii din Novoselitsia, în Ugocea, Ucraina, datat în 1673 sau cel al bisericii din Mănăstirea Giulești, databil la sfârșitul anilor 1690.

asemănătoare și sunt lucrate de zugravul Alexa, odată cu pictura murală, făcând parte din același ansamblu de fruntar. Judecând după dimensiunile lor, cele treisprezece icoane din registrul prăznicar nu puteau încapa toate pe peretele de răsărit, fiind prea îngust, de aceea două dintre ele, din cele două extremități, au fost foarte probabil atârinate pe pereții laterali, la fel ca și apostolii din pictura murală.

Venerația și prestigiul de care se bucurau icoanele și ușile din registrul împărătesc au atras atenția ctitorilor, a căror dorință și zel de a se evidenția în aceste piese a condus la înnoiri repetate și la însemnarea unora dintre ele cu inscripții de donație. Importanța acestor icoane și inscripțiile lor pentru recuperarea istoriei monumentului și pentru înțelegerea evoluției culturii locale este deosebit de mare.

Dintre piesele mobile ale registrului împărătesc trebuie remarcate în primul rând ușile împărătești, cele mai semnificative din tot ansamblul fruntarului. (fig 10) Acestea au fost remarcate de istoricul de artă Victor Brătulescu³² și apoi de Marius Porumb,³³ pentru vechimea lor și pentru stilul bizantin în care au fost pictate. Inscripțiile de la anul 1621, până acum doar parțial publicate, scot în evidență cele mai vechi uși păstrate în Maramureș, care confirmă datarea dendrocronologică a bisericii și contribuie substanțial la cunoașterea evoluției artistice în Maramureș. Inscripțiile de pe ușile împărătești sunt scrise în limba slavonă cu litere chirilice, pe fața lor, în mai multe părți, și surprind numele a două familii donatoare, Vancea și Gogea, principalele familii de nobili ale comunității. Pe canatul stâng se poate citi în traducere următoarele: *Milostivul rob al lui Dumnezeu Ștefan Gogea, dimpreună cu Nastasia Gogea, Chifor, Parasca, Dumitru, Grigorie, Alexa, pentru sănătate și iertarea păcatelor*. Pe canatul drept stă scris: *Milostivul rob a lui Dumnezeu Vancea Nicoară, împreună cu tatăl său Sava și mama sa Fodora și copiii săi Ionaș, Petru, Maria, pentru pomenire*. Dedesubt apare a treia inscripție: *Cumetrii Nicoară și Ștefan au cumpărat dverele la hramul Sfântului Arhanghel Mihail în anul Domnului 1621 august 17*.³⁴

Dintre cele mai vechi icoane mari, provenite din registrul împărătesc, se păstrează în colecțiile muzeului una a *Sfinților Petru și Nicolae*, pictată în stil bizantin. (fig 12) Ea este datată în anul 1639 de o inscripție, cea mai veche de acest fel scrisă în limba română cunoscută în Maramureș: *Aceasta pomana au facut Vancea Nicora [God]zagului și cu [giupâneasa sa] Rad Anița, și cu ficiorii sei Ivanaș [și] Petraș i D[umitra]ș i drept păcatele perinții sei Savul [și] F[odo]ra și tot rod[ul]. Rok Boj 1639*.³⁵ În această inscripție pot fi recunoscuți o parte din ctitorii de început ai bisericii. Alegerea, de această dată, a limbii române de către aceiași ctitori, aproape două decenii mai târziu, surprinde un început semnificativ în procesul de trecere spre folosirea limbii native în forma scrisă, în Maramureș.

³²Brătulescu 1941, 60. Atât imaginea cât și descrierea lor au fost greșit localizate în Bărsana.

³³Porumb, Marius (1971): „Ușile împărătești de la Oncești și Budești Susani. Contribuții privind icoanele maramureșene”, în *Studia Universitas Babeș-Bolyai, series Historia*, anul XVI, 23-30. Autorul evidențiază vechimea și valoarea acestor piese pentru a înțelege evoluția artistică din Maramureș.

³⁴Traducerea este făcută liber. Las transcrierea și traducerea exactă a inscripțiilor în grija și îndreptarea viitoare a unor specialiști în paleografie slavo-chirilică.

³⁵Inscripția de pe icoană a fost parțial publicată de Marius Porumb, într-o transcriere puțin diferită. Porumb, Marius (1971): „Ușile împărătești de la Oncești și Budești Susani. Contribuții privind icoanele maramureșene”, în *Studia Universitas Babeș-Bolyai, series Historia*, anul XVI, 23-30.

fig 12. Icoana **Sfinții Petru și Nicolae** din Oncești, datată din 1639, 51 x 67 x 3 cm, MM i8020.

Icoanele mari, ulterioare, ale fruntarului sunt mai puțin cunoscute. Ele sunt, din fericire, în bună parte păstrate în depozitul Muzeului Maramureșului, fiind achiziționate odată cu biserica. La fel ca în alte biserici vechi din Maramureșul de sud, și în cazul celei din Oncești se păstrează mai multe rânduri succesive de icoane împărătești, înnoite cam la un schimb de generație distanță. Succesiunea poate fi rezultatul nu doar al ambițiilor ctitoricești ci și al evoluției gustului local, influențat de schimbătoarea modă a timpului. Cel mai adesea, înnoirea s-a concentrat pe cele două icoane care încadrează ușile împărătești, *Iisus Învățător* și *Maica Domnului cu Pruncul*. Dar și celelalte icoane mari puteau fi schimbate, pentru a da un stil omogen întregului registru.

fig 13-14. Icoane împărătești din Oncești, perechea lucrată imediat după 1715. *Maica Domnului cu Pruncul* 54,5 x 79 cm, MM i8009 și *Mântuitorul* 59,5 x 83 cm, MM i8014.

fig 15-16. Icoane împărătești din Oncești, perechea zugrăvită de Alexander Ponehalsky, circa 1747-1748. *Maica Domnului cu Pruncul* 57, 5 x 83 cm, MM i2736 și *Mântuitorul* 57, 5 x 82,5 cm, MM i2735.

fig 17-18. Icoane împărătești din Oncești, perechea zugrăvită de Nicolai Faliukevici, 1806. *Maica Domnului cu Pruncul* 59,5 x 77,5 cm, MM i8015 și *Mântuitorul* 52,5 x 77 cm, MM i8010.

Fig. 19. Icoana *Sfântul Nicolae*, 1748,
66x85, 5 cm, MM i8013

Fig. 20a. Icoana *Sfântul Arhanghel Mihail*,
1747, 53, 5x82, 5 cm, MM i8012

Cea mai veche pereche de icoane împărățești păstrate de la biserica din Oncești sunt pictate în stil post-bizantin, de factură populară, apropiată de stilul naiv, de un zugrav necunoscut. (fig 13-14) Pe cartea deschisă în icoana dedicată lui Iisus, sub citatul biblic obișnuit, se poate citi o inscripție în slavonă, care, tradusă în românește, înseamnă: *Binecuvântată în Poci*. Această însemnare scurtă sugerează că icoana a fost făcută și binecuvântată în locul de pelerinaj de la Máriapócs, în Ungaria de nord, unde o icoană a lăcrimat a doua oară în anul 1715, pornind un adevărat fenomen de venerație al icoanelor și de pelerinaj. Vechimea celor două icoane poate fi aproximată astfel în prima parte a secolului 18, cel mai probabil imediat după 1715. Cele două icoane indică atât o proveniență necunoscută până acum în Maramureșul de sud cât și ecoul pe care fenomenul de la Poci l-a avut în această regiune.

A doua pereche de icoane împărățești poate fi atribuită zugravului Alexander Ponehalsky, cunoscut, așa cum am arătat, pentru stilul său post-bizantin, de o bună calitate în execuție. (fig 15-16 și 28) Ele provin din setul de patru icoane mari cu care acest zugrav a înzestrat și întregit fruntarul, executate odată cu praznicele și registrele din pictura murală. Două din icoanele mari atrag în mod deosebit atenția prin inscripții inedite. Inscripția de pe icoana de hram *Arhanghelul Mihail* (fig 20a) surprinde următoarea dedicație: *D[u]m[nealui] au c[u]m[p]ărat aciastă ico[a]n[ă] dre[pt] p[oma]nă p[ă]r[inților] și moș[ilor] și strămoș[ilor], pom[ană] să fie în veci, drep[t] 2 zloji. Goge Todosie, an[ul] D[o]m[nului] 1747, miseț avgust 11 zile.³⁶ (fig 20b) Pe icoana *Sfântul Nicolae* (fig 19) putem citi următoarele: *Aciastă ico[a]n[ă] au cumpărat Gog[e] T[o]d[osie] dr[e]pt păcăt[ele] dum[i]sal[e], mie și la tot rod[ul]. În anul mântuirii**

³⁶Cifra 7 apare sub forma moldovenească, vezi Panaitescu, Petru P (1967): *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, București, 76.

1748 mise țavgust 19. Proveniența, atribuirea și datarea icoanelor mari demonstrează că zugravul Alexa a fost activ în anii 1747-1748 în biserica din Oncești și certifică pentru prima dată prezența lui în Maramureș înainte de mijlocul secolului 18.

Din a treia pereche de icoane mari împărățești se păstrează într-o stare precară de conservare doar icoana *Maica Domnului cu Pruncul*. În trăsăturile distinctive se citește un stil încă postbizantin dar cu unele apropieri spre naturalism și câteva detalii baroce. Icoana rămâne totuși greu de atribuit și datat. Ea ar putea fi executată în anii 1780.³⁷

A patra pereche de icoane împărățești sunt datate în anul 1806, sunt pictate într-un stil baroc-eclectic țărănesc și pot fi atribuite lui Nikolai Faliukevici.³⁸ (fig 17-18) Pe dosul icoanei *Maica Domnului cu Pruncul* se poate citi următoarea însemnare inedită: *Aciasta icona au cu[m]parată ro[a]ba lui Dumnezeu Stoica Gafeaiapea[n]t[r]u ertare pacatele ei și pea[n]tru [ră]posată. Anu 1806, luna lu agust 6. Tradiția locală conform căreia biserica ar fi fost adusă din satul Crișănești (Criciova), de pe valea Talaborului, în Ucraina, de o fată din acel sat, drept zestre pentru căsătoria ei în Oncești,³⁹ ar putea fi legată de această donatoare. Numele ei, Stoica, sugerează o origine tocmai din acea așezare de renume a Maramureșului de odinioară. Este posibil ca ea să fi folosit o parte din dreptul ei de zestre din satul natal pentru a dona bisericii un nou rând de icoane împărățești. Icoanele de la 1806, au făcut parte din același set cu o icoană de pe altar, care nu s-apăstrat, datată din 1802 și semnată de către același zugrav, Nikolai Faliukevici.⁴⁰ Însemnarea donatoarei pe icoanele împărățești ar putea lămuri de ce s-a crezut o vreme că biserica a fost adusă în acea perioadă din Crișănești (Criciova). Din același set, fac parte încă câteva icoane lucrate de același zugrav: *Sfinții Petru și Pavel*, *Sfinții Vasile cel Mare și Nicolae*, precum și încă o pereche de icoane împărățești, *Iisus Învățător* și *Maica Domnului cu Pruncul*. Cea din urmă are o inscripție pe ramă: *Aciastăico[n]a cu[m]părat[au] ro[a]ba lui Dumnezeu Negrea Maria pea[n]tru [ertarea păcatelor 1806]*.⁴¹ De remarcat că ambii donatori cunoscuți de pe icoanele din acest timp erau femei. De aceea, cel puțin o pereche din icoanele zugrăvite la începutul secolului 19 au fost, foarte probabil, așezate în tinda femeilor, în jurul ușii spre biserica bărbaților, unde femeile din Maramureș își amenajau, conform modei timpului, propriul lor fruntar.*

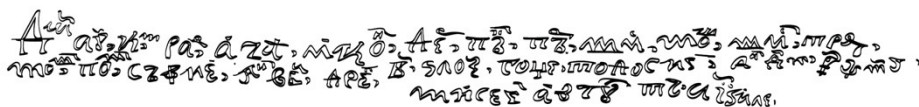

fig 20b. Inscripția donatorului de pe dosul icoanei *Arhanghelul Mihail*, datată în anul 1747, MM i 8012.
Limba română cu alfabet chirilic.

³⁷Icoana se află în depozitul Muzeului Maramureșului și are numărul de inventar i2737.

³⁸Pentru transcrierea numelui zugravului vezi nota 10.

³⁹Interviu cu Grigore Hotico (n 1955) în 1998, informație primită de el de la fiica parohului din Oncești, activ în parohie în perioada interbelică.

⁴⁰Bud 1911, 51. După transcrierea lui Ioan Bârlea (1909, 143, însemnarea 525) inscripția parțial slavonă parțial română de pe icoana altarului era următoarea: *Acest ciboriu la dăruit robul lui Dumnezeu GojeDorde cu sofuseiNastafă, pentru ertare păcatelor loru, neam și neamu, an 1802, luna lui fevrarie, ziua 4, NiculaiFalinceviu.*

⁴¹Inscripția este parțial completată după transcrierea lui Ioan Bârlea (1909, 143, însemnarea 526). Anul este foarte probabil incomplet descifrat la Ioan Bârlea, ar trebui să fie 1806.

fig 21-27. Șapte din cele doisprezece icoane ale registrului prăznicar, păstrate de la biserica de lemn din Oncești, în ordinea sărbătorilor de peste an: 3 *Nașterea Domnului* 31 x 38 cm MM i518, 5 *Întâmpinarea Domnului* 31 x 38 cm MM i8018, 6 *Bunavestire* 31,3 x 37,5 cm MM i8022, 8 *Intrarea Domnului în Ierusalim* 31,5 x 38 cm MM i404, 9 *Învierea* 32,5 x 44 cm MM i8025, 12 *Schimbarea la față* 30,5 x 38 cm MM i8019 și 13 *Adormirea Maicii Domnului* 31,5 x 38 cm MM i8017. Toate pot fi atribuite zugravului Alexa.

Coroană bogat ornamentată în relief jos, care imită perle și pietre prețioase

Fond metalic, aurit, cu desen decorativ vegetal incizat în grund

Ochii mari ținesc privitorul, pornesc din linia nasului, pleoapa superioară este acoperită cu o tușă albă, irisul deschis are punct central și contur negru, o pată albă sublinează scipirea privirii. Albul ochilor complet conturat, cearcănul ușor sugerat.

Nasul drept, puțin în profil, se îngustează în jos, primește un contur deschis în prim plan și unul închis în plan secund, nări arcuite

Tragusul urechii la fel de mare ca lobul. Urechea este complet conturată.

Fața senină, ovală, cu contur puternic sub bărbie, acoperită cu nuanțe de rozuri

Linia gurii ușor arcuită, adesea neutră în expresie, în nuanță închisă, conturul buzelor în roșu stins

Desenul puternic conturat, în negru, brun sau roșu, cu efecte de adâncime și lumină sau umbră

Mâini proporționate, cu degete articulate în încheieturi, corect redată anatomic

Veșminte în roșu, albastru, alb și ocră, cu falduri în linii simple, puțin perlate pe tiv, materialitatea subliniată de căderea lor sub efectul gravitației

fig 28. Trăsături caracteristice ale picturii zugravului Alexa în icoana împărătească *Maica Domnului cu Pruncul*, circa 1747-1748, MM i2736. Fig 15 prezintă icoana întreagă.

Limba română în arta zugrăvitului

Pentru ca imaginile din pictura murală și din icoane să poată funcționa ca o biblie a celor fără de carte, era necesar să fie introduse texte scrise care să explice scenele, texte de identificare a personajelor și texte care cuprindeau citate semnificative din cărțile sfinte. Textele scrise în pictură erau citite de mica elită locală educată pentru a-i ajuta și ghida pe ceilalți în temele creștine și în episoadele biblice abordate. Citirea textelor scrise în limba slavonă din vechile picturi și icoane presupunea o formare teologică. Chiar și în această situație, traducerea textelor slavone în limba nativă era anevoioasă. De altfel, înțelegerea și folosirea textelor slavone a început să scadă în mediul românesc din Maramureș în prima jumătate a secolului 18, datorită favorizării limbii române în toate aspectele actului liturgic. Limba română vernaculară a devenind, spre sfârșitul secolului 17 și în prima jumătate a secolului 18, pentru prima dată o limbă de cult. Adoptarea limbii române a devenit posibilă numai prin traducerea atentă și introducerea consecutivă de cărți bisericești în limba română, provenite din Transilvania și aduse de mai de departe, din Țara Românească și Moldova.⁴² Fenomenul a luat o amploare deosebită după 1747, odată cu deschiderea unei tipografii la Blaj pentru românii ardeleni și prin traducerea tuturor cărților importante în cult. În acest context nou, ctitorii și donatorii din Maramureș aveau nevoie de zugravi capabili să introducă limba română în pictura și icoanele din interioarele bisericilor lor, adică în ajutorul celor mulți și fără de carte.⁴³

La românii din Transilvania, soluția a fost fie chemarea unor zugravi itineranți din Țara Românească fie formarea unor zugravi ardeleni în atelierele de la sud de Carpați, în renumita școală de pictură brâncovenească și post brâncovenească. Fenomenul poate fi urmărit în prima ctitorie brâncovenească din sudul Transilvaniei, la biserica sfântul Nicolae din Făgăraș. Icoana împărătească a lui Iisus, pictată aici de zugravul Preda de la Câmpulung în 1698-1699, prezintă texte atât în limba slavonă cât și în limba română.⁴⁴ Alte câteva repere în acest sens sunt David zugravul din Curtea de Argeș pentru zona Bihorului⁴⁵ și Andrei zugravul de la Buzău, activ în zona Bistriței.⁴⁶ Toți acești zugravi menționați au venit sau migrat dinspre Țara Românească, fiind de la bun început cunoscători ai limbii române și obișnuiți deja cu texte românești din timpul formării lor în mediul artistic brâncovenesc sau post brâncovenesc. Un exemplu de meșter ardelean format în școala de la sud de Carpați, care a folosit limba română în

⁴²Panaitescu, Petre P (1971): „Începuturile literaturii în limba română”, în *Contribuții la istoria culturii românești*, Editura Minerva, București, 343-369. Văetiși, Atanasia (2010): *Artă brâncovenească*, 16-22. Vezi și Socolan, Aurel (2005): *Circulația cărții românești până la 1850 în Maramureș*, Baia Mare.

⁴³Motivul divizării comunităților românești din Maramureș se deslușește parțial în această alegere, în folosirea limbii române în comunicarea scrisă, un proces care a început între elitele românilor din a doua jumătate a secolului 16 și prima jumătate a secolului 17, sub influența calvină din Transilvania, și s-a mutat la nivelul întregilor comunități prin introducerea limbii române în biserică îndeosebi în secolul 18, definitivându-se odată cu despărțirea ecleziastică a Maramureșului pe criterii lingvistice în 1853. Comunitățile românești din ierășul de jos și din o parte din cel al Sighetului, care au păstrat limba slavonă în biserică, au fost asimilate până spre sfârșitul secolului 18 de comunitatea ucraineană. Introducerea scrierii în limba română în comunitățile românești a salvat, așadar, o bună parte din românitatea maramureșeană.

⁴⁴Porumb, Marius (2003): *Un veac de pictură românească din Transilvania, secolul XVIII*, București, 10-13 și ilustrațiile 1-24, îndeosebi imaginea 11.

⁴⁵Despre activitatea lui au scris Chiriac, Aurel (1996): *David Zugravu, și* Porumb 2003.

⁴⁶Zugravul se semnează pe fruntarul bisericii din Sărata, datat din anul 1755. Numeroase picturi murale și icoane pictate în stilul lui în a doua jumătate a secolului 18 în zona Bistriței și Năsăudului sugerează o activitate importantă, care probabil a inspirat și format ucenici.

lucrările sale, este Iacov de la Rășinari, activ îndeosebi în centrul Transilvaniei la mijlocul secolului 18.⁴⁷ În Maramureș, în nordul extrem al românimii, ne întâlnim, în schimb, cu un caz deosebit. Zugravul Alexander Ponehalsky a fost un ucrainean împământenit între români, format în ateliere din Carpații de nord în școala post-bizantină, similară celei post-brâncovenești. Deși, din punct de vedere social, zugravul Alexa aparținea celor mai de jos clase, prin meseria, talentul și educația sa a reușit să se evidențieze, să fie acceptat și apreciat, atât de elitele locale cât și de oamenii de rând. Din graiul lor și din cărțile bisericești el a învățat și a stăpânit în timp atât de bine limba română încât a reușit să o integreze, sub formă scrisă, într-un chip firesc în arta zugrăvelii din Maramureș. Curentul de trecere spre limba română în arta zugrăvitului în Transilvania și Maramureș a fost, așadar, atât de puternic în secolul 18 încât a înscris în el majoritatea zugravilor activi în comunitățile românești, fie ei veniți de la sud de Carpați, din Ardeal sau veniți din nordul Carpaților. Fenomenul poate fi urmărit în timp și spațiu, de la sfârșitul secolului 17 în sudul Ardealului spre mijlocul secolului 18 în centrul și nordul Ardealului, în Maramureș, continuând în unele microzone până spre sfârșitul secolului 18.

*fig29. Tinda, pictură peste intrarea în biserica bărbaților, carte deschisă cu text biblic în limba română pe masa tronului Hetimasiei. Adam apare identificat în stânga mesei. Deasupra mesei apare **Iisus Marele Judecător**, așezat pe un curcubeu și sprijinindu-și picioarele pe aripile unui heruvim.*

Trebuie să facem bine distincție între pisanii și inscripții de o parte și texte explicative, identificatoare și citate biblice, de cealaltă parte. Obiceiul de a scrie pisanii și inscripții în limba română în Maramureș este unul vechi, fiind surprins, așa cum am arătat, chiar pe piesele mobile ale fruntarului de la Oncești din prima jumătate a

⁴⁷Dumitran, Ana și colaboratori (2010): *Iacov zugravul*, Alba Iulia.

secolului 17. Pisanile și inscripțiile în limba română nu erau dependente de traduceri religioase, fiind mai ușor de compus în limba vernaculară. Ele erau adăugate picturii foarte probabil de un pisar local, familiarizat cu limba română. Adevărata schimbare în receptarea artei zugrăvitului a venit mai târziu, prin introducerea textelor explicative, a citatelor și a textelor identificatoare în limba nativă, ca urmare a traducerilor atente de texte religioase. Introducerea limbii române în arta zugrăvitului a eliminat ultima barieră lingvistică, permițând o înțelegere directă a mesajului religios, cu efecte de lungă durată în istoria Maramureșului. Imaginile biblice ilustrate și explicate în limba nativă, au servit mai departe drept abecedare, inspirând oamenii de toate condițiile sociale să citească, să se educe și să se emancipeze. Din această perspectivă, pictura murală și icoanele zugravului Alexa din biserica de lemn din Oncești trebuie reconsiderate și păstrate drept martori documentari esențiali, pentru că prin acest zugrav și prin pictura lui din această biserică ne întâlnim cu primii pași făcuți în acest sens în Maramureș.

Zugravul Alexa a fost un scriitor fluent în toate lucrările sale. El obișnuia să scrie singur pisanii, și inscripții în limba română pe lucrările sale, mai totdeauna în litere de tipar. Modul de adresare în inscripțiile de pe cele două icoane din Oncești îi este caracteristic. Expresia "*aciastă icon*" sugerează totuși fie nuanțe slave fie dezacorduri în exprimare, scuzabile unui imigrant. Prescurtările numeroase din inscripțiile lui de pe icoanele din Oncești pot ascunde și o bună parte din acordurile dificile ale limbii române. În ceea ce privește textele religioase din icoanele mari, precum și din cele prăznicare, acestea sunt în continuare scrise în slavonă, o caracteristică numai pentru cele mai vechi icoane ale zugravului Alexa.⁴⁸ Adevărata surpriză lingvistică în lucrările lui apare în icoana împărătească *Iisus Învățător* din Oncești. Aici citatul religios din cartea deschisă a fost redat integral în românește, fiind, până în prezent, cel mai vechi text cunoscut de acest fel în icoanele din Maramureș: *Viniți blagosloviții părintelui meu de moșteniți întru împărățiame care-i gătat[ă] voao din începutul lumei*.⁴⁹ (fig 16)

⁴⁸Vezi spre exemplu icoanele împărătești *Iisus Învățător* și *Maica Domnului cu Pruncul* din Cornești și câteva icoane prăznicare din Călinești și Budești Susani. În mod deosebit se remarcă icoana *Învierea Domnului* din colecția Muzeului Național de Artă al României, datată 1750 și cu proveniență din Maramureș, dar cu localizare necunoscută.

⁴⁹Preluat din Evanghelia după Matei 25:35.

Ambivalența lingvistică timpurie se poate observa și în tratarea textelor din pictura murală. În biserica bărbaților, pe pereții de sus și pe boltă, se mai pot citi încă fragmente scrise în limba română, ca de exemplu în dreptul scenelor patimilor de pe latura de nord: *Au bătut cue de hierpen palmă și păn [picior] lui H[risto]s, rădică crucea ..., ... duce cruce pe umăr în sus ...* (fig 30) În ceea ce privește citatele biblice, cele scrise pe filacterele personajelor de pe fruntar sunt în continuare redată în limba slavonă. În schimb tinda, acoperită în întregime de scena moralizatoare și înfricoșătoare a *Judecății de Apoi*, are toate clarificările date în limba română, atât în textele explicative, în cele de identificare a personajelor, cât și în citatul aflat în cartea deschisă, de peste intrarea în biserica bărbaților. Citatul din cartea pictată pe perete, păstrat fragmentar, apare scris la fel ca pe icoana împărătească: *[Vini]ți [blagosloviți] părintelui meu de moștiniți întru împăra[ș]iame care-i gătată] voao din începutul lumei.* (fig29) Pe pereții din tindă se pot identifica: *săborul apostolilor, săborul tuturor sfinților, săborul preuților, lic⁵⁰ împărățiasălor, lic ficioarălor, ciurma, pentru hotar*, toate scrise în limba nativă. (8-9)

fig 30. Biserica bărbaților, boltă, latura de nord. Pe banda superioară în textul explicativ se poate citi: „*Au bătut cue de hier pen palmă și păn [picior] lui H[risto]s*”. Ciclul *Patimile Domnului*, scenă separată pe laterale de colonete cu capitele de tip ionic, acoperite cu vrejuri.

Privind în ansamblu lucrarea zugravului Alexa în biserica din Oncești, se poate concluziona că atât icoanele cât și pictura parietală de pe fruntar și din restul încăperilor au fost prevăzute cu printre primele texte explicative, citate și identificări în limba română, din regiune. În anumite citate și texte explicative, pe care nu le-a putut traduce,

⁵⁰ *Lic* are aici sensul de *cor* sau *ceată*, care poate fi un arhaism al graiului local preluat din limba slavonă.

zugravul a continuat pentru o vreme să folosească limba slavonă. Așadar, inscripțiile și textele explicative de pe icoanele din Oncești pe de o parte indică o evoluție în scrierea zugravului, o măsură a familiarizării lui cu limba română, și pe de cealaltă parte marchează un moment important în evoluția și maturizarea comunităților românești din Maramureș în folosirea propriei limbi materne.

Ambivalența lingvistică din pictura murală din Oncești, similară celei din icoane, contribuie la o datare a ei cu mai multă precizie în jurul anului 1748. În consecință, și lucrările de înnoire la arhitectura bisericii puteau fi deja încheiate, cel mai probabil puțin înainte de anul 1747. Asupra acestui fapt primim o confirmare dintr-o conscripție a parohiilor din anul 1747, care consemnează biserica de lemn din Oncești ca fiind într-o stare bună de funcționare.⁵¹

În anii care au urmat, îndeosebi începând cu ansamblurile murale din 1760, mai toate textele explicative, identificările și citatele biblice, împreună cu inscripțiile ctitorilor, au primit haina limbii române sub penelul zugravului Alexa. Se poate spune că zugravul Alexa a fost printre primii, dacă nu chiar primul, care a răspuns nevoilor locale, a pornit și a înfăptuit în bună parte românizarea artei zugrăvelii din Maramureș. Acest fapt lămurește – fără a pierde din vedere calitatea artistică a operei sale, localizarea atelierului său în regiune și longevitatea sa – marea lui popularitate și productivitate, neegalată în Maramureș. O perioadă lungă, zugravul Alexa a fost unul dintre puținii zugravi de care avem știre în zonă, care a transpus limba română în lucrările sale. După 1770 i s-a alăturat pentru o scurtă vreme zugravul Radu Munteanu din Ungureni, care, de altfel, în pictura din fruntarele din Săliștea de Sus Buleni (1775) și Desești (1780) îi copiază atât de mult stilul încât nu putem exclude o perioadă de ucenicie în preajma zugravului Alexa și folosirea modelelor maestrului. Radu Munteanu a fost, se pare, cel care a introdus mai apoi limba română în bisericile din satele din Lăpuș și Chioar, de unde era originar. Din 1780 ștafeta a fost preluată de zugravul Gheorghe Plohod din Dragomirești iar spre sfârșitul aceluiași deceniu și-a început activitatea în Maramureș și zugravul Nikolai Faliukevici. După 1800 au devenit populari zugravii Mihail și Vasile Faliukevici din Baie, Toader Hodor din Vișeu de Mijloc și Ioan Plohod din Dragomirești.⁵² Zugrăvitul icoanelor și al picturilor murale, în formele lor de tradiție post bizantină, a intrat însă puternic în declin în Maramureș începând cu secolul 19, fiind desconsiderat și puternic descurajat de episcopii de la Muncaci, în favoarea unor artiști formați în școli apusene.⁵³ Zugravul Alexa rămâne din acest motiv cel mai productiv și unul dintre cei mai importanți zugravi pe care i-a avut Maramureșul. Lucrarea lui de început din Oncești deschide astfel perspective noi, nebănuite, atât în înțelegerea artei și activității sale, cât și în evoluția culturii și istoriei regionale.

Întreaga biserică de lemn din Oncești, împreună cu tot inventarul ei, formează un ansamblu reprezentativ de arhitectură, artă și limbă sacrală, care dă expresie și rezonanță culturii maramureșene în cadrul unic al Muzeului Maramureșean. Prezentarea

⁵¹Véghseő, Tamás și Terdik, Szilveszter (2015): *Források a magyarországi görögkatolikus parókiák történetéhez. Az 1747. évi javadalom-összeírás*, Nyíregyháza, 367-368.

⁵²Toți aceștia au lucrat într-o manieră rustică nouă, impregnată de stilurile apusene baroc și eclectic. Vezi Bratu 2015, 220-325.

⁵³Приймич, Михайло (2017): *Церковне професійне малярство Закарпаття другої половини XVIII - першої половини XX ст.*, Ужгород : Карпати, 507 с, 200-203.

bisericii de lemn în condiții demne și relevante în muzeul din Sighet⁵⁴ cere generațiilor de azi și de mâine, care conduc și finanțează prin bani publici prestigiosul muzeu, să-și asume răspunderea pentru întreținerea ei, precum și pentru conservarea tezaurului interior.

Summary

The wooden church from Oncești was brought in 1975 to the open-air section of the Maramureș Museum to illustrate the key role played by places of worship within the villages of Maramureș. Despite the unequalled importance of this construction within the museum, its defining characteristics have remained little known. Their significance for the history of architecture, art and culture in the region are even less understood. Moreover, the church, and with it the entire museum, have fallen into indifference and lack of maintenance that endangers the unique values that were gathered and preserved here with great efforts. This article aims to bring into the public concern and the scientific attention the defining features of this church, their documentary significance and heritage value.

In this article I gathered all data about this church from my previous research on local sacred architecture. In addition, I present my recent documentation of the fragmentary mural painting and of the portable icons saved in the collection of the Maramureș Museum. The available literature covers only a few aspects regarding the church from Oncești and the archival sources are far from being thoroughly studied and used. These shortcomings can be overcome by future research, supplemented by careful studies of the construction on site, where the main sources of information are stored.

In the first part of the article I describe the architecture of the church, which retains several archaic features, such as proportions, the reduced number and the small dimensions of the openings in the walls. The structure of the construction witnesses about the addition of the porch and about the renovation of the tower before the middle of the 18th century. In the second part I go through some analyses of the mural painting fragments and I use some historical records that determine the age of the mural painting around the middle of the 18th century. Furthermore, the author of the mural painting can be identified with Alexander Ponehalsky, known in the area as painter Alexa. In the third part I pay attention to the iconostasis, remarkably unnoticed until present. It presents the features of a typical Maramureș iconostasis with five rows, partly painted on the wall, partly of movable icons. The row of small icons and the three rows painted on the wall above can be attributed to painter Alexa. These correspond to four icons from the row of large royal icons, of which one is dated in 1747 and the second in 1748. These two dated large icons allow a more precise dating of the icon screen and of the whole mural painting around 1748, recording the oldest known work endorsed to painter Alexa. Noticeably, the royal icons were repainted or more often replaced within every 20-30 years, about a shift between two generations of patrons. In the fourth part I present a novel aspect in the evolution of the local native language. It regards the introduction of Romanian writing in church painting in Maramureș, based on the paintings and icons saved in the wooden church from Oncești and in other churches in the region belonging to Romanian communities. This step was enabled by previous translations of the bible and of necessary church books from Church Slavonic to vernacular language. Alexa is the first known painter from Maramureș who introduces the Romanian language in his work, thus answering the needs and the new cultural aspirations of the benefactors. This step essentially removed the last language barrier between parishioners and their church, contributing in a long term, to some major cultural transformations in Maramureș.

⁵⁴Starea de conservare a picturii interioare se află într-un proces accelerat de degradare. Sunt necesare intervenții urgente de fixare a stratului pictural, care trebuie prioritar înaintea oricărei alte intervenții. Se pot face apoi lucrări de curățare și, acolo unde este necesar, de restaurare. Păstrarea integrității și autenticității picturii originale trebuie să stea în centrul tuturor deciziilor legate de această biserică.

Key words

Wooden church, Maramureș, mural painting, iconostasis, icon, Romanian writing, art history, Byzantine culture

Cuvinte cheie

Biserică de lemn, Maramureș, Oncești, pictură murală, iconostas, istoria scrisului, limba română, istoria artei, cultură bizantină

Monumente de arhitectură vernaculară din subzona Mara – Cosău restaurate în muzeele în aer liber din România

Dr. Barz Mirela Ana

Muzeul Maramureșan, Sighetu Marmăției

Casele de la finele secolului al XVII-lea și de pe parcursul celui de-al XVIII-lea, preluând și păstrând modele mai vechi, sunt dovezi de netăgăduit privind cultura și civilizația strămoșilor noștri. Majoritatea monumentelor datate au intrat în patrimoniul muzeelor (București, Cluj Napoca, Sibiu, Baia Mare, Golești și Sighetul Marmăției). Acestea au arătat un mare interes pentru arhitectura populară din Maramureș, deoarece meșteșugul construcției în lemn este ridicat de oamenii din Maramureș la rang de artă, iar casele din Maramureș se impun prin monumentalitate, armonia proporțiilor, vechimea (datate cert prin inscripțiile de pe ancadrame și meștergrinzi), dar și tehnicile de lucru și construcție. Echipe de *maistări* talentați care stăpânesc bine tehnicile tradiționale din Maramureș întâlnești în marile muzee în aer liber din România, cu ajutorul cărora aceste nestemate pot fi conservate și restaurate.

Astfel, la București, la **Muzeul Național al Satului "Dimitrie Gusti"** a fost restaurată o gospodărie din subzona Mara – Cosău, din satul Berbești.

Maramureșul reprezentat la inaugurarea Muzeului satului din București

Sursa: Arhiva Muzeului Maramureșan

Gospodăria din satul Berbești este formată din casă de locuit, grajd cu șură, coș pentru porumb, colejnă pentru adăpostirea uneltelor și a oilor în timpul iernii, precum și șopru cu corfă - construcție ingenioasă pentru păstrarea fânului. Gospodăria a fost reconstruită în Muzeul Satului în anul 1962. Impresionante prin proporții, construcțiile ce alcătuiesc gospodăria din Berbești sunt ridicate din bârne masive, cioplite în lemn de stejar. Toate componentele gospodăriei sunt împrejmuite cu un gard împletit din nuiele de alun, gard adăpostit sub un acoperiș de șindrilă.

Casa din Berbești restaurată în Muzeul Național al Satului "Dimitrie Gusti"

O poartă înaltă, dublă, sculptată cu măiestrie în lemn de stejar, datată 1903, completează ansamblul. Motive decorative specifice zonei - torsada, dintele de lup, rozeta, precum și motive simbolice de un mare rafinament - soarele, luna și motive antropomorfe sunt prezente pe elementele constitutive ale porților, pe ancadramentele ușilor și ferestrelor.

Planul locuinței cuprinde trei încăperi: camera de locuit sau casa, tinda rece și cămara pentru alimente, aliniate de-a lungul unei prispe deschise, pe stâlpi sculptați și uniți prin arcade. camera de locuit este dotată cu o vatră liberă, cuptor și prichici, Sistemul de încălzire are amenajat și un loc pentru dormit, spre perete. Interiorul, caracterizat printr-un mobilier simplu și funcțional, este îmbogățit decorativ de ruda cu țesături policrome deasupra patului, de *blidele* și ulcioarele viu colorate și de textilele de lână în culori vegetale așezate pe paturi.

Muzeul etnografic al Transilvaniei a restaurat o casă din localitatea Berbești, dar și un complex meșteșugăresc din Hărnicești.

Gospodăria din Berbești are curte dublă⁵⁵, o structură caracteristică doar zonelor agro-pastorale (Maramureș, Lăpuș, Sălaj) în care se creșteau în trecut multe cornute mari. În prima curte, rezervată familiei, erau grupate casa (construită în anul 1795), stupina atașată ei, cămara pentru cereale, fântâna cu apă potabilă și colejna pentru atelaje, iar în a doua curte, separată de prima printr-o poartă, iernau, inițial sub cerul liber, vitele, mai târziu fiind construite aici, pentru ele, anexele gospodărești necesare:

⁵⁵ Gheorghe Dăncuș, *Structura gospodăriei țărănești maramureșene*, în vol. "Organizarea Muzeului Etnografic în aer liber. Principii și metode", București, 1966, p. 192

șura cu două poieți (construită în anul 1896), două fânare, cotețele pentru porci și păsări, fântâna pentru adăpat. O altă fântână, poligonală, este amplasată în afara gospodăriei.

Casa din Berbești, Maramureș, în timpul construcției, Secția în aer liber, MET

Sursa: Arhiva MET, Colecția Negative pe celuloid, anul 1957, nr. 8372. Foto: N. Moraru

Casa, construită din bârne de stejar foarte late, cioplite, avea trei încăperi și o prispă (șatră) spațioasă, cu stâlpi și arcade realizate artistic. Vatra liberă, cu cuptor de copt pâine, ocupă mare parte din încăperea de locuit, iar lavițele late, dispuse în unghi, folosite pentru dormit, au aceeași vechime cu casa. Printre piesele țesute, expuse compact, pe rudă, în colțul cu patul, predomină piesele din lână. Cuierele cu ceramică domină colțul mesei, care avea funcții de reprezentare socială.

Constructorii casei din Berbești, Maramureș, Secția în aer liber, MET

Sursa: Arhiva MET, Colecția Negative pe celuloid, anul 1957, nr. 8380. Foto: N. Moraru

Complexul meșteșugăresc din satul Hărnicești reunește trei instalații care funcționau, alternativ, cu aceeași sursă de apă: o moară pentru măcinat cereale, o puiă

pentru îngroșarea țesăturilor de lână și o vâltoare. Construită din bârne de stejar, casa în care a fost instalat mecanismul morii are atașată la prispă, în mod ingenios, o rudă mobilă, pentru uscarea pieselor piate și vâltoare.

Complexul meșteșugăresc, Hărnicești, Maramureș, Secția în aer liber a M. E. T

Sursa: Arhiva MET, Colecția Diapozitive pe celuloid, nr. 5198. Foto: Szabó Tamás

Muzeul Civilizației Populare Tradiționale ASTRA din Sibiu are restaurat un complex arhitectural din subzona Mara – Cosău. Prin restaurarea acestui complex se dorea ilustrarea talentului și ingeniozității meșterilor populari care au creat valoroase opere de civilizație, fiind un fenomen general pentru zona istorică a Maramureșului unde tradiția ”bărdășitului” a dus la realizarea unora dintre cele mai valoroase monumente de arhitecturii laice tradiționale din țara noastră. Complexul este format din:

Casa din Călinești in situ

Sursa: Arhiva CNM ASTRA, nr. inv. 37085

Casa din Călinești, datată la sfârșitul secolului al XVIII-lea, a fost transferată în muzeu în anul 1973 și reconstruită în anul 1974, reprezentând modelul arhaic de construcție al caselor maramureșene de pe Valea Cosăului, din secolele XVIII-XIX. Planul casei este dreptunghiular, cu trei încăperi: tinda, cămara și camera de locuit. Casa este construită din bârne masive de stejar, acoperișul în patru ape, învelitoare din draniță, cu șatră pe partea din față. Casa a fost cumpărată de la Berci Ileana, domiciliată în comuna Călinești, cu suma de 10. 000 lei la data de 2 august 1972.

Casa din Berbești in situ

Sursa: Arhiva CNM ASTRA, nr. inv. 37124

Casa din Berbești aparține Complexului arhitectonic maramureșean, reconstruit în muzeu în anul 1974, și ilustrează evoluția tehnicilor de construcție și ornamentare a monumentelor de arhitectură populară, din lemn de esență tare (stejar). Casa are șatră decorată cu arcade sculptate, pe două laturi (fațada principală și laterală) și este formată din patru încăperi: tinda, camera de locuit, camera bătrânilor și cămara, adosată pe toată lungimea construcției. Casa a fost achiziționată de la Pop Petru din localitatea Berbești cu suma de 28. 000 lei. Conform actului de vânzare - cumpărare, proprietarul nu dorea să vândă casa decât dacă i se asigura lemnul de construcție pentru o casă nouă. Astfel, în acest sens, reprezentanții muzeului, cu ajutorul Inspectoratului Județean Silvic Baia Mare, au asigurat materia primă solicitată.

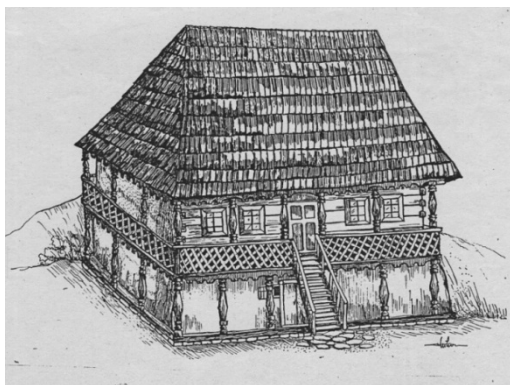
Casa din Berbești, restaurată în CNM ASTRA

Gospodăria de agricultori din Desești ce a aparținut unei familii de "nemeși" din Desești, are în componența sa: casa de locuit, șura cu două grajduri, colejna, cotețul pentru porci, coșul pentru mălai, șoprul pentru fân, fântâna și o poartă.

Casa, datată la începutul secolului al XX-lea a fost transferată în muzeu în anul 1998 și reconstruită între anii 1999 – 2001. Casa, prin structură, tehnici constructive, elevație pe două niveluri cu pivniță la parter și spații de locuit la etaj, șatră pe două laturi la parter și pe trei la etaj, dar și elementele decorative constând în 25 de stâlpi sculptați, reprezintă o sinteză și un moment de apogeu în evoluția arhitecturii tradiționale în Maramureșul istoric.

Plan Casă Desești

Casa din Desești în timpul restaurării în CNM ASTRA

Planul casei este dreptunghiular, cu trei încăperi - tinda mediană, camera de zi și camera bună. Pereți sunt realizați din bârne de fag cioplite cu securea și finisate cu barda, încheiate la capete în cheutoare coadă de rândunică. Atât la capete cât și la mijloc bârnele sunt fixate în cuie de lemn, pentru a nu se curba sau disloca.

Șura cu două niveluri (grajd de animale la parter, construit din piatră și al doilea grajd la etaj și arie de treierat, construit din bârne de stejar) a fost construită și adaptată funcțional pentru batoza de treierat acționată de cai. Șura surprinde momentul restructurării gospodăriei și anexelor gospodărești ca urmare a evoluției tehnicilor de lucru și a instrumentarului agricol. *Batoza de treierat* acționată de cai are în componență: batoza propriu-zisă, sistemul de acționare, vântureșca (ciurul de selecționat boabele). Batora marchează un moment important în evoluția mijloacelor și a tehnicilor de lucru în agricultură, prin introducerea mijloacelor semi-mecanizate, de factură industrială la începutul secolului al XX-lea. *Colejna* păstrează caracteristicile tradiționale ale acestui gen de construcții de pe Valea Marei, având două părți distincte: cotețele de porci și spațiul pentru protejarea mijloacelor de transport și a inventarului agricol.

Casa din Desești restaurată în CNM ASTRA

Sursa: Arhiva CNM ASTRA

Fiind un muzeul al tehnicii populare, prezentarea unei gospodării de agricultori presupunea nu numai relevarea mijloacelor și tehnicilor de muncă specifice practicilor agricole, a nivelului lor de dezvoltare sau a interdependenței acestora cu creșterea animalelor ci și a modului în care acestea se reflectă în structura morfo-funcțională a gospodăriei tradiționale, a dinamicii ei în timp.

Casa, batoza și șura aparținând acestui complex au fost achiziționate de la Bohotici Ioan din localitatea Desești, în anul 1995.

Gospodăria de fierar din localitatea Călinești, de pe Valea Cosăului, cuprinde întregul complex de construcții țărănești în care a apărut meșteșugul, fiind reprezentat constructiv prin atelierul de fierărit, în care sunt prezentate uneltele meșteșugarului, iar

în casa de locuit este reconstituit interiorul și condițiile de locuit ale proprietarului fierar așa cum arăta la mijlocul secolului al XIX-lea. Gospodăria a fost restaurată în muzeu, alături de complexul arhitectonic maramureșean în perioada 1973-1976.

Gospodăria de fierar din Călinești în situ în timpul restaurării în CNM ASTRA

Sursa: Arhiva CNM ASTRA, nr. inv. 37885

Cornel Irimie pe șantierul fierăriei din Călinești

Sursa: Arhiva CNM ASTRA, nr. inv. 39982

La reconstrucția Complexul arhitectonic maramureșean, cu toate casele și anexele amintite mai sus, au lucrat meșteri maramureșeni. Lucrările de demontare, încărcare în mașini și reconstrucție în muzeul de la Sibiu au fost executate de meșterul

popular și constructorul renumit de case din Maramureș Petcaș Gheorghe din satul Berbești de pe Valea Marei, alături de echipa sa.

Muzeul satului din Baia Mare găzduiește două case din localitatea Giulești, o gospodărie din Berbești (Casa șoferiței), o casă din Desești și prima poartă pe 5 stâlpi, construită de celebrul Traian Bîlțiu Dăncuș în comuna Desești, toate de pe Valea Marei.

Casa școală din Giulești a fost achiziționată și adusă la muzeul din Baia Mare în anul 1977. Este o casă cu două încăperi. Construcția are doar tălpile din lemn de stejar, pereții construcției fiind din lemn de brad fasonat pe patru fețe și încheiat la colțuri în cheutori drepte. În față are șatră străjuită de cinci stâlpi ornamentați. acoperișul este în patru ape cu învelitoare din draniță de brad. Casa este datată pe meștergrindă cu anul 1794. Ea a fost construită special pentru dascălul angajat pentru copiii satului. Pentru perioada respectivă, casa dascălului devenea și locul în care copiii învățau. Prin organizarea interiorului s-a încercat să se refacă atmosfera tipică de școală confesională sâtească din secolul al XVIII-lea.

Casa din Giulești I a fost achiziționată în anul 1970. Este o construcție cu trei încăperi: casă, tindă și cămară, construită din lemn de brad, prevăzută pe latura din față cu șatră și târnaț. Acoperișul este în patru ape cu învelitoare din draniță de brad.

Casa școală din Giulești restaurată în
Muzeul de Etnografie și Artă Populară din Baia Mare

Gospodăria Codre Ileana (Șoferița) din Berbești este datată și se cunoaște și numele meșterului care a construit-o, Pop Ștefan, deoarece acesta și-a semnat lucrările. Se cunosc trei gospodării construite de același meșter și toate se află astăzi în muzee din România (Muzeul Satului din București și Muzeul Etnografic al Transilvaniei din Cluj Napoca). Gospodăria este datată 1806 și este compusă din casă și șură.

Casa este construită din lemn de stejar, bârne fasonate pe patru fețe. bârnele sunt masive, având unele dintre ele lățimea de 0, 80 cm. Casa este compusă din 3 încăperi: casa de locuit, tindă și cămară. Pereții interiori din cameră și tindă sunt tencuiți

cu pământ. Pe toată fațada se află o șatră formată din cinci stâlpi ornamentați care susțin grinda longitudinală pe care se sprijină cornii acoperișului. Învelitoarea este din draniță de brad bătută la două rânduri. Înălțimea acoperișului reprezintă $\frac{3}{4}$ din întreaga înălțime a construcției. Pe meștergrindă se află o inscripție în chirilica românească ”grău 5 zloți, mălaiu 4 forinț, Ani 1806, 16 iunie. Pop Ștefan”.

Casa din Berbești restaurată în Muzeul de Etnografie și Artă Populară din Baia Mare

Șura este construită din aceleași materiale ca și casa. Bârnelor de stejar au aceleași dimensiuni impresionante ca și ale casei. Are două grajduri și la mijloc se află șura propriu-zisă. În șură erau adăpostite uneltele agricole, iar pe podul șurii se depozita fânul. Acoperișul este și el din lemn de stejar cu învelitoare de draniță din brad și este la fel de înalt ca și al casei. De remarcat, porțile masive din lemn de stejar decorate cu motive solare. Azi, în șură, poate fi admirată colecția de pluguri din lemn a muzeului băimărean.

Poarta de intrare în gospodărie este construită tot din lemn de stejar și provine din satul Budești. Cei trei stâlpi de susținere sunt decorați cu motivul funiei simbolizând pomul vieții întrerupt de roata solară. Grinda care unește cei trei stâlpi este o reconstituire realizată în muzeu, după modelul original.

Casa Desești, datată în secolul al XIX-lea, a fost achiziționată și transferată în muzeu în anul 1980.

Poarta Dăncuș a fost achiziționată de muzeul băimărean în anul 2001. Poarta monument a fost construită de celebrul artist Traian Bîlțiu Dăncuș și este datată 1936. Înainte de a fi transferată în muzeu, poarta marca locul de intrare în Maramureșul istoric în localitatea Mara. Poarta are o înălțime de 4 m și este construită pe cinci stâlpi, cu porțiță și vraniță. Stâlpii din față sunt bogat ornamentați cu diferite motive realizate prin incizie și cioplire în relief. Cei trei stâlpi dinspre curte sunt ornamentați parțial. Poarta este prevăzută cu o bancă pentru odihnă în dreapta porțiței. Pe grinda superioară este redată o inscripție "*Spre muncă și reculegere TRAIAN BILȚIU DĂNCUȘ 1936*".

Poarta Dăncuș in situ

Poarta Dăncuș restaurată în Muzeul de Etnografie și Artă Populară din Baia Mare

Ilie Lazăr, 1895-1976

*Participant cu drept de vot la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia
din 1 Decembrie 1918*

ISTORIE

Originile și educația doamnelor din Evul Mediu (sec. XIV - XVII)

*Prof. Gherheș Mihaela - Cristina
Școala Gimnazială „Lucian Blaga” Baia Mare*

Cântată și definită de poeți ca fiind „al cincilea anotimp” (Grigore Vieru), femeia a rămas în istorie atât ca erou pozitiv al unor momente, mai ales rituale, cât și cauza declanșării unor evenimente conflictuale. Rolul femeii în istorie poate fi înțeles și explicat numai dacă acceptăm aserțiunea vechilor greci că „omul gândește cu inima”. Dacă despre femeia obișnuită sunt mai puține date în izvoarele epocii, despre soțiile conducătorilor apar informații, din mai multe surse, a căror analizare asupra corectitudinii și veridicității, creează o imagine a modului cum era percepută femeia posesoare a unui anumit rang social.

Raportându-ne la caracteristicile perioadei cuprinse între secolele al XIV lea și al XVII lea și la contextul internațional în care se aflau Țările Române, rolul doamnelor a fost de sfătuitoare a domnului, de păzitoare a liniștii căminului, de asigurare a continuității la conducere prin nașterea și educarea urmașilor de sex masculin, de sprijin pentru soți, fii sau nepoți. Au fost și excepții în care doamnele conduceau nemijlocit, pe timpul indisponibilității soților sau minoratului fiilor. În orice situație s-ar fi aflat, doamnele erau respectate de supuși, atât datorită comportamentului, cât și originii. Originea era foarte importantă, majoritatea doamnelor bucurându-se în copilărie de o viață îndestulată și liniștită, care le asigura și educația necesară. Pe această bază importantă se plia comportamentul cu regulile, mai mult sau mai puțin stricte, ale ceremonialului românesc. Foarte puține doamne au fost de origine umilă, dar și acestea s-au comportat conform rangului dobândit.

O sursă foarte importantă despre doamnele din Evul Mediu au constituit-o însemnările călătorilor străini care au străbătut în această perioadă de patru secole, cu diverse treburi, Țările Române. Călătorii făceau comparații ale doamnelor române cu doamnele străine din mai multe puncte de vedere: al vestimentației, al comportamentului, al cadourilor făcute sau primite de doamne, al meselor oferite, al mobilierului, al reședințelor. Nu trebuie uitat că majoritatea călătorilor străini erau catolici într-o perioadă de expansiune a Bisericii catolice și de luptă a acesteia cu Reforma și acest lucru putea afecta și viziunile asupra Țărilor Române. Puteau interveni și diverse nemulțumiri personale: cazarea sau darurile primite. Totuși, acești călători au o părere bună despre doamnele române, raportând, probabil și la zona geografică din care acestea făceau parte.

O importanță deosebită au avut-o scrierile cronicarilor și cărturarilor; aceștia referindu-se la evenimentele apropiate de perioada lor, mai mult sau mai puțin, în mod obiectiv.

Originile doamnelor sunt probleme foarte importante pentru Evul Mediu, dar și pentru perioadele istorice următoare. În funcție de originea socială, o femeie, devenită doamnă se putea afirma la curtea soțului ei prin abordarea, cu grade diferite de succes, a unui ceremonial specific fiecărei curți medievale.

Educația, statutul, activitatea socială, toate erau componente ale comportamentului zilnic al doamnei. Doamna trebuia să se adapteze fiecărei situații, să știe să comunice cu orice clasă socială, să primească delegațiile străine, să converseze cu alte doamne, aflate în vizită sau în exil, să ajute pe cei care aveau nevoie de un sprijin

sau de o vorbă de încurajare în diferite probleme (de sprijin financiar pentru anumite situații în care se găseau diversele comunități, pentru construirea sau întreținerea vreunui lăcaș de cult, pentru căsătoria apropiaților, a celor care făceau parte din curtea doamnei) ș.a.

Originea doamnelor implică mai multe aspecte: proveniența socială și proveniența etnică, fiecare cu alte componente, mai mult sau mai puțin importante.

Proveniența socială a doamnelor cuprinde, în special, două grupări: doamnele proveneau fie din fete de foști domnitori, fie erau fete ale boierilor, mai mari sau mai mici, mai importanți sau mai puțin importanți, social și financiar. Această origine, care implica uniri ale unor averi importante, dar și alianțe de familie, este definitorie pentru Evul Mediu universal, nu numai pentru teritoriul românesc. Când căsătoriile aveau loc înainte ca bărbatul să devină domn, în majoritatea situațiilor, viitoarele doamne proveneau din fete ale boierilor. Dacă aceste căsătorii aveau loc după obținerea, de către bărbat a demnității de domn, se căutau alianțe în familiile domnitoare din cealaltă țară românească sau în familiile conducătoare din țările vecine. Din prima categorie se pot da multe exemple: o primă căsătorie a lui Radu de la Afumați cu doamna Voica, fata unui boier bogat Vlaicu, vornicul din Bucșan¹. Ioan Vodă cel Cumplit s-a căsătorit cu Maria, fiica unuia dintre boierii săi, Lupea Huru, pârcălab al Hotinului². Mihai Viteazul s-a căsătorit cu Stanca, nepoata marelui ban, Dobromir. Miron Barnowski a fost înșurat cu Artemia Vartic, fata boierului Gavril Vartic³.

Căsătoriile cu o fiică de domn reprezentau o creștere a statutului social, a prestigiului intern și extern al domnului. Pe lângă aportul financiar ce provenea din zestre, apăreau și sprijinul și influența familiei fetei, cu relațiile și alianțele acesteia. Și din această categorie, exemplele sunt în număr mare: fiicele fostului domn Neagoe Basarab, căsătorite cu domnii din țara Moldovei și din Țara Românească: Stana, căsătorită cu domnul Moldovei, Ștefăniță, iar Ruxandra, care a iscat atâtea neînțelegeri cu Radu de la Afumați, domnul Țării Românești. A treia căsătorie a lui Ștefan cel Mare, cu Maria Voichița, sprijinul și echilibrul ultimilor ani de domnie: doamna a fost fiica lui Radu cel Frumos, domn al Țării Românești. Modul în care Maria Voichița ajungea doamnă a Moldovei, parcă este desprins dintr-o operă romantică: aflat în conflict cu Ștefan, pe 18 noiembrie 1473, Radu cel Frumos se refugia în cetatea Bucureștilor sau cum precizează Cronică lui Ștefan cel Mare, descoperită de Oligierd Gorka „în cetatea de scaun Dâmbovița”. Aici, oastea lui Ștefan „l-a asediat cu tărie”, dar cum nu-l prea caracteriza curajul „în timpul nopții, Radu cel Frumos a fugit din castel” și și-a lăsat în oraș steagurile, averile, dar și femeile familiei⁴. La 24 noiembrie 1473, moldovenii intrau în cetatea Bucureștilor, marele cronicar Grigore Ureche menționând în letopisețul său: „Ștefan au dobânditu Cetatea Dâmboviței și au intratu întrânsa și au luat pre doamna Radului Vodă și pe fiică-sa Voichița o au luat-o a lui doamnă și toate averile lui și toate veșmintele lui cele scumpe și visteriile lui și toate steagurile lui”⁵. Tânăra domniță va deveni din captivă, doamnă în 1479, după ce Ștefan a rămas văduv a doua oară, după moartea Mariei de Mangop.

Un alt exemplu este cel al Ruxandrei, fiica domnitorului Moldovei, Petru Rareș. Domnița a fost obligată să se căsătorească cu Joldea, ucigașul fratelui ei, Ștefan, pentru ca acesta să poată deveni domn. Prins de o facțiune adversă, Joldea a fost călugarit cu forța, iar în proiectul matrimonial ce o viza pe Ruxandra a apărut Alexandru Lăpușeanu, fiu al lui Bogdan al III-lea, domn al Moldovei și al Anastasiei, târgoveața din Lăpușna. Este situația aparte prin care căsătoria cu o fiică de domn întărea prestigiul unui domnitor care provenea dintr-o legătură nelegitimă. Dând dovadă de adaptabilitate la noua situație (inedită pentru perioada noastră, în niciun caz pentru Evul Mediu românesc sau universal), Ruxandra devine doamna noului domnitor, Alexandru Lăpușeanu.

Exista și situația, mai puțin întâlnită, este adevărat, a căsătoriilor cu femei fără importanță socială, care devin doamne fără a avea o pregătire specială și fără a avea inițial, respectul supușilor. Astfel, Petru Șchiopul, domn al Moldovei între 1574-1591 a rămas văduv. Avea drept concubină, de mai multă vreme, o femeie simplă, roabă, cu care a avut și un copil, numit Ștefăniță. Domnitorul s-a căsătorit cu ea, numind-o în actul de căsătorie ca, Irina Botezata. În 1591, domnitorul, împreună cu familia, a fugit în Tirol, la Bozen, oraș în care a locuit până la moarte. La un an, Irina a murit și a fost înmormântată acolo, iar pe piatra de mormânt, i-a fost gravat: „Doamna Irina, care și-a urmat bărbatul tocmai din Moldova, pentru legea sa, răposată în al 25-lea an al vieții sale. Io, Petru Voievod, i-am pus această piatră, ca uneia ce mi-a fost femeie prea cinstită și prea iubită”⁶.

O altă situație, tot puțin întâlnită, este aceea a legitimării puterii de noul domn prin căsătoria cu văduva altui domnitor. Un exemplu, mai cunoscut, este acela al domnului Țării Românești, Radu Paisie, care a luat-o în căsătorie pe Ruxandra, fiica cea frumoasă a lui Neagoe Basarab, văduvă a unui fost domnitor, Radu de la Afumați⁷. Doamnă a Țării Românești, pentru a doua oară, tot pentru scurt timp, într-o perioadă la fel de agitată ca și prima, este un alt exemplu de adaptabilitate a femeii în Evul Mediu, în universul medieval. Căci după cum spunea Constantin Gane: „A fi fată și nepoată de domn, nu ar fi însemnat în vremurile acele o ideală fericire pământească”⁸.

Referitor la proveniența etnică, cazurile în care doamnele au avut origine străină au fost numeroase, ca și în restul țărilor europene. Doamnele sau viitoarele doamne erau căutate în primul rând, în țările vecine. Din punctul de vedere al vecinătății, Țările Române nu au fost propriu zis vecine la sud cu Serbia medievală, orientată mai mult spre Marea Adriatică, decât înspre Dunăre. Între ele s-au interpus mai întâi stăpânirea bizantină, apoi țările bulgare și în cele din urmă, regatul maghiar. Dar, relațiile dinastice au legat spațiul românesc de cel sârbesc, ca și de cel croat sau bosniac. În est, granița de pe Nistru a rezistat atacurilor mongolo-tătare ale Hoardei de Aur și apoi, ale Hanatului de Crimeea, învecinându-se, în fapt, cu câmpiile sălbatice dintre Nistru și Nipru, stăpânite intermitent de tătari, lituanieni, cazaci, apoi de otomani, până în secolul al XVIII-lea. În nord, a apărut marele cnezat al Lituaniei, care începând din secolul al XIV-lea, a eliberat teritoriile rusești de la nord și de la nord-est de Nistru de sub stăpânirea mongolo-tătară, mai apoi apărând regatul Poloniei. Acesta, între 1340-1366, a cucerit de la lituani și de la rușii apuseni, Haliciul (Rusia Roșie sau Rutenia), Volânia și Podolia apuseană, devenind alături de Lituania, cu care a creat o mare uniune în 1386, cei mai puternici vecini din nordul și din estul spațiului românesc. Astfel, între 1366-1795 cât a fost vecină nemijlocit, Polonia, respectiv Uniunea polono-lituaniană, a fost puterea creștină central-europeană cea mai apropiată acesteia, putându-se spune chiar singura mare putere creștină, după prăbușirea Ungariei și înainte de instaurarea stăpânirii habsburgice în Transilvania și de apariția Rusiei moscovite⁹.

În familiile domnitoare sau apropiate acestora, domnii își căutau soțiile pentru ei sau pentru urmașii lor la tron. Motivele erau mai multe: alianța temporară împotriva altei puteri zonale; din aceasta decurgând apoi alianțe tradiționale (exemplul cel mai elocvent fiind alianța moldo-polonă); încercările repetate ale unor puteri locale de a-i converti pe români la catolicism, încercări frecvente în secolele al XIV-lea și al XV-lea, relațiile bune economice, care se doreau a fi întărite și prin legături dinastice.

Primii noștri mari voievozi s-au încadrat în aceste tipare. Sunt cunoscute soțiile lui Nicolae Alexandru, voievodul Țării Românești și ale lui Alexandru cel Bun, domnul Moldovei. Soția lui Nicolae Alexandru, doamna Clara, mama vitregă a următorului conducător, Vladislav Vlaicu, catolică și dornică să-și răspândească religia într-o țară ortodoxă, a obținut din partea familiei doar o singură convertire, aceea a fiicei sale, Ana (cea care va deveni soția țarului bulgar, Strașimir), deși doamna era înconjurată de

preoți și de misionari papistași și purta corespondență cu scaunul papal. Conflictul dintre doamna catolică și familia de supuși ortodocși a fost surprins în drama istorică Vlaicu-Vodă scrisă de Alexandru Davila. Soțiile lui Alexandru cel Bun sunt la fel de cunoscute: a doua soție, Ringalla era sora lui Witold, ducele Lituaniei, fiind verișoară cu marele rege polon, Vladislav Iagello¹⁰. Ea aducea în Moldova aspecte ale unei vieți apusene. Ringalla, și ea catolică fanatică, a încercat să-și convertească soțul la catolicism (încercând o convertire a românilor „de sus în jos” de la conducător la supuși, metode folosite cu succes în vestul și în nordul Europei). Nereușind, a cerut papei Matei al V-lea, pe 13 decembrie 1421, să i se admită divorțul. Pretextul a fost că soții erau „deja înrudiți”. Dacă nu era un simplu pretext (acceptat, în prealabil de amândoi soții), am putea trage concluzia că și înaintașul său, Roman I, ar fi avut și el o soție înrudită cu Vladislav Iagello. Prin căsătoria cu Ringalla, Alexandru a sperat că prestigiul Moldovei va fi și mai mare în Europa răsăriteană (care, probabil, că era recunoscut, altfel regele Poloniei nu și-ar fi trimis o rudă atât de apropiată). Pentru a o despăgubi pentru demnitatea pierdută, Alexandru i-a asigurat Ringallei o rentă de 600 de ducăți de aur, plătită în două rate semestriale, atribuindu-se totodată târgul Siret, cu mănăstirea dominicană înființată acolo (misiune adusă în Moldova de doamna Mușata, mama lui Petru I) și teritoriul Volhovățului cu satele, vămile, morile și heleșteiele și toate veniturile acestor două localități. Titlul Ringallei a fost: „ducissa Minoris Valachiae”¹¹. Și despre Ringalla au scris autorii români: Victor Eftimiu - drama, mai puțin cunoscută, Ringalla. O altă soție, a treia, a lui Alexandru cel Bun a fost Marina de obârșie bizantină. Se pare că doamna Marina i-a dăruit, în sfârșit, o viață liniștită de familie, căci ea apare permanent alături de soțul ei, cu multă autoritate, cu prestigiu de suverană. Titlul ei era „autocratorissă a întregii Moldovlahii”¹².

Tot cu două soții cu origini străine și importante poate fi menționat și marele Ștefan cel Mare. Prima soție, Evdochia, era fata cneazului Oleko din Kiev și sora lui Simion, ultimul, personaj remarcabil din perioada secolului al XV-lea, care îi lăsa regelui polon Cazimir, în 1471, ca amintire, calul și arcul. Evdochia a fost mama Elenei, care ar fi putut deveni țarina rușilor, dacă nu ar fi fost victimă, împreună cu fiul ei, al comploturilor de la curtea Moscovei. A doua soție a fost Maria de Mangop, sora Comnenilor care stăpâneau ținutul Trapezuntului. Ei au stăpânit acest teritoriu până în 1461, când Comnenii s-au refugiat în Peninsula Crimeea, în Mangop. Probabil că Ștefan dorea înrudiri glorioase, care să-l facă moștenitor al Imperiului Bizantin, dar Imperiului Otoman a cucerit Mangopul, omorându-i rudele ilustre¹³.

Mai târziu, legăturile încep să slăbească: Bogdan al III lea, fiul lui Ștefan cel Mare și al ultimei sale soții, Maria Voichița, dorea să facă o căsătorie la fel de importantă, precum cele ale tatălui său și Ștefăniță au pețit, fără succes, fiice sau surori ale regilor poloni. Orgoliul său l-a făcut să ceară mâna prințesei Elisabeta, sora regelui Poloniei. Mama prințesei, regina-mamă, nu a fost de acord, motivând diferența de religie: Elisabeta-catolică, iar Bogdan-ortodox. Problema s-a amânat până după moartea reginei-mamă polone, nemulțumită de alianța propusă pentru fiica sa (pe care o considera, probabil, o mezialianță). După moartea reginei, a refuzat, însă, prințesa, care a motivat că Bogdan era șasiu (un defect la ochi avea Bogdan, altfel nu ar fi rămas în istorie și sub numele de Bogdan cel Orb). S-a declanșat conflictul: Bogdan a intrat în Polonia, atacând zonele de graniță. Polonii îl resping, intră în Moldova, prădând zone întinse. A avut loc împăcarea, dar, în 1509, regele polon Alexandru a murit. Căsătoria era din nou amânată. Au avut loc tratative cu noul rege, Sigismund. Căsătoria este făcută uitată, reîncepea războiul. Pe rând, cei doi conducători atacă țara celuilalt. Înțelegerea a apărut după un an, când în documente apărea menționarea: „Noi Sigismund, regele Poloniei și prietenul nostru, magnificul Ion Bogdan, voievodul Țării Moldovei”, dar, despre căsătorie nu mai putea

fi vorba. Bogdan era obligat să-și caute în altă parte mireasă, găsim-o în persoana Ruxandei, fiica domnului Țării Românești, Mihnea cel Rău¹⁴.

În secolele al XVI-lea și al XVII-lea, în Țările Române au loc schimbări importante: creșterea puterii otomane și presiunea asupra Europei Centrale au avut consecințe negative asupra relațiilor dintre Țările Române și Imperiul Otoman. Până la mijlocul secolului al XVI-lea, Țările Române se bucurau de o autonomie deplină, în schimbul achitării tributului. Guvernarea se realiza prin instituțiile specifice Țărilor Române. După campania sultanului Soliman cel Mare în Moldova în 1538, Țările Române au intrat efectiv sub dominația Porții. Deși, în aparență, se continuă autoadministrarea, în realitate, aceasta era stărbuită de o serie de măsuri impuse de otomani: numirea domnului de către sultan (fiind asimilat astfel unor înalți funcționari otomani), chiar dacă formal alegerea continua să fie făcută de boieri, obligația domnului de a merge periodic la Poartă, mutarea capitalelor la București și Iași, orașe de câmpie ușor de controlat, instalarea în capitalele celor două țări a unor detașamente de ieniceri pentru a controla activitatea domnului, creșterea tributului și a dărilor ocazionale (peșcheșurile), impunerea unui comerț preferențial cu Imperiul Otoman din partea Țărilor Române¹⁵.

Aceste schimbări au dus la scăderea nivelului alianțelor matrimoniale. Domnii se vor mulțumi cu domnițe din țara românească vecină sau cu femei străine de rang inferior. Astfel, Bogdan, fiul lui Alexandru Lăpușneanu, ajuns domn, a pețit pe fiica lui Ion Tarlon, unul din marii boieri ai orașului Lwow, dar pierderea tronului a dus la desfacerea înțelegerii de nuntă. Vasile Lupu, domn al Moldovei, după moartea primei sale soții, ștearsa doamnă Tudosca (nesemnificativă în comparație cu contemporana sa din Țara Românească, doamna Elina, soția lui Matei Basarab), a dorit o femeie frumoasă, de tip oriental, neinteresându-l rangul acesteia. Postelnicul Catargi i-a cumpărat de la hanul tătarilor din Crimeea pe frumoasa Ecaterina, după ce, în prealabil, plătit sume importante tatălui și mamei fetei. După încercarea nereușită a pașei din Silistra de a o opri pentru el pe frumoasa circaziană, Ecaterina ajungea a doua doamnă a lui Vasile Lupu și o bună mamă pentru copiii acestuia din prima căsătorie. Tot cu o roabă circaziană s-a însurat și domnul Constantin Șerban, care la botezul acesteia a numit-o Nedelea (echivalentul în limba slavă a Doamnei sau a Domnicăi)¹⁶.

Sunt și excepții strălucite: exemplul elocvent este Petru Rareș căsătorit cu Elena, sora doamnei Milița-Despina, soția lui Neagoe Basarab. Aceasta era fata despotului sârb Ion Brancovici și a Elenei Iaxici, fiica lui Gheorghe Iaxici, despot și el).

Oricare ar fi fost originea doamnelor, acestea și-au îndeplinit rolul social, au fost un sprijin pentru soții și familiile lor, atât în perioadele bune, dar și în perioadele grele ale războaielor, bolilor, pribegiilor.

În ceea ce privește educația, fetele din familiile bogate, viitoarele doamne, învățau să scrie și să citească de timpuriu, unele ajungând să impresioneze și să patroneze diferite activități ale vremii. Mai mult ca sigur că acestea învățau și limbile latină și greacă, multe dintre operele vremii circulând în aceste limbi.

Pentru femeile medievale scrisul presupunea un efort foarte mare. Scrisul elaborat, cu inițiale deosebite, cu miniaturi pe marginea documentelor necesita timp îndelungat realizării unui document. Probabil că miniaturile și inițialele erau desenate de oamenii bisericii, care au realizat adevărate capodopere. Erau foarte apreciate femeile care scriau repede. Și asupra femeilor române plana faptul că obosesc, au dureri de cap când scriu, lucru întâlnit în toată lumea în perioada medievală. De la doamne s-au păstrat înscrisuri, diverse note și instrucțiuni, dar și foarte multe scrisori. Scrisorile acestora surprind adesea aspecte ale vieții cotidiene, de familie, alteori au profilul unor scrisori de afaceri, de recomandare, economice, financiare sau de atestare a unor donații, precum și caracterul unor scrisori testamentare. Exemplele sunt elocvente.

În secolul al XV-lea, Maria, soția lui Basarab cel Tânăr, purta corespondență cu Vintilă logofătul, Cazan vistierul și cu Staicu comisul.

Mai multe înscrisuri menționează, la începutul secolului al XVI-lea, activitatea bogată a soției domnului Neagoe Basarab, doamna Milița-Despina. Reprezentantă a clasei domnitoare a Serbiei, Milița-Despina, mai mult ca sigur, era știutoare „de carte”, (probabil împreună cu sora ei, Elena, viitoarea soție a lui Petru Rareș, domnul Moldovei) de la unchiul ei, Maxim, și de la fratele ei Ion Brancovici, despot al Serbiei. Familia domnitoare a Brancovicilor răătăcise, după pierderea țării, prin Ungaria și Albania, încercând să-și recapete domnia. Acest Maxim, care se pare că ar fi intervenit în 1507 într-o dispută dintre Bogdan al III-lea, domnul Moldovei și Radu cel Mare, domnul Țării Românești și i-ar fi împăcat pe cei doi ca „fiind ei creștini de același neam”¹⁷. El a fost numit, drept răsplată, de către domnul Țării Românești, mitropolit. Este clar că acest prelat era un om de cultură remarcabil, care și-a educat nepoatele în mod strălucit. Despre corespondența purtată de doamnă sunt mai multe menționări: în corespondența sa cu Lucaci, judele Brașovului, mitropolitul Mitrofan amintește de o scrisoare a doamnei, notând: „iată mi-a trimis doamna Despina această carte (scrisoare), ca să o trimit la grațiozitatea ta”¹⁸; cu o tentă diplomatică, este scrisoarea din 1520 adresată judei și celor 12 pargari din Sibiu, pe care îi ruga să-l elibereze pe Andreiaș, un trimis al ei, „nu vom lăsa pe niciun om al domniilor voastre în pagubă și vom plăti tot”¹⁹.

Se păstrează de pe la 1511, scrisoarea doamnei Voica, soția lui Mihnea cel Rău, trimisă judei și brașovenilor pentru recuperarea unor cești de argint, care făceau parte din zestrea domniței Ruxandra.

Elena (căreia i se mai spunea și Cătălina), soția lui Petru Rareș (domn în Moldova), prizonieră în cetatea Ciceului, scria sultanului Soliman al II-lea pe la 1540 de dezvinovățire, convingătoare astfel încât sultanul l-a eliberat pe Rareș. Despre faptul că doamna Elena avea învățătură de carte, amintește și cronicarul Grigore Ureche. Astfel, el precizează „știind carte sârbească, au scris împăratului cu mare jalbă și plângere”²⁰. Elena și Petru Rareș învățaseră și slavona cu Macarie, episcopul de Roman.

În anul 1576, apărea corespondența de familie, scrisă în limba greacă, a doamnei Ecaterina, soția lui Alexandru Vodă, fiul lui Mihnea cel Rău, corespondență purtată cu sora ei, Marioara, retrasă călugăriță la mănăstirea din insula Murano, de lângă Veneția. Din conținutul unei scrisori de pe la 1587, reiese că era o femeie întreprinzătoare, cu mult simț practic, cunoscătoare a relațiilor și realităților de la Curtea domnească. Desele ei cereri pentru cărți de lectură, ne arată pasiunea doamnei pentru nou, pentru citit.

La începutul secolului al XVII-lea, la Hierăști, copiii postelnicului Radu Năsturel învățau. Printre ei se găsea și viitoarea doamnă Elina, soție a lui Matei Basarab. Ea învăța carte alături de frații ei Șerban, Cazan și Udriște. Doamna Elina știa grecește, slavonește și latinește, iubea literatura, istoria și arta. Era printre doamnele cultele ale vremii. De la ea s-au păstrat scrisori ca aceea adresată lui Gheorghe Rakoczi I, principe al Transilvaniei, scrisoare pe care a trimis-o pe la 1632. Prin aceasta, îl ruga pe principe să aștepte întoarcerea soțului ei de la Istanbul, pentru a-i plăti datoria bănească. În vremea războaielor purtate de soțul ei cu Vasile Lupu, domnul Moldovei, doamna Elina se îngrijea de țară și scria pașei din Silistra și lui Rakoczi I în legătură cu diferite probleme ale administrației țării. După lupta de la Finta, ea scria, la 18 mai 1653, sibienilor ca să-i trimită un chirurg pentru vindecarea rănilor boierilor. Scrisorile ei erau frumoase și pline de fraze în limba latină, arătând erudiția doamnei²¹.

În anul 1653, doamna Safta, soția lui Gheorghe Ștefan, domnul Moldovei, elabora scrisori în românește, cu fraze de introducere în limba slavonă, considerate scrisori de recomandare, adevărate permise de trecere și de călătorie liberă pentru anumite persoane.

Doamna Dafina, soția lui Istrate Dabija Vodă, scria „cu mâna ei niște poronci casnice”.

Cele doar câteva exemple demonstrează știința de carte a doamnelor, dar și cunoașterea limbilor străine, a literaturii antice sau medievale.

Doamnele patronau învățătura de carte, care se răspândea din ce în ce mai mult printre femeile din clasa medie și din cea de jos. Mai mult ca sigur, influența doamnelor s-a făcut simțită și în primele legiuri tipărite în Moldova dar și în Țara Românească: în Pravila lui Vasile Lupu (Iași, 1646) și Îndreptarea legii (Târgoviște, 1652) se fac referiri la trimiterea fetelor la școală.

Doamnele se ocupau și de educația propriilor lor copii. Pentru perfecționarea acestora, îi trimiteau la studii peste hotare. Elena, fiica lui Radu Șerban, domnul Țării Românești, studia în Apus, alături de Mihai și de Constantin fiii postelnicului Constantin Cantacuzino. Ilinca, fiica lui Nicolae Pătrașcu, nepoata lui Mihai Viteazul s-a aflat multă vreme la Viena, de unde scria zapise, în limba română, dar cu litere latine. Învățaseră limba greacă, probabil și limba slavonă, și fiicele domnitorului Vasile Lupu. Doamna Tudosca, soția lui Vasile Lupu, făcea fiicelor sale o educație aleasă, astfel încât acestea să devină figuri importante, lucru care s-a și realizat: una dintre ele a devenit soția palatinului Lituaniei, prințul Ianusz Radziwill, alta a fost soția lui Timuș Hmielnițki, fiul hatmanului ucrainean. Este greu de crezut că aceste persoane importante și-ar fi ales drept consoarte persoane bine situate social, dar ignorante cultural. Plecate la distanțe considerabile, acestea aveau nevoie să știe carte, pentru corespondența lor personală. Prin 1645, fiica cea mare a domnitorului pleca la Constantinopol, trimisă în solie „pentru afacerile și complicațiunile politice ale tatălui său”²².

Probabil că tinerelor fete le erau îndrumate și alte talente, ca de exemplu în muzică, în pictură, în broderie, în dans, necesare educației feminine medievale.

Note:

¹ Stoicescu N., *Radu de la Afumați*, București, Editura Militară, 1983, p. 91

² Gane C., *Trecute vieți de doamne și domnițe*, vol. I, București, Editura Orizonturi, p. 110

³ *Ibidem*, p. 189

⁴ Iorga, N., *Istoria lui Ștefan cel Mare*, București, Editura pentru Literatură, 1966, p. 112

⁵ Ureche Grigore, *Letopisețul Țării Moldovei*, București, Ediție P.P. Panaitescu, 1978, p. 62

⁶ Gane C., *op. cit.*, p. 104

⁷ Stoicescu N., *op. cit.*, p. 141

⁸ Gane C., *op. cit.*, p. 60

⁹ Rezachevici C., *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în Evul Mediu*, București, 1998, p. 34-35

¹⁰ Gorovei Șt., *Mușatinii*, București, Ed. Albatros, 1976, p. 44

¹¹ Gorovei, Șt., *Dragoș și Ștefan*, București, Editura Militară, p. 150

¹² *Ibidem*, p. 151

¹³ Iorga, N., *Istoria lui Ștefan cel Mare*, București, Editura pentru Literatură, 1966, p. 88

¹⁴ Gane C., *op. cit.*, vol. I, p. 40

¹⁵ Ștefănescu Șt., *Istoria media a României*, vol. II, București, 1991, p. 150

¹⁶ *Călători străini în Țările Române*, vol. VI, București, Editura Științifică și Enciclopedică, p. 209

¹⁷ Gane C., *op. cit.*, p. 43

¹⁸ *Istoria învățământului din România*, vol. I, București, 1973, p. 164

¹⁹ *Ibidem*, p. 165

²⁰ Ureche Gr., *op. cit.*, p. 73

²¹ Iorga N., *Doamna Elina a Țării Românești ca patroană literară*, în „Analele Academiei”, Studii Istorice, t. XIII, 1932-1933, p. 3

²² Șerban C., *Vasile Lupu. Domnul Moldovei (1634-1653)*, București, Editura Academiei, 1991, p. 148

BIBLIOGRAFIE

Izvoare

1. *Călători străini în Țările Române*, vol. I-VIII, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1968-1983
2. Ureche Grigore, *Letopisețul Țării Moldovei*, Ediție P.P. Panaitescu, București, 1978

Lucrări generale

1. *Istoria învățământului din România*, Vol. I, București, 1973
2. Rezachevici Constantin, *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc*, București, 1998
3. Ștefănescu Ștefan, *Istoria medie a românilor*, vol. II, București, Editura Universității, 1992
4. Le Goff, Jacques, *Omul medieval*, Editura Polirom, Iași, 1999

Lucrări speciale

1. Gane C., *Trecute vieți de doamne și domnițe*, București, Editura Orizonturi
2. Gorovei, Ștefan, *Dragoș și Ștefan*, București, Editura Militară, 1973
3. Gorovei, Ștefan, *Mușatinii*, București, Editura Albatros, 1976
4. Iorga Nicolae, *Doamna Elina a Țării Românești ca patroană literară*, în „Analele Academiei”, Studii Istorice, t. XIII, 1932-1933
5. Iorga Nicolae, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, Editura pentru Literatură, 1966
6. Stoicescu Nicolae, *Radu de la Afumați (1522-1529)*, București, Editura Militară, 1983
7. Șerban C., *Vasile Lupu. Domnul Moldovei (1634-1653)*, București, Editura Academiei, 1991

Porecele/supranumele maramureșenilor în veacul al XIV-lea

Dr. Victor V. Vizauer

Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române, Cluj-Napoca

Într-un articol precedent am supus analizei antroponimele utilizate de maramureșeni pe parcursul secolului al XIV-lea¹, însă despre porecele lor nu am discutat. Cu toate că acestea sunt în număr mic, ele trebuie semnalate și aduse în atenția atât a cercetătorilor Evului Mediu în Maramureș, cât și al publicului larg iubitor de istorie.

Asemănător numelor propriu-zise și porecele au o „viață” a lor, ele se „nasc” din dorința cuiva de a alinta pe cineva iubit (punând accent pe trăsăturile pozitive în primul rând), de a-și bate joc de cineva neagreat (scoțându-se în prim-plan viciile, defectele fizice etc.), de a face haz de o altă persoană (chiar și între prieteni), ori în urma unor întâmplări deosebite și / sau marcante din viața unui individ. Apoi, porecele pot să evolueze și să se transforme în supranume (de familie, porecla fiind un supranume personal), în acest caz fiind utilizate și de alți membri ai familiei celui poreclit, de regulă din generațiile următoare, sau pot să dispară pur și simplu odată cu trecerea la cele veșnice a purtătorilor inițiali. La rândul lor, supranumele s-au transformat de multe ori în nume de familie, o bună parte dintre numele de familie contemporane avându-și originea în porecle și supranume de familie / de neam.

Aici am înregistrat acele supranume care au fost sau au putut să fie porecle la momentul apariției lor. Prin urmare am exclus din această cercetare supranumele de loc (de pildă: *X de Câmpulung*), de funcție / ocupație (spre exemplu: *X zis Voievodul*) și pe cele formate cu patronim (de tipul: *X fiul lui Y*).

Ce este porecla?

Răspunsul la această întrebare nu este atât de simplu pe cât pare la prima vedere. În accepțiunea zilelor noastre (dar și în deceniile trecute) porecla ar fi un nume utilizat în locul celui de botez, prin care se exprimă afecțiune sau contrariul acesteia, se caracterizează un om (evidențiindu-se trăsături de caracter, fizice și fapte ale acestuia) sau se face referire la o întâmplare (comică, memorabilă etc.). De regulă, porecla este utilizată între cunoscuți, cu alte cuvinte într-un mediu privat. Atunci când o persoană are de rezolvat probleme oficiale folosește numele și prenumele cu care se află în evidența autorităților.

În Evul Mediu, perioadă pe care o avem în vedere în acest material, situația era diferită. Majoritatea populației nu beneficia de un nume de familie, ceea ce face ca porecla (sau supranumele de loc, funcție etc.) să aibă un caracter mult mai funcțional, chiar și în relația cu autoritățile oficiale ale unui stat. Cu timpul unele dintre acestea au devenit ereditare, fiind folosite și de urmași², astfel devenind supranume de familie, iar la un moment dat numele de familie cum îl știm azi. În actele medievale porecla – acolo

¹Vizauer 2017.

²Un bun exemplu este cel al familiei Was / Vos de Țaga din secolul al XIV-lea; după Nicolae zis Vos (senior), pentru care Vos era o poreclă (cu semnificația Fier / Fierul), acest nume a fost purtat de mai mulți membri ai familiei sale din generațiile următoare (a se vedea: Kovács 2005, pp. 51-65 și Tabelul genealogic nr. 1.), în cazul acestora Vos fiind deja un supranume de familie/neam, fără a mai păstra încărcătura sentimentală de la început, când se referea doar la Nicolae Vos senior.

unde ea exista – însoțea aproape mereu numele de botez, fiind utilizată pentru o mai bună identificare a individului.

Poreclele purtate de locuitorii din Maramureș în secolul XIV

Date statistice. Am înregistrat un număr mic de maramureșeni purtători de porecle pe parcursul veacului al XIV-lea, mai precis 13 persoane (în Anexa de la final se găsesc câteva informații despre fiecare individ). Poreclele care le-au fost date și formele sub care apar în documentele vremii sunt următoarele (în ordine alfabetică; în paranteză am trecut numărul persoanelor care purtau respectiva poreclă): Bogaz (1), Borzan / Barzan (1), Bothos (1), Feiyr (1), Korda (1), Magnus (1), Olachus / Wolacho (5), Pop (1) și Zeu (1). După cum se poate observa cele 13 persoane au avut 9 porecle diferite, dintre acestea numai Olachus (Românul) fiind purtat de mai multe persoane, restul de opt porecle denominând numai câte un individ. De reținut este și faptul că între cele 13 persoane înregistrate nu se află nicio femeie.

Semnificația poreclelor. Referitor la semnificația poreclelor folosite de maramureșeni în secolul XIV, acestea acoperă o gamă destul de largă de elemente, în comparație cu numărul lor redus. Astfel avem:

-Bogaz = semnificație nedeslușită.

-Borzan / Barzan (Bársan) = des, lung și moale; conform lui Ioan Mihályi de Apșa, Borzan / Barzan nu era un nume, ci „un adjectiv aplicat la lână și însămnează desu, lung și moale...”¹.

-Bothos = Ciomăgașul (în limba maghiară: *bót* = botă, ciomag; iar *botos* = cu botă, cu ciomag, ciomăgaș).

Însă, termenul *botos* desemnează și o variantă de încălțăminte, cuvântul fiind preluat în limba maghiară din latină sau franceză².

-Feiyr = Albul / cel Alb (în limba maghiară: *fehér* = alb).

-Korda = termenul *korda*, avându-și originea în limba latină (*corda*), înseamnă sfoară (coardă). A fost „popularizat” de către călugări, care în loc de cingătoare purtau o sfoară, și semnifica autocontrolul (de unde a rezultat și expresia „kordában tart” – „te ține în frâu”).³

-Magnus = cel Mare (în limba latină: *magnus* = mare).

-Olacus / Olachus / Volachus = Românul (forma latină: *olachus* / *olachus* = român; în limba maghiară: *oláh* = român).

-Pop = probabil este vorba despre supranumele Pap (Preotul, Popa; în limba maghiară: *pap* = preot).

-Zeu = se pare că este vorba despre o formă / prescurtare pentru *zeuke* / *zevke* (în limba maghiară: *szőke* = blond).⁴

Motivația acordării poreclelor. Uneori porecla în sine sugerează motivul care a stat la baza acordării ei, alteori este imposibil să înțelegem pe deplin (sau chiar deloc) această motivație. Probabil că cel mai simplu de interpretat supranume / poreclă este Olacus / Olachus / Volachus, care are semnificația de Românul, în acest caz exprimând fără echivoc etnia poreclitului. Însă, tot în acest caz se poate și greși foarte ușor. Mă refer la situațiile în care Românul nu este o poreclă etnică, ci doar o simplă precizare a etniei celui menționat într-un anumit act, pentru o mai clară identificare, existând numeroase exemple în acest sens. Nici celelalte porecle, precum Bothos (Ciomăgașul), Feiyr (Albul / cel Alb) sau Pop nu pun probleme serioase în deslușirea motivului / motivelor în urma cărora au apărut. În cazul lui Bothos poate să fie vorba despre un individ cu virtuți

¹Mihályi, p. 25, nota 3.

²*A magyar nyelv*, vol. I, p. 355.

³*A magyar nyelv*, vol. II, p. 572.

⁴*A magyar nyelv*, vol. III, pp. 792-793.

războinice, care îi ciomăgea pe dușmani (cu buzduganul), sau despre un om doar violent, care îi „ciomăgea” pe oamenii de pe proprietățile sale ori pe cei cu care intra în vreun conflict. Dar nu trebuie să pierdem din vedere nici celălalt înțeles al cuvântului *botos*, și anume cel de încălțăminte. Din nou, putem numai presupune că porecla își are originea în faptul că cel numit Bothos purta o astfel de încălțăminte. În ce privește persoanele poreclite Albu / cel Alb (Feiyr), se poate face referire fie la pielea lor mai albă ca a celorlalți din comunitatea lor, fie la părul lor. O piele și păr foarte albe pot fi cauzate de boala numită albinism, când lipsesc pigmentii de culoare din piele și păr. Bineînțeles, există și alte cauze ale albirii premature a părului, însă acestea nu pot fi deslușite din documentele vremii. De asemenea, poate să fie vorba despre un păr blond foarte deschis, la care nu s-a folosit porecla Blondul (*Zeuke* sau *Zeu*).

Relativ la porecla Magnus (cel Mare), la fel ca în celelalte cazuri, se desprind mai multe posibilități de identificare a motivului care a dus la apariția sa. Prin Magnus se poate avea în vedere statura unui individ, caracterul / faptele acestuia (un bun exemplu ar fi Ștefan cel Mare, despre care se știe sigur că nu statura i-a adus acest apelativ) sau etatea, un membru mai bătrân al familiei fiind numit cel Mare. Ultimul dintre supranumele / porecele mai ușor inteligibile, Pop, în general exprimă statutul de preot al purtătorului, iar mai târziu, după ce devine supranume familial, arată existența cel puțin al unui strămoș preot.

Pentru porecla Borzan / Barzan (des, lung și moale), care se referă, din câte se pare, în principal la păr, ne oferă chiar Ioan Mihályi o posibilă explicație: „Cel ce avea oi bărsane va fi primit porecla de Bărsanu”¹. Însă, în *Dicționarul limbii române* se afirmă că *bărsane* erau oile cu „lână lungă și aspră”², nu moale, cum susține Mihályi. Indiferent despre ce fel de lână este vorba și ținând seama de faptul că românii sunt menționați pe tot parcursul Evului Mediu ca ocupându-se cu creșterea oilor, explicația lui Ioan Mihályi referitoare la lâna oilor poate să fie cea corectă. Cu toate acestea, nu trebuie să excludem nici posibilitatea unei comparații între podoaba capilară a poreclitului și lâna deasă, lungă și moale a oilor, prin urmare sursa poreclei să fi fost chiar părul lui Sten și nu faptul că avea oi bărsane în proprietate.

O poreclă (sau poate nume personal în acest caz) ce poate duce în eroare este Zeu. La o primă vedere poate să fie văzut ca un nume rezultat prin prescurtarea antroponimului Zebedeu / Zevedeu sau ca o formă a numelui Deus. Însă, în dicționarul istorico-etimologic al limbii maghiare, atunci când se discută despre cuvântul *szöke*, printre altele, apare și exemplul: *Equum meum zeu coloris*³, adică *Calul meu de culoare zeu*. Deci, Zeu este o formă sau o prescurtare a lui *szöke*, care în limba maghiară înseamnă galben deschis, blond. Prezența în mai multe documente de epocă a termenului *zeu* alături de animalul amintit, certifică faptul că prin el se înțelege galben deschis, blond (atunci când ne referim la oameni). De altfel, în *Documenta Romaniae Historica* traducerea culorii *zeu* s-a făcut cu *bălan*⁴. Prin urmare, persoana denumită Zeu, probabil a avut părul blond, ceea ce i-a atras și porecla de *Blondul*.

În ce-l privește pe Yvan zis Korda, se consideră că în limba maghiară termenul își are originea în latinescul *corda*, o funie / sfoară împletită ce era purtată la brâu de către călugări și semnifica în primul rând autocontrolul⁵, după cum am arătat și mai sus. Dacă aceasta este și explicația poreclei în cauză, putem presupune că *Yvan dictus Korda* (Yvan zis Korda) a avut obiceiul de a se încinge la brâu cu o sfoară asemănător călugărilor, poate ca un act de penitență la un moment dat, fapt care i-a atras porecla.

¹Mihályi, p. 25, nota 3.

²Dicționarul, Tom I, p. 503.

³*A magyar nyelv*, vol. III, pp. 792-793.

⁴*DRH.C/14*, nr. 245, p. 373.

⁵*A magyar nyelv*, vol. II, p. 572.

Din nefericire informațiile pe care n-i le furnizează documentele nu permit decât formularea unor posibilități de interpretare.

Am lăsat la final porecla Bogaz deoarece nu i-am găsit încă un înțeles, termenul nefiind prezent nici în *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, dicționarul istorico-etimologic al limbii maghiare utilizat pentru explicarea celorlalte porecle. Nici documentul nu ne ajută în acest sens, despre Nicolae zis Bogaz aflăm doar că era jude al Sighetului (anul 1383). Prin urmare, avem și o poreclă a cărei semnificație – și implicit motivul apariției sale – ne scapă deocamdată.

Categoriile de porecle. După ce am văzut care sunt semnificațiile poreclelor aduse în discuție și ce posibile motive s-au aflat în spatele apariției lor, putem delimita și categoriile cărora le aparțin. În primul rând, deoarece sunt cele mai multe, avem categoria poreclelor etnice, în acest caz Românul (Olachus, Volachus, Wolaho). Apoi sunt cele privitoare la aspectul fizic (piele, păr, statură, etate), cum sunt Bârsan (Barzan), Albul (Feiyr), Blondul (Zeu) și cel Mare (Magnus; cu precizarea că Magnus poate să aparțină și altor categorii, după cum s-a văzut deja). O posibilă descriere a caracterului (și prin urmare al faptelor) purtătorului ne-o oferă poreclele precum cel Mare (Magnus) și Ciomăgașul (Bothos). La rândul ei, porecla Bothos, alături de Korda, poate să se refere la anumite preferințe vestimentare. În cele din urmă avem o poreclă ce exprimă ocupația, și anume Pop (Preotul, Popa).

Chiar dacă am înregistrat un număr mic de porecle pentru Maramureșul veacului al XIV-lea, se constată o varietate destul de mare a tipurilor acestora, poreclele păstrate indicând o gamă diversă de elemente care au servit ca sursă de inspirație pentru apariția lor.

În încheiere, în loc de concluzii, doresc să atrag atenția asupra necesității extinderii preocupărilor științifice dincolo de istoria evenimentială sau a unor familii importante din Maramureșul medieval, cercetarea diferitelor aspecte ale vieții cotidiene – printre care și onomastica – contribuind enorm la mai buna înțelegere a istoriei oamenilor și locurilor din Maramureșul Istoric.

*

Anexă

Maramureșeni purtători de porecle / supranume (menționați în documente)

Legenda: a. = statutul social; b. = localitatea și/sau comitatul de origine ori de reședință; c. etnia (unde este menționată sau poate fi determinată); d. = date; e. = bibliografia (la această rubrică sunt trecute numai documentele în care apare și porecla / supranumele); f. = familia (unde este menționată în documente).

1. Bogaz, Nicolaus dictus: a. orășean, judele din Sighet; b. din *Zygeth* (Sighet)? ; c. posibil german sau maghiar; d. 1383 (6/7 octombrie); e. *Mihályi*, nr. 48, p. 103-104; *Documenta Valachorum*, nr. 284, p. 315; *DRH.C/XVI*, nr. 315, p. 429-430.

2. Borzan / Barzan, Sten zis și (Bârsan; se pare că acesta nu era un nume, ci o poreclă a lui Sten, cf. *Mihályi*, p. 25, nota 3): a. nobil; b. din Bârsana; c. român; d. 1326, 1346 (9 aprilie; 13 aprilie); e. *Mihályi*, nr. 3, p. 7-9; nr. 10, p. 24-25; nr. 11, p. 26; *Documenta Valachorum*, nr. 40, p. 66-67; nr. 75, p. 108; *DIR.C.XIV/2*, nr. 407, p. 197-198; nr. 417, p. 297-298; f. tatăl lui Stanislau; bunicul lui Mic, Neag, Mayn și Rad.

3. Bothos, Nicolaus dictus: a. nobil; b. de Darmianhaza; c. român; d. 1373 (4 septembrie); e. *Mihályi*, nr. 37, p. 88-89; *Documenta Valachorum*, nr. 203, p. 248; *DRH.C/XIV*, nr. 273, p. 409-410; f. frate cu Giula.

4. Feiyr, Stan dictus: a. nobil, cnez, probabil decedat; b. Ozon, Valea Cosăului; c. român; d. 1361 (14 mai); e. *Mihályi*, nr. 24, p. 65-67; *Documenta Valachorum*, nr. 117, p. 156; *DRH.C/12*, nr. 37, p. 27-29; f. a deținut cnezatul moșiei Ozon, care în 1361 a

fost dăruită de regele Ludovic lui Ioan, Sandor, Opriș, Bud, Dragomir și Balea, fiii lui Locovoy.

5. Korda, Yvan dictus: a. nobil; b. de *Farkasrev / Frakasreu* (Vadu Izei); c. probabil român; d. 1383 (27 iunie); e. *Mihályi*, nr. 47, p. 101-102; *Documenta Valachorum*, nr. 281, p. 313; *DRH.C/XVI*, nr. 287, p. 391-392.

6. Magnus, Paulus: a. nobil, om de măturie al regelui (1389, 1397); b. de Baranya (Bereneu, azi în Ucraina); c. român; d. 1389 (5 februarie), 1397; e. *Mihályi*, nr. 67, p. 155-157; *Petrovay*, nr. IV, p. 4-5.

7. Olachus / Wolaho / dictus Olah, Iohannes / Ioannis / Iohannis: a. nobil; b. din Bedeu; c. român; d. 1378 (20 august, 2 noiembrie), 1381 (17 martie), 1388 (25 iulie); e. *Documenta Valachorum*, nr. 244, p. 279; nr. 246, p. 280-282; nr. 258, p. 291-292; nr. 314, p. 338-339; *DRH.C/XIV*, nr. 265, p. 394-395; *DRH.C/XV*, nr. 40, p. 49-50; nr. 41, p. 50-51; nr. 280, p. 468-469; nr. 281, p. 469-471; nr. 300, p. 497-499; *DRH.C/XVI*, nr. 13, p. 19-20; nr. 347, p. 481-482; nr. 388, p. 542-546; f. fiul lui Sas; frate cu Balc, Drag, Dragomir și Ștefan; tatăl lui Ladislau.

8. Olachus, Iohannis / Iohannes: a. nobil; b. de *Bilke* (Bilca), com. Bereg; de *Lypcha* (*Lypche*), com. Maramureș; c. român; d. 1383 (20 februarie, 12 martie); e. *Documenta Valachorum*, nr. 271, p. 303-307; *DRH.C/XVI*, nr. 242, p. 313; nr. 247, p. 235-236; nr. 252, p. 329-331; f. fiul lui Sarachen; frate după mamă cu Dragoș.

9. Olachus, Karachun / Karochon / Karachyn / Karachan: a. nobil, voievod de Bilca; b. de *Bilke* (Bilca), com. Bereg; c. român; d. 1347 (8 mai); e. *Documenta Valachorum*, nr. 77, p. 110-111; *DIR.C.XIV/4*, nr. 188, p. 157-158; nr. 522, p. 354-355; nr. 780, p. 535; f. tatăl lui Serechyn / Sarachen, Nicolae, Valentin, Crăciun și Lucaciu.

10. Olacus, Myk: a. nobil; b. de *Zurduky* (Strântura); c. român (*olacus*); d. 1346 (9 aprilie; 13 aprilie); e. *Mihályi*, nr. 10, p. 24-25; nr. 11, p. 26; *Documenta Valachorum*, nr. 75, p. 108; *DIR.C.IV/4*, nr. 415, p. 296-297; nr. 417, p. 297-298; f. fiul lui Stanislau; frate cu Neag, Mayn și Rad.

11. Pop: a. nobil; b. din Giulești, Maramureș (?); c. român; d. 1385; e. *Mihályi*, nr. 51, p. 112-113; *DRH.C/XVI*, nr. 419, p. 578-579; f. tatăl lui Dragoș de Giulești; bunicul lui Ladislau, fiul lui Dragoș.

12. Volachus, Nicolaus (în text: *Nicolai Volachi*): a. nobil; b. Maramureș (?); c. român; d. 1363 (8 decembrie); e. *Mihályi*, nr. 25, p. 68; *DRH.C/12*, nr. 208, p. 192; f. tatăl lui Zouard, Ștefan și Ioan.

13. Zeu: a. nobil; b. Maramureș (?); c. (?); d. 1388 (9 ianuarie); e. *Petrovay*, nr. III, p. 3-4; f. fiul lui Vayk / Wayk; frate cu Dragoș; g. ucis de Costea, fiul lui Dragoș.

Bibliografie:

-*A magyar nyelv = A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, Vol. I-III, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967-1976.

-*Dicționarul = Dicționarul limbii române*, Editura Academiei Române, Tomul I, București, 2010.

-*DIR.C.XIV/2 = Documente privind Istoria României, Veacul XIV, C. Transilvania, vol. II (1321-1330)*, Editura Academiei Române, București, 1953.

-*DIR.C.XIV/4 = Documente privind Istoria României, Veacul XIV, C. Transilvania, vol. IV (1341-1350)*, Editura Academiei Române, București, 1955.

-*Documenta Valachorum = Antonius Fekete Nagy, Ladislaus Makkai, Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia, usque ad annum 1400 p. Christum*, Études sur l'Europe Centre-Orientale, 29, Budapest, 1941.

- DRH.C/14 = *Documenta Romaniae Historica, C. Transilvania, vol. XIV (1371-1375)*, Editori: Aurel Răduțiu, Viorica Pervain, Susana Andea, Lidia Gross, Editura Academiei Române, București, 2002.
- DRH.C/15 = *Documenta Romaniae Historica, C. Transilvania, vol. XV (1376-1380)*, Editori: Susana Andea, Lidia Gross, Viorica Pervain, Adinel Dincă, Editura Academiei Române, București, 2006.
- DRH.C/16 = *Documenta Romaniae Historica, C. Transilvania, vol. XVI (1381-1385)*, Editori: Susana Andea, Lidia Gross, Adinel Dincă, Editura Academiei Române, București, 2014.
- Kovács 2005 = András W. Kovács, *The History of the Wass de Czege Family* (infra: Kovács 2005), Edmund Siemers – Stieftung, Hamburg, 2005.
- Mihályi = Ioan Mihályi de Apșa, *Diplome maramureșene din secolele XIV și XV*, Ediția a IV-a, Ediție coordonată și completată de Vasile Iuga de Săliște, Editura Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș Vodă” Cluj-Napoca, 2009.
- Petrovay 1909 = György Petrovay, *Oklevelek Máramaros vármegye történetéhez*, în „Történelmi Társ”, X, Budapest, 1909, p. 1-27, 358-378, 509-529.
- Vizauer 2017 = Victor Vizauer, *Antroponimele românilor din comitatul Maramureș în veacul al XIV-lea*, în „Marmația”, 14, 2017, pp. 103-113.

Maramureșul în primii ani după alipirea la Eparhia greco-catolică de Gherla

Dr. Livia Ardelean

Odată cu înființarea Eparhiei Greco-Catolică de Gherla, la 26 noiembrie 1853, de către Papa Pius al IX-lea, prin Bula Pontificală *Ad Apostolicam Sedem* un număr de 10 protopopiate, 144 parohii și filii, cu 97.121 credincioși greco-catolici, au fost desprinse din dieceza ruteană greco-catolică de Munkăci și arondate noii eparhii românești, cu sediul la Gherla, în Transilvania.¹

Una dintre marile probleme ridicate după preluarea acelor parohii a fost cea de adaptare la o nouă ordine administrativă, într-o nouă provincie istorică, Transilvania, Maramureșul făcând anterior parte din Ungaria².

Studiul de față își propune să scoată la lumină câteva din documentele păstrate în fondul arhivistic Episcopia greco-catolică de Cluj-Gherla, aflat în păstrare la Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale, fără a se face o analiză a acestora, preferându-se prezentarea lor în acest context.

Primul aspect ce se cuvine a fi pomenit aici este modul de abordare a sentimentelor fidelității față de tron, a sentimentului patriotic și a naționalității. În 12 noiembrie 1860, la Congregația tractuală a preoților, ținută în Vișeu de Mijloc, Vasiliu Mihalka, viceprotopop al tractului Vișeu se adresa episcopului, în numele preoților din tract, cerându-i să îi arate *calea cea adevărată a fidelității către tron, a zelului patriotic și național, ca nu cumva pașii nostri în timpul acesta a facerii și a mișcării să fie stangaciu interpretați*. La 1 dec. 1860 episcopul răspundea că singura învățătură e patentă imperială din 20 octombrie 1860, apoi instrucțiunile de la Gherla și *citirea Gazetei noastre transilvane*, care se ocupă de cauza națională³.

Anii imediat următori au fost marcați de încercarea de acomodare, de continuare a vieții bisericești în vechea formă, doar cu subordonare Episcopului român, Ioan Alexi, și Eparhiei de Gherla, dar în anul 1860, luat ca exemplu aici, au avut loc 2 mari evenimente, ce vor fi discutate în rândurile ce urmează, pe de o parte vizitațiile canonice în Protopopiatul Vișeu, dar mai ales agitațiile și mișcările legate de introducerea limbii române în Cartea funciară, *Cartea funduară*.

În ceea ce privește vizitațiile canonice, se alege reproducerea aproape în oglindă a celei din Vișeu de Sus, cu păstrarea limbajului epocii, el însuși un subiect istoric în sinea lui.

Protocolul vizitației canonice din tractul Vișeu, ce a avut loc în 5 iunie 1860. Tractul ținea de Pretura Vișeu, Prefectura Cașovia

Biserica era construită pe funduș bisericesc cam pe la anul 1670 zidită din bârne, cu spesele mai cu seamă a lui Ștefan Pop, pe lângă ajutoriul și al comunei, e în statu bunîșor, n-are lipsă de reparații. Are și cintirim, mărimea lui e de 1345 stânjeni⁴, e încinsu cu piatră, beserica e de 9 stânjeni de lungă, 4 de lată 20 de înaltă și cam

¹<http://www.eparhiaclujgherla.ro/istoric/>, accesat la 04.12. 2019

² Ciprian Doru Rigman, Formația intelectuală a protopopilor greco-catolică din episcopia Gherla la mijlocul secolului al XIX-lea, pe https://crisia.mtariicrisurilor.ro/pdf/2012/006_CD%20Rigman.pdf, accesat în 2 12. 2019

³ Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale, Fond Episcopia greco-catolică Cluj-Gherla, nr. 2092/1860

⁴(stânjen austriac) „klafter” egal 1,8965 m

întunecoasă, turnul e de lemn, clopote sunt 3, unu de 2 centenarii, altul de 1 și jumătate, al treilea de 1, pe lângă spesele compozesoratului local turnate. Patron n-are decât Compozesoratul local, care și benefactori ai besericii, e acoperită cu șindili de bradu, e cam mărișoară, asemănată cu alte beserici, încuietori are bunișoare de fier. Biserica avea toate cărțile de rit necesare, odăjdii, potir, disc și lingurița de argint ăntaurit, 7 rânduri de veșminte, parte de mătase, parte de alea cinsătură fină, armariul pentru ținerea veșmintelor era curat, cu cheie. Biserica avea destule icoane întregi. Biserica avea sieriu sau tabernaculă, în care e așezat ciboriu de argint ăntaurit spre conservarea sfintei cuminicături, are vas de purtat Sfânta cuminicatură la bolnavi, de aramă, neaurit, cu feculetiu. La Lite se întrebuințează un blid și 2 pocale. Scule pentru administrarea besericii sunt 2 cruci pentru îngropăciune, 8 lumânări de aramă, 2 tetrapoade, 4 prapore de fier și pendia farbuită. Biserica n-a fost dăunată prin furi, foc sau treznet.

Beserica are Inventariu, în care sunt însemnate bine toate acestea, făcut la 29 ianuarie 1860, în urma Ordinului diecezan din 7 aug. 1858 nr. 2946, în 4 exemplare, semnat de paroh și curatorii besericii.

Beserica nu are capitale fundamentale, ci are capitale industriale date pe interursuri prin sufleriu și curatorele besericii, acești bani sunt strânși din donațiile de bună voie, din vinderea luminilor și din taxa cîntirimului, banii nu sunt în primejdi, aduc interursuri legal de 6 %. Rațiunile besericii se duc prin curatorele besericii și sunt controlate de sufleriu. Biserica nu are venituri sigure, pentru că venitul din cîntirim e intradisu, rațiunile besericii se scriu și se controlează anual de protopop. Biserica are ladă cu 1 cheie la fetulu beserice, lada e în beserică, Documentele, scrisorile beserice, contractele de beserică, de parohie și de școală și Inventariu se țin la Sufleriu. Biserica n-are pământ, mori etc.

Casa parohială e zidită pe fundul parohial, care e de 1600 stânjeni, îngrădit cu nuiele, o parte e din betrâni, o parte prin nobilul Daniel Pop dăruită. E aproape de beserică, locul nu e sanatosu, pentru că e apatosu. Casa e zidită din birne de brad, împărțită în 4 chilii, 2 camere, 1 cuina, 1 atriu, lungă de 8 stânjeni și jumătate, lată de 3 stânjeni și jumătate. Are 7 ferestre, destul de vederoase, hornu e de nuiele, rău, e acoperită cu draniță, zidită 1823 prin comunitate, e în statu mijlociu, nu lipsește încă reparațiune.

Alte construcții- sunt încă 1 grajd de 6 stânjeni de lung și 4 de lat, 1 șură de 4 stânjeni de lungă și 3 de lată, 1 cotet de 3 stânjeni lung și 1 și jumătate de lat, toate de bârne de brad, și cu draniță acoperite, făcute prin comunitate, în statu bunu, n-au lipsă de reparațiune.

Parohul Ștefan Șimion, absolvent de Tarnavia, de 56 ani, sfîințit în urmă cu 31 ani, de 19 ani în această parohie, investit de episcopul din Muncaci, căsătorit, fără prunci, a crescut 2 nepoate în Sighet, ale decedatei Rozalia Georgiu.

Școala e zidită pe fundul școlar de 1600 stânjeni, în anul 1858, cumpărat prin comunitate din veniturile regalelor. Școala e destul de mare, pruncii sunt laolaltă cu pruncele, scaune, cuptoriu, masă, table, cărți și scule școlare sunt. Școala are 7 ferești, vederosă, se ține curată și ventată.

Învățătoriul are chilie lângă școală, fundul pe care e zidită școala e îngrădit cu nuiele, locul e aproape de beserică, îndemânos și sănătos. Învățător era Vasiliu Brândușianu, de 42 de ani, căsătorit, născut în Transilvania, Salva. A învățat la școala trivială, apoi 4 clase normale la Preparandia din Năsăud, cu laudă bună, are metodă bună, știe și cântă după Grecia, are testimoniu absolutoriu de preparandie, e învățător interimar din martie, are un salariu de 200 coroane. Din veniturile regalelor pe an școlar, din anul 1859 de la Casovia s-a stabilit acel salariu și a fost aprobat de episcop.

Din anul 1857/1858 preotul are grijă de școală, pe care o vizitează regulat și are grije de învățător, ca acesta să își îndeplinească deregătoria sa.

Părinții sunt îndrumați de paroh și dirigitorii comunali și cercuali să își trimită copii la școală, dar unii sunt cerbicoși, altă parte meseri și nu abat pruncii la școală, la care umblă vreo 30 prunci. Preotul ține săptămânal o Catechisațiune, le explică cuvenita pietate și modestie, ar putea umbla la școală 120 prunci. La întrebarea dacă se face ceva pentru ajutorarea săracilor preotul răspunde că din banii multor se face prin deregătoria cercuaria un fond pentru cei miseri. Nu există în parohie binevoitori sau donatori, patronul bisericii sunt locuitorii, care își sacrifică din venitul regalelor pentru susținerea școlii și învățătorului. Pământurile bisericești s-ar putea înmulți, îmbunătăți sau schimba sau s-ar putea înființa prin mijlocirea Comsașiunei. Venitul bisericești s-ar putea adăuga prin adăugarea înmormântării în centirumul bisericești cu plata unei taxe. Comunitatea are cruci ridicate la hotar și la capătul satului, lipsea una în sat, înaintea bisericești. În sat nu au fost identificați oameni răi, hoți, arestați. Actul e semnat de Vasiliu Mihalka, viceprotopopul Vișeuului¹, Ștefan Simion, parohul satului, Basiliu Pop, curator, și judele satului, Josef Vorhanyok și verificată de episcopul Ioan Alexi și judele imperial Johann Vajda².

Poate cel mai important eveniment surprins de documentele aflate în fondul arhivistic Episcopia Greco-Catolică de Cluj-Gherla este cel legat de introducerea cărților funciare. În anii 1859-1860 în comitatul Maramureș a avut loc cea de-a doua măsurătoare cadastrală, numită și franciscană. În acest context s-a pus problema limbii Cărții funciare. La început o serie de preoți au optat pentru introducerea cărții funciare în limba maghiară, dar ulterior a avut loc o mare revoltă și o agitație a întregului Maramureș, conduse de preoți și intelectualii români. Opoziția acestora se observă din copia actului trimis autorităților politice și bisericești, pe care o reproducem integral, documentul fiind necunoscut în istoriografie³.

În 21 septembrie 1860 de la Viena se scria episcopului de Gherla, cerându-se măsuri împotriva unor preoți agitatori din Maramureș, Laurențiu Mihali din Sirbi, Petru Salcă din Giulești, Grigore Ivașco din Brebi, Ioan Kindriș din Budești, Vasile Onitza din Văleni, Mihail Demeter din Nănești, care au avut parte în agitații și intrigi zgomotoase. La 11 octombrie episcopul cerea protopopului de Cosău, paroh în Călinești, Filip Oprisiu, să îi cheme, fără prea mare zgomot, ca aceștia să declare la ce adunări au participat și ce au făcut acolo, acuzați fiind de instigare a enoriașilor la neascultare și scandal, *deși ei trebuiau să își conducă enoriașii cu legalitate față de guvern*. Dintr-un document datat 5 iulie 1860 aflăm că împărțirea preoților în 2 tabere era legată de încercarea unei comisii pentru limba și ortografia română. În 29 septembrie 1860 din Călinești, protopopul Cosăului, Filip Opris, trimite către contele Francisc Nadasdy, ministrul de justiție și către senatorii imperiali romani îndreptățiți, și copia lor către episcopul greco-catolic, rezultatul cercetării. Aceasta suna astfel:

Excellentissime Domne C.R. Ministru de Justiție!, Conte și Domne Gratosissime! Noi subscrișii Romani din Marmatia adoramu providenția divină ca prin respectarea nationalitatiei nostre și Înalta concesiune de a putea folosi limba romană în tote trebile sociale-ce prin Înaltu Decretu a Excelenței vostre de datul 23 Iuliu a.c. nr. 10996 ni s-a garantatu-s-a făcutu și noue o nespusă bucurie

¹ A condus de fapt protopopiatul Vișeu, în ultimii ani ai lui Ioan Mihalyi, militând pentru scoaterea bisericii românești de sub Episcopia ruteană din Muncaci, a început construcția bisericilor de piatră din Petrova, Moisei, Borșa, Leordina, cfm. Tit Bud, Date istorice despre protopopiatele, parohiile și mănăstirile române din Maramureș, pe http://documente.bcucluj.ro/web/bibdigit/fg/BCUCLUJ_FG_159779_1911.pdf

² S.J.A.N. Cluj, Fond Episcopia greco-catolică Cluj -Gherla, *Diverse*, nr. 1/1860

³ Ibidem, Mișcări naționale în 1860-nr. 1707/1860

cu atatu e mai pătrunditoare de animi, cu cîtu în ante de vreo cîteva săptămîni neci speranția nu avem de atîta Înalta respectate. Pe nime sau pe forte puțini lupta acestu de altmîntea cu totu setea acseptatu resultatu. Din care cause excellentia vostre se va îndura bine a observa, cum ca provocatiunea unora barbați din intelligenții Romani seculari Marmațiani de a ne subscrie la petitiunea în privintia aplicandei la Cartea funduaria limbei magiare adornate în Vișeu de Sus și Sighet susternute usioru a potutu effeptua suscrierea unora dintre Cleru-fiindu ca din doua limbi germana și magiara noua asta din urma cu totul mai bine e cunoscuta, si pentru ca in acestu restempu n-a fostu vorba de alta, numai de alegere între doua limbi, germana și magiara ca Inaltulu Decretu Ministerialu mai sus amintitu, prin care întrebuintarea limbei nostre Romane, ni se concede noua anca n-a fostu resucdalu ?. Inse toti aici petitionari nu se potu lua de reprezentatiei opiniunei publice, prin urmare subscrierea lor nu se potea bucura de vreo însemnătate si cu atatu mai vartosu, cu catu acei inși numai in numele lor au potutu subscrie, nu si a poporului întregu, neavendu de la densulu nici o plenipotentia. De altmîntea profunda e durerea subscrisilor preoti la petitiunea atinsa și care cu atata e mai sfasietoare de animi, cu catu acele sunt facute dupa o influintia streina si nu dupo a loru parere, a loru copta desbatere. Prin urmare din acelu principiu “ sapientis est Consilium mutare in melius” si cum ca nu rusine asi cunosce gresiala subscrisii preoti si seculari romani prin aceste ordine si noa petitiune, subscrierea pentru limba magiara facuta si o retragu si voiescu a o considera de toti si pentru totdeauna de nemicita. Dreptu aceea dara precumu si retractatorii asia si ceialalti din Clasa Clerului protopopi si Preoti si seculari romani din Marmatia anumitu din Protopopiatele Izei, Coseului, Szigetului si Visieului in aceasta petitiune subscrisu dorimu.

-Ca recursurile in privintia aplicandei limbii magiare la Cartea funduaria susternuta, se se lieie ca documinte fora scirea oporului romanu întregu facute in casa privata, prin urmare ca nesce recursuri a catorva inși din locuitori ai Marmatiei, pentru ca judii comunali subscriendusa fora imputernicire in numele comunelor lor nu se potu cunosce de reprezentantii iei, ci numai de usurpatori si abusatori efronti si audaci a diregatorie lor ca atatu mai virtosu

-Ca fiindu in Marmatia locuitori romani aproape la 60000 nici in 48 comune, afara de intelligentia romana, care a umblat la scolile magiariloru, intru o comuna abia se afla 4-5 inși romani care vorbescu limba magiara, prin urmare din atinsele mii, vorbescu magiariesce cam la 200-250 inși. Cine dara aru potea dea crediamentu cum ca atatea mii de romani sesi denege limba si nationalitate sa si se imratioscedie adoptiedie o alta streina? Cine aru potea crede ca acelu Cleru si Poporu carele restaurarea a Episcopatului Albei Iulii si radierea Episcopatului Gherlei si Lugosiului, ca cele mai vederate semne a Prea inaltei Gratiei Imperetesci si amorei catre romani cu cele mai vii dovezi a multumirei lea primitu. Sa se lapede de mama sa si de cele mai scumpe Clenodii a unui poporu, limba si nationalitate.

-Dupa ce dara noi romanii suntem imbucurati Cu Inaltulu Decretu a Excelentei Vostre, din profundul animilor nostre esprimamu cu cea mai umilita multiamita si din totu sufletuu va rog amu, ca la pre-inaltulu Tronu causa nostra nationala si mai incolo a o patroniza se va indurati si se mediolociti, ca la romanii din totu Imperiulu austriacu, prin urmare la romanii din Marmatia fora esceptiune limba nostra natiunala romana , precumu la Cartea funduaria, asia si in administratiunea politico-civila si judiciare, in Instructiunea publica si privata se se introduca, si introducerea iei de catre Preabunulu nostru Monarchu se sa intaresca prin lege pentru totdeauna sustatatoria.

-Insa dupo ce asia suntemu convinsi ca inalta dispunere a Excellentiei vestre despre libera folosire a limbei nationale romane numai asia ca produce optatulu efectu-daca la Diregatoriile politico-civile si Judecatoresci cu unu cuvintu la tote ramurile Guvernarei in pamentu de romani locuitu se voru aplica insi romani sciutori de limba nostra romana, pentru aceea cu cea mai profunda reverentia cademu in antea Excellentiei vestre se va indurati la sacratissima Maiestate a esopera se nu reman Inaltulu Decretu Ministerialu littera morta, ci ca la tote susu numitele officiolate C. Reg. individi din sinulu popopului romanu sa se aplice. Ca –

Daca romanii in secele trecute totudeauna au fostu neclatiti in credintia sa catre Inaltu tronu pentru atata amore a Prebunului nostru Imperatu Franciscu Iosifiu I, dulce Parente al romanior pana astadi aratata-apellamu la Dumndieu carele ne vede animile si pe venitoriu asemenea gata vomu fi, baremi candu si baremi in ce prejurari a alerga sub Stindardulu Imperiului, viatia si averile la picioarele tronului a le depune, pentru eterna lui gloria.

-Excellentissime Domne, aceste fiindu doruintele animiloru nostre carele precumu se vede din aici sus alaturata adresa nostra indreptata si catra Domnii Senatori Imperiali romani pentru apărarea lor în Senatulul Imperialu inmultitu, mai tote asemenea suntu aratate, cu profunda reverentia ne rogamu ca cu infatiosarea lor la preainaltulu Tronu ascetarile nostre cele incordate sa se realizeze si se se implineasca si asia romanulu in teritoriulu locuitu de romani in tote ramurile guvernarei romanu sa ramana. In urma si pentr acea adincu ne rogamu ca recursurile din Marmatia dora pe viitoru suscernande, baremu ce ar contine si pentru petitiunea in favoarea limbii magiare sa se considereze ca recursu private preocupatorie si usurpatorie de volinti poporului romanu fora scirea lui facute. Incredintanduve despre sentimentele nostre cele sincere, umile si devote de carele suntemu patrungi remanemu cu profunda reverentia in Calinesci in Prefectura Marmatiei 4 septembrie 1860, A Excellentiei vestre preplecati stimatori Filipu Opriss, parohul Calinescilor si protopopul Coseului, Basiliu Karacsonyi, parohul Stremturei si protopopul Izei, Basiliu Mihalka, parohul Visieului de Susu si protopopul Visieului, Ioan Opris, sufleteriul Dragomiresciloru, Stefanu Opris, administratorele interimar al Rozavlei, Petru Ilniszki, sufleteriulu Saieului, Ioanu Simonu, administratore interimar al parohiei Ioodului, Filipu Mihalka, paroh Cuhei, Michaela Jurka, administratore a Biocicoelului, Ioane Tomojaga, sufleteriulu de diosu a Selistei, Demetriu Anka administrator Parohiei de susu a Seliscei, Ioan Gyengye, paroh Secelului, Andrea Komanu, parohulu Mojseiului, Alexiu Anderko parohul Borsiei, Michaille Salca, parohul Borsiei Inferiore, Vasiliu Csoban, paroh Visiueului de Midilocu, Stefanu Simionu, parohulu Visieului de Diosu, Theodoru Popp, administratorul Leordinei, Ambrosiu Sztasz, sufleteriulu Petrovei, Ioane Lengyel, coadjutoriu in Petrova, Basiliu Szucs, sufleteriulu Botiza, Ioanu Munteanu, sufleteriulu Poenilor, Georgiu Buday sufleteriulu Glodului, Petru Glodeanu, judele comunei Stremtura, Lihetu Ioan a Pinti, juratoriu din Stremtura, Petru Stefu maestru de vighiatori, Ioanu Cociota, curatoru prim din Stremtura, Ioan Orza, curatoru in numel locuitorilor din Stremtura, 2000 suflete romane, ca inputernicitii comunei, In antea mea Basiliu Karacsonyi, preotul Stremturei, Thimoteiu Petrovay, judele comunei Rozavlea, Ioan Turda, juratoriu, Ioan Ugleanu curatore, Vasiliu Tomsia curatore, Theodoru Petrovay, vatavu, in numle locuitorilor din Rozavlea 1498 de suflete romane ca inputernicitii comunei in antea mea Stefanu Opriss, sufletereul Rozavlei Stefan Mihaly, judele comunei Saieului, Michaela Dunca strajamesterulu Saeului, Gregoriu Marianu, juratoriu, Ioanu Dunca curatorele basericei, in numele lucuitorilor din Saieu, 1010 suflete romane ca inputernicitii comunei

Balea Sandor, fo biro, Iliesiu Popp, cantoru, Vasiliu Jusko, cantor, Stefan Dunca, curator, Ioan Chindrisiu si Simeonu Dunca, Georgiu Juszko, Ioanu Balya,

Gregoriu Kindrisiu, locuitori din Joodu, in numele 2000 de suflute romane si antea mea Ioanu Simonu, administratoru loculu.

Grigore Deacu, judele Cuhei, Gregoriu Buftea vatavu, Gregoriu Cehu, strajamesteru Gabrilu Mihalka, curatoru prim, Basiliu Deak, locuitoriu din Cuhe, in numele 1050 de suflute romane si antea mea Filipu Mihalka, parohu Cuhei

Ilie Iusko, judele Dragomiresciului, Niceta Comanu, curatoriu primariu si deputatu, Ilie Chisiu, deputatu, Theodoru Chindrisiu, deputatu, Andreea Cucu, deputatu, in numele 1163 de suflute romane din comuna Dragomirescilor

Pantelemionu Dumitrianu, judele si curatorulu comunei Bocicoelului, Gavrilu Thesia, juratoriu, Gavrilu Rafu, juratoriu, in numele locuitorilor din Bocicoel, 600 suflute, in antea mea Michaelu Jorka, administratorul Bocicoelului

Simeonu Bondoru, judele comunale, Michaelu Chișiu, deputatu, Petru Bondoru, inspector școli comunale, Ioane Iuga, cantore, Theodoru Juga, juratoriu, Filemone Vladu, deputatu, Jacobu Juga, Basiliu Kiss, cantore, Petru Vladu, curatore, Michaelu Gradu, deputatu, Stefan Sofraku, edilu, Georgiu Fentes, Ilia Juga, in numele locuitorilor din Seliscea de Susu 1900 de suflute romane ca inputernicitii comunei, in antea mea Simeonu Bondoru, judele Seliscei

Filo Grama, invetatoriu comunale, Stefanu Mihaly, judele comunei Sacelului, Theodoru Gradu juratoriu si curatoru, Grigoriu Danciu, juratoriu si curatoru, Ioanu Suska, Niceta Suska, Ioanu Danciu, Demetriu Gradu, fetu Georgiu Tomojaga, Vasiliu Tomojaga, Ioan Burnariu, Theodoru Danciu, Elia Gradu, Ioan Tomojadga, locuitori din Secelu, in numele 2000 suflute romane ca inputernicitii comunei, in antea mea Ioanu Gyengye, parochulu Secelului

Ursu Roska, judele comunei, Ioan Moys, juratoriu, Gregoriu Roska, Bonifatiu Moss, Georgiu Brumariu, curatore primariu a Botizei, Marcu Szideu, curatoru, Pantelemonu Dolka, Ioanu Mancza, Oudsimu? Konta in numele a totei comuni 735 suflute romane in antea mea Basiliu Szucs, sufluteriul Botizei

Ioanu Hora, judele comunei Pojenilor, Gregoriu Petreus, juratu, Theodoru Petreus, juratu, Theodoru Munteanu, juratu, Alesie Iliesiu, Gregoriu Popianu, Gregoriu Petreus, curatorulu primariu, Georgiu Szasz, Basiliu Duplea, Petru Szasz, in numele a totei comunei 713 suflute sustinute de numuri Ioanu Munteanu sufluteriulu Pojenilor

Georgiu Mandrea, judele comunei Glodului, Ursu Marchisiu curatoru primariu, Stefan Dunca, in numele locuitorilor din Glodu, 733 suflute ca inputernicitii comunei

Simeonu Craciunu, Ioanu Roska, cantori de Glodu sustinute de numuri Georgiu Buday preotulu Glodulu

Onufrie Gyerte, cu judele comunei Slatiora, Theodoru Romanu, juratoriu, Vasiliu Romanu, cantor de Slatioara in numele comunei seu 558 de suflute ca inputernicitii si reprezentantii comunitatii Slatiora ca filialele Glodului sau subscrisi trasu cruce in antea mea Georgiu Buday, preotulu Glodului

Michaelu Comanu, judele Mojseiului, Ioane Hosda, juratoriu, Niceta Tomojaga, juratoriu, Gregoriu Tomojaga, curatoru Stefan Dancs, deputatu, Petru Tomojaga, deputatu, locuitorii Mojseiului in numele 2250 de suflute romane ca inputernicitii comunei in antea mea Andrea Komanu, parohul Mojseiului.

Gavrilu Timis, judele comunei Borsia, condecoratu cu cruce argente de merete, Ioane Timis, vatavu, Stefanu Ivacsko, vatavu, Ioanu Timis magistru de vigerie, Vasiliu Mihaly, fetu beserecesu, Niceta Mihaly Ilisei, Gregoriu Dancs, Stefan Romanu, Ioane Mihaly, Mihai Gregorie, cantore besericescu, Vasiliu Dancs, Ilie Ivacsko, emeritu jude, Stefanu Bachmaczki, locuitorii Borsiei in numele intregi din 4000 locuitori statatoria subscrisa a numurilor

Vasiliu Mihalka, protopopulu Visieului, Gavrilă Simonu, curatore besericescu, Toma Simon, Ilia Tomojaga vatavu, Gavrilă Simonu, Pantelemonu Czikala, Ioane (Onetiu) Tomojaga, Alesiu Andreka a campanului, Mihaiu Tomojaga, Daniele Gradu, Georgiu Tomojaga, Constantin Kindrisiu, Nestore Simonu, Alessandru Tomojaga, Alessiu Andreka, Ioane Valkowosky, Ioane Iuszko, Demetriu Tomojaga, Petru Csolpanu, Ioane Bragya, Teodoru Csikale, Teodoru Andreka, Popp Ioan, cantore, in numele 1600 locuitori Romani din Visieu de Susu, suscrite de numuri Vasiliu Mihalka, protopopul Visieului

Vasiliu Csuban, judele comunei, Ioanu Csubanu, cantore, Ignatiu Bora, Nicolau Simon, curatore Demetriu Gradu, Teodoru Laza, Filipu Simonu, Demetriu Bora, Ioane Nasszuj, Mihaiu Bora, Gregoriu Tomojaga, Petru Andreka, fetulu besericei, Stefanu Iuszko, curatore beserecescu, in numele locuitorilor Romani din Visieu de Mediulocu din 890 suflete statatorie suscrite de numuri Vasiliu Mihalka, manu propria, protopopu Visioanu

Gregoriu Komanu, Demetriu Romanu, Cosma Poppu, Ioanu Popp, Ioszipu Naszui, Vasiliu Tomojaga, Teodoru Naszuj, Ioane Simon, Mateu Naszuj, Gavrilă Naszuj, Vasiliu Popp, Vasiliu Popu Buga, in numele a intregii comune Romane din Visiou de Josu din vreo 2000 suflete statatorie suscrite de numuri Vasiliu Mihalka, manu propria, protopopu Visiovanu

Georgiu Mircsa, judele comunei, Alesandru Urda, curatore, Gregoriu Leurgyan, Demetriu Tyrirjan, in numele intregii comunei Leurdina dein 800 locuitori romani statatorie suscrite de numuri Vasiliu Mihalka, manu propria, protopopu Visiovan

Lupu Bilasko, jude comunale, Vasiliu Gyenye, curator primariu, Petrovay Gregoriu, Petrovay Demetriu, Vasiliu (Vaszeliu) Petrovay, Demetriu Bercsa, in numele intregii comunei Petrova din 1500 locuitori Romani statatorie, suscrintu de numuri Vasiliu Mihalka, protopopu Visiovan

Ioanu Kindrisiu, sufleteriul Budesceriu, Michaelă Demianu, Antistii comunei, Demetriu Popu, Michaelă Berinda, Ioanu Budu, Teodoru Ciceu, Ioanu Berinde, Petru Ciceu, Petru Cupcea, Ioanu Marinca, Andreiu Giurgiu, Toma Giurgiu, Petru Marinca, Georgiu Popu, docente, Antistii si plenipotentiatii a Comunei Budesci

Gregoriu Ivasko, sufleteriu Brebanu, Theodor Hotea, Ursulu Hotea, Demetriu Berinde, Georgiu Manu, Teodoru Feieru, Zaharia Bota, Gregoriu Popu, Lucacs Blegya, Iacobu Popu, Alesandru Morariu, Ianu Badu, Antistii si plenipotentiatii a comunei Brebu

Filipu Opriss, protopopul Coseului si parochul Calinesciloru, Pavelu Jurka de Calinesci, Iurka Georgius, jude si proprietariu in Calinesci, Teodoru Gabris, docente, Ioanu Jurka, Simeonu Jurka, Marcu Todoranu, Georgiu Fonta, Teodoru Sierba, Mihaiu Todoranu, Ioanu Nemes, Ioanu Opriss, Antisti comunali ca plenipotentiatii a totei comunitatii, Lorintiu Mih, parochu Serbescu si notariu Coseului, Ioan Borody de Serbi, proprietariu, Gregoriu Birtok, Pavelu Opriss, Martianu Borody, Petru Borody, Georgiu Sztecz, Georgiu Borody, Flora Borody, Ioanu Borody, Nicolau Demianu, Ioanu Marinka, Teodoru Budu, Thimoteu Popp, Filipu Borody, Filipu Ioszipu, Stephanu Demianu, Michailu Fauru Antistii si plenipotentiatii a comunei Serbi

Michailu Marku, sufleteriulu Cornescilor, Szimeon Kereszteny, jude si proprietariu in Cornesci, Petru Rednicu, Ioanu Rednicu, Pantelemon Radu, Ioanu Ivansuk, Vasiliu Belutiu, Stefanu Rednic, Pavelu Radu, Antistii plenipotentiatii a Comunei Cornesci

Stefanu Godzsa din Feresti, Vasiliu Moisiu, judele si propretarii din Feresti, Nasui Godzsa, Hirii Oontia, Vasiliu Cziple, Ioanu Cziple, Stefanu Mojs, Antistii si plenipotentiatii comunei Feresti

Petru Szalka, sufleriu din Giulesci, Stefanu Kodrea, Andreu Rednic, Vasiliu Popp, curatorii beserecei, Samuilu Dredianu, sufleriu de Onciesci, Ioana Unguru, judele comunei, Basiliu Godza, Mihail Godza, Basiliu Iura, Michailu Godza, Nuczu Godza, Ionas Godza, Nuczu Godza, Basiliu Negrea, cantore, Antistii si plenipotentiatii a comunei Onciesci

Demetriu Budu, parochulu Barsanei, Antistii si plenipotentiatii din Barsana, Ioanu Dunca, Papp Petru, Giude, Barsanu Andrasiu, curatore, Hodoru Nuczu, curator, Dusintischi Vasilie, Cora Nutiu, Michaiu Lugosi, notariulu Comunei

Michaile Demeter, sufleriu din Nanesci, Vasiliu Nemesiu, curatorulu Besericei, Nicora Vann, vatavu satului, Iura Ioan, inspectorulu scolei, Gregorie Vanna, antistii si plenipotentiatii din Nanesci

Ioan Crisanu, sufleriu din Desesci, Ioanu Romanu, Vasiliu Romanu, Grigorie Popu, Lupu Romanu, curatorii besericei din Desesti

Thimoteu Mihalca, sufleriu din Cracesti, Thomoteu Chira, curatore, Stefanu Tupicza, judele comunei

Basiliu Onicza, parochulu Valenilor, Ioanu Vancsa, judele comunei, Georgiu Beres, Antiste, Ioanu Fraulla, plenipotentiatii comunei,

Basiliu Rednic, jude si proprietariu in Giulesci, Stefanu Kodrea , Stefanu Petras, Lupu Rednicu, Ignatiu Onicza, Nekita Rednik, Teodoru Popp, Petru Batyn , Antistii Comunali cu plenipotentiatii de la comunitate

Ioan Dobosi, parochu in Satu Sugatagu si proprietariu de pamentu, Basiliu Batyn, jude si proprietarii in Sugatagu, Demetriu Joanics, Gavrilu Popp, Ursu Vrazsa, Nuczu Hotye, Mafteiei Meszaros, Iszaila Meszaros, Antistii comunitatii si plenipotentiatii Comunei Sugatagu, Leon Pits, Invetiatoriulu din Sugatagu, Stefanu Mandra, jude si proprietariu in Harnicesti, Zacharia Szakalos, Michaile Szalkaloos, Stefanu Hotye, Todoru Blegye, Petru Rednic, Antistii comunale si plenipotentiatii a totei comunitati

Lomei Onicza, Petru Popp, Andrea Popp, Dimitrie Popp, plenipotentiar comunei Giulesti,

Ioanu Opriss, suflerulu Berbestilor, Georgiu Rednic, presbiteriu, Petru Opriss, clericu absolutu din Berbesci, Stefan Rednic, judele Comunei Berbesci, Papp Pintya, Kodra Dumitru, Mois Vasalie, Mojs Ioan, Mojs Ilie, Kodra Ioan, Popp Stefanu, Pop Georgiu, Antistii si plenipotentiatii a comunei Berbesci

Ioan Batyn, parochu din Vaadu, Georgiu Filipanu, jude comunale, Szakalos Stefanu, Fodorutiu Ioanu, Szakalos Dumitru, Virsta Alexa, Apanu Teodoru, primarii totu din Vadu

Alesandru Lazar, parochulu Apsei de Midilocu, cei de Diosu si Protopopului Tractului Szigeth, Basiliu Lazar, administratore localu a Apsei de Medilocu Parochiei de Susu, Danu Ionas a Domnului curatore Besericei, Marina Georgiu a Roski, curatoru besericei de Diosu, Mihaly Ianos, curator Besericei cei de Susu, Danu Stefanu Fetu Besericei, Marina Laszlo, biro, Popp Stefanu, Popp Nicolae, Popp Ianos, Popp Georgiu ca inputernicitii comunei Apsei de Midilocu

Danu Georgiu a lui Stefanu, Simon Dumitru a lui Iona a Anutie, Vladu Michailu a Tioti, Marina Basiliu a lui Ilie, Danu Ionas a Babei, Popsa Michailu a lui Boka, Michali Georgiu, Vladu Basiliu a lui Andreu, Michali Stefanu a lui Michaiu, Danu Michaiu a lui Ilie, Danu Georgiu a lui Ilie, Simon Ioanu a lui Ionas, Simon Georgiu, Simon Ionas, Simon Basiliu, Simon Michailu, Marina Georgiu, Marina Ionas, Marina Lupu, composesoreii Apsei de Medilocu,

Georgiu Hubanu, administrator beneficiului Apsei de Diosu cei de Susu, Michailu Marina, administratorul beneficiului de Josu Apsei de Josu, Ivasko Petru, jude satului, Vladu Lupu, curatorele besericei, Mihalka Petras, Opris Ioan a Nacsicului,

Marina Georgy fetu, Mantis Mihaly, Marina Mihaiu, Buga Petru, cantore, Opriss Mihaiu a Naccicului, Filipu Ioan a Alexi, Filipu Georgiu a Alexi, Buga Dumitru, Teodoru Opriss, Nicolau Marina, curatorele Besericei de Josu, Ioodi Ilies, Buga Basiliu, Marina Ioan a Ileni, Marina Gyoka, Marina Ionas, Marina Ioan, Marina Mihai a lui Vasziliu, composesori din Apasia de Giosu

Sigismundu Cziple, teologu absolutu, Marina Mihaly, judele satului, Cziple Theodoru, juratoriu, Ofrimu Ioanu, biro in comunitatea Iapa, Iosipu Fucsek, administratorele din Iapa, Stecz Stefanu, curatoru, Tivadar Somon, curatoru, Stanu Ioan juratoriu comunalu, Michailu Kökenesdy, preotu in Beserica Alba, Nanu Ioanu, curatoru, Vladu Ioan, curatoru si fetu, Bokocs Theodoru, juratoriu comunei, Cziple Ioan a popii, composesoru in Beserica Alba

Basiliu Szerbak, administratorele Saraseului, Basiliu Magucz, cantore, Petru Maruszkak, curatore, Georgiu Nemes, judele satului Saraseu, Ananie Popp, Ioanu Gogota, juratoriu.

Alături de evenimentele deosebite din viața satelor maramureșene, viața de zi cu zi s-a desfășurat în continuare pe același făgaș ca înainte. În 16 aug. 1860 Ioan Pop de Törökfalva, parohul Slatinei, și Michail Pavel, parohul Cămărzanei, au încheiat o înțelegere de schimb de parohii, Ioan Pop trecea în Cămărzana, Tiara Avasului și Michail Dan în Slatina, Marmatia, *spre lauda lui Dumnezeu, folosul de obște și înflorirea națiunii române*, cerând episcopului de Gherla aprobarea schimbului, care s-a și făcut de episcopul Ioan Alexi. Acesta a cerut în 4 septembrie viceprotopopului tractului Țării Avasului, Alexandru Erdős, și paroh în Rakşa, să îl introducă în parohie. La fel i-a scris și lui Alexandru Lazăr, viceprotopopul tractului Sighet, și preot în Apșa de Mijloc, pentru ca acesta să facă inventarul și rațiunile bisericii din Slatina și din filia Ocna Slatina și să trimită un exemplar la Gherla. Tot el trebuia să îl înștiințeze pe Ioan Pop că trebuie să îl țină pe capelanul din Cămărzana, căruia trebuia să îi plătească 25 fl, din stolele predicilor de la morți, pe care le va face capelanul, stipendiile miselor și din prescuri, preotul urmând să locuiască în casa parohială din Cămărzana, iar cooperatorul său urmând să se mute în casa învățătorului, lecticalul și veniturile urmând să le primească de la data instalării sale Michail Pavel, fost paroh în Cămărzana, notar și asesor consistorial este numit paroh în Slatina, trebuind să fie instalat acolo¹

Numirile de preoți în parohii, în special în cele mai mari au continuat și ele. Prin decesul preotului din Rozavlea, sat al Erariului, Gregor Roska, în 2 martie 1858, s-a adus din nou în discuție Decretul aprobat de Înalta Curte imperială, la 16 martie 1860. Curtea imperială aducea din nou în discuție porunca lui Bacinski, numită Concertation, din 24 febr. 1778, prin care comunitățile erau obligate să ridice case parohiale din lemn, de 3 camere, cu o cameră pentru cantor, iar lemnul trebuia să fie pus la dispoziție gratuit pe domeniul camerar, sau de domnii de pământ., de aceea Fiscul se interesa de punerea la dispoziția preotului a unei locuințe-Sighet, 6 iunie 1859

Parohia erarială Rozavlea, deși a Fiscului, avea doar sesie intra și extravilană, nu a avut niciodată, de la aducerea aminte a oamenilor, nici casă parohială, nici alte zidiri. Fostul preot nu a construit casă parohială, el având acolo curia lui. Parohia a primit pământ donat de nobila Ierenca Vlad, unde era o casă dărăpănată, care deși a fost nobilă, cu trecerea anilor s-a stricat, unde nu putea locui preotul. Această casă e arendată, din arendă se plătea cvartirul preotului interimar. Existau probleme cu noua construcție, deoarece de la foștii iobagi domnul pământesc nu trăgea nici un folos, pe viitor patronul urma să dea toate materialele, dar nu se puteau aduna bani pentru meșteri, exista problema cu dreptul patronal. Pe lângă Fisc exista acolo un Composesorat (nobilar), care nu plătea, conform obiceiului și a-i supune pe membrii

¹ S.J.A.N. Cluj, fond Episcopia greco-catolică de Cluj-Gherla, nr. 1488/1860

acestui la plata conform Concertațiunii bacinskiene însemna a baga mâna în furnicariu. Era problema dreptului patronului de numire al parohului. Se punea problema convocării compozitorilor și a locuitorilor comunei, care să fie obligați de Pretură la plată- un apel semnat de Basiliu Karacsonyi, protopopul tractului Iza, care cerea episcopului să numească un preot în Rozavlea, care să se apuce de zidirea casei parohiale și alte zidiri, preotul interimar Ștefan Opriș fiind prea comod. Protopopul cerea discutarea dreptului de patronat, dând ca exemplu comuna Strâmtura, unde pentru câteva scânduri Camera exercita dreptul de patron, și a numit preot în Strâmtura, deși trebuia să plătească 181 florini pentru repararea casei parohiale, dar reprezentantul Camerei, provizorul cameral din Sighet, a ieșit la fața locului, iar după această ieșire a dat 25 scânduri, câteva feldere de var, și oleu pentru farfă la ușile casei, poate de vreo 20 florini, restul sumei trebuia să fie plătită de poporeni. Protopopul nu era mulțumit și a comunicat reprezentantului Fiscului că se va adresa mai sus¹.

Protopopul a cerut verbal, apoi în scris Camerei aulice, patronul bisericii, construirea casei parohiale în Rozavlea, se cere intervenția Ministerului, care să oblige reprezentantul Camerei să ridice casa parohială. Ioan Anderko Homorodanul² scria de la Gherla în 21 oct. 1859, în calitate de canonic arhidiacon, referent, fiind de acord cu opinia protopopului, să se scrie la Casovia la Locumtenență, să oblige Camera din Sighet, ca în înțelesul art. 6936 din 29 martie 1799 și 1 octombrie 1816, nr. 27941, conform articolului. 26 din Concordat, ca în Rozavlea, unde Camera avea singură dreptul de patronat să fie obligată să ridice casă parohială, dar pentru ca acestea ar dura, se cade de acord să fie numit un preot activ, care să adune materialele și cheltuielile să fie cerute de la patron³.

Tabelul candidaților de preot în Rozavlea era destul de generos. Primul care și-a depus candidatura era Ambrosiu Stasz, preot în Petrova, . Acesta era preot din 1842, a terminat studii filosofice la Satu Mare și teologia la Ung; Ioan Opriș, paroh în Dragomirești, preot din 1850, a terminat filosofia la Satu Mare și teologia, parte în Ung, parte în Tarnavia, Samule Dregyan, paroh în Oncești, preot din 1853, a studiat filosofia la Oradea și teologia la Ung; Ștefan Opriș, paroh în Rozavlea, administrator interimar, preot din 1857, cu filosofia la Satu Mare și teologia la Ung. Aceștia candidau pentru parohia vacantă.

Din actele depuse de Ioan Opriș, preot Dragomirești aflăm că Liceul din Satu Mare era Liceul episcopal, preot în Vișeu de Sus, parohia cea mai grea, din 1850-1854, apoi în Dragomirești, unde a ridicat școală comunală, unde în tractul Iza aici s-a început întâi învățarea pruncilor, din 1855 a fost notar al districtului Iza. În anul în curs Composesoratul nobiliar din Dragomirești a adunat, sub îndemnul preotului, bani pentru construirea bisericii de piatră din Dragomirești. Acesta cerea la 12 aug. 1859 parohia Rozavlea, iar la 21 septembrie primea recomandarea obligatorie a protopopului Basiliu Karacsonyi⁴.

¹S.J.A.N. Cluj, fond Episcopia greco-catolică de Cluj-Gherla, nr. 3189/1860

²conform Ciprian Doru Rigman, Formația intelectuală a protopopilor greco-catolici din episcopia Gherla la mijlocul secolului al XIX-lea, pe https://crisia.mtariicrisurilor.ro/pdf/2012/006_CD%20Rigman.pdf, accesat în 2 12. 2019 „Ioan Anderko-Homorodanul, născut în 19 februarie 1810, în comuna Botiz, Satu Mare, cu studii la Liceul iezuit din Satu Mare și la Colegiul din Târnava, administrator al parohiilor Apșa de Mijloc și Biserica Albă, paroh titular al Apșei de Mijloc și administrator protopopial al tractului Sighet (1839-1840), paroh al Negreștilor și vice-protopop al tractului Țara Oașului (1840-1857). În 24 ianuarie 1857, prin decret imperial, Ioan Anderko e numit canonic arhidiacon sau lector în capitolul bisericii catedrale din Gherla. La deschiderea seminarului diecezan, în 1 noiembrie 1858, canonicul Anderko a fost numit profesor de Teologie Morală și Pastorală. Pe parcursul vieții a fost un activ sprijinitor al Astrei din Sibiu, militând pentru mărirea numărului său de membri și pentru impulsivarea activității sale”

³ S.J.A.N. Cluj, fond Episcopia greco-catolică de Cluj-Gherla, nr. 3471/1860

⁴ Ibidem, nr. 3180/1860

Câștigătorul parohiei vacante a fost preotul din Petrova, Ambrosiu Sztas, care în 19 noiembrie 1859 cerea parohia Rozavlea, pe care a mai cerut-o și în 19 aprilie 1858, datorită mai multor motive. Biserica din Petrova era arsă, preotul se autoaprecia că avea energia de a ridica casă parohială în Rozavlea, așa cum a ridicat una și în Petrova, unde a ridicat de curând și biserică nouă, promițând implicare în ridicarea casei parohiale din Rozavlea. Locuitorii din Petrova adevereau în 19 noiembrie 1859 spiritul dezvoltător al preotului lor. Acesta primea și recomandare din partea viceprotopopului tractului Vișeu, Basiliu Mihalka, care mai afirma că preotul era zelos, dar că i-a ars biserica și a pierdut 2 filiale, cu ocazia dezmembrării episcopiei de Munkacs¹. Acesta a câștigat parohia Rozavlea pe baza acestei promisiuni a preotului, iar în 4 aug 1860 episcopul de la Gherla îi cerea lui Basiliu Mihalka, viceprotopopul tractului Vișeu să îl introducă pe Ștefan Opris, ca preot interimar în Petrova, în locul lui Ambrosiu Sztasz, care a fost numit în cursul lunii mai preot în Rozavlea.

În 22 iulie 1860- Vasile Mihalka², viceprotopopul Vișeului a cerut episcopului ajutor pentru numitul preot în Rozavlea, Ambrosiu Sztasz.

Preotul interimar din Rozavlea, Ștefan Opris, rămas fără parohie, a fost cerut de Filip Oprisu, protopop Cosău, care în 8 octombrie 1860, scria episcopului despre faptul că în timpul vizitației canonice a cerut ajutor în Călinești, pe preotul din Rozavlea, Ștefan Opris, *dar după aceea s-a răzgândit, datorită faptului că poporul încă în starea sa materială înapoiaze nu înainteză și cu dînsul și venitul parohiei, și cu zidirea unei case în Sighet a avut mari cheltuieli, și nu exista loc de cazare pentru cooperator*, (capelan, însă nu are nevoie de el, dar îl roagă pe episcop să îi dea aceluia o parohie, un beneficiu). Ca răspuns în 27 octombrie de la Gherla venea către protopopul Tractului Iza, Basiliu Karacsonyi, numirea lui Ștefan Opris, administrator interimar în Rozavlea, la parohia Ocna Sugatag, cu filia Hoteni, ce a ținut anterior de Giulești³.

La moartea preotului din Vad, și acest sat aflat sub patronatul Camerei aulice, se întocmesc la Ung, în 4 noiembrie 1853, 2 liste cu 3 candidați, Ioan Batin, paroh Ferești, ordinar, sfințit în 1841, cu Liceul la Satu Mare și teologia la Ung, Basiliu Karacsonyi, paroh în Rona de Jos, ordinar în 1845, cu liceul la Satu Mare, teologia la Ung și Basiliu Mihalka, administrator în Dragomirești, ordinar în 1846, liceul la Satu Mare, teologia la Tarnavia și a doua cu 5 preoți calificați pentru Vadu Izei, Szücs Vasile, administrator în Botiza, ordinar în 1837 în parohia Oncești, unde a slujit 12 ani, apoi în Botiza, liceul la Satu Mare, teologia la Ung, Szalka Michael, paroh în beneficiul superior Borșa, ordinar în 1839, Liceul la Satu Mare, teologia la Tarnavia, Bud Dumitru, administrator în Vișeu de Mijloc, ordinar în 1846, liceul la Satu Mare, teologia la Ung, Ioan Opris, administrator interimar în parohia Vișeu de Sus, ordinar în 1851, liceul la Satu Mare, teologia la Tarnavia, Marina Michael, administrator în parohia de jos din Apșa de Jos, cu liceul în Satu Mare, teologia în Ung.

Un alt aspect al evoluției sociale ce răzbate din documente este conservatorismul maramureșenilor, care nu acceptau străinii în rândul lor. Aron Lochianu, învățător român cerea sprijin episcopului, în 18 decembrie 1860, fiind numit învățător în Bârsana, unde nu era acceptat de poporeni, care îl doreau pe fostul învățător, Ioan Dunca, *aceștia l-au mai budulit și pe fiul cantorului de aici, absolvent de Oradea, dăra eu ca sunt străinu*⁴.

¹ Ibidem, nr.3826/1860

² A condus de fapt protopopiatul Vișeu, în ultimii ani ai lui Ioan Mihalyi, militând pentru scoaterea bisericii românești de sun Episcopa ruteană din Muncaci, a început construcția bisericilor de piatră din Petrova, Moisei, Borșa, Leordina, cfm. Tit Bud, Date istorice despre protopopiatele, parohiile și mănăstirile române din Maramureș, pe http://documente.bcuculuj.ro/web/bibdigit/fg/BCUCULIJ_FG_159779_1911.pdf

³ Ibidem, nr. 1805/1860

⁴ Ibidem, nr.2100/1860

Un alt caz de neînțelegeri între poporeni și protopop a avut loc în Apșa de Mijloc. În 7 august 1860 la Gherla a avut loc o discuție în cazul plângerii locuitorului Michael Mihali din Apșa de Mijloc, care îl acuza pe protopopul Alesandru Lazar, că a luat 6 florini ai orfanei Vlad Maria și nu dorea să dea bani pentru întreținerea ei, nici să plătească dobânda legală de 6%, insistând pentru o înțelegere locală și doar dacă nu era posibil apelarea la o judecată civilă sau la Sedria orfanală, nu la guvern. Tot atunci s-a împuternicit viceprotopopul tractului Cosău, Filip Opriș să facă cercetarea. Din răspunsul viceprotopopului reieșea că începând din 1858 a plătit dobânda lui Popelean Georgiu, care creștea orfana, și că doar acesta avea dreptul la bani¹.

Împotriva lui Alesandru Lazar s-au plâns, în 6 octombrie 1860, mai mulți poporeni din Apșa de Mijloc, că lua stole prea mari, ca manipula de mai mulți ani venitul fundației școlare și îl folosea pentru el, că lucra în sărbători, că s-a făcut pândaru de pădure și trage în oameni. Preotul s-a apărat, afirmând că fundația școlară, făcută în 1826, era manipulată de juzii comunali, iar din banii donați de curând de locuitori a folosit doar cei necesari construirii școlii. Ioan Anderko Homorodanul, canonic și referent răspunde, ca va trimite actele la vicarul foraneu al Maramureșului, să facă cercetare la fața locului, iar în cazul constatării neadevărului să fie atenționați locuitorii despre faptul că la Gherla nu se aprobă astfel de plângeri, iar dacă va fi găsit vinovat preotul să se scrie la Gherla².

Relații proaste cu preotul lor au avut și locuitorii din Slatina. Astfel în 8 mai 1860 parohul din Slatina, Ioan Pop de Törökfalva, se plângea episcopului de faptul că împotriva lui au fost trimise plângeri și urma a se face ascultare de martori de către protopopul Sighetului. Acetșă cerea o contrainvestigație în cauza sa procesuală³.

În 16 aug. 1860 Alessandru Lazaru, viceprotopopul tractului. Sighet, scria din Apșa de Mijloc, episcopului, despre un loc în orfelinat pentru orfanul fostului preot din Șieu, Ioan oarecandva Mihalka, Mihalka Alesandru, *în Orphanatoriul Diezezei Muncaciului din partea noastră a Romanilor*, fiind recomandat de învățător și având în vedere sărăcia preotesei văduve, ce mai avea încă un copil mai mic de crescut. În 28 august venea răspunsul de la Gherla, în care i se cerea lui Alexandru Lazaru să îi comunice preotesei să ceară Ordinariatului din Ung loc în orfelinat, deoarece încă nu era reglementată situația fundațiilor pentru tinerii români și nu se cunoștea starea adevărată a institutului orfanal⁴.

¹ Ibidem, nr. 1413/1860

² Ibidem, nr. 2127/1860

³ Ibidem, nr. 971/1860

⁴ Ibidem, nr. 1501/1860

200 de ani de la construirea casei parohiale romano-catolice din Sighet

Orosz Krisztofer Levente

În anul 2018 se împlinesc 200 de ani de când s-a construit casa parohială a comunității roman-catolice din Sighetu Marmăției. Acest eveniment trebuie așezat în contextul reorganizării bisericii romano catolice, ca instituție din Sighet.

În urma Reformei, care a câștigat teren, în Maramureș nu a rămas nici o comunitate catolică la nivel de instituție, fapt ce a însemnat și dispariția fostei parohii din Sighet. Acțiunile restaurării credinței și a bisericii roman-catolice în Maramureș au început mai ales la începutul secolului XVIII. Călugări minoriți veneau încă din 1717 în misiune în Sighet, însuși Kelemen Doidak, dar în scurt timp, din anul 1730 locul lor a fost luat de către călugării piariști, care cu ajutorul trezoreriei și-au construit o biserică. Primul stareț a fost Pater Chrisostomus. Punerea pietrei de temelie a avut loc la data de 28 mai 1736. Biserica cu accente baroce a primit hramul Sfântul Carol de Borromeo și a fost finalizată la finele secolului XVIII.

Apariția călugărilor piariști nu a însemnat totodată și reînființarea parohiei romano-catolice, cea din urmă – mulțumită activității neîncetate a protopopului de Hust, Balogh István - fiind înființată abia după 50 de ani, de când călugării piariști și-au desfășurat activitatea în oraș și în împrejurimea acesteia.

Balogh István, protopop de Hust, a încercat să obțină de la Maria Tereza favoarea ca vechea biserică parohială să fie retrocedată enoriașilor catolici din Sighet, însă regina, prin consiliul locumtenențial, i-a transmis că biserica a fost construită de către acei locuitori ai orașului, care în mare parte au trecut la credința reformată, astfel că vechea biserică va rămâne a celor care sunt de confesiune reformată.

Cu toate acestea reorganizarea parohiei nu a luat sfârșit, astfel că în 1780 parohul de Hust, Balogh István, este numit paroh de Sighet și celebrează sfânta liturghie în capela Bunul Păstor, capelă construită în 1774 datorită episcopului de Alba Iulia, Sztojka Zsigmond Antal, originar din Sighet. Văzând că încercarea de a intra în posesia bisericii parohiale vechi nu a fost cu succes, noul paroh din Sighet a dorit ca noua biserică construită de piariști să devină noua biserică parohială, fapt ce a condus la un șir de neînțelegeri ivite între călugări și noul paroh. Capela Bunul Păstor va fi folosită până când parohul reușește să ajungă în data de 18 iulie 1793 la un consens cu călugării piariști, pentru ca biserica piaristă să poată fi folosită în comun.

Faptul că vechea casă parohială rămasă și ea în urma reformei în posesia bisericii reformate, a făcut ca noul paroh sosit în Sighet să fie ajutat de fisc, ce ia oferit părintelui o mică casă de lemn unde a putut sta provizoriu.

În 1802 un incendiu devastator face ravagii în oraș, mistuind și o parte din biserică și casa oferită de fisc pentru parohie. Părintele paroh Balogh István este foarte afectat de acest eveniment nefericit, se îmbolnăvește și moare la doar trei săptămâni. Fiscul, pentru a oferi din nou un ajutor bisericii catolice, a desemnat provizoriu o nouă locație („post hortos”), după asta urmând să fie desemnată o a treia locație, până când la urma urmei vor reuși să construiască noua casă parohială (actuala parohie), lucrările fiind finalizate în anul 1818.

Din nefericire, lipsa mai multor documente din arhiva parohială, lasă o gaură neastupată până azi, în ceea ce privește istoria mai amănunțită a construirii parohiei romano-catolice din Sighet.

Marele Război în Europa

Muzeograf Cristina Seitz
Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov
Vasile Popovici
Director Căminul Cultural Repedea

Primul Război Mondial sau „Marele Război” a fost un conflict militar de proporții care s-a desfășurat între 1914-1918.

La începutul secolului al XX-lea Europa era dominată de trei mari imperii: Imperiul Austro-Ungar, Imperiul German și Imperiul Țarist. În ziua de 28 iunie 1914, la Sarajevo în Regatul Serbiei, naționalistul sârb Gavrilo Princip îl împușcă mortal pe arhiducele Franz Ferdinand, prințul moștenitor al Imperiului Austro-Ungar.

În acea perioadă, în Europa, popoarele care făceau parte din marile imperii începuseră să ceară, din ce mai mai puternic, dobândirea independenței sau formarea unor state naționale independente. În același timp, statele din Europa erau legate prin alianțe militare și se întreceau într-o cursă a înarmărilor, totul pe fondul unor dificultăți economice. În prima jumătate a anului 1914, existau două mari alianțe politico-militare: Puterile Centrale și Antanta.

Alianța *Puterilor Centrale* avea în centru Imperiul German, Imperiul Austro-Ungar și Imperiul Otoman. Cealaltă alianță, *Antanta*, era formată din A Treia Republică Franceză, Imperiul Țarist și Imperiul Marii Britanii. După uciderea arhiducelui Franz Ferdinand, în ziua de 28 iunie 1914, Imperiul Austro-Ungar a declarat război Regatului Serbiei. Imperiul Țarist (Rusia) și-a mobilizat armata, Imperiul German (Germania) a venit în sprijinul Imperiului Austro-Ungar (Austro-Ungaria), iar micile state din Balcani s-au alăturat Regatului Serbiei (Serbia). Bulgaria a trecut de partea Puterilor Centrale, iar Regatul României (România) și-a declarat neutralitatea.

După mai puțin de o săptămână, de la declararea războiului de către Imperiul Austro-Ungar, întreaga Europă stătea sub semnul războiului. Izbucnit pe continentul european, războiul se întinde, foarte repede, pe toată planeta. Războiul a durat 52 de luni, adică patru ani și jumătate. La lupte au participat peste 70 de milioane de soldați, veniți din 33 de țări de pe 5 continente. Aceasta a fost cea mai mare înfruntare militară din istoria omenirii, de până atunci. Până la terminarea războiului au murit peste 9 milioane de oameni, fie pe câmpurile de luptă, fie în spatele frontului, din cauza bolilor și lipsei resurselor de bază – mâncare, căldură sau combustibil.

În mod oficial, războiul s-a încheiat în ziua de 11 noiembrie 1918, când a fost semnat actul de armistițiu, într-un vagon de tren, în pădurea Compiègne din Franța. Statele care formau Antanta au câștigat războiul și au putut să hotărască toate condițiile păcii.

După război, marile imperii europene au dispărut (German, Austro-Ungar, Otoman și Rus), în locul lor apărând noi state naționale (Austria, Ungaria, Polonia, Cehoslovacia, Turcia etc.), în timp ce alte state au primit noi teritorii care aparținuseră fostelor imperii (așa s-a întâmplat cu Franța, Belgia, Italia, Grecia și România). Imperiul Țarist a dispărut în urma Revoluției Bolșevice din 1917, fiind înlocuit de URSS (Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste), iar marile dinastii imperiale ale Europei au devenit istorie (dinastiile Hohenzollern, Habsburg, Osman și Romanov). Statele lumii au fost secătuite de efortul din timpul războiului și, după aproape șapte ani de la

terminarea acestuia, a început Marea Criză Economică. Armistițiul din 1918 nu a reușit să ofere o pace durabilă și, peste aproape 20 de ani, a izbucnit cel de-al Doilea Război Mondial.

Regatul României în timpul Marelui Război

În ziua de 3 august 1914 Consiliul de Coroană, întrunit la Castelul Peleş, în prezența regelui Carol I, a hotărât alegerea poziției de neutralitate, această soluție fiind în acord cu interesele naționale ale României. Fiecare dintre marile alianțe din Europa dorea ca Regatul României să fie de partea sa. Antanta a promis că va sprijini unirea statului român cu provinciile românești stăpânite de Imperiul Austro-Ungar. La rândul lor, Puterile Centrale promiteau recunoașterea granițelor Moldovei dinainte de 1812, adică revenirea în componența statului român a Basarabiei, teritoriul dintre Prut și Nistru.

În ziua de 27 septembrie 1914, regele Carol I a încetat din viață, iar succesorul lui la conducerea țării, începând cu 11 octombrie 1914, a fost nepotul lui, Ferdinand I. Tot începând cu luna septembrie 1914, Bucovina a fost ocupată pe rând, fie de armata țaristă, fie de cea austro-ungară. La 1 octombrie 1914, prin Convenția secretă ruso-română de la Petrograd, Imperiul Țarist s-a angajat să respecte integritatea teritorială a statului român și să recunoască drepturile acestuia asupra teritoriilor din Imperiul Austro-Ungar locuite de români.

Neutralitatea României a durat până în 1916. La 29 iulie 1916 un Consiliu de Război al Puterilor Centrale a stabilit planul de campanie militară asupra României, Regatul Bulgariei primind această misiune. Trupele bulgare au atacat, fără o declarație prealabilă de război, armata română din Dobrogea, iar între 1 august-6 septembrie 1916 s-a desfășurat Bătălia de la Turtucaia. Armata română a fost înfrântă de armatele aliate germano-bulgare, înregistrând mari pierderi.

Ca urmare a acestui atac, în ziua de 16 august 1916 România s-a alăturat Antantei. În aceeași zi, Antanta a recunoscut statului român dreptul istoric asupra Transilvaniei: Crișana, Maramureș, Banat, teritorii aflate în stăpânirea Imperiului Austro-Ungar. În ziua de 28 august 1916 Imperiul German a declarat război României. În ziua de 30 august 1916 trupele Armatei a II-a române au intrat în Brașov, iar Imperiul Otoman a declarat război statului român.

După o scurtă perioadă de victorii ale forțelor militare române, trupele germane și austro-ungare au contraatacat, iar la 25 noiembrie 1916 familia regală și guvernul român au părăsit Bucureștiul și s-au stabilit la Iași, care a devenit temporar capitala statului român. Între 29 noiembrie și 3 decembrie 1916, în Bătălia pentru București, în încercarea de a apăra capitala țării, trupele române, sprijinite de unități militare rusești, au fost nevoite să se retragă în fața trupelor aliate germano-bulgaro-turce. În data 6 decembrie 1916 armatele germano-austro-ungare au ocupat Bucureștiul, iar trupele germane au ocupat orașul Ploiești. Pentru a împiedica efortul de război al armatelor Puterilor Centrale, românii au distrus instalațiile de rafinare a petrolului, sondele și rezervoarele din schele și rafinării aflate în zona Ploieștiului.

Până la 9 ianuarie 1917 trupele germano-austro-ungare au cucerit aproape trei sferturi din Regatul României, iar o parte a populației s-a refugiat în Moldova. După această dată, armata română a intrat într-un proces de refacere și reorganizare, fiind sprijinită de misiunea militară franceză coordonată de generalul Henri Mathias Berthelot. Între ianuarie și iulie 1917 linia frontului s-a stabilizat pe granița naturală a Carpaților Răsăriteni și râului Siret.

În vara anului 1917, armata română, cu sprijinul unor unități militare rusești și al misiunii militare franceze hotărâște începerea ofensivei. Astfel, în bătălia de la Mărășești, dintre 22 iulie și 9 august 1917, armatele aliate româno-ruse au încercat

ruperea liniei frontului. Chiar dacă succesul nu a fost cel dorit, această bătălie a contribuit la ridicarea moralului ostașilor români. În perioada următoare, armatele germano-austro-ungare au încercat, de mai multe ori să cucerească și restul teritoriului românesc. Totuși, rezistența soldaților români, în bătăliile de la Mărăști, Mărășești și Oituz, sub deviza „Pe aici nu se trece!”, a împiedicat eforturile Puterilor Centrale.

Deoarece în octombrie 1917 a început Revoluția Bolșevică, armata română nu mai putea rezista, singură, Puterilor Centrale. Prin urmare, la 7 mai 1918, statul român este nevoit să accepte Pacea de la București, printr-un tratat încheiat cu Imperiul German și cu cel Austro-Ungar. În urma acestui tratat, teritoriul statului român pierdea Dobrogea, dar câștiga Basarabia.

Acest tratat de pace s-a aplicat aproape șase luni, deoarece România a reintrat în război pe 10 noiembrie 1918. A doua zi, la 11 noiembrie 1918 s-a încheiat armistițiul de la Compiègne, Franța, iar războiul era încheiat. În acea perioadă, Regatul României trecea prin transformări importante. Profitând de destrămarea Imperiului Țarist, pe 27 martie 1918, Sfatul Țării din Basarabia proclamase unirea cu România. Pe 14 octombrie 1918, reprezentanții populației din Bucovina au votat pentru unirea cu Țara, Unirea devenind realitate pe 15 noiembrie. Pe 1 decembrie 1918, reprezentanții românilor și sașilor din Transilvania au adoptat proclamația de la Alba Iulia de unire cu Regatul României. Această dată a devenit, la 27 iulie 1990, prin hotărârea Parlamentului României, Ziua Națională a României.

Tratatul de pace de la Versailles din 29 iunie 1919 a recunoscut toate proclamațiile de unire ale provinciilor românești, iar România Mare devenea realitate. Până la Dictatul de la Viena, din 1940, Regatul României sau România Mare a cunoscut maxima sa întindere teritorială, din toată istoria ca stat național unitar.

Câteva date despre Ion Iusco *Dolhuț*, reprezentatul Vișeului de Sus, Maramureș la Marea Unire

Ștefan Andreica
Vișeu de Sus

Marea Unirea s-a realizat cu oameni, pentru oameni și pentru națiunea română. Unii dintre aceia cu care s-a înfăptuit au fost oameni simpli. Este și cazul reprezentantului Vișeuului de Sus.

La acest eveniment major din viața românilor, Ion Iusco *Dolhuț* a fost ales să reprezinte localitatea la Marea Adunare Națională ținută la Alba-Iulia în 1 Decembrie 1918.

Astfel, la 27 noiembrie 1918, a fost ales delegat al cercului electoral Vișeu-Iza, alături de Alexiu Dragomir din Dragomirești, Vasile Pleș *Văsilicu* din Ieud, Mihail Costea și Gavrilă Coman din Vișeu de Jos, fiind îndreptățit și îndatorat să ia parte, cu vot decisiv, la Marea Adunare Națională Română.¹

*

Câteva date despre Ion Iusco:

S-a născut la data de 27 noiembrie 1859 în localitatea Vișeu de Sus, Maramureș într-o familie cu rădăcini vechi nobile românești.

A fost căsătorit cu Maria², născută Tomoiagă.

[illegible]

Copie a certificatului de deces a lui Ion Iusco

¹Todinca Gheorghe, *Marea Unire a românilor. Oameni, locuri, documente din Maramureș (1918-1919)*, Sighetu Marmatiei, 2017, p. 78

²Soră a stră-străbunicului meu, Tomoiagă Gavrilă

A avut cinci feciori (dintre care unul stabilit în Statele Unite ale Americii) și o fată.

Dolhuțiu, așa cum este scris în documentele vremii ori în cele de acum, este în fapt *Dolhuț*, diminutiv al lui *Dolha* – supranume existent și azi în Vișeu de Sus.

A fost un om avut, gospodar, numărându-se printre fruntașii localității. Mulți vișeuani l-au luat de naș de cununie, pe vremea când *nănășitul* era o instituție serioasă în satul tradițional românesc.¹

A fost *corator* al bisericii românești din localitate, fiind pomenit într-un document din anul 1904.²

Ion Iusco *Dolhuț* (în centru, așezat), reprezentatul Vișeului de Sus la Marea
Unire
Colecția Ștefan Andreica

A decedat în localitatea Vișeu de Sus la data de 23 noiembrie 1930. Este îngropat în cimitirul Bisericii Bătrâne (Parohia Ortodoxă I Vișeu de Sus), mormântul fiind situat în apropierea ușii de la intrare, pe partea stângă, lângă altarul de vară.

*

Pentru cele de mai sus, vișeuanii îi păstrează amintirea vie.

¹Iusco Lazăr, 80 de ani, Vișeu de Sus, 2018, nepot al celui de mai sus

Tomoiagă Vasile, 84 de ani, Vișeu de Sus, 2018

²*Vezi Protocolul Oficiului parohialu a Vișeului de Susu* [1854-1860, 1892-1904], punctul 52/1904, pagină nenumărată

Preparativele diplomatice ale actului de la 23 August 1944 oglindite în declarațiile lui Gheorghe Ionescu Bălăcianu și Victor Rădulescu Pogoneanu (decembrie 1961-februarie 1962)

Dr. FLORIN ȘANDRU
Istoric, INST-Academia Română

După ce, timp de un deceniu, istoriografia oficială din Republica Populară Română evaluase actul de la 23 august 1944 preponderent prin evidențierea factorului sovietic, la finele anilor '50 au început să se facă simțite unele schimbări de tonalitate, prin reliefarea ponderii factorilor interni¹.

Pe un plan mai larg, în paralel cu cea de-a doua campanie antistalinistă lansată de către Nikita S. Hrușciiov, în România erau pe cale de a se încheia colectivizarea agriculturii și ce-a de-a doua „glaciațiune”, începută cvasi-concomitent cu retragerea trupelor sovietice (1958), terenul fiind pregătit astfel pentru inițierea unei relative destinderi pe plan intern, în anii 1963-1964, destindere dublată, din motive tactice, de o anumită distanțare de marea Uniune Sovietică.

În acest context, la data de 2 decembrie 1961, fostului diplomat Victor Rădulescu-Pogoneanu, aflat în detenție, i se ia o declarație despre inițierea, pregătirea și realizarea actului de la 23 august 1944.

Victor Rădulescu-Pogoneanu fusese o personalitate marcantă a diplomației românești, în ciuda vârstei relativ tinere pe care o avea în momentul arestării sale, dar și a unor grave probleme de sănătate (hemipareză). Născut la data de 21 septembrie 1910 în București, triplu licențiat (în drept, filozofie și sociologie), după 13 ani de carieră diplomatică, respectiv politică, în cadrul P.N.Ț., avea să fie arestat în lotul Tămădău, și condamnat prin sentința nr. 1988 din 11 noiembrie 1946 la patru pedepse, totalizând 70 de ani de închisoare, cea mai importantă fiind de 25 de ani de temniță grea, pentru „complot și trădare”. Trece prin închisorile de la Galați, Sighet și, din 1955, Râmnicu Sărat, unde se distinge prin demnitate și dârzenie. Astfel, la sugestia fostului fruntaș național-tărănist, devenit comunist, Mihai Ralea, care îi recomandase „flexibilitate”, Victor Rădulescu-Pogoneanu a răspuns: „nici sănătatea, nici viața mea nu sunt de vânzare!”. În toamna anului 1961, a fost transferat la Spitalul penitenciar Văcărești, unde are parte de anumite îngrijiri medicale, care se vor dovedi tardive, fostul diplomat decedând la 10 martie 1962².

În deschiderea declarației sale, destul de ample, care poartă data de 2 decembrie 1961³, Victor Rădulescu-Pogoneanu face unele precizări cronologice privind cariera sa diplomatică: funcționar în cadrul Direcției Politice din Ministerul Afacerilor Străine în perioada 1934-1938, secretar al Legației de la Berlin (1938-1940), rechemat în țară, din motive medicale (1940-1941), secretar al Legației de la Stockholm (1941-

¹ Florin Constantiniu, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*, București, Editura Enciclopedică, 2007, p. 229-231.

² Gabriel Zamfir, *Decesul lui Victor Rădulescu-Pogoneanu*, text disponibil pe site-ul <https://www.iicr.ro>, accesat la 01.08.2019.

³ Arhiva C.C. al P.C.R., Colecția nr. 60, unitatea de păstrare nr. 624, f. 28.

1943), rechemat la cerere și pus la dispoziția secretarului general al Ministerului, apoi numit director adjunct al Cifrului¹.

În pregătirea și realizarea actului de la 23 august 1944, memorialistul distinge trei planuri (politic, diplomatic și militar) și precizează că nu cunoaște în mod direct decât dimensiunea diplomatică a evenimentelor. Astfel, fiind „prieten intim” cu Grigore Niculescu-Buzești, Director al Cabinetului și Cifrului și consilier personal al regelui, a asigurat, împreună cu acesta, transmiterea comunicărilor între Palat și tandemul Barbu Știrbey-Constantin Vișoianu (Cairo), prin intermediul lui Alexandru Cretzianu, pe atunci ministrul României în Turcia².

Momentul inițial pentru acțiunile și negocierile vizând ieșirea din alianța cu Germania este plasat la cumpăna anilor 1942-1943, un rol important revenind înfrângerii de la Stalingrad. Fostul diplomat menționează cele două discursuri ale regelui Mihai, cu prilejul Anului Nou 1943, discursuri adresate țării și, respectiv, corpului diplomatic. Ambele texte fuseseră elaborate de către Grigore Niculescu-Buzești și exprimau, mai mult sau mai puțin transparent, ideea încheierii păcii. În același context este amintită și intenția trimiterii lui Constantin Vișoianu la Stockholm pentru a lua contact cu șeful diplomației britanice, Anthony Eden, aflat, chipurile, în drum spre Moscova, informație ce se va dovedi însă falsă³.

Victor Rădulescu-Pogoneanu distinge, în cadrul eforturilor diplomatice românești de ieșire din război, două direcții de acțiune, una sub conducerea lui Mihai Antonescu, iar cealaltă sub egida regelui Mihai și a partidelor istorice, P.N.Ț. și P.N.L. Despre Mihai Antonescu afirmă că, „încercase mai întâi, în 1942, o acțiune destul de confuză care tindea, fără de altfel să aibă sorți de izbândă, la solidarizarea puterilor europene neutre cu puterile mici și mijlocii beligerante (din tabăra germană), cu scopul de a duce la mijlocirea unei păcii de compromis între Germania și Puterile Occidentale”⁴. Memorialistul se referă aici, probabil, la proiectul „Axei latine”, care viza colaborarea între România, Italia, Franța Vichy-istă și cele două state iberice, lansat însă de către Mihai Antonescu la 6 august 1941, în scopul reducerii dependenței de Germania⁵.

Victor Rădulescu-Pogoneanu mai amintește și o serie de canale diplomatice de negociere, deschise tot din inițiativa lui Mihai Antonescu, anume:

- Elveția, unde Vespasian V. Pella (ministrul) se întâlnea cu reprezentantul președintelui nord-american F.D. Roosevelt, Allan Dulles, fratele faimosului diplomat John Foster Dulles, iar Raoul Vasile Bossy avea întrevederi cu „fostul subsecretar general sovietic al Societății Națiunilor, rămas în Elveția” (personaj nenominalizat, n.n.).
- Turcia, unde s-a dat satisfacție intervenției unui anume Hirschmann, emisar al președintelui S.U.A., în problema evreiască, mai ales în privința celor internați în Transnistria.
- Madrid, unde secretarul Legației, Scarlat Grigoriu, purta discuții cu ambasadorul S.U.A., profesorul Hays.
- Stockholm, unde Frederic C. Nanu luase contact cu un diplomat sovietic, consilier al Legației, nenominalizat însă⁶.

¹*Ibidem*, f. 1.

²*Ibidem*, f. 2.

³*Ibidem*, f. 2-3.

⁴*Ibidem*, f. 4.

⁵*Istoria politicii externe românești în date* (în continuare se va cita *I.P.E.R.D.*), coord.: Ion Calafeteanu, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 333.

⁶*Ibidem*, f. 5.

Ultimele două canale diplomatice sunt apreciate drept mai importante. Scopul lui Mihai Antonescu în negocierile de la Madrid consta, după Victor Rădulescu-Pogoneanu, pe de o parte în obținerea de precizări și ameliorări în cadrul formulei de „capitulare necondiționată”, lansată după întâlnirea Roosevelt-Churchill de la Casablanca, din ianuarie 1943, iar pe de altă parte, în depunerea prealabilă a unei „declarații de neutralitate” în mâinile guvernului turc, act care urma să devină public doar în anumite condiții, între care și recunoașterea ca guvern legitim al României a unui Cabinet condus de Iuliu Maniu¹.

În privința discuțiilor de la Stockholm, Pogoneanu menționează două înlesniri ale condițiilor de armistițiu inițiale, comunicate de sovietici lui Frederic Nanu, anume acordarea unui termen de 15 zile pentru retragerea trupelor germane și, respectiv, instituirea unei zone libere lăsate exclusiv armatei și administrației românești².

În realitate, sovieticii oferiseră, la 31 mai 1944, unele ameliorări ale condițiilor de armistițiu comunicate la 12 aprilie 1944, însă cererea de a se păstra o zonă în care să nu pătrundă trupe străine nu fusese acceptată, spre deosebire de termenul de 15 zile acordat germanilor pentru retragere, de disponibilitatea la compromis în privința păstrării administrației civile și de unele concesii în problema reparațiilor de război³.

Deosebit de interesante sunt însă informațiile reținute și dezvăluite de Pogoneanu privind două probleme ridicate de sovietici în cursul discuțiilor de la Stockholm, anume posibilitatea revenirii lui Carol al II-lea pe tronul României, respectiv posibilitatea constituirii unui guvern condus de către Petru Groza sau Petre Constantinescu-Iași. De asemenea, este menționată intenția împuternicirii lui Grigore Gafencu, fost șef al diplomației românești și fost ministru la Moscova, aflat în Elveția, pentru negocieri cu sovieticii în numele lui Mihai Antonescu, Iuliu Maniu și Dinu Brătianu⁴.

Abătându-se de la o cronologie foarte riguroasă, memorialistul mai amintește și de o declarație din august 1943, făcută de către Grigore Niculescu-Buzești presei suedeze, conform căreia România ar dori încheierea păcii, de îndată ce i s-ar asigura respectul drepturilor și intereselor ei vitale.

O anumită senzație în mediile diplomatice românești a stârnit, în perioada decembrie 1943-ianuarie 1944, comunicarea făcută prin curier special de către secretarul Legației românești de la Ankara, Dimitrie Popescu. Acest funcționar diplomatic a transmis un raport cifrat în care informa că atașatul militar român în Turcia, colonelul Traian Teodorescu, fusese chestionat de către omologul său nord-american asupra atitudinii României în eventualitatea unei debarcări aliate în Balcani, cu direcția Sofia. Răspunsul român, favorabil în principiu, a fost comunicat de către Alexandru Cretzianu, însă nu a fost urmat de alte demersuri anglo-americane și, după cum bine se știe, nici de vreo acțiune concretă. La 18 ani de la evenimente, Victor Rădulescu-Pogoneanu caracteriza sondajul întreprins de americani drept „un șiretlic de război”, destinat „intoxicării” germanilor cu informații false, pornindu-se de la premisa că românii ar comunica germanilor informațiile obținute⁵.

În privința misiunii Barbu Știrbey-Constantin Vișoianu, Pogoneanu subliniază acordul lui Ion Antonescu pentru plecarea lui Barbu Știrbey la Londra (emisarul român oprindu-se, totuși, la Cairo), în ciuda îndoielilor privind șansele de succes ale demersului Opoziției. Asupra lui Constantin Vișoianu, Mihai Antonescu ridicase o serie

¹*Ibidem*, f. 5-6.

²*Ibidem*, f. 7.

³*I.P.E.R.D.*, p. 338-339.

⁴ Arhiva C.C. al P.C.R., Colecția nr. 60, unitatea de păstrare nr. 624, f. 7.

⁵*Ibidem*, f. 9-10.

de obiecții, ceea ce a făcut ca acesta să plece la Cairo cu un pașaport diplomatic eliberat chiar de către Pogoneanu, fără știrea guvernului¹.

Ca o apreciere globală a tratativelor de la Cairo, memorialistul menționează șocul resimțit de către emisarii români, confrunțați cu inflexibilitatea și unitatea americano-britanico-sovietică în negocierile cu România, în special în problemele teritoriale. Conduita S.U.A și a Marii Britanii, constând în refuzul de a negocia cu România fără Uniunea Sovietică, este explicată de către Pogoneanu prin teama celor două mari puteri anglo-saxone de a nu oferi Uniunii Sovietice nici un pretext pentru o înțelegere cu Germania, pentru o reeditare a pactului Ribbentrop-Molotov din august 1939².

La 2 aprilie 1944, se produce faimoasa declarație a lui V.M. Molotov, conform căreia Uniunea Sovietică nu urmărea (alte) câștiguri teritoriale pe seama României și nici schimbarea regimului social-politic din țară, înaintarea Armatei Roșii fiind, chipurile, motivată strict militar. 10 zile mai târziu, Aliații comunică României condițiile de armistițiu, axate pe restabilirea graniței româno-sovietice de după ultimatumurile din iunie 1940 și promisiunea redobândirii Transilvaniei de Nord³.

După ameliorarea ușoară a unor condiții de armistițiu (altele decât cele teritoriale), la 31 mai 1944, în chiar ziua următoare, Aliații întrerup discuțiile cu partea română, precizând că propunerile cele mai recente sunt și ultimele⁴. Opoziția acceptă condițiile comunicate de Aliați în 1944 și, în săptămânile următoare, elaborează un plan de ieșire a țării din război, datat 22 iunie 1944 și comunicat Aliaților, cărora li se cerea concursul, prin efectuarea de operațiuni ofensive terestre (sovieticii) și aeriene (anglo-americanii), pentru a pune trupele germane din România în imposibilitatea de a acționa. În același context, Pogoneanu menționează propunerea sovietică, transmisă prin G.I. Duca (Stockholm), ca Iuliu Maniu să negocieze direct cu sovieticii, invitație refuzată politicos de președintele P.N.Ț., precum și disponibilitatea lui Gheorghe Tătărescu pentru negocieri directe cu guvernul sovietic, idee acceptată de Moscova, dar rămasă fără urmări⁵.

Tăcerea Aliaților, mai ales a sovieticilor, după comunicarea planului Opoziției din 22 iunie 1944, este explicată de către Pogoneanu prin posibilitatea ca guvernul sovietic să nu-și mai fi dorit ieșirea României prin forțe proprii din alianța cu Germania; în aceste condiții, a fost urmat sfatul lordului Maine ca România să nu mai aștepte vreun răspuns, ci să treacă la fapte⁶.

În noaptea de 22/23 august 1944, emisarii români de la Cairo au expediat o telegramă Aliaților, solicitând efectuarea de bombardamente aeriene asupra forțelor germane din zona Băneasa-Otopeni, în ziua de 26 august 1944, termenul prevăzut inițial pentru lovitura de stat⁷.

Pentru dimineața zilei de 23 august 1944, Victor Rădulescu-Pogoneanu amintește de o discuție între Mihai Antonescu și Grigore Niculescu-Buzești, discuție în care Mihai Antonescu solicită, inițial, concursul regelui, spre a evita dezastrul militar și politico-diplomatic, iar după răspunsul lui Buzești, în sensul ca guvernul să își asume încheierea armistițiului sau să demisioneze, face o dezvăluire de maximă importanță. Astfel, vice-președintele Consiliului de Miniștri și șef al diplomației românești îi comunică lui Grigore Niculescu-Buzești faptul că îl informase pe Carl Clodius de

¹*Ibidem*, f. 12.

²*Ibidem*, f. 13.

³*I.P.E.R.D.*, p. 338.

⁴*Ibidem*, p. 339.

⁵ Arhiva C.C. al P.C.R., Colecția nr. 60, unitatea de păstrare nr. 624, f. 13-14.

⁶*Ibidem*, f. 15.

⁷*Ibidem*.

intenția încheierii unui armistițiu, solicitându-i „să explice guvernului german atitudinea României”. Această dezvăluire, conform lui Pogoneanu, a precipitat planurile complotiștilor, în sensul demiterii și arestării lui Ion Antonescu, în cazul refuzului de a încheia armistițiul. Decizia a fost luată definitiv pe la jumătatea zilei de 23 august, la Palat, în cadrul unei consfătuiri a regelui cu generalii Constantin Sănătescu și Aurel Aldea, diplomatul Grigore Niculescu-Buzești și mareșalul Palatului, Ioan Mocioni-Stârcea.

Ezitățile și tergiversările lui Ion Antonescu în privința încheierii armistițiului, în pofida conștientizării situației deosebit de grave, sunt puse de către Pogoneanu pe seama efectului produs de amenințările lui Hitler, la ultima întrevvedere a celor doi (Rastenburg, 5 august 1944), efect amplificat de situația de la Varșovia, oraș peste care avionul mareșalului zburase la întoarcerea din Germania (6 august 1944)¹.

Ne-am putea întreba: de ce, în cazul României, armata sovietică nu a adoptat aceeași atitudine ca în cazul polonez? După toate probabilitățile, la originea acestei diferențe de conduită a stat dorința de a avansa rapid spre câmpia ungară și nordul Peninsulei Balcanice și de a priva Germania hitleristă de posibilitatea unei rezistențe îndelungate pe linia Focșani-Nămoloasa-Brăila sau, mai grav, pe arcul carpatic. În plus, în pofida tuturor încercărilor prin care trecuse, armata română rămânea o forță superioară celor 50.000 de insurgenți de la Varșovia, iar pentru sovietici era mai profitabil să-și subordoneze câteva sute de mii de militari români și să-i transforme în carne de tun, decât să îi lase să fie nimiciți de germani.

Cea de-a doua declarație asupra căreia ne oprim în articolul de față, aparține lui Gheorghe Ionescu Bălăcianu și este datată în luna februarie 1962, ziua fiind ilizibilă².

Conform propriei declarații, Gheorghe Ionescu Bălăcianu era născut la data de 5 octombrie 1910, având ultimul domiciliu în București, Calea Moșilor nr. 103. A lucrat în cadrul Casei Regale între anii 1933-1944, îndeplinind funcția de secretar al Cămarilor Mareșalului Palatului de la 1 ianuarie 1937 până în anul 1943 (nu se precizează data exactă), iar ulterior, până în luna noiembrie 1944, a avut funcția de consul în cadrul Ministerului Afacerilor Străine fiind detașat la Palat, ca Șef al Cămarilor Mareșalului Palatului³.

În declarația sa, Bălăcianu se referă mai puțin la actul de la 23 august 1944 și la pregătirea acestuia, descriind Palatul Regal, structura și atribuțiile Casei Regale și alte elemente, inclusiv calendarul sărbătorilor la care participa familia regală, apoi unele evenimente la care a fost martor în perioada domniei lui Carol al II-lea (sărbători și vizite oficiale, Consilii de Coroană etc.)⁴.

În privința relațiilor între regele Mihai I și mareșalul Ion Antonescu, Bălăcianu arată că în anul 1943, între cele două înalte oficialități ale statului român au început să apară tensiuni, ca urmare a distanțării regelui de politica mareșalului. Astfel, memorialistul nostru menționează trei momente, toate plasate temporal în anul 1943. În primul caz, este vorba de refuzul regelui de a primi o serie de cadouri din partea Guvernământului Transnistriei, constând în lucrări de artă provenite din muzeele de la Odessa; adresa oficială de refuz a fost semnată de către Mareșalul Palatului, Ion Mocioni-Stârcea. Cel de-al doilea moment, constă în tentativa lui Ion Antonescu de a-l aresta pe Ion Mocioni-Stârcea sau, ulterior, de a-l trimite pe front. În fine, al treilea moment consta în emiterea de către Ion Antonescu a unei dispoziții în sensul ca

¹*Ibidem*, f. 19; despre insurecția din Varșovia, declanșată la 1 august 1944 și înăbușită de germani, în condițiile pasivității sovietice, a se vedea Norman Davies, *Istoria Poloniei. Terenul de joacă al lui Dumnezeu. Din 1875 până în prezent*, traducere de Carmen Barti, Iași, Editura Polirom, 2014, p. 382-384.

² Arhiva C.C. al P.C.R., Colecția nr. 60, unitatea de păstrare nr. 527, f. 14.

³*Ibidem*, f.1.

⁴*Ibidem*, f. 1-10.

Ministerul Apărării Naționale să nu mai întocmească texte de grațiere pentru beneficiarii decretelor regale de grațiere. Bălăcianu pretinde că aici era vorba despre câțiva militanți comuniști grațiați de către suveran¹.

Memorialistul face unele precizări despre începutul legăturilor între Lucrețiu Pătrășcanu și cercurile de la Palatul Regal. Astfel, el menționează cererea generalului Octav Ulea, din august 1943, înaintată lui Mocioni-Stârcea, chiar prin intermediul lui Bălăcianu, ca vărul primar al generalului respectiv, comunistul Lucrețiu Pătrășcanu, să intre în legătură cu Palatul. Două zile mai târziu, Ion Mocioni-Stârcea s-a întâlnit cu Pătrășcanu în casa lui Bergher-Safianu, iar după încă o zi, a avut loc o nouă întrevedere, la care a participat și generalul Sănătescu. Alte întrevederi au mai avut loc până prin iunie 1944, cu o întrerupere în ianuarie-februarie 1944, întrucât fruntașii comuniștilor erau în vizorul Siguranței Statului. La aceste întrevederi sunt amintiți ca participanți generali Constantin Vasiliu-Rășcanu, Constantin Sănătescu și Aurel Aldea, colonelul Dumitru Dămăceanu și „inginerul Ceaușu” (alias Emil Bodnăraș). De asemenea, sunt menționate, fără prea multe precizări și amănunte, vizitele întreprinse la Palatul Regal, înainte de 23 august 1944, de către Dinu Brătianu, Iuliu Maniu, Constantin Titel-Petrescu și Lucrețiu Pătrășcanu.

În concluzie, parcurgând rememorările celor doi diplomați, remarcăm, pe de o parte, diferența între bogăția de informații și de aprecieri oferite de către Victor Rădulescu-Pogoneanu, dincolo de unele abateri de la succesiunea cronologică a evenimentelor, în contrast cu laconismul lui Gheorghe Ionescu-Bălăcianu, dar și concordanțele dintre cei doi memorialiști în privința datării momentului de ruptură între regele Mihai I și mareșalul Ion Antonescu, în anul 1943. La originea acestei rupturi au stat, după cum afirmă clar Victor Rădulescu-Pogoneanu și ne lasă a înțelege Gheorghe Ionescu Bălăcianu, rațiuni de ordin conjunctural, anume înfrângerile grave și succesive înregistrate de Puterile Axei, începând din iarna 1942-1943.

REZUMAT:

La cumpăna anilor 1961-1962, în contextul istoriografic al reconsiderării actului de la 23 august 1944 și în cadrul mai larg al pregătirilor conducerii comuniste de la București în sensul distanțării de Moscova și al unei relative destinderi interne, foștii diplomați Victor Rădulescu Pogoneanu și Gheorghe Ionescu Bălăcianu au făcut declarații despre preparativele loviturii de stat care a pus capăt regimului antonescian și alianței româno-germane. Ambele declarații surprind importanța momentului Stalingrad pentru schimbarea atitudinii regelui Mihai I față de mareșalul Ion Antonescu, dar declarația lui Pogoneanu, deși pe alocuri prolixă, este mai valoroasă, atât ca informație, cât și ca analiză.

RESUME/SUMMARY:

At the turning point of the years 1961-1962 in the historiographic context of the reconsideration of the act of August 23-rd and in a larger context of the preparations of the communist leadership from Bucharest to increase the distance from Moscow and of a relative internal relaxation, the ex-diplomats Victor Rădulescu Pogoneanu and Gheorghe Ionescu Bălăcianu have given declarations about the preparations of the coup d'etat which terminated the regime of Antonescu and the Romanian-German alliance. Both declarations refer to the importance of the Stalingrad moment for the changing of King Mihai's attitude towards Marshal Ion Antonescu, but the declaration of Pogoneanu, although sometimes prolix, is more valuable, both concerning the information and the analysis.

¹*Ibidem*, f. 11-12.

Pregătirea actului de la 23 August 1944 reflectată în declarațiile din anul 1960 ale unor cadre militare participante

Dr. FLORIN ȘANDRU
Istoric, INST-Academia Română

În general, memoriile reprezintă o sursă istorică eminentamente subiectivă, întrucât autorii diverselor declarații și rememorări încearcă să se prezinte într-o lumină cât mai favorabilă, în acord cu exigențele politice ale momentului. Totuși, ele ne ajută să ne facem o idee cât mai completă asupra faptelor, fenomenelor și proceselor istorice, prin coroborarea cu alte surse. În cele ce urmează, vom trece în revistă mărturiile făcute la începutul anului 1960 de către mai multe cadre militare participante la preparativele actului de la 23 august 1944 și la evenimentele dramatice din după amiaza și seara zilei respective (general-maiorul Emilian Ionescu, colonelul Gheorghe Teodorescu, sergentul major în rezervă Dinu Cojocaru, plutonierul major în rezervă Dumitru Bălă și fostul subofițer Dumitru I Rusu).

Cronologic, actul de la 23 august 1944 a grăbit recunoașterea pierderii Basarabiei și a altor teritorii românești, precum și începutul procesului de acaparare a întregii puteri politice de către minusculul Partid Comunist din România. Trebuie însă menționat faptul că aceste evoluții erau, practic, inevitabile, din cauza realităților geopolitice și a tendințelor militare și politico-diplomatice la nivel mondial (înfrângerea Puterilor Axei și acordurile între învingători privind sferile de influență). Modul precipitat și, în mare parte, improvizat de săvârșire a actului, fără un armistițiu, fără un document prealabil scris cu sovieticii, a favorizat căderea în prizonierat a peste 160.000 de militari români, în condițiile în care Armata Roșie spărsese deja frontul pe linia Iași-Chișinău, ceea ce duse la dezorganizarea multor unități militare. Ieșirea din alianța tot mai nefastă cu Germania nazistă a permis salvarea existenței României ca stat și redobândirea Transilvaniei de Nord, înlăturând posibilitatea unei înțelegeri între URSS și vecinii României, pe seama acesteia.

În deceniile următoare, momentul 23 august 1944 a cunoscut o succesiune de caracterizări: lovitură de stat, eliberarea României de sub jugul fascist de către Armata Roșie, insurecție armată, începutul marii revoluții de eliberare socială și națională antifascistă și antiimperialistă, respectiv, după 1989, trecerea României de partea Coaliției Națiunilor Unite.

Înainte de a ne referi concret la conținutul declarațiilor date de către cele cinci cadre militare în luna februarie 1960, vom puncta câteva caracteristici ale contextului politic și istoriografic intern la finele anilor '50. După eliminarea lui Lucrețiu Pătrășcanu (arestat în 1948, asasinat în 1954) și înlăturarea grupului Pauker-Luca-Georgescu în mai 1952, anul 1957 a marcat eșecul tandemului anti-stalinist, dar profund pro-sovietic, Iosif Chișinevski-Miron Constantinescu de a impune în Partidul Muncitoresc Român linia hrușciovistă¹

¹ Alina Tudor, Dan Cătănuș (editori), *O destalinizare ratată. Culisele cazului Iosif Chișinevski-Miron Constantinescu*, București, Editura Elion, 2001, *passim*.

În anul următor a fost rândul unui grup condus de către argeșeanul Constantin Doncea să fie exclus din partid¹.

Pe lângă afirmarea și consolidarea supremației lui Gheorghe Gheorghiu-Dej în partid (din 1961 și în stat), perioada se mai caracterizează și prin apariția unor prime semnale în direcția unei relative distanțări de Uniunea Sovietică (retragerea trupelor sovietice în 1958 etc.), în paralel însă cu reînăsprirea regimului politic intern, după mini-dezghețul post-stalinist de la jumătatea anilor '50 (reluarea în forță a colectivizării și arestarea sau rearestarea a numeroși intelectuali sau foști lideri și militanți politici).

Pe plan istoriografic, articolul intitulat *Partidul Comunist Român – organizatorul și conducătorul insurecției armate din august 1944*, publicat în revista P.M.R., „Lupta de clasă”, sub pseudonimul Nicolae Crețu, utilizat anterior și de către defunctul Mihai Roller, dădea semnalul unor reinterpretări istoriografice asupra evenimentelor de la 23 august 1944. Dincolo de unele inadvertențe terminologice (denumirea de Partidul Comunist Român avea să fie adoptată abia în octombrie 1945) și lingvistice (sintagma „insurecție armată” sună pleonastic în românește, reprezentând o calchiere inabilă a sintagmei rusești „voorujennoe vosstanie”), frapează deplasarea accentului spre factorul intern, operațiunea militară sovietică Iași-Chișinău, declanșată în dimineața zilei de 20 august 1944, fiind considerată doar un factor favorizant, nu determinant al evenimentelor². În același context, putem menționa schimbarea Zilei Armatei de la 2 octombrie, data înființării Diviziei „Tudor Vladimirescu”, formată din prizonierii români la sovietici, la 25 octombrie, data eliberării ultimelor teritorii transilvane de sub ocupație germano-maghiară, în 1944.

Dintre cele cinci cadre militare, declarațiile cele mai detaliate le-a oferit general-maiorul Emilian Ionescu, colonel la momentul 23 august 1944. Acesta își începe rememorările cu mențiunea că la data de 1 aprilie 1944 a fost mutat de la comanda Brigăzii carelor de luptă din București, în cadrul Casei Militare Regale, în calitate de adjutant³. Prima impresie pe care i-a făcut-o monarhul colonelului Emilian Ionescu a fost una a unui rege fără putere și fără ambiții politice, redus de Ion Antonescu la niște atribuții simbolice, preocupat mai mult de automobilistică și sport și acordând audiențe cu caracter particular⁴.

Ulterior, în decurs de numai două săptămâni, această impresie avea să se schimbe. Colonelul Ionescu observa nu numai simpatiile anglo-americane ale regelui, ci și existența unor legături cu anumite cercuri din lumea anglo-saxonă, iar convorbirile banale sunt înlocuite cu discuții pe seama situației internaționale, a evoluțiilor de pe frontul românesc, a stării de spirit din armată și din rândurile populației ori schimburi de opinii despre politica dusă de Ion Antonescu.

De altfel, încă de la jumătatea lui aprilie, Emilian Ionescu fusese informat despre existența planului de înlăturare a mareșalului. O critică pe care memorialistul o aduce regelui constă în faptul că acesta se interesa mai mult de soarta aviatorilor anglo-americani căzuți prizonieri, decât de efectele bombardamentelor⁵.

Dintre diplomați, suveranul îi primea săptămânal pe Grigore Niculescu-Buzești și Victor Rădulescu-Pogoneanu. Grigore Niculescu-Buzești și mareșalul Palatului, Ionel Mocionis-Stârcea exercitau o puternică influență asupra lui Mihai I, insuflându-i o încredere nejustificată în anglo-americani, inclusiv în intenția acestora de a desanta

¹ „Secera și ciocanul”, VIII, nr. 1298, Pitesti, 1958, p. 1-3.

² Florin Constantiniu, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*, București, Editura Enciclopedică, 2007, p. 229-231.

³ Arhiva C.C. al P.C.R., colecția nr. 60, unitatea de păstrare nr. 344, f. 1.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, f. 2.

câteva divizii de parașutiști în România¹. De asemenea, Emilian Ionescu menționează existența a două comisii: una militară și, respectiv, una civilă. Cea militară, alcătuită din Constantin Sănătescu, Vasiliu-Rășcanu și Dumitru Dămăceanu, ținea ședințe, alternativ, la București și Sinaia, pregătind lovitură de stat prin:

culegerea de informații despre trupele germane de pe toate fronturile, în special de pe cel românesc; analiza stării de spirit a armatei și a populației românești; atragerea unor comandanți de mari unități, despre a căror cooptare regele era informat de către Constantin Sănătescu (generalii Constantin Niculescu, Gheorghe Potopescu, Mihail Racoviță, Ilie Crețulescu, Costin Eftimiu și Emil Gheorghe).

Conținutul acestor ședințe este descris în mod succint, fiind elogiați Vasiliu-Rășcanu, caracterizat drept un „element hotărât, energic și cu idei progresiste” și, mai ales, Emil Bodnăraș, care și-ar fi adus o „prețioasă contribuție la găsirea unor soluții practice și rapide”, în contrast cu activitatea comisei politice (Iuliu Maniu, Dinu Brătianu, Constantin Titel Petrescu și Lucrețiu Pătrășcanu), caracterizată prin ezitări și tergiversări, din cauza atitudinii președintelui P.N.Ț., izvorâtă din „calcul meschine și egoiste”². Emilian Ionescu menționează și încercarea trimeriei generalului Aurel Aldea în Uniunea Sovietică, la sugestia comisiei politice, pentru a discuta în termeni cât mai concreți condițiile armistițiului. Conform memorialistului inițiativa ar fi abandonată, ca urmare a înăsprii controlului german asupra spațiului aerian românesc³.

Misiunea primită de către Emilian Ionescu de la rege și generalul Sănătescu, apoi și de la Dumitru Dămăceanu consta, pe de o parte, în contactarea și convingerea cât mai multor ofițeri români, de pe linia frontului și din interiorul țării, de necesitatea ieșirii din război și, pe de altă parte, în pregătirea condițiilor concrete pentru înfăptuirea „loviturii de stat” (apărarea locului respectiv, încă nestabilit cu precizie). Au putut fi atrași în conspirație colonelii Zamfirescu și Stelescu din Marele Stat Major, Gheorghe Iliescu și Stan Zătreanu (comandanții celor două regimente românești de tancuri), precum și generalul Gheorghe Niculescu⁴. Pentru implicarea eficientă în pregătirea și înfăptuirea actului de la 23 august 1944, dintre militari, este elogiât maiorul Anton Dumitrescu⁵.

Deosebit de interesante sunt opiniile și informațiile exprimate de către memorialist în privința percepțiilor și reacțiilor lui Ion Antonescu la acțiunile conspiraționiste. După toate probabilitățile, mareșalul aflase anumite lucruri despre urzelile de la Palat, manifestându-și, în general, nemulțumirea prin intermediul lui Mihai (Ică) Antonescu în perioada aprilie – august 1944. Astfel, în iulie, Mihai Antonescu îi comunicase suveranului amenințarea că va fi „zvârlit peste graniță, dacă se mai joacă de-a complotul”, Maniu urmând să fie arestat. Memorialistul menționează și „două sau trei vizite” ale lui Ion Antonescu la rege, mareșalul manifestând multă nervozitate, inclusiv în închiderea și deschiderea ușilor⁶. Astăzi, din perspectivă istorică, putem aprecia că mareșalul Ion Antonescu a subestimat amploarea și gravitatea preparativelor din jurul regelui, supraevaluându-și autoritatea, popularitatea și prestigiul, grav afectate de evoluția generală defavorabilă a războiului. O altă informație interesantă, dezvăluită de către Emilian Ionescu constă în intenția complotiștilor de a înlocui guvernul Antonescu, pentru a înșela vigilența germanilor, cu un guvern Gigurtu, cunoscut germanofil. Întrucât sondajele întreprinse pe lângă acesta din urmă nu au dat

¹*Ibidem*, f. 3.

²*Ibidem*, f. 4-5.

³*Ibidem*, f. 6.

⁴*Ibidem*, f. 7.

⁵*Ibidem*, f. 8.

⁶*Ibidem*, f. 9.

rezultate pozitive, ideea a fost abandonată rapid¹. Existența, efemeră de altfel, a unei variante Gigurtu, în cadrul preparativelor pentru 23 august 1944, a fost confirmată și de către Lucrețiu Pătrășcanu, într-o declarație dată anchetatorilor la 27 noiembrie 1951, atribuind-o unui militar, fără a indica nominal și precis autorul².

Revenind la planurile concrete de înlăturare a mareșalului, conform lui Emilian Ionescu, planul operativ pentru garnizoana București avea să fie întocmit după directivele Comisiei Mixte politico-militare, transformate în ordin executiv la Comandamentul Militar sub supravegherea directă a colonelului Dămăceanu³.

În a doua decadă a lunii august 1944, complotiștii au apreciat că existau condiții favorabile pentru trecerea la acțiune, „situația politică fiind favorabilă și marea ofensivă sovietică fiind iminentă”. Lovitura de stat consta în îndepărtarea regimului Antonescu, ieșirea țării din război și „alăturarea României lângă aliații ei firești de dintotdeauna (sovieticii?, n. n.)”. Planul operațiunilor prevedea deplasarea trupelor din jurul Bucureștiului spre periferie în noaptea de 25 spre 26 august 1944. În dimineața de 26 august, la orele 6, o alarmă aeriană falsă urma să faciliteze ocuparea de către unități și detașamente militare a obiectivelor importante din Capitală. În acest context, urma să se petreacă și arestarea guvernului Antonescu și a altor personaje-cheie⁴.

În intervalul 20-23 august 1944 (între declanșarea ofensivei sovietice și actul propriu-zis de la 23 august 1944) la palatul Regal din București au avut loc trei reuniuni secrete nocturne, cu participarea regelui, recent întors de la Sinaia. La prima întrunire, din noaptea de 20 spre 21 august, sunt amintiți ca participanți generalii Sănătescu, Aldea, Vasiliu-Rășcanu, colonelul Dumitru Dămăceanu, diplomatul Grigore Niculescu-Buzești, Mircea Ioanițiu, Ionel Mocionis-Stârcea, Lucrețiu Pătrășcanu, Iuliu Maniu și Constantin Titel-Petrescu. După prezentarea situației internaționale și interne și a stadiului pregătirii pentru lovitura de stat, este prezentat proiectul de proclamație Regală, iar Iuliu Maniu refuză din nou să preia conducerea guvernului. A doua zi, regele îl primește în audiență pe Alexandru (Atta) Constantinescu, ministrul comunicațiilor în guvernul mareșalului, despre care memorialistul menționează că „tot timpul, în perioada aprilie-august 1944, fie la București, Sinaia sau Săvârșin, a ținut la curent pe Mihai de mersul evenimentelor din țară, din Germania și de hotărârile lor ce se luau în guvern, în vederea continuării războiului”⁵.

În privința celei de-a doua reuniuni secrete nocturne (21/22 august 1944), nu sunt indicați participanții, ci doar problemele discutate, astfel: textul proclamației Regale este reexaminat și modificat, este analizată situația de pe front și se vorbește despre o așa-zisă „criză guvernamentală”, provocată, chipurile, de retragerea unor miniștri, atât militari, cât și civili, din guvern. De asemenea, este menționat noul refuz al lui Iuliu Maniu de a prelua conducerea Consiliului de Miniștri⁶. În cursul zilei de 22 august 1944, generalul Constantin Sănătescu îl informează pe rege de revenirea lui Ion Antonescu în București, ca și despre foarte probabila plecare rapidă a acestuia pe front, ceea ce făcea inaplicabil planul complotiștilor în data de 26 august⁷.

În cadrul ultimei reuniuni nocturne secrete a conjuraților (22 spre 23 august 1944), la care sunt indicați ca participanți generalii Sănătescu, Aldea, Gheorghe Mihail, coloneii Dumitru Dămăceanu și Emilian Ionescu, Grigore Niculescu-Buzești, Ionel Mocionis-Stârcea, Mircea Ionițiu, Iuliu Maniu, Dinu Brătianu, Constantin Titel-Petrescu

¹ *Ibidem*, f. 10.

² Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond 147 (*Colecția rechizitorii, declarații și stenograme ale proceselor unor criminali de război și personalități burgheze (1916-1961)*), dosar nr. 15, f. 15-16.

³ Arhiva C.C. al P.C.R., colecția nr. 60, unitatea de păstrare nr. 344, f. 10.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, f. 11.

⁶ *Ibidem*, f. 12.

⁷ *Ibidem*.

și Lucrețiu Pătrășcanu a fost definitivat textul proclamației Regale către țară, Niculescu-Buzești a expus situația internațională, iar generalul Sănătescu situația de pe front. S-a mai hotărât monitorizarea strictă a activității guvernului și a deplasărilor lui Ion Antonescu, iar Iuliu Maniu a refuzat iarăși conducerea noului guvern. Memorialistul menționează și propriul său raport asupra măsurilor de pază și de siguranță luate în incinta Palatului, precum și formarea echipei de arestare¹.

În dimineața zilei de 23 august 1944, la ora 10, conform memorialistului, în Palatul Regal se mai aflau Constantin Sănătescu, Aurel Aldea, Mircea Ioanițiu, Ionel Mocionis-Stârcea și Grigore Niculescu-Buzești. Câteva minute mai târziu, colonelul Radu Davidescu, șeful de Cabinet militar al lui Ion Antonescu, solicita, prin telefon, o audiență la rege a mareșalului, pentru ora 16. După o scurtă discuție cu suveranul, colonelul Emilian Ionescu îi comunică apelantului un răspuns pozitiv. La ora 11 este primită o altă solicitare de audiență, de data aceasta, din partea lui Mihai Antonescu, pentru ora 15,30, acceptată și aceasta².

La jumătatea zilei de 23 august 1944, la Palatul Regal erau luate în calcul trei posibile variante privind desfășurarea audienței lui Ion Antonescu. Prima variantă consta în prezentarea demisiei de către mareșal, ca urmare a situației de pe front și a crizei guvernamentale. În cea de-a doua variantă, Ion Antonescu cerea suveranului aprobarea pentru a încheia armistițiul. Cea de-a treia ipoteză consta în persistența lui Ion Antonescu în continuarea războiului. Conform lui Emilian Ionescu, prima ipoteză era apreciată drept cea mai convenabilă, în ipoteza a doua urmau să i se pună anumite condiții (neprecizate) lui Ion Antonescu, iar cea de-a treia posibilitate era considerată inadmisibilă, singurul răspuns fiind demiterea și arestarea imediată a mareșalului, chiar în incinta Palatului Regal. Pentru această eventualitate, a fost formată o echipă, alcătuită din trei plutonieri majori (Bălă, Rusu și Cojocar), sub comanda maiorului Anton Dumitrescu, subordonat lui Emilian Ionescu³.

Colonelul Gheorghe Teodorescu își începe declarația prin menționarea faptului că în anul 1944 era căpitan și comanda o companie din Batalionul de Gardă. Primele informații despre intenția concretă a arestării guvernului Antonescu i-au parvenit în intervalul 15-20 mai 1944, de la maiorul Anton Dumitrescu, acesta precizând că acțiunea se va petrece „în scurt timp”, sub conducerea generalului Constantin Sănătescu, în colaborare cu colonelul Emilian Ionescu. În acest context, căpitanul de atunci Gheorghe Teodorescu a fost mutat la Sinaia, pentru a pregăti compania, revenind la București spre sfârșitul lunii iulie⁴. După revenirea în Capitală, același Anton Dumitrescu îi comunică faptul că arestarea mareșalului și „cererea de armistițiu” se vor petrece simultan, „în jur de 26 august”⁵. Despre discuțiile de la Palatul Regal, Gheorghe Teodorescu nu își amintește prea multe, menționând doar întărirea pazei cu o grupă de militari înarmați cu aruncătoare de flăcări, și, respectiv, cu un pluton de tancuri din Regimentul 2 Care de Luptă⁶.

În privința zilei de 23 august, declară că decizia de arestare a lui Ion Antonescu i-a fost comunicată tot de către maiorul Anton Dumitrescu, „pe la orele 9-10”. Ca urmare, a început să ia o serie de măsuri: „la ora 11, am adunat compania, le-am vorbit (despre ce?, n.n.), a scos muniția din magazie, am repartizat-o pe grupe și plutoane și, după ce le-am dat masa de prânz, am ordonat ca toată lumea să aștepte. Toți ofițerii și subofițerii au primit ordin să rămână în cazarmă”. Ulterior, maiorul Anton Dumitrescu

¹*Ibidem*, f. 13.

²*Ibidem*, f. 13.

³*Ibidem*, f. 14.

⁴*Ibidem*, f. 25.

⁵*Ibidem*, f. 25-26.

⁶*Ibidem*, f. 26.

ar fi ordonat desemnarea a doi subofițeri, „pentru a-l ajuta la acțiunea ce se va executa în Palat”. O altă grijă a complotiștilor a fost ca nimeni din escorta celor doi Antonești să nu scape, pentru a nu se divulga cele petrecute la Palat. Conform lui Gheorghe Teodorescu, la ora 14,30, pregătirile erau încheiate¹. După ce relatează actul arestării mareșalului și a altor demnitari din guvernul său, Gheorghe Teodorescu amintește că Atta Constantinescu ar fi venit din proprie inițiativă la Palat, în seara de 23 august 1944, fiind însă condus la un loc cu ceilalți miniștri arestați, în cazinoul popotei ofițerilor².

Dinu I. Cojocaru declară că în anul 1944 era încadrat în Batalionul de Gardă, aflând undeva în perioada 10-12 iunie 1944 de la căpitanul Teodorescu, despre planurile de schimbarea regimului, inclusiv prin arestarea lui Ion Antonescu. Fostul plutonier major menționează și el aducerea batalionului de la Sinaia la București în cursul lunii iulie. În perioada efectuării serviciului de gardă la Palat, i-a văzut pe viitorii generali Emilian Ionescu și Dumitru Dămăceanu venind să discute cu regele și i-a auzit spunând că regimul antonescian avea să cadă cât de curând³. Despre evenimentele imediat premergătoare arestării mareșalului, din ziua de 23 august 1944, Dinu Cojocaru menționează reuniunea companiei conduse de căpitanul Gheorghe Teodorescu, desfășurată la ora 12, când a fost comunicată și informația despre iminența arestării lui Antonescu. Patru ore mai târziu, cei trei plutonieri (Cojocaru, Rusu și Bălă) au plecat într-o încăpere din Palatul Regal, alături de Anton Dumitrescu⁴.

Dumitru Bălă arată că el cunoștea ideea înlăturării lui Ion Antonescu încă din luna aprilie 1944, de la maiorul Anton Dumitrescu. Pentru perioada premergătoare lui 23 august 1944 menționează vizitele la rege ale lui Niculescu-Buzești, Gheorghe Mihail, Lucrețiu Pătrășcanu, Titel Petrescu, Brătianu (Dinu?, n.n.), Maniu, Sănătescu și, mai rar, Vasiliu-Rășcanu. Ordinele privind pregătirea loviturii de stat le primea de la Emilian Ionescu, fie direct, fie prin intermediul lui Anton Dumitrescu⁵. Pentru ziua de 21 august 1944, Dumitru Bălă își atribuie prezența în escorta cu care regele Mihai se întorcea de la Sinaia la București⁶, amănunt ce vine în contradicție cu declarațiile lui Emilian Ionescu pe marginea acestui fapt. De asemenea, Dumitru Bălă menționează o apariție meteorică a lui Mihai Antonescu la Palatul Regal, în fatidica zi de 23 august 1944, în jurul orei 13. Chemat de rege, Mihai Antonescu ar fi plecat, după o discuție cu acesta, urmând a se întoarce mai târziu, împreună cu Ion Antonescu. Ulterior plecării lui Mihai Antonescu, regele l-ar fi chemat, înmânându-i cheile de la fișetul aflat la etaj și explicându-i modul de închidere și de deschidere, pentru a încheia cu următoarea frază: „Dacă va fi nevoie, aici îi închizi!”⁷.

Dumitru I. Rusu se prezintă în deschiderea declarației sale, ca fost plutonier în Batalionul de Gardă Regală, având funcția de subofițer cu aprovizionarea. Despre perioada de dinainte de 23 august 1944, nu menționează decât zvonurile privind schimbarea guvernului, ruperea alianței cu Germania și încheierea armistițiului, existența unor grupuri conspiratoare, dar și evadarea unor comuniști din închisori⁸. Pentru ziua de 23 august, menționează mai întâi chemarea la maiorul Anton Dumitrescu, la ora 8 dimineata, când i se spune să nu părăsească postul (spațiul cazarmei), având de îndeplinit o misiune importantă și secretă. Ordinul este reiterat spre prânz (orele 11-12), cu adăugirea că, la misiunea menționată aveau să participe și plutonierul Bălă Dumitru și sergentul major Cojocaru, cu care i se cere să nu ia

¹*Ibidem*, f. 27-28.

²*Ibidem*, f. 32.

³*Ibidem*, f. 35.

⁴*Ibidem*.

⁵*Ibidem*, f. 37-38.

⁶*Ibidem*, f. 38.

⁷*Ibidem*.

⁸*Ibidem*, f. 43.

deocamdată legătura. „Mi-a dat de înțeles care va fi misiunea, fără precizări însă, adăugând că trebuie să se termine odată cu această urgie a războiului, din dorința lui Antonescu”. În orele următoare, i-au fost oferite mai multe detalii despre audiența celor doi Antonești și eventualitatea arestării acestora. La întrebarea sa, dacă acțiunea de la Palat avea să fie suficientă sau este numai o parte a unui plan mai vast, a primit răspunsul că „Totul este organizat, totul este pus la punct (mai puțin un acord bilateral scris, cu Uniunea Sovietică și aliații acesteia, n.n.)”¹.

Desfășurarea propriu-zisă a audienței regale și evenimentele petrecute la Palatul Regal în ultimele opt ore ale zilei calendaristice de 23 august 1944 nu fac obiectul articolului de față, ele putând fi abordate într-o contribuție istoriografică ulterioară.

În concluzie, dincolo de subiectivismul autorilor, de unele inadvertențe între declarațiile acestora, mai ales din punct de vedere cronologic, se cuvin remarcate câteva elemente. Astfel, cei cinci memorialiști citați preferă să folosească, pentru actul de la 23 august 1944, titulatura din perioada imediat consecutivă acestuia, anume cea de „lovitură de stat”, folosită fără complexe în perioada ante-comunistă. De asemenea, trebuie să menționăm rolul recunoscut regelui Mihai și al generalului Constantin Sănătescu în desfășurarea evenimentelor, blamarea lui Iuliu Maniu, dar și imaginea neutră care se degajă în privința lui Lucrețiu Pătrășcanu, încă nereabilitat.

REZUMAT:

La finele anilor 50 ai secolului trecut, în România comunistă s-a dat semnalul pentru re-evaluarea istoriografică a actului de la 23 august 1944, prin evidențierea importanței factorului intern. În acest context, în luna februarie 1960, au fost luate declarații de la mai multe cadre militare participante la pregătirea și desfășurarea actului respectiv: Emilian Ionescu, Gheorghe Teodorescu, Dumitru Bălă, Dumitru Rusu și Dinu Cojocar. Pe lângă subiectivismul memorialiștilor și unele inadvertențe cronologice între declarațiile acestora, putem remarca folosirea sintagmei *lovitură de stat* pentru momentul 23 august 1944, ca și recunoașterea rolului jucat de monarh și de unii ofițeri superiori în desfășurarea evenimentelor, dincolo de inevitabila supra-evaluare a participării comuniștilor din România.

¹ *Ibidem*, f. 44-45.

Atitudinea lui Valter Roman față de problema Transilvaniei în contextul perioadei 1940-1947.

Trădare, minciună și manipulare.

Dr. FLORIN ȘANDRU
Istoric, I.N.S.T. – Academia Română

Anul astral 1918 a consemnat sfârșitul primei conflagrații mondiale și victoria principiului național modern asupra pretențiilor drepturi istorice ale imperiilor multinaționale, iar în acest context s-a produs Unirea cu Patria Mamă a provinciilor românești ale Basarabiei, Bucovinei și la 1 Decembrie 1918 a Transilvaniei. Actele unificatoare din anul 1918 au fost consacrate pe plan internațional prin sistemul tratatelor de la Paris din 1919-1920 între care și tratatul cu Ungaria, semnat la Trianon la 4 iunie 1920. Răspunzând unor obiecții ale delegației maghiare, președintele francez Alaxandre Millerand scria: “O stare de lucruri, chiar milenară, nu poate dăinui dacă este contrară dreptății și voinței popoarelor [...]. Din cauza amestecului de popoare din Europa Centrală și de Est, este inevitabil ca nuclee de populație maghiară să intre sub stăpânirea altor state”.

În anii interbelici drepturile românești asupra Transilvaniei au fost contestate de către forțe extremiste și dușmane ale democrației liberale, atât din dreapta eșicherului politic (regimul hortist și iredenta maghiară), cât și dinspre extrema stângă (cominternul și secția sa din interiorul României Mari, anume partidul Comunist din România). Un moment dramatic în istoria relațiilor internaționale, l-a constituit Pactul Ribbentrop – Molotov din 23 august 1939 care a spulberat fie și temporar mitul incompatibilității geopolitice și ideologice între Germania nazistă și Uniunea Sovietică. Totodată, s-a deschis larg calea spre a doua conflagrație mondială și spre izolarea statelor central și est europene beneficiare ale tratatelor de la Paris din anii 1918-1920.

În noile condiții, relațiile diplomatice sovieto-ungare au fost restabilite, după câteva luni de întrerupere, datorată aderării statului maghiar la Pactul Anti Comintern, în februarie 1939. Deși opina publică ungară a manifestat simpatie față de rezistența finlandezilor în fața colosului sovietic, guvernul de la Budapesta își lega anumite speranțe de redobândire a Transilvaniei tocmai de ostilitatea URSS față de România. Astfel în convorbirile de la 6-7 ianuarie 1940 de la Veneția, ministrul de externe al Ungariei, contele Csaki a precizat că țara sa dorește să obțină de la România un teritoriu de minimum 50.000 de km pătrați și maximum 87.000 de km pătrați și că aceste revendicări vor fi făcute publice în una din următoarele situații ipotetice: 1. revoluție bolșevică în România. 2. masacrarea minorității maghiare din România. 3. cedarea de teritorii românești către Uniunea Sovietică sau Bulgaria. Dacă primele două situații ipotetice țineau de domeniul fanteziei, cea de-a treia a devenit realitate în urma ultimatumului sovietic din 26 iunie 1940 și a ocupării Basarabiei și nordului Bucovinei de către URSS.

Guvernul maghiar a privit cu satisfacție această lovitură grea dată unității naționale românești și a sondat terenul pentru obținerea sprijinului sovietic contra României, în condițiile în care Germania, vital interesată în aprovizionarea cu materii prime din sud-estul Europei, nu dorea nici un fel de tulburențe în această parte a bătrânului continent. Răspunzând unui demers al ministrului ungar la Moscova Istvan

Kristoffi, la 4 iulie 1940 Molotov a asigurat Ungaria de atitudinea favorabilă a URSS în disputa cu România. În următoarele săptămâni relațiile româno-ungare s-au tensionat progresiv, iar discuțiile directe bilaterale de la Turnu Severin (16-24 august 1940) nu au dus la un nici un rezultat, prefigurându-se posibilitatea unui conflict armat între cele două țări, ceea ce contravenea total intereselor Germaniei în zonă, dar ar fi deschis Uniunii Sovietice calea spre dobândirea de teritorii și influență în regiune, dincolo de prevederile Pactului Ribbentrop-Molotov.

În circuitul istoriografic au fost valorificate mai multe documente sovietice, maghiare, italiene etc. care converg în a indica existența unei înțelegeri sovieto-ungare în a treia decadă a lunii august 1940, având ca finalitate stabilirea graniței comune pe Carpații Orientali, prin ocuparea Transilvaniei de către Ungaria și a Moldovei de către URSS.

Prin Dictatul de la Viena din noaptea 29 spre 30 august 1940, Hitler a impus o pseudo-soluție problemei Transilvane, conformă propriilor sale interese; astfel România a fost obligată să cedeze Ungariei un teritoriu de 43.649 km pătrați, primind în schimb garanții din partea Puterilor Axei pentru teritoriul rămas. Aceste garanții au intrigat Uniunea Sovietică, oricum nemulțumită că nu fusese consultată. De altfel instrucțiunile Cominternului către Partidul Comunist din România prevedeau combaterea Dictatului de la Viena, spre deosebire de problema Cadrilaterului, unde era susținut punctul de vedere bulgar.

Posibilitatea unei noi convențe sovieto-maghiare defavorabile României, în problema Transilvaniei a apărut efemer la 22 iunie 1941, când România s-a alăturat încă de la început Germaniei în războiul contra URSS, în timp ce Ungaria a făcut acest lucru după cinci zile, ca urmare a unor pretinse atacuri aeriene sovietice asupra unor orașe din teritoriul dobândit de Ungaria pe seama Cehoslovaciei în 1938-1939. În zilele imediat următoare lui 22 iunie 1941, Molotov a oferit sprijin Ungariei pentru obținerea întregii Transilvanii, la sfârșitul războiului, cu condiția ca Ungaria să nu atace Uniunea Sovietică.

În perioada războiului, pe măsură ce se prefigura tot mai clară înfrângerea Puterilor Axei și implicit extinderea sferei de influență sovietice în Europa de Est, la Moscova au început să fie elaborate și discutate diverse planuri de organizare politico-teritorială a Europei răsăritene sau mai concret spus de trasare și retrasare a granițelor între viitoarele state, cel puțin formal independente. Astfel la nivelul unor structuri și comisii specializate a fost discutată și viitoarea soartă a Transilvaniei.

Se vehiculau, mai ales în cercurile anglo-americane scenarii de înființare a unor federații supra-naționale (Dunăreană, Balcanică, Central-Europeană, Scandinavă, etc.), însă aceste proiecte nu s-au bucurat de înțelegere din partea Uniunii Sovietice, fiind dezavuate la data de 10 ianuarie 1944 într-o notă a șefului Comisiei NKID, al URSS, **I. M. Maiski**, adresată lui Molotov. În acelaș document se preciza: “Decizia de arbitraj privind Transilvania trebuie să fie revizuită în conformitate cu principiul național, dar cu favorizarea României, care după cum s-a menționat mai sus, după război va trebui să încheie un pact de ajutor reciproc cu Uniunea Sovietică, devenind astfel un factor important al apărării noastre în partea de sud-est”. Din punct de vedere sovietic problema graniței sovieto-române fusese rezolvată la finele lunii iunie 1940¹.

În cadrul condițiilor minimale de armistițiu prezentate de URSS României la 12 aprilie 1944 și ameliorate la finele lui mai, figura și promisiunea anulării Dictatului de la Viena, implicit a redobândirii graniței interbelice².

¹Problema transilvană. Disputa teritorială româno-maghiară și URSS 1940-1946. Documente din arhivele rusești, sub redacția Onufrie Vințel și Diana Tetean, Editura Eikon, Cluj Napoca, 2014, doc. 53, pp. 260-274.

² Ibidem, doc. 54, pp. 275-276.

Problema Transilvană a mai fost abordată în cadrul NKID în iunie 1944, sub președinția fostului ministru de externe M. M. Litvinov (Meier Wallach), fiind vehiculate mai ales două soluții: 1. retrocedarea Transilvaniei către România, însă numai cu condiția renunțării la Basarabia și nordul Bucovinei și a alinierii la politica externă a URSS. 2. crearea unui stat independent transilvănean¹.

Printre fruntașii din mișcarea comunistă internațională care și-au exprimat părerea în această chestiune s-a numărat și **Valter Ernest Neulander (Roman)**, născut la Oradea în anul 1913. Astfel la 28 iunie 1944 acesta a adresat o scrisoare Comisiei prezidate de Litvinov sub titlul: *Despre problema Transilvaniei. În viziunea lui Valter Roman Transilvania forma o zonă unitară din punct de vedere geografic, locuită de un amestec indisolubil de români și maghiari. Dictatul de la Viena, considera autorul, venea în contradicție cu situația etnică, economică, istorică și națională. De aici deriva și prima propunere, anume restabilirea unității teritoriului transilvan. Semnatarul scrisorii aprecia că unitatea Transilvaniei nu trebuia realizată nici în cadrul Ungariei, nici al României, țări considerate vinovate de participarea războiului antisovietic, ci soluția optimă ar fi fost după părerea lui, independența Transilvaniei, o independență sub patronajul Uniunii Sovietice*².

Pe marginea acestui document, cercetătorul ex-sovietic de origine azeră Tofic Musliomovici Islamov arată că, indiferent dacă viziunea expusă de Valter Roman era una strict particulară, sau reprezenta punctul de vedere al unui grup cominternist, acesta a fost de fapt singurul punct de vedere cunoscut și dezbătut de către Comintern din inițiativa lui Valter Roman.

Ulterior după ce Transilvania a revenit în componența statului român, Valter Roman a prezentat comuniștilor români și posterității o altă versiune asupra rolului său în problema Transilvaniei. Deosebit de critic la adresa liderilor comuniști maghiari și a revendicărilor acestora în Transilvania, atât din perioada războiului, cât și ulterior, Valter Roman invocă o scrisoare din 24 iunie 1944, în care susține cu tărie necesitatea revenirii Transilvaniei la România³. **Totuși scrisoarea respectivă nu a fost găsită în arhiva Comisiei Litvinov, de unde rezultă cu certitudine faptul că este vorba de un document elaborat ulterior evenimentelor din 1944 și antedatat, spre conservarea poziției privilegiate a autorului în cadrul regimului comunist din România, regim care se distanța tot mai evident de trecutul său antinațional și stalinist.** O anticipare a redactării acestei scrisori o constituie intervenția lui Valter Roman în cadrul Plenarei C.C. al P.M.R. din zilele de 30 noiembrie – 5 decembrie 1961⁴.

¹ Ibidem, doc. 55, pp. 276-282; doc. 56, pp. 282-291.

² Исламов Т. М., Покивайлова Т. А., *Восточная Европа в силовом поле великих держав. Трансильванский вопрос. 1940-1946 годы*, Издатель Российской Академия Наук-Институт Славяноведения, ИНДРИК, Москва, 2008, С. 154-155 - Islamov, Tofic Muslimovici, Pokivailova, A. Tatiana, *Europa de Est în câmpul de forță al Marilor Puteri. Problema Transilvaniei între anii 1940-1946*, Moscova, Academia Rusă de Științe, Institutul de Slavistică, Editura INDRIK, 2008, pp. 154-155, doc. 103 - Док. №. 103 = АВП РФ. (Там же.) Ф. 0512. 1944. Оп. 4. П. 24. Д. 207. Л. 1-3; doc. 104 = Док. №. 104 = Исламов Т. М. *По поводу реакции в Румынии на книгу „Трансильванский вопрос. Венгерско-румынский территориальный спор и СССР. 1940-1946. Документы российских архивов. М., 2000” // Новая и новейшая история*. 2000. № 6. С. 166.

³ A.N.I.C., Valter Roman, *Amintiri*, București, Noiembrie 1972, Fond Arhiva Centrală a C.C. al P.C.R. Colecție nr. 60 (amintiri-memorii), Dosar nr. 676, ff. I-II, 1-40; Исламов Т. М., Покивайлова Т. А., *Восточная Европа..*, С. 155-156 - Islamov, Tofic Muslimovici, Pokivailova, Tatiana A., *Europa de Est...*, pp. 155-156, doc. 105 - Док. №. 105; Roman Valter, *File din trecut* (Scrisoarea adresată lui M. M. Litvinov cu privire la Transilvania), Editura Militară, București, 1971, p. 255.

⁴ Cățănuș, Dan, *A doua destalinizare. Gheorghe Gheorghiu-Dej la apogeul puterii*. Prefață de Florin Constantiniu, Editura Vremea, București, 2005. pp. 234-250.

Înainte de 23 august 1944 printre adepții formării unui stat transilvănean independent s-a numărat și academicianul sovietic Evgheni Tarle care a adresat o scrisoare Comisiei Litvinov la 1 iulie 1944, aducând argumente preponderent geopolitice. Academicianul sovietic lua în calcul posibilitatea revenirii întregii Transilvanii la România, însă în acest caz Uniunea Sovietică ar fi trebuit să ceară “compensații serioase”.

La 15 iunie 1944 comandantul Frotului II ucrainean, mareșalul Rodion Malinovschi reliefa importanța Transilvaniei pentru conștiința colectivă românească (în România, Transilvania este socotită *Leagănul nației române*), într-o scrisoare către Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice¹.

După 23 august 1944, România a putut să-și prezinte revendicările în privința Transilvaniei de pe poziții mai favorabile, ca aliat de *facto* al Coaliției Națiunilor Unite. Prin Convenția de Armistițiu semnată în noaptea de 12 spre 13 septembrie 1944 la Moscova se prevedea nulitatea Dictatului de la Viena, însă în privința restabilirii graniței româno-ungare din perioada interbelică se păstra o anumită doză de ambiguitate, prin formularea “Transilvania întreagă sau în cea mai mare parte a ei urmează să revină României”.

Încercarea lui Miklos Horthy de a încheia pace separată cu Națiunile Unite a eșuat, iar Ungaria a rămas, cu excepții relativ minore, de partea Germaniei hitleriste, împotriva Uniunii Sovietice. La rândul său, Uniunea Sovietică a folosit problema transilvană ca un instrument de presiune și șantaj asupra României, menținând teritoriul respectiv sub administrație proprie până după instaurarea guvernului Petru Groza, un instrument de comunizare a țării. La data de 4 noiembrie 1945 au avut loc alegeri în general libere și corecte în Ungaria, în urma cărora Partidul Micilor Proprietari a obținut 57% din voturi, iar social-democrații și comuniștii câte 17 procente. (Chiar ambasadorul român la Moscova Iorgu Iordan își exprima în fața lui Vâșinschi la 16 noiembrie 1945, îngrijorarea față de recunoașterea guvernului de la Budapesta de către occidentali și față de satisfacția anglo-americanilor pentru rezultatele electorale din Ungaria)².

Nu lipsit de importanță rămâne faptul că în faimosul acord de procentaj Churchill – Stalin din octombrie 1944 România era plasată net în sfera de influență a URSS cu 90 procente în timp ce în cazul Ungariei, raportul era 50% la 50%, astfel, un timp, anumite cercuri anglo-americane au nutrit iluzia că Ungaria nu va fi sovietizată, destin pe care România, oricum nu-l putea evita. În consecință unii diplomați occidentali au exprimat în cadrul Conferinței de Pace de la Paris 1946-1947, obiecții față de revenirea integrală a Transilvaniei la România, exprimând o relativă înțelegere față de revendicările Ungariei, restrânse progresiv de la 20.000 de km pătrați la 16.000 km pătrați, apoi 12.000 km, pătrați și în cele din urmă la 4.000 km pătrați. Totuși în momentul deciziei finale din cele 12 voturi în comisia de specialitate a Conferinței de la Paris, 10 au fost în favoarea României, iar dominioanele britanice Australia și Uniunea Sud Africană s-au abținut.

¹Исламов, Т. М., Покивайлова, Т. А., *Восточная Европа...*, С. 160-161 - Islamov, Tofic Muslimovici, Pokivailova, Tatiana A, *Europa de Est...*, pp. 160-161

²Ciuceanu, Radu, ..., *Misiunile lui A. I. Vâșinschi în România. (Din istoria relațiilor româno-sovietice, 1944-1946)*. Documente secrete, Ed. Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului-Academia Română – Academia Rusă de Științe. Institutul de Slavistică și Balcanistică. Arhiva de Stat a Federației Ruse, București, 1997, pp. 16, 96-99, 103-105, 165, 186-188, 209-210.

РОССИЙСКАЯ АКАДЕМИЯ НАУК
ИНСТИТУТ СЛАВЯНОВЕДЕНИЯ

Т.М. Исламов,
Т.А. Покивайлова

ВОСТОЧНАЯ ЕВРОПА

В СИЛОВОМ ПОЛЕ
ВЕЛИКИХ ДЕРЖАВ.
ТРАНСИЛЬВАНСКИЙ
ВОПРОС.
1940-1946 годы

МОСКВА «ИНДРИК» 2008

возможные решения Трансильванской проблемы без всякого ограничения. Основными можно считать следующие:

1. Северная Трансильвания, отторгнутая от Румынии согласно решению второго Венского арбитража от 30 августа 1940 г., возвращается Румынии;
2. Северная Трансильвания остается в составе Венгрии;
3. Трансильвания выделяется в самостоятельное государство под патронатом СССР.

Единственный вариант, который не обсуждался, это присоединение Трансильвании к СССР.

О том, что существовала и такая альтернатива, свидетельствует коллективное письмо жителей уезда Салард в Северной Трансильвании, направленное позднее, в августе 1945 г., через советскую военную администрацию в Румынии, с просьбой «утвердить независимость Трансильвании» (в действительности речь шла о самоопределении края и его автономии в составе СССР) и «присоединить к Советскому Союзу», буквально «как государство».

Письмо жителей далекого от центров политической жизни Трансильвании района, где большинство составляли венгры, опубликовано авторами в сборнике «Трансильванский вопрос». Как видно, в тонкостях международного права авторы не разбирались. «Мы не должны относиться ни к румынскому, ни к венгерскому государству, так как к какому государству мы не присоединились бы, покой трансильванским народам не будет обеспечен», — писали жители уезда, обращаясь к мирной конференции¹⁰².

Идею независимого трансильванского государства поддержали привлеченные в качестве экспертов румынский коммунист Вальтер Роман, а также академик Е.В. Тарле.

В материалах Комиссии Литвинова нами обнаружен, в частности, интереснейший документ — записка Вальтера Романа под названием «К вопросу о Трансильвании», датированная 28 июня 1944 г. Автор этого примечательного документа — фигура не рядовая. Он видный деятель Румынской коммунистической партии в период между двумя мировыми войнами, штатный сотрудник Исполкома Коминтерна, пока штаб мирового коммунистического движения не «самораспустился». Ко времени составления записки В. Роман, согласно официальной справке МИД, числился «ответ. редактором рум. редакции в институте № 205 при ЦК ВКП(б)», а по сути, отделения того же ИККИ, чудесным образом вновь родившегося. А жил В. Роман в знаменитой в истории мирового комдвижения гостинице «Люкс», комна-

Исламов Т. М., Покивайлова Т. А., *Восточная Европа в силовом поле великих держав. Трансильванский вопрос. 1940-1946 годы*, Издатель Российская Академия Наук-Институт Славяноведения, ИНДРИК, Москва, 2008, С. 154-155 - Islamov, Tofic, Muslimovici, Pokivailova, A. Tatiana, *Europa de Est în câmpul de forță al*

та 265. Будучи выходцем из Трансильвании, он, по его словам, хорошо понимал «всю сложность, разнообразность и особенность трансильванского вопроса», отчетливо осознавал, что в этом крае, между Тисой и Карпатами, «живут в одном нераздельном конгломерате румыны и венгры». Основная идея записки, главное ее исходное положение — неделимость и единство Трансильвании, разделенной на две части по воле Гитлера. «Этот произвольный акт, подчеркивал Вальтер Роман, противоречит экономическим, историческим, национальным и этническим соображениям: как если бы отрезать одного из сямских близнецов, не могущих жить один без другого». Отсюда и первое предложение — восстановить единство края; второе — сделать его самостоятельным независимым государством. «Идея самостоятельности Трансильвании, — писал автор, — имеет свои традиции и корни как среди трансильванских румын, так и среди венгров. Исторические факты свидетельствуют о совместной мирной жизни венгров и румын в Трансильвании в течение столетий». Будучи убежденным коммунистом, а компартия в годы войны выступала за ликвидацию решений Венского арбитража и вхождение Трансильвании в состав Румынии, Роман рассматривал самостоятельность ее как «временное и переходное решение», предвидел светлое будущее народов региона «при советском строе в Дунайском бассейне». Румынский коммунистический лидер возражал против передачи Трансильвании как Румынии, так и Венгрии, полагая, что присоединение края к одной из этих стран было бы равносильно «награде» за участие в грабительской войне Гитлера¹⁰³

Выдвигая предложение о создании самостоятельного трансильванского государства, В. Роман исходил из стремления прежде всего раз и навсегда покончить с распрями двух народов Трансильвании и двух соседних стран — Венгрии и Румынии¹⁰⁴. Конечно, учитывая сложные условия, в которых находились работники Коминтерна, а также необходимость строжайшего соблюдения партийной дисциплины и повиновения любым указаниям коминтерновского руководства, нельзя с полной уверенностью ответить, было ли это письмо плодом личных убеждений самого автора, его личным мнением или же оно отражало взгляды какой-то группы или отдельных лиц, с которыми общался в то время В. Роман. Однако оно, безусловно, соответствовало настроениям и взглядам, свойственным деятелям Коминтерна.

В 1971 г. в Бухаресте было опубликовано адресованное М.М. Литвинову другое письмо, которое якобы было написано Вальтером Романом. Датировано оно 24 июня 1944 г., т. е. четырьмя днями ранее

Marilor Puteri. Problema Transilvaniei între anii 1940-1946, Moscova, Academia Rusă de Științe, Institutul de Slavistică, Editura INDRIK, 2008, pp. 154-155, doc. 103 - Док. №. 103 = АВП РФ. (Там же.) Ф. 0512. 1944. Оп. 4. П. 24. Д. 207. Л. 1-3; doc. 104 = Док. №. 104 = Исламов Т. М. По поводу реакции в Румынии на книгу „Трансильванский вопрос. Венгерско-румынский территориальный спор и СССР. 1940-1946. Документы российских архивов. М., 2000” // Новая и новейшая история. 2000. № 6. С. 166.

процитированного нами выше документа, и извлечено, как утверждает автор публикации, «из личного архива Вальтера Романа». Однако сомнения могут возникнуть при сравнении с письмом В. Романа от 28 июня 1944 г. Дело не только в том, что содержание письма от 24 июня полностью противоположно смыслу и содержанию подлинного документа, сохранившегося в фондах архива Внешнеполитического ведомства СССР. В письме от 24 июня 1944 г. автор выступает за необходимость передачи Трансильвании Румынии¹⁰⁵ Сомнитель-

Исламов Т. М., Покивайлова Т. А., *Восточная Европа в силовом поле великих держав. Трансильванский вопрос. 1940-1946 годы*, Издатель Российской Академия Наук-Институт Славяноведения, ИНДРИК, Москва, 2008, С. 155-156 - Islamov, Tofic, Muslimovici, Pokivailova, A. Tatiana, *Europa de Est în câmpul de forță al Marilor Puteri. Problema Transilvaniei între anii 1940-1946*, Moscova, Academia Rusă de Științe, Institutul de Slavistică, Editura INDRIK, 2008, pp. 155-156, doc. 105 - Док. №. 105 = Roman Valter, *File din trecut* (Scrisoarea adresată lui M. M. Litvinov cu privire la Transilvania), Editura Militară, București, 1971, p. 255.

Rezumat:

Problemă cardinală a relațiilor româno-ungare în epoca modernă, chestiunea transilvăneană nu a fost străină de preocupările diplomației sovietice și ale Cominternului. Printre fruntașii cominterniști originari chiar din Transilvania s-a numărat și Valter Ernest Neulander (Valter Roman), devenit demnitar al României comuniste, calitate în care a pretins că acționase în anii celui de-al Doilea Război Mondial pentru revenirea Transilvaniei la România, afirmație contrazisă însă de documentele sovietice din arhiva Comisiei Litvinov.

Cuvinte-cheie: Comintern, România, Ungaria, Transilvania, Uniunea Sovietică

Summary:

The cardinal problem of the Romanian-Hungarian relationships in modern times, the Transylvanian issue, was not unknown to the Soviet and the Comintern diplomacy. Among the Comintern leaders, natives of Transylvania, were Valter Ernest Neulander (Valter Roman), who had become leader of the communist Romania, position from which he pretended that he had acted during the years of World War II for the return of Transylvania to Romania, statement contradicted by the Soviet documents in the Litvinov Commission archives.

Key words: Comintern, Romania, Hungary, Transylvania, Soviet Union

Lovitura de Stat din Decembrie 1989 și impactul său asupra Revoluției române

SAU

Conspirația din Decembrie 1989 și impactul său asupra Revoluției române

Dr. FLORIN ȘANDRU

Istoric

Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului – Academia Română

Cuvinte-cheie: context internațional, complot, stare de spirit, disidență, opoziție, lovitură de stat, revoluție

Înlăturarea lui **Nicolae Ceaușescu** de la conducerea țării și, implicit, căderea regimului comunist din România au generat, în cei 30 de ani de la producerea lor, doar o istoriografie impresionantă, nu și o clarificare asupra interpretării evenimentelor începute înainte de 1989.

Spre deosebire de alte țări ale blocului sovietic, în România, comunismul a fost înlăturat prin violență, cele mai ample demonstrații de stradă culminând cu dezonorantul proces al soților Ceaușescu, finalizat cu condamnarea lor la moarte.

În decembrie 1989, căderea regimului comunist era prezentată drept „revoluție” atât în țară, cât și în afara granițelor. Ulterior, analiștii politici și istoricii au analizat evenimentele, caracterizându-le, adesea, prin interpretări riscante, atât prin prisma teoriei conspirației și a loviturii de stat, cât și prin cea a teoriilor unei revoluții sociale.

Sfârșitul anului 1989 venise ca un tăvălug peste „dinozaurii roșii”¹. Situația în Europa de Est era următoarea: alegerile libere din Polonia aduseseră la guvernare primul cabinet neocomunist de după război, condus de **Tadeusz Mazowiecki**; „Revoluția de catifea” de la Praga îl adusese în prim-plan pe disidentul anticomunist **Vaclav Havel**; **Erich Honeker** fusese schimbat de către sovietici, de la conducerea Germaniei de Est, cu Egon Krenz. Lovitura cea mai puternică a fost dată stalinismului la 9 noiembrie, prin căderea Zidului Berlinului. În următoarea zi, la Sofia, **Todor Jivkov** a fost înlocuit, în urma unei lovituri de palat, cu gorbaciovistul **Petăr Mladenov**. În Ungaria, **János Kádár** fusese forțat încă din 1988 să demisioneze din fruntea Partidului Comunist Ungar, fiind înlocuit cu **Károly Grósz**².

Glasnostul și perestroika lui **Gorbaciov** scosese ră Europa de Est din înghețul comunist. Singura redută rămasă era România. În 1989, majoritatea populației din România, asemenea celor din țările vecine, era nemulțumită de regimul comunist, cu toate că, spre deosebire de celelalte, România nu trecuse prin procesul de destalinizare.

¹ Grigore Cartianu, *Sfârșitul Ceaușeștilor. Să mori împușcat ca un animal sălbatic*, Editura Adevărul Holding, București, 2010, p. 23.

² *Ibidem*, p. 23-24.

Responsabilă pentru sărăcia din țară era politica economică și de dezvoltare a lui Ceaușescu, incluzând aici proiectele construcțiilor grandioase și regimul de austeritate impus de dictator în vederea achitării datoriei externe. În plus, Securitatea era/părea omniprezentă, transformând România într-un stat polițienesc.

Așa cum s-a întâmplat în mai toate țările ieșite din comunism, multe evenimente și detalii din jurul răsturnării vechiului regim sunt neclare, lipsind informațiile care să facă lumină. Se vorbește tot mai des despre existența unui complot inițiat de Uniunea Sovietică. Un fost agent secret al serviciilor secrete franceze, **Dominique Fonvielle**, vorbea, în cadrul unui documentar, în mod direct despre rolul agenților operativi ai serviciilor secrete occidentale în destabilizarea situației din România. Prima operațiune de acest fel a fost răsturnarea, cu ajutorul CIA, a lui **Mossadegh** în Iran, fiind dezvoltate ulterior planuri pentru a fi răsturnate și alte guverne, inclusiv cel al României, în 1989¹.

Unele lucrări apărute au promovat ideea unui complot al serviciilor străine. **Alexandru Saucă**², **Filip Teodorescu**³ sau **Valentin Raiha**⁴ au susținut în cărțile lor această teorie a conspirativității, susținând că în România, în decembrie 1989, evenimentele s-au desfășurat după un plan elaborat de o conspirație americano-sovietică, pusă la cale în cadrul întâlnirii de la Malta, unde s-a discutat schimbarea regimului din România, dar rămânerea țării în sfera de influență sovietică. Complotul extern ar fi început cu mult înainte de întâlnirea de la Malta, în felul acesta fiind posibilă mediatizarea opozițiilor **Lászlo Tökes**, **Doina Cornea**, **Mircea Dinescu**, pentru opinia publică românească și internațională, înainte de prăbușirea regimului Ceaușescu.

În 1984, **Ceaușescu** fusese informat de organele de Securitate despre faptul că, la București, era planificată o întâlnire conspirativă, la care urmau să participe mai mulți generali în rezervă și alte persoane care deținuseră sau încă mai dețineau funcții importante atât în P.C.R., cât și în stat. În timp ce agenții de Securitate plănuiau organizarea unui flagrant delict și arestarea celor implicați, **Ceaușescu** a luat decizia stupefiantă de a ordona împiedicarea cu orice preț a întâlnirii, pentru a nu exista motiv de arestare. În același timp, a ordonat intensificarea urmăririi permanente a câtorva sute de agenți **KGB** și **GRU** (Agenția de spionaj a Armatei Roșii) de pe teritoriul României, majoritatea având funcții importante în partid și în stat, așa-numita „Acțiune Corbii”⁵.

Cu toate acestea, deși s-a afirmat de multe ori că în perioada 1970-1989 România a avut unul dintre cele mai eficiente servicii secrete din lume, agenții sovietici manipulau atât puterea din România, cât și opinia publică, pentru atingerea intereselor proprii. Astfel s-a ajuns, de pildă, la schimbarea subită a lui **Constantin Olteanu** cu **Vasile Milea** la Ministerul Apărării Naționale⁶.

O altă direcție principală de acțiune era, spre sfârșitul anilor '80, lansarea de zvonuri denigratoare la adresa clanului **Ceaușescu**. Pe fondul nemulțumirii populare, a stilului aberant de conducere, zvonurile, deși frizau uneori absurdul, prindeau la public, amplificând ura maselor față de conducător⁷.

Cu cât situația economică a populației se înrăutățea, cu atât mai mult creștea imaginea afișată de Partidul Comunist ca fiind singurul apărător al socialismului. În toamna anului 1989, de pildă, au avut loc ședințe la nivel central cu toți „factorii de

¹ Juliet Bonnay, *The Strategy Behind the 1989 Romanian Revolution: What Can We Learn?*, online <https://by-julietbonnay.com/2014/03/how-to-start-a-revolution/>, accesat la 11.10.2019.

² Alexandru Saucă, *KGB-ul și revoluția română*, ediția a II-a, Editura Miracol, București, 1994, passim.

³ Filip Teodorescu, *Un risc asumat. Timișoara. Decembrie 1989*, Editura Viitorul Românesc, 1992, passim.

⁴ Valentin Raiha, *În decembrie '89, KGB a aruncat în aer România cu complicitatea unui grup de militari*, Editura Ziua, București, 1995, passim.

⁵ Al. Saucă, *op. cit.*, p. 9-10.

⁶ *Ibidem*, p. 19-20.

⁷ *Ibidem*, p. 21-22.

răspundere”, pentru pregătirea Congresului al XIV-lea al Partidul Comunist Român, la care „tovarășul” voia să arate că „avem cea mai mare recoltă din istorie”, cifrele raportate fiind umflate, de la 17 milioane de tone, la 60 de milioane¹.

Pe plan extern, după venirea la putere a lui **Gorbaciov**, **Nicolae Ceaușescu** a început să fie tot mai izolat. După schimbările de politică externă ale Moscovei și adoptarea unei alte atitudini a Kremlinului față de țările din Blocul Răsăritean, Occidentul nu a mai fost impresionat de politica de autonomie și poziția oarecum rebelă pe care statul român o avea față de URSS, lucru care a început să se simtă². În 1988, clauza națiunii celei mai favorizate, acordată României de SUA, în baza Amendamentului **Jackson-Varnick**, nu mai era valabilă datorită politicii regimului de îngrădire a emigrărilor și a tot mai deselor încălcări ale drepturilor omului.

Elocventă pentru lipsa de realism cu care **Nicolae Ceaușescu** aborda relațiile internaționale, după o perioadă de remarcabile realizări în domeniu, a fost și poziția sa în cadrul țărilor socialiste. Dictatorul român, spre deosebire de conducătorii Pactului de la Varșovia, nu sprijinea interesele sovietice, urmărind o politică externă proprie. **Victor Atanasie Stănculescu** relatează în interviul acordat lui **Alex Mihai Stoenescu** despre ultima întâlnire a delegațiilor din țările membre ale Tratatului de la Varșovia, din 7-9 iulie 1989, la care reprezentanții români avuseseră obligația să introducă amendamente și să nu fie de acord cu cel puțin un punct dintre cele inserate în acorduri³.

În seara de 7 iulie 1989, în vila fostului ministru de Interne, **Alexandru Drăghici**, situată în cartierul Primăverii, avusese loc o discuție privată între **Gorbaciov** și **Ceaușescu**, cei doi certându-se atât de tare „încât era să se ia la bătaie. Mai aveau puțin și intrau gărzile peste ei, să îi despartă”⁴. În timpul acelei vizite **Ceaușescu** îi reproșase lui **Gorbaciov** că distruge comunismul. La plecare, liderul de la Kremlin, i-ar fi spus secretarului-adjunct cu propaganda rus: „**Acest Ceaușescu va termina rău!**”⁵.

Neînțelegerile dintre **Gorbaciov** și **Ceaușescu** începuseră de mult, încă de la prima vizită la București a liderului sovietic, în zilele de 25-27 mai 1987, întâlnire așteptată cu interes de românii care urmăreau modificările aduse de **Gorbaciov** la Moscova. Încă de pe atunci prindea contur ideea că liderul rus era singurul care putea elibera România de sub dictatura lui **Nicolae Ceaușescu**. Speranța românilor că scăparea va veni de la americani se spulberase și acum, paradoxal, așteptau eliberarea din aceeași direcție de unde venise „ciuma roșie” în urmă cu patru decenii⁶.

Concluziile trase din vizita din mai 1987 vor apărea șase ani mai târziu, în „Memoriile” lui **Mihail Gorbaciov**⁷, care etichetase deja regimul politic al lui **Ceaușescu**: „O vizită în România mi-a oferit încă un argument să continui *perestroika*: trebuia să se isprăvească pentru totdeauna cu încercarea de a se «ferici» societatea cu de-a sila. Întregul sistem reprobabil al intimidării, al îndobitocirii conștiinței și al manipulării luate sfârșit”⁸.

La 4 decembrie 1989, a avut loc ultima întâlnire dintre **Gorbaciov** și **Ceaușescu**, la Moscova. La acel moment, liderii din țările comuniste din Europa de Est fuseseră schimbați cu cei agreeți de sovietici, **Ceaușescu** rămânând ultimul stalinist. Despre această întrevvedere, **Gorbaciov** își amintea că i-a comunicat lui **Ceaușescu**

¹ *În sfârșit, adevărul...* Victor A. Stănculescu în dialog cu Alex Mihai Stoenescu, RAO International Publishing Company, 2009, p. 60.

² G. Cartianu, *op. cit.*, p. 42.

³ *Ibidem*, p. 48.

⁴ *Ibidem*, p. 31.

⁵ *În sfârșit, adevărul...*, p. 48.

⁶ G. Cartianu, *op. cit.*, p. 32.

⁷ Mihail Gorbaciov, *Memorii*, Editura Nemira, București, 1994, *passim*.

⁸ G. Cartianu, *op. cit.*, p. 33

hotărârile Conferinței a XIX-a a P.C.U.S.. I-a mai spus că, începând din 1989, pregătise trecerea tuturor întreprinderilor pe o contabilitate economică, menționând relațiile dintre naționalități. Dictatorul român a răspuns, citându-l pe **Lenin**, că el va ține seama de condițiile naționale în construirea socialismului. „Atunci m-am convins – scria **Gorbaciov** în „Memorii” – definitiv că **Ceașescu**, pur și simplu, nu era în stare să pornească pe drumul democratizării, al deschiderii, al înnoirii”¹.

În același timp, **Bogomolov**, eminența cenușie a lui **Gorbaciov** declara, cu o lună înainte de căderea lui **Ceașescu**: „**Anumiți conducători politici par să nu fie conștienți de necesitatea acestor transformări. Totuși, eu privesc cu optimism evoluția României**”².

În ciuda activității intense a Securității și a atmosferei apăsătoare a dictaturii, atât în țară, cât și în afara ei, se țeseau intrigi și se pregăteau manevre. Multe dintre ele au rămas secrete, altele au ieșit la iveală.

Alex Mihai Stoenescu împărțea comploturile interne împotriva lui **Ceașescu** în trei mari categorii, toate având drept element comun legăturile membrilor lor cu Uniunea Sovietică³:

1. Vechii activiști de partid, staliști care, la sugestia Moscovei, semnasera „Scrisoarea celor șase”: **Silviu Brucan**, **Gheorghe Apostol**, **Corneliu Mănescu**, **Alexandru Bârlădeanu**, **Constantin Pîrvolescu** și **Grigore Răceanu**. Documentul trebuia să aibă mai mulți semnatari, dar **Ion Iliescu**, **Janos Fazekas** și alți activiști comuniști refuzaseră să semneze.

Dezvăluirile ulterioare au demonstrat că inițiativa redactării unei scrisori deschise către **Ceașescu** a aparținut Moscovei, fiind, de fapt, un îndemn, o instigare pe care serviciile secrete sovietice o adresau liderilor PCR de a-l schimba pe **Ceașescu** din funcție⁴.

Citită la 11 martie 1989 pe posturile de radio Europa Liberă și BBC, scrisoarea adresată de cele șase cadre de vârf ale Partidului Comunist Român lui **Nicolae Ceașescu** a rămas fără ecou, nefiind schițată nici măcar o intenție de reformă ori de ameliorare veritabilă a nivelului de trai sau a libertăților cetățenești. **Nicolae Ceașescu** a fost reales în funcția de secretar general al partidului unic, la 14 noiembrie 1989, la Congresul al XIV-lea al P.C.R., în ciuda sfaturilor primite în vara anului 1989, de la fratele său mai mare, **Marin Ceașescu**, de a se retrage din viața politică. Venit de la Viena, unde conducea Agenția Economică a României, **Marin Ceașescu** și-a vizitat fratele în iunie 1989, după ce, în prealabil îl sunase transmitându-i dorința de a se vedea. Primit cu cordialitate de dictator, **Marin** a abordat problema diplomatic, informându-și fratele despre faptul că ziarele occidentale publică știri potrivit cărora situația este dificilă și se va agrava în continuare: „**Nu mai e scăpare, Nicule, că și-au băgat coada și rușii, și americanii! Fiecare are oameni aici, care mai mult complotează, doar știi și tu, dar n-au găsit încă prilejul, însă nu vor pierde ocazia... Nu le face jocul, Nicule! Nu le da apă la moară, că va fi vai și-amar de noi și de țara asta! Salvează-te! Retrage-te pe motiv de boală și pune-l în locul tău pe Iliescu, că oricum el este desemnat să vină!**”⁵.

Dezamăgit de faptul că **Nicolae Ceașescu** nu lua în seamă avertismentele, **Marin Ceașescu** s-a întors la Viena, spânzurându-se la trei zile după moartea lui **Nicolae**, în subsolul Ambasadei României de la Viena.

¹ *Ibidem*, p. 23.

² Al. Saucă, *op. cit.*, p. 30.

³ G. Cartianu, *op. cit.*, p. 43.

⁴ *Ibidem*, p. 56.

⁵ *Ibidem*, p. 22.

În răsturnarea lui **Ceașescu**, un personaj-cheie a fost **Silviu Brucan**, vechi stalinist, pe numele său real **Saul Bruckner**, căsătorit cu **Alexandra Sidorovici**, procuror stalinist, fiică de general sovietic (KGB) stabilit în România, transformat de evenimentele din decembrie 1989 în ideolog al noii puteri¹.

Silviu Brucan relatează, la 8 februarie 1994, Comisiei Senatoriale pentru Cercetarea Evenimentelor din Decembrie 1989, că după revolta muncitorilor brașoveni, din 1987, se întâlnise cu Gorbaciov, care a fost de acord cu tentativa de înlăturare a lui **Ceașescu**, sub rezerva ca PCR să rămână forța politică conducătoare în țară².

Vorbind despre evenimentele din Decembrie 1989, **Brucan** spunea, într-un articol publicat în „Revista 22”, din 6 mai 2002, că: „În momentul în care a sosit trenul Revoluției, noi eram în gară, pentru că eram singurii care cunoșteam mersul trenurilor. Ne-am suit în tren și am pus mâna pe putere. Când zic «noi», mă gândesc în primul rând la Ion Iliescu”³.

În ce privește cauzele schimbării regimului politic din România, **Silviu Brucan** considera că „nemulțumirea și furia publică” au constituit cauza principală a revoltei de la Timișoara, dar susținea că „a existat un scenariu pentru răsturnarea lui Ceașescu de la putere și pregătirea succesiunii lui”, evenimentele din decembrie 1989 fiind „o combinație” dintre o revoltă populară și o lovitură de stat, ceea ce creează „particularitatea revoluției din România față de celelalte revoluții din Europa de est”⁴.

2. Militarii, organizați într-o rețea condusă de generalul **Nicolae Militaru**, care contactase mai mulți coloneli din Armată, Miliție și Securitate.

Victor Atanasie Stănculescu își amintea că primele semne ale pericolului pentru țara noastră apăruseră încă din 1978, când **Ceașescu** ceruse să fie eliminat aurul, argintul și aluminiul din componentele electronice conținute de tehnica militară, lucru care era sinonim, în viziunea militarului, cu trădarea interesului național. În același timp, acesta menționează despre nemulțumirile persoanelor cu funcții înalte în economie și politică externă, activiști de partid, nominalizându-l pe **Ștefan Andrei**⁵.

Un alt aspect semnalat de generalul **Stănculescu** este cel al nemulțumirilor din armată, legate, pe de o parte, de faptul că soldații și cadrele militare erau trimiși în economie, în anul 1989 de exemplu, numărul acestora fiind de 80.000. Pe de altă parte, trebuia menționată starea de spirit din armată, ostilă Securității. Ura față de această structură venea „și din frustrare, dar și de la ideea că Ceașescu stă la putere pentru că îl apără Securitatea”⁶.

3. Perestroikistii, adică un grup din zona politico-ideologică, ce îl avea pe Ion Iliescu în centru și în cadrul căruia activa și **Virgil Măgureanu**, viitorul director al Serviciului Român de Informații. Aceștia reprezintă cea mai controversată grupare. **Virgil Măgureanu** a recunoscut calitatea de complotist la căderea lui **Ceașescu**, în timp ce **Ion Iliescu** a negat orice legătură între existența unui complot și prăbușirea dictaturii. A recunoscut însă, în 2006, că a avut întâlniri și discuții despre posibile soluții, încă din 1984, cu diverse „personalități”, printre care; **generalul Ioniță**, **generalul Militaru**, **Virgil Măgureanu**, **comandorul Radu Nicolae**⁷.

Virgil Măgureanu contrazice afirmația lui **Iliescu**, spunând că prima întâlnire dintre cei doi s-a produs în septembrie 1973, la Timișoara, cu ocazia deschiderii anului universitar⁸. Având acces la anumite structuri de informații, **Măgureanu** știa cine era

¹ *Ibidem*, p. 51-52.

² *Ibidem*, p. 52.

³ *Ibidem*, p. 54.

⁴ Silviu Brucan, *Generația irosită. Memorii*, Editurile Univers & Calistrat Hogaș, București, 1992, p. 9.

⁵ *În sfârșit, adevărul*..., p. 37.

⁶ *Ibidem*, p. 61.

⁷ G. Cartianu, *op. cit.*, p. 44.

⁸ *Ibidem*, p. 45.

luat în calcul, în anumite sfere politice cu decizie în exterior, pentru preluarea conducerii țării. În anul 1981 a avut o altă întâlnire cu **Ion Iliescu**, la Cehu Silvaniei, unde i-a spus acestuia că este perceput ca viitorul președinte al României¹.

Generalul **Nicolae Militaru** a recunoscut și el faptul că „o conspirație a cărei intenție era îndepărtarea de la putere a lui Ceaușescu a existat dinainte de 1989”², luând legătura cu această rezistență în 1983, prin intermediul lui **Ion Iliescu**, pe care îl întâlnise la Spitalul Elias, acesta fiind în vizită la **Valter Roman**. După câteva zile, **Iliescu** i-a făcut cunoștință cu **Virgil Măgureanu** și cu căpitanul **Radu Nicolae**, generalul Militaru asumându-și sarcina de a fi omul de legătură între militarii generalului Ioniță și civilii lui **Ion Iliescu**. Planurile de înlăturare a lui **Ceaușescu** au început din toamna anului 1984, când soții Ceaușescu erau în vizită în RFG, planul fiind dejucat de trimiterea unităților militare care ar fi trebuit să acționeze, la munci agricole. Fuseseră elaborate patru variante pentru răsturnarea lui **Ceaușescu**: fie atunci când nu se afla în țară, fie atunci când se afla în țară, dar era în vizită în județe îndepărtate de Capitală, fie când se afla la locul de muncă, iar a patra variantă era cea în care erau toți la Comitetul Politic Executiv³.

Spre sfârșitul anilor '80, orașul Constanța devenise epicentrul unei mișcări clandestine a cărei finalitate se dorea a fi o lovitură de stat militară. Grupul care complota împotriva lui **Ceaușescu**, format din ofițerii **Nicolae Militaru**, **Ștefan Kostyal** și **Radu Nicolae** și din civilii **Ion Iliescu** și **Virgil Măgureanu** își radicalizase acțiunile, încercând, cu sprijinul URSS, să preia conducerea țării prin împușcarea mortală a dictatorului. Armele urmau a fi procurate de la o unitate militară din comuna Mihail Kogălniceanu, cu ajutorul unui document fals creat de **Gheorghe Chiricescu** și fiul său, **Savian**, croitori din Constanța⁴. **Gheorghe Chiricescu** era rudă de gradul trei cu comandorul **Radu Nicolae**.

Savian Chiricescu povestea că s-au strâns bani pentru cumpărarea armamentului, planul fiind ca la parada de la 23 august să fie împușcat **Ceaușescu**. „Am dat 60.000 de lei, bani buni pe vremea aceea, puteai să-ți cumperi o Dacie, dar nu am primit nimic de la **Iliescu** și **Măgureanu**. Ei nu erau interesați de soarta poporului, ci de putere, de fotoliile unui guvern neocomunist” spunea **Nicolae Alexe**, cel care primise sarcina să cumpere o pușcă cu lunetă din Turcia⁵.

Tot atunci se stabilise ca doi dintre fii complotiștilor, respectiv **Savian Chiricescu** și **Claudiu Alexe**, să meargă în Rusia, pentru pregătire militară timp de un an, la întoarcere urmând să schimbe garda de la parada de 23 august, pentru a-l împușca pe **Nicolae Ceaușescu**. **Claudiu Alexe** a refuzat: „Nu m-am dus pentru că mi-am dat seama că n-o să fiu vreun **James Bond**”⁶.

În paralel, însă, complotiștii antamaseră cumpărarea de armament și din Rusia, după cum relata generalul **Ștefan Kostaly**⁷.

La sfârșitul anului 1987, grupul complotiștilor din Constanța a fost arestat. **Radu Nicolae** a fost primul arestat și, după spusele lui **Savian Chiricescu**, i-a trădat pe ceilalți. Pedepsele primite, 10 ani închisoare pentru **Radu Nicolae** și doi ani și jumătate pentru **Gheorghe Chiricescu** au fost dictate de judecătorul **Gică Popa**, cel care, peste doi ani, îi va trimite la moarte pe soții **Ceaușescu**⁸.

¹*Ibidem*, p. 46.

²*Ibidem*.

³*Ibidem*, p. 47.

⁴ Grigore Cartianu, Cristian Delcea, Mihai Voinea, Andrei Crăciun, *Teroriștii printre noi. Adevărul despre ucigașii Revoluției*, Editura Adevărul Holding, București, 2011, p. 59-60.

⁵*Ibidem*, p. 61-62.

⁶*Ibidem*, p. 62.

⁷*Ibidem*, p. 63.

⁸*Ibidem*, p. 64.

Ideea unui complot intern este susținută și de unii specialiști din străinătate. Sociologul **Claude Karnoouh** îl aseamnă pe **Ceaușescu** cu **Robespierre**, sugerând ideea că revoluția din decembrie a fost îmbinată cu o lovitură de stat¹, primul factor care l-a determinat să gândească astfel fiind faptul că oamenii din Timișoara, ortodocși și naționaliști, s-au ridicat să-l apere pe pastorul calvin maghiar, **László Tökes**.

Un al doilea argument în favoarea existenței unei lovituri de stat, ca episod în cadrul procesului revoluționar propriu-zis, este acela că la primele ședințe ale Consiliului Frontului Salvării Naționale, alături de Ion Iliescu și de Petre Roman apăreau generalul Ardeleanu (șeful trupelor antitero din Securitate) și **inginerul Voicu** (însărcinat în cadrul Securității cu protejarea imobilelor și subteranelor Comitetului Central și a Palatului prezidențial). De asemenea, este destul de ciudată fuga solitară a familiei Ceaușescu, cu un elicopter al forțelor aeriene, pentru a ateriza la 40 de km de București și a fi arestați pe loc. pentru ca, un sfert de oră mai târziu, **Petre Roman** și un grup de studenți să intre în „fortăreața” Partidului și Securității, sediul Comitetului Central al P.C.R., în timp ce **Ion Iliescu** și **Mircea Dinescu** anunțau la televizor că „tirantul” a fugit².

O altă ipoteză pe care se bazează **ideea existenței loviturii de stat** din decembrie 1989 în România pleacă de la informațiile lansate opiniei publice de către participanții importanți la evenimente, prin mărturii în presă sau prin scrieri memorialistice.

Generalul **Victor Atanasie Stănculescu**, într-un interviu acordat **Sabinei Fati** pentru „România Liberă” (13 aprilie 2013), nu accepta ușor conceptul de lovitură de stat, dar nici nu respingea ideea. Întrebat de jurnalistă pentru cine a dat lovitura de stat, generalul răspundea: „Eu puteam să aleg între **Ion Iliescu**, aflat pe poziții, **Ilie Verdeț**, care era dispus să facă repede un guvern recondiționat, **Constantin Dăscălescu**, despre care aveam informații că vrea să cheme Marea Adunare Națională. Eu mă gândisem la **Mihai Botez**, dar nu știam de unde să îl iau”³.

AnneliUte Gabanyi analizează răsturnarea regimului comunist prin conceptul de „revoluție neterminată”⁴. Ea își bazează aserțiunea că în România a fost o revoluție neterminată pe premisa că noile elite, ajunse la putere în decembrie 1990 în România au apărut cu disperare mitul unei presupuse revoluții când, de fapt, în decembrie 1989 a fost vorba despre o **lovitură de stat** dată de adversarii lui **Ceaușescu**. Aceștia, ulterior, pentru a se legitima, au manipulat o autentică revoltă populară. Aceste aprecieri au venit, „nu doar din partea demonstrațiilor studenți din piața de pe lângă Universitatea din București, care au protestat timp de câteva săptămâni, începând cu 21 aprilie 1990, dar și din partea participanților la demonstrațiile populare și din partea jurnaliștilor independenți și intelectualilor”⁵. Aceștia sunt de părere că **cei care au luat puterea prin lovitură de stat din 22 decembrie 1989** au simulat sau confiscat revoluția, războiul civil, pentru a-și genera „legitimitate revoluționară”, iar argumentele aduse în favoarea acestei teorii nu pot fi respinse ușor.

Anneli Ute Gabanyi remarca unele particularități ale evenimentelor din decembrie 1989 și anume: România a fost singura țară în care schimbarea la vârf a fost făcută în urma unor acțiuni violente și sângeroase, manifestate inclusiv, și chiar mai

¹<https://stirea.wordpress.com/2011/12/19/claude-karnoouh-ceausescu-s-a-gasit-pus-intr-o-situatie-similara-cu-aceea-a-lui-robspierre-maiestria-acestei-lovituri-de-stat-a-fost-aceea-a-de-a-nutri-imaginea-unei-revolutii-populare-si-a-unui-ma/>, <https://revistacultura.ro/nou/2009/12/un-thermidor-a-la-roumaine/> accesate la 10.10.2019

²*Ibidem*.

³<https://romanalibera.ro/opinii/interviuri/victor-atanasie-stanculescu-lovitura-de-stat-din-decembrie-89-nu-a-fost-data-pentru-iliescu-299162.html>, accesat 12.10.2019.

⁴https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/OP%2033_0.pdf, accesat la 16.10.2019

⁵*Ibidem*.

intens, după fuga dictatorului; doar în țara noastră șeful partidului și statului a fost executat în urma sentinței date într-un simulacru de proces de inspirație stalinistă; a fost nevoie de îndepărtarea prin forță a liderilor naționaliști-comuniști de către comuniștii „reformiști”¹. La acestea mai putem adăuga și continua mediatizare a evenimentelor, ceea ce a transformat aproape toți cetățeni în participanți afectivi și martori, percepția eronată cu privire la pierderile de vieți, cifrele vehiculate fiind undeva în jurul a 60.000 de victime, precum și prezența fantomatică dar ubicuă a teroriștilor.

Toate acestea au constituit motive pentru ca, la 30 de ani de la producere, evenimentele din decembrie 1989 să rămână controversate, nu doar printre istorici, dar și în rândul altor categorii de autori și chiar la nivelul cetățeanului de rând.

În același timp, decembrie 1989 a reprezentat debutul unui capitol distinct din istoria României, așa cum arăta istoricul **Florin Constantiniu**, „astfel de evenimente se numesc inaugural și ele pot marca începutul unei epoci faste sau nefaste în viața națiunii sau a statului”. De asemenea, același istoric, privind retrospectiv, spunea că „prăbușirea regimului comunist din România a avut semnificația unui nou inaugural”, însă „un inaugural ratat”², explicația fiind că așteptările și speranțele inițiale legate de noua etapă din existența țării aveau să se transforme, destul de repede, în dezamăgiri.

După euforia inițială, amplificată de măsurile populiste ale noii puteri (reducerea săptămânii de lucru, reducerea vârstei de pensionare, restituirea părților sociale, apoi reconstituirea dreptului de proprietate al țăranilor), conjugate cu abrogarea celor mai detestate restricții ceaușiste, a urmat un deceniu de așa-numită “libertate anarhică”, în care mult dorita și necesara libertate a fost adesea confundată cu bunul plac, anarhia, egoismul și demagogia, însoțite de o degradare continuă a nivelului de trai și de o tot mai frustrantă polarizare socială. Sub motivul, mai mult sau mai puțin credibil, de la caz la caz, al nerentabilității, numeroase întreprinderi, inclusiv unele performante altădată, și-au închis porțile ori și-au redus sensibil producția și, implicit, numărul de angajați. Sub aspect material, lucrurile au cunoscut o ameliorare importantă, dar nu totală, datorită procesului de integrare europeană și euro-atlantică (aderarea la NATO și UE), un moment semnificativ în acest sens fiind momentul 1 ianuarie 2002, când românii au obținut, oficial, acces liber pe piața europeană a muncii. Rămân însă numeroase probleme legate de inechitatea socială, corupție, favoritism, nepotism, disoluția autorității statului, lipsa de credibilitate a instituțiilor statale, ambiguitatea legilor, începând chiar cu Constituția, tendințele de atomizare a societății etc.

Concluzii: Politica lui **Nicolae Ceaușescu** de distanțare în raport cu Uniunea Sovietică a determinat, începând chiar după 1968, între altele și apariția în cadrul Partidului, al Armatei și al altor structuri și instituții, a unor nuclee conspiraționiste pro-sovietice. Activitatea acestora s-a intensificat în anii 80, pe fondul agravării divergențelor româno-sovietice, al deteriorării relațiilor României cu blocul occidental și al degradării vizibile a situației economico-sociale din România. Pe baza unor documente românești și străine, dar și a unor deducții și ipoteze proprii, o serie de specialiști și pasionați de istoria recentă au lansat și susținut teza că Revoluția din decembrie 1989 (de fapt, începută în decembrie 1989 și încheiată odată cu admiterea țării în NATO și UE) a inclus și o lovitură de stat, rezultat al acțiunilor conspiraționiste evocate anterior. Impactul acesteia a fost unul profund negativ asupra desfășurării evenimentelor, prin amplificarea inutilă a numărului de victime și frânarea evoluției firești a țării spre valorile și structurile occidentale.

¹ Anneli Ute Gabanyi, *Cultul lui Ceaușescu*, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 11-13.

² <https://www.cotidianul.ro/acad-florin-constantiniu-politicienii-de-acum-sunt-cei-mai-incompetenti-mai-lacomii-si-mai-aroganti-din-istoria-romaniei/>, accesat 16.10.2019.

REZUMAT:

În evaluarea evenimentelor dramatice și sângeroase petrecute în România la finele lui 1989, unii istorici, mai ales amatori, cad în capcana falsei dileme revoluție sau lovitură de stat; de fapt, cele două caracterizări nu se exclud reciproc total, revoluția fiind un proces îndelungat de transformare structurală a unei societăți, iar lovitura de stat, un eveniment foarte concret databil. Comunicarea de față, bazată pe o serie de surse documentare (inclusiv înregistrări video), memorialistice și narative, se dorește a fi o prezentare succintă a pregătirii, desfășurării și a urmărilor imediate ale loviturii de stat din decembrie 1989, act suprapus revoltei populare, cauzate, în esență, de nemulțumirea românilor și setea lor de libertate. Concluzia este că lovitura de stat, realizată cu sprijin extern (sovietic etc.) a avut un impact profund negativ asupra evoluțiilor revoluționare propriu-zise, românii trebuind să plătească un preț prea mare pentru câștigarea unor drepturi și libertăți fundamentale, preț constând în moartea a peste 1.200 de militari și civili, distrugerea unor obiective economice viabile realizate cu multe eforturi și sacrificii, degradarea imaginii țării în lume, prelungirea unei așa-zise tranziții pline de dificultăți și incertitudini etc.

Lacul Budescu, Vârful Budescu Mare (1679 m),
Parcul Natural Munții Maramureșului

(foto: Chiș Vasile Timur)

GEOLOGIE – GEOGRAFIE – ȘTIINȚELE NATURII – ECOLOGIE

Izvoare minerale pe teritoriul municipiului Sighetu Marmăției

*Teofil Ivanciuc
Sighetu Marmăției*

Datorită condițiilor geologice și hidrologice specifice, Depresiunea Maramureșului adăpostește numeroase surse minerale de diferite tipuri: clorosodice, sulfuroase, feruginoase, carbogazoase etc., apărute ca urmare a spălării depozitelor de către apele de adâncime, prin intermediul fracturilor adânci prin care gazul carbonic a pătruns în stratele acvifere din aglomeratele andezitice ori depozitele sedimentare, în jurul aureolei mofetice de sub Toroiaga, în Vaser și pe Valea Vinului etc. Numărul acestora variază în literatura de specialitate între 63 și 276, aceasta dacă ne raportăm numai la Țara Maramureșului, fără a include sursele din nordul fostului comitat cu același nume, aflat azi în Ucraina, ori pe cele din sudul județului.

Cu toate acestea, numai modesta contribuție de față prezintă câteva izvoare care par să nu mai fi fost recenzate anterior. În acest stadiu limitat al cunoașterii apreciem, cu rezervele de rigoare, că numărul total al izvoarelor minerale din Maramureș istoric s-ar putea cifra între 500-1000 de surse.

Apele minerale locale au fost cunoscute și utilizate încă din vechime. În diplomele medievale maramureșene găsim menționate văile sărate de la Slătioara – în anul 1353 și Ocna Șugatag, la 1355, izvorul mineral de la Feredeauă din hotarul Vălenilor la 1390, izvorul sărat din hotarul Ronei de Jos în 1418 etc.

Apoi, începând cu secolul al XVIII-lea, aceste izvoare au început să fie menționate în scrierile geografice, secolul următor aducând primele lucrări științifice dedicate acestora.

Referitor la izvoarele de pe teritoriul Sighetului, observăm că literatura din secolul XIX vorbea despre trei izvoare cantonate în două locuri diferite, cea recentă despre cinci izvoare (dispuse în trei locuri), în timp ce cercetările noastre, incomplete, au identificat nu mai puțin de unsprezece surse minerale!

Identificarea pe teren a acestor izvoare s-a desfășurat în 2015, coordonatele GPS, suprapuse apoi în Google Maps, fiind ridicate cu ajutorul unui aparat Garmin eTrex Vista HCx. Iată descrierea locurilor care adăpostesc surse minerale:

1. Borcutul de la Făget - Valea Jochii

Pare a fi semnalat în premieră. Este situat în plină pădure de fag matur, la 50 m sub vechiul drum forestier Valea Mare, în plină pantă, la distanța de un metru de un fir de apă ce se varsă dinspre stânga în Valea Făget, afluent de dreapta al Văii Jochii (emisar Izei, în aval de Valea Porcului, vizavi de Vadul Izei). Este accesibil fie pe drumul de pe Valea Jochii și apoi pe o potecă rar umblată ce urmează pe distanța de cca 1 km curba de nivel din malul stâng al văii, fie pe drumul forestier de pe Valea Mare, de unde se poate coborî la izvor din zona urmelor unui vechi popas.

Sursa se prezintă sub forma unei fântânițe betonate, cu diametrul de 35-40 cm și adâncimea de 50 cm. Are tendința de colmatare, datorită frunzelor căzute din copaci, respectiv de diluare, prin aportul de apă dulce adus de firicelul de apă din apropiere.

Sursa are caracter de „borcut”, adică este o apă de masă, cu emanații de gaze și caracter predominant feruginos și clorosodic. Debitul pare a avea sub 1 l pe secundă, iar temperatura apei în octombrie 2015 se cifra în jurul valorii de 9-10 grade.

Izvorul este utilizat sporadic de către unii localnici ca apă de băut.

Coordonate GPS: 47.906389 23.955278, altitudinea 501 m (Foto 1).

2. Mociar

Semnalat în premieră. Descoperit prin foraj în timpul captării unei noi surse de apă, în vara anului 2014. Locul se află pe proprietatea locuitorului Ioan Ulici, pe terasa joasă a Ronișoarei, malul drept, la cca 20 m distanță față de râșor. Adâncimea forajului este de 30 m.

Apa sursei este puternic feruginoasă, sulfuroasă, cu conținut de sare, iod și un gaz neidentificat (posibil dioxid de carbon), având debitul apreciabil și temperatura de cca 10 grade.

Sursa minerală Mociar a fost utilizată experimental de către câțiva localnici pentru cura externă contra reumatismului. Băile cu apa încălzită a acestuia au avut efect tămăduitor, au declarat aceștia, care au mai susținut că au observat că apa consumată ameliorează durerile de stomac.

Coordonate GPS:47.932819, 23.961437, altitudinea absolută 291 m.

3-4. Valea Cireșului – Iapa

Pare a fi semnalat de noi în premieră. Se află pe Fața Văii Borcut, afluent al Văii Sarasăului, în locul numit Al lui Ciontoș, acolo unde vegetația nu prea crește deși orientarea este spre sud. Apa pare sărată, fiind iubită de animale. În Grădina lui Bledea din aceeași zonă se află o altă sursă de apă, potabilă, cu caracter feruginos.

În acest moment, sursele din Valea Cireșului nu sunt utilizate.

Coordonate GPS:47.932078, 23.798919.

5-6. Grădina lui Zboian – Solovan

Readucem în atenție sursa de aici, uitată aproape de către toate autorii.

Izvorul se află situat pe un platou suspendat pe panta accentuată de pe fața nordică (dinspre Sighet) a ramurii Solovanului denumită Dealul Cetății. Azi, platoul respectiv se numește Grădina lui Zboian (informație de la prof. Iosif Bereș, care ne-a indicat locul izvorului pe care-l cunoșteam doar din literatura veche), dar odinioară s-a numit Hoszuliget. Locul respectiv este utilizat ca livadă și fânaș, fiind înconjurat de pădure. În anii 2000 acolo a avut loc un incendiu care a distrus clădirea ruinată a vechiului stabiliment al băilor evreiești. Cel mai facil acces este care urmează drumul tehnologic ce urcă de pe Valea Cufundoasă la releul de telecomunicații de pe Dealul Cetății, drum care trebuie abandonat la altitudinea de 400 m (la partea superioară a pâlcurilor de larice și pin), de unde se urmează o potecă slab vizibilă, care urmează curba de nivel spre est (stânga), până în Grădina lui Zboian, marcată de o mică colibă improvizată, ce pare a fi folosită sporadic.

Sursa minerală se prezintă sub forma unei băltoace acoperite cu mătasea broaștei, situată în colțul sud-estic al platoului. La 1 noiembrie 2015, balta, care emana un puternic miros de sulf, avea dimensiunile aproximative de 12 pe 6 m, adâncimea apei de 20-50 cm pe lângă maluri, sub care se afla un strat de măr gros de 30-50 cm, care beneficiază probabil de proprietăți sapropelice. La 10 m est de acesta țâșnește un izvor de apă dulce, amenajat. Nu știm dacă în Grădina lui Zboian continuă să existe ambele surse minerale care erau semnalate acolo în urmă cu un veac și jumătate, locul fiind acoperit azi de băltoaca amintită, care este bordurată de o mlaștină și de vegetație bogată.

Caracterul apei de aici este oligomineral, puternic sulfuros, cu posibile emanații de gaze.

Sursa de pe Solovan a fost studiată de către farmacistul Adler Andras în anul 1819, împreună cu alte 11 izvoare maramureșene, apoi de către medicul comitatului,

Hulimann, care a făcut cercetări în regiune între anii 1836-1840. Menționată în 1832 ca având compoziția asemănătoare cu izvoarele minerale de la Câmpulung la Tisa și Dragomirești, fiind recomandată pentru tratarea reumatismului. Tognio, în 1846, vorbește despre existența aici a două izvoare, o semnalare fiind dată și de Lengyel, în 1854. În anul 1862 aflăm că: „la o oră depărtare de oraș (Sighet, n.n.) se află Hosszuligeth, sau Hoszuliget, Hoszuligeth, Hoszsoszuliget, Hoszuligath, unde se află un izvor alcalino-feros sulfuros, numit „apa neagră”. Aici se află un stabiliment de băi cu vane în 17 camere, băi de aburi și dușuri”. Din „Monografia Maramureșului” aflăm și că apa sursei avea temperatura de 11 grade. Apoi, literatura secolului XX a uitat de sursa respectivă.

Izvorul sulfuros din Grădina lui Zboian este, cert, unul dintre cele mai valoroase din Țara Maramureșului, dovadă fiind atât faptul că aici a funcționat un stabiliment balnear, cât și caracteristicile acestuia, asemănătoare cu cele de la Dragomirești și Câmpulung. Genul acesta de izvoare este ideal pentru tratarea reumatismului, a nervilor periferici, a bolilor ginecologice, a afecțiunilor cardiovasculare sau a afecțiunilor cutanate.

Nu putem omite ipoteza ispititoare ca numele Dealului Solovan să vină exact de la acest important izvor (care, în vechime, a putut avea un caracter mult mai sărat). A se reține că termenul „sol” înseamnă „sare” în unele limbi slave, sinonimul în maghiară fiind „só”. Ambii termeni par posibile rădăcini pentru oronimul Solovan. Demn de reținut, marea cetate Hallstatt-iană de pe Dealul Cetății - Solovan, a cărei amplasament neobișnuit a fost explicat în diferite feluri, se află la doar 200 m deasupra izvorului, ceea ce poate sublinia o dată în plus importanța acestei surse minerale...

În acest moment, apa minerală din Grădina lui Zboian nu este utilizată.

Coordonate GPS: 47.912663 23.896464, altitudinea 407 m (Foto 2).

7-8. Borcutul din Iapa

Este unul dintre cele mai vechi și cunoscute izvoare minerale maramureșene. A fost studiat de către medicul comitatului, Hulimann, care a făcut cercetări între anii 1836-1840. Menționat de către Lengyel în 1854. În 1862 aici se aflau „două izvoare cu apă feros-alkalină slab concentrată, numită „apă neagră”, cu un debit redus”.

În monografia comitatului Maramureș din 1876, coordonată de către Szilágyi se vorbește despre cele două izvoare, „De Sus” și „De Jos”, cărora li se realizează și un buletin de analize. Sursele aveau temperatura de 9,5 respectiv 9 grade Celsius, o greutate specifică de 1005 respectiv 1003 și o mineralizație totală de 9,3753, respectiv 11, 5905 g/l. Ambele erau acidulate și conțineau cu precădere carbonați, hidrogen sulfurat și oxizi de aluminiu.

Pe baza acestor izvoare, la Prefectura Maramureș s-a înregistrat adresa 363 din anul 1945, prin care se solicita ca **Sighetul să devină stațiune balneoclimaterică de interes general**, considerându-se că orașul reședință de județ întrunea toate condițiile cerute de lege în acest sens (Nădișan, Bologa, p. 122), lucru care nu s-a mai materializat.

Locul sursei se află pe malul drept al Văii Iapa, la 450 m amonte de confluența cu V. Peștilor, într-un loc care se numea demult Solotruc (sau Sălătruc).

Apa de aici este alcalină, bicarbonată, hipotonă, fiind folosită ca apă de masă, deși captarea este parțial compromisă. Un alt izvor, oligomineral, bicarbonat-calcic, aflat în curtea familiei Ioan Mic din apropiere (probabil celălalt izvor menționat în 1876) a dispărut, recent.

Borcutul din Iapa a fost utilizat de către localnici ca apă de masă până în jurul anului 2000, când a fost abandonat și colmatat.

Coordonate GPS: 47.9129197, 23.8147417.

9. Fântâna Feredeu - Șugău

Deși pare să aibă în spate o istorie îndelungată de utilizare, care a dus și la modificarea toponimiei (în secolele XVIII-XIX, pârâul se numea Valea Turțiadei, nu Feredeu, ca azi) izvorul a rămas, practic, nesemnlat de literatura de specialitate până în urmă cu câțiva ani. Posibil ca motivația să fie dată de caracterul exploatării, care a fost neamenajată, empirică, fiind utilizată doar de către localnici. Numele hidronimului provine din dialectalul maghiar „feredő” (literar „fördő”), care înseamnă baie, stațiune balneară.

Izvorul este situat la cca 5 m de malul drept al Văii Feredeu, afluent drept al pârâului Șugău, la cca 800 sud-est de confluență, accesibil pe o potecă ce urmează malul drept al apei. Locul propriu-zis se prezintă sub forma unui zăvoi alcătuit din arini și aluni, în care se află o fântâniță contaminată parțial de apa dulce a văii, de cca 60 cm diametru și o adâncime a apei de 20 cm, protejată de un fel de colibă confecționată extrem de rudimentar din crengi de copac. Emisarul curge liber în vale, cu 0,02 l pe secundă, având temperatura medie de 9 grade. La câțiva metri spre sud începe o poiană întinsă, loc unde par să fi funcționat băile de odinioară.

Apa are caracter oligomineral, clorurosodic, cu conținut de hidrogen sulfurat și este folosită sporadic de către localnici pentru cure externe contra reumatismului.

Coordonate GPS: 47.861463 23.853202, altitudinea 484 m (foto 3).

10-11. Sondele de la Cearda

Un foraj efectuat în anul 1986 pentru identificarea de zăcăminte de hidrocarburi a găsit accidental în lunca Tisei, pe limita dintre Sighetu Marmăției și comuna Sarasău un izvor mineral feruginos-carbogazos. Autoritățile sighetene au solicitat în anul 1988 IPEG Baia Mare efectuarea unui alt foraj, pentru identificarea precisă a sursei și evaluarea acesteia, dar sonda a fost compromisă un an mai târziu. În anul 2004, un alt foraj efectuat pentru descoperirea de depozite de hidrocarburi, a dat peste o sursă de apă bicarbonată, sodică, slab mineralizată, care a țâșnit artezian, cu un debit impresionant, de 8 l/secundă. Dintr-un alt foraj, a ieșit o apă clorosodică, carbogazoasă, bromurată, cu mineralizația totală de 7,12g g l.

Din cele două sonde, azi mai este vizibilă una singură, amplasată oficial în teritoriul comunei Sarasău, dar la doar cca 50 m distanță de hotarul Sighetului care, practic, înconjoară pe trei laturi punctul respectiv, acesta fiind motivul pentru care am inclus-o în repertoriul nostru. Locul este situat în câmpia aluvială a Tisei, în imediata apropiere a șoselei DN19, pe un teren agricol.

Momentan, sursa de la Cearda este neutilizată.

Coordonate GPS: 47.939767 23.837748, altitudinea absolută 258 m.

Am mai primit informații, neconfirmate încă pe teren, conform cărora numărul izvoarelor ar fi încă mai ridicat (ajungând la un posibil total de 13), acestora adăugându-se alte două surse sulfuroasă, una din bazinul Șugăului și o alta de pe Dealul Solovan.

În afara acestor izvoare cantonate pe teritoriul municipiului Sighetu Marmăției, în imediata apropiere a limitelor acestuia se găsesc încă două surse remarcabile:

Izvorul de sub Coasta Borcutului - Valea Stejarului

Se află la circa 1 km sud-est de hotarul Sighetului, sub Coasta Borcutului, aparținând satului Valea Stejarului (comuna Vadu Izei). A fost menționat inițial în literatura de specialitate ca izvor sărat în anul 1821, apoi în 1846. Lengyel i-a prezentat în anul 1854 și compoziția chimică (care ar fi fost determinată anterior de către Tognio): puțin sulfat de sodiu, multă clorură de sodiu, carbonat de sodiu, carbonat de magneziu, carbonat de calciu, puțin oxid de fier și puțin hidrogen sulfurat,

recomandându-l pentru cure externe în erupții cutanate și ulceratii, reumatisme, probleme ale sistemului limfatic și rahitism. Și Szilágyi a publicat o analiză detaliată a conținutului apei minerale de aici, în anul 1876.

De fapt, pe teritoriul Văii Stejarului află mai multe surse minerale. Datorită caracterului imprecis al descrierilor de secol XIX, este imposibil de precizat care dintre sursele existente au fost cele care au fost analizate în vechime. Presupune că este vorba despre cel mai important izvor din acel areal, adică cel de lângă drumul comunal ce leagă satul de Vadul Izei, în dreptul căruia se află o troiță de demult și acolo unde pâraul este traversat de o veche punte.

Locul izvorului se află la câțiva metri sud de cursul Văii Porcului, în îngusta luncă înierbată a acesteia, la rădăcina unui arbore, nefiind amenajat și fiind vizibil afectat de infiltrațiile cu apă dulce (observație, oct. 2017).

A fost utilizat rar de către localnici pentru cura externă contra reumatismului, în prezent fiind abandonat.

Coordonate GPS: 47.880267, 23.961447, altitudine 325 m.

Soliștea de pe Valea Sărata - Rona de Jos

Cele două izvoare sărate se află la cca 1 km est de hotarul Sighetului, pe culmea Bagna, spre izvorul văii Sărata, în teritoriul comunei Ronei de Jos, în locul numit Soliște.

Cunoscute încă din secolul al XV-lea (vezi mai sus), acestea au fost atestate apoi în anul 1821 de către Janos Csaplovics (p. 413). În 1846, Tognio amintește două izvoare sărate, ce ar fi fost menționate anterior de către Hulimann, deci între anii 1836-1840, iar Szilágyi le amintește la rândul său, vorbind puțin despre caracterul acestora. Alte mențiuni, recente, la Ivanciuc, respectiv la Chiș.

Azi, la fața locului, izvorul principal (estic) este situat în malul văii, într-o zonă cu fânașuri, fiind amenajat cu bordură de pietre și cu un mic acoperiș, pentru a-l proteja de ploaie. Celălalt izvor curge liber, la câteva zeci de metri spre vest.

Izvoarele de pe Sărata sunt utilizate din ce în ce mai rar, ca surse de saramură pentru nevoile casnice.

Coordonate GPS: 47. 905825 23. 985917, altitudinea 370 m.

Concluzii

Cele câteva areale cu ape minerale cunoscute pe teritoriul Sighetului pot fi grupate astfel: majoritatea surselor sunt accesibile și la zi, iar un areal (sondele de la Cearda-Sarasău) este deocamdată inaccesibil, fiind amplasat în foraje sigilate. Din punctul de vedere al modului de utilizare, un singur izvor existent azi la zi poate fi recomandat pentru cura internă ca apă potabilă (borcutul din Făget), iar celelalte pot fi utilizate doar pentru cura externă.

Afecțiunile care ar putea fi ameliorate ori tratate cu apa acestor izvoare sunt de categorii diverse: reumatisme, boli de stomac, ale nervilor periferici și ginecologice, afecțiuni cardiovasculare, erupții cutanate și ulceratii, probleme ale sistemului limfatic, rahitism.

Din punct de vedere turistic, cel mai atractiv pare a fi borcutul de la Făget, iar pentru exploatarea economică s-a preta în primul rând sondele de la Cearda, precum și izvoarele Grădina lui Zboian și Mociar.

Rămâne ca viitorul să aducă oportunitățile necesare valorificării acestor surse minerale, care, momentan, sunt departe de a fi prețuite la adevărata lor valoare.

Borcutul de la Făget - Valea Jochii

Grădina lui Zboian – Solovan

Sondele de la Cearda

Bibliografie

Chiș, Timur Vasile – *Izvoare de apă minerală și toponime legate de prezența lor din localitatea Valea Stejarului*, Acta Musei Maramorosiensis, VIII, Sighetu Marmăției, 2011.

Chiș, Timur Vasile – *Sighetu Marmăției și zonele învecinate. Ghid cultural-turistic*, CETM, Sighetu Marmăției, 2010.

Csaplovics, Janos – *Topographisch statistisches Archiv des Königreichs Ungern*, Wien, 1821.

Hardtl von, dr. Aug. Freiherrn – *Die Heilquellen und Kurorte des Oestreichischen Kaiserstaates*, Wien, 1862.

Ivanciuc, Teofil – *Ghidul turistic al Țării Maramureșului*, ed. Limes, Cluj-Napoca, 2006.

Ivanciuc, Teofil – *Sighetul Marmăției. Ghid cultural-turistic*, ed. Echim, Sighetul Marmăției, 2007.

Ivanciuc, Teofil – *Izvoare minerale din Țara Maramureșului*, mss.

Lengyel, Dan de Przemysl – *Die Heilquellen und Baden Ungarns...*, Pesth, 1854.

Mihalyi, Ioan, de Apșa – *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, Sighet, 1900.

Nădișan, Ioan, Bologa, Vasile – *Surse hidrominerale și microstațiuni balneare din Maramureș*, ed. Universității de Nord, Baia Mare, 2012.

Schuster, Joannes, Pauli Kitaibel M. D. Prof. Chemiae ac Botanicae: *Aquae Comitatus Marmarosiensis*, în „Hydrographica Hungariae”, 2., Pest, 1829.

Szilágyi, István – *Máramaros vármegye egyetemes leírása*, Budapest, 1876.

Tognio, Lajos – *Máramaros-vármegye ásványos vizeiről*, în „Orvosi tár”, Pesten, 3. 9., nr. 1, 2, 3 și 4 din 1846.

*** - *Neues statistisch-geographische Beschreibung des Konigreichs Ungarn....*, Leipzig, 1832.

Păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa* de pe valea Vaser, Parcul Natural Munții Maramureșului

Drd. Chiș Vasile Timur

Universitatea din Oradea

Ecolog, muzeograf Muzeul Maramureșului, Științele Naturii

Sighetu Marmăției

Cuvinte cheie: Păduri, anin alb (*Alnus incana*), *Telekia speciosa*, Vaser, Parcul Natural Munții Maramureșului

Această lucrare descrie pentru prima dată acest tip de habitat din bazinul hidrografic al Văii Vaser.

Lucrarea abordează o temă de o actualitate destul de mare, respectiv un habitat prioritar la nivelul Uniunii Europene care din punct de vedere al amenajamentului silvic este supus permanent intervențiilor prin tăieri de igienă, tăieri progresive, tăieri rase și împăduriri, care afectează acest tip de habitat.

Obiectivul general al lucrării a fost realizarea unui studiu sistematic bazat pe cercetarea de teren și compararea acestor cercetări cu datele din amenajamentul silvic.

1 Istoricul Parcului Natural Munții Maramureșului

Parcul Natural Munții Maramureșului este o arie protejată de interes național ce corespunde categoriei a V-a IUCN, desemnat în scopul conservării biodiversității și dezvoltării durabile a comunităților locale.

Parcul Natural Munții Maramureșului, a luat ființă în urma proiectului Phare Credo nr. 98-RO-UA-25-S-04, „Acțiuni pentru crearea rezervației transfrontaliere Româno-Ucrainene a biosferei în Munții Maramureșului”, derulat de Asociația Societatea Ecologistă din Maramureș în perioada 1999-2000. Prin acest proiect în anul 2000 a fost constituită baza de date privind fundamentarea înființării Rezervației Biosferei Munții Maramureșului.

În urma acestui proiect, în baza Hotărârii Consiliului Județean nr. 27/18.03.2003 s-a constituit Parcul Natural Munții Maramureșului.

În anul 2004 prin Hotărârea de Guvern nr. 2151 din 30 noiembrie, publicată în Monitorul Oficial al României, nr. 38 din 12 ianuarie 2005 (privind instituirea regimului de arii naturale protejată pentru noi zone), se înființează Parcul Natural Munții Maramureșului cu o suprafață de 148.850 ha.

În anul 2007 prin Ordinul Ministrului Mediului și Dezvoltării Durabile nr. 1964, se înființează situl de importanță comunitară ROSCI0124 Munții Maramureșului cu o suprafață de 106.909 ha.

În anul 2007 prin Hotărârea Guvernului nr. 1287 a fost declarat arie de protecție specială avifaunistică ROSPA0131 Munții Maramureșului cu o suprafață de 70.972 ha.

Prin Ordinul Ministrului Mediului nr. 1157/2016 este aprobat Planul de Management și regulamentul Parcului Natural Munții Maramureșului, al sitului de importanță comunitară ROSCI0124 Munții Maramureșului și al ariei de protecție specială avifaunistică ROSPA0131 Munții Maramureșului.

Conform planului de management, suprafața Parcului Natural Munții Maramureșului este de 133.418 ha, fiind cel mai mare parc natural din România.

Pe teritoriul parcului se află 4 arii protejate de interes național, declarate prin legea nr. 5/2000 privind aprobarea Planului de Amenajare a Teritoriului Național – secțiunea a III-a zone protejate.

2 Descrierea bazinul hidrografic al Văii Vaser

2.1. Așezare geografică a bazinului hidrografic

Bazinul hidrografic al Văii Vaser se află în Munții Maramureșului din Carpații Orientali și este inclus în Parcul Natural Munții Maramureșului.

Valea Vaser este afluent de stânga al Râului Vișeu și face parte din grupa râurilor nordice, sistemul Vișeu, ce aparține de bazinul hidrografic al Râului Tisa superioară (Ujvari I., 1772).

Izvoarele Văii Vaser sunt sub vf. Jupania (1853 m) și străbate Munții Maramureșului de la est la vest pe o distanță de 42 km.

Valea Vaser se varsă în Râul Vișeu în dreptul localității Vișeu de Sus.

Valea Vaser, (foto: Chiș Vasile Timur)

2.2. Delimitare geografică a bazinului hidrografic

Bazinul hidrografic al Văii Vaser este delimitat de culmile muntoase: Munceii Novățului (vf. Alacului 1052 m, vf. Lazului 1168 m, vf. Betigiului 1289 m, vf. Între Măguri, vf. Piatra Arșiței 1225 m, vf. Higea 1207 m), Munții Toroiaga (vf. Stâna lui Vârtic 1808 m, vf. Murgu 1880 m, vf. Toroiaga 1930 m, vf. Găliu 1490 m), Munții Jupania (vf. Jupania 1853 m), Munții Vaserului (vf. Ignăteasa 1766 m, vf. Comanu 1742 m, vf. Ștevioara 1621 m, vf. Puru 1617 m, vf. Lostunul Mic 1642 m, vf. Șuligu 1688 m), Muntele Budescu, Muntele Pietrosu Bardăului (Vf. Pietrosu 1850 m) și culmea Rușușnei (vf. Băița 1670 m, vf. Rușușnea 1434 m).

Bazinul hidrografic al Văii Vaser, (foto: Chiș Vasile Timur)

2.3. Suprafața bazinul hidrografic

Suprafața bazinului hidrografic al Văii Vaser este de 422 km² și are o lungime de 42 km. Râul are un debit mediu de 9 m³/s (Ujvari I., 1772), (Posea Gr. et al. 1980).

Cei mai importanți afluenți ai Văii Vaser sunt pe partea stângă: valea Ignăteasa, valea Muncelului, valea Comanul Mic, valea Babei, valea Ștevioara, valea Lostun, valea Făina, valea Șuligu de Sus, valea Șuligu de Jos, valea Botizu, valea Bardău, valea Cozia, valea Glâmbocă, valea Rea, valea Peștilor și pe partea dreaptă: valea Bălăsâna Mare, valea Catarama, valea Ivășcoia, valea Măcârlău, valea Miraj, valea Mihoaia, valea Novicior, valea Novăț și valea Scrabei.

3 Descrierea habitatului „Păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*”

3.1 Răspândire în România

În România, habitatul de anin alb (*Alnus incana*) cu lăptucul oii (*Telekia speciosa*) este răspândit în etajul boreal, în lungul rețelei hidrografice din zona montană, pe luncile inundabile ale văilor, râurilor și pâraielor sau a terenurilor cu exces de umiditate, care asigură condiții optime de dezvoltare a speciilor higrofile sau hidrofile de plante, la altitudini cuprinse între 550 și 1700 m (Doniță et al., 2005).

Substratul este variat, format din: calcare, șisturi cristaline, aluviuni grosiere de pietrișuri și nisipuri, aluviuni lutos-argiloase și argiloase, pe soluri de tipul litosolurilor, gleiosolurilor, aluviosolurilor, superficiale până la profunde, gleizate, scheletice, acide până la neutre, eu-mezobazice, eu-mezotrofice, permanent umede (Doniță et al., 2005).

Condițiile de climă pentru acest habitat sunt: temperaturi cuprinse între 2 - 7,5⁰ C și precipitații de la 800 - 1200 mm/an (Doniță et al., 2005).

Acest habitat este răspândit în Carpații Meridionali, Carpații Orientali și foarte puțin în Carpații Occidentali.

3.2. Suprafața habitatului în România

Acest tip de habitat în România are o suprafață estimată de circa 4.000 ha (Doniță et al., 2005), dar suprafața poate fi mai mare datorită faptului că multe suprafețe nu au fost cartate și inventariate.

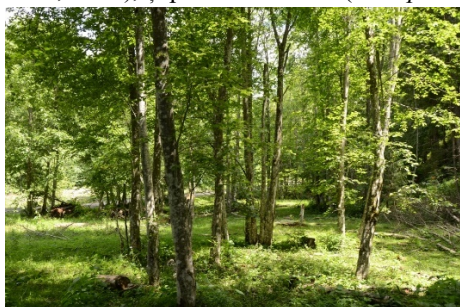
3.3. Structura vegetației

Vegetația habitatului este o fitocenoză edificată de specii europene, nemorale (Doniță et al., 2005).

Asociația vegetală caracteristică acestui tip de habitat este descrisă de Coldea (1986, 1991), ca *Telekio speciosae – Alnetum incanae* Coldea 1990, syn. *Alnetum incanae* auct. roman. (Coldea et al., 2015).

3.4. Stratul arborilor

Stratul arborilor este compus exclusiv din anin alb (*Alnus incana*) sau în amestec cu puțin molid (*Picea abies*), brad (*Abies alba*), fag (*Fagus sylvatica*), (Doniță et al., 2005), și paltin de munte (*Acer pseudoplatanus*).

Anin alb (*Alnus incana*).

Aninalb (*Alnus incana*) în amestec cu molid(*Picea abies*), brad (*Abies alba*), fag (*Fagus sylvatica*), (foto: Chiș Vasile Timur)

3.5. Stratul arbuștilor

Arbuștii lipsesc sau sunt slab dezvoltati, în funcție de vârsta arboretului, putând fi întâlnite următoarele specii: salcie (*Salix trianda*), alun (*Corylus avellana*), *Lonicera xylosteum*, mălin (*Prunus padus*), (Doniță et al., 2005), soc negru (*Sambucus nigra*), soc roșu (*Sambucus racemosa*), smeur (*Rubus idaeus*), mur fără spini (*Rubus hirtus*), măceș de munte (*Rosa pendulina*).

Soc roșu (*Sambucus racemosa*)

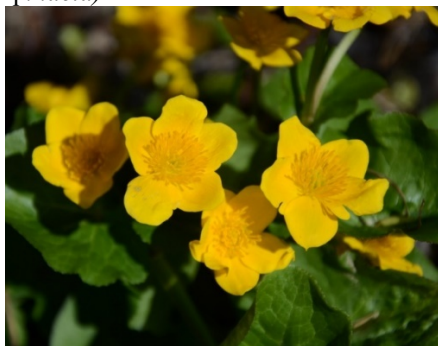
Soc negru (*Sambucus nigra*)

(foto: Chiș Vasile Timur)

3.6. Stratul erbaceu

Stratul ierburilor este puternic dezvoltat și dominat de brustur (*Petasites albus*) și *Telekia speciosa*, la care se adaugă speciile: brustur negru (*Symphytum cordatum*), *Pulmonaria rubra*, ochiul boului (*Leucanthemum waldsteinii* sin. *L. rotundifolium*), spin (*Carduus personata* ssp. *albidus*), talpa ursului (*Heracleum palmatum*), *Petasites*

kablikianus (Coldea et al.,2015), *Angelica sylvatica*, spinarea lupului (*Athyrium filix-femina*), *Carex remota*, răjnică (*Cardamine impatiens*), crăstăval (*Cirsium oleraceum*), ferigă (*Dryopteris filix-mas*), pălăria cucului (*Geranium phaeum*), *Festuca gigantea*, slăbănog (*Impatiens noli-tangere*), izma calului (*Mentha longifolia*), nu-mă-uita (*Myosotis sylvatica*), măcrișul iepurelui (*Oxalis acetosella*), captalan (*Petasites hybridus*), piciorul cocoșului (*Ranunculus repens*), cînsteț (*Salvia glutinosa*), *Stellaria nemorum*, podbal (*Tussilago farfara*) (Doniță et al., 2005), crețușcă (*Filipendula ulmaria*), steluță (*Stellaria nemorum*), *Ranunculus lanuginosus*, opaiță roșie, luminiță de munte (*Silene dioica*), captalan (*Petasites hybridus*), trifoi alb (*Trifolium repens*), barba ursului de bahne (*Equisetum arvense*), iarba ciutei (*Doronicum austriacum*), *Carex sylvatica*, șteregoaie (*Veratrum album* subsp. *album*), *Veratrum album* subsp. *lobelianum*, calcea calului (*Caltha palustris* subsp. *laeta*) etc.

Lăptucul oii (*Telekia speciosa*) Calcea calului (*Caltha palustris* subsp. *laeta*)

Pălăria cucului (*Geranium phaeum*) Cînsteț (*Salvia glutinosa*) Brustur negru (*Symphytum cordatum*)

Slăbănog (*Impatiens noli-tangere*) Opaiță roșie, luminiță de munte (*Silene dioica*)

Ochiul boului (*Leucanthemum rotundifolium*) Măcrișul iepuresc (*Oxalis acetosella*)
(foto: Chiș Vasile Timur)

3.7. Corespondențe la nivel European

În România conform clasificărilor din cartea „Habitatele din România” (Doniță et al., 2005), habitatul are codul R 4401, respectiv păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu lăptucul oii (*Telekia speciosa*).

La nivel european habitatul are corespondența pentru:

- NATURA 2000: 91E0* păduri aluviale de *Alnus glutinosa* și *Fraxinus excelsior* (*Alno-Padion*, *Alnion incanae*, *Salicion albae*).
- PALEARCTIC HABITATS CLASSIFICATION: 44.214 Eastern Carpathian grey alder galleries.
- EUNIS: G1.1214 Eastern Carpathian grey alder galleries.

3.8. Statutul de conservare a habitatului

Habitatul este protejat:

În Uniunea Europeană este considerat un habitat prioritar.

- Anexa I - Directiva Habitate, Directiva Consiliului Europei 92/43 EEC referitoare la conservarea habitatelor naturale și a florei și faunei sălbatice adoptată la 21 mai 1992.

În România este considerat un habitat prioritar.

- Anexa 2 - OUG 57/2007 (Legea 49/2011).

3.9. Valoarea conservativă a habitatului

Valoarea conservativă a habitatului de păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu lăptucul oii (*Telekia speciosa*), este foarte mare (Doniță et al., 2005).

4. Metodologia de lucru în teren pentru identificarea habitatului „Păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*”

Studiul de evaluare a habitatului natural „Păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*” din Parcul Natural Munții Maramureșului, a fost efectuat în cadrul proiectului „Asigurarea unui management corespunzător în cadrul Parcului Natural Munții Maramureșului prin conservarea biodiversității, monitorizare, vizitare, informare și conștientizare - PM-PNMM”, SMIS-CSNR 43226.

Identificarea habitatului „Păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*” s-a făcut prin deplasări în teren în perioada 11.05.2015 – 20.08.2015, pe văile alocate proiectului, în perioada de maximă afirmare a speciilor de plante vasculare și la maxima anteză a acestora, pe baza materialului botanic colectat în teren, conservat și determinat ulterior.

Habitatul „Păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*” identificat pe aceste văi din Parcul Natural Munții Maramureșului s-a stabilit conform manualului de interpretare a habitatelor din România (Doniță et al., 2005).

Încadrarea habitatului „Păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*”, în corespondența pentru NATURA 2000 - 91E0* Păduri aluviale de *Alnus glutinosa* și *Fraxinus excelsior* (*Alno-Padion*, *Alnion incanae*, *Salicion albae*) [Alluvial forests with *Alnus glutinosa* and *Fraxinus excelsior* (*Alno-Padion*, *Alnion incanae*, *Salicion albae*)], s-a făcut pe baza fitoceno taxonilor (asociații, alianțe, ordine de vegetație) caracteristici, în conformitate cu manualul de interpretare a habitatelor din România (Doniță et al., 2005), în concordanță cu Directiva Habitate (92/43/CEE) (Manuel d'interpretation des habitats de l'Union Européene).

Structura covorului vegetal a fost abordată, analitic (din punct de vedere al taxonilor) și sintetic (din punct de vedere al comunităților care participă la formarea asociațiilor).

Determinarea asociațiilor s-a făcut prin metoda cuadratelor (Iuliana Florentina Gheorghe, Sorana Topa Ionescu, 2016). Identificarea asociației s-a făcut pe baza speciilor caracteristice, ținând cont de prezența speciilor dominante (Coldea et al. 2015).

Identificarea habitatului s-a făcut prin deplasarea pe văile din parc și prin studiul amenajamentului silvic. În cadrul acestor deplasări s-au identificat parcelele, a fost studiată flora, s-a evaluat starea de conservare, amenințările pentru fiecare parcelă, au fost luate coordonate GPS (longitudine, latitudine), altitudinea, a fost calculată suprafața fiecărei parcelă în GIS cu ajutorul programului ArcCatalog, ArcMap și au fost făcute poze cu fiecare habitat identificat.

Habitatele de „Păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*” identificate au fost suprapuse peste parcelele silvice, în GIS cu ajutorul programului ArcMap, și s-a făcut o analiză între amenajamentul silvic și parcelele identificate pentru a vedea dacă au fost identificate de amenajști și trecute în amenajament, ca parcele cu anin.

Pentru compararea parcelelor de habitate de „Păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*” identificate în urma cercetărilor din teren, parcelele au fost analizate cu situația existentă în amenajamentul silvic, respectiv: compoziția, consistența, vârsta, lucrările propuse în amenajament și tipul de habitat.

5. Descrierea habitatelor de „Păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*” de pe Valea Vaser

1. Valea Vaser – cursul principal

Parcela nr. 1 - Valea Vaser

Amplasare: parcela se află pe partea stângă a văii Vaser la 1 Km amonte de confluența cu Valea Novăț.

Suprafață: 0,94 ha.

Coordonate GPS– Lat. N 47° 44' 34,6"/ Long. E 24° 32' 53,1"

Altitudine – 580 m, expoziție: NV.

Starea de conservare: parcela se află în stadiu de conservare bună.

Specii de plante vasculare identificate: *Alnus incana*, *Alnus incana* juv., *Fagus sylvatica*, *Filipendula ulmaria*, *Matteuccia struthiopteris*, *Telekia speciosa*,

Chaerophyllum hirsutum, *Chaerophyllum aromaticum*, *Impatiens noli-tangere*, *Salvia glutinosa*, *Urtica dioica*, etc.

Telekia speciosa și fluturele *Gonepteryx rhamni*

Impatiens noli-tangere

(Foto: Chiș Vasile Timur)

Amenințări: exploatarea parcelei, împăduriri.

Măsuri de conservare: interzicerea tăierilor.

Amenajamentul silvic: UP VIII Noviscior, 96 C – 0,5 ha, 7AN3FA, consistență 0,3, vârstă 60 ani, Hab. România: Păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*

Cod 4401, N 2000, 91E0 *Alluvial forest with *Alnus glutinosa* and *Fraxinus excelsior* (*Alno-Padion*, *Alnion incanae*, *Salicion albae*).

Parcela identificată se suprapune pesteparcela 96, subparcela 96 C și 96 B. Subparcela 96 C are o suprafață de 0,5 ha cu compoziția 7 AN și 3 FA. Subparcela 96 B nu are în compoziție anin.

Măsură și modificări propuse pentru completarea și modificarea în amenajamentul silvic

Sunt propuse tăieri rase și împădurire care trebuie interzise.

Trebuie remăsurată parcela, există o diferență de 0,44 ha între suprafața identificată de anin și cea existentă în amenajamentul silvic.

Parcela nr. 2 - Valea Vaser

Amplasare: parcela se află pe partea stângă a văii Vaser la confluența cu o vale ce izvorăște din muntele Greabăn. Parcela se află la 1,5 km amonte de confluența cu Valea Novăț.

Suprafață: 0,87 ha.

Coordonate– Lat. N 47° 44' 51,0"/ Long. E 24° 33' 10,4"

Altitudine – 590 m.

Coordonate– Lat. N 47° 44' 55,0"/ Long. E 24° 33' 11,7"

Altitudine – 600 m.

Starea de conservare: parcela se află în stadiu de conservare foarte bună.

Specii de plante vasculare identificate: *Alnus incana*, *Alnus incana* juv., *Acer pseudoplatanus*, *Acer pseudoplatanus* juv., *Fagus sylvatica*, *Sambucus nigra*, *Sambucus racemosa*, *Rubus hirtus*, *Filipendula ulmaria*, *Telekia speciosa*, etc.

Amenințări: tăieri rase, tăieri de igienă și împădurire.

Măsuri de conservare: interzicerea tăierilor.

Amenajamentul silvic:

UP VIII Noviscior, 93 A – 0,3 ha, 9AN1FA, consistență 0,6; vârstă 60 ani, UP VIII, 91 A – 0,4 ha, 9AN1FA, consistență 0,8; vârstă 60 ani, Hab. România Păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*, Cod 4401, N 2000, 91E0
*Alluvial forest with *Alnus glutinosa* and *Fraxinus excelsior* (*Alno-Padion*, *Alnion incanae*, *Salicion albae*).

Măsuri și modificări propuse pentru completarea și modificarea în amenajamentul silvic

Sunt propuse tăieri rase, tăieri de igienă și împădurire care trebuie interzise.

Trebuie măsurate cele două parcele și comasate într-o singură parcelă.

Parcela nr. 3 - Valea Vaser

Amplasare: parcela se află pe partea stângă și dreaptă a văii Vaser aproape de confluența cu valea Șuligu de Jos. Parcela are o lungime de 480 m și lățime de 70 m.

Suprafață: 1,5 ha (1,9 ha dacă includem și valea).

Coordonate– Lat. N 47° 48' 06,7"/ Long. E 24° 40' 22,7"

Altitudine – 750 m.

Coordonate– Lat. N 47° 47' 53,2"/ Long. E 24° 40' 30,3"

Altitudine – 762 m.

Starea de conservare: parcela se află în stadiu de conservare foarte bună.

Specii de plante vasculare identificate: *Alnus incana*, *Alnus incana* juv., *Picea abies*, *Picea abies* juv., *Sambucus racemosa*, *Telekia speciosa*, etc.

Amenințări: tăieri de igienă.

Măsuri de conservare: interzicerea tăierilor.

Amenajamentul silvic: UP II Bardău, 127 D – 0,8 ha, 8AN2FA, consistență 0,8; vârstă 45 ani, Hab. România: Păduri sud-est carpatice de molid (*Picea abies*) cu *Sphagnum* sp. Cod 1210, N 2000, 9410 Acidophilous Picea forests of the montane to alpine levels (*Vaccinio-Piceetea*).

UP II Bardău, 127 C – 1,4 ha, Hab. România - Fără corespondență.

Parcela identificată este inclusă în amenajamentul silvic în subparcela 127 D - 0,5 ha cu compoziție 8 AN 2 MO, subparcela 127 C - 1,4 ha cu compoziție 10 AN, subparcela 100 C, cu compoziție 10 MO și subparcela 92 D cu compoziție 7 MO 3 FA.

Măsuri și modificări propuse pentru completarea și modificarea în amenajamentul silvic

În amenajamentul silvic doar subparcela 127 D, este trecută la compoziție anin alb.

La parcela 127 D, trebuie trecut corect tipul de habitat, respectiv Păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*, Cod 4401, N 2000, 91E0

*Alluvial forest with *Alnus glutinosa* and *Fraxinus excelsior* (*Alno-Padion*, *Alnion incanae*, *Salicion albae*).

Trebuie corectat în amenajamentul silvic la subparcelele 127 C, care este neproductiv cu habitat de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*.

Din parcela 100 C și 99 D care are 10 MO trebuie separat habitatul cu arin.

Sunt propuse tăieri de igienă care trebuie interzise.

Trebuie măsurată parcela de anin identificată și comasată într-o singură parcelă

(Foto: Chiș Vasile Timur)

Parcela nr. 4 - Valea Vaser

Amplasare: parcela se află pe partea stângă și dreaptă a văii Vaser, amonte de confluența cu valea Șuligu de Sus. Parcela are o lungime de 350 m și lățime de 80 m.

Suprafață: 2 ha (2,7 ha dacă includem și valea).

Coordonate– Lat. N 47° 47' 42,7"/ Long. E 24° 41' 08,4"

Altitudine – 770 m.

Coordonate– Lat. N 47° 47' 31,0"/ Long. E 24° 41' 24,7"

Altitudine – 780 m.

Starea de conservare: parcela se află în stadiu de conservare foarte bună.

Specii de plante vasculare identificate: *Alnus incana*, *Alnus incana* juv., *Picea abies*, *Picea abies* juv., *Sambucus racemosa*, *Telekia speciosa*, etc.

Amenințări: tăieri de conservare.

Măsuri de conservare: interzicerea tăierilor.

Amenajamentul silvic: UP III Făina, 33 G – 0,6 ha, 10AN, consistență 0,6; vârstă 35 ani; Hab. România Rariști sud-est carpatice de tinoave de molid (*Picea abies*) și/sau pin silvestru (*Pinus sylvestris*), Cod R4412, N2000 91D0* Bog woodland.

UP VI Miraj, 93 N – 0,8 ha, Hab. România - Fără corespondență.

Parcela identificată este inclusă în amenajamentul silvic în subparcela 33 G - 1,4 ha cu compoziție 10 AN, subparcela 93 N (neproductiv) - 0,8 ha și subparcela 94 C cu compoziție 10 M.

UP IV Miraj, 94C – 5,4 ha, 10MO.

Măsuri și modificări propuse pentru completarea și modificarea în amenajamentul silvic

În amenajamentul silvic este trecut greșit tipul de habitat.

În subparcela 33 G este habitat de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*.

Sunt propuse tăieri de conservare care trebuie interzise.

Trebuie corectat în amenajamentul silvic la subparcelele 93 N, care este neproductiv cu habitat de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*.

Din parcela 94 C care are 10MO trebuie separat habitatul cu arin.

Trebuie măsurată parcela de anin identificată și comasată într-o singură parcelă.

(Foto: Chiș Vasile Timur)

Parcela nr. 5 - Valea Vaser (Făina)

Amplasare: parcela se află pe partea stângă și dreaptă a văii Vaser la confluența cu valea Mihoaia. Parcela se află la 0,5 km aval de stația CFF Făina. Parcela are o lungime de 480 m și lățime de 70 m.

Suprafață: 1,52 ha (2,02 ha dacă includem valea și bazinele piscicole).

Coordonate– Lat. N 47° 47' 29,4" / Long. E 24° 41' 27,5"

Altitudine – 760 m.

Coordonate– Lat. N 47° 47' 16,9" / Long. E 24° 41' 37,0"

Altitudine – 777 m.

Starea de conservare: subparcela 88 C și 93 V se află în stadiu de conservare bună, subparcela 93 D se află în stadiu de conservare slabă.

Specii de plante vasculare identificate: *Alnus incana*, *Alnus incana* juv., *Picea abies*, *Picea abies* juv., etc.

Amenințări: tăieri de igienă.

Extinderea amenajării piscicole, în subparcela 93 D au fost construite bazine piscicole.

Măsuri de conservare: interzicerea tăierilor.

Amenajamentul silvic: UP VI Miraj, 88 C – 0,8 ha, 7AN3MO, consistență 0,7; vârstă 35 ani; UP IV Miraj, 93 D – 0,8 ha, 10AN, consistență 0,7; vârstă 35 ani; Hab. România

Păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*, Cod 4401, N 2000 91E0 *Alluvial forest with *Alnus glutinosa* and *Fraxinus excelsior* (*Alno-Padion*, *Alnion incanae*, *Salicion albae*).

UP IV Miraj, 93 V – 1 ha; Hab. România - Fără corespondență.

Parcela identificată este inclusă în amenajamentul silvic în subparcela 88 C - 0,8 ha cu compoziție 7 AN, 3 MO, subparcela 93 D - 0,8 ha cu compoziție 10 AN, subparcela 93 V – 1 ha neproductiv.

Măsuri și modificări propuse pentru completarea și modificarea în amenajamentul silvic

În amenajamentul silvic doar subparcela 88 C și 93 D sunt trecute ca și habitat de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*.

Sunt propuse tăieri de igienă care trebuie interzise.

Trebuie corectat în amenajamentul silvic la subparcelele 93 V, care este neproductiv cu habitat de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*.

Trebuie măsurată parcela de anin identificată și comasată într-o singură parcelă.

(Foto: Chiș Vasile Timur)

Parcela nr. 6 - Valea Vaser (Miraj)

Amplasare: parcela se află pe partea stângă și dreaptă a văii Vaser aproape de confluența cu valea Miraj. Parcela se află la 0,1 km aval de stația CFF Miraj. Parcela are o lungime de 600 m și lățime de 50 m.

Suprafață: 2,11 ha.

Coordonate– Lat. N 47° 46' 55,2"/ Long. E 24° 43' 34,7"

Altitudine – 800 m.

Coordonate– Lat. N 47° 46' 45,4"/ Long. E 24° 44' 03,2"

Altitudine – 825 m.

Starea de conservare: parcela se află în stadiu de conservare slabă.

Specii de plante vasculare identificate: *Alnus incana*, *Alnus incana* juv., *Picea abies*, *Picea abies* juv., etc.

Amenințări: tăieri progresive (racordare) împădurire, rărituri.

Măsuri de conservare: interzicerea tăierilor.

Amenajamentul silvic: UP VI Miraj, 3 N – 0,9 ha, Hab. România - Fără corespondență.

UP VI Miraj, 3 C – 0,7 ha, 10AN, consistență 0,9; vârstă 25 ani; UP VI Miraj, 65 G – 1,1 ha, 10MO, consistență 0,3; vârstă 85 ani; Hab. România Păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*, Cod 4401, N 2000 91E0 *Alluvial forest with *Alnus glutinosa* and *Fraxinus excelsior* (*Alno-Padion*, *Alnion incanae*, *Salicion albae*).

Parcela identificată este inclusă în amenajamentul silvic în subparcela 3 C - 0,7 ha cu compoziție 10 AN, subparcela 65 G – 1,1 ha cu compoziție 10 MO, subparcela 3 N – 0,9 ha neproductiv.

Măsuri și modificări propuse pentru completarea și modificarea în amenajamentul silvic

În amenajamentul silvic doar subparcela 3 C este trecută ca și habitat de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*.

Trebuie corectat în amenajamentul silvic la subparcelele 3 N, care este neproductiv cu habitat de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*.

În amenajamentul silvic subparcela 65 G, are în compoziție trecut 10 MO (100% molid) dar este anin cu molid. La descrierea habitatului apare habitat de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*, trebuie modificat în amenajamentul silvic doar compoziția.

Trebuie măsurată parcela de anin identificată și comasată într-o singură parcelă.

Sunt propuse tăieri progresive care trebuie interzise.

(Foto: Chiș Vasile Timur)

Parcela nr. 7 - Valea Vaser (Măcârlău)

Amplasare: parcela se află pe partea dreaptă a văii Vaser, amonte de barajul (haitul) de la Măcârlău. Parcela are o lungime de 260 m și lățime de 85 m.

Suprafață: 1,71 ha.

Coordonate– Lat. N 47° 46' 13,2"/ Long. E 24° 45' 17,2"

Altitudine – 860 m.

Coordonate– Lat. N 47° 46' 10,2"/ Long. E 24° 45' 27,4"

Altitudine – 865 m.

Descriere: parcela identificată s-a format pe fostul lac de acumulare a apelor care servea la regularizarea debitului râului, pentru transportul lemnului pe apă (plutărit).

Starea de conservare: parcela se află în stadiu de conservare foarte bună.

Specii de plante vasculare identificate: *Alnus incana*, *Alnus incana* juv., *Picea abies*, *Picea abies* juv., *Sambucus racemosa*, *Rubus idaeus*, *Rubus hirtus*, *Filipendula ulmaria*, *Matteuccia struthiopteris*, *Telekia speciosa*, *Urtica dioica*, *Stachys sylvatica*, *Tussilago farfara*, *Petasites hybridus*, *Athyrium filix-femina*, *Aegopodium podagraria*, *Dryopteris carthusiana*, *Stellaria nemorum*, *Lapsana communis*, *Equisetum arvense*, *Mycelis muralis*, *Doronicum austriacum*, *Carex sylvatica*, etc.

Amenințări: tăieri de rărire.

Măsuri de conservare: interzicerea tăierilor.

Amenajamentul silvic: UP IV Ștevioara, 13 D – 1,2 ha, 10AN, consistență 0,89; vârstă 20 ani; Hab. România Păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa* Cod 4401, N 2000 91E0 *Alluvial forest with *Alnus glutinosa* and *Fraxinus excelsior* (*Alno-Padion*, *Alnion incanae*, *Salicion albae*).

Măsuri și modificări propuse pentru completarea și modificarea în amenajamentul silvic

În amenajament este trecut ca și habitat de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*.

Suprafața identificată de anin este mai mare decât în amenajament.

Trebuie măsurată subparcela și trecut corect suprafața în amenajament.

Sunt propuse tăieri „rărituri” care trebuie interzise.

(Foto: Chiș Vasile Timur)

Parcela nr. 8 - Valea Vaser (Valea Babei)

Amplasare: parcela se află pe partea dreaptă a văii Vaser, aval de stația CFF Valea Babei. Parcela are o lungime de 160 m și lățime de 28 m.

Suprafață: 0,31 ha.

Coordonate– Lat. N 47° 45' 47,5"/ Long. E 24° 45' 56,3"

Altitudine – 885 m.

Coordonate– Lat. N 47° 45' 43,8"/ Long. E 24° 44' 59,8"

Altitudine – 886 m.

Starea de conservare: parcela se află în stadiu de conservare bună.

Specii de plante vasculare identificate: *Alnus incana*, *Alnus incana* juv., etc.

Amenințări: tăieri de rărire.

Măsuri de conservare: interzicerea tăierilor.

Amenajamentul silvic: UP IV Ștevioara, 83 F – 0,5 ha, 10AN, consistență 0,89; vârstă 20 ani; Hab. România Păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa* Cod 4401, N 2000 91E0 *Alluvial forest with *Alnus glutinosa* and *Fraxinus excelsior* (*Alno-Padion*, *Alnion incanae*, *Salicion albae*).

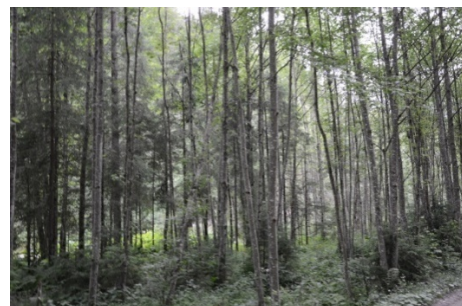
Măsuri și modificări propuse pentru completarea și modificarea în amenajamentul silvic

În amenajament este trecut ca și habitat de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*.

Suprafața identificată este de 0,31 ha și în amenajament de 0,5 ha.

Trebuie măsurată subparcela și trecută corect suprafața.

Sunt propuse tăieri „rărituri” care trebuie interzise.

(Foto: Chiș Vasile Timur)

Parcela nr. 9 - Valea Vaser

Amplasare: parcela se află pe partea stângă și dreaptă a văii Vaser la confluența cu valea Babei. Parcela are o lungime de 600 m și lățime de 3-5 m de o parte și alta a văii.

Suprafață: 0,5 ha (0,99 ha dacă includem și valea).

Coordonate– Lat. N 47° 45' 38,0"/ Long. E 24° 46' 04,6"

Altitudine – 901 m.

Coordonate– Lat. N 47° 45' 34,8"/ Long. E 24° 46' 26,7"

Altitudine – 881 m.

Starea de conservare: parcela se află în stadiu de conservare bună.

Specii de plante vasculare identificate: *Alnus incana*, *Alnus incana* juv., *Picea abies*, *Picea abies* juv., *Sambucus racemosa*, *Rubus idaeus*, *Rubus hirtus*, *Doronicum austriacum*, *Carex sylvatica*, etc.

Amenințări: amenajarea albiei văii, exploatarea parcelei.

Măsuri de conservare: interzicerea tăierilor.

Amenajamentul silvic: UP VI Miraj, 22 A – 15,3 ha, 10MO.

Măsuri și modificări propuse pentru completarea și modificarea în amenajamentul silvic

Parcela este identificată la marginea subparcelei 22 A care are trecut în compoziție doar molid.

Trebuie măsurată porecla de anin identificată și trecută ca subparcelă separată de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciose*.

Trebuie interzise tăierile.

(Foto: Chiș Vasile Timur)

Parcela nr. 10 - Valea Vaser

Amplasare: parcela se află pe partea stângă și dreaptă a văii Vaser la confluența cu valea Babei. Parcela are o lungime de 230 m și lățime de 30 m.

Suprafață: 0,72 ha.

Coordonate– Lat. N 47° 45' 30,7"/ Long. E 24° 46' 33,6"

Altitudine – 923 m.

Coordonate– Lat. N 47° 45' 25,4"/ Long. E 24° 46' 38,5"

Altitudine – 940 m.

Starea de conservare: parcela se află în stadiu de conservare bună.

Specii de plante vasculare identificate: *Alnus incana*, *Alnus incana* juv., *Picea abies*, *Picea abies* juv., *Sambucus racemosa*, *Rubus idaeus*, *Rubus hirtus*, etc.

Amenințări: amenajarea albiei văii, tăieri rase și împăduriri.

Măsuri de conservare: interzicerea tăierilor.

Amenajamentul silvic: UP VI Miraj, 21 C – 0,8 ha, 6AN4MO, consistență 0,5; vârstă 50 ani;

Hab. România Păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*, Cod 4401, N 2000 91E0 *Alluvial forest with *Alnus glutinosa* and *Fraxinus excelsior* (*Alno-Padion*, *Alnion incanae*, *Salicion albae*).

Măsuri și modificări propuse pentru completarea și modificarea în amenajamentul silvic

În amenajamentul silvic subparcele 21 C este trecută ca și habitat de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*.

Sunt propuse tăieri rase, împăduriri care trebuie interzise.

Trebuie măsurată subparcele și trecută corect suprafața.

(Foto: Chiș Vasile Timur)

Parcela nr. 11 - Valea Vaser

Amplasare: parcela se află pe partea stângă și dreaptă a văii Vaser la confluența cu valea Ghidului. Parcela are o lungime de 450 m și lățime de 35 m.

Suprafață: 1,17 ha.

Coordonate– Lat. N 47° 45' 14,9"/ Long. E 24° 46' 47,2"

Altitudine – 912 m.

Coordonate– Lat. N 47° 44' 02,8"/ Long. E 24° 46' 57,0"

Altitudine – 911 m.

Starea de conservare: parcela se află în stadiu de conservare foarte bună.

Specii de plante vasculare identificate: *Alnus incana*, *Alnus incana* juv., *Picea abies*, *Picea abies* juv., *Sambucus racemosa*, *Rubus idaeus*, *Rubus hirtus*, etc.

Amenințări: amenajarea albiciei văii, tăieri rase și împăduriri.

Măsuri de conservare: interzicerea tăierilor.

Amenajamentul silvic: UP VI Miraj, 18 B – 1,1 ha, 9AN1MO, consistență 0,5; vârstă 50 ani;

Hab. România Rariști sud-est carpatice de tinoave de molid (*Picea abies*) și/sau pin silvestru (*Pinus sylvestris*), Cod R4412, N2000 91D0* Bog woodland.

Măsuri și modificări propuse pentru completarea și modificarea în amenajamentul silvic

În amenajamentul silvic este trecut greșit tipul de habitatul.

Trebuie corectat în amenajamentul silvic cu habitat de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*.

Sunt propuse tăieri rase, împăduriri care trebuie interzise.

Trebuie măsurată subparcele și trecută corect suprafața.

(Foto: Chiș Vasile Timur)

Parcela nr. 12 - Valea Vaser

Amplasare: parcela se află pe partea stângă și dreaptă a văii Vaser aproape de confluența cu valea Catarama. Parcela are o lungime de 900 m și lățime de 10 - 20 m.

Suprafață: 2 ha (2,95 ha dacă includem și valea).

Coordonate– Lat. N 47° 44' 44,4"/ Long. E 24° 47' 21,7"

Altitudine – 970 m.

Coordonate– Lat. N 47° 44' 42,0"/ Long. E 24° 48' 04,0"

Altitudine – 1000 m.

Starea de conservare: parcela se află în stadiu de conservare foarte bună.

Specii de plante vasculare identificate: *Alnus incana*, *Alnus incana* juv., *Acer pseudoplatanus*, *Acer pseudoplatanus* juv., *Picea abies*, *Picea abies* juv., *Sambucus nigra*, *Sambucus racemosa*, *Rubus idaeus*, *Rubus hirtus*, *Filipendula ulmaria*, *Matteuccia struthiopteris*, *Telekia speciosa*, *Chaerophyllum hirsutum*, *Chaerophyllum aromaticum*, *Impatiens noli-tangere*, *Ranunculus repens*, *Cirsium oleraceum*, *Geranium phaeum*, *Stellaria nemorum*, *Salvia glutinosa*, *Ranunculus lanuginosus*, *Anthriscus sylvestris*, *Carduus personata*, *Eupatorium cannabinum*, *Silene dioica*, *Milium effusum*, *Lamium maculatum*, *Dactylis polygama*, *Urtica dioica*, *Stachys sylvatica*, *Tussilago farfara*, *Petasites hybridus*, *Athyrium filix-femina*, *Aegopodium podagraria*, *Dryopteris carthusiana*, *Lycopus europaeus*, *Trifolium repens*, *Stellaria nemorum*, *Lapsana communis*, *Equisetum arvense*, *Mycelis muralis*, *Doronicum austriacum*, *Carex sylvatica*, etc.

Amenințări: amenajarea albiei văii, tăieri „rărituri”.

Măsuri de conservare: interzicerea tăierilor.

Amenajamentul silvic: UP V Coman, 2 D – 1,4 ha, 2AN8MO, consistență 0,8; vârstă 30 ani; UP V Coman, 2 C – 0,7 ha, 2AN8MO, consistență 0,8; vârstă 25 ani; Hab. România Păduri sud-est carpatice de molid (*Picea abies*) cu *Oxalis acetosella*, Cod R4205, N2000 9410 Acidophilous *Picea* forests of the montane to alpine levels (*Vaccinio-Piceetea*), Cod R4205

UP V Coman, 8 V – 0,8 ha, Hab. România - Fără corespondență.

Parcela identificată este inclusă în amenajamentul silvic în subparcele 2 D – 1,4 ha cu compoziție 8 MO 2 AN, subparcele 2 C – 0,7 ha cu compoziție 8 MO 2 AN, subparcele 8 V – neproductiv și la marginea subparcele 2 A, 3 A, 8 A și a parcelor 7, 114, 115.

Măsuri și modificări propuse pentru completarea și modificarea în amenajamentul silvic

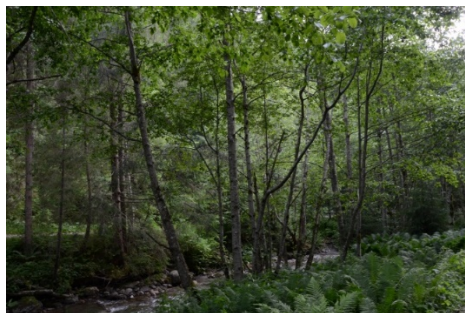
În amenajamentul silvic este trecut greșit habitatul și compoziția.

Trebuie corectat în amenajamentul silvic la subparcelele 2D, 2C și 8 V cu habitat de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*.

Sunt propuse tăieri rărituri care trebuie interzise.

Din parcela 2 A care are 10MO trebuie separat habitatul cu arin.

Trebuie măsurată parcela de anin identificată și comasată într-o singură parcelă.

(Foto: Chiș Vasile Timur)

Parcela nr. 13 - Valea Vaser

Amplasare: parcela se află pe partea stângă și dreaptă a văii Vaser aproape de confluența cu valea Catarama. Parcela are o lungime de 900 m și lățime de 3 - 15 m.

Suprafață: 0,73 ha.

Coordonate– Lat. N 47° 44' 35,8"/ Long. E 24° 49' 25,0"

Altitudine – 1041 m.

Coordonate– Lat. N 47° 44' 34,1"/ Long. E 24° 49' 43,6"

Altitudine – 1064 m.

Starea de conservare: parcela se află în stadiu de conservare bună.

Specii de plante vasculare identificate: *Alnus incana*, *Alnus incana* juv., *Picea abies*, *Picea abies* juv., etc.

Amenințări: amenajarea albiei văii, tăieri de igienă.

Măsuri de conservare: interzicerea tăierilor.

Amenajamentul silvic: UP V Coman, 35 C – 1,1 ha, 10AN, consistență 0,69; vârstă 25 ani; Hab. România Păduri sud-est carpatice de molid (*Picea abies*) și brad (*Abies alba*) cu *Hieracium rotundatum*, Cod R4206, N2000 9410 Acidophilous Picea forests of the montane to alpine levels (*Vaccinio-Piceetea*).

Parcela identificată este inclusă în amenajamentul silvic în subparcele 35 C – 1,1 ha cu compoziție 10 AN și la marginea subparcele 86 A, 35 A, 86 N1 (neproductiv).

Măsuri și modificări propuse pentru completarea și modificarea în amenajamentul silvic

În amenajamentul silvic este trecut greșit habitatul.

Trebuie corectat în amenajamentul silvic la subparcelele 35 C cu habitat de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*.

Sunt propuse tăieri de igienă care trebuie interzise.

(Foto: Chiș Vasile Timur)

Parcela nr. 14 - Valea Vaser (capăt linie CFF)

Amplasare: parcela se află pe partea stângă și dreaptă a văii Vaser la capătul liniei CFF. Parcela are o lungime de 700 m și lățime de 3 - 25 m.

Suprafață: 0.8 ha (1,23 ha dacă includem și valea).

Coordonate– Lat. N 47° 44' 24,8"/ Long. E 24° 50' 03,9"

Altitudine – 1058 m.

Coordonate– Lat. N 47° 44' 15,6"/ Long. E 24° 50' 38,9"

Altitudine – 1084 m.

Starea de conservare: parcela se află în stadiu de conservare bună.

Specii de plante vasculare identificate: *Alnus incana*, *Alnus incana* juv., *Acer pseudoplatanus*, *Acer pseudoplatanus* juv., *Picea abies*, *Picea abies* juv., etc.

Amenințări: amenajarea albiei văii, tăieri de igienă.

Măsuri de conservare: interzicerea tăierilor.

Amenajamentul silvic: UP V Coman, 39 C – 0,9 ha; Hab. România - Fără corespondență

Parcela identificată este inclusă în amenajamentul silvic în subparcela 39 C – 0,9 ha și la marginea subparcele 38 și 69 care au în compoziție 10MO.

Măsuri și modificări propuse pentru completarea și modificarea în amenajamentul silvic

În amenajamentul silvic este trecut greșit habitatul.

Trebuie corectat în amenajamentul silvic la subparcelele 39 C cu habitat de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*.

Din parcela 38 și 69 care are în compoziție 10MO trebuie separat habitatul cu arin.

Trebuie măsurată parcela de anin identificată și comasată într-o singură parcelă.

(Foto: Chiș Vasile Timur)

Valea Novăț – afluent al văii Vaser

Parcela nr. 1 - Valea Novăț

Amplasare: parcela se află pe partea stângă și dreaptă a văii Novăț, în poiana Novăț. Parcela are o lungime de 1700 m și lățime de 140 m.

Suprafață: 15, 23 ha (18,23 ha cu valea inclusă).

Coordonate– Lat. N 47° 43' 44,4"/ Long. E 24° 33' 51,5"

Altitudine – 620 m.

Coordonate– Lat. N 47° 43' 06,2"/ Long. E 24° 34' 48,3"

Altitudine – 632 m.

Starea de conservare: parcela se află în stadiu de conservare slabă, este afectată de exploatare și de amenajarea piscicolă.

Specii de plante vasculare identificate: *Alnus incana*, *Alnus incana* juv., *Picea abies* juv., *Salix caprea*, *Salix* sp., *Rubus idaeus*, *Ranunculus repens*, *Equisetum arvense*, *Trifolium repens*, *Carex sylvatica*, *Geranium robertianum*, *Athyrium filix-femina*, *Impatiens noli-tangere*, *Mentha longifolia*, *Carex remota*, *Urtica dioica*, *Salvia glutinosa*, *Dryopteris filix-mas*, *Rumex obtusifolius*, *Equisetum maximum* etc.

Amenințări: tăieri de igienă și completări, amenajarea piscicolă, amenajarea albiei văii.

Măsurile de conservare: interzicerea tăierilor arborilor, interzicerea defrișării arinilor și interzicerea amenajării de bazine piscicole.

Amenajamentul silvic:

Subparcela 10 D

Descriere subparcelă: suprafața 1,4 ha.

Caracteristici: o parte din subparcelă a fost defrișată și s-a construit o păstrăvărie.

(Foto: Chiș Vasile Timur)

Subparcela 43 D

Descriere subparcelă: suprafața 0,8 ha.

Caracteristici: subparcela se află între pâraul Novăț și drumul forestier.

Coordonate - Lat. N 47° 43' 22,72"/ Long. E 24° 34' 33,20"

Altitudine – 644 m.

Subparcela 44 A

Descriere subparcelă: suprafața 0,4 ha.

Subparcela 104 A

Descriere subparcelă: suprafața 7,1 ha.

Caracteristici: parcela este situată pe teren orizontal, ± plan, în lunca lărgită a pâraului Novăț.

Habitatul 91E0* a fost plantat cu molid (*Picea abies*), din care o parte a fost tăiat iar restul este slab dezvoltat.

Vegetația erbacee aparține din punct de vedere fitosociologic as. *Scirpetum silvatici*.

(Foto: Chiș Vasile Timur)

Parcela 108

Descriere parcelă: suprafața 1,4 ha.

Coordonate - Lat. N 47° 43' 42,71"/ Long. E 24° 33' 58,61"

Altitudine – 651 m.

Subparcela 107 A

Descriere subparcelă: suprafața 2,5 ha.

Caracteristici: subparcela este situată pe teren orizontal, ± plan, în lunca lărgită a pârâului Novăț. În subparcela se afla 2 habitate naturale.

Habitatul natural 91E0*

Păduri aluviale de *Alnus glutinosa* și *Fraxinus excelsior* (*Alno-Padion*, *Alnion incanae*, *Salicion albae*) [Alluvial forests with *Alnus glutinosa* and *Fraxinus excelsior* (*Alno-Padion*, *Alnion incanae*, *Salicion albae*)].

Habitatul natural 91V0.

Păduri dacice de fag (*Symphyto-Fagion*) [Dacian Beech forests (*Symphyto-Fagion*)].

Propunere: subparcela trebuie parcelată pentru a separa cele 2 tipuri de habitate naturale.

În amenajamentul silvic subparcelele 10 D, 43 D, 44A și 108 A sunt trecute ca și habitat de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*.

Măsuri și modificări propuse pentru completarea și modificarea în amenajamentul silvic

În amenajamentul silvic este trecut greșit habitatul la subparcela 104 A și 107 A.

Trebuie corectat în amenajamentul silvic, la subparcela 104 A și 107 A cu habitat de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*, și modificată compoziția.

La parcela 107 A trebuie separat habitatul de arin și trecut la parcela de arin care a fost identificată.

Trebuie măsurată parcela de anin identificată și comasată într-o singură parcelă.

Sunt propuse tăieri de igienă și completări care trebuie interzise.

Interzicerea extinderii amenajării piscicole în zona habitatului.

În subparcela 104 A s-a exploatat anini și au fost făcute plantări cu molid, care trebuie interzise.

(Foto: Chiș Vasile Timur)

Parcela nr. 2 - Valea Novăț

Amplasare: parcela se află pe partea dreaptă și stângă a văii Novăț. Parcela are o lungime de 230 m și lățime de 50 m.

Suprafață: 1,3 ha.

Coordonate– Lat. N 47° 42' 48,08"/ Long. E 24° 35' 11,73"

Altitudine – 681 m.

Coordonate– Lat. N 47° 42' 43,9"/ Long. E 24° 35' 20,1"

Starea de conservare: parcela se află în stadiu de conservare foarte bună.

Specii de plante vasculare identificate: *Alnus incana*, *Alnus incana* juv., *Picea abies*, *Salix triandra*, *Telekia speciosa*, *Matteuccia struthiopteris*, *Symphytum officinale*, *Cerastium sylvaticum*, *Cruciata laevipes*, *Myosotis scorpioides*, *Hieracium racemosus*, *Hieracium aurantiacum*, *Scirpus sylvaticus* etc.

Amenințări: tăieri de igienă.

Măsuri de conservare: interzicerea tăierilor.

Amenajamentul silvic: UP VIII Dreapta Novăț, 46 D – 1,7 ha, 10AN, consistență 0,4; vârstă 45 ani; UP VIII Dreapta Novăț, 100 B – 0,3 ha, 10AN, consistență 0,5; vârstă 30 ani; Hab. România Păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*, Cod 4401, N 2000 91E0 *Alluvial forest with *Alnus glutinosa* and *Fraxinus excelsior* (*Alno-Padion*, *Alnion incanae*, *Salicion albae*).

Parcela identificată este inclusă în amenajamentul silvic în subparcela 46 D – 1,7 ha cu compoziție 10 AN, 46 C1 – 0,1 ha cu compoziție AN și 100 B – 0,3 ha cu compoziție 10 AN.

Măsuri și modificări propuse pentru completarea și modificarea în amenajamentul silvic

În amenajament subparcelele sunt trecute ca și habitat de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*.

Sunt propuse tăieri de igienă care trebuie interzise.

Trebuie măsurată parcela, există o diferență de 0,7 ha între suprafața din amenajament și suprafața identificată.

Parcela de anin identificată trebuie comasată într-o singură parcelă.

(Foto: Chiș Vasile Timur)

Parcela nr. 3 - Valea Novăț

Amplasare: parcela se află pe partea dreaptă și stângă a văii Novăț la confluența cu valea Betigii. Parcela are o lungime de 580 m și lățime de 50 m.

Suprafață: 1,87 ha.

Altitudine – 714 m.

Coordonate– Lat. N 47° 42' 47,6"/ Long. E 24° 36' 36,7"

Altitudine – 715 m.

Coordonate– Lat. N 47° 43' 00,8"/ Long. E 24° 36' 57,3"

Starea de conservare: parcela se află în stadiu de conservare bună.

Specii de plante vasculare identificate: *Alnus incana*, *Alnus incana* juv., *Picea abies*, *Salix* sp. etc.

Amenințări: tăieri de igienă.

Măsuri de conservare: interzicerea tăierilor.

Amenajamentul silvic: UP VIII Dreapta Novăț, 53 F – 1,3 ha, 10AN, consistență 0,8; vârstă 30 ani; Hab. România Păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*

Cod 4401, N 2000 91E0 *Alluvial forest with *Alnus glutinosa* and *Fraxinus excelsior* (*Alno-Padion*, *Alnion incanae*, *Salicion albae*).

Parcela identificată este inclusă în amenajamentul silvic în subparcela 53 E – 1,3 ha cu compoziție 10 AN și subparcela 53 B care are în compoziție 5BR3MO2FA.

Măsuri și modificări propuse pentru completarea și modificarea în amenajamentul silvic

În amenajamentul silvic subparcela 53 E este trecută ca și habitat de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*.

Sunt propuse tăieri de igienă care trebuie interzise.

Din parcela 53 B care are în compoziție 5BR3MO2FA trebuie separat habitatul cu arin.

Trebuie măsurată parcela de anin identificată și comasată într-o singură parcelă.

(Foto: Chiș Vasile Timur)

Parcela 4 - Afluent Valea Greabăn

Amplasare: parcela se află pe partea dreaptă și stângă a văii Greabăn. Parcela are o lungime de 900 m și lățime de 5 - 10 m.

Suprafață: 2 ha (2,77 ha în suprafață este inclus drumul și valea).

Coordonate– Lat. N 47° 43' 49,59"/ Long. E 24° 35' 08,47"

Altitudine – 701 m.

Coordonate– Lat. N 47° 43' 44,58"/ Long. E 24° 34' 58,62"

Coordonate-Lat. N 47° 43' 38,32"/ Long. E 24° 34' 48,68"

Starea de conservare: parcela se află în stadiu de conservare bună.

Specii de plante vasculare identificate: *Alnus incana*, *Alnus incana* juv., *Picea abies* juv., *Sambucus racemosa*, *Rubus idaeus*, *Rubus hirtus*, *Rosa pendulina*, *Telekia speciosa*, *Chaerophyllum hirsutum*, *Chaerophyllum aromaticum*, *Impatiens noli-tangere*, *Ranunculus repens*, *Cirsium oleraceum*, *Geranium phaeum*, *Stellaria nemorum*, *Salvia glutinosa*, *Ranunculus lanuginosus*, *Anthriscus sylvestris*, *Carduus personata*, *Eupatorium cannabinum*, *Silene dioica*, *Milium effusum*, *Lamium maculatum*, *Dactylis polygama*, *Urtica dioica*, *Stachys sylvatica*, *Tussilago farfara*,

Petasites hybridus, *Athyrium filix-femina*, *Aegopodium podagraria*, *Dryopteris carthusiana*, *Lycopus europaeus*, *Trifolium repens*, *Stellaria nemorum*, *Lapsana communis*, *Equisetum arvense*, *Mycelis muralis*, *Doronicum austriacum*, *Carex sylvatica*, *Veratrum album* subsp. *album*, *Veratrum album* ssp. *Lobelianum*, *Glyceria notata*, *Caltha palustris* subsp. *laeta*, *Symphytum cordatum* etc.

Amenințări: exploatarea din zonă.

Măsuri de conservare: interzicerea tăierilor.

Amenajamentul silvic: UP VIII Dreapta Novăț, 11 D – 0,3 ha, 10AN, consistență 0,7; Hab. România Păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*, Cod 4401

N 2000 91E0 *Alluvial forest with *Alnus glutinosa* and *Fraxinus excelsior* (*Alno-Padion*, *Alnion incanae*, *Salicion albae*).

UP VIII Dreapta Novăț, 11 V – 1,3 ha; Hab. România - Fără corespondență

Parcela identificată este inclusă în amenajamentul silvic în subparcela 11 D – 0,3 ha cu compoziție AN, 11 V – 0,3 ha neproductiv și la marginea parcelelor 11 A, 40 A și parcela 42, care au în componență 4MO3FA2PAM1FR.

Măsuri și modificări propuse pentru completarea și modificarea în amenajamentul silvic

În amenajamentul silvic parcela 11 D este trecută ca și habitat de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*.

În parcela 11V care este neproductiv este habitat de anin, trebuie corectat în amenajament.

Din parcela 11A, 42 și 40A care are în compoziție 4MO3FA2PAM1FR trebuie separat habitatul cu anin.

Trebuie măsurată parcela de anin identificată și comasată într-o singură parcelă.

Trebuie interzise tăierile.

Carduus personata *Veratrum album* ssp. *lobelianum*

Rosa penduliina

(Foto: Chiș Vasile Timur)

Valea Novicior – afluent al văii Vaser

Parcela - Valea Săcel

Amplasare: parcela se află pe partea dreaptă și stângă a văii Săcel. Parcela are o lungime de 600 m și lățime de 5 - 10 m.

Suprafață: 0,92 ha (1,92 ha în suprafață este inclusă și valea).

Coordonate– Lat. N 47° 44' 56,7"/ Long. E 24° 37' 06,3"

Altitudine – 800 m.

Coordonate– Lat. N 47° 44' 47,4"/ Long. E 24° 37' 25,6"

Altitudine – 820 m.

Starea de conservare: parcela se află în stadiu de conservare foarte bună.

Specii de plante vasculare identificate: *Alnus incana*, *Alnus incana* juv., *Picea abies*, *Picea abies* juv., *Telekia speciosa*, etc.

Amenințări: exploatarea parcelei.

Măsuri de conservare: interzicerea tăierilor.

Amenajamentul silvic: UP VII Novicior, 57 V – 0,6 ha; Hab. România -Fără corespondență

Măsuri și modificări propuse pentru completarea și modificarea în amenajamentul silvic

În parcela 57 V care este trecut neproductiv este habitat de anin, trebuie corectat în amenajament.

Trebuie interzise tăierile.

(Foto: Chiș Vasile Timur)

Parcela nr. 1 - Valea Novicior

Amplasare: parcela se află pe partea dreaptă și stângă a văii Novicior. Parcela are o lungime de 900 m și lățime de 50 m.

Suprafață: 3,78 ha.

Coordonate– Lat. N 47° 44' 59,1"/ Long. E 24° 37' 04,8"

Altitudine – 812 m.

Coordonate– Lat. N 47° 44' 59,4"/ Long. E 24° 37' 45,0"

Altitudine – 822 m.

Starea de conservare: parcela se află în stadiu de conservare foarte bună.

Specii de plante vasculare identificate: *Alnus incana*, *Alnus incana* juv., *Picea abies*, *Picea abies* juv., etc.

Amenințări: tăieri de igienă și completări.

Măsuri de conservare: interzicerea tăierilor.

Amenajamentul silvic: UP VII Noviscior, 56 D – 0,3 ha, 10AN, consistență 0,8; vârstă 30 ani; Hab. România Păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*, Cod 4401, N 2000 91E0 *Alluvial forest with *Alnus glutinosa* and *Fraxinus excelsior* (*Alno-Padion*, *Alnion incanae*, *Salicion albae*).

UP VII Noviscior, 8 V1 – 0,6 ha; Hab. România - Fără corespondență.

UP VII Noviscior, 8 E – 0,9 ha, 7MO3AN, consistență 0,5; vârstă 40 ani; Hab. România Păduri sud-est carpatice de molid (*Picea abies*) cu *Leucanthemum waldsteinii*, Cod R4209.

Parcela identificată este inclusă în amenajamentul silvic în subparcele 56 D – 0,3 ha cu compoziție 10 AN, 8 V1 – 0,6 ha, 8 E – 0,9 ha cu compoziție 3AN7MO și subparcele 56 A.

Măsuri și modificări propuse pentru completarea și modificarea în amenajamentul silvic

În amenajamentul silvic parcela 56 D este trecută ca și habitat de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*.

În parcela 8 V1 care este trecut neproductiv este habitat de anin, trebuie corectat în amenajament.

Parcela 8 E trebuie trecută ca și habitat de anin.

Din parcela 56 A care are în compoziție 10MO trebuie separat habitatul cu arin.

Trebuie măsurată parcela de anin identificată și comasată într-o singură parcelă.

Sunt propuse tăieri de igienă și completări care trebuie interzise.

(Foto: Chiș Vasile Timur)

Parcela nr. 2 - Valea Novicior

Amplasare: parcela se află pe partea dreaptă și stângă a văii Novicior. Parcela are o lungime de 320 m și lățime de 35 m.

Suprafață: 1,09 ha.

Coordonate– Lat. N 47° 45' 13,2"/ Long. E 24° 38' 04,8"

Altitudine – 845 m.

Coordonate– Lat. N 47° 45' 19,9"/ Long. E 24° 38' 17,9"

Altitudine – 845 m.

Starea de conservare: parcela se află în stadiu de conservare bună.

Specii de plante vasculare identificate: *Alnus incana*, *Alnus incana* juv., *Picea abies*, *Picea abies* juv., etc.

Amenințări: tăieri progresive (racordare) și împăduriri.

Măsuri de conservare: interzicerea tăierilor.

Amenajamentul silvic: UP VII Noviscior, 11 E – 0,9 ha, 8MO2AN, consistență 0,4; vârstă 90 ani; Hab. România Păduri sud-est carpatice de molid (*Picea abies*) cu *Leucanthemum waldsteinii*, Cod R4209.

UP VII Noviscior, 12 C1 – 0,7 ha; Hab. România - Fără corespondență.

UP VII Noviscior, 12 C2 – 0,8 ha; Hab. România - Fără corespondență.

Parcela identificată este inclusă în amenajamentul silvic în subparcela 11 E - 1 ha cu compoziție 2 AN8MO, subparcela 12 C1 - 0,1 ha cu compoziție AN, subparcela 12 C2 - 0,8 ha cu compoziție AN.

Măsuri și modificări propuse pentru completarea și modificarea în amenajamentul silvic

În parcela 12 C1 și 12 C2 care este trecut neproductiv, este habitat de anin, trebuie corectat în amenajament.

Parcela 11 E trebuie trecută ca și habitat de anin.

Trebuie măsurată parcela de anin identificată și comasată într-o singură parcelă.

Sunt propuse tăieri progresive (racordare) și împăduriri care trebuie interzise.

(Foto: Chiș Vasile Timur)

Parcela nr. 3 - Valea Novicior

Amplasare: parcela se află pe partea dreaptă și stângă a văii Noviscior. Parcela are o lungime de 600 m și lățime de 35 m.

Suprafață: 1,5 ha (2,06 ha în suprafață este inclusă și valea).

Coordonate– Lat. N 47° 45' 20,3" / Long. E 24° 38' 29,9"

Altitudine – 844 m.

Coordonate– Lat. N 47° 45' 27,2" / Long. E 24° 38' 51,7"

Altitudine – 870 m.

Starea de conservare: parcela se află în stadiu de conservare foarte bună.

Specii de plante vasculare identificate: *Alnus incana*, *Alnus incana* juv., *Picea abies*, *Picea abies* juv., *Sambucus racemosa*, *Rubus idaeus*, *Rubus hirtus*, *Filipendula ulmaria*, *Telekia speciosa*, etc.

Amenințări: tăieri „rărituri”.

Măsuri de conservare: interzicerea tăierilor.

Amenajamentul silvic: UP VII Noviscior, 20 C – 1,3 ha, 6AN4MO, consistență 0,8; vârstă 30 ani; Hab. România Păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*, Cod 4401, N 2000 91E0 *Alluvial forest with *Alnus glutinosa* and *Fraxinus excelsior* (*Alno-Padion*, *Alnion incanae*, *Salicion albae*).

Parcela identificată este inclusă în amenajamentul silvic în subparcela 20 C - 1,3 ha cu compoziție 6AN4MO, subparcela 52 și subparcela 53 A care au în componență 5BR3FA2MO.

Măsuri și modificări propuse pentru completarea și modificarea în amenajamentul silvic

În amenajamentul silvic subparcela 20 C este trecută ca și habitat de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*.

Din parcela 53A și 52 care are în compoziție 5BR3FA2MO trebuie separat habitatul cu arin

Trebuie măsurată parcela de arin identificată și comasată într-o singură parcelă.

Sunt propuse tăieri „rărituri” care trebuie interzise.

(Foto: Chiș Vasile Timur)

Valea Miraj – afluent al văii Vaser

Parcela - Valea Miraj

Amplasare: parcela se află pe partea stângă și dreaptă a văii Miraj la 1,5 km de confluența cu valea Vaser. Parcela are o lungime de 330 m și lățime de 120 m.

Subparcela 56 B se afla pe o panta înclinată cu multe izvoare.

Suprafață: 2,31 ha.

Coordonate– Lat. N 47° 46' 03,2"/ Long. E 24° 43' 35,4"

Altitudine – 970 m.

Coordonate– Lat. N 47° 45' 56,6"/ Long. E 24° 43' 36,7"

Altitudine – 1011 m.

Starea de conservare: parcela se află în stadiu de conservare foarte bună.

Specii de plante vasculare identificate: *Alnus incana*, *Alnus incana* juv., *Acer pseudoplatanus*, *Acer pseudoplatanus* juv., *Picea abies*, *Picea abies* juv., *Sambucus nigra*, *Sambucus racemosa*, *Rubus idaeus*, *Rubus hirtus*, *Filipendula ulmaria*, *Matteuccia struthiopteris*, *Telekia speciosa*, *Chaerophyllum hirsutum*, *Chaerophyllum aromaticum*, *Impatiens noli-tangere*, *Ranunculus repens*, *Cirsium oleraceum*, *Geranium phaeum*, *Stellaria nemorum*, *Salvia glutinosa*, *Ranunculus lanuginosus*, *Anthriscus sylvestris*, *Carduus personata*, *Eupatorium cannabinum*, *Silene dioica*, *Milium effusum*, *Lamium maculatum*, *Dactylis polygama*, *Urtica dioica*, *Stachys sylvatica*, *Tussilago farfara*, *Petasites hybridus*, *Athyrium filix-femina*, *Aegopodium podagraria*, *Dryopteris carthusiana*, *Lycopus europaeus*, *Trifolium repens*, *Stellaria nemorum*, *Lapsana communis*, *Equisetum arvense*, *Mycelis muralis*, *Doronicum austriacum*, *Carex sylvatica*, etc.

Amenințări: tăieri de igienă, tăieri rase și împăduriri.

Măsuri de conservare: interzicerea tăierilor.

Amenajamentul silvic: UP VI Miraj, 56 B – 1,7 ha, 6AN4MO, consistență 0,6; vârstă 70 ani;

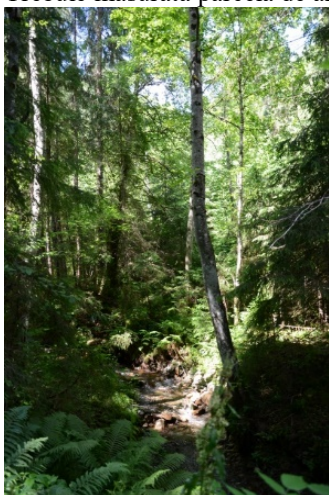
UP VI Miraj, 60 C – 0,3 ha, 6AN4MO, consistență 0,3; vârstă 50 ani; Hab. România Rariști sud-est carpatice de tinoave de molid (*Picea abies*) și/sau pin silvestru (*Pinus sylvestris*), Cod R4412, N2000 91D0* Bog woodland.

Măsuri și modificări propuse pentru completarea și modificarea în amenajamentul silvic

În amenajamentului silvic este trecut greșit habitatul la subparcele 56 B și 60 C. Trebuie corectat în amenajamentul silvic cu habitat de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*.

Sunt propuse tăieri de igienă, tăieri rase și împăduriri care trebuie interzise.

Trebuie măsurată parcela de anin identificată și comasată într-o singură parcelă.

(Foto: Chiș Vasile Timur)

Valea Catarama

Parcela - Valea Catarama

Amplasare: parcela se află pe partea dreaptă și stângă a văii Catarama. Parcela are o lungime de 570 m și lățime de 2-3 m. În această parcelă sunt și două mici suprafețe care se află pe o pantă înclinată.

Suprafață: 0,61 ha (1,11 ha în suprafață este inclusă și valea).

Coordonate– Lat. N 47° 44' 27,5"/ Long. E 24° 48' 01,1"

Altitudine – 1050 m.

Coordonate– Lat. N 47° 44' 21,37"/ Long. E 24° 48' 00,2"

Altitudine – 1042 m.

Coordonate– Lat. N 47° 44' 15,15"/ Long. E 24° 47' 57,12"

Altitudine – 1112 m.

Coordonate– Lat. N 47° 44' 08,7"/ Long. E 24° 47' 55,2"

Altitudine – 1154 m.

Starea de conservare: parcela se află în stadiu de conservare foarte bună.

Specii de plante vasculare identificate: *Alnus incana*, *Alnus incana* juv., *Acer pseudoplatanus*, *Acer pseudoplatanus* juv., *Picea abies*, *Picea abies* juv., etc.

Amenințări: exploatarea parcelei.

Măsuri de conservare: interzicerea tăierilor.

Amenajamentul silvic: UP V Coman, 93 A – 14,5 ha, 4MO.

Măsuri și modificări propuse pentru completarea și modificarea în amenajamentul silvic

Din parcela 93 A care are în compoziție 10MO trebuie separat habitatul cu arin.

Trebuie măsurată parcela de anin identificată și comasată într-o singură parcelă.

Trebuie interzise tăierile.

(Foto: Chiș Vasile Timur)

Valea Lostun

Parcela nr. 1 - Valea Lostun

Amplasare: parcela se află pe partea dreaptă și stângă a văii Lostun. Parcela are o lungime de 670 m și lățime de 20 – 80 m. Subparcela - 119 B se află pe o pantă înclinată.

Suprafață: 1,7 ha (2,15 ha - în suprafață este inclusă și valea).

Coordonate– Lat. N 47° 47' 55,7"/ Long. E 24° 43' 53,5"

Altitudine – 880 m.

Coordonate– Lat. N 47° 47' 45,5"/ Long. E 24° 44' 21,1"

Altitudine – 933 m.

Starea de conservare: parcela se află în stadiu de conservare foarte bună.

Specii de plante vasculare identificate: *Alnus incana*, *Alnus incana* juv., *Acer pseudoplatanus*, *Acer pseudoplatanus* juv., *Picea abies*, *Picea abies* juv., etc.

Amenințări: tăieri de igienă.

Măsuri de conservare: interzicerea tăierilor.

Amenajamentul silvic: UP III Făina, 119 F – 0,4 ha, 10AN, consistență 0,69; vârstă 35 ani; Hab. România Rariști sud-est carpatice de tinoave de molid (*Picea abies*) și/sau pin silvestru (*Pinus sylvestris*), Cod R4412, N2000 91D0* Bog woodland.

UP III Făina, 119 B – 0,8 ha, 10MO.

UP III Făina, 119 C – 36,8 ha, 10MO.

Măsuri și modificări propuse pentru completarea și modificarea în amenajamentul silvic

În amenajamentului silvic este trecut greșit habitatul la subparcela 119 F care are în compoziție 10AN.

Parcela 119 B este 100% arin nu molid. Trebuie corectat în amenajamentul silvic cu habitat de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*.

Din parcela 119 C care are în compoziție 10MO trebuie separat habitatul cu arin

Sunt propuse tăieri igienă care trebuie interzise.

Trebuie măsurată parcela de anin identificată și comasată într-o singură parcelă.

(Foto: Chiș Vasile Timur)

Parcela nr. 2 - Valea Lostun

Amplasare: parcela se află pe partea dreaptă și stângă a văii Lostun. Parcela are o lungime de 650 m și lățime de 20 - 70 m.

Suprafață: 2,00 ha.

Coordonate– Lat. N 47° 47' 55,6"/ Long. E 24° 44' 46,8"

Altitudine – 1017 m.

Coordonate– Lat. N 47° 48' 06,6"/ Long. E 24° 45' 12,9"

Altitudine – 1044 m.

Starea de conservare: parcela se află în stadiu de conservare bună.

Specii de plante vasculare identificate: *Alnus incana*, *Alnus incana* juv., etc.

Amenințări: tăieri de igienă.

Măsuri de conservare: interzicerea tăierilor.

Amenajamentul silvic: UP III Făina, 117 B – 1,7 ha, 10AN, consistență 0,69; vârstă 35 ani;

UP III Făina, 113 B – 0,8 ha, 10AN, consistență 0,69; vârstă 35 ani; Hab. România Rariști sud-est carpatice de tinoave de molid (*Picea abies*) și/sau pin silvestru (*Pinus sylvestris*), Cod R4412, N2000 91D0* Bog woodland.

Măsuri și modificări propuse pentru completarea și modificarea în amenajamentul silvic

În amenajamentul silvic este trecut greșit habitatul la subparcela 117 B și 113 B.

Trebuie corectat în amenajamentul silvic cu habitat de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*.

Sunt propuse tăieri igienă care trebuie interzise.

Trebuie măsurată parcela de anin identificată și comasată într-o singură parcelă.

(Foto: Chiș Vasile Timur)

Parcela nr. 3 - Valea Lostun

Amplasare: parcela se află pe partea dreaptă și stângă a văii Lostun la confluență cu Pârâul Dealului. Parcela are o lungime de 650 m și lățime de 20 - 70 m.

Suprafață: 0,75 ha (1,08 ha - în suprafață este inclusă și valea).

Coordonate– Lat. N 47° 48' 18,4"/ Long. E 24° 45' 28,5"

Altitudine – 1003 m.

Coordonate– Lat. N 47° 48' 25,0"/ Long. E 24° 45' 35,1"

Altitudine – 1014 m.

Starea de conservare: parcela se află în stadiu de conservare bună.

Specii de plante vasculare identificate: *Alnus incana*, *Alnus incana* juv., etc.

Amenințări: exploatarea masei lemnoase.

Măsuri de conservare: interzicerea tăierilor.

Amenajamentul silvic: UP III Făina, 85 N – 0,5 ha; Hab. România - Fără corespondență

UP III Făina, 109 – 23,6 ha, 10MO.

Măsuri și modificări propuse pentru completarea și modificarea în amenajamentul silvic

În subparcela 57 V care este trecut neproductiv, este habitat de anin, trebuie corectat în amenajament.

Din parcela 119 care are în compoziție 10MO trebuie separat habitatul cu anin.

Trebuie interzise tăierile.

Trebuie măsurată parcela de anin identificată și comasată într-o singură parcelă.

(Foto: Chiș Vasile Timur)

Parcela nr. 4 - Valea Lostun

Amplasare: parcela se află pe partea dreaptă și stângă Pârâul Dealului. Parcela are o lungime de 320 m și lățime de 20 - 40 m.

Suprafață: 0,5 ha (0,96 ha - în suprafață este inclusă și valea).

Coordonate– Lat. N 47° 48' 36,6"/ Long. E 24° 45' 51,9"

Altitudine – 1034 m.

Coordonate– Lat. N 47° 48' 40,5"/ Long. E 24° 45' 50,4"

Altitudine – 1090 m.

Starea de conservare: parcela se află în stadiu de conservare bună.

Specii de plante vasculare identificate: *Alnus incana*, *Alnus incana* juv., *Picea abies*, *Picea abies* juv., etc.

Amenințări: exploatarea masei lemnoase.

Măsuri de conservare: interzicerea tăierilor.

Amenajamentul silvic: UP III Făina.

Parcela identificată este inclusă în amenajamentul silvic în subparcela 90 B, subparcela 102 A, subparcela 101 și subparcela 109, care au în compoziție 10MO.

Măsuri și modificări propuse pentru completarea și modificarea în amenajamentul silvic

Din parcela 90 B, 109, 102 A și 101 care are în compoziție 10MO trebuie separat habitatul cu anin.

Trebuie măsurată parcela de anin identificată și comasată într-o singură parcelă.

Trebuie interzise tăierile.

(Foto: Chiș Vasile Timur)

Valea Botizu

Parcela nr. 1 - Valea Botizu

Amplasare: parcela se află pe partea dreaptă și stângă văii Cristina la confluență cu valea Botizu. Parcela are o lungime de 250 m și lățime de 20 - 45 m.

Suprafață: 0,93 ha.

Coordonate– Lat. N 47° 49' 24,0"/ Long. E 24° 38' 39,5"

Altitudine – 918 m.

Coordonate– Lat. N 47° 49' 19,4"/ Long. E 24° 38' 45,9"

Altitudine – 884 m.

Starea de conservare: parcela se află în stadiu de conservare foarte bună.

Specii de plante vasculare identificate: *Alnus incana*, *Alnus incana* juv., etc.

Amenințări: tăieri de igienă.

Măsuri de conservare: interzicerea tăierilor.

Amenajamentul silvic: UP II Bardău, 66 E – 1 ha, 9AN1MO, consistență 0,8; vârstă 35 ani;

Hab. România Păduri sud-est carpatice de molid (*Picea abies*) cu *Sphagnum* sp., Cod R4210, N2000 9410 Acidophilous Picea forests of the montane to alpine levels (*Vaccinio-Piceetea*)

Măsuri și modificări propuse pentru completarea și modificarea în amenajamentul silvic

În amenajamentul silvic este trecut greșit habitatul la subparcela 66 E.

Trebuie corectat în amenajamentul silvic cu habitat de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*.

Sunt propuse tăieri de igienă care trebuie interzise.

(Foto: Chiș Vasile Timur)

Parcela nr. 2 - Valea Botizu

Amplasare: parcela se află pe partea dreaptă și stângă văii Botizu. Parcela are o lungime de 180 m și lățime de 40 - 90 m.

Suprafață: 1,12 ha.

Coordonate– Lat. N 47° 50' 29,5"/ Long. E 24° 40' 18,7"

Altitudine – 1066 m.

Coordonate– Lat. N 47° 50' 24,6"/ Long. E 24° 40' 13,5"

Altitudine – 1053 m.

Starea de conservare: parcela se află în stadiu de conservare bună.

Specii de plante vasculare identificate: *Alnus incana*, *Alnus incana* juv., etc.

Amenințări: tăieri de igienă.

Măsuri de conservare: interzicerea tăierilor.

Amenajamentul silvic: UP II Bardău, 106 F – 0,6 ha, 8AN2MO, consistență 0,8; vârstă 35 ani; Hab. România Păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*, Cod 4401, N 2000 91E0 *Alluvial forest with *Alnus glutinosa* and *Fraxinus excelsior* (*Alno-Padion*, *Alnion incanae*, *Salicion albae*).

UP II Bardău, 91 N – 0,9 ha; Hab. România - Fără corespondență.

UP II Bardău, 91 A – 24,4 ha, 10MO.

Măsuri și modificări propuse pentru completarea și modificarea în amenajamentul silvic

În amenajamentul silvic subparcela 106 F este trecută ca și habitat de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*.

Parcela 91 N care este trecut neproductiv, este habitat de anin, trebuie corectat în amenajament.

Din parcela 91 A care are în compoziție 10MO trebuie separat habitatul cu anin.

Sunt propuse tăieri de igienă care trebuie interzise.

Trebuie măsurată parcela de anin identificată și comasată într-o singură parcelă.

Văi pe care nu am identificat habitatul

Valea Ivășcoaia

Pe Valea Ivășcoaia nu am identificat **Habitatul natural 91E0***

Valea Măcârlău

Pe Valea Măcârlău nu am identificat **Habitatul natural 91E0***

Valea Mihoaia

Pe Valea Mihoaia nu am identificat **Habitatul natural 91E0***

Valea Ștevioara

Pe Valea Ștevioara nu am identificat **Habitatul natural 91E0***

6. Analiza habitatelor de „Păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*” de pe Valea Vaser

Toate parcelele identificate de păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*, pot fi încadrate la corespondență NATURA 2000 la nivel european, în habitatul „91E0* păduri aluviale de *Alnus glutinosa* și *Fraxinus excelsior* (*Alno-Padion*, *Alnion incanae*, *Salicion albae*)”.

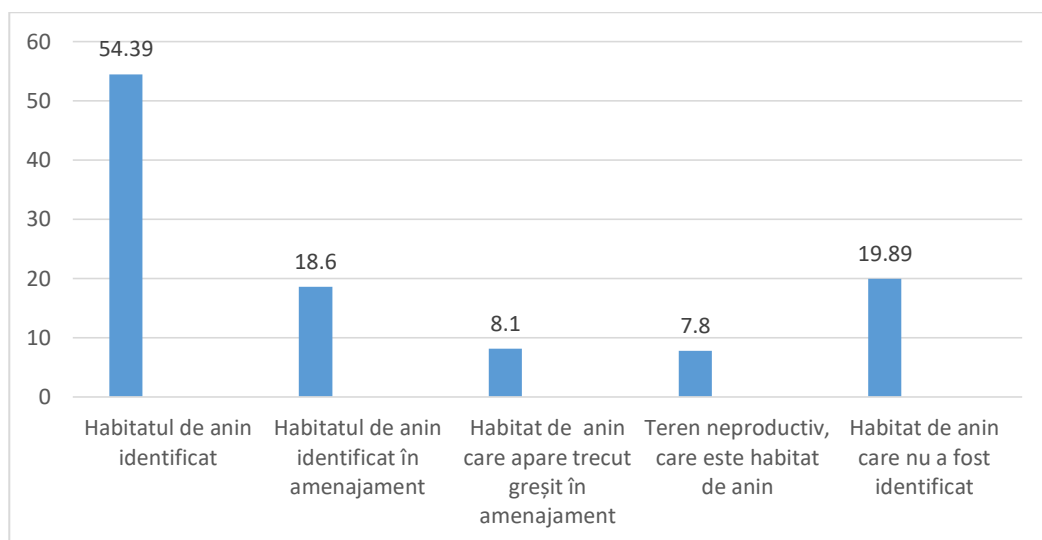
Am analizate cele 31 de parcele și subparcele identificate în urma cercetărilor din teren cu situația existentă în amenajamentul silvic respectiv: compoziția, consistența, vârsta, lucrările propuse în amenajament și tipul de habitat.

În urma cercetărilor și a studiului privind situația din amenajamentul silvic, am propus pentru fiecare parcelă identificată, măsurile care se impun a fi luate: măsurarea parcelelor identificate, comasarea lor, trecerea corectă a habitatului și interzicerea tăierilor în aceste parcele.

În urma cercetării am comparat suprafețele identificate în teren, respectiv suprafața de 54,39 ha de anin cu cele existente în amenajamentul silvic și am constatat următoarele (graficul 1.2):

- în amenajamentul silvic sunt trecute doar 18,6 ha de „păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*”.
- în urma studiului 8,1 ha de „păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*”, identificate în urma cercetării sunt trecute ca și alt tipul de habitat în amenajament.
- în urma studiului 7,8 ha de teren neproductiv, care apar în amenajamentul silvic sunt de fapt „păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*”.
- 19,89 ha de „păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*”, identificate în urma cercetării, nu sunt trecute în amenajamentul silvic.

Fiecare parcelă identificată în urma cercetărilor se suprapune peste 2-4 parcele sau subparcele din amenajamentul silvic.

1.2 Grafic cu situația din teren a suprafețelor de anin

CONCLUZII

Studiul efectuat a fost realizat în bazinul văii Vaser, pe raza Ocolului Silvic Vișeu și Ocolului Silvic Composesorat SRL Vișeu de Sus, din Parcului Natural Munții Maramureșului, Județul Maramureș.

În urma analizei amenajamentului silvic, a cercetărilor și a studiilor efectuate în bazinul hidrografic al Văii Vaser privind „Pădurile sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*” am constatat următoarele:

1. Pe văile din bazinul hidrografic al Văii Vaser, cercetate au fost identificate 31 de parcele și subparcele de „păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*”, pe raza Ocolului Silvic Vișeu și Ocolului Silvic Composesorat SRL Vișeu de Sus.

2. Toate cele 31 de parcele și subparcele de „păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*”, trebuie cartate și măsurate ca parcele sau subparcele distincte față de celelalte parcele, și incluse separat în amenajamentul silvic.

3. Suprafață totală a celor 31 de parcele și subparcele de „păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*”, identificate cu ocazia cercetărilor, în bazinul hidrografic al Văii Vaser este de 54,39 ha.

4. În amenajamentul silvic al Ocolului Silvic Vișeu și al Ocolului Silvic Composesorat SRL Vișeu de Sus, în urma studiului efectuat am identificat 18,6 ha de „păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*”.

5. În amenajamentul silvic în urma studiului efectuat am identificat 5,5 ha de „păduri rariți sud-est carpatice de tinoave de molid (*Picea abies*) și/sau pin silvestru (*Pinus sylvestris*)”, în urma cercetărilor din teren, am constatat că aceste păduri sunt greșit identificate, ele fiind de fapt „păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*”. Trebuie corectat în amenajamentul silvic cu habitatul de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciosa*.

6. În amenajamentul silvic în urma studiului efectuat am identificat 0,8 ha de „păduri sud-est carpatice de molid (*Picea abies*) cu *Sphagnum* sp.”, în urma cercetărilor din teren, am constatat că aceste păduri sunt greșit identificate, ele fiind „păduri sud-est

carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia specioasa*". Trebuie corectat în amenajamentul silvic cu habitat de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia specioasa*.

7.În urma analizei cercetărilor am constatat că 7,8 ha de teren, din amenajamentul silvic apar ca terenuri neproductive (fără corespondență). În urma cercetărilor din teren, am constatat că aceste terenuri sunt greșit trecute, de fapt pe aceste suprafețe se află „păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia specioasa*„. Trebuie remăsurate și corectate subparcelele în amenajament silvic cu habitat de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia specioasa*.

8.În amenajamentul silvic parcela 65 G în suprafață de 0,7 ha are în compoziție trecut 10 MO (100% molid), dar la descrierea habitatului apare habitat de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia specioasa*. Trebuie modificat în amenajamentul silvic doar compoziția.

9.În amenajamentul silvic parcela 35 C, în suprafață de 1.1 ha are în compoziție trecut 10 AN (100% anin) dar la descrierea habitatului apare „păduri sud-est carpatice de molid (*Picea abies*) și brad (*Abies alba*) cu *Hieracium rotundatum*„. Trebuie corectat în amenajamentul silvic la subparcelele 35 C cu habitat de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia specioasa*.

10.O suprafață de aproximativ 27,89 ha de ani albi, identificată la marginea unor parcele și subparcele în lungul văilor, sunt trecute ca păduri care au în compoziție 100% molid, brad, fag, frasin și paltin de munte, fără a fi menționat și aninul. Aceste suprafețe de anin trebuie separate și cartate ca și habitate cu „păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia specioasa*".

11.Refacerea unor parcele la care s-au făcut intervenții prin tăieri de igienă, tăieri rase și împăduriri, trebuie lăsate să se regenereze natural.

12.Aprobările pentru amenajări piscicole trebuie interzise în zonele unde sunt parcele cu „păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia specioasa*".

13.Toate parcelele de „păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia specioasa*", trebuie monitorizate permanent pentru a evita tăierile în aceste păduri.

14.Aprobările pentru exploatare în regim silvic, trebuie verificate și comparate cu baza de date pentru a evita tăierile acestor habitate de „păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia specioasa*".

15.Toate parcelele identificate de „păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciose*", aparțin ca tip de pădure: 9821 anin alb pe aluviuni nisipoase și prundișuri și 1171 molidiș cu anin alb.

16.Toate parcelele de „păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia specioasa*", trebuie monitorizate permanent pentru a vedea evoluția în timp a aceste păduri, și a lua măsuri de protecție acolo unde este cazul.

17.Toate cele 31 de parcele și subparcele identificate de „păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia speciose*", pot fi încadrate la corespondență NATURA 2000 la nivel european în habitatul „91E0* păduri aluviale de *Alnus glutinosa* și *Fraxinus excelsior* (*Alno-Padion*, *Alnion incanae*, *Salicion albae*)".

17. Parcele care sunt trecute ca habitate de „păduri sud-est carpatice de anin alb (*Alnus incana*) cu *Telekia specioasa*, în amenajamentul silvic, deși sunt protejate la nivel național și european, ele sunt propuse la tăieri de igienă, tăieri rase, tăieri progresive și împăduriri. Trebuie interzise aceste lucrări și specificat în amenajamentul silvic statutul lor de protecție, conform Directiva Habitare, Directiva Consiliului Europei 92/43 EEC și OUG 57/2007 (Legea 49/2011).

BIBLIOGRAFIE

Coldea Gh., Indreica A., Oprea Ad. (2015), *Les associations vegetales de Roumanie*, Tome 3 Les associations forestieres et arbustives: pp 72-73, pp 281.

Coman A. (1971), *Flora Maramureşului*. Comunic. Bot. S. S. B./a VII-a Conferinţa Naţională de Geobotanică, Satu Mare, Maramureş, pp 139-147.

Iuliana Florentina Gheorghe, Sorana Topa Ionescu (2016), *Fotosociologie şi vegetaţia României*. Curs, Universitatea Ecologică Bucureşti, Bucureşti, pp 110.

Iuliana Florentina Gheorghe, Sorana Topa Ionescu (2016), *Ghid practic pentru studiul covorului vegetal. Estimarea parametrilor funcţionali*. Editura „Ars Docendi”, Bucureşti, pp 53.

Posea Gr., Moldovan C., Aurora Posea (1980), *Judeţul Maramureş*. Editura Academia Republicii Socialiste România: pp 173-179. Pp 180.

Ujvari I. (1772), *Geografia apelor României*, Bucureşti: Editura Ştiinţifică, pp 592.

Doniţă N., Popescu A., Paucă-Comănescu M., Mihăilescu S. and Biriş I. A. (2005), *Habitatele din România*, Bucureşti: Editura Tehnică Silvică, pp 496.

Săvulescu Tr., (coord.) (1952-1976), *Flora Republicii Populare Române – Flora Republicii Socialiste România*, I - XIII, Editura Academiei Române.

Sârbu I., Ştefan N., Oprea Ad. (2013) *Plante vasculare din România*, Determinator ilustrat de teren, Editura Victor B. Victor, Bucureşti, pp 1-1320.

*** Baza de date privind fundamentarea înfiinţării Rezervaţiei Biosferei Munţii Maramureşului (2000), Editura Echim.

*** RAPORT (2015) - Studiu de evaluare a Habitatul natural 91E0* Păduri aluviale de *Alnus glutinosa* şi *Fraxinus excelsior* (*Alno-Padion*, *Alnion incanae*, *Salicion albae*) [Alluvial forests with *Alnus glutinosa* and *Fraxinus excelsior* (*Alno-Padion*, *Alnion incanae*, *Salicion albae*)] din situl Natura 2000 ROSCI0124 Munţii Maramureşului.

***1979 Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats + Appendices I-IV. Bern.

*** Council Directive 92/43/EEC of 21 May 1992 on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora. European Commission, DG Environment, Nature, and Biodiversity. (<http://www.internationalwildlifelaw.org/EUCouncilDirective92.html>).

*** Legea 5/2000 privind aprobarea Planului de amenajare a teritoriului naţional – Secţiunea a III-a – zone protejate, Monitorul Oficial, România, An XII, nr. 152/12 aprilie.

*** Ordin nr. 1198/2005. Monitorul Oficial, Partea I, nr. 1097 pentru actualizarea anexelor nr. 2, 3, 4 şi 5 la ordonanţa de urgenţă a Guvernului nr. 236/2000 privind regimul ariilor naturale protejate, conservarea habitatelor naturale, a florei şi faunei sălbatice, aprobată cu modificări şi completări prin Legea nr. 462/2001. Ministerul Mediului şi Gospodăririi Apelor.

*** Ordonanţa de Urgenţă nr. 57 din 20 iunie 2007 privind regimul ariilor naturale protejate, conservarea habitatelor naturale, a florei şi faunei sălbatice, Anexele 3b, 4Ab, 4Bb, 5A. MO nr. 442/29 iunie.

*** Ordinul ministrului mediului şi pădurilor nr. 2.387/2011 (M. Of. nr. 846 bis/29.11.2011) pentru modificarea Ordinului Ministrului Mediului şi Dezvoltării Durabile, nr. 1.964/2007 privind instituirea regimului de arie naturală protejată a siturilor de importanţă comunitară, ca parte integrantă a reţelei ecologice europene Natura 2000 în România, pp 3-100.

*** *Manuel d'interprétation des habitats de l'Union Européenne*, EUR 28, (2003), European Commission, DG Environment, Nature, ENV B.3., pp 144.

Types and principal diversity of the national nature park "Verkhovinskiy"

Liudmila Macapiak
Senior Research Fellow of NPP "Verhovinskiy"

Abstract

The article highlights the modern variety of flora of vascular plants NPP "Verhovinskiy". The critical-taxonomic, biomorphological, geogeophysical analysis was carried out, the zoological value of the flora was analyzed.

Видове та ценотичне різноманіття національного природного парку «Верховинський»

Людмила Мацап'як

Анотація

У статті висвітлено сучасне різноманіття флори судинних рослин НПП «Верховинський». Здійснено критико-таксономічний, біоморфологічний, географічний аналіз, проаналізовано соціологічну цінність флори.

До числа найцікавіших та багатих у флористичному відношенні районів Українських Карпат належать Чивчино-Гринявські гори, де створений Національний природний парк «Верховинський». Дана територія є найбільш віддаленою та важкодоступною частиною Українських Карпат.

Чивчинські гори, в межах яких розташована більша частина НПП «Верховинський», є північно-західною частиною Мармароського кристалічного масиву. Це єдиний в Карпатах район, де на поверхню виходять найдавніші метаморфічні утворення, складені доверхньопалеозойськими вулканогенними, туфогенними та осадовчо-метаморфічними породами – гнейсами, амфіболітами, вапняками. Своєрідна геологічна будова стали причинами формування специфічної флори цього регіону.

За фізико-географічним районуванням (Екол. енциклопедія, 2007) переважна більшість території НПП «Верховинський» знаходиться в межах Рахівсько-Чивчинської, а четверта частина – Полонинсько-Чорногірської областей Українських Карпат.

За геоботанічним районуванням (Національний атлас України, 2008) територія належить до Свидовецько-Покутсько-Мармароського округу Східно-Карпатської гірської підпровінції Центрально-європейської провінції Європейської широколистяно-лісової області.

Більшу територію парку займають ліси, які становлять площу 94,0%, сіножаті і пасовища – 2,6%, під водою – 0,3%, інші землі – 3,1% території.

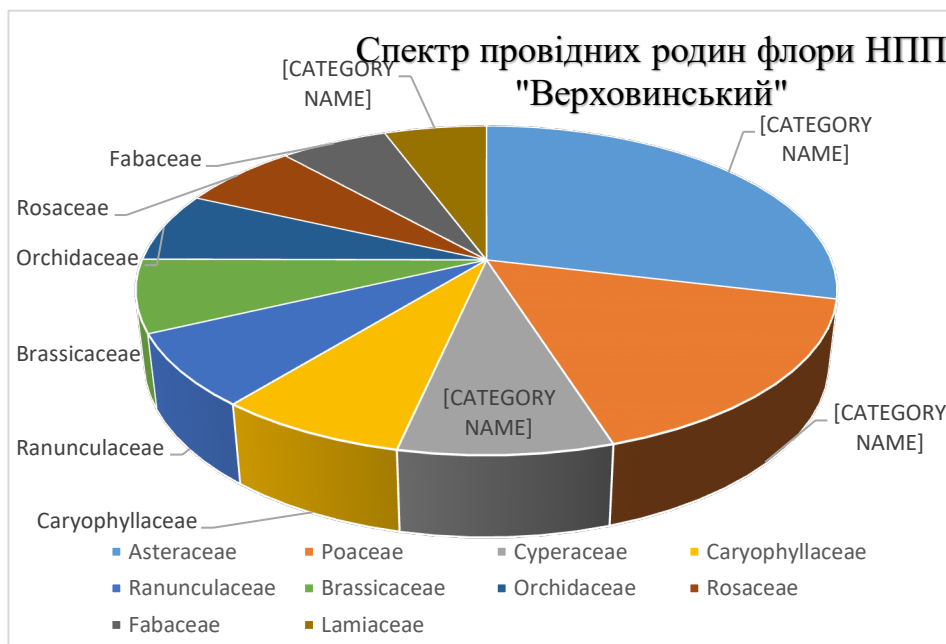
За результатами аналізу матеріалів гербаріїв і даних власних флористичних досліджень, які проводили у 2012-2018 рр., протягом всього вегетаційного періоду, використовуючи загальновідомі флористичні методики на закладених ботанічних пробних площах та фенологічних маршрутах встановлено, що флора судинних рослин НПП «Верховинський» налічує 680 видів. Ці види належать до 5 відділів: Плауноподібні (*Lycopodiophyta*) – 5 видів, Хвощеподібні

(*Equisetophyta*) – 7, Папоротеподібні (*Pteridophyta*) – 26, Голонасінні (*Pinophyta*) – 5, Покритонасінні (*Magnoliophyta*) – 637 види. Гриби – 226 видів.

Звертає на себе увагу порівняно високий відсоток плауноподібних (0,6), хвощеподібних (0,9) і особливо папоротеподібних (3,6). Відповідні показники для флори Українських Карпат складають: 0,45; 0,45; 0,9 (Тасенкевич, 2003). Одна з причин цього – особливості геологічної історії досліджуваного регіону.

Провідну частину родинного спектру флори НПП складають такі родини: Айстрові (*Asteraceae*) – 97 видів, Злакові (*Poaceae*) – 55 видів, Осокові (*Cyperaceae*) – 30 видів, Гвоздичні (*Caryophyllaceae*) – 29 видів, Жовтецеві (*Ranunculaceae*) – 28 видів, Розові (*Rosaceae*) – 26 видів, Капустяні (*Brassicaceae*) та Зозулинцеві (*Orchidaceae*) 24 види, Бобові (*Fabaceae*) – 20, Губоцвіті (*Lamiaceae*) – 19 видів. (рис. 1).

Рисунок 1.

Перші дві позиції у спектрі провідних родин займають космополітні родини *Asteraceae* і *Poaceae*, що властиво для практично всіх регіональних флор Палеарктики – від Португалії і Північної Африки до Японії і Чукотки. Третє місце займає родина *Syringaceae*, представники якої поширені по всій Земній кулі, але найчисельніші в помірних і холодних поясах північної півкулі і тому вона знаходиться на провідних позиціях переважно у флорах бореальних і монтанних областей. На четвертому місці знаходиться родина *Caryophyllaceae*, представники якої трапляються повсюди, а особливо в Середземноморській та Ірано-Туранській областях, тому, що своїм походженням вони переважно зв'язані з Древнім Середзем'ям. Через це їй властивий високий рівень видового багатства в бореальних, монтанних та середземноморських областях. На наступній позиції родина *Ranunculaceae*, представники якої дуже широко розповсюджені, але зосереджені, головним чином, у помірних і холодних областях північної і південної півкулі, особливо в північній помірній зоні.

Як зазначає А.П. Хохряков (2000), порівнюючи спектри провідних родин, особливо перших трьох або шести з них, можна отримати певні якісні оцінки. Порівнюючи родинно-видові спектри регіональних флор Палеарктики, він виявив таку закономірність: перша тріада родин у них подібна. До її складу майже завжди входять *Asteraceae* і *Poaceae*, а третьою (не обов'язково третьою за рангом) може бути одна з наступних родин (у порядку зниження частоти «трапляння»): *Fabaceae*, *Cyperaceae*, *Rosaceae*, *Chenopodiaceae*, *Brassicaceae*, *Caryophyllaceae*, *Ranunculaceae*, *Lamiaceae*, *Scrophulariaceae*. Таким чином, *Asteraceae* і *Poaceae* можна назвати «характерними» родинами, а третю – «диференційною».

Отже, таксономічний склад провідної частини родинного спектру НПП «Верховинський» свідчить про її монтанно-бореальний характер, що зумовлено його розташуванням у верхній частині лісового поясу, переважно в межах висот понад 1000 м н.р.м.

Аналіз біоморфологічної структури. Спектр екобіоморфологічних типів флори Чивчино-Гринявських гір досить типовий для флор помірної зони. У ньому переважають гемікриптофіти (60,7%), на другому місці знаходяться криптофіти (16,3%), наступні позиції займають терофіти (11,1%), фанерофіти (8,2%) і хамефіти (3,8%).

Спектр географічних елементів флори Чивчино-Гринявських гір складають представники двох типів (пліурирегіональний і голарктичний), 8 географічних елементів (пліурирегіональний, голарктичний, аркто-альпійський, євразійський, європейський, євро-кавказький, субсередземноморський і монтанний), 55 груп поширення і 7 груп зв'язуючих видів. Переважають види, які належать до євразійського (25,6%), монтанного (22,1%) та європейського (19,8%) геоелементів, що зумовлено як гірським характером дослідженої флори, так і розташуванням Карпат на перетині головних міграційних шляхів. Представники пліурирегіонального геоелемента складають 4,7 % видового складу флори, а їхня кількість зменшується зі зниженням висоти над рівнем моря. Відсоток видів голарктичного геоелемента вищий, ніж у флорі Карпат (11,5 % проти 7,1 %).

Частка аркто-альпійських таксонів у флорі Чивчино-Гринявських гір становить 4,0 %, а розподіл їх по території регіону дуже нерівномірний: майже всі представники цього геоелемента зосереджені в Чивчинських горах, де добре виражений субальпійський пояс. Кількість і, відповідно, відсоток таксонів євразійського і європейського геоелементів досить значні, але спостерігається тенденція зростання їхньої участі у флорі з зниженням висоти над рівнем моря.

Частка монтанних видів складає 22,1 %. У їхньому складі переважають ендемічні таксони, значний відсоток припадає на види таких груп поширення як карпато-балканська – 2,4 %, альпійсько-карпато-балканська – 2,2 % і альпійсько-карпатська – 1,1 %.

Особливістю флори судинних рослин НПП «Верховинський», особливо тієї його частини яка належить до Чивчинських гір, є велика кількість ендемічних таксонів. Серед них ендеміки *Східних Карпат*, ендеміки *Південних і Східних Карпатах*, ендеміки *Західних і Східних Карпат*, загальнокарпатські ендеміки.

У складі флори НПП «Верховинський» 76 созофітів, з них 62 види занесено до Червоної книги України, з яких заслуговують на особливу увагу *Elisanthe zawadskii* (Herbich) Klokov, *Saussurea porcii* Degen., *Parmica tenuifolia* (Schur) Schur., *Aster alpinus* L., *Aconitum jacquinii* Rehb., *Botrychium multifidum* (S.G. Gmel.) Rupr., *Rhododendron myrtifolium* Schott & Kotschy, *Pulsatilla scherfelii* (Ullep.) Skalicky, *Jovibarba hirta* (L.) Opiz., *Malaxis monophyllos* (L.) Sw., *Oxycoccus microcarpus* Turcz. ex Rupr., *Carex rupestris* All., *Saxifraga luteo-viridis* Schott

&Kotschy., *Dianthus speciosus* Rechb., *Delphinium elatum* L., *Crsium heterophyllum* (L.) Hyll. Ці види відомі в Карпатах з поодиноких місцезростань, більшість яких зосереджені в Чивчинських горах.[1, 6].

Зі списків міжнародної охорони тут відзначено 14 таксонів: 3 – занесені до списку МСОП, 7 – до Європейського червоного списку, 2 – до Додатку I Бернської конвенції, 2 види – в Додатки IIb і IVb Директиви ЄС про збереження типів оселищ та видів природної фауни та флори.

Однією з важливих проблем збереження фіторізноманіття в регіоні, де знаходиться НПП «Верховинський», є масштабні демутаційні процеси, які супроводжуються заростанням вторинних лук лісовою та чагарниковою рослинністю, що пов'язано із занепадом тваринництва в горах. У зв'язку з цим важливе значення мають детальні флористичні дослідження, без яких неможливе регіональне природокористування і створення науково-обґрунтованої системи охорони фітобіоти. Крім того, встановлення повного видового складу і детальний аналіз флори сприяють вирішенню багатьох питань систематики і фітогеографії, є підставою для наступного фітомоніторингу.

Література

Андрієнко Т.Л., Чорней І.І., Онищенко В.А., Буджак В.В. Флора та рослинність проектованого міждержавного українсько-румунського біосферного резервату «Мармароські та Чивчино-Гринявські гори» // Укр. ботан. журн. – 2005. – 62, № 4. – С. 589-596.

Величко М.В., Чорней І.І. Ботанічна характеристика урочища Мокринів Камінь у Чивчинських горах (Українські Карпати) // Заповідна справа в Україні. – 2003. – Т. 9, вип. 2. – С. 16-18.

Величко М.В., Чорней І.І. Оцінка Чивчинських гір як ключової ботанічної території // Біорізноманіття Українських Карпат. Мат. наук. конф. присв. 50-річчю Карпатського високогірного біологічного стаціонару, Львівського національного ун-ту ім. І. Франка (Львів, 30 липня-3 серпня 2005 р.). – Львів: ЗУКУ, 2005. – С. 106-108

Визначник рослин Українських Карпат /під ред. В.І. Чопика. – К.: Наук. думка, 1977. – 434 с.

Внутрішньопопуляційна різноманітність рідкісних, ендемічних і реліктових видів рослин Українських Карпат / За ред. акад. М. Голубця і проф. К. Малиновського. – Львів: Поллі, 2004. – 198 с.

Горбик В.П. Лучна рослинність Чивчинських та Гринявських гір // Укр. ботан. журн. – 1968а. – 25, № 4. – С. 11-17.

Малиновський К.А. Рослинність високогір'я Українських Карпат. – К.: Наук. думка, 1980. – 278 с.

Малиновський К., Царик Й., Кияк В., Нестерук Ю. Рідкісні, ендемічні, реліктові та погранично-ареальні види Українських Карпат. – Л.: Ліга-Прес, 2002. – 76 с.

Мілкіна Л.І. Ботанічні резервати і пам'ятки природи Івано-Франківської області / Охорона природи Українських Карпат та прилеглих територій. – К.: Наук. думка, 1980. – С. 142-193.

Определитель высших растений Украины / Под ред. Д.М.Доброчасовой, М.М. Котова, Ю.Н.Прокудина и др. – К.: Наук. думка, 1987. – 545 с.

Чопик В.І. Флористичні особливості Чивчинських гір в Українських Карпатах // Досягнення ботанічної науки на Україні. – К.: Наук. думка, 1968. – С. 127-129.

Чопик В.І. Ботаніко-географічна характеристика Чивчино-Гринявських гір в Українських Карпатах // Укр. ботан. журн. – 1969. – 26, № 6. – С. 26-33.

Чопик В.І. Эндемизм флоры Карпат // 5 Всесоюзное совещание по вопросам изучения и освоения флоры и растительности высокогорий (тез. докл.). – Л.-Баку, 1971. – С. 421-425.

Чопик В.І. Високогірна флора Українських Карпат / Володимир Іванович Чопик.. – К.: Наук.думка, 1976. – 270 с.

Чорней І.І. Буджак В.В. Нове місцезнаходження раритетних видів флори у Чивчинських горах (Українські Карпати) // Укр. ботан. журн. – 2003. – 60, №1. – С. 53-57.

Чорней І.І., Буджак В.В., Скільський І.В. Про необхідність створення національного природного парку «Верховинський» (Івано-Франківська область) // Збереження та відтворення біорізноманіття Горган. Матер. наук.-практ. конф., присв. 10-річчю природного заповідника «Горгани» (м. Надвірна, листопад 2006 року). – Надвірна, 2006. – С. 265-267.

Pawłowski B. Zagadnienie ochrony przyrody szaty roślinnej gór Czerwczynskich // Ochrona przyrody. – Krakow, 1937a. – № 17. – S. 93-110.

Pawłowski B. Ogólna charakterystyka geobotaniczna gór Czerwczynskich // Rozprawy wydziału mat.-przyrodniczego. – Krakow, 1948. – S. 1-72.

Wilczyński T. Zapiski florystyczne z Karpat Pokuckich. 1. // Rozpr. i wiadomości z Muzeum im. Dzieduszyckich. – 1923. – 9. – S. 138-139.

Zapałowicz H. Conspectus Florae Galiciae criticus. – T. III– Krakow, 1911. – 246 s.

Noi date privind prezența șoarecelui săritor de pădure (*Sicista betulina*) în Parcul Național Munții Rodnei

Dr. Iușan Claudiu
Administrația Parcului Național Munții Rodnei

Abstract

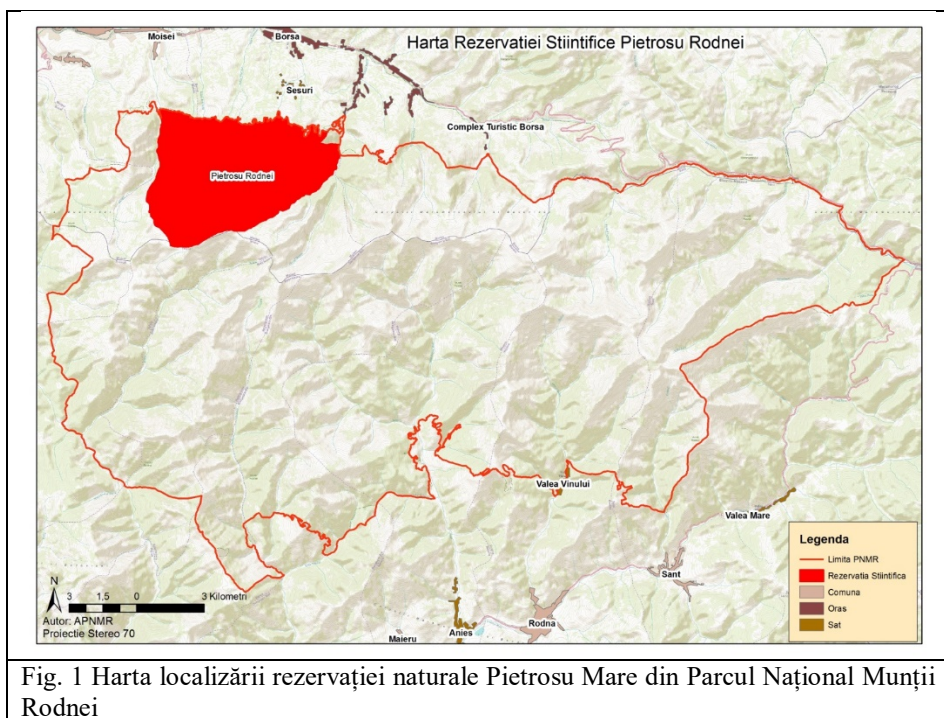
Within 5 campaigns for monitoring the fauna of small mammals from the Pietrosu Mare nature reserve (part of the Rodna Mountains National Park) from 2014-2019, with the help of 100 live-trap traps applied annually for 7 days in 5 glacial circuses, 10 species of small mammals have been identified, among which are 3 individuals of North birch mouse (*Sicista betulina*). Another 2 individuals of North birch mouse were identified in the pellets of little owl (*Athene noctua*) collected from the northern limit of the Pietrosu Mare nature reserve.

Cuvinte cheie: șoarece, specie rară

Materiale și metode

Zona investigată este Parcul Național Munții Rodnei din Carpații Orientali, respectiv Vârful Pietrosu Mare (2.303 m, fig. 1) și circurile glaciare din jurul acestuia. Rezervația naturală Pietrosu Mare a fost constituită prin Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 1149/1932, având o suprafață de 183 ha gol de munte în jurul Vf. Pietrosu Mare. În anul 1962 se extinde suprafața rezervației, ajungând la 2.700 ha. În baza Deciziei nr. 204/1977 a Comitetului Executiv al Consiliului Maramureș, suprafața sa a fost extinsă la 3.300 ha. Această ultimă extindere s-a realizat prin includerea zonei dintre culmile Jirezii, Bătrâna și Râpilor. Din suprafața totală, 1.770 ha (53%) este pădure și 1.430 ha (47%) este gol de munte.

Spre deosebire de restul Munților Rodnei, unde se consideră că ghețarii primei perioade au fost dominanți, având dimensiune și acțiune mai intensă decât cei ulterioari, în jurul Vf. Pietrosu Mare glaciațiunile Mindel și Riss au avut limitele maxime apropiate, situație evidentă pe Văile Pietroasa și Șarampina, unde morena terminală provine din contopirea morenelor celor două glaciațiuni (Șircu, 1978).

Lacurile din interiorul rezervației, în număr de 6 sunt de origine glaciară, de o frumusețe deosebită, fiind localizate în trei circuri glaciare: Buhăescu (4 lacuri), Iezer și Gropi. Din cele 4 lacuri cunoscute sub denumirea de Buhăescu, unul este izolat, celelalte 3 formând o salbă în trepte la 1.900 m, 1.880 m și 1.810 m.

În interiorul rezervației științifice există un drum de acces dinspre localitatea Borșa spre Stația Meteo, pe Valea Pietroasa. Drumul de acces la Stația Meteorologică Iezer a fost înființat în anul 1957, pe o lungime totală de 9 km, din care 3,5 km sunt în Parcul Național Munții Rodnei, respectiv rezervația Pietrosu Mare și este un drum de categoria a V-a (foarte greu accesibil). Acest drum are ca scop accesul la Stația Meteorologică și aprovizionarea acesteia pe timp de vară cu alimente și combustibil necesar desfășurării activităților specifice. Inițial acest drum a fost construit ca o potecă de atelaje care să permită accesul la stația meteo (Iușan, 2011).

Solurile din zona rezervației Pietrosu Mare sunt în mare parte litosoluri, soluri brune acide, soluri humicosalicate, stâncării (fig. 2).

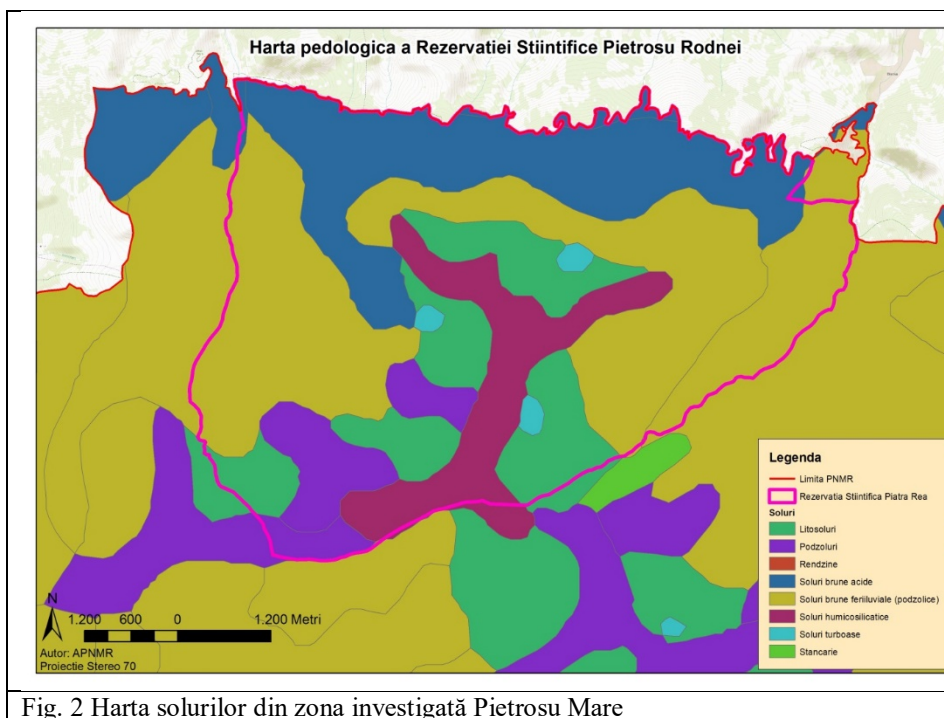

Fig. 2 Harta solurilor din zona investigată Pietrosu Mare

Etajul montan, subetajul montan mijlociu din rezervație este caracterizat prin păduri de amestec de fag (*Fagus sylvatica* L.), brad (*Abies alba* Mill.), molid (*Picea abies* Karst.), cu exemplare răzlețe de paltin de munte (*Acer pseudoplatanus* L.), la limita subetajului cu scoruș (*Sorbus aucuparia* L.) și mesteacăn (*Betula pendula* Roth.), iar pe suprafețe reduse prin fânețe montane cum este cazul sub Zănoaga Mică. Subetajul montan superior este individualizat prin prezența masivă a pădurilor boreale de molid, în care apar exemplare de scoruș. Etajul subalpin este caracterizat de prezența exemplarelor de zâmbru (*Pinus cembra*) și molid pipernicit precum și de tufișuri dense de jneapăn, ienupăr (*Juniperus sibirica*), smîrdar (*Rhododendron myrtifolium*), de terenuri înierbate, grohotișuri. Etajul alpin, caracterizat prin prezența pajiștilor primare cu *Carex curvula*, *Juncus trifidus* și cu plante lemnoase pitice ca *Salix reticulata*, *Vaccinium gaultherioides* (Coldea, 1990).

Dintre endemite amintim gușa porumbelului (*Silene nivalis*) care este un paleo-endemism, crucea pământului (*Heracleum carpaticum*), *Soldonella hungarica*. Dintre monumentele naturii se semnalează: *Leontopodium alpinum*, *Gentiana lutea*, *Pinus cembra*, *Trollius europaeus* (Doniță et al., 2005).

În aceste etaje și subetaje zonale, pot fi delimitate habitate pentru unele specii de păsări, formând cenoze specifice, cum ar fi: tufișurile dense de jneapăn și ienupăr în etajul subalpin; pantele înierbate în etajele subalpine și alpine; stâncăriile și grohotișurile în etajele subalpine și alpine; ecotonul formează un habitat specific între limita superioară a pădurilor și etajul subalpin, cu un desiș de jneapăn-ienupăr cu arbori răzleți de molid. Acest habitat este cel mai bogat în populații de păsări, fiindcă aici sunt prezente speciile de păsări caracteristice pentru tufăriș, dar totodată apar, ca păsări cuibăritoare, și speciile de păsări din pădurile de molid învecinate; zonele umede, care cuprind lacurile subalpine între 1.700-1.850 m altitudine și pâraiele de munte de la 750 m până la izvoarele lor (1.600-1.700 m), locuri mlăștinoase situate la diferite altitudini.

Acest landsaft are anumite caractere comune, este mai puțin dependent de influențe ecologice și de etaje de vegetație.

Șoarecele săritor de pădure sau șoarecele de mesteacăn (*Sicista betulina*) este o specie rară de micromamifer, amenințată pe Lista Roșie IUCN (Iușan et al, 2013) și recapturarea acestuia a fost scopul campaniilor de monitorizare a faunei de micromamifere din căldările glaciare ale Parcului Național Munții Rodnei (cercul glaciara Iezer, cercul glaciara Zănoaga Mare, cercul glaciara Zănoaga Mică, cercul glaciara Buhăiescu, cercul glaciara Gropi) în perioada 2014-2019.

Metoda de monitorizare a faunei de micromamifere a fost cea clasică prin intermediul capcanelor live-trap ce capturează animalul viu, se marchează individul capturat și se eliberează. Astfel de capcane au fost instalate în 5 transecte, câte unul în fiecare căldare glaciara menționată, fiecare transect având 20 de capcane de micromamifere amplasate la o distanță de circa 10 m între ele.

A doua metodă utilizată pentru identificarea șoarecelui de mesteacăn (*Sicista betulina*) a fost analiza ingluviilor de cucuvea (*Athene noctua*) găsite în stâncăriile din zona limitrofă căldărilor glaciare.

Rezultate și discuții

În urma celor 5 campanii de teren desfășurate în perioada 2014-2019 în rezervația naturală Pietrosu Mare din Parcul Național Munții Rodnei privind monitorizarea micromamiferelor și cu precădere pentru recapturarea șoarecelui de mesteacăn (*Sicista betulina*), au fost instalate 5 transecte în fiecare an, pe durata a 7 zile, respectiv 100 capcane live-trap și s-au capturat speciile enumerate în tabelul 1, respectiv fig. 3.

Tabel 1. Conspectul faunei de micromamifere capturate în 5 transecte din rezervația naturală Pietrosu Mare în perioada 2014-2019

Nr.	Specia	Nr. indivizi
1	<i>Apodemus flavicollis</i>	19
2	<i>Apodemus sylvaticus</i>	17
3	<i>Clethrionomys glareolus</i>	13
4	<i>Sorex minutus</i>	6
5	<i>Microtus arvalis</i>	8
6	<i>Microtus agrestis</i>	4
7	<i>Sorex araneus</i>	2
8	<i>Microtus nivalis</i>	14
9	<i>Microtus tatricus</i>	2
10	<i>Sicista betulina</i>	3

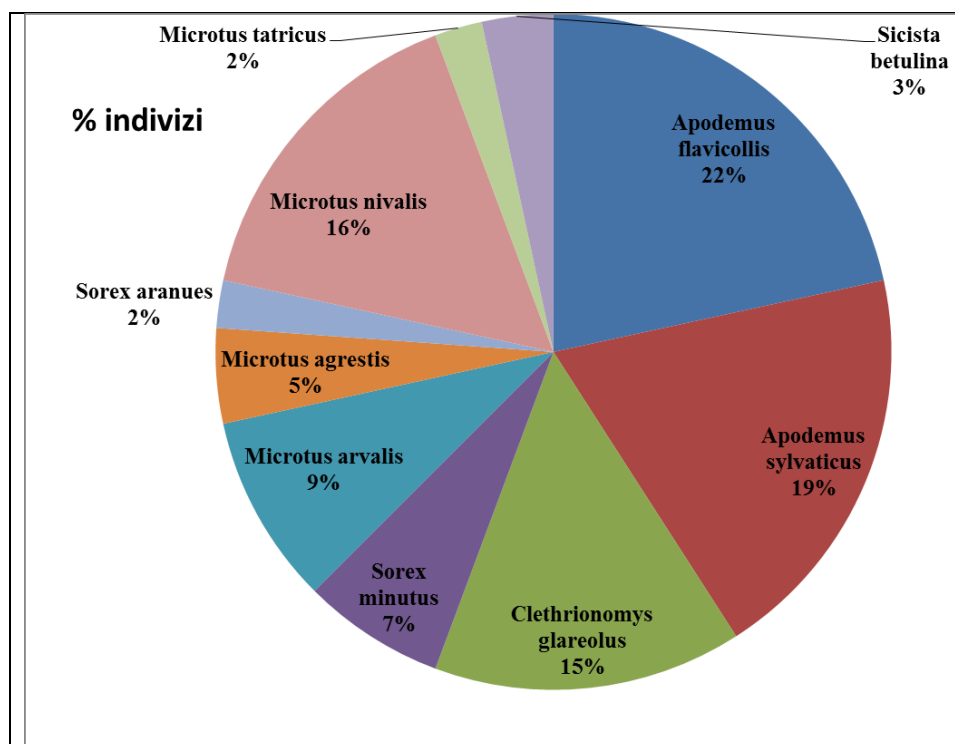

Fig. 3 Conspectul faunei de micromamifere din rezervația naturală Pietrosu Mare în perioada 2014-2019

O parte dintre aceste specii au fost identificate și în trecut în această zonă sau în zone limitrofe (Murariu, 1997, Wagner, 1974, Nae I., Cobzaru I., Cozma A., 2010, Ardelean&Bereș, 2000, Bereș, 1989, 2006, Benedek, 2008, Iușan, 2013, 2019).

Așa cum se observă din figura 3, au fost capturate 10 specii de micromamifere, cele mai comune fiind *Apodemus flavicollis*, *Apodemus sylvaticus*, *Microtus nivalis*, iar mai rare sunt *Sicista betulina*, *Microtus tatricus*, *Microtus agrestis*, *Microtus arvalis*.

Din ingluviile de cucuvea (*Athene noctua*) colectate din limita nordică a rezervației naturale Pietrosu Mare au fost identificate 2 exemplare de *Sicista betulina*.

Concluzii

În cadrul a 5 campanii de monitorizare a faunei de micromamifere din rezervația naturală Pietrosu Mare (componentă a Parcului Național Munții Rodnei) din perioada 2014-2019, cu ajutorul a 100 capcane live-trap aplicate anual pe durata a 7 zile în 5 circuli glaciare, au fost identificate 10 specii de micromamifere, printre care se numără 3 exemplare de șoarece de mesteacăn (*Sicista betulina*), fig. 4. Alte 2 exemplare de șoarece de mesteacăn au fost identificate în ingluviile de cucuvea (*Athene noctua*) colectate din limita nordică a rezervației naturale Pietrosu Mare.

Fig. 4 Șoarecele de mesteacăn (*Sicista betulina*) din Parcul Național Munții Rodnei (2019, Claudiu Iușan)

Bibliografie

- Ardelean A., Bereș I., 2000: Conspectul mamalofaunei Maramureșului, Studii și comunicări – Satu Mare, vol. I – Științele Naturii, pag. 257-267.
- Benedek A. M., 2008: Studii asupra mamiferelor mici (Ordinile Insectivora și Rodentia) în Transilvania-România. Teză de doctorat, Universitatea din București.
- Béres I., 1989: Importanța Rezervației Biosferei Pietrosul Rodnei pentru conservarea vertebratelor autohtone. A IV-a Conferință de Ecologie I.C.B. Iași, 164.
- Bereș I., 2006: Raportul proiectului "Refacerea habitatelor forestiere din Rezervația Biosferei Pietrosu Rpdnei", proiectul Life 2003 NAT/RO/000027 REV, București.
- Coldea Gh., 1990: Munții Rodnei - Studiu geobotanic, Editura Academiei Române, pag. 183, București.
- Doniță N., Popescu A., Paucă-Comănescu, M., Mihăilescu, S. and Biriș I. A., 2005: Habitatele din România. Editura Tehnică Silvică, București.
- Iușan C., 2011: Monografia Parcului Național Munții Rodnei (Rezervație a Biosferei), Editura Todesco, pag. 335, Cluj-Napoca.
- Iușan C., Cosma A., 2013: Ghidul mamiferelor din Parcul Național Munții Rodnei, pag. 151, Editura Exclus Publishing, București.
- Iușan C., 2019: Spatially distribution of of small mammals from Rodna Mountains National Park, Romania, Studii și Cercetări - Seria Biologie, Complexul Muzeal Bistrița, nr. X, Bistrița-Năsăud.
- Murariu D., 1997: Le siciste bouleaux (*Sicista betulina* Pallas, 1779 - Rodentia, Zapodidae) dans les Monts Rodna-Roumanie, Trav. Mus. natl. Hist., nat. "Grigore Antipa", XXXVII: 147-157.
- Nae I., Cobzaru I., Cozma A., 2010: New data concerning the small mammal fauna (*Insectivora*, *Rodentia*) of the Rodna Mountains National Park (Eastern Carpathians, Romania), Transylv. Rev. Syst. Ecol. Res. 9, (2010), "The Rodna Mountains National Park".
- Sîrcu I., 1978: Munții Rodnei – studiu geomorfologic, Editura Academiei Române, București.
- Wagner O. S., 1974: Biogeographische Untersuchungen an Kleinsäuger populationen des Karpatenbeckens. Inaugural Dissertation, Universität des Saarbrücken, 1-252.

Date noi privind prezența șoarecelui de Tatra (*Microtus tatricus*) în Parcul Național Munții Rodnei (Rezervație a Biosferei)

Dr. Iușan Claudiu¹

Abstract

During 5 campaigns for monitoring the fauna of small mammals by using live-traps (Shermann type), from 5 habitats specific to the Tatra pine vole (*Microtus tatricus*) from the Rodna Mountains National Park and the surrounding area, 94 individuals from 11 species of small mammals were captured, between which 17 individuals from the Tatra pine vole (*Microtus tatricus*). This species has favorable habitats in the Rodna Mountains, areas of calcareous rock and siliceous screes, with well-developed shrub and grass vegetation, but also with local permanent springs. The conservation status of the species is good at the massif level.

Cuvinte cheie: șoarece, protejat, comunitar

Materiale și metode

Șoarecele de Tatra (*Microtus tatricus*) este o specie endemică pentru lanțul carpat, fiind răspândită în: Slovacia, Polonia, Ucraina și România. Șoarecele de Tatra trăiește la altitudini cuprinse între 650 și 2.350 m. Habitatul ocupat de specie este fie de pajiști umede cu stâncărie din zona subalpină/alpină, fie pădure de de limită altitudinală. Arealul său de distribuție este insular și fragmentat, ca urmare a structurii altitudinale a peisajului și a eterogenității habitatului (Martínková et. Dudich, 2003).

Șoarecele de Tatra este o specie de rozător tericolă, care preferă habitatele montane relativ umede: pajiștile subalpine de-a lungul cursurilor de apă, stâncăriile umede, pădurile de conifere cu strat de sol gros (Zagorodniuk&Zima, 1992).

Rozător microtid foarte asemănător cu *Pitymys subterraneus* dar cu coada mai lungă atât în dimensiuni cât și în relație cu lungimea corpului. Blana este brun-roșcată pe partea dorsală, albicioasă-cenușie ventral, fără o limită netă între ele. Molarul 3 superior are trei triunghiuri distincte și caracteristice (Martínková et. Dudich, 2003, Barkaszi&Zagorodniuk, 2016).

Este o specie foarte rară, cu multe populații izolate și nu există date despre tendința de modificare a numărului de indivizi și/sau a arealului. Populația din România este estimată la aproximativ 500 exemplare (Botnariuc&Tatole, 2005, Murariu&Răduleț, 1998).

În România este răspândit în Parcul Național Munții Rodnei, Parcul Natural Munții Maramureșului și alte locații din Carpații Orientali (Flousek et al, 1985, Wagner, 1974, Botnariuc&Tatole, 2005, Iușan, 2011, 2013, 2019, Popovici, 2010).

Șoarecele de Tatra se adăpostește în interstiții dintre pietre sau ocupă galerii ale altor rozătoare, care adesea sunt situate sub pietre. Se hrănește cu plante ierboase, semințe, mușchi, mai frecvent în subetajul jneapânului. Dușmanii naturali sunt strigiformele și mustelidele, mai rar vulpea. Prolificitatea este estimată la 3-8 cicluri de

¹ Administrația Parcului Național Munții Rodnei, Str. Principală, Nr. 1445, Localitatea Rodna, Județul Bistrița-Năsăud, cod 427245, Email: iusan2000@googlemail.com, www.parcrodna.ro

reproducere pe an, cu 2-4 pui/ciclu, dar datele asupra biologiei acestei specii sunt foarte relative (Mitchell-Jones et al, 1999).

De asemenea, șoarecele de Tatra este o specie de interes comunitar, protejată prin Directiva Habitate 92/43/EEC iar pe Lista Roșie IUCN este prevăzută ca o specie cu risc redus de amenințare.

Zona cercetată este Parcul Național Munții Rodnei, al doilea parc național din țară, având o suprafață de 47.202 ha. Importanța acestei arii protejate se datorează atât geologiei și geomorfologiei munților, cât și prezenței a numeroase specii de faună și floră, endemite și relict glaciare (Iușan, 2011).

În perioada 2015-2019 s-au desfășurat 5 campanii de monitorizare a faunei de micromamifere din habitatele de stâncărie din 5 zone ale Parcului Național Munții Rodnei și zone limitrofe: Piatra Rea, Cercul glaciare Gagi, Lacurile glaciare Lala, Corongișul Mic, Lacul glaciare Rebra (fig. 1).

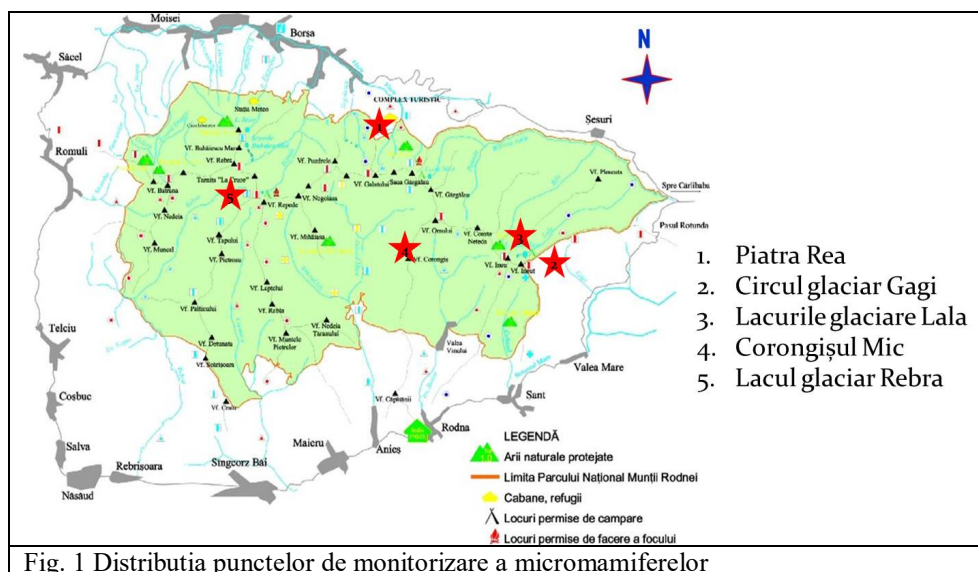

Fig. 1 Distribuția punctelor de monitorizare a micromamiferelor

În fiecare punct de monitorizare s-a aplicat câte un transect de 20 capcane live-trap tip Sherman, distanța dintre capcane fiind de circa 10 m. Habitatele de amplasare au fost stâncării calcaroase (Pante stâncoase calcaroase cu vegetație chasmofitică - 8210), pajiști (Pajiști calcifile alpine și subalpine - 6170), tufărișuri alpine (Tufărișuri cu specii sub-arctice de *Salix* - 4080), grohotișuri (Grohotișuri silicioase din etajul montan până în cel alpin - *Androsacetalia alpinae* și *Galeobsietalia landani* - 8110), mlaștini (Mlaștini turboase de tranziție și turbării oscilante (nefixate de substrat - 7140), (Coldea, 1990, Doniță et al, 2005).

Campaniile de monitorizare s-au derulat în lunile iulie-august din perioada 2015-2019. Indivizii capturați au fost tranchilizați, măsurați, identificați, marcați și eliberați în habitat (fig. 2, 3).

Fig. 2 Capturarea micromamiferelor cu capcane live-trap

Fig. 3 Șoarecele de Tatra (*Microtus tatricus*)

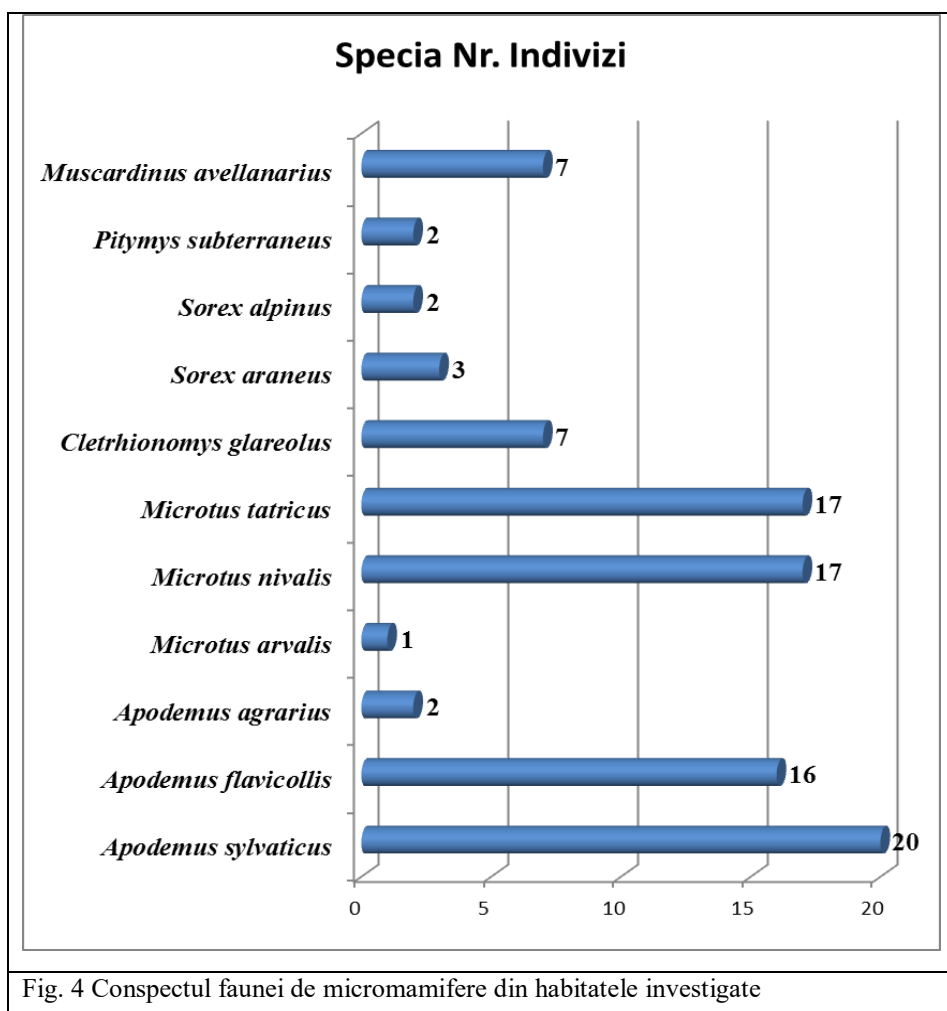
Rezultate și discuții

Conspectul faunei de micromamifere din zonele de monitorizare este prezentat în tabelul 1.

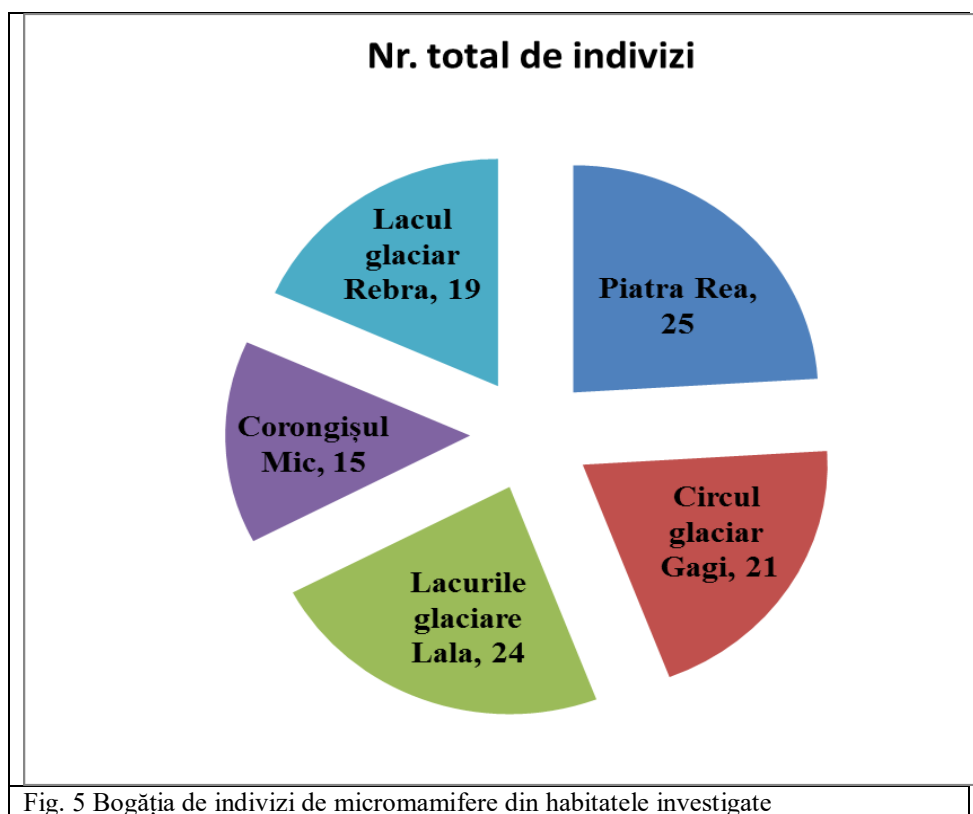
Tabel 1. Conspectul faunei de micromamifere din punctele de monitorizare în perioada 2015-2019

Nr.	Specia	Număr de indivizi					
		Piatra Rea	Circul glaci ar Gagi	Lacurile glaciare Lala	Corongișul Mic	Lacul glaci ar Rebră	Nr. total
1	<i>Apodemus sylvaticus</i>	6	4	3	4	3	20
2	<i>Apodemus flavicollis</i>	4	5	4	2	1	16
3	<i>Apodemus agrarius</i>	1	0	1	0	0	2
4	<i>Microtus arvalis</i>	0	0	1	0	0	1
5	<i>Microtus nivalis</i>	3	5	8	2	9	17
6	<i>Microtus tatricus</i>	6	3	4	3	1	17
7	<i>Clethrionomys glareolus</i>	1	2	1	2	1	7
8	<i>Sorex araneus</i>	1	0	1	0	1	3
9	<i>Sorex alpinus</i>	0	1	0	1	0	2
10	<i>Pitymys subterraneus</i>	1	0	0	0	1	2
11	<i>Muscardinus avellanarius</i>	2	1	1	1	2	7
Nr. total de indivizi		25	21	24	15	19	94

În ceea ce privește conspectul faunei de micromamifere identificat în cele 5 locații investigate, se poate constata faptul că predomină speciile: *Apodemus sylvaticus*, *Microtus nivalis*, *Microtus tatricus*, *Apodemus flavicollis*, iar cu număr mai redus sunt speciile: *Microtus arvalis*, *Pitymys subterraneus*, *Sorex alpinus*, *Sorex araneus*, *Apodemus agrarius* (fig. 4). Șoarecele de Tatra este bine reprezentat în toate cele 5 habitate investigate.

În ceea ce privește bogăția de indivizi a zonelor investigate, se constată (fig. 5) prezența unui număr mai ridicat de indivizi în zona Piatra Rea (25 indivizi), lacurile glaciare Lala (24 indivizi), ciroul glaciari Gagi (21 indivizi), dintr-un total de 94 de indivizi capturați și eliberați.

Concluzii

În urma a 5 campanii de monitorizare a faunei de micromamifere cu ajutorul capcanelor live-trap, din 5 habitate specifice șoarecelui de Tatra (*Microtus tatricus*) din Parcul Național Munții Rodnei și împrejurimi, s-au capturat 94 indivizi de micromamifere din 11 specii, dintre care 17 indivizi de șoarece de Tatra (*Microtus tatricus*). Această specie are ca habitate favorabile în Munții Rodnei, zonele de stâncărie calcaroasă și grohotișuri silicioase, cu vegetație arbustivă și ierboasă bine dezvoltată, dar și cu izvoare permanente locale. Starea de conservare a speciei este bună la nivelul masivului.

Bibliografie

Barkaszi, Z. & Zagorodniuk, I. 2016. The taxonomy of rodents of the Eastern Carpathians. Proceedings of the State Natural History Museum, 32, 137–154.

Botnariuc N., Tatole V., 2005: Cartea Roșie a Vertebratelor din România. Tipo. Curtea Veche Trad. S.R.L., București.

Coldea Gh., 1990: Munții Rodnei - Studiu geobotanic, Editura Academiei Române, pag. 183, București.

Flousek J., Flouskova Z., Tomasova K., 1985: To the knowledge of small mammals (Insectivora, Rodentia) in the Rodnei Mts. (Rumania). Vest, čas. Společ. zool., 49: 6—17.

Doniță N., Popescu A., Paucă-Comănescu, M., Mihăilescu, S. and Biriș I. A., 2005: Habitatele din România. Editura Tehnică Silvică, București.

Iușan C., 2011: Monografia Parcului Național Munții Rodnei (Rezervație a Biosferei), Editura Todesco, pag. 335, Cluj-Napoca.

Iușan C., Cosma A., 2013: Ghidul mamiferelor din Parcul Național Munții Rodnei, pag. 151, Editura Exclus Publishing, București.

Iușan C., 2019: Spatially distribution of of small mammals from Rodna Mountains National Park, Romania, Studii și Cercetări - Seria Biologie, Complexul Muzeal Bistrița, nr. X, Bistrița-Năsăud.

Jurđíková N., Žiak D., Kocian Ľ. 2000. Habitat requirements of *Microtus tatricus*: microhabitat and macrohabitat. Výskum a ochrana cicavcov na Slovensku 4, 41-49.

Martínková N., Dudich A. 2003. The fragmented distribution range of *Microtus tatricus* and its evolutionary implications. Folia Zoologica 52, 11-22.

Mitchell-Jones A.J., Amori G., Bogdanowicz W., Kryštufek B., Reijnders P.J.H., Spitzenberger F., Stubbe M., Thissen J.B.M., Vohralík V., Zima J., 1999: The Atlas of European Mammals. T&AD Poyser Ltd, Academic Press.

Murariu D., Răduleț N., 1998: Mammalian fauna (Mammalia) from Maramureș Depression, Romania. Trav. Mus. Hist. Nat. "Grigore Antipa", 40, pag. 609-621.

Musser, G. G. and M. D. Carleton, 2005: Superfamily Muroidea. pag. 894–1531 in Mammal Species of the World: a Taxonomic and Geographic Reference. D. E. Wilson and D. M. Reeder eds. Johns Hopkins University Press, Baltimore.

Nae I., Cobzaru I., Cozma A., 2010: New data concerning the small mammal fauna (Insectivora, Rodentia) of the Rodna Mountains National Park (Eastern Carpathians, Romania), Transylv. Rev. Syst. Ecol. Res. 9, (2010), "The Rodna Mountains National Park".

Popovici M., 2010: A New Record of *Microtus tatricus* (Kratochvíl, 1952) (Rodentia, Mammalia) in Romania, Biodiversitate și Dezvoltare Durabilă, Sesiune științifică națională cu participare internațională, în cadrul Simpozionului dedicat Anului Internațional al Biodiversității, Iași, Romania.

The IUCN Red List of Threatened Species (www.redlist.org).

Wagner O. S., 1974: Biogeographische Untersuchungen an Kleinsäuger populationen des Karpatenbeckens. Inaugural Dissertation, Universität des Saarbrücken, 1-252.

Zagorodniuk, I. V. 1988. *Pitymys tatricus* (Rodentia) — noviy vid v faune SSSR. Vestnik Zoologii, 22 (3), 54 [In Russian].

Zagorodniuk, I. V. & Zima, J. 1992. *Microtus tatricus* (Kratochvíl, 1952) in the Eastern Carpathians: cytogetic evidence. Folia Zoologica, 41 (2), 123–126.

Zagorodniuk, I. V., Vorontsov, N. N. & Peskov, V. N. 1992. Tatra vole (*Terricola tatricus*) in the Eastern Carpathians. Zoologicheskii Zhurnal, 71 (6), 96–105 [In Russian].

Vasile Chindriș, 1881-1947

*Președinte al Sfatului Național Român al Comitatului Maramureș
Participant cu drept de vot la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia
din 1 Decembrie 1918*

VARIA - PERSONALITĂȚI

Actualitatea unei rugăciuni a lui Solomon

Pr. Dr. Nicolae Lauruc

*Biserica Ortodoxă Ucraineană „Înălțarea Sfintei Cruci”
Sighetu Marmăției, Maramureș*

Cercetând istoria biblică a Vechiului Testament, întâlnim patru nume de bărbați, care aveau daruri deosebite. Este vorba de:

1. Matusalem, cel mai longeviv (969 ani) om (Fac.5,27),
2. Moise, cel mai blând om (Num.12,3),
3. Samson, cel mai tare om (Judecători, cap.14-15) și
4. Solomon, cel mai înțelept pământean.

Ajuns rege, Solomon n-a vrut de la Dumnezeu altceva decât: ”minte pricepută a asculta și judeca poporul”. Aceasta l-a plăcut lui Dumnezeu așa de mult, încât i-a răspuns: ”... iată, Eu îți voi da minte înțeleaptă și pricepută, cum nici unul n-a fost ca tine înaintea ta și nici unul nu se va ridica după tine.” (III Regi 3,12).

Știința o dobândește omul prin școală, dar înțelepciunea este darul lui Dumnezeu. (Isaia 11,2) Totuși este foarte interesant că acest mare înțelept s-a temut de două extreme. Aceste extreme se regăsesc într-o rugăciune a sa: ”Două lucruri cer de la Tine – se ruga Solomon – nu mă respinge înaintea de a muri ... sărăcie și bogăție nu-mi da, ci dă-mi pâinea ce îmi este de trebuință, ca nu cumva, săturându-mă să mă lepăd de la Tine ... ca nu cumva, sărăcind să mă apuc de furat și să defaim numele Dumnezeului meu.” (Pilde 30,7-9).

Nu s-a mândrit în înțelepciunea sa, nici a privit la urmările acestor două extreme prin neputința firii omenești. Cât de actuală este înțelepciunea lui Solomon, mai ales acum când constatăm cu toții că lumea este marcată, parcă pe zi ce trece și mai evident, de aceste două extreme: bogăție (lumea bogaților) și sărăcie (lumea săracilor). Tâlcuind acest cuvânt, Sf. Vasile cel Mare spune:” Prin bogăție, el înțelege săturarea peste măsură, iar prin sărăcie lipsa totală de cele necesare pentru viață, dar prin moderație, să nu aibă cineva mai puțin, nici mai mult decât cele necesare”. (Regulile mari 20,3).

Rugăciunea lui Solomon este ca un rod al poruncii date de Dumnezeu poporului ales.

” Ferește-te de a uita pe Domnul Dumnezeul tău și de a nu păzi poruncile Lui și hotărârile Lui, pe care ți le spun eu astăzi. când vei mânca și te vei sătura și îți vei face case frumoase și vei trăi în ele, când vei avea multe vite mari și mărunte și mult argint și aur și vei avea de toate la tine, vezi să nu se mândrească inima ta și să nu uiți pe Domnul Dumnezeul tău.” (Deuteronom 8,11-14).

Extraordinar de frumoasă remarcă face Sf. Ioan Gură de Aur vis-à-vis de această lege:

” De aceea sfinții trebuie admirați, nu numai pentru că au fost așa de evlavioși și filozofi în vremea când strămoșia era în toată puterea ei, ci și pentru că au rămas așa de sânguitori și tot așa de vrednici și după trecerea furtunii, când s-au liniștit lucrurile. ” (Omiliile despre pocăință, IV).

Și Origen vede o legătură strânsă între rugăciunea lui Solomon și legea din Deuteronom 8,11-14. Și el face o remarcă frumoasă privitor la aceasta:

” Dacă e cineva sărac, să nu se apuce de furat și să defaime apoi numele lui Dumnezeu. Dacă va fi bogat, să nu se îngâmfe, căci în bogăția sa poate să devină mincinos și în trufia lui poate să zică: cine mă vede?” (Despre rugăciune 29,5).

Sf. Clement Alexandrinul îndeamnă pe creștini spre cumpătare, spunând: ”creștinul trebuie, după puțină să-și mărginească voile; trezirea și cumpătarea sunt provizia cea mai bună pe care o putem lua cu noi în drumul ce duce către cer.”

Sf. Antonie cel Mare îndeamnă și el pe tot creștinul cu cuvintele: ”Oamenii să nu agonisească avuții de prisos. Ele după fire sunt stricăcioase, de aceea să nu ne poticnim când le pierdem”. Tot înțeleptul Solomon spunea în alt loc: ”cine se încrede în bogății va cădea” (Pilde 11,28). Cuvântul lui îl întărește Sf. Ioan Gură de Aur, prezicând că: ” Bogăția este o molie care roade haina de mătase a virtuții”.

O concluzie edificatoare în urma celor spuse până aici o găsim la marele teolog, fericitul Augustin: ” Săracilor, ce vă lipsește – se întreabă el retoric – dacă-L aveți pe Dumnezeu? Bogaților, ce aveți dacă vă lipsește Dumnezeu? ”

Religia în lume

Reper fundamental al omenirii

Drd. Maria Emilia Iepan
Universitatea din Oradea

Confesiunea (cultul sau religia) este definită în *DEX* astfel: „Ansamblu de idei, sentimente și acțiuni împărtășite de un grup și care oferă membrilor săi un obiect de venerare, un cod de comportament, un cadru de referință pentru a intra în relație cu grupul și universul; confesiune, credință”.

Această definiție scurtă poate nu mulțumește pe toată lumea, religia fiind un fenomen social complex și cu o vechime ce se pierde în negura timpului. Cercetarea începuturilor religiei pe Pământ întâmpină dificultăți deosebit de mari. Nu se poate spune cu precizie care a fost momentul originar al religiei, existând opinii și controverse numeroase. Majoritatea explicațiilor, cu excepția celor teologice, sunt incluse în sfera ipotezelor.

Conform Bisericii, omul a fost o ființă religioasă de la început, adică de la Adam și Eva. Religia a însoțit societatea umană dintotdeauna. Cu alte cuvinte, religia a apărut odată cu omul sau a existat chiar înainte de apariția omului. Creat de divinitate, omul a fost de la început religios, s-a supus și a venerat divinitatea creatoare. Religia este deci urmarea voinței divine și nu alegerea omului. Între OM și animale există numeroase asemănări dar cea mai importantă diferență, printre altele, este religiozitatea. Omul este singura ființă religioasă de pe Terra. Homo Sapiens Sapiens, este „omul care știe că știe”. Omul este singurul care știe că va muri. OMUL are posibilitatea să aleagă, să șovăie, să cunoască binele și răul, să-și pună întrebări existențiale legat de ce va fi și dincolo de moarte. Ceea ce diferențiază omul de regnul animal este de fapt un alt argument al existenței unui Creator.

Știința nu este însă de acord cu teoria că omul a fost religios încă de la apariția sa pe Pământ, susținând că acesta a devenit religios treptat. Curentul scientist și ateist din secolul al XIX-lea a răspândit teoria că religia a izvorât din ignoranța și frica oamenilor, servindu-le în același timp și ca un mod de explicare a fenomenelor naturii, pe care nu le înțelegeau.

Pentru a obține o viziune asupra apariției religiei pe Pământ, studiul științei începe din preistorie. Pentru știință omul este o ființă biologică la fel ca oricare alta. Conform teoriilor științifice sau evoluționiste, religia a apărut treptat, mult mai târziu, după desprinderea omului din animalitate. Oamenii de știință argumentează, spunând că specia umană este singura din lumea viețuitoarelor în care descendenții pot deveni și altceva decât oameni. Fiecare nou-născut are posibilitatea de a deveni OM dar nu în mod natural și obligatoriu. Condiția de om se construiește. Numai sub influența socialului un nou-născut v-a ajunge OM. Dacă pruncul nu beneficiază imediat și continuu de asistența socialului, el nu va mai fi OM niciodată. Există numeroase cazuri de copii născuți care nu au avut parte de traiul între oameni, devenind ireversibil *animale*. Existența biologică trebuie completată obligatoriu de existența socială. Deci, un copil născut într-o familie fără religie nu va mai fi religios.

Pentru a studia și a afla momentul apariției religiei pe Pământ, știința a trebuit să pătrundă în lanțul complex și lung al antropogenezei sau al evoluției omului. Pentru

studierea trecutului îndepărtat al neamului omenesc știința s-a folosit de dovezile materiale lăsate chiar de om. Însă, omul preistoric a lăsat puține urme despre religia sa. Cu excepția religiei, aproape toate activitățile omului primitiv au lăsat numeroase dovezi materiale descoperite astăzi de arheologi, obiecte care ne-au pus în lumină modul de viață al omului cu mii de ani în urmă. Cercetarea modului în care omul își procura hrana de exemplu, reprezintă o sarcină relativ ușoară comparativ cu exigențele care se ridică atunci când se pune problema investigării credințelor religioase din preistorie. Dacă omul preistoric pune pe o piatră o bucată de carne, o floare sau o scoică pentru a mulțumi într-un fel unei divinități, până în ziua de azi nu a mai rămas decât piatra sau scoica, lucruri care nu ne spun prea multe lucruri despre religia aceluia om. Gesturile, cuvintele, ideile, dansurile, stările de spirit din timpul respectivului ritual religios au dispărut pentru totdeauna odată cu indivizii care le-au trăit. Pentru lumea științifică există două întrebări fundamentale de la care pornesc cercetările: Când a apărut omul pe Pământ? Când a devenit omul religios?

Cel mai vechi schelet de om (de fapt, cel mai vechi schelet de hominid preuman) descoperit până în prezent pe planeta noastră, are vârsta de 4,4 milioane de ani, conform datărilor efectuate de oamenii de știință. Numit *Ardipithecus ramidus* sau *Ardi*, scheletul de biped a fost descoperit în Etiopia în 1992. Acest *Adam științific* trăia asemeni animalelor, din ceea ce îi oferea natura. Conform oamenilor de știință, la acest om nu se poate vorbi încă de credințe sau manifestări religioase, acestea apărând mult mai târziu, în paleoliticul inferior, conform dovezilor arheologice. Deși comparativ cu celelalte specii de animale, omul era mai slab, s-a comportat în realitate ca o ființă superioară datorită inteligenței. Oamenii trăiau într-un cadru bogat în manifestări naturale considerate de ei supranaturale (fulgere, ploaie, tunete, erupții vulcanice, cutremure etc.) încă neexplicate sau neînțelese de aceștia. În raport cu forțele necunoscute ale naturii, omul s-a simțit într-o continuă stare de inferioritate, de neputință și chiar de frică. În mintea omului preistoric care căuta să interpreteze aceste mistere, se nășteau sentimente ca: uimirea, mirarea, emoția, dar mai ales frica. Frica de necunoscut, de ceva sau cineva, era prezentă cu mii de ani în urmă așa cum este și astăzi prezentă la unele comunități primitive din jungle. Oamenii căutau să-și învingă frica față de *autorii* fenomenelor necunoscute. În spatele fiecărui fenomen natural, era CINEVA pentru omul primitiv. Văzându-se neputincios în lupta cu forțele exterioare lui, în efortul pentru menținerea și autodepășirea statutului său existențial în lume, omul va căuta ajutor la forțe mai puternice decât el. Imaginația era cea care îi dădea frica și tot ea l-a salvat creându-i personaje puternice care îl ajutau să înțeleagă lumea și chiar să o controleze. Se nasc astfel divinități care erau personificări pentru fiecare fenomen natural: Soarele, Ploaia, Tunetul, Apa, Pădurea sau Animalele. Forțele naturii au fost personificate, în creaturi supranaturale, devenind primele zeități ale omului. Treptat divinitățile au devenit aliatul cel mai important în lupta pentru supraviețuire a omului. S-a născut astfel o relație dintre omul care cerea ceva, prin diferite forme și forța supranaturală care răspundea cererii mai mult sau mai puțin real. Omul simțea nevoia să-i mulțumească și cum o putea face mai bine decât prin cântece, dansuri, ofrande și jertfe. Cu ajutorul zeilor, omul era stăpânul absolut pentru că putea domina lumea înconjurătoare. Credințele în supranatural au apărut deci ca o necesitate a omului primitiv în lupta pentru supraviețuire.

Chiar dacă nu au rămas dovezi scrise până astăzi, nu ne putem închipui astăzi comunitățile primitive din preistorie, fără religiozitatea lor, fără rituri sau credințe. Dincolo de creațiile sale materiale necesare supraviețuirii, omul preistoric trebuie să fi avut și activități pur intelectuale: discursul oral, muzica, dansul, pictura, sculptura sau credințele. Ritualurile magico-religioase din perioada preistorică rămân însă în cea mai mare parte necunoscute astăzi. Pot fi însă deduse mecanismul, forma, obiectul și scopul

lor cu o oarecare aproximație prin analogii cu practicile specifice comunităților aflate pe aceeași treaptă de evoluție culturală, triburile de astăzi.

Conform celor mai noi descoperiri arheologice, religia era practică pe Pământ înainte de apariția agriculturii. Omul preistoric folosea peșterile drept lăcașuri de închinăciune. Pe teritoriul Turciei, în sud-estul Anatoliei, s-a descoperit un sanctuar Neolitic, considerat cea mai veche structură religioasă cunoscută realizată vreodată de om. Cel mai probabil, sanctuarul a fost construit de către vânători-culegători în cursul mileniului al X-lea î.Hr..

Chiar dacă în preistorie nu putem vorbi despre religii bine definite, descoperirile arheologice atestă existența unor manifestări religioase despre cele trei momente importante din viața omului: naștere, supraviețuire și moarte. Ciclurile specifice vieții omului (naștere, viață, moarte), primesc sensuri universale raportate la nivelul cosmic. Cele mai multe dovezi sunt legate de ultima etapă din viața omului, fiind numeroase informațiile descoperite în mormintele preistorice. Cultul morților era privit ca o reprezentare a ideii de nemurire a sufletului sau chiar de existență a unui spirit universal. Încă din paleolitic exista grija de a nu lăsa cadavrul uman să fie devorat de animalele sălbatice, ci să fie îngropat. Lângă cel decedat se puneau obiectele folosite în timpul vieții, dar și altele, ceea ce arată credința celor vii că îi vor fi de folos în lumea de dincolo. Cel mai adesea, oamenii și-au imaginat o lume *de dincolo* unde cei morți continuă să existe și să supravegheze lumea celor vii. S-a cristalizat astfel credința în *viața de apoi*. Cultul morților a dus la apariția unor practici funerare și a ritualurilor de înmormântare.

În preistorie credințele se manifestau și sub alte forme cum ar fi: animismul, magia, șamanismul, totemismul.

Animismul reprezintă, poate, prima manifestare religioasă ce definește raporturile oamenilor cu lumea înconjurătoare, înzestrată cu suflet (*anima* = suflet). Animismul presupunea credința în spirite care însuflețesc lucruri aparent neînsuflețite. Omul lua act de prezența unor ființe spirituale ce sălășuiau în păduri, pietre, aer, Soare etc.

Magia reprezintă credința în forțele misterioase pe care omul inițiat le poate folosi pentru a face binele sau răul. Prin incantații și ritualuri complexe, forțele misterioase erau convinse să colaboreze. În unele societăți magia albă și cea neagră erau asociate cu astrologia, tălmăcirea viselor sau cu interpretarea diferitelor semne.

Șamanismul era o altă practică religioasă, practică și astăzi în zone izolate al lumii, prin care șamanul, vrăjitorul sau vindecătorul intra în dialog cu spiritele, folosind anumite plante halucinogene pentru a intra în transă.

Totemismul era o legătură care se stabilea între o comunitate și o ființă, sau un obiect cu atribute magice, considerate protectoare. La triburile australiene, totemul era considerat întemeietorul comunității.

Din paleolitic provin cele mai vechi dovezi ale religiozității oamenilor, reprezentate de picturile din peșteri. Începând cu paleoliticul superior (acum 40.000–18.000 de ani în urmă), au fost descoperite numeroase morminte ce prezentau urme de ritualuri religioase. De exemplu, oasele erau găsite împreună cu diferite obiecte uzuale (unelte, arme, vase etc.). Sculpturile și picturile din peșteri arătau că în această perioadă începuse deja să se formeze unele credințe religioase și magice precum că mortul ar continua într-un fel să trăiască. Toate aceste descoperiri atestă existența unor credințe și ritualuri totemiste la populațiile din epoca paleoliticului superior.

În neolitic s-a produs trecerea la economia bazată pe agricultură. Spre deosebire de oamenii epocii paleolitice, total dependenți de natură și capriciile acesteia, neoliticii sunt producători agricoli, modul lor de viață fiind schimbat foarte mult. Triburile deveniseră sedentare și semisedentare, cu o bază economică stabilă. Noile

condiții de viață oferite de agricultură, surplusul de hrană, au dus la apariția inegalităților între indivizi, care s-au reflectat și în sfera credințelor și a religiilor.

Cultivarea plantelor și creșterea animalelor induc omului credințe și concordanțe între fertilitatea și fecunditatea pământului și atributele specifice femeii, ea însăși dătătoare de viață. Cultul fecundității și al fertilității sunt specifice Orientului și părții răsăritene a Europei. Fenomenul religios se manifestă prin cultul pentru zeități, cu precădere pentru cele feminine. Din această perioadă au rămas numeroase obiecte de lut și ceramică, nu doar vase ci și obiecte plastice cu semnificații spirituale, mărturii importante pentru reconstituirea universului religios al comunităților neolitice. Sunt numeroase obiectele descoperite de arheologi: figurine antropomorfe și zoomorfe din lut ars, ce constituiau reprezentări ale unei forțe supranaturale cu puteri magico-religioase, folosite probabil în unele rituri sau practici religioase.

Cele mai multe descoperiri arheologice religioase din perioada neolitică sunt reprezentate de morminte. În acestea s-au găsit numeroase obiecte (unelte, arme, vase) puse cu credința că vor fi necesare în viața de după moarte. Din analizarea informațiilor obținute după descoperirea mormintelor, reiese clar complexitatea concepțiilor primitive despre viață și moarte, prin practicarea unor procesiuni la îngroparea celor decedați. Mortul nu era lăsat pur și simplu în mijlocul naturii sau al animalelor sălbatice. Era îngropat într-o anumită poziție (predominant în poziția de fetus), cu anumite obiecte utile în timpul vieții, dovezi care arată credința în viața de după moarte. Mormintele erau se pare considerate locuințe ale celor morți. Se credea și că sufletele celor morți ar putea părăsi, din cândin când, locuințele lor, și pentru a le facilita „ieșirea” se practicau niște „găuri ale sufletelor” în pietrele care acopereau mormântul.

Comunitățile umane practicau deasemenea un cult al strămoșilor. Se știe că erau practicate sacrificiile de animale, precum și sacrificiile umane, după cum le atestă unele descoperiri. Construcțiile megalitice din Europa sunt exemple concrete ale complexei concepții pe care oamenii o aveau în legătură cu lumea, viața și forțele supranaturale. În unele regiuni (din Pen. Iberică și Franța, mai ales, în Malta) au fost identificate urmele unui cult al zeiței (albe) a morții. În Malta, cercetările arheologice au pus în evidență 17 temple în care se practicau diferite ritualuri religioase.

În epoca bronzului, ritualurile religioase au devenit și mai complexe. În cultul funerar a început să se reflecte deja diferențierea de clasă a societății. În morminte celor bogați erau puse numeroase obiecte valoroase (animale ucise sau chiar oameni care trebuiau să-l însoțească pe mort în cealaltă lume. Orientarea mormintelor după punctele cardinale dovedește o legătură între cultul funerar și reprezentările cosmice, precum și adorarea Soarelui, simbolul vieții și al renașterii. Deasemenea, pe morminte se ridicau monumente funerare. Tot în această perioadă apare obiceiul incinerării morților.

Religiile politeiste erau prezente la toate marile civilizații ale Antichității: mesopotamiană, egipteană, greacă, romană, persană, indiană etc. În Mesopotamia au fost identificați peste 3000 de zei. Ideea unui singur zeu, suprem, începe să prindă contur la evrei și în Grecia Antică. Acest Zeus suprem conducea ceilalți zei mai mici. Romanii adorau divinități diferite: plante și animale sacre, eroi umani (Hercule, Remus și Romulus și chiar împăratul Iulius Caesar, care a fost trecut în rândul zeilor.

Pe Pământ există și astăzi zone în care religia are aceleași forme de manifestare ca acum mii de ani.

GÖBEKLI TEPE

Cel mai vechi edificiu religios din lume

În sudul Turciei, la Göbekli Tepe, a fost descoperit de curând, ruinele celui mai vechi templu religios din lume. Ansamblul a fost construit acum circa 11.600 de ani, cu

șapte milenii înaintea Marii Piramide de la Gizeh, fiind și cel mai vechi exemplu de arhitectură monumentală preistorică din lume. Descoperirea acestui templu vechi, construit de vânătorii și culegători din neolitic, a dus la concluzia că religia a apărut în viața omului înaintea agriculturii. Situl arheologic cuprinde zeci de stâlpi masivi, de câteva tone fiecare, sculptați în piatră, așezați în cercuri, fiecare căzut peste următorul. Templul Göbekli Tepe, amintește vag de Stonehenge, doar că e alcătuit nu din blocuri cioplite grosolan, ci din coloane cu basorelieful de animale (gazele, șerpi, vulpi, scorpioni etc.). Arheologii încă fac săpături la Göbekli Tepe fiind impresionați deoarece templul a fost construit într-o perioadă în care nu se descoperise metalul, roata sau animalul de povară. Se crede că acest templu era un loc sacru și de pelerinaj.

Din cele mai vechi timpuri și până în prezent, religia i-a oferit omului răspunsuri la principalele întrebări existențiale. Supraviețuirea omului pe Pământ se datorează și religiei. Viața omului s-a desfășurat sub influența religiei. Credințele și practicile religioase au influențat populația din punct de vedere dinamic (natalitate, mortalitate, migrație), cultural (obiceiuri vestimentare, gastronomice și comportamentale), din punct de vedere economic (pelerinaje și turism). În egală măsură, religia a avut un rol important și în transformarea peisajelor geografice, a satelor și orașelor, adesea dominate de edificii religioase impresionante și adeseori a avut un cuvânt de spus în denumirea localităților. Omul a avut în general libertate de alegere religioasă. Varietatea credințelor pe Glob este firească în condițiile în care oamenii sunt diferiți, în funcție de mediul în care trăiesc. Fiecare zonă geografică este unică, având propria cultură, lumea fiind astfel un mozaic de tradiții, obiceiuri și religii. Religia este astăzi nu numai un act de spiritualitate, ci și un act de cultură sau cunoaștere. În condițiile globalizării culturale, turiștii de astăzi caută tot mai mult obiectivele culturale și de factură religioasă.

Chiar dacă au loc numeroase conflicte pe Glob care au la mijloc și cauze religioase, în prezent nu există religii mai bune decât altele, atâta timp cât toate au la bază ideea de pace, armonie, de iubire și înțelegere între oameni.

Nu numai Decalogul biblic susține pacea și moralitatea între oameni. De exemplu, Mahavira, conducătorul jainismului din India, în susținerea moralității umane spunea: *nu răni, abuza, oprima, înrobi, insulta, tortura sau ucide orice creatură sau ființă vie*.

STRUCTURA CONFESIONALĂ A POPULAȚIEI

O problemă de timp

Nu vom ști niciodată câte credințe au existat pe Pământ, multe dispărând definitiv în diferite perioade ale istoriei. De exemplu, după ce religia creștină devine oficială în Imperiul Roman, toate religiile păgâne existente au fost interzise.

Astăzi, sunt recunoscute în lume circa 35 de religii, fiecare cu unul sau mai multe culte. Dintre acestea doar 6 religii numără mai mult de 100 de milioane de aderenți, 4 dintre ele intră în categoria religiilor medii iar restul sunt religii mici, cu mai puțin de 10 milioane de adepți. Potrivit altor surse, pe Pământ ar fi peste 4000 de religii, prereligii, secte și alte formațiuni religioase, care își împart populația planetei.

Analiza structurii populației Globului după religie are în vedere caracteristicile confesionale ale populației, precum și dinamica spațio-temporală a fenomenului religios. Trebuie spus că este foarte greu de precizat cu exactitate care este numărul de credincioși pentru fiecare cult în parte. Modificările sunt numeroase în structura religioasă a populației globale. Nu există instituții la nivel de țară sau un for mondial care să se ocupe cu actualizarea datelor statistice. Harta religiilor pe Glob nu poate fi desenată decât pentru o perioadă scurtă de timp, din cauza modificărilor permanente în

acest domeniu. Cifrele privind structura confesională a populației pe Glob, pe continente sau țări, sunt diferite și de multe ori contradictorii, de la un autor la altul, de la o instituție la alta. Apartenența la o religie este relativă, dificil de stabilit cu exactitate, în unele țări din Africa și Asia, unde nu se fac recensăminte din lipsa banilor sau chiar din cauza unor superstiții. Pe de altă parte, migrația de la o religie la alta sau reconvertirea este în continuă creștere, precum și renunțarea definitivă la o religie practică anterior. În prezent se remarcă o puternică ascensiune a unor religii în detrimentul altora, fiecare religie de pe Terra încercând să-și atragă tot mai mulți adepți. Fenomenul reconvertirii nu este nou. *Migrația* de la o religie la alta există din cele mai vechi timpuri, a continuat și în Evul Mediu, având adeseori consecințe tragice mai ales când reconvertirea unor populații tribale din Africa sau America se făcea cu forța, cu vărsare de sânge. Din secolul al VII-lea, se înregistrează un amplu fenomen de reconvertire la Islam, religie care abia își făcea intrarea în istorie. Chiar dacă a apărut mai târziu, Islamul s-a răspândit la fel de mult ca și creștinismul înlocuind în numeroase regiuni ale Asiei și Africii religiile deja existente de mii de ani.

La ora actuală, religia islamică are cea mai mare rată de creștere a numărului de adepți, urmată de creștinism. Este cunoscut faptul că foarte rar un musulman trece la o altă religie, comparativ cu adepți ai altor religii care au mai multă libertate de alegere. Conform unor surse oficiale, dintre cei aproximativ 8 miliarde de locuitori ai Terrei care vor exista peste aproximativ 20 de ani, peste 25% vor fi musulmani. Potrivit unor surse peste 100 de milioane de chinezi au devenit creștini în ultimii 60 de ani.

Din păcate lumea contemporană se confruntă cu realitatea a numeroase conflicte de natură etnică, lingvistică, economică dar și religioasă, adeseori cu consecințe tragice. Conflictele care au la mijloc diferențele religioase sunt frecvente în zonele de întâlnire a unor mari religii: India, Indonezia, Israel, Filipine, Kosovo, Sudan, Timorul de Est, Coreea etc.

Toleranța religioasă este singura soluție de conviețuire pașnică pentru practicanții tuturor religiilor.

BIBLIOGRAFIE

- Alberto M.**, (2001), *Enigme captivante ale istoriei*, Editura Prietenii Cărții, București
- Alexescu M.**, (1974), *Cerul, o carte pentru toți*, Editura Albatros, Timișoara
- Andreescu D.**, (1973), *Nimic supranatural în fenomenele naturii*, Editura militară
- Burlacu Gh.**, (1970), *Țări din Marea Caraibilor*, Editura Enciclopedică Română, București
- Chiș Gh.**, (1998), *Astronomie - Manual pentru clasa a XII-a*, Editura Didactică și Pedagogică, București
- Coccan P., Vlăsceanu G., Negoescu B.**, (2002), *Geografia generală a turismului*, Editura Meteor Press, București
- Coccan, P.** (2006), *Turismul cultural*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca
- Cozma Elena**, (2000), *Istoria religiilor*, Editura Polirom
- Drimba O.**, (1984), *Istoria culturii și civilizației*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București
- Drimba O.**, (2003), *Istoria culturii și civilizației*, vol. II, Editura Saeculum & Vestala, București
- Erdeli G., Dumitrache L.**, (2009), *Geografia populației mondiale*, Editura Universitară, București

Gâțescu P., (1990), *Fluviile Terrei*, Editura Sport-Turism, București

Georgescu F., (1982), *Societate și religie*, Editura științifică și enciclopedică, București

Graur A. (1972), *Nume de locuri*, Editura Științifică, București

Hellemans A., Bunch B., (1988), *Istoria descoperirilor științifice*, Editura Orizonturi, București

Ilinca Nicolae, (1999), *Geografie umană. Populația și așezările omenești*, Editura Corint, București.

Ilinca Nicolae, (2008), *Geografie umană. Populația și așezările omenești*, Editura CD PRESS, București.

Ionescu I., (2003), *Turismul fenomen social-economic și cultural*, Editura Oscar Print, București

Lăzărescu G., (1982), *Galileo Galilei, Dialog cu planetele*, Editura Albatros, București

Manta I., Manta Ana-Maria, (1982), *Terra – Mic buletin de identitate*, Editura Albatros, București

Marghodovici I.P., (1959), *Istoria descoperirilor geografice*, Editura Științifică, București

Mariș Georgeta, Țifrea Emilia, (1999), *Eclipsele*, Editura tehnică, București

Mihăilescu N. Ș., Grigore I., (1978), *Anzii și Țările Andine*, Științifică și Enciclopedică, București

Neguț S., Nicolae I., (2005), *Patrimoniul mondial cultural UNESCO*, Editura Meronia, București

Neguț Silviu, (2011), *Geografia Umană*, Editura Academiei Române, București

Nicolae I., Suditu B., (2008), *Toponimie românească și internațională*, Editura Meronia, București

Popovici I., Caloianu N., Ciulache S., Lețea I., (1975), *Enciclopedia descoperirilor geografice*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.

Posea G., Armaș I., (1998), *Geografie fizică*, Editura Enciclopedică, București

Țală Mădălina L., (2012), *Religie, Cultură, Turism*, Editura ASE, București

Vulcănescu Romulus, (1970), *Incașii*, Editura Albatros, București

Vulturii, lei și cultivatorii de cafea: porecele echipelor de fotbal participante la Cupa Mondială din Rusia (2018)

Dr. Victor V. Vizauer

Pe bună dreptate ar putea cineva să întrebe care este legătura între vulturi, lei și cultivatori de cafea. Însă, deja din titlu reies două legături principale ce au stat și la baza acestui material: 1) faptul că respectivele cuvinte sunt porecle sau componente ale unor porecle, și 2) sunt porecle ale unor echipe naționale de fotbal.

De ce porecle și echipe de fotbal? Deoarece porecele reprezintă categoria onomastică ce nu și-a pierdut deloc vigoarea în transmiterea de valori simbolice, sentimente, afiliații, trăsături de caracter, virtuți și vicii, origine, ocupație și așa mai departe. Apoi, legat de fotbal, au intervenit chiar două motive importante: este vorba despre desfășurarea în acest an (2018, în Rusia) a Campionatului Mondial de Fotbal și despre faptul că fotbalul reprezintă sportul cu cei mai mulți fani la nivel global, fani al căror interes față de echipele naționale este enorm.

Ca urmare a celor de mai sus, cercetarea de față are menirea de a suprinde elementele pe care le transmit porecele în cauză, ce fel de simboluri, sentimente, dorințe și visuri ale fanilor se ascund în spatele unor denumiri aparent fără prea mare semnificație.

Porecele echipelor naționale de fotbal

Acestea sunt porecele (în limbile naționale și/sau engleză, precum și traducerea în limba română, care uneori este aproximativă) celor 32 de selecționate naționale ce au luat parte la Campionatul Mondial de Fotbal din Rusia în anul 2018¹:

- Anglia: **The Three Lions** (Cei Trei Lei)
- Arabia Saudită: **Al Sogour Al Akhdar** (Șoimii Verzi)
- Argentina: **La Albiceleste** (Cei Albi și Albastru Celest / Alb-celeștii)
- Australia: **The Socceroos**
- Belgia: **Les Diables Rouges** (Diavolii Roșii)
- Brazilia: **Seleção / Seleção Canarinho** (Selecționata / Selecționata Canarilor)
- Columbia: **Los Cafeteros** (Cultivatorii de Cafea)
- Coreea de Sud: **Asian Tigers** (Tigrii Asiatici)
- Costa Rica: **Los Ticos** (denumire dată nativilor din Costa Rica în slang-ul spaniol)
- Croatia: **Vatreni** (în limba engleză: The Blazers / The Fiery Ones)
- Danemarca: **Danish Dynamite** (Dinamita Daneză)
- Egipt: **The Pharaohs** (Faraonii)
- Elveția: **Rossocrociati** (Cruciații Roșii)
- Franța: **Les Bleus** (Albaștri / Cei Albaștri)

¹World Cup 2018: What are the nicknames of the teams in Russia, <http://www.skysports.com/football/news/11095/11309560/world-cup-2018-what-are-the-nicknames-of-the-teams-in-russia>; World Cup 2018 Nicknames: Team Nickname For Every Country, <https://coed.com/2018/06/13/world-cup-2018-nicknames-team-nickname-for-every-country/>; Team Nickname Guide, <https://worldcup.blogs.nytimes.com/2006/06/08/team-nickname-guide/> (26.07.2018).

- Germania: *Die Mannschaft* (Echipa)
- Iran: *ShiranePars* (Leii Persiei)
- Islanda: *StrakamirOkkar* (Băieții Noștri)
- Japonia: *Samurai Blue* (Albastru Samurai)
- Maroc: *Atlas Lions* (Leii din Atlas)
- Mexic: *El Tricolor / El Tri* (Tricolorul)
- Nigeria: *The Super Eagles* (Super Vulturii)
- Panama: *Marea Roja* (Valul Roșu / Marea Roșie)
- Peru: *Los Incas* (Incașii)
- Polonia: *PolskieOrly* (Vulturii Polonezi)
- Portugalia: *Seleccao das Quinas* (Seleccionata Scuturilor)
- Russia: *Sbornaya* (Echipa)
- Senegal: *LesLions de la Teranga* (Leii din Teranga)
- Serbia: *Orlovi* (Vulturii)
- Spania: *La Furia Roja* (Furia Roșie)
- Suedia: *Blagult* (Cei Albaștri și Galbeni / Cei Albastru-galbeni)
- Tunisia: *LesAigles de Chartage* (Vulturii din Cartagina)
- Uruguay: *Charruas* (numele unui trib de războinici din Uruguai).

*

În compoziția poreclelor primite de echipele de fotbal avute în vedere aici se remarcă trei grupe principale de elemente: 1) culorile sau una dintre culorile drapelului național ori părți ale stemei; 2) un animal sau o pasăre cu simbolism puternic; 3) elemente reprezentative ale istoriei naționale. Însă, aceste trei categorii nu acoperă toată gama de componente.

1). În prima categorie ce s-a conturat – **culorile sau una dintre culorile drapelului național ori componente ale stemei** – avem următoarele porecle: *Cei Trei Lei* (Anglia), *Șoimii Verzi* (Arabia Saudită), *Alb-celeștii* (Argentina), *Diavolii Roșii* (Belgia), *Cruciații Roșii* (Elveția), *Cei Albaștri* (Franța), *Tricolorii* (Mexic), *Mareea Roșie* (Panama), *Seleccionata Castelelor* (Portugalia), *Furia Roșie* (Spania), *Cei Albastru-Galbeni* (Suedia).

2). În cea de-a doua categorie delimitată intră porecele ce conțin **numele unui animal sau pasăre cu semnificație simbolică puternică**, cum sunt: *Cei Trei Lei* (Anglia), *Șoimii Verzi* (Arabia Saudită), *Tigrii Asiatici* (Coreea de Sud), *Leii Persiei* (Iran), *Leii din Atlas* (Maroc), *Super Vulturii* (Nigeria), *Vulturii Polonezi* (Polonia), *Leii din Teranga* (Senegal), *Vulturii* (Serbia) și *Vulturii din Cartagina* (Tunisia).

3). În ultima categorie de porecle am inclus pe cele ce s-au format cu ajutorului **unui element semnificativ al istoriei țării în cauză sau cu trimitere la trecutul istoric**: *Faraonii* (Egipt), *Leii Persiei* (Iran), *Samurarii Albaștri* (Japonia), *Incașii* (Peru), *Echipa Castelelor* (Portugalia), *Vulturii din Cartagina* (Tunisia), *Charruas* (Uruguai).

Bineînțeles, se întâlnesc și porecle care nu au putut fi atribuite niciuneia dintre cele trei categorii de mai sus, acestea având la bază o întâmplare (ori un șir de evenimente) sau alte motivații mai deosebite (virtuți, realități economice, sentimente etc.). Între aceste porecle se pot menționa: *The Socceroos* (Australia), *Seleccionata* (Brazilia), *Cultivatorii de Cafea* (Columbia), *Dinamita Daneză* (Danemarca), *Echipa* (Germania), *Băieții Noștrii* (Islanda) și *Echipa* (Rusia).

După cum se poate observa unele dintre porecle se încadrează la două categorii deodată, ele cuprinzând atât elemente ale drapelului național, cât și animale sau păsări cu semnificație simbolică (leul, vulturul, șoimul).

Sursa / sursele poreclelor echipelor naționale de fotbal

În continuare voi analiza fiecare poreclă în parte pentru a determina care a fost sursa apariției respectivului element onomastic.

-Anglia: **The ThreeLions** (Cei Trei Lei): pentru englezi, pentru cei care trăiesc în Anglia și pentru iubitorii de istorie probabil că nu este un mister porecla Cei Trei Lei (*The ThreeLions*) și cunosc faptul că stindardul regal englez poartă imaginea a trei lei².

Însă aici trebuie să amintim și symbolismul transmis de către leu. „*Regele animalelor* joacă un rol esențial în bestiare. Este totodată monstru devorator, androfag, păzitor al pragurilor interzise, și, prin aceasta, chiar strajă neadormită, ocrotitor al necropolelor și simbol al învierii. Este de asemenea însemnul puterii și al regalității, al strălucirii soarelui și aurului, al majestății puterii și al gloriei cunoașterii.”³ Pe lângă acestea îi este admirată forța fizică, inteligența, răgetul și coama falnică, care l-au transformat într-o prezență înspăimântătoare.⁴

-Arabia Saudită: **Al Sagour Al Akhdar** (Șoimii Verzi): culoarea „verde” din porecla echipei naționale a Arabiei Saudite vine de la culoarea drapelului acestei țări, verdele reprezentând Islamul și fiind culoarea preferată a Profetului Mahomed. În ce privește șoimul, acesta este considerat pasăre națională a Arabiei Saudite, vânatoarea cu șoimi, îndeletnicire cu o lungă tradiție, este și azi foarte populară; ca o curiozitate aș adăuga faptul că în Arabia Saudită se poate obține pașaport pentru șoimi, păsările putând fi transportate cu avionul la fel ca un om, cu loc rezervat și bilet, în anul 2017 un prinț saudit transportând cu avionul 80 de șoimi.⁵

-Argentina: **La Albiceleste** (Alb-celeștii): în cazul Argentinei se pare că porecla se bazează pe culorile echipamentului purtat de jucători⁶, însă fără îndoială echipamentul a fost realizat după culorile drapelului național, adică albastru și alb.

-Australia: **The Socceroos**: porecla australienilor este compusă din termenii *soccer* = fotbal și *kangaroo* = animalul emblemă al Australiei, plus terminația -s, ce formează pluralul în limba engleză, porecla fiind dată echipei în anul 1967 de către jurnalistul Tony Horstead. La finalul aceluiași an jurnalistul a întrebat fanii într-un articol publicat în *Sydney DailyMirror* ce poreclă ar trebui să aibă echipa națională de fotbal. Fanii au vehiculat diferite denumiri, precum Emus (preferat de majoritatea), Wattles, Jackaroos, Wombats, Bandicoots, Boomerangs și Koalas, însă nimeni nu a propus Socceroos. Însă, în 1972, înainte de Campionatul Mondial de Fotbal din Republica Federală Germania (1974), președintele Federației Australiene de Fotbal dezvăluia simbolul echipei: un cangur purtând ghete de fotbal înconjurat de legenda „World Cup 1974 Socceroo”. În dimineața următoare jurnalistul Tony Horstead publica articolul „The Socceroos will be the best prepared sporting team ever to represent Australia in a major event”.⁷ Până în ziua de azi porecla a rămas Socceroos.

-Belgia: **LesDiablesRouges** (Diavolii Roșii): al doilea dintre termenii ce compun porecla echipei belgiene este *roșu*, una dintre cele trei culori (alături de negru și galben) ale drapelului național, acestea fiind și culorile Ducatului de Brabant, provincie istorică aflată pe teritoriul actual al Belgiei (înafară de Brabantul de Nord care face parte din Olanda).

²Pentru mai multe detalii vezi: *The Royal Standard, United Kingdom (1837 - present)*, cf.

https://www.crwflags.com/fotw/flags/gb_rostd.html#exp (30.07.2018).

³Jean-Paul Clébert, *Bestiar fabulos. Dicționar de simboluri animaliere*, București, Editurile Artemis – Cavallioti, 1995, p. 162 (În continuare: Clébert 1995).

⁴Clébert 1995, p. 163.

⁵Conform: <https://www.businessinsider.com/saudi-prince-80-hawks-on-plane-photo-2017-1> (30.07.2018).

⁶Pentru această opinie vezi: Erik Van Rheenen, *The Nicknames of All 32 World Cup 2014 Teams*, <http://mentalfloss.com/article/54205/nicknames-all-32-world-cup-2014-teams> (30.07.2018).

⁷*You could have been chanting „Bandicoots” during the World Cup*:

<https://www.news.com.au/sport/football/socceroos/you-could-have-been-chanting-bandicoots-during-the-world-cup/news-story/f80710f6bade096e0538c89ea7065d96> (30.07.2018).

În ce privește primul termen component al poreclei, *diavol / diavoli*, trebuie să aruncăm o privire asupra simbolismului său. Despre Diavol am auzit cu toții, știm că este întruchiparea răului, opusul lui Dumnezeu. În Creștinism diavolii sunt considerați a fi îngeri căzuți care în frunte cu Lucifer au rupt comuniunea cu Dumnezeu devenind duhuri / spirite rele.⁸ Însă nu cred că acest lucru l-au avut în vedere cei care au dat porecla echipei belgiene. Să mergem însă mai departe și să vedem care sunt însușirile acestor diavoli. Oferind sfaturi pentru creștini în lupta lor contra acestor ființe malefice duhovnicii i-au descris pe diavoli ca fiind cumpliți, vicleni, meșteri în uneltiri, puternici, neadormiți, imateriali.⁹ Dacă facem abstracție de însușirea de a fi imateriali găsim câteva caracteristici ce ar fi foarte utile unor jucători de fotbal care urmăresc obținerea victoriei, și anume: cumpliți (nu au milă față de adversar), vicleni (găsesc mereu metode de a înșela vigilența adversarilor), meșteri în uneltiri (în acest caz maeștri în a crea strategii și diversiuni pentru a trece de apărarea echipei inamice și a înscrie goluri), puternici și neadormiți (vigilenți la mișcățiile adversarilor). Dacă ținem seama de aceste însușiri „diavolești” ne apare mult mai acceptabilă paralela dintre jucătorii belgieni și diavoli.

-Brazilia: *Seleção / SelecaoCanarinho / Canarinho* (Seleționata / Seleționata Micilor Canari / Micul Canar): *Seleção* este porecla echipei braziliene vehiculată în presa din 2018, însă în 2014, când a avut loc Campionatul Mondial de Fotbal din Brazilia, echipa era numită *Canarinho* (Micul Canar)¹⁰, dar și *SelecaoCanarinho* (Seleționata Micilor Canari) la Cupa Mondială din 2006¹¹.

Referitor la porecla *Selecao (Seleționata / Echipa)* trebuie să ținem seama de importanța acestui cuvând în cultura fotbalistică braziliană. În primul rând „naționala Braziliei a fost formată întotdeauna din 11 virtuosi, 11 artiști ai balonului, lucru ce a determinat ca de-a lungul anilor să fie considerată ca una din cele mai puternice formații de pe glob”¹², ceea ce însemna că era ceva deosebit, o mare onoare – atât ca cetățean, cât și ca sportiv – să faci parte din Seleționată.

În al doilea rând este importantă atitudinea suporterilor, mai mult chiar, a poporului brazilian față de fotbal, atitudine ce transformă selecționarea unui fotbalist în echipa națională într-un fapt extrem de important și deosebit. Pentru a exemplifica „sufletul” care era (și continuă să fie) pus de brazilieni – de la mic la mare, de la oficialități la simpli suporterii – în acest sport voi cita cuvintele lui Frederic Moises despre finala Campionatului Mondial de Fotbal din Brazilia, desfășurată la 16 iulie 1950 pe stadionul Maracana din Rio de Janeiro, în care s-au înfruntat Uruguay și Brazilia (scor final 2-1): „Orașul Rio arăta ca un stup de albine. Nimeni nu se putea gândi decât la victoria finală a gazdelor. Banderolele și afișele care vesteau această primă și mare ispravă erau deja confecționate, erau pregătite să fie puse la bătaie 20000 de sticle de șampanie, ziarele de seară aveau chiar și titlul tipărit, anunțând victoria, iar fanfarele, dispuse în parcuri, așteptau doar terminarea partidei, să poată deschide carnavalul.” Conștienți de nefericitul (pentru brazilieni) deznodământ al meciului „Fluierul final nu i-a mai găsit pe toți spectatorii pe stadion. Mulți plecaseră, chiar și unii dintre oficiali, uitând de obligațiile lor. Realitatea era prea crudă. Nici festivitatea tradițională de premiere nu a mai putut avea loc. Jules Rimet¹³, pierdut în mulțime, abia a reușit să-l

⁸Conform:<http://www.catehetica.ro/ce-sunt-duhurile-rele-sau-diavolii> (11.09.2018).

⁹<https://www.sfaturiortodoxe.ro/razboiulcrestinilor3.htm>, Cap. III, 3.1 (11.09.2018).

¹⁰*The Nicknames...*<http://mentalfloss.com/article/54205/nicknames-all-32-world-cup-2014-teams> (30.07.2018).

¹¹*Team Nickname Guide*, <https://worldcup.blogs.nytimes.com/2006/06/08/team-nickname-guide/> (02.08.2018).

¹²Petre Dragomir, *Cu fotbalul pe continentul Sud-American*, Ploiești, Editura Consiliului Național pentru Educație Fizică și Sport, 1967, p. 66.

¹³Președintele F.I.F.A.

găsească pe Varela¹⁴, ca să-i înmâneze Cupa. Rio de Janeiro, pregătit pentru cea mai mare serbare din istoria lui, s-a transformat într-un oraș trist, cu adevărat îndoliat.”¹⁵

Revenind la porecla propriu-zisă ori la variantele acesteia – *Selecciónata Micilor Canari* sau *Micii Canari* – ne putem întreba care este legatura dintre brazilieni și canari. Culorile care formează fondul penajului canarilor ancestrali sunt verde și galben¹⁶, culori ce se regăsesc și pe steagul Braziliei și, bineînțeles, pe echipamentul echipei naționale de fotbal, tricoul fiind în mare parte galben, la fel ca pasărea în cauză. Și, bineînțeles, să nu uităm de virtuozitatea canarilor în ce privește cântatul, virtuzitate pe care jucătorii brazilienii o manifestau cu mingea pe teren. Probabil că acestea sunt motivele asocierii jucătorilor brazilieni cu canarii. În ce privește vechimea poreclei Canarinho, ea a fost popularizată în timpul Campionatului Mondial din anul 1950 de către artistul Fernando „Mangabeira” Pieruccetti.¹⁷

-Columbia: **Los Cafeteros** (Cultivatorii de Cafea): probabil că porecla echipei columbiene nu pune nimănui probleme de înțelegere a sursei sale. Este cunoscut faptul că lider mondial la producția și exportul de cafea Arabica este Columbia.¹⁸ Prin urmare jucătorii echipei naționale a Columbiei au fost denumiți, poate și cu un oarecare iz de glumă, *Cultivatorii de Cafea* (*Los Cafeteros*).

-Coreea de Sud: **AsianTigers** (Tigrii Asiatici): ținând seama de faptul că Coreea de Sud se află pe continentul Asia este natural ca jucătorii coreeni să fie numiți asiatici. Partea cu tigri este mai interesantă. Tigrul este un animal cu semnificație deosebită în mai multe culturi din Asia de Sus-Est. În al său *Bestiar fabulos. Dicționar de simboluri animale* Jean-Paul Clébert scrie despre tigrii că sunt specifici mitologiilor asiatice, în special celei chinezești. Peste tot unde apar dragoni este prezent și tigru. Ei „degajă o energie spirituală asemănătoare unei emanații...” Încă din Antichitate vânarea unui tigru era asociată cu renașterea. Tigru este văzut cu următoarele însușiri: mare și puternic, fără milă, șiret, feroce.¹⁹ Privind problema din acest unghi este de dorit ca jucătorii să fie asemenea unor tigri – puternici, șireți, feroce (cu jucătorii adversi), emanând energie spirituală (energia vieții, creatoare) –, iar aceste însușiri trebuie să ajungă la fotbaliști prin intermediul poreclei.

-Costa Rica: **Los Ticos** (denumire dată nativilor din Costa Rica în slang-ul spaniol): costaricanii se numesc pe ei înșiși *ticos* în mod afectiv. Ei se numesc și sunt numiți astfel ca urmare a obișnuinței lor de a alătura fiecărui cuvânt *-tico* cu scopul de a-l diminutiva. Chiar dacă sufixul *-tico* face referire la ceva mic el are și rolul de a exprima afecțiune, plăcere.²⁰

-Croatia: **Vatreni** (în limba engleză: *The Blazers*; *blazer* = foarte luminos, distructiv, devastator, spre exemplu: „foc devastator / distructiv”; *erupție*, *răbufnire*, spre exemplu: „răbufnire nervoasă”²¹; sau *The Fiery Ones*). După cum au putut observa fanii fotbalului și la acest campionat echipa croată nu o dată a avut răbufniri, erupții spre poarta adversă, unele terminate în goluri ce le-au adus victorii și le-au asigurat accesul în finală, în cele din urmă obținând locul secund.

Însă, există și o altă posibilă explicație pentru porecla croaților. În limba engleză *blazer* are semnificația de jachetă, deseori în dungi sau în culorile unui club sportiv, purtată de membrii unui anumit grup, spre exemplu de membrii unei echipe

¹⁴Obdulio Jacinto MuinosVarela (1917-1996), căpitanul echipei Uruguayului.

¹⁵Frederic Moises, *Campionatele Mondiale de Fotbal 1930-1974*, Editura Stadion, 1974, pp. 65-66.

¹⁶Conform: <https://www.toateanimalele.ro/pasari/canarul/> (11.09.2018).

¹⁷<http://elmontyouthsoccer.blogspot.com/2016/04/> (11.09.2018).

¹⁸Mai multe informații pe <https://www.federaciondecafeteros.org/> (30.07.2018).

¹⁹Clébert 1995, pp. 306-307.

²⁰Potrivit site-ului: <https://www.costarica.com/travel/people-of-costa-rica> (30.07.2018).

²¹Conform: <https://www.thefreedictionary.com/blazing> (30.07.2018).

sportive.²² Prin urmare, porecla poate să-și aibă originea în echipamentul (mai precis tricoul) cu carouri al echipei croate, acesta din urmă inspirat cu siguranță de carourile aflate pe stema Croației.

În cele din urmă trebuie să vedem ce semnificație are în limba croată porecla: *vatreni* înseamnă *foc*.²³ În aceste condiții prima explicație a poreclei *Vatreni* (în engleză: *The Blazers / The Fiery Ones*) este cea mai corectă.

-Danemarca: **DanishDynamite** (Dinamita Daneză): porecla echipei daneze își are originea în anii '80 ai secolului trecut. Deceniul 1980-1990 este perioada de afirmare a naționalei daneze pe scena fotbalului european și mondial sub antrenoratul lui Sepp Piontek. La Campionatul Mondial din Mexic (1986) danezii s-au calificat din grupă învingând echipele Scoției și Germaniei Federale, pentru a fi eliminați în șaisprezecimi de către Spania.²⁴ „Cireșa de pe tort” este reprezentată de câștigarea Campionatului European din Suedia în anul 1992, Danemarca învingând Germania în finală.²⁵

Denumirea *DanishDynamite* a fost apoi trecută în istorie prin intermediul cărții „DanishDynamite: the Story of Football's Greatest Cult Team” (Bloomsbury: 2014)²⁶, în care autorii Lars Eriksen, Mike Gibbons și Rob Smyth relatează momentele memorabile ale ascensiunii echipei daneze în deceniul 1980-1990, cu accent pe Cupa Mondială din Mexic.²⁷

-Egipt: **The Pharaohs** (Faraonii): și în cazul fotbaliștilor egipteni avem de-a face cu o poreclă a cărei semnificație este clară tuturor. Cu siguranță că toți cei care au (avut) acces la o sursă de informare (cărți, ziare, TV, internet) cunosc cel puțin faptul că faraonii au fost conducătorii Egiptului în Antichitate, pentru care au fost construite și arhicunocutele piramide. Să nu uităm și de uriașul Sfinx, ce are corp de leu și cap de om, despre care se crede că este reprezentarea unui dintre faraoni. Faraonii erau în vârful ierarhiei sociale, fiind divinizați și inspirând putere și supunere față de ceilalți, denumirea lor a fost dată celor din vârful fotbalului egiptean și, ca o dorință pentru viitor, posibilei elite a fotbalului mondial.

-Elveția: **Rossocrociati** (Cruciații Roșii): când vorbim despre porecla echipei elvețiene avem în față un alt exemplu inspirat dintr-un drapel național. După cum bine se știe pe steagul național elvețian se află o cruce albă pe fond roșu, deci culorile naționale fiind roșu și alb.²⁸ Aceleași două culori se regăsesc în echipamentul echipei: tricou roșu, șort alb și jambiere în roșu-alb; pe tricou, în stânga sus, deasupra inimii, se află crucea elvețiană.

-Franța: **LesBleus** (Albaștri / Cei Albaștri): care fan adevărat al fotbalului nu cunoaște îndemnul „AllezLesBleus!” – „Haide Albaștri!” („Go Blue!” în limba engleză). Porecla a luat naștere din culoarea tradițională a echipamentului selecționatei franceze:

²²Potrivit: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/blazer> (30.07.2018).

²³Conform *Dicționarului Croat – Român online*: <http://www.etranslator.ro/dictionar-croat-roman-online.php> (30.07.2018).

²⁴<https://www.fifa.com/worldcup/archive/mexico1986/matches/index.html> (18.08.2018).

²⁵<https://www.uefa.com/uefaeuro/season=1992/matches/all/index.html> (18.08.2018).

²⁶Pentru detalii vezi: <https://www.bloomsbury.com/uk/danish-dynamite-9781408844847/> (18.08.2018).

²⁷Conform: <https://www.theguardian.com/football/blog/2009/oct/13/forgotten-story-denmark-1980s> (18.08.2018); <https://www.theguardian.com/football/2014/apr/29/danish-dynamite-denmark-football-success-book-extract> (18.08.2018).

²⁸<http://official-name-abbreviations-meaning.all-about-switzerland.info/swiss-national-flag-facts-symbols.html> (18.08.2018).

albastru.²⁹ În anul 2016 a fost lansat și un documentar despre echipa națională a Franței, cu titlul: „LesBleusuneautrehistoire de France”.³⁰

De multe ori comentatorii sportivi sau presa numea echipa de fotbal a Franței și „reprezentativa cocoșului galic”. Chiar dacă această denumire nu a ajuns o poreclă propriu-zisă este interesant de văzut care îi sunt originile. În limba latină *gallus* semnifică *cocoș*, dar și *locuitor al Galiei*, galii fiind populația veche de pe teritoriul de azi al Franței. În prezent cocoșul este simbolul neoficial al Republicii Franceze, însă reprezentări ale sale sunt cunoscute încă din Evul Mediu, când a fost utilizat ca simbol al credinței și speranței. Din perioada Renașterii cocoșul a început să fie asociat cu națiunea franceză emergentă, fiind apoi frecvent reprezentat alături de efigia regală a dinastiilor Valois și Bourbon. Însă în timpul Revoluției Franceze (anii 1789-1799) cocoșul a fost asociat identității naționale. Cocoșul este înlocuit în perioada imperiului lui Napoleon Bonaparte și a lui Napoleon II, însă de fiecare dată este repus în prim-plan de către republicani.³¹ Pe lângă speranță și credință, amintite deja, cocoșul simbolizează și îndrăzneală (francezii numindu-l și *Coqhardi*), vigilență și mândrie (de obicei este reprezentat din profil cu capul ridicat).³²

-Germania: **Die Mannschaft** (Echipa): denumirea echipei germane a fost „adoptată” mai recent decât porecele altor echipe cuprinse în această listă. De ce a fost aleasă o poreclă atât de simplă precum *Echipa*? În anul 2015 managerul echipei, Oliver Bierhoff, declara următoarele reporterilor: „Au fost multe nume, însă niciunul nu exprima toate lucrurile pe care le reprezintă echipa, creativitate, forță, respect, fair play, de asemenea unitate și solidaritate”.³³

De altfel, iubitorii fotbalului care au urmărit meciuri ale echipei Germaniei au putut să constate în atitudinea și jocul acestei selecționate majoritatea (dacă nu chiar toate) calităților și virtuților sportive invocate de Oliver Bierhoff.

Cred că merită amintit și faptul că presa străină a anilor 1980 au numit echipa națională germană (mai precis echipa Germaniei de Vest) *Die Panzer*. Motivul a fost stilul de joc al germanilor, care nu se caracteriza prin „tiki-taka” sau „JogaBonito”, ci prin șuturi, lovituri cu capul și o defensivă sufocantă. Germanii treceau peste adversari asemenea unui tanc.³⁴

-Iran: **ShiranePars** (Leii Persiei): porecla echipei iraniene este compusă din două elemente cu semnificație cultural-istorică. Este cunoscut faptul că teritoriul pe care se află azi statul Iran (și nu numai) era numit Persia, Imperiul Persan fiind unul dintre cele mai întinse și puternice din Antichitate, fiind cucerit apoi de către Alexandru cel Mare.

Al doilea element este leul, reprezentat și pe stema Iranului. Leul este prezent în arta zonei încă din perioada amintitului Imperiu Persan și nu din întâmplare în sala tronului „regelui regilor” din orașul Susa erau reprezentări cu lei.³⁵ Dar cred că esențiale sunt semnificațiile simbolice ale acestui animal deosebit, de care cu siguranță s-a ținut seama și atunci când a fost trecut pe stema țării sau când a fost dat ca poreclă. Am văzut mai sus, când am vorbit despre porecla echipei engleze, ce însușiri numeroase și

²⁹Potrivit: <https://www.si.com/soccer/2018/07/15/allez-les-bleus-meaning-translated-explained-france-world-cup> (18.08.2018).

³⁰Conform: <https://www.imdb.com/title/tt6020236/> (18.08.2018).

³¹<https://www.diplomatie.gouv.fr/en/coming-to-france/france-facts/symbols-of-the-republic/article/the-gallic-rooster> (1.09.2018).

³²Clébert 1995, pp. 83-85.

³³Potrivit: <https://uk.reuters.com/article/uk-soccer-germany-brand/its-official-germany-named-die-mannschaft-idUKKBN00014Z20150608> (18.08.2018).

³⁴<http://bundesligafanatic.com/20160705/the-history-of-germanys-uniforms/> (2.09.2018).

³⁵*The Cambridge Ancient History*, Edited by J.B. Bury, S.A. Cook, F.E. Adcock, London, Cambridge University Press, 1926, Vol. IV: *The Persian Empire and The West*, p. 192.

puternice are leul. În aceste condiții cine nu și-ar dori să fie aidoma unui leu sau jucătorii echipei favorite de fotbal să aibă însușirile și atitudinea acestui carnasier?

-Islanda: **Strákanir Okkar** (Băieții Noștri): într-o țară mică precum Islanda (circa 338.000 locuitori), în care majoritatea membrilor echipei naționale aveau și un al doilea loc de muncă în afară de cel de fotbalist profesionist (antrenorul lucrează și ca dentist, iar unul dintre apărători este distribuitor de sare; doar în ultimii ani membrii echipei naționale sunt jucători profesioniști la echipe din campionatele puternice ale Europei), jucătorii sunt mult mai apropiați de fanii lor (cam toată țara...), formând oarecum o mare familie, fapt pe care îl transmite și porecla *Strákanir Okkar*, care în limba islandeză înseamnă *Băieții Noștri*.³⁶

-Japonia: **Samurai Blue** (Albastru Samurai): de ce sunt numiți jucătorii japonezi samurai cred că este evident pentru toată lumea. Renumele samurailor a înconjurat de multă vreme planeta, fiind unul dintre principalele realități istorice pe care oamenii le cunosc despre Japonia.

A doua parte a poreclei este cea care intrigă, având în vedere că culoarea albastră nu are o semnificație deosebită pentru Japonia. Am aflat însă care a fost sursa culorii albastre pentru echipamentul de fotbal purtat de selecționata japoneză și, mai apoi, pentru porecla *Samurai Blue*. Povestea se desfășoară în anii '50 ai secolului XX: prima Cupă Mondială la ale cărei calificări a participat și Japonia a fost cea din 1954; în acea vreme erau foarte puțini fotbaliști japonezi și cu atât mai puțin jucători profesioniști; în aceste condiții la calificările pentru Asia a participat echipa de fotbal a Universității din Tokyo, pe post de echipă națională; culoarea Universității era albastru, astfel că și echipamentul echipei sale de fotbal era albastru, în cele din urmă albastrul devenind culoarea echipamentului selecționatei japoneze.³⁷

-Maroc: **Atlas Lions** (Leii din Atlas): și fotbaliștii marocani au primit o poreclă formată din două elemente specifice părții de nord a continentului african, unde se află țara lor: Munții Atlas și leii. Munții Atlas se întind în partea nord-vestică a Africii pe o lungime de circa 2500 km., din Maroc până în Tunisia. Cel mai înalt vârf al său – Toubkal: 4167 m. – se află în sudul Marocului. În ceea ce-i privește pe lei cuvintele sunt de prisos, cu toții știm că acest animal puternic și feroce este numit „regele animalelor” sau „regele junglei”. În zilele noastre ei sunt prezenți în sălbăticie într-un număr rezonabil numai în Africa sub-sahariană (un mic număr de lei asiatici se mai găsesc în nordul Indiei).³⁸ Însă, până în anul 1922 au existat în sălbăticie și așa-numiții *lei din Atlas* sau *leii barbari*, care, în trecut, trăiau în număr mare în nordul Africii. Deși s-a crezut că au dispărut cu totul, leii din Atlas au supraviețuit în captivitate în parcul privat al sultanului Mohammed V, care a devenit regele Marocului după declararea independenței statale în anul 1956. Leul este reprezentat și azi pe stema monarhului marocan: doi lei ce protejează o coroană.³⁹

-Mexic: **El Tricolor** (Tricolorul): și în cazul mexicanilor observăm că porecla se referă la drapelul național format din trei culori, verde, alb și roșu, culori puse în valoare și prin echipamentul purtat de jucători: tricou verde, șort alb și jambiere roșii.

-Nigeria: **The Super Eagles** (Super Vulturii): simbolismul vulturului este la fel de puternic ca cel al leului. „Vulturul este pasărea prin excelență... Ea acumulează toate simbolurile și toate atributele proprii zburătoarelor.”⁴⁰ La greci vulturul era emblema lui

³⁶Pentru mai multe detalii privind echipa islandeză vezi <http://time.com/longform/iceland-2018-fifa-world-cup/> (20.08.2018).

³⁷Potrivit: <http://tokyo-direct-guide.com/blog/2014/06/why-is-japanese-football-soccer-uniform-blue/> (31.07.2018).

³⁸<http://www.zoo.ro/leul> (01.08.2018).

³⁹Conform: <https://phys.org/news/2012-10-morocco-mission-atlas-lions.html> (1.09.2018).

⁴⁰Clébert 1995, p. 334.

Zeus și de multe ori zeul însuși, când acesta se deghiza în vultur. Vulturul este „rege al păsărilor și pasăre a regilor”, reprezentând puterea și persoana suveranului. Este atotputernic, are vedere pătrunzătoare, văzând și cunoscând totul, din vechime fiind adoptat ca semn al victoriei. De-a lungul istoriei vulturul a fost reprezentat pe stemele unor țări, provincii, orașe sau familii nobile.⁴¹ Acestea fiind spuse ajungem din nou la întrebarea pusă atunci când vorbeam despre însușirile leului: cine nu și-ar dori să fie precum vulturul? Cu siguranță fanii echipei nigeriene și-au dorit acest lucru pentru jucătorii lor favoriți.

Trecând la chestiuni mai concrete, porecla nigerienilor a cunoscut schimbări semnificative începând cu anii '60 ai secolului XX. Înainte de anul 1960, când Nigeria și-a obținut independența statală, echipa era numită *Diavoli Roșii* (Red Devils). După momentul independenței porecla a fost schimbată în *Vulturii Verzi* (Green Eagles), după vulturul reprezentat pe stema Nigeriei (care semnifică putere) și culoarea verde de pe drapelul național. În anul 1994 Vulturii Verzi au devenit *Super Vulturii* (Super Eagles) ca urmare a „cuceririi Africii” la Cupa Africii pe Națiuni și a primei calificări la un Campionat Mondial.⁴² Cu această ultimă poreclă – *Super Eagles* – este cunoscută în prezent echipa națională de fotbal a Nigeriei.

-Panama: *Marea Roșie* (Mareea Roșie): la fel ca în cazul altor echipe culoarea roșie din porecla selecționatei din Panama reprezintă una dintre culorile steagului național (pe drapelul panamez întâlnim culorile roșu, albastru și alb). Pentru cei care nu știu ce este marea precizez că este vorba despre „mișcarea oscilatorie zilnică și alternativă (de înaintare sau de retragere de la țărm) a apelor mărilor și oceanelor, datorată atracției Lunii și a Soarelui”⁴³, adică un fenomen natural din fața căruia este indicat să te ferești. Prin urmare, și pe terenul de fotbal este recomandat ca toți să se ferească din fața *Mareei Roșii* panameze, în special atunci când înaintează în terenul advers, pentru că altfel s-ar putea să fie înghițiți de ape.

Uneori echipa panameză este numită și *Los Canaleros*, cu trimitere la cunoscutul Canal Panama⁴⁴ ce taie istmul pe care este așezată țara.

-Peru: *Los Incas* (Incașii): incașii... cine nu a auzit despre bogățiile ca din povești ale incașilor sau despre orașul din vârful munților, Machu Picchu? Civilizația Inca este una dintre cele mai interesante din Americi. Urmașii incașilor reprezintă și azi majoritatea populației statului Peru, iar cele două limbi principale ale Imperiului Inca, Quechua și Aymara, sunt cele mai vorbite limbi amerindiene.⁴⁵ Faptul că jucătorii selecționatei peruane sunt numiți *Incașii* vine natural, amintind de istoria și cultura națională.

-Polonia: *Polskie Orly* (Vulturii Polonezi): la Cupa Mondială din 2006, desfășurată în Germania, polonezii aveau porecla *Bialo-Czerwoni*, adică *Alb-Roșii*⁴⁶, fără îndoială cu referire la echipamentul alb-roșu purtat de jucători, care, la rândul său, a preluat culorile drapelului național al Poloniei. Se pare că între timp fanii au găsit o poreclă mai sugestivă, care să corespundă probabil cu aspirațiile pe care orice fan le poate avea pentru achipa favorită. În ce privește semnificațiile pe care le transmite

⁴¹ Clébert 1995, pp. 335-340.

⁴² Conform: <https://www.dailytrust.com.ng/news/others/the-re-birth-of-nigeria-s-green-eagles/92136.html> (20.08.2018).

⁴³ Potrivit: <https://dexonline.ro/definitie/maree> (20.08.2018).

⁴⁴ *Red Devils, Green Falcons and Super Eagles, oh my: A Guide to World Cup nicknames*, by Matt Donesteele, https://www.washingtonpost.com/news/soccer-insider/wp/2018/06/14/red-devils-green-falcons-and-super-eagles-oh-my-a-guide-to-world-cup-nicknames/?noredirect=on&utm_term=.9ac1f86a1e0d (20.08.2018).

⁴⁵ Pentru detalii privind civilizația inca se poate consulta: John V. Murra, *Civilizație inca*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987.

⁴⁶ *Team Nickname Guide*, <https://worldcup.blogs.nytimes.com/2006/06/08/team-nickname-guide/> (02.08.2018).

vulturul la modul general le-am enunțat mai sus, când am vorbit despre *The Super Eagles* din Nigeria.

-Portugalia: **Selecao das Quinas** (Selecionata Scuturilor): s-a utilizat această traducere a poreclei portugheze, deoarece *quinas* înseamnă *un grup de cinci lucruri* și ar fi greu de tradus ca poreclă. Sursa poreclei este stema Portugaliei, pe care, în interiorul scutului mare, se află un scut mai mic alb care, la rândul său, conține 5 scuturi mici de culoare albastră, fiecare cu câte 5 puncte albe. Cele cinci scuturi albastre formează o cruce, iar cele cinci puncte albe se pare că au fost asociate cu cele cinci răni ale lui Christos pe cruce, dar și cu așa-numitul „Milagre de Ourique” („Miracolul de la Ourique”). Originea acestor 5 scuturi și a miracolului datează din timpul primului rege portughez Alfonso Henrique (Alfonso I), care, înainte de a fi declarat rege, a învins în bătălia de la Ourique (la 25 iulie 1139, în timpul Reconquistei Portugheze) cinci regi mauri din Peninsula Iberică, mai precis pe conducătorii din Sevilla, Badajoz, Elvas, Évora și Beja.⁴⁷

-Russia: **Sbornaya** (Echipa / Echipa Națională): rușii nu cred că s-au frământat prea mult pentru a găsi o poreclă pentru echipa lor națională. Probabil că *Sbornaya* (Echipa) – așa cum am văzut și în cazul echipei germane – spune totul despre ceea ce ar trebui să fie o selecționată națională sau cel puțin exprimă dorința de a face din ea „Echipa”; nu o echipă, ci „Echipa”!

-Senegal: **LesLions de la Teranga** (Leii din Teranga): povestea poreclei selecționatei senegaleze este oarecum deosebită în comparație cu poveștile celorlalte echipe, în special a echipelor provenite din statele bogate ale Europei sau Asiei. Pentru senegalezi fotbalul are o semnificație aparte. Este mai mult decât un joc, decât o pasiune de fan. În Senegal fotbalul reprezintă o modalitate – pentru multe familii singura – de a scăpa de sărăcie. Bineînțeles, nu toți reușesc. Totuși, fotbalul rămâne în sufletul lor aidoma unei religii.

Pornind de la această realitate s-a născut și porecla *LesLions de la Teranga* (Leii din Teranga). În limba națională a Senegalului, numită Wolof, *Teranga* are semnificația unui loc plăcut, plin de pace, un fel de paradis, iar Leii – echipa națională de fotbal – sunt cei care protejează acest loc deosebit și pe toți locuitorii lui.⁴⁸

-Serbia: **Orlovi** (Vulturii): despre simbolismul transmis de către vulturi am vorbit deja în detaliu când am analizat porecla vulturilor nigerieni. Probabil că și sârbii au dorit să insuflă jucătorilor, prin intermediul poreclei, trăsăturile definitorii ale acestor păsări maiestuoase.

-Spania: **La Furia Roja** (Furia Roșie): cu siguranță originea culorii roșii din poreclă nu este un mister pentru nimeni, steagul spaniol are una dintre culori roșul (cealaltă fiind culoarea galben). În ce privește cealaltă jumătate a poreclei, *Furia*, este ușor să ne facem o idee și asupra motivației ce a dus la acest termen: prin jocul ei, prin performanțele întregite de-a lungul timpului (de 3 ori campioni ai Europei, în 1964, 2008 și 2012, campioni mondiali în 2010 și campioni olimpici în 1992⁴⁹), echipa spaniolă poate să ne apară ca o Furie ce se abate asupra adversarului smulgându-i victoria.

-Suedia: **Blagult** (Cei Albastru-galbeni / Albastru-aurii): după cum am constatat deja în alte cazuri, echipa suedeză și-a primit porecla după culorile drapelului

⁴⁷*Bandeira de Portugal – Cores, esfera armilar e escudo português*, <https://342.escutismo.pt/2016/06/28/bandeira-de-portugal-cores-esfera-armilar-e-escudo-portugues/> (02.08.2018).

⁴⁸Dominique Badji, *The Lions of Teranga, a FIFA World Cup diary*: <https://www.denverpost.com/2018/06/20/senegal-world-cup-2018-dominique-badji/> (02.08.2018).

⁴⁹Conform: <http://www.sefutbol.com/en/hall-fame> (20.08.2018).

național. Steagul Suediei este format din culoarea albastră ca fundal și o cruce scandinavă galbenă.

-Tunisia: *LesAigles de Chartage* (Vulturii din Cartagina): tradiția istorică și semnificațiile transmise prin intermediul unor viețuitoare se îmbină și în porecla primită de echipa tunisiană. Orașul antic Cartagina (într-un cartier al actualului oraș Tunis) a fost înființat conform tradiției în anul 814 B.C., de către coloniști fenicieni din Tyr. Cu timpul au evoluat într-un imperiu, dominând Mediterana Occidentală și intrând în conflict cu Roma, devenind inamicii de moarte ai acestora. În anul 147 B.C. romanii conduși de Scipio Africanul au cucerit Cartagina, orașul fiind jefuit și distrus. Refacerea orașului a început sub Caius Iulius Caesar și a fost finalizat în timpul împăratului Augustus, de această dată purtând numele de *Colonia Iulia Concordia Carthago*. În primele secole ale Creștinismului aici s-a aflat una dintre cele mai puternice comunități creștine din Africa și chiar din Imperiul Roman. În anii 695-697 arabii musulmani din Egipt asediază, cuceresc și distrug orașul, după care construiesc noua cetate a Tunisului.⁵⁰

În ce privește simbolismul vulturului, chiar dacă am vorbit deja în detaliu despre acest aspect, voi aminti principalele însușiri ale „regelui păsărilor”, care ar trebui să treacă și asupra jucătorilor prin intermediul poreclei: rege / suveran (al păsărilor), atotvăzător și atotștiutor, puternic și – probabil cel mai important în acest caz – semn al victoriei.

-Uruguay: *Charrúas / Los Charrúas* (numele unui trib de războinici din Uruguay): populația și cultura *Charrúa* au ocupat întreg teritoriul actual al Uruguayului, precum și părți din nordul Argentinei și sudul Braziliei. Era o populație nomadă ce trăia din pescuit și cules, astfel că nu au lăsat în urmă structuri durabile ca alte civilizații amerindiene. Uruguaienii se numesc pe ei înșiși *charrúas*. Înafară de porecla echipei naționale de fotbal a Uruguayului, Los Charrúas este numită și o echipă de rugby din Porto Alegre, Brazilia.⁵¹

Există și o poreclă mai simplă după care este cunoscută selecționata Uruguayului, și anume *La Celeste* (Albastru Celest / Albastru Azur), echipa având echipament de această culoare, albastrul fiind și una dintre culorile drapelului național uruguyan.⁵²

În loc de concluzii

Ținând seama de faptul că procesul de poreclire al echipelor naționale de fotbal este unul dinamic, poreclele putând suferi modificări în timp, după cum s-a putut observa în cazul unora dintre selecționate, nu se pot trage concluzii definitive, considerațiile de final trebuind revizuite din timp în timp pentru actualizare în conformitate cu evoluția poreclelor în cauză.

Prin urmare, o primă constatare este legată tocmai de dinamica poreclirii, sobriquetele echipelor naționale aflându-se sub influența unor evenimente (și performanțe) sportive, politice, economice sau ale sentimentelor fanilor.

Sursele din care sunt inspirate poreclele pot fi grupate în trei categorii principale – *culorile sau una dintre culorile drapelului național ori componente ale stemei; numele unui animal sau pasăre cu semnificație simbolică puternică; un element semnificativ al istoriei țării în cauză sau cu trimitere la trecutul istoric* – cărora li se

⁵⁰Pentru mai multe detalii se poate consulta: Madeleine Hours-Miédan, *Cartagina*, București, Editura Corint, 2004.

⁵¹Conform: <https://www.historiacultural.com/2010/04/pueblo-charrua-indigenas-uruguay.html> (01.08.2018).

⁵²*RedDevils, Green Falcons...*, https://www.washingtonpost.com/news/soccer-insider/wp/2018/06/14/red-devils-green-falcons-and-super-eagles-oh-my-a-guide-to-worldcupnicknames/?noredirect=on&utm_term=.9ac1f86a1e0d (20.08.2018).

adaugă poreclele ce au la bază alte motivații: o întâmplare (ori un șir de evenimente), virtuți, realități economice, sentimente etc.

Unele dintre porecle sunt compuse din elemente ce se încadrează la două dintre categoriile menționate, acestea având o putere de sugestie mai mare pentru iubitorii echipei poreclite.

În cele din urmă doresc să remarc faptul că nu numai oamenii sunt purtători de porecle – elemente onomastice cu încărcătură afectivă în primul rând – ci tot ceea ce se află în sfera afectivă a ființei umane, în acest caz particular

Generalul Mociulschi între legendă și adevăr

*Dr. Ion Petrovai
Petrova, Maramureș*

În anii copilăriei mele am auzit vorbindu-se despre generalul Mociulschi ca despre un erou legendar. Ajungând elev de gimnaziu, întâmplările cu eroul din Maramureș mi se păreau mai fascinante decât ceea ce citisem despre marele Napoleon Bonaparte. De ce? Fiindcă mi se păreau mai credibile poveștile țăranilor despre Mociulschi, legendarul militar al plaiurilor Marmației, decât ceea ce citisem despre autoîncoronatul împărat.

Între bărbații care l-au cunoscut pe Leonard Mociulschi, cu care eu am vorbit, n-am întâlnit pe cineva care să nu fie fascinat de spiritul lui de dreptate, de fermitatea cu care acționa după ce afirma ceva și că dădea impresia că nu făcea niciodată diferență între soldat și gradat, socotindu-i pe toți militarii camarazi. Generalul își făcea datoria de militar fără a se folosi de subordonați. Spunea mereu camarazilor că „Orice oaie care nu-și poate purta lâna, s-o mănânce lupul” și ofițerii din subordine nu cutezau a da soldaților ordin să le poarte o parte din echipament când se ieșea la instrucție sau în aplicații. De la cei cu care am vorbit am aflat că aplicațiile militare se numeau „manevăr”.

În anii 1965-1967, renumitul avocat Grigore Bota o vizita pe doamna Maria Țiplea din Petrova ca prieten al soțului acesteia, învățătorul Grigore Țiplea, împreună cu care a fost martor ocular la istoricul act de la 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia. Acesta a adus în gazdă, ca și chiriaș, în casa impozantă a învățătorului Țiplea, pe Alexandru Wolf, fost maestru bucătar la Casa Regală a României. Intrând în legătură cu domnul Wolf, care stătea aproape de casa noastră din Petrova, am aflat de la acesta că îi cunoștea foarte bine pe generalii Ion Dumitrache și Leonard Mociulschi.

La ce auzisem eu în Maramureș s-au adăugat alte povești și poetul din mine m-a îndemnat să-l evoc într-o baladă pe care am trimis-o celui care mi-a inspirat-o. Drept răsplată, cel evocat mi-a trimis cu dedicație cartea sa, „Asaltul vânătorilor de munte”, apărută în colecția „Memorii de război” a Editurii Militare, o poză ce-i purta semnătura și o scrisoare cu care mă mândresc și după o jumătate de veac de când am primit-o.

Ceea ce auzisem până atunci s-a amplificat și consolidat citindu-i cartea în care mărturisirile sale erau autocenzurate de autorul care, ars de ciorba istoriei, a scris suflând și în iaurtul ei.

Istoria locală păstrează multe povești despre generalul Leonard Mociulschi, cel care a fost dus la întâlnire cu tinerii României în fața căroră era prezentat că erau în viață. La o întâlnire cu studenții Academiei Militare, de față fiind și atașatul militar de pe lângă Ambasada Uniunii Sovietice, generalul Mociulschi a spus că generația lui a câștigat Ardealul, iar generația lor are datoria să aducă acasă Basarabia.

Să vedem pe scurt cine este Leonard Mociulschi, bărbat integru și militar desăvârșit. Este cel mai mare dintre cei zece copii ai familiei Gheorghe și Elena Mociulschi. S-a născut în comuna Simnicea din apropierea Sucevei, la 27 martie 1889. Școala primară o face în localitatea natală, unde mama sa era învățătoare, liceul la Iași, iar stagiul militar îl face în Regimentul de Infanterie „Ștefan cel Mare” din orașul în care a urmat liceul. Având grad de sergent, dă admitere la Școala de Infanterie din București, iar în 1912, absolvind această școală, primește gradul de sublocotenent. Urmează apoi o carieră militară de excepție, care ne îndreptățește să afirmăm că

generalul Leonard Mociulschi este o personalitate a Armatei Române din secolul al XX-lea.

Scrisoarea care o deținem este o dovadă a legăturii speciale cu Țara Maramureșului, unde i s-a nemurit chipul pe un soclu al recunoștinței de către regretatul sculptor maramureșean, Mihai Borodi, în fața cazarmei în care a comandat legendarul militar.

Legătura de suflet cu Maramureșul se petrece de-a lungul mai multor ani, dar debutează în ziua de 17 octombrie 1932, când Leonard Mociulschi devine comandant al Batalionului 9 Vânători de Munte din Sighetul Marmației.

În 1 aprilie 1937, destoinicul militar este avansat la gradul de colonel și în toamna aceluiași an preia comanda Grupului 5 Vânători de Munte, în cadrul căruia doi petroveni devin copii de trupă. Este vorba de Petrovai Ioan Alexandru și de Coșa Ionaș, care se bucurau de grija părintească a comandantului unității. Amândoi băieții erau copii orfani, buni la învățătură, care au fost recomandați de directorul școlii din Petrova, Grigore Țiplea.

Istoria orală a adus până în vremea noastră ziua în care unitatea militară comandată de colonelul Mociulsch a trecut spre Lutoarsa din Munții Maramureșului prin Petrova. Comandantul avea de-o parte și de alta pe cei doi copii de trupă, călare și ei ca și colonelul, îmbrăcați în ținută militară special confecționată de croitorul unității militare. Mai trăiesc câțiva petroveni care își amintesc ziua în care unitatea comandată de Leonard Mociulschi s-a retras fără luptă din zonă, după Diktatul de la Viena.

Se discută că viforosul militar a refuzat retragerea, angajându-se să apere împreună cu subalternii săi din nordul României, din Bucovina până la Satu Mare.

Circula zvonul că, auzind afirmația, regele l-a mustrat astfel pe colonel: „...Ești nebun, Mociulschi, încalci înțelegeri internaționale?! Retrage-te, să nu complici situația țării!”

În Registrul Batalionului 8 Vânători de Munte se consemnează: „Înfrigurare și suspine, toată lumea este tristă și plânge... la Petrova. Lumea plângea și ne întreabă cui îi lăsăm. Ofițerii și soldații sunt zdrobiți. Un an și jumătate de muncă pentru apărarea acestor fruntarii cade sub ascuțișul unui creion purtat de o mână neagră, criminală, de diplomat străin. Nu-i vom uita niciodată.”

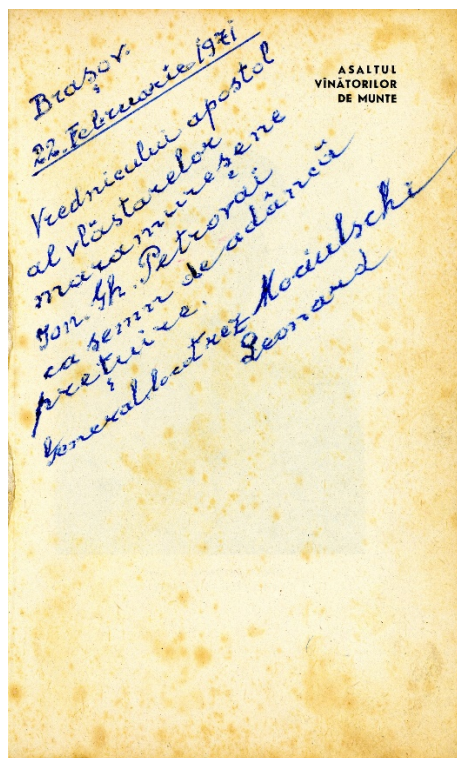
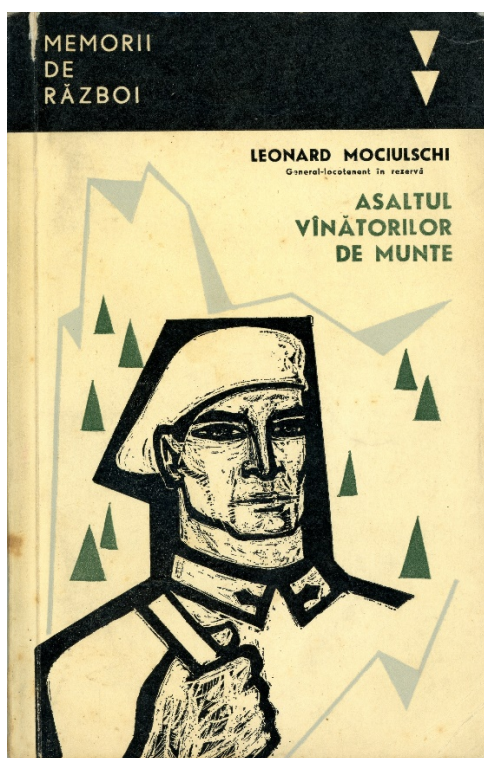
După ce a făcut Frontul de Răsărit de pe care nu și-a scris memoriile, l-a făcut și pe cel de Apus, iar în loc de recompensă pentru faptele eroice consemnate în memorii, a fost trecut în rezervă și apoi întemnițat șase ani, confiscându-i-se întreaga avere. Se vorbește că la proces s-a prezentat cu decorațiile sub haină, pe cele de pe Frontul de Răsărit pe o parte și pe cele de pe Frontul de Apus într-o altă parte. Desfăcându-și haina, generalul ar fi întrebat: „Pentru care mă condamnați?”

În 1964, când România și-a asumat un fel de independență față de Uniunea Sovietică, Leonard Mociulschi a fost reabilitat și repus în drepturi, având norocul să se bucure de ele până la 15 aprilie 1979, când a apus la vârsta de 90 ani.

După ce a fost reabilitat a primit gradul, pensia și dreptul la a purta uniforma și de a relata doar faptele eroice de pe Frontul de Vest.

La moarte a cerut să fie incinerat, iar cenușa să fie împrăștiată peste plaiurile pe care, fiind în viață, le-a călcat alături de bravii săi camarazi. Atunci s-a împlinit, probabil, ce spune istoria locală că a rostit, trecând Dealul Hera, adresându-se petrovenilor adunați să vadă „cătanele” (armata) retrăgându-se din Maramureșul Voievodal:

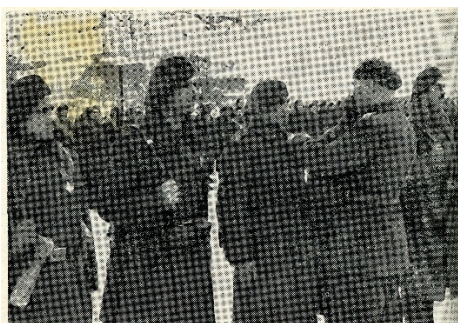
„Să ne vedem în pace
În cizme și cojoace!”

General-locotenent în rezervă
LEONARD MOCIULSCHI

La comandamentul Diviziei 3 munte se stabilesc măsurile de cooperare cu
marșă unitate sovietică vecină

Generalul Moculski decorează pe ostașii care s-au distințit în lupte

Comandantul Diviziei 3 munte la postul de comandă al unei unități din divizie

Vânători din Divizia 3 munte luptând într-un sat din Cehoslovacia

Brasov 22/12. 971

Dragă Petrică

Am primit scrisoarea
și versurile dedicate.
Dacă nu pomenesc
numele meu era mai
bine! Excuză-mă acest
micișor de te! Nu ar
fost decât un simplu
acordonor. Dacă
vei refăce strofa fără
numele meu pomeni
ceva cu Tivisia 32 de
sunte să fie ușor pri
miser pentru o via
publicare. Te asigur
immediat că eu
te simținut acest
sui sfânt apostolat
unde ai simțea de
afegate pe aceste
melancurii dăcice
pe vorbirei copii
marionetele

primasile din nou de
erau tota si lor se nu
sau desamintit rici-
cadata sau de nou
fratinitati si noi si
sati lipsit totori!
Si tot mai de fetele
fie endelicat si
o frecvete traua
in eliberarea de
deutului de nou de
orienta si fivait
cartea este comodes-
ta lumina in
mare din fetele
de vitejie a acestor
urias exicantati
sau supravietuiri
Caci ea in teles ma
line de eatorie cu
nu mai puter
nica maxima de ca-
doi au reusit si
nu au reusit sa
lusa glasul liber
fata si in ferdenta
a acesti mi papu
romane si au
marzidea lura

Te conjur ca pentru
memoria celor
nostri să dai oarece
se potea să elerzi țări
și mare bucurie dacă
pe ea se pot vedea
amprentele în mi-
nutele lor pline
de îngroșări și
malaiul tăcut
fiind în Mare
dar cerut editare în
fotografia mea să
fie formată mie și
furnizată la sfârșit
ecceci recenziile fost
decât un acordat
Fotografia din fata
cărții a fost pusă
de editura contra
doctrinile
Apotelela măret
anilor și și la la
au și se se ridica
arroganță și suprema
multitudine de a face
aceasta și la
nesfârșita de la

Bucov 22/II 94

Dragă Petrovai

Am primit scrisoarea și versurile dedicate.
Dacă nu pomenesc numele meu ero mai
bine? căci între acești uriași viteji! nu am
fost decât un simplu coordonator. Dacă vei
reface strofa fără numele meu punând
ceva cu Divizia 3^a de Munte va fi ușor
primută pentru orice publicare. Te apreciez în
mod deosebit că te ai închinat acestui
sfânt apostolat unde ai crescut de 2 pe-
făți pe aceste meleaguri dacice pe vestigiile
copii maromureseri. Așmăci demni de
măintăși! Lot de nu șau desmărit nici
odată ca demni patrioți și nemăficali
luptători.

Îți trimis o fotografie cu dedicație
și o poveste trăită în eliberarea Mărcului
de nord dat oricât a și pe voit cartea
este o modestă luminată în măsura faptu-
telor de vitejie a acestor uriași eroi căzăci
sau supărători. Căci ei au înțeles mai
bine decât oricine că nici cea mai pu-
ternică mașină de război nu a reușit și nu
va reuși să măbureze gloriul libertății și
independență acestui mic popor românesc
și cu mari idealuri.

Te conjur ca pentru memoria eroilor
noștri să dai cartea și o citescă elini-
tă și mult bucură dacă pe ea se vor
vedea amprentele minutelor lor pline
de prostii și mărul tradițional în
blărmăre!

Am cerut editurii ca fotografia mea să fie format mic și pusă la sfârșitul cartei, căci n'am fost decât un coordonator. Fotografia din fata cartei a fost pusă de editură contra dorinței mele.

Apostolatul măret cum îl ai și D^{ta} l'am avut și eu se ridică anorm în suprema mulțumire de a face această colocare neîfățișită de viitori cetățeni și eroi ... Dacă ai fi mai tânăr m'ar duce în cel mai semil și îndepărtat sat din Hârnăuțes unde stău bîrbe că arde și acolo o lumină sub obroc și tu apostol cu chemarea ta s'o faci încercare pentru binele patriei.

Convins că în D^{ta} sălăsluiesc însuși morale profesionale excepționale și marele talent de a cânta "seva patriei" te cînt și imortalizez cu tot apoi dăsi și să faci din ei viednici și demori cetățeni așa cum se ucea naștrul roștrul Hârnăuțes. Al D^{ta}

General locot. rez. Mociulschi L.
Cînd ai timp să te oprești la mine.

Notă:

Scrisoarea am decifrat-o azi 17/12/91 din cauză că am citit-o cu greș. din cauza scrisului parocum. Al coi. scriind am făcut o copie fidelă a originalului.

Im Petrușin

Bibliografie

Mociulschi, Leonard, „Asaltul vânătorilor de munte”, Editura Militară, București, 1967

